

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет

На правах рукопису

УДК 811.111[42+27](043.3)

УЩИНА ВАЛЕНТИНА АНТОНІВНА

ПОЗИЦІЮВАННЯ СУБ'ЄКТА
В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РИЗИКУ

10.02.04 – германські мови

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Науковий консультант
Воробйова Ольга Петрівна,
доктор філологічних наук,
професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПОЗИЦЮВАННЯ СУБ'ЄКТА В ДИСКУРСІ РИЗИКУ.....	25
1.1. Поняття суб'єкта у філософії як основа лінгвістичного тлумачення суб'єктності.....	26
1.1.1. Категорія суб'єкта у класичному філософському розумінні.....	27
1.1.2. Постструктуралістське трактування категорії суб'єкта.....	28
1.1.3. Лінгвістичне тлумачення суб'єкта і суб'єктності.....	30
1.2. Суб'єкт дискурсивної діяльності.....	32
1.2.1. Дискурс у світлі репрезентаційного і діяльнісного підходів.....	32
1.2.2. Дискурсивна діяльність як соціальна практика.....	36
1.2.3. Визначення поняття "суб'єкт дискурсивної діяльності".....	38
1.3. Категорія суб'єкта в контексті теорії ідентичності.....	40
1.3.1. Діалектична природа ідентичності.....	41
1.3.2. Типи ідентичностей.....	42
1.3.3. Ідентичність з позицій соціології.....	46
1.3.4. Психологічна сутність ідентичності.....	48
1.3.5. Тлумачення ідентичності у лінгвістиці.....	51
1.3.5.1. Ідентичність і мовна особистість.....	52
1.3.5.2. Ідентичність і суб'єкт дискурсивної діяльності.....	54
1.4. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності (станс) у соціокогнітивному аспекті.....	58
1.4.1. Зміст терміна "станс" (англ. stance).....	59
1.4.2. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності: репрезентаційний вимір.....	63
1.4.3. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності: діяльнісний вимір.....	66
1.4.3.1. Інтеракційна природа позиції суб'єкта дискурсивної діяльності.....	67
1.4.3.2. Ситуативна зумовленість позиції суб'єкта дискурсивної діяльності...	69
1.5. Дискурс ризику як середовище формування позиції суб'єкта.....	74

1.5.1. Поняття ризику в гуманітарних науках.....	75
1.5.1.1. Ризик у суспільно-історичному розрізі.....	77
1.5.1.2. Визначення поняття ризику.....	79
1.5.1.3. Ризик у парадигмі соціального конструкціонізму.....	82
1.5.1.4. Ризик і небезпека.....	84
1.5.2. Ризик як об'єкт лінгвістики.....	86
1.5.3. Дискурс ризику в ситуативному аспекті.....	89
1.5.3.1. Комунікативна ситуація ризику.....	93
1.5.3.2. Метакомунікативна ситуація ризику.....	96
Висновки до розділу 1	103
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО ПОЗИЦІЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РИЗИКУ.....	106
2.1. Методологічні підвалини лінгвістичного аналізу суб'єктного позиціювання в дискурсі.....	107
2.1.1. Неоантропоцентризм як загальнонауковий принцип дослідження.....	107
2.1.2. Соціокогнітивна дискурсологія як конкретно-наукова основа дослідження.....	110
2.1.2.1. Лінгвокогнітивний аспект соціокогнітивної дискурсології.....	113
2.1.2.2. Прагмаінтеракційний аспект соціокогнітивної дискурсології.....	115
2.1.2.3. Прагмариторичний аспект соціокогнітивної дискурсології.....	118
2.1.2.4. Соціосеміотичний аспект соціокогнітивної дискурсології.....	120
2.2. Методика аналізу суб'єктного позиціювання в англomовному дискурсі ризику.....	123
2.2.1. Моделювання ситуації ризику в ракурсі позиціювальної діяльності суб'єкта.....	123
2.2.1.1. Побудова прототипної когнітивної моделі предметної ситуації ризику.....	126
2.2.1.2. Побудова інтегрованої моделі дискурсивної ситуації ризику.....	128
2.2.1.3. Дискурсивна модель позиціювання.....	131
2.2.1.4. Матеріал дослідження.....	131

2.2.2. Аналіз позиціювання суб'єкта в комунікативній ситуації ризику.....	137
2.2.2.1. Дослідження лінгвокогнітивних особливостей позиціювання в комунікативній ситуації ризику.....	138
2.2.2.2. Дослідження прагмаінтеракційних особливостей позиціювання в комунікативній ситуації ризику.....	143
2.2.3. Аналіз позиціювання суб'єкта в метакомунікативній ситуації ризику.....	148
2.2.3.1. Позиція як відображення системи знань, цінностей та вірувань суб'єкта про світ.....	149
2.2.3.2. Колективні ідентичності суб'єктів метакомунікативної ситуації ризику.....	150
2.2.3.3. Дослідження прагмариторичних і соціосеміотичних особливостей позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику.....	152
Висновки до розділу 2	158
РОЗДІЛ 3 ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОЗИЦІЮВАННЯ СУБ'ЄКТА В АНГЛОМОВНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ....	
3.1. Принципи лінгвокогнітивного моделювання ситуації ризику.....	161
3.1.1. Принцип статичності/динамічності.....	162
3.1.1.1. Статична модель – фрейм.....	162
3.1.1.2. Динамічна модель – сценарій.....	164
3.1.2. Принцип фрактальності.....	165
3.2. Моделі англomовної дискурсивної ситуації ризику.....	168
3.2.1. Прототипна когнітивна модель предметної ситуації ризику.....	169
3.2.1.1. Дієслово <i>to risk</i>	170
3.2.1.2. Похідні слова з коренем <i>risk</i> -.....	172
3.2.1.3. Іменник <i>risk</i>	172
3.2.2. Сценарна модель комунікативної ситуації ризику.....	177
3.2.2.1. Учасники ситуації ризику.....	178
3.2.2.2. Фази сценарію комунікативної ситуації ризику.....	180
3.2.3. Фреймова модель метакомунікативної ситуації ризику.....	192

3.2.4. Модель позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності в ситуації ризику.....	204
Висновки до розділу 3	212
РОЗДІЛ 4 ПОЗИЦІЮВАННЯ СУБ'ЄКТА В АНГЛОМОВНІЙ КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ПРАГМАІНТЕРАКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ.....	
4.1. Суб'єктне позиціювання як соціодискурсивний акт.....	216
4.1.1. Прагмаінтеракційна трансформація суб'єктних позицій в комунікативній ситуації ризику.....	218
4.1.2. Позиціювання в координатах соціальної взаємодії.....	222
4.2. Моносуб'єктне позиціювання в комунікативній ситуації ризику.....	224
4.2.1. Епістемічна суб'єктна позиція: модальність і евіденційність.....	225
4.2.1.1. Модальність.....	226
4.2.1.2. Евіденційність.....	230
4.2.2. Афективна суб'єктна позиція: емоції й оцінки.....	233
4.3. Позиціювання як прийняття рішення: лінгвокогнітивний аспект.....	237
4.3.1. Гіпотетичність ситуації ризику й епістемічне позиціювання.....	238
4.3.1.1. Ментальні простори як механізм реконструкції когнітивно-дискурсивної динаміки позиціювання.....	239
4.3.1.2. Динаміка епістемічного позиціювання.....	242
4.3.2. Аксіологічна двополюсність ситуації ризику й афективне позиціювання.....	251
4.3.2.1. Негативні емоції в ситуації ризику.....	255
4.3.2.2. Позитивні емоції в ситуації ризику.....	266
4.3.2.3. Емоції, що супроводжують перегляд ситуації ризику.....	269
4.3.3. Ідентичності суб'єктів-учасників ситуації ризику.....	272
4.4. Інтерсуб'єктне позиціювання в комунікативній ситуації ризику: прагмаінтеракційний аспект.....	276
4.4.1. Інтеракційність суб'єктного позиціювання.....	277
4.4.1.1. Консонантні позиції.....	281
4.4.1.2. Дисонантні позиції.....	285

4.4.1.3. Конверсаційні формули консонантної і дисонантної інтеракції.....	290
4.4.2. Рекурентні прагмаінтеракційні механізми позиціювання.....	292
4.4.3. Інтеракційна динаміка афективного позиціювання крізь призму емоційного резонансу.....	299
Висновки до розділу 4	305
РОЗДІЛ 5 ПОЗИЦІЮВАННЯ СУБ'ЄКТА В АНГЛОМОВНІЙ МЕТАКОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ: СОЦІОСЕМІОТИЧНИЙ І ПРАГМАРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ	
5.1. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності в метакомунікативній ситуації ризику як соціосеміотичний конструкт.....	310
5.1.1. Тип ідентичності суб'єкта МСР і ступінь суб'єктивізації стансу.....	310
5.1.2. Афективне позиціювання в МСР	315
5.1.3. Епістемічне позиціювання в МСР.....	317
5.1.3.1. Епістемічне позиціювання, що ґрунтується на модальності.....	318
5.1.3.2. Епістемічне позиціювання, що ґрунтується на евіденційності.....	324
5.1.4. Співвідношення афективної й епістемічної оцінок ризику в МСР.....	338
5.2. Прагмариторичні особливості конструювання ідентичностей суб'єктів у метакомунікативній ситуації ризику.....	341
5.2.1. Епістемічно-афективна природа стратегій позиціювання.....	342
5.2.2. Стратегії позиціювання суб'єктів в англomовній метакомунікативній ситуації ризику.....	345
5.2.2.1. Стратегії суб'єкта-дилетанта.....	347
5.2.2.2. Стратегії суб'єкта-експерта.....	364
5.2.2.3. Стратегії суб'єкта-медіатора.....	374
Висновки до розділу 5	387
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	390
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	403
СПИСОК ДОВІДКОВИХ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	468
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	471
ДОДАТКИ.....	478

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АП – афективне позиціювання

ЕП – епістемічне позиціювання

ПКМ – прототипна когнітивна модель

КСР – комунікативна ситуація ризику

МП – ментальний простір

МСР – метакомунікативна ситуація ризику

СДД – суб'єкт дискурсивної діяльності

ВСТУП

Дисертацію присвячено дослідженню **позиціювання** (англ. *stancetaking*) суб'єкта дискурсивної діяльності (далі – СДД) у сучасному англomовному дискурсі ризику. Результатом позиціювання – комплексної дискурсивної дії, що виконується в міжсуб'єктній інтеракції, є **позиція СДД** (англ. *stance*), під якою розуміється сукупність виявів ставлення мовця до предмета мовлення та / або до інших учасників комунікації, які реалізуються в дискурсі вербальними і невербальними засобами. Мовні форми, що СДД використовують для конструювання власних позицій в певних ситуаціях спілкування частіше від інших, вказують на різні аспекти їхніх ідентичностей.

Сучасний стан мовознавчої науки характеризується бурхливим розвитком і парадигмальними трансформаціями, спричиненими глибокими суспільними змінами. Усвідомлення розмаїття, багатоплановості і різнобічності людського буття зумовлює перегляд ролі мовної особистості як суб'єкта сприйняття та інтерпретації навколишньої дійсності. Переосмислюються нерозривні зв'язки людини зі світом та іншими людьми, її роль у збереженні загального екологічного балансу світобудови [445; 459; 460; 605].

Так, в основу цього дослідження покладено нове трактування антропоцентризму, яке, слідом за О.П. Воробйовою, називатимемо неоантропоцентризмом [63, с. 41] – загальнонауковим принципом вивчення мови, що передбачає зміни в тлумаченні людини як центрального компонента дискурсу, дозволяючи охопити соціальні і психологічні фактори впливу середовища, в якому актуалізується її дискурсивна діяльність [182; 199; 427; 431; 499; 502; 508].

Категорія *суб'єктності* [18; 35; 36; 60; 62; 159; 199; 202; 214; 312 та ін.] як така та в її співвідношенні з категорією *ідентичності* [103; 144; 182; 208; 243; 332; 413; 514; 486; 602 та ін.] активно вивчаються гуманітарними дисциплінами в контексті розкриття ролі мови й мовлення у процесі реалізації людиною свого особистісного потенціалу.

В останні десятиліття, однак, усе чіткішим стає перехід від структуралістського трактування ідентичності як "статичної" або "базової" характеристики суб'єкта, від тлумачення суті індивіда(-ів) як складної, ієрархічно організованої структури [80; 113; 121; 124; 128; 208; 334 та ін.] до розуміння її нестабільної, динамічної і ситуативно-залежної природи [357; 390; 426; 507 та ін.]. Дослідники доходять розуміння того, що суб'єкти та їхні ідентичності конструюються під час перебігу дискурсивної інтеракції, що потребує нового, постструктуралістського підходу до їх осмислення й аналізу. У фокус лінгвістичних досліджень потрапляє міжсуб'єктна взаємодія як спосіб буття людини [140; 144; 247; 426; 427; 480; 524; 525; 559; 560; 572 та ін.], що спонукає лінгвістів залучати міждисциплінарні методології до вивчення функціонування мовних і мовленнєвих явищ, актуальність яких експонентно зростає з посиленням кризових процесів у сучасному суспільстві.

Поняття позиції суб'єкта дискурсивної діяльності, ключовими ознаками якого є його інтеракційність та інтерсуб'єктність, набуває все більшої популярності в сучасних мовознавчих пошуках [198; 426; 430; 498; 501; 505; 507; 512; 529; 584]. У стансі узагальнюються напрацювання лінгвістики у дослідженні таких понять, як модальність [49; 186; 188; 235; 392; 393; 594; 595; 597], евіденційність [224; 226; 341; 350; 395], оцінка [9; 573; 654], емоційність [56; 59; 68; 323], афект [376; 588], опора [471], позиція [413], перспектива [371; 507]. Інтегруючи в собі елементи всіх перерахованих категорій, станс постає міждисциплінарним поняттям, що об'єднує індивідуальні та соціальні, суб'єктні та міжсуб'єктні, мовні і позамовні аспекти дискурсивної діяльності людини.

Розуміння суб'єктної позиції та ідентичності як дискурсивно та інтерпретативно сконструйованих утворень, залежних від цілої низки умов спілкування, відображає основні положення соціального конструкціонізму [462; 463; 465; 466; 486; 487; 580], у межах якого визнається, що не існує абсолютного Я, яке знаходилося б поза дискурсом. Відтак не існує й можливості вивчати суб'єкта та його ідентичність поза ситуативним середовищем, у якому відбувається дискурсивна взаємодія.

Середовищем для дослідження формування позиції СДД обрано **дискурс ризику**, оскільки саме у ньому станс як продукт мовленнєвої взаємодії з іншими суб'єктами під час прийняття рішення відіграє ключову роль. Якщо до останнього часу поняття ризику було переважно об'єктом інтересу бізнесменів, фінансистів та економістів, наразі акцент змістився на гуманітарну сферу. Виникли такі дисципліни як ризикологія (у межах соціології і кризології) [1; 2; 241; 345; 346; 364; 365; 563; 609] і ризикософія (у філософії) [73; 155; 245; 348; 425; 564] – нові напрями вивчення ризиків, у рамках яких розглядаються питання про "суспільство ризику і ризикову культуру" [363] сьогодення.

Не залишаються осторонь досліджень різних аспектів ризику і лінгвісти [96; 106; 107; 256; 571; 618; 625; 642; 681; 695], свідченням чому є і наша робота, яка ґрунтується на поєднанні двох дослідницьких фокусів: людини-мовця (суб'єкта), її самовизначення у процесі творення дійсності в дискурсі та за допомогою дискурсу і ризику як дискурсивного середовища побутування людини в умовах сучасного суспільства.

Актуальність дисертації пояснюється загальною спрямованістю гуманітарної науки сьогодення на розкриття специфіки дискурсивної діяльності людини, у якій і за допомогою якої втілюються різноманітні грані суб'єкта у всьому розмаїтті соціальних та когнітивних процесів. **Актуальним** є вихідне для дослідження твердження про те, що людина – це продукт власного мовлення у тому сенсі, що сукупність позицій, які суб'єкт характерно посідає у схожих дискурсивних ситуаціях, складають його / її унікальну ідентичність, що, своєю чергою, завдяки накопиченню утворюють ідентичність соціуму – лінгвокультурної спільноти носіїв однієї мови. **Актуальність** теми роботи підсилюється сплеском наукового інтересу до вивчення мовних і позамовних особливостей дискурсу ризику, характерного для суспільства періоду пізнього постмодернізму, яке, слідом за німецьким соціологом Ульріхом Беком, називають "суспільством ризику" [363].

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження виконано в межах колективної теми кафедри лексикології і стилістики англійської мови

(зараз – кафедра англійської філології і філософії мови) імені професора О.М.Мороховського Київського національного лінгвістичного університету "Текст і дискурсу когнітивно-семіотичному висвітленні" (тему затверджено на засіданні вченої ради КНЛУ, від 24 грудня 2012 року, протокол № 5 і перезатверджено 22 червня 2015 року, протокол № 17). Проблематика роботи вписується у коло питань, які досліджуються відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету в рамках держбюджетної наукової теми "Мови світу: генезис, таксономія, функціонування у синхронії і діахронії" (номер держреєстрації 0115U002513, протокол № 105 від 09 лютого 2015 року).

Метою роботи є розкриття лінгвальної специфіки суб'єктного позиціонування в сучасному англомовному дискурсі ризику.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити зміст понять *позиціонування* і *позиції суб'єкта дискурсивної діяльності* і визначити теоретичні засади їх мовознавчого опису;
- обґрунтувати виокремлення дискурсу ризику як окремого типу дискурсу і дати йому визначення;
- розмежувати комунікативну й метакомунікативну ситуації у складі дискурсу ризику;
- розробити методологічну базу комплексного аналізу лінгвальних аспектів позиціонування суб'єкта в сучасному англомовному дискурсі ризику;
- побудувати інтегровану лінгвокогнітивну модель дискурсу ризику;
- виокремити компоненти позиції суб'єкта дискурсивної діяльності і виявити мовні засоби їх актуалізації в англомовному дискурсі ризику;
- розкрити лінгвокогнітивні та прагмаінтеракційні механізми динаміки суб'єктного позиціонування в англомовній комунікативній ситуації ризику;
- розробити шкалу індивідуальних ситуативних ідентичностей суб'єктів комунікативної ситуації ризику як сукупностей зайнятих ними позицій;
- створити типологію колективних ідентичностей суб'єктів англомовної метакомунікативної ситуації ризику як множини репрезентованих ними позицій;

– встановити комунікативні стратегії позиціювання суб'єктів англомовної метакомунікативній ситуації ризику та виявити прагмариторичні і соціосеміотичні особливості їх реалізації.

– *Об'єктом* дослідження є сучасний англомовний дискурс ризику, *предметом* – позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності в ньому.

Гіпотеза дисертаційного дослідження ґрунтується на тому припущенні, що позиція суб'єкта дискурсивної діяльності в ситуації ризику виявляється як процес і/або результат прийняття ним/нею відповідного рішення стосовно ризику під час мовленнєвої взаємодії з іншими учасниками цієї ситуації. Вербальна організація позиціювання комунікантів у дискурсі ризику визначається просторово-часовими умовами їх участі у ньому, чим зумовлено розмежування дискурсу ризику на комунікативну та метакомунікативну ситуації. Комунікативна ситуація ризику розглядається як мікроконтекстне середовище формування суб'єктної позиції *in situ* (від лат. тут і зараз), у той час як метакомунікативна ситуація є макросоціальним контекстом маніфестації вже сформованої позиції в умовах *ex situ* (від лат. за межами, поза місцем). Відповідно станс розглядається як індивідуально-соціальний інтерфейс, що пов'язує мікро- і макросоціальні процеси смислотворення, а також мікро- і макроструктури дискурсу ризику.

Задля перевірки висунутої гіпотези було сформовано корпус **матеріалу дослідження**, отриманого з різних автентичних джерел, серед яких Британський національний корпус (BYU-BNC), Корпус Американського варіанту сучасної англійської мови (COCA) і Корпус розмовної американської англійської мови Санта Барбари (Santa Barbara Corpus of Spoken American English – SBC); фрагменти художнього, кіно- та медіа-дискурсу. Для дослідження динаміки позиціювання суб'єкта, що перебуває безпосередньо в комунікативній ситуації ризику, методом суцільної вибірки було дібрано 219 текстових фрагментів обсягом від 0,5 до 5 сторінок кожний з творів сучасної англомовної художньої літератури 1990–2015 років загальною кількістю 10 739 сторінок, а також 58 фрагментів скриптів англомовних художніх фільмів і серіалів 2005–2015 років

(загальною кількістю 11 800 слів). Емпіричною основою для дослідження позиціонування суб'єкта в метакомунікативній ситуації ризику став матеріал, дібраний з англomовних медіа-джерел мережі Інтернет протягом 2013–2015 років. У ньому лінгвістичній обробці підлягали: (1) персональні розповіді суб'єктів, у яких маніфестовано їх особисте ставлення до ризику (128 розповідей загальним обсягом 19 346 слів); (2) експертні та журналістські аналітичні статті стосовно різноманітних ризиків (185 статей, загальним обсягом 199 060 слів).

Різнофокусність суб'єктного позиціонування і мультивекторність напрямів його дослідження вимагає використання теоретико-методологічної бази, що уможлиблює розкриття багатогранної й динамічної природи цього дискурсивного явища. **Загальнотеоретичним підґрунтям** роботи слугує неoантропоцентризм (О.П. Воробйова) – нова парадигма мовознавства, що дозволяє вийти за межі опису індивідуальної дискурсивної діяльності людини та охопити соціальні і психичні фактори середовища, у якому ця діяльність реалізується (І.К. Архипов, Ф. Варела, О.О. Залевська, О.В. Кравченко, Н. Лав, У. Матурана, М. Boguslawska-Tafelska, S. Puppel, J. Torfing, K. Tracy). **Конкретно-науковою основою** стала соціокогнітивна дискурсологія, витoki якої сягають соціоконструкціоністської традиції аналізу дискурсу, що об'єднує критичні студії дискурсу (О. Й. Шейгал, Т.А. van Dijk, L. Chouliaraki, N. Fairclough, B. Hodge, J. Thornborrow, R. Wodak), дискурсивну психологію (М. Billig, М. Buckholtz, B. Davies, K. Hall, J. Potter, M. Wetherell) і постструктуралістський аналіз дискурсу (K. Gergen, A. Giddens, M. Jorgensen, E. Laclau, M. Michael, K. Mouffe, R. Harré).

Методологічні підвалини дослідження зумовили вибір і застосування комплексу загальнонаукових, загальнолінгвістичних і спеціальних лінгвістичних **методів і прийомів**, серед яких методи когнітивної та комунікативної лінгвістики, критичного і наративного аналізу дискурсу, конверсаційного та контент-аналізу, прагматики і лінгвосемантики. У рамках кожного з методів застосовувалися процедури, спрямовані на розв'язання конкретних дослідницьких завдань. На початковому етапі використано метод *спостереження* над мовленнєвим

матеріалом і метод *суцільної вибірки* – для формування корпусу матеріалу та метод *контент-аналізу* – для встановлення тематичних домінант змісту текстів, що аналізувалися. Для виявлення обсягу вербалізованого в сучасній англійській мові поняття ризику та для встановлення конститутивних ознак дискурсивної ситуації ризику застосовано методіку *концептуального аналізу* (О.С. Кубрякова). Метод *лінгвокогнітивного моделювання*, за посередництва методіки *міжфреймових мереж* С.А. Жаботинської і *фреймових мереж* Ч. Філлмора (FrameNet) застосовано, відповідно, для побудови статичної (фреймової) та динамічної (сценарної) моделей ситуації ризику; методіку *ментальних просторів* Ж. Фоконьє – задля простеження динаміки позиціювання в комунікативній ситуації ризику. Метод *фрактального моделювання* (С.Н. Плотникова, В.В. Тарасенко, В. Mandelbrot) використано для з'ясування особливостей багаторівневої організації дискурсу ризику взагалі та реконструкції процесу формування ситуативних ідентичностей суб'єктів у ситуаціях ризику зокрема. Прагмаінтеракційну специфіку позиціювання СДД в комунікативній ситуації ризику розкрито за допомогою методик *інтеракційної соціолінгвістики* (J. Gumperz, K. Hyland, E. Karkkainen, L. Keesvahlk, P. Linell), *конверсаційного аналізу* (H. Sacks, E. Schegloff, H. Garfinkel), *міжособистісної прагматики* (I. Kecskes, M. Locher), *етнографії мовлення* (D. Hymes), методів *аналізу категоризації членства* (H. Sacks) та *діалогічного синтаксису* (J. Du Bois, E. Karkkainen). Методіку *наративного аналізу дискурсу* (І. Брокмейер, Р. Харре, В. Benwell, Е. Stokoe, Н. Hausendorf, D. Swan, М. Whetherell) та інтегровану методіку *критичного аналізу дискурсу* (Т.А. ван Дейк, N. Fairclough, R. Fowler, R. Wodak) застосовано задля розгляду афективного й епістемічного компонентів дискурсивної поведінки суб'єктів позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику. З метою висвітлення структури і змісту стратегічної поведінки суб'єктів позиціювання у МСР використано метод аналізу *стратегій дискурсу* та методи *прагматичного і риторичного аналізу*. Елементи методів *корпусного і кількісного аналізу* уможливили визначення змісту терміна "станс", а також виявлення

ступеню репрезентованості понять, що входять до складу моделей дискурсивної ситуації ризику. Усі перераховані методи комбінуються в роботі таким чином, що на різних етапах дослідження вони спрямовані на висвітлення семантики номінацій ризику і вербалізованих позицій СДД, прагматики інтеракцій між суб'єктами позиціювання або риторики медіа-публікацій.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що робота є *першим* цілісним дослідженням суб'єктного позиціювання як дискурсивного конструкту, що формується в ситуативній інтеракції індивідів – носіїв англійської мови і культури, й набуває специфічних рис у ситуації ризику. У дисертації розробляється *новий*, соціокогнітивний напрям дискурсивних розвідок та інтегровано застосовуються досягнення репрезентаційного і діяльнісного підходів до лінгвістичних досліджень суб'єкта і суб'єктивності в неоантропоцентричній парадигмі. У роботі *вперше* у вітчизняній лінгвістиці визначено науковий статус понять **суб'єктного позиціювання** і **позиції суб'єкта дискурсивної діяльності**, запропоновано їх визначення і обґрунтовано засади лінгвістичного вивчення у статиці і динаміці. *Новим* є визначення **дискурсу ризику** і диференціація різновидів ситуацій ризику, що слугують контекстним середовищем для позиціювання у них суб'єкта, – комунікативної та метакомунікативної. На основі *виявлених* експліцитних та імпліцитних мовних індикаторів ситуацій ризику *вперше сконструйовано* інтегровану лінгвокогнітивну модель дискурсу ризику. *Новим* є визначення і класифікація складників стансу в англомовній ситуації ризику, а також виявлення вербальних засобів їх актуалізації. *Дістала подальшого розвитку і удосконалення* дискурсивна модель позиціювання у результаті доповнення її соціальним і когнітивним векторами. *Новизною* характеризується виявлення лінгвокогнітивної динаміки прийняття рішення суб'єктом дискурсивної діяльності в англомовній комунікативній ситуації ризику. *Виокремлено* інвентар англомовних простороконструювальних елементів дискурсу, що використовуються учасниками ситуації ризику під час позиціювання. *Уперше* доводиться, що ідентичність суб'єкта конструюється у дискурсі шляхом накопичення його / її суб'єктних позицій у специфічних

ситуативних умовах інтеракції спільно з іншими учасниками комунікації. *Новим* є встановлення таксономії індивідуальних ситуативних ідентичностей у комунікативній ситуації ризику. *Удосконалено* процедуру розкриття прагмаінтеракційної динаміки узгодження позицій суб'єктів дискурсивної взаємодії у ситуації ризику і *виявлено* рекурентні механізми та лінгвoseміотичні засоби їх актуалізації у мовленні. *Новою* є розробка типології колективних (соціальних) ідентичностей суб'єктів англомовної метакомунікативної ситуації ризику. *Уперше* виокремлено і систематизовано комунікативні стратегії суб'єктного позиціювання у макродискурсивних умовах метакомунікативної ситуації ризику. *Розкрито й описано* прагмариторичні та соціoseміотичні аспекти актуалізації цих стратегій в англомовному дискурсі ризику. Запропонована *нова* комплексна методика аналізу позиціювання суб'єктів у дискурсі ризику, яка може бути поширена на вивчення позиціювання суб'єктів в інших типах дискурсу та іншими мовами.

Наукову новизну результатів дисертаційного дослідження відбито в **основних положеннях**, що виносяться на захист:

1. **Позиціювання** – це комплексна дія, яка здійснюється суб'єктом дискурсивної діяльності для формування і маніфестації свого ставлення до предмета мовлення, інших суб'єктів та власних висловлених пропозицій з урахуванням релевантних когнітивних, прагматичних та соціальних параметрів ситуації. Результатом позиціювання є **станс – позиція суб'єкта дискурсивної діяльності**, яка визначається як ситуативно-залежне дискурсне утворення, в якому виділяються індивідуально-особистісний та міжсуб'єктний ракурси, що актуалізуються шляхом використання відповідних стансовиражальних та стансоконструювальних мовно-семіотичних ресурсів.

2. **Англомовний дискурс ризику**, що слугує контексто-обмежувальним дискурсивним середовищем, у якому досліджується процес позиціювання, визначаємо як ситуативно-зумовлену розумово-комунікативну взаємодію суб'єктів, що здійснюється за посередництва природної мови і темою якої є різноманітні аспекти ситуації ризику. Дискурс ризику має два різновиди:

власне дискурс ризику, який ми називаємо комунікативною ситуацією ризику, та дискурс про ризики – метакомунікативна ситуація ризику.

3. Позичювання в комунікативній ситуації ризику відбувається як прийняття суб'єктами рішення під час безпосередньої мовленнєвої інтеракції у мікроконтекстних умовах ризикованого вибору або репрезентовано як результат позиціювання у вигляді повідомлення про свою суб'єктну позицію за межами ситуації ризику у макроконтекстних умовах метакомунікативної ситуації ризику.

4. У складі позиції суб'єкта дискурсивної діяльності, яку він посідає в дискурсі ризику, виокремлені епістемічний та афективний складники, обидва з яких реалізуються в дискурсивній взаємодії учасників інтеракції мовними засобами різних рівнів – лексичними, граматичними, текстовими. Епістемічний складник містить інформацію про джерело походження знань мовця щодо предмета мовлення (евіденційність) і його/її суб'єктивні міркування, котрі ґрунтуються на параметрах ситуативного контексту (модальність). Афективний складник маніфестує емоції, почуття, оцінки суб'єкта, його/її ставлення до предмета мовлення й інших суб'єктів, які беруть участь у ситуації ризику.

5. Індивідуальна дискурсивна діяльність суб'єкта англomовної комунікативної ситуації ризику структурується на основі соціально значущих фреймів і сценаріїв та співвідношення компонентів суб'єктних позицій, які накопичуються завдяки повторюваності в певних ситуативних умовах, формуючи характерні для ситуації ризику ідентичності. Ці ідентичності градууються від "обережного, не схильного до ризику суб'єкта" (Homo Cautus) через "суб'єкта-боягуза" (Homo Trepidus), "поміркованого суб'єкта" (Homo Prudens), "раціонального суб'єкта" (Homo Rationale) до "суб'єкта-героя" (Homo Heroica), "суб'єкта-гравця" (Homo Aleatoris) і нарешті "суб'єкта, що ризикує" (Homo Periclitaturus). Ідентичність суб'єкта, яка складається з сукупності суб'єктних позицій, розглядається як дискурсивний конструкт, що інтегрує в собі низку станоконструювальних і стансовиражальних мовних засобів, що дозволяють індивіду ідентифікувати і реалізовувати себе в соціокультурному контексті ситуації ризику.

6. У прагмаінтеракційному плані позиціювання суб'єктів дискурсивної діяльності в комунікативній ситуації ризику має консонантний або дисонантний характер: консонантні суб'єктні позиції ґрунтуються на схожих епістемічних і афективних оцінках ситуації; дисонантні позиції, натомість, репрезентують розбіжні оцінки, відмінні точки зору і протилежні уподобання суб'єктів. Відповідно інтеракція в ситуації ризику здійснюється за конверсаційними формулами кооперативної співпраці, переконувальної співпраці, переконувального або силового конфлікту (суперечки, боротьби).

7. Рекурентні дискурсивні механізми позиціювання, що мають міжсуб'єктну природу, слугують інтеракційному узгодженню позицій усіх учасників мовленнєвої інтеракції в комунікативній ситуації ризику: (1) механізм рециркуляції діє шляхом переробки мовних ресурсів, що використовуються суб'єктами позиціювання повторно; (2) механізм зворотного зв'язку передбачає конверсаційні реакції суб'єктів на репліки один одного; (3) механізм індексального залучення забезпечується маркуванням мовцями власних конверсаційних ролей "мовець – слухач", соціальних статусів один одного та просторово-темпорального дейксису і (4) механізм емоційного резонансу мотивує узгодження комунікантами власних внутрішніх емоційних реакцій з соціальним світом, невід'ємною частиною якого вони є.

8. У макродискурсивних умовах метакомунікативної ситуації ризику особливої ваги набувають прагмариторичні та соціосеміотичні аспекти дискурсивної діяльності учасників комунікації, оскільки в результаті суб'єктного позиціювання відбувається перехід від персональної ідентичності окремого суб'єкта як особистості, схильної чи не схильної до ризику, до колективної ідентичності соціального суб'єкта як експерта, дилетанта або медіатора. Суб'єктні позиції слугують інтерфейсом, що поєднує мікро- і макросоціальні рівні дискурсивної діяльності людини.

9. Епістемічний компонент стансу, що конструюється суб'єктом-спостерігачем у метакомунікативній ситуації ризику, актуалізується в епістемічних позиціях впевненості, в основі яких лежить модальність

достовірного знання і пряма (досвідна) евіденційність, та епістемічних позиціях невпевненості, що ґрунтуються на модальності проблематичного знання і непрямій (репортивній, інференційній, уявній) евіденційності. Мовне оформлення афективного компонента у складі позиції СДД, що виявляється як позитивне або негативне ставлення до ризику, вказує на соціальну варіативність мовленнєвої поведінки окремого суб'єкта і цілих громад, слугуючи індикатором соціолінвістичної диференціації і соціокогнітивної категоризації носіїв англійської мови.

10. Вибір комунікативних стратегій позиціювання, що використовуються суб'єктами англійської метакомунікативної ситуації ризику, продиктований асиметрією епістемічного і афективного компонентів у складі позицій СДД. У стратегіях суб'єкта-дилетанта, що поділяються на стратегії самопозиціювання і стратегії позиціювання щодо інших, переважає афективний складник. Натомість стратегії експертів позбавлені емоційності і ґрунтуються на епістемічному позиціонуванні, включаючи стансовстановлювальні та контактовстановлювальні стратегії. У стратегіях евокації (спрямованих на пробудження свідомості людей щодо ризику) та ревокації (слугують для заспокоєння тривоги і присипляння пильності у суспільстві), що використовуються в дискурсі ризику медіаторами, репрезентація афективного й епістемічного складників позиції СДД має збалансований характер.

Практична цінність одержаних результатів визначається тим, що в останні роки теоретичні та прикладні аспекти дослідження дискурсу ризику стають відповіддю науковців на запити соціальної реальності. Узагальнення філософського і мовознавчого знання про ризик у вивченні суб'єктивної природи цього феномена виступає інтегрувальним началом для окремих дисциплін з огляду на вироблення спільних принципів сучасної методології аналізу ролі дискурсу в суспільних процесах. Аналіз позиціювання суб'єкта в англійському дискурсі ризику дозволяє осмислити механізми поведінки індивідів як суб'єктів ризику, а відтак вийти на вирішення проблеми безпеки та стабільності суспільного розвитку.

Одержані результати сприяють розвитку теоретичних і прикладних аспектів германістики, дискурсології, лінгвостилістики та лінгвокогнітології. Практичне значення дисертаційного дослідження вбачається також у можливості застосування його результатів у лекційних курсах із загального мовознавства, лексикології, стилістики, теоретичної граматики англійської мови, курсах за вибором з інтерпретації тексту, лінгвокультурології, політичної лінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, прагматики, дискурсології, комунікативної лінгвістики, у науково-дослідницькій роботі студентів та аспірантів, а також у різноманітних сферах соціальної діяльності людини, пов'язаної з ризикованими та екстремальними ситуаціями.

Інтерпретація ризику як дискурсивного явища і розгляд ставлення суб'єкта до ризику та відповідального прийняття рішень стосовно нього дає змогу включити деякі висновки цієї академічної розвідки до сфери прикладної психології. Крім того, результати роботи можна використати для навчання критичного сприйняття різноманітної інформації про ризики, аналізу можливих небезпек, прогнозування та моделювання поведінкових реакцій у ситуаціях ризику.

Усі результати дослідження здобуті дисертантом одноосібно, тобто особистий внесок дисертанта полягає у розгляді позиції суб'єкта дискурсивної діяльності крізь призму умов комунікативної та метакомунікативної ситуацій ризику та виокремлення на цій основі типів ідентичностей учасників дискурсу ризику. Розроблено комплексну методику дослідження суб'єктного позиціювання у статичній і динамічній згаданих ситуацій. Запропонована концепція позиціювання та ідентичності дозволяє трактувати мовну особистість та її діяльність у дискурсі з позицій неантропоцентризму – як сконструйовану в дискурсі в ході різноманітних дискурсивних практик. У термінологічний апарат роботи автором уведено поняття "позиція суб'єкта дискурсивної діяльності", "станс" та "позиціювання", "стансовиражальні" і "стансоконструювальні" мовні засоби, "епістемічний та афективний градієнти", "рециркуляція" й "індексальне залучення", які відбивають основні положення дослідження. Автором побудовано статичну і динамічну когнітивні моделі англійської ситуації ризику,

що уможливило вивчення позиціювання суб'єкта як дискурсивного конструювання ним ситуативної ідентичності у цих контекстних умовах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри лексикології і стилістики англійської мови (зараз – кафедри англійської філології і філософії мови) імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету (2013–2015 рр.). Результати дисертації було виголошено на 25 міжнародних конференціях (із них 13 за кордоном): VI Міжнародна науково-практична конференція "Міжнародна комунікація: Мова-культура – особистість" (Острог, 2012), I Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція "Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації" (Острог, 2012 р.), VII Міжнародна наукова конференція "Пріоритети германського і романського мовознавства" (Луцьк-Світязь, 2013), VII Міжнародна науково-практична конференція "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кіровоград, 2013 р.), VI Міжнародна наукова конференція "Іноземна філологія у XXI столітті" (Запоріжжя, 2013 р.), III Міжнародна лінгвістична конференція "I-Mean. Language and Identity" (Брістоль, Велика Британія, 2013 р.), VII Міжнародна наукова конференція "Актуальні проблеми германської філології та прикладної лінгвістики" (Чернівці, 2013 р.), Ольштинська лінгвістична конференція "Post-Newtonian Models of the World and New Paradigms in Language and Communication Studies" (Ольштин, Польща, 2013 р.), II Міжнародна наукова конференція "Взаємодія етнічних і планованих мов у контексті європейської інтеграції" (Луцьк, 2013 р.), Міжнародний конгрес "Лінгвістика XXI століття: погляд у майбутнє" та Міжнародна наукова конференції "Перші Почепцовські читання" (Київ, 2013 р.), Міжнародна наукова конференція "Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика" (Київ, 2013 р.), Міжнародна наукова Інтернет-конференція "Philology in the III Millenium" (Будапешт, Угорщина, 2013 р.), XX Міжнародна науково-практична конференція "Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствovedения и культурологи" (Москва, Росія, 2014 р.), III Міжнародна наукова конференція "Political Linguistics III: (Re)construing

National Identity in "(un)doing Europe" Today" (Варшава, Польща, 2014 р.), V Міжнародна наукова конференція "Лінгвалізація світу" (Черкаси, 2014 р.), Міжнародна наукова конференція КНЛУ "Мова – література – мистецтво: когнітивно-семіотичний інтерфейс" (Київ, 2014 р.), Міжнародна лінгвістична конференція "Diversity and Super-Diversity: Sociocultural Linguistic Perspectives" (Вашингтон, США, 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція "Present and Future of Philology in the Era of Globalization" (Будапешт, Угорщина, 2015), VII Лодзький симпозиум з прагматики "New Developments in Linguistic Pragmatics" (Лодзь, Польща, 2015 р.), Міжнародний Європейський форум дискурсологів "GLOBE 2015: East-West European Forum on Discourse. Past, Present and Future of Discourse Studies" (Варшава, Польща, 2015 р.), IX Міжнародна наукова конференція "Пріоритети германського і романського мовознавства" (Луцьк–Світязь, 2015 р.), Міжнародна наукова конференція Польської Асоціації когнітивної лінгвістики "Cognitive Linguistics in 2015" (Люблін, Польща, 2015 р.), 7-ма Міжнародна конференція з міжкультурної прагматики і комунікації INPRA 2016 (Спліт, Хорватія, 2016), 2-га конференція Міжнародної асоціації з когнітивної семіотики (Люблін, Польща, 2016), 7-ма Міжнародна конференція з міжкультурної прагматики і комунікації INPRA 2016 (Спліт, Хорватія, 2016), 2-га конференція Міжнародної асоціації з когнітивної семіотики (Люблін, Польща, 2016), Міжнародна науково-практична конференція "Humanities and Social Sciences in the Era of Globalization" (Будапешт, Угорщина, 2016).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 35 наукових публікаціях. Із них: монографія обсягом 22,09 др. арк.; 17 статей у фахових виданнях України загальним обсягом 10,46 др. арк., 4 одноосібних статті в зарубіжних виданнях, що мають міжнародний стандартний серійний номер (ISSN) (2 др. арк.) і 4 – в інших зарубіжних фахових виданнях (3,57 др.арк.), 9 тез у збірниках матеріалів і тез наукових конференцій (0, 86 др. арк.). Загальний обсяг публікацій становить 38,98 др. арк. Монографія та статті, опубліковані у фахових та інших виданнях, написані автором одноосібно.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних

скорочень, вступу, п'яти розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних джерел, 6 додатків. Повний обсяг дисертації – 500 сторінок. Текст дисертації викладено на 402 сторінках, список використаних джерел – на 73 сторінках і додатки – на 22 сторінках. Робота містить 2 таблиці, 49 рисунків. Бібліографія нараховує 731 найменування, у тому числі 365 – англійською мовою, а також список джерел ілюстративного матеріалу нараховує 65 найменувань.

Перший розділ "Теоретичні засади дослідження позиціонування суб'єкта в дискурсі ризику" присвячений трактуванню понять "суб'єкт", "ідентичність", "позиція суб'єкта дискурсивної діяльності", "дискурс", "дискурсивна діяльність", "ризик" і "дискурс ризику" з позицій філософії, соціології, психології та лінгвістики. Охоплено історично усталені в сучасній науці та новітні підходи до їх дослідження. Дискурс ризику розглядається в ситуативному ракурсі, на основі чого виокремлено типи ситуацій ризику – комунікативну і метакомунікативну, що і визначило подальшу структуру роботи.

У **другому розділі** "Методологічне підґрунтя дослідження суб'єктного позиціонування в англomовному дискурсі ризику" викладено методологічні засади вивчення позиціонування у неоантропоцентричній парадигмі. Роз'яснено основні принципи діяльнісного підходу до мови й мовлення взагалі і соціокогнітивної дискурсології зокрема. Описано поетапну методику дослідження лінгвальних аспектів суб'єктного позиціонування в сучасному англomовному дискурсі ризику.

У **третьому розділі** "Лінгвокогнітивна модель позиціонування суб'єкта в англomовній ситуації ризику" сконструйовано інтегровану лінгвокогнітивну модель англomовного дискурсу ризику, яка складається з прототипної когнітивної моделі предметної ситуації ризику, сценарної моделі комунікативної і фреймової моделі метакомунікативної ситуацій ризику. На основі трикутника стансу Дж. Дю Буа побудовано дискурсивну модель позиціонування в зазначених ситуативних умовах.

У **четвертому розділі** "Позиціонування суб'єкта в англomовній комунікативній ситуації ризику: лінгвокогнітивний та прагмаінтеракційний

аспекти" йдеться про дискурсивну поведінку суб'єкта, який безпосередньо перебуває в ситуації ризику, простежується динаміка конструювання ситуативної ідентичності суб'єкта, схильного / не схильного до ризику, як сукупності зайнятих ним позицій у англomовному дискурсі. Розглядаються прагмаінтеракційні особливості, мовні ресурси і дискурсивні механізми породження і узгодження позицій у мікроконтекстних інтерактивних умовах діалогічного спілкування.

У **п'ятому розділі** "Позиціювання суб'єкта в англomовній метакомунікативній ситуації ризику: соціосеміотичний та прагмариторичний аспекти" увага сфокусована на макродискурсивній специфіці позиціювання суб'єктів, які формують колективні ідентичності експерта, дилетанта і медіатора в англomовній метакомунікативній ситуації ризику. Виокремлюються комунікативні стратегії позиціювання і аналізуються прагмариторичні і соціосеміотичні особливості їх актуалізації.

У **Загальних висновках** підбито підсумки роботи і окреслено перспективи застосування розробленої методики аналізу позиції суб'єкта дискурсивної діяльності для дослідження в інших різновидах дискурсу на матеріалі англійської та інших мов.

Додатки містять фотографії, таблиці з лексикографічною інформацією щодо об'єктів дослідження та з результатами лексико-граматичного аналізу мовленнєвої організації стансу в дискурсі ризику; а також зразок аналізу позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику у вигляді кейс-стаді (на матеріалі персональної розповіді Анджеліни Джолі).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЗИЦЮВАННЯ СУБ'ЄКТА В ДИСКУРСІ РИЗИКУ

У сучасному мовознавстві зміст багатьох ключових термінів трактується з позицій відмінних методологічних підходів, що, з одного боку, може спричинити суттєве непорозуміння між дослідниками, які працюють у різних парадигмах, а, з іншого, навпаки, уможливує розгляд понять і феноменів у найрізноманітніших ракурсах. Особливо показовим у цьому плані є варіювання змісту мовних явищ та лінгвістичних термінів, зумовлене розбіжностями двох стилів наукового мислення – **репрезентаційного та діяльнісного**. Згідно з першим, у свідомості індивіда спочатку формується ментальна сутність (наприклад, концепт, стратегія, інтенція), яка надалі втілюється у мовленні [140, с. 125–169]. У межах діяльнісного підходу суть мови й дискурсу не зводиться до репрезентації чи інтерпретації мовцем дійсності, ідеального світу особистості або її соціальної взаємодії [25; 94; 146; 177; 198], а розглядається як праксеологічний комплекс різнорівневих взаємостосунків суб'єктів дискурсивної діяльності. Теорії, що розробляються в рамках основних лінгвістичних дисциплін і ґрунтуються на репрезентаційному підході, природнім чином дотримуються філософсько-методологічної бази традиційного мовознавства, а саме – раціоналістичного дуалізму і картезіанства. Послідовники діяльнісного підходу вважають, що "ми стаємо людьми тільки тоді, коли занурюємось у потік спільної діяльності зі схожими на себе [...], тобто як люди ми існуємо в мові і немислимі поза мовою" [140, с. 59], а самий світ у його різноманітних різновидах і вимірах конструюється (створюється, змінюється і т. п.) у мові та/або дискурсі [69; 140; 690]. Як підкреслює Е. Кассіерер, мова не відображає дійсність, а є "діалогом між Я і світом", у процесі якого межі предметів і явищ отримують певну визначеність [126, с. 34]. При такому підході, на думку Б.М. Гаспарова, з самого початку доводиться попрощатись

із прагненням уявити мову/дискурс у вигляді раціонально побудованого концептуального об'єкта або злагодженого механізму, а треба визнати його відкритим процесом концептуалізації, що здійснюється у спільній творчій діяльності суб'єктів спілкування [69, с. 11].

У межах репрезентаційного та діяльнісного підходів різного тлумачення набуває й категорія **суб'єкта**, що є центральною для цього дослідження. З позицій репрезентаційного підходу суб'єкт – це стала величина, що передуює мовленню, проектуючись у нього під час мовленнєвої взаємодії комунікантів. Зміст терміна "суб'єкт" у цьому розумінні суголосний змісту терміна "мовна особистість", яким оперує традиційна лінгвістика. У трактуванні з позицій діяльнісного підходу категорія суб'єкта постає як утворення, що конструюється в дискурсивній інтеракції спільно з усіма учасниками дискурсу, кожному з яких притаманне суб'єктивне світосприйняття, що виявляється у вигляді роздумів, умовиводів, емоцій, оцінок, інтенцій тощо. У цьому смислі зміст поняття "суб'єкт" співвідносний з поняттям "**ідентичності**". Дискурсивна природа суб'єкта в його діяльнісному тлумаченні полягає в тому, що саме "в інтеракціях і шляхом інтеракцій визначається і конструюється його належність до певної соціальної групи" [142, с. 36]. Далі ці та інші ключові поняття нашого дослідження, – "дискурс", "дискурсивна діяльність", "дискурсивний контекст", "дискурсивна ситуація", "позиція суб'єкта дискурсивної діяльності", розглянуто з урахуванням вищезазначених підходів до їх вивчення.

1.1. Поняття суб'єкта у філософії як основа лінгвістичного тлумачення суб'єктності

Нинішній етап вивчення ролі суб'єкта у мові й мовленні відзначено спільним інтересом мовознавців [121; 123; 124; 179–181; 201; 214; 215; 247; 248; 253; 332; 334; 338], філософів [199; 242; 243; 312; 313], психологів [103; 269; 379; 380; 431; 432], соціологів [29; 462; 463; 469; 486; 538; 665] до категорії ідентичності. Науковці намагаються виявити механізми, за допомогою яких людина, беручи участь у різноманітних дискурсивних практиках, формує власну

ідентичність і набуває суб'єктності. Мова виступає в цьому процесі не стільки механізмом об'єктивації інформації або експресії, скільки медіатором взаємодії і взаєморозуміння індивідів під час їх дискурсивної інтеракції [3; 51].

Дамо коротку характеристику еволюції філософського розуміння суб'єкта, яка привела до так званого лінгвістичного повороту [615] у філософських та соціологічних дослідженнях суб'єктності і, як наслідку, виникнення постструктуралістської традиції аналізу дискурсу.

1.1.1. Категорія суб'єкта у класичному філософському розумінні. Основи сучасного філософського трактування суб'єктності закладені в античності: суб'єкт – це філософська категорія, яка в класичному, аристотелівському розумінні означає "носія властивостей, станів і дій" [706, с. 1001]. Обґрунтування суб'єкта в ейдосі (буття) і логосі (мислення) з'являється в результаті необхідності віднайти божественне начало у християнському суб'єкті [136, с. 10].

Генеалогія проблем суб'єктивності в нинішній філософії бере початок з картезіанського повороту в розумінні суб'єкта. Декартом було розірвано зв'язок людини з природою. Він деонтологізував суб'єктивність, створивши підвалини для виникнення раціонального філософського суб'єкта [85]. У домарксистському матеріалізмі суб'єкт уже трактується в дусі психологізму – як індивід, пізнавальна здатність якого має біологічну природу і який лише пасивно відображає зовнішню навколишню дійсність [136, с. 19]. Згідно з класичними філософськими поглядами, суб'єкт – це ізольований індивід, особливості якого визначаються його/її природним походженням. Інакше кажучи, суб'єкт традиційно трактується як такий, що пасивно сприймає зовнішні дії і переробляє їх способом, властивим його природі [705].

Діалектичний матеріалізм радикально розширює розуміння суб'єкта, безпосередньо пов'язуючи його з категорією практики [162, с. 28], що наближує його до сучасного постструктуралістського тлумачення, по-новому пояснюючи соціальну природу суб'єктивного. У сучасному інформаційному і глобалізованому суспільстві все яскравіше виявляє себе це нове трактування суб'єктності, яке

полягає у виявленні важливого аспекту буття людини, пов'язаного з процесом переживання суб'єктом своєї причетності до реальної дійсності, його реалізацією власної самобутності та відображенням власних думок і точок зору про цю дійсність [111, с. 37]. З'являється усвідомлення того, що людина як носій суб'єктивного не є абсолютним віддзеркаленням існуючих соціальних моделей, а постійно інтерпретує їх та створює нові. Переосмислення природи суб'єкта актуалізує лінгвістичний поворот [615] сучасного філософського розуміння дискурсу як соціальної взаємодії, де суб'єкт здатний самостійно формувати навколишню реальність.

1.1.2 Постструктуралістське трактування категорії суб'єкта. Категорія суб'єкта набуває особливого значення в контексті філософії постмодерну, де теорія дискурсу конституюється як один із найважливіших напрямів постнекласичного типу філософствування. Методологія постмодерністських гуманітарних студій оформлюється на стику філософії мови, семіотики й соціології, розкриваючи особливості мовленнєвої діяльності суб'єкта в дискурсі. Якщо для філософської класики типовим є розуміння суб'єкта через його когнітивну раціональність, інтенційність і спрямованість на об'єкт, то для філософії другої половини ХХ століття характерною стає тенденція до розмивання визначеності суб'єкт-об'єктної опозиції і зникнення монолітності суб'єкта [708].

Умовно періоди некласичного трактування суб'єкта в новітній філософії можна розділити на три групи – період "смерті суб'єкта", період "ефект-суб'єкта" та період "воскресіння суб'єкта".

"Смерть суб'єкта" – метафоричний термін на позначення одного з двох полюсів амбівалентної тенденції розмивання опозиції "суб'єкт-об'єкт" у рамках постмодерністської боротьби з філософською традицією бінарizmu [708]. Термін "смерть суб'єкта", введений М. Фуко у його книзі "Слова і речі: археологія гуманітарних наук" [307], пізніше був модифікований Р. Бартом як "смерть автора" [18]. "Смерть суб'єкта" в постмодерністській філософії означає перш за все відмову від традиційного (стабільного, однозначно

централізованого і лінійно-детермінованого) суб'єкта, який стає децентрованим і деперсоніфікованим. З позицій постмодернізму, навіть саме використання терміна "суб'єкт" стає неправомірним: як пише М. Фуко, "так званий аналіз суб'єктів насправді виявляється аналізом умов, за яких можливе виконання певним індивідом функцій суб'єкта. Абсолютного суб'єкта не існує" [307, с. 392].

У розвитку нового, *лінгвістичного*, етапу в філософії ключовою стала праця М. Фуко "Герменевтика суб'єкта". У ній ідеться про "генеалогію" новоєвропейського суб'єкта, про історію суб'єкта, який творить сам себе, використовуючи мову і мовлення [312]. Так, у генеалогії Фуко суб'єкти з'являються одночасно з тими стосунками, що виникають між ними і ними ж визначаються, їх ролі актуальні тут і зараз, і лише так вони можуть існувати як суб'єкти [312]. А соціальні ролі як засіб і версії ідентифікації суб'єкта, на думку Фуко, є нічим іншим, як масками, що не гарантують наявності за ними справжньої ідентичності. "Ця ідентичність, – пише Фуко, – досить слабка, тому ми намагаємось застрахувати і заховати її під маскою, а сама вона є лише пародією: її заселяє множинність, у ній сперечаються численні душі, перетинаючись і керуючи одна одною" [309, с. 96].

У концепції Ж. Лакана суб'єкт також розглядається як незавершена структура, яка постійно бореться за власну цілісність [159]. На його думку, природним станом суб'єкта є "розщепленість" і прагнення відшукати цілісність. Подібно немовляті, що живе у нерозривному зв'язку з матір'ю та навколишнім світом, суб'єкт не усвідомлює своєї окремоті й унікальності. Відділяючись від матері, дитина втрачає відчуття безпеки й досконалості і в подальшому все життя намагається відновити його. У процесі соціалізації людина ідентифікує себе з різними образами, створеними в дискурсах. Суб'єкт набуває власної ідентичності лише згідно з представленими в дискурсах образами. Ідентичність для Лакана еквівалентна ідентифікації з чимось. І це "щось" – суб'єктні позиції, які людина займає у дискурсі. Завдяки уявленням Лакана про суб'єкта, теорія дискурсу надала суб'єктові "рушійної сили": він постійно намагається знайти себе, беручи участь у різноманітних дискурсах [159, с. 57].

Схожими до поглядів пізнього М. Фуко є філософствування М. Пеше, який вважає, що суб'єкт дискурсу – це ніщо інше, як продукт відповідної мовленнєвої діяльності, "ефект", "результат" певної дискурсивної практики. М. Пеше вводить поняття "ефект-суб'єкт" для роз'яснення динаміки "суб'єктизації", тобто конструювання суб'єкта в тому чи іншому дискурсивному контексті [598, с. 71]. Суб'єкт розуміється в цьому разі як продукт відповідного типу мовленнєвої і дискурсивної взаємодії, результат процесу суб'єктизації.

Що стосується сучасної версії артикуляції проблеми суб'єкта в філософії, то їй властива орієнтація на "воскресіння суб'єкта", тобто повернення до фокусу уваги дослідників проблем, сконцентрованих навколо феноменів індивідуальності. Місце поняття "ефект-суб'єкт" в еволюції категоріального апарату філософії постмодернізму перебуває на рубезі між постмодерністською установкою на "смерть суб'єкта" та сучасною установкою на "воскресіння суб'єкта", яка формується в рамках пізнього постмодернізму (*after-postmodernism*). Представники цього напрямку (пізній М. Фуко, Ж. Дерріда, Дж. Вард) [308–311; 415; 680] намагаються "виявити суб'єкта" в різноманітних контекстах вербальних практик, акцентуючи необхідність реконструкції суб'єктивності як вторинної (похідної) стосовно дискурсивного середовища.

Можна стверджувати, що лінгвістичний поворот у філософському трактуванні суб'єкта завершується комунікативним поворотом, що, своєю чергою, є свідченням екологічного спрямування лінгвістичних досліджень у неоантропоцентричній парадигмі.

1.1.3. Лінгвістичне тлумачення суб'єкта і суб'єктності. У мовознавстві питання суб'єкта і суб'єктності набули особливої актуальності у зв'язку з розвитком ідей функціоналізму, антропоцентризму й егоцентризму. Однак ще В. фон Гумбольдтом мова трактувалась як явище, невід'ємне від суб'єктивного світу і людського мислення, з її конструктивними властивостями, що мають "людиновірну силу" [81, с. 314]. Мова, як стверджував

В. фон Гумбольдт, "служує найвищій і загальній меті людського духу, меті пізнання людиною самої себе і свого ставлення до всього баченого і небаченого навколо себе" [81, с. 283].

Проблема суб'єктивності досліджується в лінгвістиці з позицій різних дисциплін і підходів: психолінгвістики [104; 166; 169; 713 та ін.], лінгвістики тексту [20; 21; 61; 62; 321 та ін.], прагмалінгвістики [247; 264; 265; та ін.], когнітивної лінгвістики [38; 150; 540; 541; 543 та ін.], теорії мовної особистості [35; 36; 124; 230 та ін.], когнітивної лінгвокультурології [47; 48; 57; 121 та ін.], дискурсивної персонології [214; 253 та ін.].

Саме в мові і завдяки мові людина конститується як суб'єкт. Висловлення, оформлене за допомогою мови, перетворює абстрактного мовця на індивіда, який творить суб'єктивні смисли. Проте поняття "суб'єкт" та "індивід", на думку відомої американської дослідниці Каї Сільверман [633, с. 126], не тотожні. Якщо індивідуальність визначається свідомістю індивіда, то суб'єктивності характерне ширше поле діяльності: суб'єкт почасти діє під тиском підсвідомого. Окрім того, суб'єкт позбавлений тієї стабільності, що асоціюється з поняттям індивідуальності, залежачи від свого й чужого мовлення, виникаючи в дискурсі щоразу заново в результаті кожного епізоду спілкування [633, с. 199]. Користуючись лінгвістичною термінологією, "індивіда можна порівняти з денотатом, в той час як суб'єкт – аналог референта" [88, с. 25].

Для нашого дослідження особливо важливим є соціоконструкціоністське розуміння суб'єкта не як абстрактного феномена або трансцендентальної сутності, що передує дискурсивній діяльності людини, а як суб'єкта дискурсивної діяльності – утворення, що є невід'ємною частиною світу навколо себе, взаємодіє з усіма компонентами середовища, в якому перебуває і формується у процесі цієї взаємодії. При цьому дискурсивна діяльність суб'єкта у прямому й переносному смислах виступає його / її світотвірною діяльністю, яка неможлива в ізоляції від інших суб'єктів. Поступовий зсув інтересу мовознавців від мовця-індивіда до мовця – члена соціальної спільноти, від монологічного до діалогічного мовлення, а, відповідно, від мови до комунікації – важливий етап на шляху до десуб'єктизації лінгвістики, а, отже, до розуміння її екологічної природи.

1.2. Суб'єкт дискурсивної діяльності

Ще М.М. Бахтін у своїх працях сформулював цілу низку ідей, які пов'язані з природою, виявом та роллю суб'єктивного чинника в породженні висловлення [21; 22]. У гуманітарному пізнанні, згідно М.М. Бахтіна, домінуючими стають процеси взаємодії реальної дійсності з індивідуальним описом, суб'єктивним розумінням та інтерпретацією навколишнього світу [21, с. 39–40]. Суб'єктом дискурсу постає будь-який агент смислотвірної діяльності: індивід, соціальна чи культурна група, організація, інститут. Так, суб'єктом дискурсу ризику можуть виступати окремі особистості і публічні фігури, політики і керівники держав, промислові групи та виробники, окремі журналісти і великі медіа-холдинги. Важливо, що ідентифікація дискурсивної суб'єктності зумовлюється не належністю адресанта до певного інституціоналізованого середовища, а реалізацією його/її дискурсивних цілей.

У дискурсі як процесі, в якому зароджуються, розвиваються та вербалізуються смисли, суб'єкт не може бути відірваним від соціуму й культури. Оформлення смислів у ході мисленнєво-мовленнєвої діяльності – це умова ідентифікації суб'єкта, оскільки навіть тоді, коли суб'єкт може обирати серед доступних йому смислів, ідентичність формується у просторі попередньо заданих, відомих йому/її семіотичних і ментальних моделей [125; 247]. За висловленням М. Фуко, "суб'єктивності виробляються в дискурсі як історико-семіотичні конструкти" [312, с. 113], що свідчить про міжсуб'єктний характер дискурсу, реалізація якого відбувається передусім в суб'єктно-суб'єктній, а не в суб'єктно-об'єктній взаємодії. Індивіди разом конструюють свої ідентичності (суб'єктності) під час спільної діяльності в дискурсі, різні тлумачення якого будуть розглянуті в наступному підрозділі.

1.2.1. Дискурс у світлі репрезентаційного і діяльнісного підходів. Унаслідок популярності й міждисциплінарності поняття дискурсу та розмаїття підходів до його вивчення (див. аналітичний огляд у [701, с. 12–14]),

зміст відповідного терміна є доволі розмитим і нечітким. Кожен дослідник додає до нього щось своє. "Термін *дискурс*, – зазначають представники французької школи аналізу дискурсу Ж. Гійому та Д. Мальдідьє, – навіть у лінгвістиці, де він і з'явився, сумно відомий своєю багатозначністю" [75, с. 124]. Відсутність одноставного тлумачення дискурсу в науці взагалі і в науці про мову зокрема можна пояснити складністю й об'ємністю цього поняття, а також "невизначеністю місця дискурсу в системі категорій і модусів існування мови" [83, с. 46].

При всьому розмаїтті тлумачень дискурсу в сучасних лінгвістичних дослідженнях важливо те, що більшість науковців акцентує увагу на ситуації спілкування як необхідній умові для появи тексту, котрий є "кінцевим продуктом мовленнєвої діяльності" [148, с. 164]. Найкращим чином, на нашу думку, зміст дискурсу передається образним визначенням, запропонованим Н.Д. Арутюною, як "мовлення, зануреного в життя" [9, с. 136] у тому сенсі, що дискурс – це контекстуалізоване, ситуативне мовлення.

Дискурс, як вважає В.В. Красних, має два плани – власне лінгвістичний і лінгвокогнітивний [146, с. 201]. Перший пов'язаний з мовою і маніфестується у використаних мовних засобах, виявляючись у сукупності породжених текстів (дискурс як результат). Другий асоціюється з мовною свідомістю, що зумовлює вибір мовних засобів і впливає на породження (сприйняття) текстів, виявляючись у контекстах (дискурс як процес) [146]. Поєднати ці два плани дискурсу (процес і результат), а, отже, зіставити репрезентаційний (статичний) та діяльнісний (динамічний) підходи до їх вивчення дозволяє метафора "об'єктиву". При статичному розумінні ситуації "об'єктив" нерухомий: він чітко фіксує "рамку" (предметну ситуацію, співвідносну зі змістом повідомлення), а при діяльнісному підході він перебуває у постійному русі: елементи, які щойно були у фокусі уваги, опиняються за межами "об'єктива" і постійно з'являються нові.

О.І. Морозова вважає, що розуміння дискурсу, як і вибір підходів та методів до його аналізу визначальним чином варіюються залежно від трактування **контексту** [197, с. 135]. При структуралістському підході, згідно з яким контекст – це безпосереднє синтаксичне оточення речення, "фрагмент тексту,

необхідний і достатній для визначення значення одиниці, вибраної для аналізу" [716, с. 473], дискурс розуміється як зв'язна послідовність речень [488]. При функціональному підході, за якого контекст – це комунікативне оточення, під дискурсом розуміють висловлення у ситуативному контексті [386; 422], обсяг якого обмежений ситуацією спілкування.

Представники діяльнісного (як відгалуження функціонального) підходу до дискурсивних досліджень [176; 193; 198; 216–218; 701] розглядають контекст у термінах *ситуації*, яка слугує дискурсивним середовищем для діяльності суб'єкта, а мову трактують як "засіб узагальнення ментальних образів, що виникають під час цієї діяльності" [218, с. 60]. Під дискурсом при цьому розуміється інтерактивний процес, розумово-комунікативна взаємодія, що здійснюється за допомогою природної мови та інших семіотичних систем [145; 174; 198; 218; 238; 423; 701].

У лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть спостерігається тенденція до "переорієнтації тлумачень контексту – від розуміння його як безпосереднього фізичного оточення, у якому відбувається комунікація, до трактування як ментального конструкту" [468, с. 8]. Так, Т. Гівон, спираючись на визначення контексту відомими британськими лінгвістами Д. Шпербер і Д. Вілсон як "психологічного утворення" (*psychological construct*) [641, с. 15], називає його "конструкцією чужих умів" (*construal of other minds*) [468, с. 7]. Він уважає, що "як навколишній фізичний світ, так і соціальна реальність, ніяким чином не є об'єктивними феноменами, а лише інтенційними, суб'єктно-сформованими ментальними утвореннями, що мають фреймову структуру" [468, с. 8].

У термінах соціокогнітивної дискурсології, напряду дискурсивних досліджень, що перебуває в періоді свого становлення і дозволяє поєднати індивідуальний (когнітивний) та колективний (соціальний) виміри лінгвокогнітивного формування значень, контекст також визначається не як реальна соціальна ситуація, в якій відбувається мовленнєва взаємодія комунікантів, а лише як її "модель", "міжсуб'єктний ментальний конструкт",

"ланка, що пов'язує дискурс, комунікацію і суспільство" [423, р. х]. Відповідно, контексти розглядаються не як об'єктивні, або "зовнішні" умови дискурсивної взаємодії, а як суб'єктивні смислові конструкції її учасників [423]. На текст або мовлення впливає не сама соціальна ситуація, а те, як комуніканти розуміють, інтерпретують і конструюють її властивості, що видаються їм релевантними. Таким чином, соціокогнітивний підхід до дискурсивних досліджень, з одного боку, природним чином підкреслює значення суб'єкта дискурсивної діяльності у процесі творення дискурсу (процес індивідуальної когніції), а з іншого, виводить на передній план його взаємодію з іншими учасниками комунікації (процес соціальної інтеракції).

Отже, у дослідницькому полі мовознавців **дискурс** усе частіше набуває ознак особливої системи, інтегрального феномена, "інтерактивної мисленнево-мовленнєвої діяльності" [207, с. 4], "вербалізованої мисленнево-комунікативної діяльності, яка є сукупністю процесу і результату з притаманними їй лінгвальними й екстралінгвальними особливостями" [146, с. 200; 330, с. 105–106]. Розуміння дискурсу як одночасно процесу і результату лежить в основі розмежування репрезентаційного (статичного) та діяльнісного (динамічного) підходів до його аналізу, що співвідносяться у цій роботі не за принципом опозиції або альтернативності, а, навпаки, за принципом інтеграції й акцентування. Їх парадигмальні установки не конкурують між собою, а передбачають підбір методологічної "оптики", яка дозволяє на різних етапах аналізу ефективно фокусуватися на тих чи інших аспектах і властивостях дискурсу. Так, при розгляді дискурсу як результату, він (дискурс) постає сукупністю текстів, породжених у процесі комунікації, і в центрі уваги науковців знаходиться результат здійснюваної за допомогою природної мови розумово-комунікативної діяльності (тобто метою дослідження є дати відповідь на запитання "що?"). Аналізуючи дискурс як процес, дослідники зосереджуються на динаміці вербалізованої (тут і зараз) мисленнево-мовленнєвої діяльності його суб'єктів, яку надалі називатимемо **дискурсивною** (тобто дослідницькі зусилля зосереджені на питаннях "як?", "чому?" і "навіщо?"). Відбувається так званий зсув інтересів

"від мовця до учасника мовленнєвої взаємодії", від "вивчення природи мови до прагнення зрозуміти її роль у встановленні людських стосунків" [591, с. 173]. Відповідно, репрезентаційний підхід передбачає вивчення таких об'єктів дискурсу, як ознаки, структури, стратегії тощо, а діяльнісний – розвиток стосунків між суб'єктами дискурсивної взаємодії, динаміку їхньої діяльності.

Далі розглянемо поняття "дискурсивної діяльності", яка також вивчається в діяльнісному (процесуальному) та репрезентаційному (текстовому) континуумах, що тісно пов'язані між собою у вигляді дихотомії "процес \leftrightarrow результат".

1.2.2. Дискурсивна діяльність як соціальна практика. У соціальній семіотиці [471; 482; 532] та критичних студіях дискурсу [435, 694; 421; 422] термін "контекст" набуває ширшого змісту, тлумачачись як загальне соціально-культурне оточення. При цьому дискурс постає соціальною практикою, а дискурсивна діяльність – набором дискурсивних практик. Термінологічне утворення "дискурсивні практики", набувши особливої популярності серед представників критичного дискурс-аналізу [422; 436; 437; 694], було запозичене у постструктуралістів [91; 533] у тому смислі, якого надав йому М. Фуко. Виходячи з концепції мовного характеру мислення, будь-яка діяльність людей у суспільстві зводиться до їх мовленнєвих, або дискурсивних практик [308].

Послідовники відомого британського дискурсолога Нормана Ферклафа, одного з основоположників критичних студій дискурсу, використовують запропоновану ним тривимірну (трирівневу) модель (рис. 1.1) для пояснення багатоаспектності дискурсивної діяльності [436, с. 25]. Концепція триєдиного значення дискурсу (дії, репрезентації й ідентифікації), запропонована Н. Ферклафом, базується на концепції М. Гелідея, який виділяє ідеаційну (понятійну), інтерперсональну (комунікативну) і текстуальну функції будь-якої мовленнєвої події [482; 483]. *Дія* в термінах Н. Ферклафа найближча до комунікативної функції М. Гелідея, *репрезентація* відповідає текстуальній функції, а *ідентифікація* – ідеаційній.

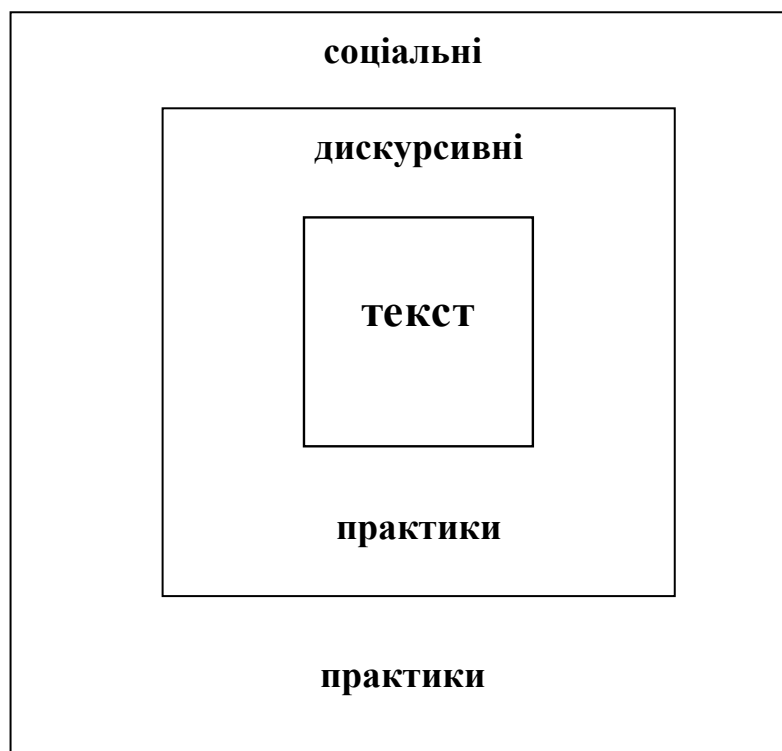

Рис. 1.1 Модель дискурсу Н. Ферклафа

За твердженням Н. Ферклафа, "дискурс не лише відображає навколишній світ, а й творить його" [436, с. 124], а кожен мовленнєвий випадок – це комунікативна подія, що складається з трьох вимірів (рівнів), які Н. Ферклаф називає "*практиками*". Дискурс для Н. Ферклафа – це складний процес інтеракції між соціальними акторами, продуктом і ресурсом якої є текст [436, с. 24]. Відповідно згідно з його тривірневою моделлю, дискурс виявляється у трьох іпостасях: (1) дискурс як текст (усний і письмовий); (2) дискурс як дискурсивна практика (процеси продукування й інтерпретації тексту) і (3) дискурс як соціальна практика (соціальні обставини комунікативної події). Усі ці практики тісно переплетені одна з одною, адже тексти не існують у вакуумі, а є частиною соціального світу.

Аналіз дискурсу в **соціокогнітивному** ключі, що характерний для цього дослідження, полягає в інтегрованому лінгвістичному описі дискурсивних і соціальних практик, якими супроводжуються процеси творення і сприйняття тексту в їх взаємозв'язку з соціокультурним контекстом, що обрамлює комунікативну інтеракцію. Інакше кажучи, аналіз *дискурсивних* практик

сконцентрований на тому, як відбувається породження й інтерпретація тексту, з урахуванням інтеракційної природи цих процесів і ситуації, в якій вони реалізуються. При цьому аналіз дискурсу як *соціальної* практики орієнтований на виявлення зв'язків між текстом та іншими елементами соціальної події, які реалізуються з допомогою мови.

Окрім того, соціокогнітивний підхід до аналізу дискурсу вимагає урахування не лише соціальної, а й когнітивної специфіки, оскільки комунікативна взаємодія передбачає наявність фонду спільного знання комунікантів. З когнітивних позицій дискурсивна діяльність може бути витлумачена як узгодження поглядів учасників дискурсивної взаємодії на світ шляхом обміну вербальними і невербальними повідомленнями.

Таким чином, у центрі нашої уваги – діалектичний зв'язок між мовою і світом, частиною якого є **суб'єкт дискурсивної діяльності** (далі: СДД), який, виявляючись основною умовою дискурсу, в той же час залежить від нього, стаючи його продуктом. Стосунки СДД зі світом не повністю діалектичні, оскільки суб'єкт дискурсу все ж володіє певною свободою дотримання, інтерпретації і трансформації правил дискурсу, що складає його дискурсивну поведінку і виявляється у його позиціюванні. У наступних підрозділах розглянемо, що таке суб'єкт дискурсивної діяльності, як він / вона ідентифікує себе у дискурсивній практиці і яку роль у цьому процесі відіграє позиція суб'єкта дискурсивної діяльності.

1.2.3. Визначення поняття "суб'єкт дискурсивної діяльності". Суб'єкт дискурсивної діяльності тлумачиться у цій роботі як сукупність "самостей" (selves) [463] індивіда, які виникають у результаті певних фізичних, ментальних, психічних і соціальних стимулів навколишнього світу [487, с. 125], виражених у дискурсі [194; 197; 430; 507; 589]. Незважаючи на панування антропоцентризму в лінгвістичних дослідженнях останніх десятиліть, найбільш антропоцентрична координата функціональної репрезентованості людини в мові як "дії" – суб'єкт дискурсивної діяльності – залишається найменш вивченою.

У мовознавстві СДД розглядали у зв'язку з його соціокультурним відображенням у мові [95], здатністю суб'єкта розуміти і пояснювати реальну дійсність шляхом накладання індивідуальної сітки концептуальних структур на вже наявні знання [173, с. 8]. Такий звичний для лінгвіста шлях аналізу СДД можна пояснити бажанням зберегти іманентний, репрезентаційний підхід, переносячи його в нову парадигму, всього лише запозичивши певний набір інструментарію зі суміжних з лінгвістикою наук.

З позицій діяльнісного підходу СДД розглядається не як абстрактний суб'єкт, який виявляє себе у мові, а як індивід – конкретна персона, що конструюється у дискурсі за певних ситуативних умов [71, с. 79–83]. Будь-яку думку індивідуального суб'єкта можна розглянути як його / її позицію в діалозі, дискусії, суперечці, а не просто як ізольовану індивідуальну оцінку. СДД – "це соціальне позиціонування себе й інших за допомогою дискурсу" [390, с. 587]. Суб'єкти та їх ідентичності формуються тими вербальними і невербальними засобами, за допомогою яких люди позиціонують себе в текстах і усній взаємодії повсякденного життя [303, с. 186–187]. СДД з'являються в інтерсуб'єктній взаємодії, а не породжуються окремим індивідом, тобто вони є "інтеракційно залежними і ситуативно емерджентними" [388, с. 18]. Отже, саме в інтеракції відбувається реалізація людини як мовної і дискурсивної особистості і перетворення її на суб'єкта.

Таким чином, **суб'єкта дискурсивної діяльності** визначаємо як неструктуроване, змінне, контекстно залежне, емерджентне комунікативне утворення, яке не існує попередньо, а формується під час дискурсивної взаємодії людини з іншими учасниками комунікації в умовах плинного часу [388; 390; 580; 655]. Поняття СДД у термінах нашого дослідження є невід'ємним від поняття "ідентичності", що вибудовується під час дискурсивної діяльності суб'єкта. Ідентичність, як і СДД, не є ізольованою, індивідуально орієнтованою, статичною і стабільною величиною, а, навпаки, створюється і маніфестується у постійній соціальній взаємодії між людьми, важливою частиною якої є їх дискурсивна взаємодія.

1.3. Категорія суб'єкта в контексті теорії ідентичності

Проблеми ідентичності правомірно потрапляють у фокус досліджень сучасних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, оскільки відповідають пріоритетам неоантропоцентричного підходу до мови й мовлення. У зв'язку з розширенням комунікаційних ресурсів у сучасного індивіда стало значно більше можливостей говорити про самого себе, про свою персону і про своє місце в соціумі, внаслідок чого розширяється репертуар само- і взаємоідентифікувальних потреб і засобів (вербальних і невербальних) їх реалізації.

Через свою дифузність, з одного боку, та високий рівень пояснювального потенціалу, з іншого, поняття ідентичності сьогодні стає ключовим для найрізноманітніших галузей гуманітарного знання – філософії [103; 172; 271; 611], соціології [43; 73; 260; 665], психології [338; 462; 486; 578; 682], культурології [179; 638], лінгвістики [80; 123; 180–182; 202; 248; 253; 332; 368; 388–390; 405; 561; 655; 656].

Ідентичність – складний і багатогранний феномен, у якому інтегруються соціокультурний, психоемоційний, лінгвокогнітивний та мовно-комунікативний аспекти (див. огляд і методологію вивчення ідентичності у [182]). Саме мова об'єднує зусилля представників багатьох наук, що розробляють теорію ідентичності, оскільки дослідження мовних одиниць дозволяють робити висновки щодо пов'язаних з ними ідентифікаційних ментальних процесів та соціально-особистісних характеристик мовця.

В основі різних підходів до феномену ідентичності лежить прагнення соціуму до цілісності, стабільності і прозорості образу людини: ідентичність, самість (*self*) суб'єкта повинна бути доступною і зрозумілою. Однак це бажання далеке від реальності, оскільки все частіше очевидно стає непостійність, плинність, фрагментарність, розірваність, несправжність, недосяжність, множинність і віртуальність ідентичності, що ускладнює розуміння суб'єкта і пояснює інтерес до нього дослідників найрізноманітніших галузей знання.

1.3.1. Діалектична природа ідентичності. Розмаїття підходів до вивчення ідентичності пояснюється не лише складністю і багатогранністю цього феномена, але й неоднозначністю самого терміна. На це звертає увагу один з основоположників концепції ідентичності Е. Еріксон у своїй відомій праці "Ідентичність та життєвий цикл" ("*Identity and Life Cycle*"), свідомо відмовляючись від її чіткого визначення: "Чим більше пишеш на цю тему, тим ширшим і всеосяжнішим здається зміст цього поняття" [432, с. 20]. Саме тому вважаємо доречним коротко проаналізувати походження терміна "*identity/ ідентичність*", розпочавши екскурс в історію становлення його змісту з етимології його повсякденного узусу, яка надає відомості щодо відповідного фрагмента наївної картини світу носіїв англійської мови.

В Оксфордському словнику англійської мови зміст терміна "ідентичність" визначається насамперед як "характеристика, почуття або вірування, що вирізняють людей з-поміж інших" ("*characteristics, feelings or beliefs that distinguish people from others: a sense of national / cultural / personal 'group identity'*"), і лише потім наводиться значення ідентичності як "стану або відчуття схожості з кимось або чимось" ("*the state or feeling of being very similar to smb/smith*") [726, р. 448]. Так, з одного боку, під ідентичністю носії англійської мови розуміють власну унікальність (відмінність), а з іншого – приналежність до певної групи за ознакою схожості (тотожності).

Якраз така неоднозначність терміна лежить в основі новітнього, постструктуралістського трактування цього поняття як нестабільної і плинної величини [368; 390; 602], що не лише зафіксовано у тлумачних словниках англійської мови, а й відображено в етимології англійського слова "*identity*" як такого, що походить від пізньолатинського "*identitās*", що, своєю чергою, бере початок від ранньолатинських слів "*idem*" (ідентичний) та "*ipse*" (схожий сам на себе, унікальний) [725].

Уперше семантичну розмитість терміна "ідентичність" фіксує П. Рікер, намагаючись дати йому визначення [611]. Він зауважує, що в утворенні кореня французького слова *ідентичність* (*l'identité*) беруть участь два латинських

слова – *idem* і *ipse*. З цього випливає, що у цьому слові відбувається накладання двох різних значень. Перше з них, "*idem*" (ідентичний) означає "дуже схожий", "аналогічний", "той самий", що передбачає певну форму незмінності у часі. Термін *ipse* протиставляється традиційному поняттю *idem*, до якого важко підібрати український еквівалент – щось близьке до "самототожності", "неперервності в часі і просторі". Інакше кажучи, значення слова "*ipse*" пов'язане з "самістю" (*ipseite*), "self" [611, с. 296–297], що означає "унікальність", "індивідуальність". Отже, *idem* як синонім до "найвищою мірою подібного", "аналогічного", "того самого" передбачає певну форму незмінності в часі. Другий корінь *ipse* пов'язаний з такими словами, як "самість", "самототожність", "суть", "основа" ("*essentia*") [242, с. 18].

Зафіксуємо основні смисли, пов'язані з поняттям "ідентичність": тотожність, цілісність, визначеність, спосіб розмежування "Я" від "не-Я", самість, унікальність, неперервність у часі. У цілому можна виділити два контексти, якими визначається природа ідентичності: контекст порівняння, яким окреслюється ступінь схожості і відповідності, та контекст динамічності, яким задається постійність у змінах і розвитку. Таким чином, визначимо **ідентичність** як незафіксоване, схильне до динамічних змін усвідомлення приналежності об'єкта (суб'єкта) іншому об'єкту (суб'єкту) як частини і цілого, особливого і загального, схожого і відмінного.

Із наведеного вище можна зробити висновок про діалектичну природу ідентичності, яка знаходиться на межі між сталістю і плинністю, між стабільністю власної самості і динамічністю різних "Я", що конструюються у різних дискурсивних ситуаціях, між індивідуальним "Я" і "Я" як (не-)члена певної соціальної спільноти.

1.3.2. Типи ідентичностей. Серед усього розмаїття класифікацій ідентичності у соціогуманітарному знанні нас передусім цікавить співвідношення індивідуально-особистісного та соціально-колективного рівнів ідентичності. Ми пропонуємо використати соціокогнітивний підхід до вивчення ідентичності,

у межах якого визнається, що у свідомості кожної людини соціальний (колективний, інтеракційний) рівень ідентичності взаємодіє з когнітивним (індивідуальним, особистісним), що свідчить про їх діалектичний взаємозв'язок. Ще Ю. Габермас зауважував, що ідентичність людини – це нерозривна єдність її особистісного і соціального компонентів, оскільки особистісна і соціальна сфери перебувають у процесі постійної взаємодії і взаємовизначення [479, р. 58]. У концепції Е. Гідденса ідентичність також двополюсна: з одного боку, це конформізм, пристосування до умов зовнішнього світу, а з іншого – індивідуалізм, замкненість на собі [466].

Ідентичність формується у дискурсі не лише як презентація мовцем свого "Я", а як спільно створений продукт взаємодії з усіма учасниками комунікації. Як особистісна, так і соціальна ідентичності виникають унаслідок цілої низки когнітивно-дискурсивних та інтеракційних механізмів само- і взаємо-ідентифікації, виявляючись, на думку О.П. Матузкової, видами індивідуальної ідентичності, оскільки належать винятково до індивідуального виміру самовизначення особистості [182, с. 80]. При цьому особистісна ідентичність пов'язана з формуванням феноменологічного "Я", а соціальна – інтеракційного "Я". Отже, *особистісну* ідентичність, слідом за О.П. Матузковою, розуміємо як "результат когнітивно-емоційного конструювання індивідом своєї індивідуальної тотожності і цілісності", а *соціальну* – як "результат своєї тотожності з групою / спільнотою" [182, с. 83].

Поряд з особистісною і соціальною, виокремлюють також і *колективну* або *групову* ідентичність [80; 182], що асоціюється з колективним виміром ідентифікації, так званою "Ми"-ідентифікацією. Ідеться про ідентичність колективу як етносу, соціокультурної спільноти чи політичної нації. Відомий французький дослідник А. Табуре-Келлер, наприклад, говорить про чотири типи ідентичності, що виділені за принципом зростання рівня спільності: самоідентичність (*self-identity*), колективна ідентичність (*collective identity*), інституційна ідентичність (*institutional identity*) та глобальна ідентичність (*global identity*) [645, с. 315].

Таке розмаїття класифікацій цілком виправдовує тезу про динамічність і множинність цього явища, адже кожен індивід у кожній окремій ситуації мовлення, залежно від її умов, конструює одну з цих ідентичностей або й відразу всі. Визнаючи певну термінологічну плутанину, ми, на противагу О.П. Матузковій [182, с. 84], використовуємо термін "колективна ідентичність" як синонім "соціальної ідентичності", маючи на увазі, що соціальна ідентифікація відбувається як на рівні інтеракції в малих соціальних групах (безпосередня взаємодія суб'єктів комунікації), так і на рівні великих соціальних груп (стать, нація, раса, етнос). Інакше кажучи, людина взаємодіє з іншими людьми не лише на мікро-, а також і на макросоціальному рівнях. Таким чином, соціальна ідентичність, на нашу думку, включає як індивідуальний вимір (в умовах мікросоціальної інтеракції), так і колективний (в умовах макросоціальної інтеракції).

Ідентичність будь-якої людини формується і видозмінюється протягом усього її життя, що супроводжується кризами – конфліктами між уже існуючим змістом ідентичності й актуальною ситуацією [466, с. 47–55]. "Особистісна ідентичність, – пише Е. Гідденс, – не є сталим набором рис, притаманних індивіду. Вона виявляється у "самості", яку індивід розуміє в термінах своєї біографії. Ідентичність передбачає неперервність у просторі і часі, а самоідентичність рефлексивно інтерпретується агентом" [466, с. 53]. Вона породжується і підтримується в неперервній дискурсивній діяльності – "нарративному русі, що інтегрує події, вчинки і переживання у зв'язну біографію" [466, с. 54]. Іншими словами, індивідуальна ідентичність людини не є якоюсь об'єктивною якістю (властивістю) людини, даною раз і назавжди. Це актуальний стан, поточне переживання суб'єктом власної цілісності в певний момент життєвого шляху, в конкретній комунікативній ситуації. Людина усвідомлює, хто вона в цей момент із досвіду ситуативного спілкування, оскільки її *ідентичність вибудовується на базі соціокогнітивного фундаменту її позицій СДД у дискурсі*. Через це ідентичність – це не просто "Я", а "Я" – занурене в ситуацію спілкування" [661, р. 185]. Відповідно, виділяється ще один вид ідентичності, що є важливим для нашого дослідження, – *ситуативна*

[414, р. 268] – різновид індивідуальної ідентичності, що конструюється, підтверджується, заперечується і корегується суб'єктом дискурсивної діяльності в процесі комунікативної інтеракції з іншими суб'єктами в конкретних ситуативних умовах [390, р. 592], що у цьому дослідженні є умовами дискурсивної ситуації ризику.

Життєдіяльність суб'єкта в суспільстві ризику, що пов'язана з наростанням соціальної мобільності, приводить до виникнення у нього відчуття невизначеності, тривоги і до збоїв у системі так званої "онтологічної безпеки" (*ontological security*), яка, на думку Е. Гідденса, лежить в основі соціальних проявів особистісної ідентичності. "Практична свідомість, – пише Гідденс, – що вплетена в рутину буденності, в когнітивному та емоційному планах є основним генератором того відчуття онтологічної безпеки, яке зазвичай почувається людьми і антонімом якого є "страх, що народжується при зіткненні з невідомістю і хаосом" [466, р. 49]. Відчувати онтологічну безпеку на рівні безпосередньої практичної свідомості означає мати відповіді на основні екзистенційні питання, які стоять перед сучасною людиною, включаючи і збереження її персональної (особистісної) ідентичності.

У сучасну епоху глобалізації суб'єктами дискурсивної діяльності все частіше виступають не окремі індивіди, а групи людей – від невеликих об'єднань до всесвітніх організацій. Наприклад, розглядаючи сучасну екологічну ситуацію, можна вважати її небезпечною як для окремого індивіда, так і для всього людства. Колективні екологічні небезпеки легко можуть трансформуватися в індивідуальні ризики і навпаки, – залежно від сприйняття і суб'єктного позиціонування. Відтак, їх вивчення повинно відбуватися на всіх рівнях соціодискурсивних утворень – від **особистісних (індивідуальних)** до **соціальних (колективних) ідентичностей**.

Отже, у нашій роботі превалює уявлення про ідентичність як про суперечливий і нестабільний феномен, схильний до постійного поновлення та радикальних трансформацій. Процесуальність є важливим аспектом розуміння ідентичності як сукупності позицій СДД. Під час своєї дискурсивної діяльності

людина осмислює навколишню реальність, у якій проходить її життя, і переструктурує цю реальність згідно власних потреб. Так вона пізнає не лише своє оточення, а й себе у ньому. Індивід реформує себе самого і світ навколо себе, прагнучи до стабільності, визначеності і гармонії.

Особистісні ідентичності, котрі конструюються суб'єктами дискурсивної діяльності, мають ситуативну природу і залежать від контекстних умов комунікації. Використання діяльнісного підходу дозволяє простежити динаміку формування особистісних (індивідуальних) ідентичностей у дискурсі та намітити точки біфуркації цих процесів, зважаючи на вплив різноманітних мовних і позамовних факторів. Натомість соціальним (колективним) ідентичностям характерна відносна визначеність і стабільність, а тому вони краще піддаються категоризації і параметризації, що робить доцільним використання репрезентаційного підходу до вивчення їх вербального втілення у дискурсі.

Оскільки в актуальних нині лінгвістичних дослідженнях "суб'єкта" й "ідентичності" використовуються напрацювання багатьох інших гуманітарних дисциплін, вважаємо доцільним розглянути релевантні для нашої розвідки соціологічні та психологічні теорії й концепції, які допоможуть розкрити мультидисциплінарну природу згаданих понять.

1.3.3. Ідентичність з позицій соціології. Перебуваючи в діалектичному взаємозв'язку з суспільством, ідентичність формується в дискурсивній діяльності індивідів як невід'ємній частині їх соціальної активності, що відбувається в надскладній системі соціально-зумовлених і культурно-значущих координат. Існує об'єктивний світ, який не залежить від людського розуму, з одного боку, і суб'єктивний світ, який людина конструює у своїй свідомості, з іншого [152, с. 22]. Соціальний суб'єкт не просто бере участь у конструюванні світу, а орієнтується в ньому сам і, відповідно, орієнтує інших суб'єктів: своєю дискурсивною діяльністю він/вона репрезентує себе як член суспільства, соціуму, культури.

У *конвенційній соціології* під ідентичністю розуміється категоризація себе самого як виконавця певної ролі (наприклад, "учень/учитель", "лікар/пацієнт",

тощо) і залучення до цієї власної "самості" значень і очікувань, що асоціюються з цією роллю [391, р. 883]. Ідентичність виявляється у сприйнятті індивідом самого себе як члена соціальної спільноти (*in-group membership*) [665]. Іншими словами, соціальна ідентичність тлумачиться як індивідуальне, емоційно й аксіологічно навантажене знання суб'єкта про його належність до певної соціальної групи [665, р. 78]. Наприклад, індивіди, що виконують ролі "вчителя" й "учня", за певних комунікативних умов можуть розглядатися як члени одного соціального колективу (школа, освітній заклад), а за інших – належати до опозиційних спільнот (учителі, учні). Отже, в термінах конвенційної соціології суб'єкт сприймає себе як об'єкт, а, значить, може категоризувати, класифікувати і номіналізувати себе самого стосовно інших соціальних категорій і класифікацій.

Натомість, у трактуванні представників *соціального конструкціонізму* ідентичність індивіда не є трансцендентною величиною, абстрактним суб'єктом, відображеним у мові, а конкретною персоною, що конструюється у дискурсі [463, р. 92–95; 538, р. 28] і за допомогою дискурсу, а тому виявляється термінологічно близькою до ключового для нашої роботи поняття **суб'єкта дискурсивної діяльності**. Прихильники соціоконструкціоністського тлумачення ідентичності вважають її формою динамічного вибудовування людиною власної суб'єктності (самості) у дискурсивній діяльності [357; 368; 462; 486; 580].

Соціальний конструкціонізм, який називають "соціологічною парадигмою, що ґрунтується на мові" [462, р. 268], з'явився в останні десятиріччя ХХ ст., об'єднавши методи дискурс-аналізу, постструктуралістської філософії, постмодернізму й риторики. Методологія соціального конструкціонізму уможливило вивчення процесів, за допомогою яких люди сприймають, інтерпретують, описують і пояснюють події та об'єкти навколишнього світу (включаючи себе). Людина, на думку представників цієї течії в соціології, нерозривно пов'язана з мовою, "оточена" нею, а, відтак, мова складає основу її самості (ідентичності). Більше того, "людина стає суб'єктом лише тоді і на той час, коли вона користується мовою" [88, с. 28]. Її ідентичність (або сам суб'єкт) конструюється в дискурсі, в інтеракції з іншими суб'єктами,

виявляючись у формі суб'єктності як відчуття самого себе ("самості"). У світлі соціоконструкціоністських теорій науковці доходять розуміння того, що об'єкти навколишнього світу усвідомлюються нами як реальні тільки тоді, коли ми говоримо про них.

Таким чином, центр уваги соціальних конструкціоністів зміщений від ідентичності як сталої величини до динаміки її конструювання, тобто питання полягає не в тому, якою є істинна природа самості, а як люди концептуалізують її у дискурсі, описуючи, інтерпретуючи і роблячи для себе зрозумілими самих себе і світ, у якому живуть.

1.3.4. Психологічна сутність ідентичності. У сучасній психології також можна виділити два основні вектори дослідження ідентичності. З одного боку, її розглядають як об'єктивний психологічний стан людини, як складну структуру, що базується на одночасній схожості (групова ідентичність) або відмінності (его-ідентичність) індивіда від інших індивідів [338; 343; 431; 432; 682]. А з іншого боку, ідентичність трактується як сконструйоване, контекстно-залежне, фрагментарне і рухоме утворення, що формується в дискурсивній інтеракції за допомогою мови [462; 463; 486; 578].

Традиційні погляди психологів на ідентичність спираються на уявлення про існування "суверенного суб'єкта", незалежного від зовнішніх впливів [263; 372; 408; 412; 457; 526; 574; 575; 614]. Віра в те, що "Я" формується в результаті накопичення й осмислення досвіду, декартівський дуалізм душі і тіла підготували ґрунт для тлумачення ідентичності, котре для деяких дослідників залишається актуальним і донині: Я – це цілісна, незалежна персона, що пізнає, інтерпретує і творить.

Дискурсивна психологія як альтернативний напрям вивчення ідентичності, сформувалася в кінці ХХ-го ст., внаслідок виникнення тенденції розглядати ідентичність як соціокультурний і культурно-історичний продукт дискурсу. Завдяки М. Фуко [312], поряд із соціологією і в психології ідентичність почали тлумачити як утворення, що виникає в результаті впливу домінуючих дискурсів, пов'язаних із соціальними механізмами і практиками. У межах такого

антиесенціалістського і антиекзистенціалістського тлумачення ідентичності вважається, що вона залежить від мови та мовленнєвих практик, які використовуються суб'єктом у повсякденній взаємодії з іншими суб'єктами комунікації [603, р. 102]. Принциповим при цьому стає розгляд ідентичності в термінах "децентрації", "множинності", "фрагментарності". Нестійка, плинна ідентичність створюється шляхом великої кількості подекуди суперечливих текстів (у нашому випадку текстів, що маніфестують суб'єктні позиції в дискурсі), які не можуть забезпечити її послідовність і стабільність [603, р. 103].

Дискурсивно-психологічне розуміння природи ідентичності суголосне її соціоконструкціоністському трактуванню, представники якого заперечують ідею про те, що "самість" людини складається з цілісної та єдиної ідентичності. Замість цього "Я" розглядається як сукупність множинних ідентичностей, конституюваних у дискурсі [379; 463; 486; 603]. Інакше кажучи, згідно з усталеною нині в дискурсивній психології думкою, ідентичність людини – це не ізольований, автономний феномен, а сутність, яка перебуває у динаміці постійної взаємодії із соціальним світом [379; 380; 462; 463]. Дискурсивні психологи стверджують, що в дискурсі люди конструюють варіабельні, функціональні і логічно наслідкові (*consequential*) версії світу (у тому числі і самих себе), "породжуючи знання про нього, управляючи і ділячись між собою цими знаннями в соціальній інтеракції" [603, р. 106]. Увага дискурсивних психологів фокусується на вивченні питань презентації ідентичності суб'єктами соціальної взаємодії, ґрунтуючись на досягненнях теорій символічного інтеракціонізму і наративної психології.

У рамках теорії *символічного інтеракціонізму* ідентичність розглядається через призму соціальної взаємодії індивіда. Конструюючи власну ідентичність, людина значною мірою орієнтується на інформацію про себе, сприйняту нею від інших людей [154], перебуваючи під постійним впливом суспільних норм і правил поведінки [578]. Напрям вивчення ідентичності в контексті соціальної взаємодії отримує подальший розвиток з позицій соціального конструкціонізму як продукту наших соціальних стосунків з іншими людьми [463].

У пошуках нових методів, які дозволили б вивчення ідентичності, ряд психологів, що поділяють погляди соціального конструкціонізму, звернулися до вивчення наративів, серед яких провідне місце посідають Я-наративи, або історії від першої особи (персональні розповіді), котрі змальовують перипетії власного життя. "...Людина організовує свою ідентичність за допомогою наративу, який виявляється "особистим міфом", що формується протягом усього життя" [17, с. 98]. Саме в таких життєвих історіях, на думку багатьох науковців [17; 41; 42], і конструюється ідентичність, надаючи суб'єкту відчуття цілісності і зв'язності в часі і просторі. Таким чином, ідентичність, згідно з *наративним підходом*, конструюється і конститується в дискурсі автобіографічного наративу, завдяки якому людина досягає відчуття самоті, виділяючи в потоці своєї життєдіяльності моменти з особливим смислом і оцінним значенням.

Згідно з важливою для нашого дослідження *"теорією позиціювання"* Б. Дейвіса та Р. Харре, яка розробляється в рамках наративної психології, поняття ідентичності розглядається як сукупність суб'єктних позицій, а, отже, інкорпорує лінгвокогнітивний репертуар особистості як носія певної мови і культури та ситуативний контекст, у якому вона перебуває. "Зайнявши певну позицію, – стверджують Б. Дейвіс і Р. Харре, – людина неминуче бачить світ з точки зору цієї позиції, і в термінах тих образів, метафор, сюжетів та концептів, які стають релевантними лише в дискурсивній практиці цього суб'єкта та його позиціювання" [413, р. 46].

Грунтуючись на теорії позиціювання, відомі американські дослідниці ідентичності М. Бакхольц і К. Хол уперше запропонували мультидисциплінарну модель конструювання ідентичності в дискурсі. Згідно з їх визначенням, що покладено в основу й цього дослідження, "ідентичність – це соціальне позиціювання себе та інших. У мовному плані ідентичність маркується за допомогою певних словесних ярликів, а саме: імплікатур, позицій, стилів та інших мовних структур і знаків" [390, р. 592].

Таким чином, фундаментальним положенням дискурсивної психології є трактування ідентичності як невіддільної від процесів мислення і мовлення,

під час яких "мовці діляться своїм розумінням світу і запрошуюють інших взяти участь у цьому процесі через мовленнєві акти комунікації" [555, р. 181], а "всі акти мовлення є ідентифікаційними актами" [645, р. 315].

Британський дослідник Дж. Джозеф стверджує, що "суттю ідентичності є сама ідентичність" [514, р. 1], виокремлюючи два виміри конструювання і розпізнавання ідентичності – фізичний (візуальний, поведінковий) та когнітивний (абстрактний, ментальний). Ідентичність, що конструюється фізичним шляхом, легко доступна для спостереження, в той час як творення ідентичності на рівні когніції можна досягнути лише через мову й мовлення. На думку Дж. Джозефа, це розмежування віддзеркалює взаємозв'язок між об'єктивною і суб'єктивною реальністю, – між тим, що суб'єкт бачить і проживає, і тим, як він/вона це передає за допомогою мови [514, р. 5].

Підсумовуючи, зауважимо, що у нашому дослідженні ідентичність уважається формою конструювання людиною власної суб'єктності в її спільній дискурсивній діяльності з іншими суб'єктами інтеракції і тому потребує якісно нового підходу до вивчення її динамічної природи – **соціокогнітивного**, який дозволяє поєднати дослідження когнітивних механізмів і соціолінгвістичних особливостей позиціювання індивіда в різноманітних мікро- і макро-соціокультурних контекстах, що здійснюється шляхом взаємного конструювання ідентичностей у дискурсі та за допомогою дискурсу.

1.3.5. Тлумачення ідентичності у лінгвістиці. У лінгвістиці поняття ідентичності вивчається комплексно і багатоаспектно в руслі соціолінгвістики [357; 589], критичного дискурс-аналізу [142; 423; 690], інтеракціональної лінгвістики [390; 514], міжперсональної прагматики [560; 591], лінгвокультурології [121; 123; 178–180; 182; 214; 215] та ін.

Найрізноманітніші аспекти цього багатогранного явища описуються в термінах теорії соціолінгвістичної стратифікації (*social stratification theory*) [535], теорії мовленнєвої акомодатії (*speech accommodation theory*) [467], теорії ідеології мови (*linguistic ideology*) [504; 634], теорії індексальності в лінгвістичній

антропології (*indexicality theory*) [590; 635], аналізу категоризації членства (*membership categorization analysis*) [617], концепції обличчя і ввічливості (*theory of face and politeness*) [387] та ін.

З одного боку, лінгвістичні дослідження ідентичності проводяться в дусі репрезентаційного, об'єктивістського підходу, в термінах "мовної особистості" [124] як складної, ієрархічно організованої структури, що об'єднує численні гетерогенні, гетерохронні і гетеросуб'єктні елементи. А з іншого, ідентичність вивчається з позицій діяльнісного, конструкціоністського підходу – як система сформованих у дискурсі суб'єктних позицій, що неперервно змінюється, узгоджується і трансформується під час дискурсивної діяльності суб'єкта.

1.3.5.1. Ідентичність і мовна особистість. Широке коло питань, пов'язаних з поняттям ідентичності і засобами його мовної актуалізації, до останнього часу активно досліджувалось у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці з основним аналітичним фокусом на традиційному вивченні особливостей мовленнєвої поведінки комунікантів як вияву їх гендерної, вікової, культурної або етнічної належності [48; 72; 80; 112; 128; 201; 208; 331, 334 і т. д.]. Уважаючи, що ідентичність виявляється в наборі відомостей різної природи, накопичених у свідомості індивіда в ході його / її соціальної активності і в результаті рефлексії над раніше неусвідомленими уявленнями про самого себе, згадані науковці зосереджуються переважно на кінцевому продукті – на категоризації цих відомостей.

Вивчення *мовної особистості* [124] – один із популярних нині напрямів вітчизняної лінгвістики, в межах якого розробляється проблематика ідентичності [35; 57; 121; 124; 202]. І дійсно, неможливо не помітити взаємозв'язку між поняттями "мовної особистості" й "ідентичності", близькість яких базується на визнанні їх обопільної залежності від мови й дискурсу, адже більшість самої взаємоідентифікувальних соціальних інтеракцій здійснюється в дискурсі за допомогою мовних засобів.

Мовна особистість трактується не лише як частина об'ємного і багатогранного розуміння особистості в психології, а й як особистість,

котра вміщує в собі і психічний, і соціальний, і етнічний компоненти, що переломлюються через її мову, її дискурс [124, с. 37–39]. "Мовна особистість – підкреслює Ю.М. Караулов, – виражається в мові (текстах) і через мову" [124, с. 30]. Виявляючи специфічні ознаки мовної особистості як сталої структури, дослідники параметризують її і пропонують численні класифікації особливостей її мовної репрезентації.

Деякі науковці диференціюють мовну і комунікативну особистості, пропонуючи варіативні типології їх специфічних ознак. Наприклад, В.І. Карасик вважає, що комунікативна і мовна особистості не тотожні і пропонує власну класифікацію структурних елементів комунікативної особистості, серед яких основними є ціннісний, пізнавальний та поведінковий плани [121]. На думку В.І. Карасика, запропоновані ним аспекти комунікативної особистості співвідносяться з трирівневою моделлю мовної особистості Ю.М. Караулова, але не тотожні їй, оскільки остання передбачає ієрархію рівнів, а ціннісний, пізнавальний і поведінковий аспекти є взаємодоповнювальними [124].

Однак увага представників найрізноманітніших наук до проявів особистості у мові, розширення простору соціальних практик суб'єкта, збільшення набору його/її комунікативних компетенцій і здатність функціонувати у складних соціокультурних контекстах не могли не змінити уявлення про мовну особистість. Це поняття, після тривалого перебування у фокусі активних лінгвістичних пошуків, на думку О.Г. Баранова, в останні роки "втратило свій евристичний потенціал у світлі накопичених розбіжностей в області аналізу дискурсу" [15, с. 30].

Методологічно важливим у сучасному дослідженні ідентичності стає факт інтеграції мовної особистості та її соціальної діяльності в одне функціональне ціле – *суб'єкта соціальної діяльності*, невід'ємною частиною якої є його / її дискурсивна діяльність. Фокус уваги дослідників змістився з *результату* цієї діяльності (тексту або висловлення як мовної / мовленнєвої сутності) на *процес* її творення (комунікативну / дискурсивну подію).

1.3.5.2. Ідентичність і суб'єкт дискурсивної діяльності. На зміну парадигмі "мова у самій собі" прийшла "лінгвістика мовного існування" [69], максимально наближена до реальних мовленнєвих практик, утілених у дискурсі. Замість констатації прагматично і соціально зумовленої специфіки мовлення лінгвістичні дослідження суб'єкта й ідентичності останніх років усе частіше зосереджуються на динаміці дискурсивного конструювання людьми самих себе та на тому, як їх позиціонують інші люди в різних ситуаціях спілкування. Розуміння суб'єкта як системно-еволюційної категорії в термінах "лінгвістики мовного існування" є результатом переосмислення з сучасних методологічних позицій поняття мовної особистості, у якому об'єднуються філософські, соціологічні і психологічні погляди на суспільноважливу сукупність особливостей людини, що виявляють її суть.

Поняття "*суб'єкта дискурсивної діяльності*" (далі – СДД) є близьким до поняття "*дискурсивної особистості*", адже саме дискурс дає можливість підключати до аналізу мовної особистості фактори широкого діапазону: ментальні, психологічні, прагматичні, адже в дискурсі мовна особистість реалізує себе у дискурсивних діях [252, с. 456]. У дискурсі виявляється епістемічний статус і емоційний стан суб'єкта, що є важливими факторами організації спілкування [319, с. 28]. На думку С.Н. Плотнікової, у дискурсі людина як мовна особистість трансформується в дискурсивну особистість (у термінах нашого дослідження – в СДД), оскільки дискурс продукується і споживається нею на перетині когнітивних, психологічних, комунікативних і соціальних чинників [221, с. 6]. Дискурсивна особистість "сама породжується дискурсом і породжує його у вигляді фрагментарного або цілісного, усного або письмового повідомлення, що може бути закінченим або неперервно поновлюватись" [221, с. 6]. Інакше кажучи, людина, яка вже зайняла місце у мовному просторі (є носієм певної мови і культури як мовна особистість), починає продукувати смислові повідомлення – дискурси – і створювати з них свій "дискурсивний простір" і себе в цьому просторі [214; 221]. На думку Н.В. Петлюченко, мовній особистості притаманні особливості, які вона називає "індексами",

завдяки яким формується її "дискурсивний портрет". Ці індекси охоплюють біологічну, індивідуальну, психологічну та соціальну специфіку конструювання особистості у дискурсі [215, с. 191], і, відтак, їх можна вважати маркерами дискурсивної особистості.

Мовна особистість оформляється як "суб'єкт" під час дискурсивної взаємодії індивідів у варіативних соціокультурних контекстах, чим зумовлена соціальна значущість і залежність феномена "суб'єкта дискурсивної діяльності" від ситуативних умов інтеракції. Ідентичності, що формуються в конкретних ситуативних умовах, називають "*контекстними*" [411, с. 50], або "*ситуативними*" [414, с. 268].

Дискурсологи звертаються до методики критичного аналізу реальних ситуацій, взятих з життя пересічних громадян або знаменитостей (так звані "*case studies*"), чиї дискурсивні практики [308; 437] доступні для вивчення. У результаті цих досліджень виявлено, що подекуди люди конструюють себе як суб'єкта цілком свідомо [561], або, навпаки, ідентичності "проступають" крізь висловлення мовців поза їх волею [347]. Наприклад, аналізуючи мовні засоби формування ідентичності принцесою Діаною в публічних промовах, британські дослідники Дж. Абель і Е. Стокоу (2001) виявили, що вона підсвідомо конструювала дві контрастні ідентичності – "справжню себе" і себе як "члена королівської родини" [347, р. 417].

З іншого боку, СДД може бути сформований у дискурсі не лише підсвідомо, але й за допомогою ретельно і цілком усвідомлено підібраних мовленнєвих ресурсів з метою позитивної самопрезентації та маніпуляції широкою аудиторією слухачів. Таке припущення було доведене у праці А. Лока і Д. Едварда, які проаналізували динаміку маніпулятивного вибудовування колишнім президентом США Білом Клінтоном ідентичності "чесного громадянина і вірного одруженого чоловіка". Матеріалом дослідження слугували записи його свідчень перед Американським судом присяжних стосовно любовної інтриги з Монікою Левінскі [561]. Продумані, сплановані і навмисно сконструйовані в дискурсі ідентичності СДД не обов'язково збігаються

з реальною ідентичністю особистості, що доводить основний постулат дискурсивної психології про те, що ідентичності не відображаються у дискурсі, а динамічно у ньому вибудовуються [368].

Унаслідок росту популярності новітніх засобів зв'язку на сучасному етапі актуальним стає дослідження динаміки само- і взаємоідентифікації в процесі віртуальної комунікації [332; 584]. Особлива увага при цьому надається позиціюванню (*stancetaking*) як способу формування ідентичності у дискурсивній взаємодії в Інтернеті. Так, американський дискурсолог Г. Майерс [584] запропонував аналіз дискурсивної ситуації Інтернет-форуму, простеживши, як блогери використовують мову для створення віртуальних ідентичностей в умовах електронного спілкування, не маючи змоги оцінити їх відповідність реальним особам. У роботі показано, що в дискурсивній ситуації Інтернет-комунікації СДД – це винятково продукт дискурсу, ідентичність якого складається з позицій (*stances*), які займаються ним/нею у кожній окремій ситуації спілкування і узгоджуються з попередніми позиціями (як своїми, так і позиціями співрозмовників чи "співблогерів"). Вибір і маніфестація суб'єктами власних позицій у дискурсі, як стверджує Г. Майерс, стосується не лише вираження власної суб'єктивної думки з приводу предмету мовлення, а ще й інтерактивного залучення до цього процесу поглядів інших учасників комунікації і узгоджувальних реакцій на них (*aligning or disaligning*) [584, p. 264].

Таким чином, доходимо висновку, що, з одного боку, людині як мовній особистості, властивий набір сталих характеристик (певних констант), які, виступаючи домінантами її мовної свідомості і мовленнєвої поведінки, піддаються структурації і параметризації. З іншого боку, людина як дискурсивна особистість є невід'ємною частиною соціодискурсивного простору, в якому перебуває, і, отже, вона залучена до неперервної дискурсивної діяльності з іншими людьми, спільно будуючи світ навколо себе і себе у ньому. Поняття **суб'єкта дискурсивної діяльності**, котрий динамічно змінюється і розвивається у дискурсі, взаємодіючи з іншими суб'єктами і конструюючи ідентичності у цій взаємодії, дозволяє врахувати ознаки мовної і дискурсивної особистості,

діяльність яких характеризується поєднанням статичності й динаміки, сталості і змінності, суб'єктності та інтерсуб'єктності, індивідуальності та інтерактивності, інваріантності і варіативності.

Узагальнюючи вищесказане, об'єднаємо основні ознаки суб'єкта дискурсивної діяльності у п'ять груп:

1) СДД – це плинне, незафіксоване, емерджентне, нестабільне і фрагментарне дискурсивне утворення, динаміці якого, проте, властиве тяжіння до цілісності і стабільності;

2) СДД залежить від контексту інтеракції, а, отже, в різних контекстах суб'єкти можуть конструювати різні ситуативні ідентичності. Контекстні умови при цьому фіксуються в дискурсі за допомогою засобів мови та інших семіотичних систем;

3) СДД – це єдність індивідуальної й соціальної сфер існування людини, а відтак, він формується в результаті поєднання моносуб'єктної та інтерсуб'єктної дискурсивної діяльності всіх учасників соціокультурної ситуації;

4) Конструювання СДД у дискурсі відбувається в умовах мікро- та макросоціальної інтеракції: в мікросоціальній ситуації вибудовуються особистісні та індивідуально-соціальні ідентичності, в той час як в макросоціальній ситуації формуються особистісні та колективно-соціальні ідентичності;

5) СДД конструюється у дискурсі шляхом накопичення позицій суб'єкта дискурсивної діяльності (стансів).

Формування ідентичності суб'єктом дискурсивної діяльності і дискурсивне позиціювання – фундаментально пов'язані процеси, які не існують поза дискурсом і соціальною інтеракцією. Далі, базуючись на вищеописаному тлумаченні понять ідентичності і суб'єкта і виходячи з розуміння того, що вони складаються з сукупності позицій, які суб'єкти займають у своїй спільній дискурсивній діяльності з іншими суб'єктами, розглянемо варіативні трактування явища під назвою "станс" (англ. *stance*, позиція СДД, суб'єктна позиція) і різні підходи до його вивчення у лінгвістиці.

1.4. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності (станс) у соціокогнітивному аспекті

У ХХІ ст. проблематика позиціювання (*stancetaking*) суб'єкта у дискурсі як механізму конструювання ним власної ідентичності стає досить актуальною в зарубіжних [376; 426; 430; 498; 507; 512; 518; 529; 584; 588–590] та з'являється у вітчизняних [198] лінгвістичних дослідженнях. Це поняття, однак, не є зовсім новим у лінгвістиці. У різні часи воно вивчалось під різними термінологічними найменуваннями в різних ракурсах.

Відповідне предметне поле представлено значною кількістю наукових пошуків [77; 395; 486; 498; 535; 589]. Так, близькими за значенням до терміна "позиція суб'єкта дискурсивної діяльності" (*stance*) є такі термінологічні одиниці, як *footing* (опора) [469], *position* (позиція) [413], *alignment* (вирівнювання, узгодження) [426], *evidentiality* (евіденційність) [395], *appraisal, evaluation* (оцінка) [498; 573], *personal style* (персональний стиль) [378; 512], *intensity* (інтенсивність) [537], *affect* (афект) [590], *modality* (модальність) [376], *perspective* (перспектива) [371; 396] і т. ін. Крім того, на позначення процесу, у результаті якого суб'єкт займає позицію (*stancetaking* – "позиціювання"), використовувались такі терміни, як *subjectivity* (суб'єктивність) [543] *positioning* (позиціювання) [368; 413], *self-positioning* (самопозиціювання) [657].

Усі перераховані поняття різнорідні, але їх можна об'єднати принаймні у дві групи: а) такі, що виражають ставлення суб'єкта до предмета повідомлення (суб'єктивність, опора, евіденційність, оцінка, модальність, афект, інтенсивність, персональний стиль), та б) такі, що виражають ставлення суб'єкта до співрозмовника (-ів) (позиція, узгодження, позиціювання, самопозиціювання). Крім того, у них є спільний знаменник – усі вони мають вербальне вираження і пов'язані з суб'єктивністю. Поняття "позиції суб'єкта дискурсивної діяльності" (*станс*) об'єднує всі зазначені вище терміни і є новим та актуальним для сучасних мовознавчих розвідок. Станс стає тією об'єднувальною ланкою, без якої "тривалий час було неможливо здійснити узагальнений аналіз

дискурсивних процесів у діапазоні від прагматики індивідуальної когніції до прагматики соціальних комунікацій" [468, р. xiii]. Оскільки, на жаль, у вітчизняній лінгвістичній науці не існує однозначного терміна, який би адекватно замінив англійське слово *stance*, ми вважаємо необхідним детально роз'яснити не лише його суть, а й етимологію.

1.4.1. Зміст терміна "станс" (англ. *stance*). Насамперед було визначено загальну частотність слова *stance* в англійській мові, для чого використано методику корпусного аналізу [225; 600], а саме: процедуру "простого пошуку" (BNC Simple Search) в межах Британського Національного корпусу (British National Corpus – BNC), вільно доступного в Інтернеті. У результаті виявлено, що лексема *stance* у побутовому вжитку справді може вважатися досить рідкісним словом: серед загальної кількості 4 (чотирьох) мільйонів слів воно було вжито лише близько 1700 разів. Розрахунки частотності лексеми *stance* у різних сегментах мовлення – усному і письмовому – наведено у таблиці 1.1:

Таблиця 1.1

Частотність *stance* в корпусі BNC

Корпус \ Частотність <i>stance</i>	Слово "stance"	Загальна кількість слів	Показник частотності
BNC (усний сегмент)	42	10 334 947	1 на 246 070
BNC (письмовий сегмент)	1793	87 284 364	1 на 48 681
Всього	1835	97 619 311	1 на 53 198

Спостерігаємо, що в усному мовленні досліджувана лексема зустрічається надзвичайно рідко – лише один раз на 246 000 випадків, у той час як у письмовому сегменті її частотність у п'ять разів вища (1 раз на 48 681), що дозволяє зробити висновок про те, що слово *stance* не належить до розмовної лексики. Уважаємо, що було б перспективним дослідити вживання лексеми *stance* у діяхронії, маючи на увазі, що в останні роки це слово використовують значно активніше, однак технічно наші можливості в цьому плані дещо обмежені.

Окрім кількісних підрахунків, за допомогою корпусу BNC (British National Corpus) здійснено також і процедуру якісного аналізу лексеми *stance*, що дозволила виокремити щонайменше дві семантичні групи:

1) *Stance* як фізичне положення тіла (синоніми – *posture, position, carriage, stand*):

А. Спорт: *football stance, boxing stance, yoga stance, karate stance, golf stance etc*;

Б. Балет, хореографія: *dance stance, ballet stance etc*;

2) *Stance* як ментальна позиція:

А. Точка зору, погляд, позиція (в суперечці, в дискусії): *life stance, different stance, to change stance, personal stance*;

Б. Ставлення: *offensive stance, winning stance, defensive stance, dominant stance*;

В. Світоглядна (ідеологічна) позиція: *postmodernist stance, newspaper stance, political stance*.

Задля верифікації наших висновків і підтвердження достовірності наведеної класифікації звернімося до короткого лексико-семантичного аналізу цієї полісемантичної лексичної одиниці. Насамперед розтлумачимо значення слова *stance* у його різноманітних узусах, не пов'язаних з терміновживанням у мовознавстві та інших гуманітарних сферах. У зв'язку з тим, що ані в українській, ані в російській мові не існує абсолютно точного еквівалента, який би відображав усі відтінки значення слова *stance*, проведено лексикографічний аналіз цієї лексичної одиниці (результати аналізу наведено у табл. 1.2, додаток А).

Проаналізувавши визначення лексичної одиниці "*stance*" у тлумачних словниках англійської мови, доходимо висновку, що перераховані лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) також можна об'єднати у дві основні групи:

1) ЛСВ₁ – "*stance* як ментальна позиція", що, своєю чергою, поділяється на дві підгрупи: а) персональна позиція (суб'єктивна думка, ставлення, оцінка); б) соціальна позиція (суспільна думка, світогляд, переконання).

2) ЛСВ₂ – "*stance* як **фізична позиція**". Цей лексико-семантичний варіант (ЛСВ) слова *stance* також можна розділити на дві підгрупи: а) фізичне положення тіла у спорті; б) постава.

Принаймні у трьох з наведених словникових визначень [718; 723; 725] вказано на обов'язкову "публічність" стансу у значенні "ментальна позиція". Інакше кажучи, уподобання, вірування, погляди окремої особистості стають стансом лише тоді, коли про них дізнаються інші. Допоки ця позиція відома лише самому суб'єкту, вона залишається його суб'єктивною точкою зору, а не стансом. Цей факт вказує на інгерентно *інтерактивну і соціальну природу*, притаманну явищу позиції суб'єкта дискурсивної діяльності.

Коли йдеться про "станс" у значенні фізичного розташування тіла, завжди мається на увазі збалансоване позиціонування, ідеальна постава: "*yoga stance*" (асана), "*ballet stance*" (балетна постава) (додаток Б, рис. Б.1), "*golf stance*" (поза гравця в гольф). Ось як описує "балетну поставу" Сара МакЛеод у статті для балерин-початківців: "Станс у балеті – це синонім правильної постави. Станс, або досконала постава досягається збалансованим по центру випрямленням хребта, яке сприяє позиціонуванню м'язів усього тіла (додаток Б, рис. Б.1). Танцюристи-початківці повинні тренувати свій станс, аж поки правильна постава не стане їх другою натурою. [...] Станс забезпечує граційність пози лебедя" (McLeod_ARTICLE).

Автори рекламної кампанії автомобілів "Астон Мартін" (додаток Б, рис. Б.2) теж скористалися семантичним відтінком слова "*stance*", що включає конотації 'баланс', 'грація', 'досконалість', запропонувавши лозунг "*Stance in Everything!*" ("Досконалість у всьому!").

Значення ЛСВ₄ і ЛСВ₅, що стосуються "*stance*" як 'місця в горах, де альпіністи можуть зробити привал' (ЛСВ₄) і "*stance*" як 'зупинки автобуса' (ЛСВ₅), згадуються в єдиному з усіх проаналізованих словників [727]. Така семантична розбіжність мотивувала нас до аналізу походження цієї лексичної одиниці.

Існує кілька можливих варіантів пояснення етимології англійського слова "*stance*": 1) від старофранцузького "*estance*" (*standing position* – зупинка,

стоянка), що є похідним латинського "*stantia*", або ж 2) від старо-французького "*stance*" (*resting place, harbor*) чи 3) від італійського "*stanza*" (*stopping, resting place* – місце для відпочинку) [725]. Лексема "*stance*" з'явилась у словниковому складі англійської мови близько середини XVI століття і означала 'стоянка', 'місце зупинки' (*standing place, station*) (саме це значення є близьким до ЛСВ₄). У значенні 'зупинка' (ЛСВ₅) слово "*stance*" донині збереглося у Шотландії, де так називають зупинку автобуса або таксі. Вживання слова у значенні 'позиція ніг або тіла' (йшлося про гольф) уперше зафіксовано у 1897 році, у той час як у значеннях 'ментальна позиція', 'ставлення' або 'точка зору' – лише в 1956 р. [725].

Що стосується **лінгвістичного узусу**, слову *stance* також властиві конотації досконалого (або принаймні найвдалішого, на думку мовця) втілення у мові власних поглядів, вірувань, емоцій, ставлення з обов'язковим урахуванням позицій, які займають інші учасники мовленнєвої взаємодії. У мовознавстві термін *stance* вперше вжито американськими граматистами Дугласом Байбером і Едвардом Фінеганом у 1989 році в їхній знаменитій праці "Стили стансу в англійській мові: лексико-граматичне маркування евіденційності й афекту" (*Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect*) [376]. Визначаючи станс як "судження, у якому виражені знання, ставлення і почуття мовця стосовно пропозиційного змісту повідомлення" [376, р. 124], вони передусім звертають увагу на мовні засоби його актуалізації.

У значення лінгвістичного терміна "*stance*", за спостереженням М. Лемперта, також включено щонайменше два аспекти – фізичне положення суб'єкта у просторі (у тому числі й у просторі дискурсу з усіма вербальними і невербальними умовами контексту) разом з його ментальним ставленням до цього простору, де він/вона конструює свою ідентичність у взаємодії з іншими учасниками комунікації. "Станс", – пише М. Лемперт, – семантично "зависає" між фізичною поставою і ментальною позицією" [552, р. 570].

Станс, або позиція суб'єкта дискурсивної діяльності (далі – позиція СДД, станс, суб'єктна позиція) як своєрідний "епістемічний та емоційний коментар стосовно пропозиційної інформації" висловлення [377, р. 108],

що використовується суб'єктами дискурсивної діяльності для "індексування специфіки їх соціальної взаємодії" [426, р. 173] – це результат процесу, який надалі називатиметься "**позиціюванням**" (англ. *stancetaking*). Пильна увага лінгвістів до понять позиції і позиціювання СДД (англ. *stance* і *stancetaking*) і суміжних з ними понять (суб'єктивності, модальності, евіденційності, афективності, емоційності, узгодження і т. ін.) зумовлена зміщенням фокусу уваги дослідників з мовленнєвої поведінки окремих учасників комунікації на особливості їх дискурсивної взаємодії, безпосередньо пов'язаної з їх соціальною інтеракцією.

1.4.2. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності: репрезентаційний вимір. У найзагальніших термінах позицію СДД можна визначити як "актуалізацію соціальної дії засобами мови" [426, р. 139]. Дослідження стансу як важливої категорії дискурсу базуються на результатах наукових пошуків у різноманітних галузях гуманітарних наук, серед яких риторика [362; 398], літературознавство й естетика [18; 21; 533], філософія [462; 463; 532; 538], дискурсивна психологія [379; 380; 486; 487; 660], соціолінгвістика [469; 537; 647; 648], психолінгвістика [401; 402].

Інтерес до вивчення поняття суб'єктної позиції в мовознавчих працях можна пояснити тим, що воно потенційно об'єднує різні рівні і ресурси лінгвістичного аналізу – від лексико-семантичного і граматичного до соціолінгвістичного і лінгвокультурологічного [505, с. 55]. Визначення об'єму і змісту поняття позиції СДД, однак, і на сьогодні залишається дискусійним, відкриваючи, таким чином, перспективи для активних наукових пошуків.

Представники репрезентаційного підходу вивчають позицію СДД як моносуб'єктний феномен, здебільшого залишаючи його соціальне значення й інтеракційну природу поза своєю увагою. Вони тлумачать станс як "суб'єктивну точку зору/погляд" [473, р. 284], "ставлення до правдивості висловленої пропозиції" [376, р. 93], "думку мовця стосовно предмета мовлення" [374, р. 3], "почуття й емоції автора повідомлення щодо висловлення або тексту" [373, р. 421;

573, p. 80]. Аналізуючи статистичні особливості дистрибуції мовних маркерів стансу в англomовних писемних текстах різних жанрів, піонери у дослідженні цього явища Д. Байбер і Е. Фінеган навмисно не зважають на соціодискурсивний контекст, фокусуючись лише на мовних формах його експресії [374]. Згідно з їхнім визначенням, позиція СДД (*stance*) – це "лексико-граматичне вираження ставлення, почуттів, суджень і зобов'язань мовця стосовно пропозиційного змісту повідомлення" [376, p. 123].

Аби проілюструвати, як станс виражається у мовленні, скористаємося прикладами діалогів, взятих з Корпусу американського варіанту усної англійської мови Санта-Барбари, сформованого на факультеті лінгвістики Каліфорнійського університету в Санта-Барбарі з записів реальних розмов (Santa Barbara Corpus of Spoken American English) (SBC). Оскільки всі діалоги доступні в аудіо- і транскрибованому форматі, у дужках вказано назву діалогу та позначені вибрані секунди фрагменту:

(1.1) PAMELA: ... *it's really interesting*. (SBC005_The Book About Death: 24.77-25.82).

(1.2) JENNIFER: *That was dumb* (SBC024_Risk: 884.060-884.785).

В обидвох цих висловленнях, дібраних з різних діалогів, предикати стансу "*interesting*", "*dumb*" використані для вираження протилежних оцінок. Референція щодо предмета оцінювання здійснена за допомогою особового займенника *it* та вказівного займенника *that*. Предмет оцінки назвемо **об'єктом позиціювання**, а оцінювальну дію трактуватимемо як процес, під час якого суб'єкт орієнтується стосовно об'єкта позиціювання і характеризує його якість та цінність стосовно себе самого.

У наступних двох прикладах представлено дещо інший тип позиціювання, який уводиться в речення займенником першої особи "*I*", за допомогою якого індексується **суб'єкт позиціювання**:

(1.3) DAN: *I'm just happy* (SBC004_Raging Bureaucracy: 1160.830-1162.645).

(1.4) KEN: .. *first of all I'm not miserable* (SBC015_Deadly Diseases: 878.580-880.190).

Емотивні предикати "*happy*", "*not miserable*" вказують на емоційне ставлення мовців до об'єкта позиціювання, розміщуючи їх уздовж афективного континууму – від "щасливого" (*happy*) до "не нещасного" (*not miserable*). Такі висловлення тлумачаться як індикатори "афективного стансу" [373; 590].

Суб'єкти позиціювання, однак, репрезентують у дискурсі не лише афективні, а також і "епістемічні" позиції [376; 406; 518], у яких вказують на свої знання (або їх відсутність) щодо об'єкта позиціювання та впевненість у запропонованих пропозиціях, наприклад:

(1.5) KENDRA: *I know* (SBC013_Appease the Monster: 185.50-185.99)

(1.6) JEFF: ...*I don't know* (SBC024_Risk: 588.565-588.970)

(1.7) JOANNE: *I'm sure* (SBC015_Deadly Diseases: 145.750-146.360)

Якщо у висловленнях (1.5) і (1.6) суб'єкти Кендра і Джеф повідомляють про свою обізнаність (*I know*) або ігнорантність (*I don't know*), то у (1.7) суб'єкт на ім'я Джоан не лише імплікує те, що вона щось "знає", а вже вказує (*I'm sure*) на рівень впевненості у власних знаннях, а, отже, у тому, щодо чого вона висловлює свою позицію.

Наведені приклади (1.1)-(1.7) демонструють, що позиціювання складається принаймні з двох компонентів – **епістемічного** (знання суб'єкта про об'єкт позиціювання) та **афективного** (його емоційно-оцінне ставлення до цього об'єкта). У висловленнях (1.3)-(1.7) суб'єкт позиціювання позначений особовим займенником "*I*" у синтаксичній ролі підмета, в той час як предикати стансу (прикметники чи дієслова) специфікують вид позиціювання – чи то афективне (*happy, miserable*), чи епістемічне (*know, sure*) або й те, й інше (*interesting*).

Таким чином, доходимо висновку про те, що позиція СДД – це передусім спосіб вираження мовцем (автором письмового повідомлення) своїх знань і впевненості у висловленій ним пропозиції (епістемічний станс), а також емоційного і оцінного ставлення до власного повідомлення (афективний станс) за допомогою певним чином дібраних та організованих мовних засобів [374–376; 407; 473; 573].

Утім, дуже швидко дослідники помітили нерозривний зв'язок між індивідуальними та соціальними проявами стансу, і вже в 1990 році Е. Окс називає його "соціально зумовленою диспозицією індивідів стосовно подій і/або об'єктів навколишньої дійсності" [588, р. 2]. Як справедливо зауважують С. Форд і Й. Вагнер, "вивчення рекурентних мовних поведінкових паттернів для багатьох мовознавців стає невіддільним від вивчення соціальної взаємодії суб'єктів" [453, р. 277]. З'являються праці в царині соціолінгвістики, що присвячені дослідженню позиції СДД як засобу індексування соціальної належності мовця [429; 433; 589; 590]. Ідеться про маркування гендеру, віку, економічного статусу й етнічної приналежності за допомогою мовних засобів вираження стансу. Соціолінгвістичні особливості позиції СДД, однак, тривалий час вивчались як стабільні і зафіксовані характеристики представників певних лінгвокультур.

Разом з тим, поза увагою соціолінгвістів не залишилось і те, що станс, безперечно, сигналізує про членство мовця у певних соціальних, політичних, ідеологічних чи культурних групах, що автоматично передбачає його полісуб'єктність та інтеракційність. Наприклад, Д. Байбер у своїх працях пізнішого періоду вже звертає увагу на соціальну зумовленість лексико-граматичного оформлення позиції СДД [377]. Вивчаючи лексичні і граматичні засоби маркування суб'єктної позиції в діячності, він доводить, що зміна соціальних норм спілкування провокує зміни в лексико-граматичній структурі стансу. Таким чином, дослідники стансу приходять до усвідомлення доцільності й необхідності розглядати позиціювання не лише як *засіб*, а й як *процес* соціолінгвістичної індексації суб'єкта дискурсивної діяльності, що вимагає використання діяльнісного підходу до його вивчення.

1.4.3. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності: діяльнісний вимір. Поряд з аналізом мовленнєвої поведінки окремих мовців та шляхів створення ними індивідуально-зорієнтованих прагматичних значень у репрезентаційній парадигмі, науковці все частіше починають використовувати діяльнісний підхід до вивчення позиції СДД [198; 426; 430; 518; 529]. Динамічність явища під назвою "позиціювання" (англ. *'stancetaking'*)

закладена вже в самому змісті терміна як процесу, в результаті якого суб'єкт займає ту чи іншу позицію і повідомляє про неї іншим. Як дискурс взагалі – це одночасно процес і результат діяльності його суб'єктів, так і позиціювання (*stancetaking*) і позиція СДД (*stance*) співвідносяться між собою як процес і результат.

Позиціювання не може відбуватися в автономному режимі. У звичних умовах свого існування людині властиво бути зануреною в концесуальну область спільної мовленнєвої діяльності з іншими, тобто суб'єкти дискурсивної діяльності конструюють свої станси у динаміці взаємної каузації. Вибір суб'єктом власної позиції здійснюється в дискурсивній взаємодії з іншими суб'єктами і є індикатором його соціальної ідентичності [529], оскільки "артикулюючи позицію, суб'єкт маніфестує свої оцінні, емоційні, епістемічні, соціальні і культурні уподобання" [529, р. 172].

Встановлюючи за допомогою корпусного аналізу особливості вживання епістемічного виразу *I think* в англійській мові, фінська дослідниця Е. Карккаїнен дійшла висновку, що його первинне епістемічне значення 'я думаю' поступово втрачає свою актуальність, і в сучасній англійській мові цей вираз набуває функції дискурсивного маркера інтеракційності. "Демонстрація впевненості в істинності інформації, що міститься в повідомленні, тобто маркування мовцем своєї епістемічної позиції по суті є проявом його інтеракції з іншими учасниками дискурсивної взаємодії" [518, р. 183].

Оскільки насправді важко відділити епістемічний та афективний компоненти стансу від його загальної інтеракційності й динамічності, як і неможливо відокремити мовця від його співрозмовників чи від ситуації мовлення, далі розглянемо два діяльнісних вектори позиціювання – інтеракційність та ситуативну зумовленість.

1.4.3.1. Інтеракційна природа позиції суб'єкта дискурсивної діяльності. Позиціювання, на думку відомого американського дослідника стансу Дж. Дю Буа, є "однією з найважливіших речей, що ми реалізуємо

за допомогою слів, – мовне формулювання соціальних дій" (*linguistic articulation of social action*) [426, p. 139], тим самим наголошуючи на його інтеракційній природі.

Ідея про інтеракційність та міжсуб'єктність мовленнєвої діяльності особистості не є абсолютно новою. Її витoki сягають ще знаменитої праці Г. Гегеля "Феноменологія духу", у якій було чітко сформульовано гіпотезу щодо соціального статусу суб'єкта й ідентичності [493]. Проте в контексті досліджень позиціювання однією з перших звернула увагу на необхідність розмежування "оцінності, емотивності та евіденційності суб'єктної позиції", з одного боку, і її "орієнтації на взаємодію з іншими позиціями", з іншого, Е. Карккаїнен [518, p. 131].

Згідно з цілком справедливим твердженням американського соціолінгвіста С. Кіслінга, "у стансі мовець виражає своє ставлення не лише до власного висловлення (впевненість в істинності пропозиції) і до предмета мовлення, а й до співрозмовника (-ів) (дружнє і солідарне або домінантне і зверхнє)" [529, p. 172]. До вказаного С. Кіслінгом вважаємо необхідним додати й те, що інтеракційність стансу полягає також у тому, що під час позиціювання мовцем виражається його ставлення як до співрозмовника, так і до маніфестованої ним позиції. Наприклад:

(1.8) MELISSA: *I totally agree* (SBC019_Doesn't Work in This Household: 127.391-128.183).

У наведеному прикладі займенник першої особи *I* вжито з дієсловом *agree*, яке постає предикатом стансу, у якому крім афективної й епістемічної позиції СДД, виражено ще й інтеракційну конфігурацію прагматики спілкування. Мається на увазі те, що суб'єкт позиціювання за допомогою "*I agree*" не просто визнає присутність свого співрозмовника, а визначає свою позицію стосовно нього, точніше – щодо раніше висловленого ним стансу. Адресат у таких висловленнях залишається в імплікації, хоча подекуди може бути експлікований за допомогою займенника *you* з прийменником *with*, як у "*I agree with you*". Для позначення такої узгоджувальної дії під час позиціювання

використовується термін "*alignment*" [426; 495], який надалі називатимемо "узгодженням" і під яким матимемо на увазі інтеракційний "акт калібрування стосунків між двома позиціями СДД та суб'єктами позиціювання" [426, р. 144].

Незважаючи на те, що, як зазначає М. Лемперт, дослідники позиції суб'єкта дискурсивної взаємодії "дещо з запізненням збагнули інтерактивну природу цього явища" [552, р. 570], якраз інтеракційність стансу нині займає провідні позиції у вивченні цього явища в лінгвістиці. "З кожним сміливим кроком за межі речення й одиничного мовця, – продовжує М. Лемперт, – за межі пропозиції й емоцій, які раніше обмежували наше розуміння стансу, – ми все ближче підходимо до усвідомлення його інтеракційної природи" [552]. Свідченням правомірності такого твердження слугує те, що кількість дослідників, у фокусі уваги яких знаходиться саме інтеракційність позиції СДД, зростає [426; 505; 518; 529], а коло питань, що ними розглядаються, розширюється.

Далі розглянемо ситуативну зумовленість позиціювання, яка, поряд з інтеракційністю, вважається ключовою характеристикою позиціювальної діяльності суб'єкта у дискурсі.

1.4.3.2. Ситуативна зумовленість позиції суб'єкта дискурсивної діяльності. Уведення поняття позиції СДД набуває особливого значення, якщо дискурс трактувати як ситуативно-зумовлене мовлення, що актуалізується в контексті конкретної ситуації, якій притаманна сценарна структура, котра динамічно розгортається. Аналіз дискурсу в діяльнісному ракурсі передбачає реконструкцію структури ситуації, в якій відбувається взаємодія її суб'єктів та вивчення динаміки цієї взаємодії.

Погляд на ситуацію крізь призму позиції СДД дозволяє тлумачити суб'єкта дискурсивної діяльності як "актора", що виконує головну роль у цьому процесі. При цьому суб'єкту позиціювання необхідно знати специфіку структури цієї ситуації, аби мати змогу зайняти той чи інший станс. Послугуючись метафорою "театру", ситуативні умови можна розглядати як "сценічний

майданчик", на якому розгортається дія, а, отже, суб'єкт-актор не лише повинен бути обізнаним з "декораціями", на фоні яких відбуваються події, а й мати можливість інтерпретувати приховані і явні мотиви всіх "акторів", що беруть участь у "виставі". Інакше кажучи, поняття ситуації як дискурсивного простору, у якому відбувається взаємодія суб'єктів, виходить за рамки тексту і контексту в їх традиційному тлумаченні. Ситуація включає широкий набір лінгвальних та екстралінгвальних ознак і параметрів. Фактично, ситуація – це не лише дискурсивний, а ще й соціальний простір, у якому відбувається (ре)конструкція, трансформація і модифікація поведінкових паттернів її учасників, що ґрунтуються на їхніх суб'єктних позиціях.

Накопичуючи позиції СДД під час дискурсивної діяльності, суб'єкти конструюють самих себе або свої ідентичності, котрі розглядаються у цій роботі як типові моделі, що інтегрують у собі набір компетенцій, які дозволяють особистостям реалізовуватись у складному соціокультурному контексті ситуації. Позиціювання в дискурсі здійснюється не мовною і навіть не дискурсивною особистістю, а суб'єктом дискурсивної діяльності, який конструює свою ідентичність залежно від ситуативних умов інтеракції. Наприклад, такі характеристики суб'єкта, як "сміливість" або "обережність", що характерні для ситуації ризику, виявляються не стільки в лінгвальному складнику дискурсу або структурі комунікативної ситуації, скільки в глибинних поведінкових реакціях, що лежать в основі його позиціювання у дискурсі. У зв'язку з цим вважаємо доцільним для аналізу позиціювання в дискурсі ризику залучити тривимірну модель дискурсу Н. Ферклафа [436, р. 25], яка дає змогу врахувати не лише форму і функції текстотворення і текстосприйняття, а й більш широкий контекст, в якому ці процеси відбуваються (див. рис. 1.1). Позиціювання слугує тією необхідною сполучною ланкою, яка пов'язує дискурсивні і соціальні практики, через що ми пропонуємо до практик, включених до моделі дискурсу Н. Ферклафа, додати четвертий компонент – практику позиціювання (рис. 1.2).

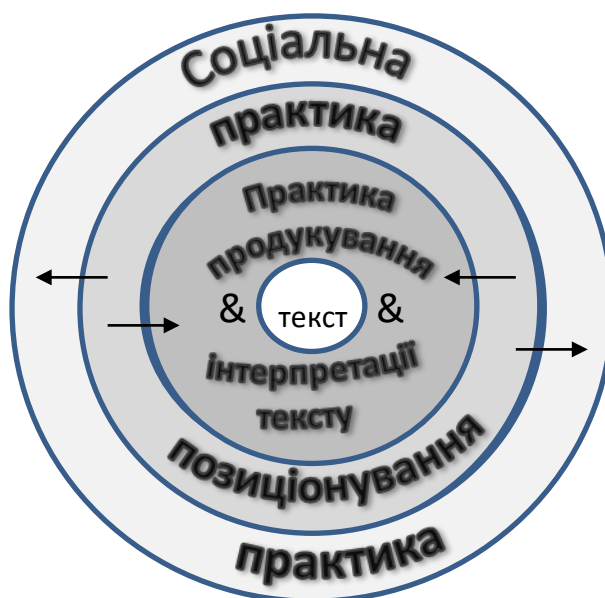

Рис. 1.2 Місце суб'єктного позиціювання у дискурсі

На рис. 1.2 схематично показано місце суб'єктного позиціювання у соціокогнітивному просторі дискурсу, якщо зобразити його у статиці, як "стоп-кадр". З одного боку, дискурсивна практика позиціювання звернена "назовні" – до ситуації, або зовнішнього контексту дискурсивної діяльності, і, отже, пов'язана з соціальними практиками суб'єкта, котрі включають цілу низку чинників макросоціального характеру: антропологічних, етнографічних, соціологічних і лінгвокультурних. З іншого боку, практика позиціювання звернена "всередину" – до внутрішнього контексту ситуації, що пов'язаний з практиками продукування й інтерпретації тексту, а, отже, передбачає урахування мікросоціальної специфіки комунікативної взаємодії суб'єктів – їх ментально-емоційну сферу, психолінгвістичні особливості та соціально-рольові стосунки.

Соціокогнітивний евристичний потенціал стансу полягає в тому, що з його допомогою можна простежити взаємодію індивідуального суб'єкта з іншими суб'єктами, а також з інституційним або суспільним середовищем, у якому цей індивід перебуває. Практика суб'єктного позиціювання, таким чином, розглядається як соціальний акт, що реалізовується в комунікації, одночасно визначаючи її перебіг і залежачи від неї [426], а, отже, на наше переконання, є невід'ємним компонентом динаміки дискурсивної поведінки людини як соціального суб'єкта.

Модель дискурсу із включеною до нею практикою позиціювання (рис. 1.2), може слугувати основою для розуміння важливості діяльності суб'єкта в соціальній ситуації з позицій репрезентаційного (статичного) підходу. Проте вона потребує деякої модифікації, якщо процес позиціювання розглядати в діяльнісній площині дискурс-аналізу у зв'язку з його динамічністю та інтеракційністю. Нижче пропонуємо ілюстрацію місця і ролі суб'єктного позиціювання у дискурсі (рис. 1.3), що демонструє "всюдисущість" явища позиції СДД, його соціокогнітивну суть і динамічну природу.

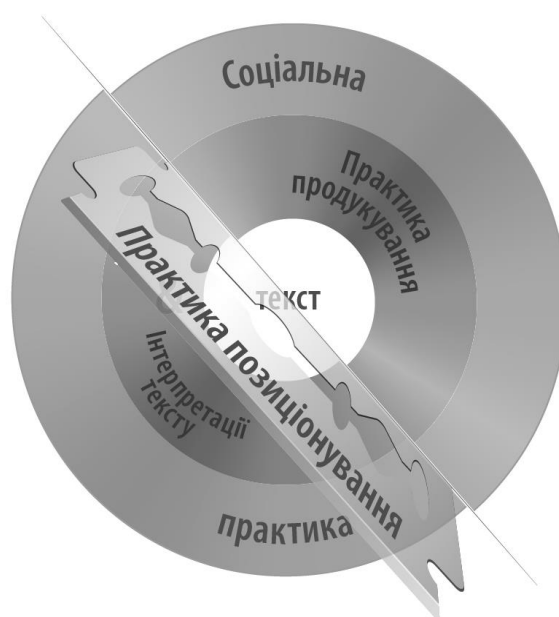

Рис. 1.3. Динаміка суб'єктного позиціювання у дискурсі

На рис. 1.3 показано, що процес позиціювання пронизує діяльність суб'єкта дискурсивної діяльності, починаючи від моменту сприйняття й інтерпретації повідомлень інших суб'єктів до формулювання ним власного повідомлення або навпаки. Практика позиціювання перерізає наскрізною площиною всі дискурсивні практики суб'єкта в дискурсі, охоплюючи їх пошарово – від інгерентно монособ'єктних до інгерентно полісуб'єктних. На рівні тексту виявляються вербальні маркери позиції СДД, наприклад, вибір лексики, синтаксичних структур, стилістичних засобів, аргументативних стратегій, що використовуються мовцями для індексування своїх власних позицій. Тут позиція СДД розглядається як монособ'єктний феномен і є близькою

до понять "точка зору" і "судження". На рівні дискурсивних практик увага зосереджена на динамічності, інтеракційності і полісуб'єктності позиціювання, відповідно, охоплюючи його лінгвокогнітивні та прагмаінтеракційні аспекти.

Що стосується аналізу соціальних практик, то у цій роботі він полягає у вивченні того, як позиціювання окремого суб'єкта впливає на продукування і репродукування ситуацій ризику в суспільстві і на конструювання спільних значень і типових ідентичностей суб'єктами цих ситуації, з одного боку, і як у них відображаються колективні погляди суспільства ризику, з іншого. Іншими словами, розгляд позиціювання як соціальної практики виводить нас на макро-рівень аналізу дискурсу, дозволяючи простежити його прагмариторичні і соціосеміотичні особливості.

У запропонованих моделях дискурсу (1.2 і 1.3), таким чином, можна умовно виділити два основні взаємозалежні і циклічно організовані модулі позиціювання:

1. Індивідуально-особистісний модуль позиціювання стосується особистісних характеристик суб'єктів дискурсивної діяльності. Цей модуль включає такі види дискурсивних практик, як пізнавальна (зумовлена адекватним орієнтуванням комунікантів в просторово-часовій реальності ситуації), концептуально-фактологічна (пов'язана зі знаннями суб'єкта і з осмисленням ним інформації, що продукується / сприймається) й емоційно-аксіологічна (спрямована на реалізацію емоцій і оцінок за допомогою семантико-стилістичної форми висловлювання).

2. Інтеракційно-міжособистісний модуль позиціювання забезпечує органічну взаємодію адресанта й адресата, синхронізуючи їх мовні картини світу для сприйняття й інтерпретації позицій усіх учасників дискурсивної взаємодії. Крім того, інтеракційний модуль позиціювання дозволяє розглядати мовлення як форму соціальної практики, виявляючи неусвідомлені взаємозв'язки між мовою і соціальними структурами у суспільстві.

Отже, позиціювання за своєю суттю – інтерсуб'єктний процес, під час якого учасники комунікації конструюють свої власні позиції стосовно інших комунікантів, подекуди перебуваючи в нерівних соціальних, психологічних

й епістемічних умовах, і тому транслюють власні оцінні, емоційні і епістемічні перспективи, фокусуючись на асиметрії комунікативних стосунків. З іншого боку, позиціюванню характерна певна особистісна автономія, яка виражається у вигляді ідіосинкратичних та індивідуально зумовлених особливостей конструювання суб'єктом позицій СДД у дискурсі.

Таким чином, ми **визначаємо суб'єктне позиціювання** як комплексну дискурсивну дію, що здійснюється суб'єктом дискурсивної діяльності задля формування і маніфестації свого ставлення до предмета мовлення, інших суб'єктів та власних висловлених пропозицій з урахуванням релевантних когнітивних, прагматичних та соціальних параметрів ситуації. Результатом акту позиціювання є **позиція суб'єкта дискурсивної діяльності**, котра визначається як динамічне ситуативно-залежне дискурсне утворення, в якому виділяються індивідуально-особистісний та інтеракційно-міжособистісний ракурси, що актуалізуються шляхом використання відповідних стансовиражальних та стансоконструювальних мовно-семіотичних ресурсів.

Оскільки у нашій роботі позиціювання вивчається як складний комплекс інтегрованих дій, що охоплюють перцептивний, емоційний і соціальний аспекти дискурсивної діяльності людини, що спрямована на її самота взаємоідентифікацію з іншими суб'єктами в умовах дискурсивної *ситуації ризику*, далі розглянемо специфіку цієї ситуації як окремого виду дискурсу.

1.5. Дискурс ризику як середовище формування позиції суб'єкта

Відмова сучасної людини від бачення подій навколишнього світу з єдиної точки зору і усвідомлення важливості врахування розмаїття думок і перспектив у суспільній свідомості зумовлює перехід до багатовимірної парадигми мислення [140, с. 205–211]. Дискурсивна діяльність відіграє ключову роль у конструюванні людьми власних версій світу навколо себе. Багатогранність і багатовимірність реальної дійсності сприяє виникненню **дискурсу ризику**, коли "прагнення людини до преретворення світу, а, вірніше, до підкорення його

своїм негайним потребам призводить до глобальних катастроф" [140, с. 206], а ймовірнісне мислення провокує дискурсивне формування суб'єктами різноманітних, іноді суперечливих позицій щодо ризику, сукупність яких і складає їх ситуативні ідентичності.

Таким чином, зважаючи на нинішні зміни в суспільстві, виникає потреба розгляду питання про онтологічну та когнітивно-епістемологічну природу ризику взагалі та роль індивіда у цих глобальних процесах зокрема. Присутність ризиків у всіх сферах життєдіяльності сучасної людини не підлягає сумніву. Повсякденне буття індивіда пов'язане з необхідністю постійного вибору – чи то морального, чи психологічного, чи фізичного, наслідки якого можуть бути сумними як для окремих особистостей, так і для суспільства в цілому.

У цьому підрозділі розглянемо поняття ризику, його онтологічний та гносеологічний статус у сучасному гуманітарному знанні взагалі й у лінгвістичній науці зокрема, а також розтлумачимо наше розуміння дискурсу ризику в ситуативному аспекті, що уможливорює подальше дослідження суб'єктного позиціонування в ситуаціях, пов'язаних із ризиком.

1.5.1. Поняття ризику в гуманітарних науках. Проблематика ризику почала активно досліджуватись лише на початку ХХ ст. у сфері точної фундаментальної науки – математики, у відповідь на тодішній стрімкий розвиток науки і техніки, що спричинив появу нових ризиків для людського існування. Пізніше ця зацікавленість перемістилася до прикладної – економічної – сфери. А в останні роки ризик стає предметом наукових пошуків гуманітаріїв – соціологів [1; 2; 73; 241; 345; 348; 364; 365; 563; 564; 609], психологів [115; 636; 637] та лінгвістів [96; 106; 107; 256; 681; 695]. Причини виникнення інтересу представників гуманітарних наук до вивчення ризику пояснюються італійським дослідником А. Марінееллі у такий спосіб: "Ми можемо сформулювати гіпотезу, яка б розкрила причини, чому проблема ризику тривалий час знаходилась поза сферою пошуків гуманітаріїв: насамперед тому, що витoki концепції ризику не виходять безпосередньо з її теоретичної традиції, по-друге, тому що концепція

не є готовою для включення до сфери інтерпретативних парадигм соціології і сприйняття науковою спільнотою. З цієї точки зору проблема ризику стає викликом для суспільних наук і ознаменовує поворотний момент, що цілковито змінює спосіб опису і спостереження сучасного суспільства" [570, р. 12].

Хоча поняття ризику сьогодні активно залучається до наукового лексикону представниками різних галузей знань, його однозначного визначення не існує, що пояснюється розмаїттям тлумачень і відмінністю підходів до його вивчення.

Ціла низка європейських мов номінує ризик словами, що мають спільне коріння. Італійське слово *rischio* (від дієслова *risicare* або *rischiare*) отримало найширше поширення в епоху Відродження поряд з іспанським терміном *(ar)risco* (похідне від дієслова *(ar)riscar*). Разом з тим вони походять від спільного кореня у давньогрецькій мові *rhiza*, значення якого – "скеля, загроза в морській подорожі" [717, р. 446]. Досліджуючи етимологію цієї лексичної одиниці, Дж. Айто зауважує, що англійське слово *risk* походить від французького *risque* та італійського *risco*, обидва з яких мають значення 'потрапити в небезпеку' [там само]. Однак уже в XVII ст. семантика англійського *risk* дещо звузилася завдяки включенню семи 'taking a chance' (спробувати, ризикнути). Таке тлумачення втілене в латинському слові "*risicum*" і має відтінок значення 'азартна гра', 'авантюра' ('gambling'). Остання асоціація беззаперечно приводить до трактування ризику в термінах "можливості" (*probability*) і "вираховування шансів" (*calculation of the odds*) [там само].

Таким чином, на право називатися джерелом походження англійського *risk* претендують відразу кілька слів з різних європейських мов, у яких можна виділити дві семи – (а) ініціація якогось процесу (дії) і (б) невпевненість у його (її) успішному завершенні:

1) давньогрецьке *rhisa*, новогрецьке *ridsa*, *ridsikon* – "скеля", "круча" (у буквальному розумінні "ризикувати" – оминати скелю (загрозу) у морській подорожі);

2) слово *rescum* з латинської мови, яке означає "непередбачуваність", "небезпеку" або "те, що руйнує";

3) італійське слово *risco* (від староіталійського *risicare* або італійського *rischiare*, що означає "відважитися", "посміти");

4) французьке слово *risque* – ризик;

5) іспанське (*ar*)*risco* (від дієслова (*ar*)*riscar*) – "наважитись", "ризикнути" [722; 721; 725; 729].

Аби осягнути зміст поняття ризику, вважаємо доцільним розглянути історичну динаміку його використання в сучасній англійській мові.

1.5.1.1. Ризик у суспільно-історичному розрізі. Протягом кількох десятиліть досліджень ризику наука проробила шлях від вивчення окремих ризиків і ризикогенних ситуацій до розуміння того, що саме суспільство стало генератором ризиків [363; 364]. У процесі історичного розвитку людям загрожували різноманітні ризики, в тому числі для них невідомі. В історичному контексті для аналізу цього феномену характерний еволюційний перехід від так званої "ризик-метафори долі" в античному мисленні до раціоналізації ризику в новітніх теоріях [30, с. 52].

У традиційних суспільствах існували способи інтерпретації негативних наслідків ризикованих рішень, що надавали їм надприродного, сакрального змісту: фатум, доля, рок, випадковість, провидіння, Божа кара і т.ін. "У Середньовіччі і Древньому світі, – пише П. Бернстайн, – а також у первісних та землеробських суспільствах люди, зіштовхуючись із проблемою вибору в умовах небезпеки, приймали рішення без чіткого усвідомлення ризику, або самої природи прийняття рішень" [30, с. 53].

Уважається, що перші уявлення людини про ризик у сучасному тлумаченні слова з'явилися у XVI–XVIII ст. у період інтенсивних географічних відкриттів і завойовування нових земель. Саме в цей час людина починає сприйматися як суб'єкт дій і прийняття рішень, а не лише як об'єкт для гніву богів чи інших містичних сил, як це було раніше. Слово *risk* у середні віки найчастіше вживалося у зв'язку з мореплаванням і морською торгівлею [30, с. 10]. Мореплавці під ризиком розуміли потенційну небезпеку для своїх суден з боку стихії й піратів.

На думку відомого дослідника ризику Н. Лумана, виникнення нового слова *risk* в англійській мові було викликане необхідністю виразити новий соціальний досвід людини [563, р. 10], суть якого полягала в усвідомленні того, що сама людина, а не якісь божественні сили, несе відповідальність за власну долю, свої дії та їх наслідки. Так, на початку ХХ ст. поряд з номінативними одиницями "*danger*", "*peril*" (небезпека), "*adventure*" (пригода) в англійській мові починає активно використовуватись лексична одиниця "ризик" (*risk*) для позначення ситуації, яка не могла бути достатньо точно описана за допомогою згаданих вище слів: "Існуючі на той момент слова *danger, venture, chance, luck, courage, fear, adventure*, – пише Н. Луман, – не могли повною мірою передати проблемну ситуацію [...], у якій перебував суб'єкт, надії і сподівання якого залежали від його власного рішення" [563, р. 11]. У значенні '*hazard*' (ризик, азарт), що додає ризику відтінок можливості суб'єкта приймати рішення і обирати власну поведінку в ризикованих ситуаціях, англійське слово *risk* почало вживатися лише у двадцятих роках ХІХ ст. під час проведення тогочасних страхових операцій і лише в середині ХХ ст. закріпилось в англійській науковій літературі та економічному житті [563, р. 10].

Таким чином, семантика слова *risk* фіксує зміни у світоглядних установках соціального буття в момент переходу до нового бачення історії, людини і суспільства. У сучасному сенсі слово *risk* в англійській мові – це швидше свідомий вибір, аніж жереб. Зсув у значенні цієї лексичної одиниці закладено в історичних процесах, образно описаних Пітером Бернстайном: "Відмінною рисою нашого часу, що знаменує рубіж Нового часу, є оволодіння стратегією поведінки в умовах ризику, яке ґрунтується на розумінні того, що майбутнє – це не просто примха богів і що люди безсильні перед природою" [30, с. 14].

Отже, у соціально-історичному розрізі можна виділити два основних періоди, два пов'язаних з ними типи суспільства і відповідні типи ризику: *традиційний і сучасний* [73, с. 129]. У традиційних культурах ризикогенна діяльність здійснюється під протекцією релігії або магії. У цьому разі ризик набуває форми невизначеності або божественного призначення, і таким чином, роль суб'єкта нівелюється. У сучасних суспільствах з'являється визнання

широким загалом існування ризиків і значення суб'єкта у їх виникненні. На думку Е. Гідденса, факт усвідомлення наявності ризику в найрізноманітніших формах людської діяльності пересічними громадянами – основний аспект відмінності між традиційними і сучасними суспільствами [73].

У кінці XX і на початку XXI ст. домінуючою тенденцією цивілізаційного розвитку стає перехід від постіндустріального суспільства до інформаційного, в якому знання та інформація стають джерелом його розвитку й динаміки. Існування людини у сучасному інформатизованому та глобалізованому світі все частіше пов'язують з ризиками, що відкриває новий *постсучасний* період (*late postmodernity*) суспільного розвитку [364; 365; 466], який німецьким соціологом У. Беком називається "**суспільством ризику**" [364; 365]. Він стверджує, що "сама сучасність складає основну загрозу суспільству", яке видається У. Беку причиною незавершеної або неповної модернізації, що, своєю чергою, детермінує формування суспільства ризику [365, р. 332].

Проблема ризику стає важливою частиною суспільних процесів сьогодення і формує ядро соціальної і культурної організації сучасного суспільства. Британська журналістка Еліс Томпсон скептично застерігає читачів газети "Daily Telegraph": "Попередження: живучи, ви ризикуєте померти!" ("*Warning: You're Risking Death by Being Alive*") (Tompson_ARTICLE). Ризик як каталізатор прогресу знаходить своє вираження у прагненні сучасної людини до гри, змагання, конкуренції, що часто призводить до глобальних деструктивних змін техногенного і гуманітарного характеру.

1.5.1.2. Визначення поняття ризику. Актуалізація ризику відбувається в найрізноманітніших контекстах: соціальному, релігійному, науковому, природному, ментальному, психологічному. Це зумовлює багатоаспектність і різноплановість його теоретичних трактувань.

У найзагальніших термінах під ризиком розуміють "невизначеність, пов'язану з можливістю виникнення несприятливих наслідків". Згідно з німецьким соціологом О. Ренном, ризик – це "можливість того, що дії людини або результати її діяльності можуть призвести до наслідків, які матимуть вплив

на якісь цінності – як матеріальні, так і нематеріальні" [241, с. 87]. А.П. Альгін визначає ризик уже як "діяльність, котра пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети" [2, с. 19].

У ризикології – напрямі, що виокремився в межах соціології як частина кризології, виділяють дві основні концепції ризику: *об'єктивістську* та *суб'єктивістську* [2, с. 80–81], які по-іншому називають "реалістичною" та "соціокультурною" [346, с. 3]. Якщо у рамках суб'єктивістської концепції ризик характеризується особистим ставленням суб'єкта до власних і чужих дій, пов'язаних з ризиком [73; 170; 241; 364; 425], то об'єктивістська концепція передбачає трактування ризику як можливих втрат або небезпек, незалежно від будь-якого суб'єктивного сприйняття [200; 586].

Ідея об'єктивності ризиків і можливості управління ними утверджується з переходом до індустріальної цивілізації, всезагальною орієнтацією суспільної свідомості на природничі науки і раціональне та інструментальне освоєння світу у сфері економіки і соціальної практики. Ризик стає емпірично прогнозованим явищем, що асоціюється у свідомості суб'єктів з конкретними негативними наслідками і точними науковими методами прогнозування [631, с. 22]. Таким чином, представники *об'єктивістського/реалістичного* напряму розглядають ризик як об'єктивну величину, яку можна пізнати і виміряти, незалежно від суб'єктивних чинників, соціальних процесів і культурного середовища. Згідно об'єктивістського підходу, ризик пояснюється в наукових та технічних термінах. При його оцінці використовуються кількісні показники і математичні розрахунки [200]. Цей підхід розвивається представниками інженерних наук, економіки, статистики, епідеміології. Реалістичне трактування ризику ґрунтується на можливості раціональної калькуляції ймовірного майбутнього внаслідок результату діяльності людини як соціальної істоти, а також трансформації невизначеності у соціальні цінності для створення альтернативних сценаріїв розвитку подій [200; 517; 586]. Точкою відліку цього підходу є поняття вигоди / шкоди, а також твердження про можливість їх статистичної оцінки й обчислення.

Однак не кожен ризик можна визначити і виміряти за допомогою математичних методів. Теорія хаосу, наприклад, стверджує, що нелінійні зв'язки ускладнюють передбачення наслідків діяльності окремої людини і суспільства в цілому, а тим самим унеможливають точну калькуляцію ризиків, висуваючи на передній план роль суб'єктивного чинника [76]. Прихильники *суб'єктивістської / соціокультурної* концепції ризику вважають, що навіть найточніші розрахунки і найретельніша калькуляція фактів попереднього досвіду не можуть урахувати невизначеності прогнозів і, тим самим, нівелюють раціональність та об'єктивність ризику [244, с. 67]. З суб'єктивістських позицій основне у ризикології – це аналіз суб'єктивної невизначеності, оскільки про об'єктивність феномену ризику не може бути й мови. Таким чином, дослідники, які дотримуються суб'єктивістського трактування ризику [170; 369; 466], намагаються взагалі уникати використання терміну "об'єктивний ризик" і пов'язаного з ним детерміністського принципу раціональності. Це пояснюється тим, що, на їх думку, "ризик – це ментальний конструкт, основною функцією якого є створення горизонту значень для комплексних структур взаємозалежності випадкових подій, які насправді не мають ні реального референта, ні предметного корелята" [632, р. 5]. Представники суб'єктивістського підходу роблять акцент на проблемах сприйняття ризику, ставлення до нього, поведінці суб'єктів у ситуації ризику, а також на процедурах прийняття рішень з урахуванням не лише психологічного, а й соціокультурного і політичного контекстів [23; 73; 348; 563].

Таким чином, поняття ризику у світлі суб'єктивної / соціокультурної концепції тісно пов'язане з поняттям діяльності взагалі і дискурсивної діяльності зокрема, оскільки суб'єктивна концепція ризику орієнтована на суб'єкта дії, котрий усвідомлює наслідки своєї поведінки.

Незважаючи на згадані розбіжності у трактуванні природи ризику, обидві концепції, на нашу думку, правомірні, залежно від мети дослідження. Об'єктивістсько-суб'єктивістське розмежування у напрямках ризикології можна пояснити тим, що розуміння ризику з самого початку асоціювалось з двома

різними тлумаченнями – (а) ризик як об'єкт і процес, що не залежить від суб'єкта; і (б) ризик як негативний результат прийнятих суб'єктом невдалих рішень. Таким чином, ризик можна вважати особливістю як суб'єктивної, так і об'єктивної дійсності; сферою антиципації соціальними суб'єктами несприятливих подій і способом пристосування до них. Ризик не є ані об'єктивним, ані суб'єктивним явищем – він виявляється у "реляційних властивостях соціального буття, з'являючись у зоні контакту між фізичними подіями, внутрішніми станами суб'єкта і соціальними ритуалами" [358, р. 24]. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що в основі ризику лежить імовірнісна природа людської діяльності і невизначеність перебігу її реалізації.

Отже, не претендуючи на вичерпне визначення, ми інтерпретуємо **ризик** як вид людської діяльності в ситуації невизначеності і необхідності вибору, результат якого не повністю передбачуваний.

1.5.1.3. Ризик у парадигмі соціального конструкціонізму. У межах суб'єктивістських соціологічних концепцій викристалізувався соціально-конструкціоністський підхід до вивчення ризику [241; 364; 365; 369; 563; 564].

У соціально-конструкціоністських теоріях ризик аналізується з позицій критики комунікативних процесів і специфіки розповсюдження ризиків в епоху пізнього постмодерну (*late postmodernity*) [73; 563] та в категоріях переходу від індустріального суспільства до суспільства, де ризик з'являється в руслі прогресуючої модернізації і стає детермінуючим фактором середовища життєдіяльності людини [364].

Сприйняття, прийняття і продукування ризиків в термінах соціального конструкціонізму – це проблема соціального семіозису. На переконання Н. Лумана, ризики належать до світу "потенційних можливостей" людини – суб'єкта ризику, який приймає рішення, що повсякчас пов'язані з об'єктом ризику і невідомими наслідками [563, р. 24]. Під *суб'єктом* ризику при цьому розуміється конкретна особа або група осіб, що приймає рішення стосовно

вибору тієї чи іншої альтернативи, пов'язаної з його / її майбутньою діяльністю. А об'єктом ризику постає ресурс (матеріальний чи нематеріальний), який може змінитися в кращий або гірший бік у результаті цієї діяльності [563].

Н. Луман розміщує випадковість ризикогенних дій суб'єкта на шкалі "теперішнє – майбутнє" у такий спосіб: "З точки зору теперішнього часу майбутнє невизначене, в той час як уже тепер точно відомо, що майбутнє теперішнього буде визначене з точки зору його бажаності або небажаності. Тільки тепер ще не можна сказати як саме. [...] З іншого боку, те, що може статися в майбутньому, залежить від рішення, яке потрібно прийняти в теперішньому. Про ризики ж говорять тільки в тих випадках, коли може бути прийнято рішення, без якого не виникли б збитки" [563, р. 25].

Будь-який вид людської діяльності пов'язаний з ризиком шкідливого впливу, результатом якого можуть бути травми, захворювання, смерть. Зазвичай виникнення нових видів діяльності, використання нових технологій зумовлюють не лише додаткові вигоди для суспільства, а й нові ризики [363]. Суспільні процеси мають імовірнісний характер, тому в них присутня та чи інша міра невизначеності. У житті сучасного індивіда стає все менше впевненості і передбачуваності та все більше невідомості і тривожності, адже у своїй практичній діяльності йому постійно треба робити вибір з наявних необмежених можливостей. Ріст можливостей провокує ріст ризиків, а, отже, викликає підвищення персональної відповідальності за ризиковані рішення.

Таким чином, згідно соціально-конструкціоністського тлумачення ризику, суб'єкт сам обирає і конструює своє власне майбутнє, як і майбутнє суспільства навколо себе, тим самим формуючи самого себе і своє оточення. "Ризик не є чимось об'єктивно існуючим і пізнаваним, поза системою переконань і моральних поглядів людини: те, що ми розцінюємо як ризик і з чим прагнемо упоратись, – це наші знання про ризик і дискурс ризику" [565, р. 25]. Ризик сприймається і приймається людиною як суб'єктом ризику, а в основі його усвідомлення лежить процес комунікації соціальних акторів, суб'єктів дискурсивної інтеракції.

1.5.1.4. Ризик і небезпека. Важливим для розуміння ризику взагалі і позиціонування суб'єкта в ситуації ризику зокрема є розмежування понять "ризик" і "небезпеки", що вперше було здійснено представниками соціального конструкціонізму Е. Гідденсом [466] і Н. Луманом [563]. Ризики, на думку Н. Лумана, – це "ментальні конструкти, історично задані концепти, за допомогою яких визначаються соціальна небезпека і ступінь загроз" [563, р. 117]. Він стверджує, що ризик – це те, що "нас очікує внаслідок наших рішень, а небезпека – це атрибут зовнішнього середовища [...]. Ризики, на які йде суб'єкт, можуть стати небезпекою, якщо його виключити з ситуації прийняття рішень" [563]. Таким чином, основна відмінність ризику від небезпеки базується на природі явищ, що спостерігаються, і залежить від *позиції суб'єкта у дискурсі ризику*: те, що одному здається ризиком, для іншого – небезпека, і навпаки.

Е. Гідденс також вважає, що ризик і небезпека є близькими, але нетотожними поняттями, зазначаючи, що "ризик потонути при перетині Атлантики в маленькій шлюпці вищий, ніж на океанському лайнері, оскільки в цьому разі вищою є варіація небезпек" [466, р. 35]. Однак, незважаючи на те, що небезпека і ризик тісно переплетені, їх відмінності не залежать від того, оцінює індивід свої альтернативи у соціальній ситуації чи ні. Людина, яка ризикує, завжди визнає небезпеку [466]. Будь-яка соціальна дія (у термінах нашого дослідження – будь-яка "позиція СДД"), на думку Е. Гідденса, – ризикогенна. Пасивність, бездіяльність або рішення відмовитись від ризику, також є соціальною дією (у нашій роботі – позицією суб'єкта дискурсивної діяльності), яка може бути не менш ризикованою [466, р. 37].

Таким чином, будь-яка соціальна дія потенційно реалізовується в умовах небезпеки, а, отже, є ризикогенною. У цьому разі небезпека визначається як "потенційні втрати" (*potential losses*) на відміну від ризику як "очікуваних втрат" (*expected losses*). Небезпеки розмежовуються на природні та соціальні. Повені й землетруси, наприклад, належать до природних небезпек, в той час як соціальні виникають на мікрорівні міжособистісних взаємин суб'єктів або на макрорівні суспільних, технологічних або політичних рішень.

Отже, ризик і небезпека – це категорії, які належать до сфери концептуалізації невизначених подій у майбутньому. Про небезпеку йдеться тоді, коли несприятливі наслідки викликані зовнішніми чинниками, що перебувають поза межами впливу і контролю суб'єкта. З точки зору суб'єктивної теорії ризику, небезпека описується як "екзистенційна загроза, яка не усувається шляхом прийняття суб'єктивного рішення" [434], в той час як ризик характеризується "як потенційна здатність суб'єкта ініціювати зміни майбутніх подій через реальні дії, внаслідок чого актуальне в соціальному просторі завжди містить момент невизначеності" [434, с. 161]. Ризик, крім того, ґрунтується на рефлексії і здатності суб'єкта аналізувати власні дії, співвідносити їх з минулим і передбачати майбутнє, а також корегувати свої рішення згідно ситуацій, що складаються.

Підсумовуючи вищесказане, доходимо висновку, що ризик – це проекція на сферу подій, які відбуватимуться в майбутньому за певних (невизначених) умов. Ризик – це те, що ще не настало, однак ми думаємо про нього у теперішньому. Незважаючи на будь-які раціональні аналізи і сценарії, прогнози і оцінні висловлювання стосовно можливих ризиків завжди суб'єктивні, а, отже, актуалізація ризику відбувається у формі очікування суб'єктів дискурсивної діяльності щодо ризику в майбутньому або спогадів про минуле. Тим самим ризик стає частиною сприйняття і поведінки суб'єкта у соціодискурсивному просторі. Оскільки соціальні суб'єкти (до яких належать як окремі особистості, так і групи осіб, а також суспільство в цілому) у своєму розвитку і функціонуванні зберігають власну ідентичність лише частково, конструюючи її у динаміці своєї дискурсивної діяльності, то майбутнє, а, отже, і ризики, оцінюються з урахуванням ще невідомих тенденцій. Змінюється не лише світ, а й людина з її когнітивними, фізичними і психічними здатностями – змінюючи світ, індивід змінюється сам.

Ризик не існує в тому самому сенсі, що й матеріальні об'єкти. У філософських термінах ризику не властивий онтологічний статус. Наявність або відсутність ризику, натомість, залежить від розумової діяльності людини як суб'єкта сприйняття й інтерпретації, тому таким важливим видається внесок лінгвістів до досліджень ризику.

1.5.2. Ризик як об'єкт лінгвістики. Питання ризику і його зв'язку з мовою й мовленням активно зацікавили лінгвістів лише в останні десятиліття [96; 256; 450; 642; 695]. Це, на нашу думку, викликано не тільки зростанням інтересу до самого ризику як поняття та феномену, а й небаченим збільшенням кількості публікацій у численних друкованих та електронних засобах інформації про різноманітні ризики, що охоплюють усі сфери буття людини.

Нинішній стан лінгвістичної науки, з одного боку, і об'єктивні умови сучасного суспільства, з іншого, вимагають переосмислення багатьох понять, серед яких ризик посідає не останнє місце. Відповідно, зовсім не випадковою є увага представників когнітивної лінгвістики [96; 106; 107; 256; 450], корпусної лінгвістики [485; 696] і дискурсології [476; 564; 571; 695] до проблем ризику, серед яких питання його лексико-семантичної специфіки, концептуалізації і прагмакомунікативних особливостей реалізації в дискурсі.

Ризик став об'єктом наукових пошуків передусім у царині *когнітивної семантики*. Відомий американський лінгвіст Чарльз Філлмор у співпраці з Беріл Аткинсон у 1992 році опублікували статтю, присвячену вивченню лексико-семантичного поля, центральною лексемою якого є *risk* [450]. Для здійснення цього аналізу Ч. Філлмор запропонував "фреймовий підхід" (*frame-based approach*). Автори статті вважають, що слово може бути повністю зрозумілим його користувачам лише за умови залучення до його інтерпретації структурованих фонових знань, що включають вірування, уподобання та практичний досвід індивіда [450, р. 76]. Фреймова семантика Ч. Філлмора передбачає розуміння значення слова у зв'язку з іншими лексичними одиницями, що належать до одного семантичного фрейму. До фрейму RISK, який досліджується, належать елементи, загальною семантичною дескрипцією яких могла б бути "можливість небажаних наслідків" [450, р. 79]. Відтак, фрейм RISK змодельовано Ч. Філлмором на підставі аналізу семантики таких лексичних одиниць: *risk, danger, peril, hazard, venture*; близьких до них *gamble, invest, expose*, а також дериватів *investment, perilous, venturesome, risky* і т. п. Цікавим, на нашу думку, у підході Ч. Філлмора є те, що він уперше зауважив, що адекватне розуміння усіх

значень полісемантичного слова *risk* можливе лише з урахуванням контексту ситуації ризику, ключовими ознаками якої є "невизначеність", "шанс" і "втрата" [450, р. 80].

Донині лінгвістичні дослідження ризику проводились з основним фокусом на таких аспектах, як мовне вираження, дефініція понять, етимологія слів, аналіз пареміологічних одиниць, асоціативних зв'язків вербальної пам'яті у представників досліджуваних лінгвокультур. Так, вивчаючи феномен ризику з позицій *лінгвоконцептології*, Н.М. Єфімова демонструє, що засобом вербалізації концепту RISK/РИЗИК виступають, зокрема, ідіоми ризику [96]. Натомість О.В. Солошенко вказує на близькість концептів РИЗИК/RISK та ПОДОРОЖ/TRAVEL, аналізуючи їх лексичну репрезентацію в англійській та російській мовах і доводячи, що це лінгвокультурні концепти, яким притаманна багаторівнева структура [256]. Лінгвокультурну природу концепту РИЗИК та ситуативну зумовленість засобів його об'єктивації було зауважено і С.О. Застровською, яка, на основі визначених у етиці понять "мораль" і "моральний вибір", виявляє особливості мовленнєвої актуалізації концепту РИЗИК/RISIKO в німецькомовній картині світу, зосереджуючись на ситуаціях морального вибору, як от: вибір між дотриманням закону та власними бажаннями, між мораллю й аморальністю, між добром і злом [106; 107].

Використання методики *корпусного аналізу* у дослідженнях ризику відкриває нові можливості у розкритті дискурсивної природи цього феномену [485; 696]. У результаті таких корпусних процедур, як частотний аналіз, контекстуальний аналіз конкордансів, аналіз словосполучень та динстинктивно-колексемний аналіз, Д. Харді і К. Коломбіні доводять гіпотезу про те, що поняттю "ризик" в американській лінгвокультурі здебільшого властиві негативні конотації, проте спостерігається тенденція до росту позитивного семантичного потенціалу у цієї лексеми. Автори також зазначають, що специфіка використання слова *risk* залежить від жанру дискурсу, в якому воно вживається. Натомість, Дж. Зінн та Д. МакДональд, на основі корпусних досліджень вживання лексеми *risk* та її дериватів у газеті *The New York Times* за період 1987–2014 pp., навпаки,

показують, що семантика ризику в медіа-дискурсі змінюється у негативний бік, доводячи зв'язок між соціокультурними змінами у сучасному суспільстві як "суспільстві ризику" та їх мовною маніфестацією [696].

Різні аспекти ризику все частіше розглядаються в *дискурсології* [571; 695; 642], оскільки теоретична та практична база дискурс-аналізу відкриває перед мовознавцями нові можливості та перспективи для вивчення найрізноманітніших явищ. З урахуванням змін у науковому пізнанні нині формується новий міждисциплінарний напрям дискурсології, в межах якого дискурсивна діяльність, що так чи інакше пов'язана з обговоренням ризиків, розглядається як окремий вид дискурсу – дискурс ризику [476; 484; 571; 695; 696].

Дискурс ризику вивчається з позицій когнітивно-дискурсивного [348; 476; 639; 695], психолінгвістичного [566; 567; 636] та соціолінгвістичного підходів [527; 564; 571]. Досліджується, яким чином знання та науково-технічний прогрес призводять до реальних або уявних ризиків у суспільстві, соціальна організація якого розрахована на виробництво і споживання інформації, а соціальний статус та індивідуальна ідентичність людини все частіше залежать від її дискурсивної діяльності.

Саме цей напрям набув неабиякої популярності серед мовознавців. Так, у 2008 році на базі Хертфордширського університету у Великій Британії було проведено форум дискурсологів, що працюють у галузі критичного аналізу дискурсу, повністю присвячений дослідженню проблем ризику [695]. Там вперше була проголошена ідея про те, що "дискурс, у якому йдеться про ризики, або дискурс, що продукується суб'єктами, котрі перебувають безпосередньо у ситуації ризику, доцільно називати **дискурсом ризику**" [695, р. 106]. Таким чином, згідно наведеного визначення, дискурс ризику виокремлюється за критерієм "теми", що, на думку М.А.К. Геллідея, є одним із традиційних та основних критеріїв класифікації дискурсів у сучасних лінгвістичних розвідках [483, р. 8]. Під темою дискурсу, в термінології М.А.К. Геллідея, розуміється сфера соціальної взаємодії, в якій учасники використовують мову як основний інструмент співпраці [483].

Проте дотепер не було запропоновано комплексного дослідження дискурсу ризику, у якому була б врахована динаміка мовленнєвої поведінки і спільного конструювання ідентичностей учасників мікро- і макрорівнів ситуації ризику – дискурсивного середовища позиціювання суб'єктів дискурсу ризику.

1.5.3. Дискурс ризику в ситуативному аспекті. Розуміння дискурсу як "мовлення, зануреного в життя" [9] тісно пов'язане з його тлумаченням як "ситуативного мовлення" [193–195; 419; 422; 423; 436–439; 693; 694], що в найзагальніших термінах постає ситуацією реальної дійсності, в якій відбувається розумово-мовленнєва діяльність комунікантів. Ця діяльність асоціюється з процесами пізнання, осмислення, інтерпретації і (ре)конструювання світу навколо. Будь-які ситуації стають дискурсивними лише після їх суб'єктивної інтерпретації учасниками дискурсивного процесу, оскільки зв'язок діяльності суб'єкта і дискурсу є онтологічною ознакою останнього. Таким чином, у цій роботі ми трактуємо дискурсивну ситуацію як "ментальний конструкт, за яким стоїть інтерпретація, концептуалізація людиною свого досвіду" [193, с. 146], або як "модель фрагменту соціального світу, обмеженого у часі і просторі" [423, р. 63]. Мається на увазі не реальна ситуація дійсності, а лише її суб'єктивна інтерпретація, релевантне для її учасників віддзеркалення соціальних (інтеракційних, комунікативних) властивостей цієї ситуації, або її ментальні моделі.

В.Є. Чернявська характеризує дискурси як "особливі мовні формації, що корелюють з тією чи іншою областю суспільної практики, людського пізнання і комунікації" [321, с. 14]. При розгляді дискурсу ризику в ситуативному ракурсі, **тема** стає його конститутивною ознакою (іноді під "темою" розуміють "концепт" [90, с. 33]), у якій втілюється ті чи інші "області суспільної практики, людського пізнання і комунікації". Таким чином, проблемно-тематичне начало є основою для утворення дискурсу ризику і підтримки його визначеності, виступаючи однією його домінант і тим самим диференціюючи його з-поміж інших.

Тематично-орієнтовані дискурси зазвичай мають тимчасовий або періодично відновлювальний характер і залежать від тривалості інтересу

до теми (проблеми) з боку окремих індивідів або суспільства, де реалізується цей дискурс. Будь-яка надзвичайна подія або сенсація породжує тимчасовий тематично-проблемний дискурс, будь-яка значуща або так би мовити "наболіла", соціально-важлива тема стає базою для породження тематично зумовленого дискурсу. Сучасне суспільство "залежить від ризиків, продукуючи і поглинаючи їх" [23, с. 65], а, отже, тема ризику є для нього одночасно актуальною і наболілою. Згідно концепції "суспільства ризику", не існує жодної суспільної інституції чи окремої особистості, які могли б залишатися осторонь проблеми зниження ризиків для своєї життєдіяльності.

Специфіка дискурсу, виділеного на основі тематично-проблемного спрямування, полягає в тому, що він як стійке мовлення/письмо на певну тематику (або навколо певного концепту) реалізується зазвичай у рамках інших дискурсів, що мають більш універсальний характер. Наприклад, дискурс ризику може формуватися в межах повсякденного, медійного, політичного, медичного, наукового, комерційного дискурсів. Інакше кажучи, якщо **дискурсом ризику** вважати будь-який "простір вербалізації" [182, с. 15] концепту ризику, то визначити його можна як ситуативно-зумовлену розумово-комунікативну взаємодію суб'єктів, що здійснюється за посередництва природної мови і темою (предметом) якої є різноманітні аспекти ситуації ризику.

Дискурс ризику має щонайменше два різновиди: власне дискурс ризику та дискурс про ризики. *Дискурс ризику* продукується безпосередньо в ситуаціях ризику її учасниками – йдеться, приміром, про мовленнєву поведінку суб'єктів в ситуаціях, пов'язаних з різноманітними загрозами для існування і життєдіяльності одного або всіх її учасників і необхідністю зробити вибір. Згідно О.В. Падучевої, описана ситуація називається канонічною (повноцінною), тобто такою, в якій мовець і слухач фізично перебувають в одному місці, а, отже, бачать один одного і мають спільне поле зору, а момент продукування висловлення мовцем збігається з моментом його сприйняття слухачем [209, с. 259]. Основною ознакою такої комунікації є те, що її учасники безпосередньо взаємодіють один з одним, конструюючи свої позиції під час дискурсивної

діяльності у ній. Таку ситуацію називатимемо **комунікативною ситуацією ризику**. Суб'єкти позиціювання в комунікативній ситуації ризику перебувають у межах цієї ситуації, приймаючи рішення щодо ризику в умовах одного часу і простору (рис. 1.4).

У дискурсі про ризики відбувається обговорення різного роду ризиків не безпосередньо в ситуації, у якій суб'єкти повинні прийняти рішення, а за її межами. Через це такі мовленнєві ситуації називаються неканонічними [209] і їм властиве цілковите невиконання умов здійснення повноцінної мовленнєвої взаємодії. Простір мовця не збігається з простором адресата, момент продукування висловлення не збігається з моментом його сприйняття, висловлення може взагалі не мати конкретного адресата. Саме такі ситуації характерні для дискурсу про ризики, які розглядаються у дисертації на матеріалі аналітичних медіа-статей та персональних розповідей очевидців/учасників ризикованих подій. Їх ми надалі називатимемо **метакомунікативними ситуаціями ризику** (далі: МСР). Суб'єкти позиціювання у МСР перебувають за її межами, відповідно займаючи стосовно неї зовнішні позиції.

На рис. 1.4 схематично зображено розмежування дискурсивної ситуації ризику на комунікативну і метакомунікативну з зазначенням у них місця суб'єкта позиціювання. Спосіб інтеракції людей в ситуації ризику, як і в будь-якому іншому соціальному контексті, відображає існуючі мікро- та макро-соціальні стосунки і процеси, що зумовлює використання одного з ключових методологічних принципів нашої роботи – розподілу дослідницького середовища на два різних рівні: (1) *мікрорівень*, або внутрішній контекст ситуації ризику (комунікативна ситуація) та (2) *макрорівень*, або зовнішній контекст ситуації ризику (метакомунікативна ситуація). Інтеракція на мікрорівні передбачає прямий міжсуб'єктний контакт та безпосередню участь учасників в обговоренні і прийнятті рішень, а взаємодія на макрорівні надає дискурсивній діяльності суб'єкта соціального змісту, задіюючи широкі суспільні структури і колективні процеси пізнання, перетворюючи окремого індивіда на члена і творця "суспільства ризику".

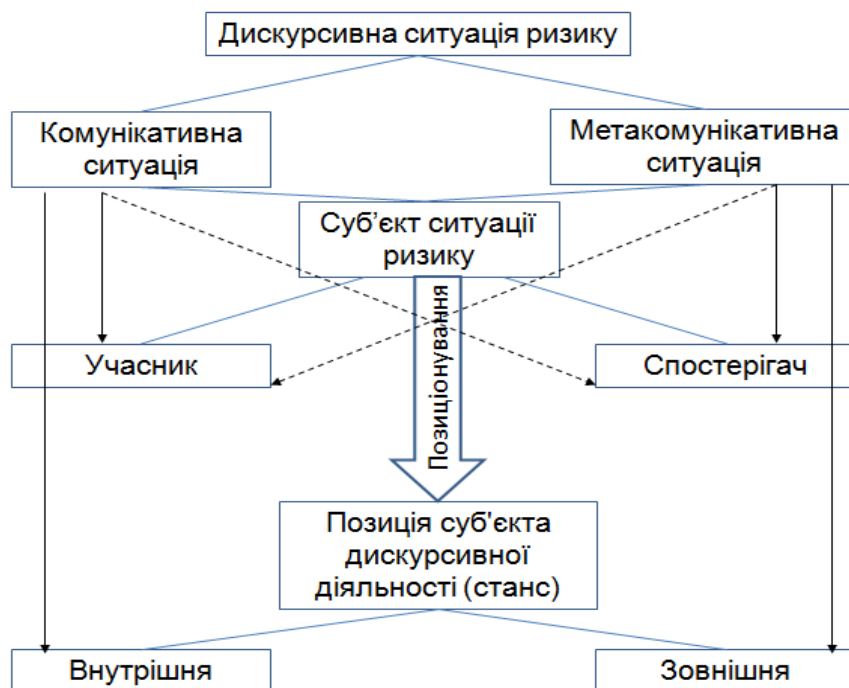

Рис. 1.4 Схема розмежування типів дискурсивної ситуації ризику

Суб'єкт позиціювання умовно розташований одночасно на двох рівнях дискурсивної ситуації (рис. 1.4) – індивідуальному (мікро-) та соціальному (макро-), де мікрорівень відповідає комунікативній ситуації, у якій учасники перебувають у безпосередній взаємодії один з одним і конструюють свої позиції СДД в режимі он-лайн. У цьому разі позиції мають внутрішній характер. Натомість метакомунікативна ситуація збігається з макрорівнем соціальної інтеракції, де суб'єктами позиціювання стають не лише окремі індивіди, а цілі громади, корпорації, етноси і суспільства, до яких вони належать. Позиції, що ними конструюються, зовнішні по відношенню до ситуації.

Основна відмінність дослідження суб'єктного позиціювання у вищезазначених типах ситуації ризику полягає у спрямуванні векторів нашого аналізу – відповідно від мікро- до макроструктур і навпаки. У комунікативній ситуації виявляються лінгвокогнітивні і прагмаінтеракційні особливості динаміки позиціювання, результатом якого стають ситуативні ідентичності суб'єктів дискурсивної діяльності, тобто предметом дослідження стають процеси, які Н.К. Кравченко називає "мікродискурсивними" [142, с. 36]. Водночас, у метакомунікативній ситуації ризику ми досліджуємо закономірності "макродискурсивних процесів" [142] позиціювання, а саме: локальні прояви суб'єктності та інтерсуб'єктності пов'язуються з глобальними (макро-) структурами

соціальної взаємодії, позиції СДД окремих суб'єктів набувають соціальної ваги, спостерігається перехід від конструювання індивідуальних до формування колективних ідентичностей. Як комунікативна, так і метакомунікативна ситуації ризику розглядаються як динамічні міжсуб'єктні комплекси (мережі) дискурсивної взаємодії, з тією різницею, що в метакомунікативній ситуації ризику діяльність суб'єктів переміщується на вищий рівень тотальності, задіюючи великі групи людей та макросоціальні процеси.

Розглянемо специфіку виокремлених нами ситуацій ризику детальніше.

1.5.3.1. Комунікативна ситуація ризику. Комунікативна ситуація – це складне міждисциплінарне поняття, під яким розуміють "ситуацію безпосереднього спілкування" [147, с. 53], "узагальнену модель умов і обставин, що зумовлюють мовленнєву поведінку особистості" [702, с. 283], "сукупність умов, до яких включені суб'єкт і об'єкт соціальної діяльності, які справляють вплив на перебіг цієї діяльності" [40, с. 27], "систему взаємодіючих факторів, що спричиняють комунікацію її учасників і визначають їх мовленнєву поведінку" [697].

У цій роботі **комунікативна ситуація** трактується як обмежений у часі й просторі цілісний, соціально осмислений процес безпосередньої мовленнєвої взаємодії комунікантів в умовах, якими визначається їхня дискурсивна поведінка і способи реалізації їхніх прагмакомунікативних інтенцій. Оскільки йдеться про спілкування у спільному часі і просторі, то текстуально комунікативна ситуація представлена у вигляді діалогу або полілогу, під час якого ведеться обговорення певної проблеми, якою у цьому дослідженні є ризик.

Поведінка учасників будь-якої комунікативної ситуації залежить насамперед від того, що для них є важливим у момент інтеракції. У *комунікативній ситуації ризику* (далі – КСР) відображається одвічна нестабільність людського буття і тимчасовий баланс між двома антагоністичними початками, а отже, для її суб'єктів важливо знайти відсутню гармонію і відновити рівновагу. У КСР, з одного боку, наявна потенційна небезпека втрат, а, з іншого, ймовірні певні винагороди.

Наприклад:

(1.9) *'The question is what you're going to do.'*

'Will you keep your mouth shut if I stop?'

'If you confess, make a sincere contrition, and cease your sin, God will forgive you.'

'And they will kill me. Good work, Father.'

'As far as I can see, it's the best way out of a moral dilemma. And my priest agrees. So take it, or leave it.

'I have no choice.' (Follet, FOG: p. 387).

У наведеному фрагменті діалогу, взятого з роману американського письменника К. Фоллетта "Падіння гігантів", співрозмовники обговорюють моральний бік можливого ризикованого вчинку героя на ім'я Спиря. Граматичне оформлення і дейксис вказують на те, що учасники інтеракції перебувають в умовах єдиного часу (теперішнього) і простору, обговорюючи своє спільне невизначене майбутнє. Проблема експлікується уже в першій репліці діалогу: *'The question is what you're going to do'*, якою мовець відразу окреслює ситуацію, як таку, що передбачає вибір, наслідки якого непередбачувані, а, отже, характеризує її як ситуацію ризику.

Вербалізована у фразі "моральна дилема" (*moral dilemma*) ймовірність двоякого результату від дій одного з героїв підсилена ідіоматичним зворотом *"so take it or leave it"*, буквальне значення якого полягає у необхідності прийняти ризиковане рішення. Певна обмеженість у часі для прийняття цього рішення вимагає від суб'єкта комунікативної ситуації відшукати оптимальне та вчасне розв'язання проблеми, аби уникнути неприємних наслідків, або отримати можливе задоволення. Суб'єкт припускає можливість вирішення цієї проблеми завдяки власним діям (*"if I stop"*, *"I have no choice"*) або за допомогою інших (зовнішніх) сил, які можуть нести небезпеку (*"And they will kill me"*). Оскільки формат дискурсивної діяльності в комунікативній ситуації передбачає наявність інтеракції, то позиціювання відбувається в процесі неперервного взаємоузгодження суб'єктних позицій усіма учасниками цієї взаємодії. Так, співрозмовник Спирі (суб'єкта ризику), за допомогою речення з умовними конструкціями, пропонує

альтернативні варіанти розвитку подій, що пов'язані з поведінкою суб'єкта ризику (*'If you confess, make a sincere contrition, and cease your sin*), і, відтак, несуть імовірність не лише небезпеки, а й моральної винагороди (*God will forgive you*).'

Описуючи ситуацію небезпеки, американський лінгвіст Л. Бітцер пише: "Якщо хтось говорить, що ситуація небезпечна, його слова означають, що якісь події, особи або об'єкти загрожують йому або іншим людям чи об'єктам, які мають певну цінність" [381, с. 1]. Однак у ситуації ризику для її суб'єкта важливим є не лише усвідомлення можливої небезпеки або ж, навпаки, можливих бонусів у разі досягнення позитивного результату, а й прорахунок варіантів виходу з цієї ситуації як процес прийняття рішення, тобто вибір, що трактується нами як частина процесу суб'єктного позиціонування. Мовленнєва взаємодія суб'єктів у ситуації ризику – це часто раціональна дискусія, метою якої є знайти взаємоприйнятне рішення.

Згідно визначення, запропонованого у словнику лінгвокультурологічних термінів, ситуація ризику тлумачиться як така, в якій "відхилення від загальноприйнятого сценарію прогнозують можливість невдачі, небезпеки для одного з комунікантів і в якій принаймні один з учасників мовленнєвої взаємодії знаходить спосіб уникнути негативних наслідків" [704, с. 14]. І дійсно, ситуація ризику передбачає відсутність чітко запрограмованої розв'язки, а також повного контролю з боку суб'єкта над подіями, однак допускає можливість вирішення ситуації на його / її користь – чи то завдяки власним своєчасним діям, чи в результаті втручання якоїсь зовнішньої сили. Окрім суб'єктної орієнтованості, комунікативній ситуації ризику властива процесуальність, обмеженість у часі, критичність та необхідність за можливості якнайшвидшого вирішення проблеми у будь-який бік.

Отже, **комунікативною ситуацією ризику** вважаємо комплекс суб'єктів, обставин, подій, об'єктів і стосунків, а також реальних та потенційних проблем, які повністю або частково долаються у процесі спільної дискурсивної діяльності безпосередньо в умовах необхідності прийняття рішення щодо ризику. КСР характерна потенційна небезпека, наявність або відсутність якої залежить від

вибору суб'єкта цієї ситуації, який актуалізується у взаємодії з іншими суб'єктами дискурсивної діяльності і реалізація якого (у тому числі й дискурсивна) може привести як до позитивних, так і до негативних наслідків. Мовленнєва взаємодія учасників КСР відбувається безпосередньо у межах цієї ситуації і саме дискурсивні дії комунікантів, їх ролі та суб'єктні позиції визначають її результат.

1.5.3.2. **Метакомунікативна ситуація ризику.** Якщо учасники КСР перебувають всередині цієї ситуації, то учасники метакомунікативної ситуації ризику (далі: МСР) лише обговорюють ризики за її межами – у формі персональних розповідей, журналістських та експертних статей на певну тематику. Тему метакомунікативної ситуації зазвичай задає предмет (або об'єкт) спілкування. Суб'єкти спираються на свої знання про нього і на попередній досвід, що асоціюється з цим предметом.

Незважаючи на те, що текстуально метакомунікативна ситуація – це монологічне мовлення, їй властива внутрішня діалогічність [20], що є не лише однією з ключових характеристик масово-інформаційного дискурсу, який слугував матеріалом для дослідження позиціонування в МСР, а й необхідною умовою для дослідження у них суб'єктного позиціонування [406; 480; 518]. Під діалогічністю письмових текстів ЗМІ розуміється репрезентована в них полісуб'єктність мовленнєвої взаємодії як вияв соціальності медіа-дискурсу, реалізованого як у власне діалогах, так і в монологічних текстах, насичених засобами адресованості, усного мовлення, різноманітними формами вираження характеру взаємодії суб'єктних позицій комунікантів. "Той, хто інтерпретує висловлення, – як писав М. Бахтін, – складає частину того, що він розуміє у ньому, оскільки передбачувана відповідь справляє активний вплив на саме висловлення" [20, с. 276]. Хоча адресат безпосередньої участі у цій взаємодії не бере, його позиція є важливим референційним пунктом (точкою відліку) у процесі позиціонування адресанта дискурсу, який і є його суб'єктом – він доносить свою думку, реагуючи на ризики, які постійно обговорюються в суспільстві – у мас-медіа, в різноманітних інтерв'ю і т. ін., а також звіряючи

цю думку з її можливими реципієнтами. Як зазначає О.І. Морозова, "стратегія вибудовування дискурсивної взаємодії від Я-позиції виражається у тому, що суб'єкт висловлює свої судження, оцінки, ставлення до предмета розмови, припускаючи – частіше всього позасвідомо, – що адресат вже включений у ситуацію спілкування та поділяє його знання про ситуацію і предмет розмови" [198, с. 88].

Метакомунікативна ситуація – це "ситуація, що описується" [147, с. 53], а відтак їй притаманний "гетерокомунікативний статус" [274, с. 143], котрий означає те, що подія, яка обговорюється (референтна подія), не збігається з подією, під час якої про це ведеться мовлення, тобто з самою мовленнєвою взаємодією комунікантів. Інакше кажучи, метакомунікативна ситуація характеризується дворівневістю, яка виявляється в "дієгетичному" (тобто такому, що стосується ситуації, яка обговорюється) і "екзегетичному" (такому, що стосується самого акту комунікації) рівнях комунікації [333, с. 20]. Ідеться про своєрідну подвійну подійність структури метакомунікативної ситуації: (1) подія першого рівня – КСР, яка мала місце раніше, або може відбутися в майбутньому і яка слугує предметом метакомунікативного обміну; (2) подія другого рівня – комунікативна взаємодія як акт мовлення щодо КСР (МСР). Зміст усіх мовних знаків, що використовуються суб'єктами МСР, тим чи іншим чином відображають предмети, явища і стосунки в КСР, які, по суті, є її денотатами [157].

Існує кілька показників метакомунікативної ситуації: а) предмети і зв'язки між ними, описані у висловленні; б) відрізок дійсності, описаний у висловленні, в) ситуація, яка отримує відображення у тексті [705, р. 164]. Різноманітні ризики, які обговорюються в медіа-дискурсі, на нашу думку, є втіленням усіх трьох згаданих вище підстав для виокремлення МСР, одночасно виявляючись предметом розмови, відрізком реальної дійсності і ситуацією, що знаходить своє відображення в тексті. Наприклад:

(1.10) Significant changes that have taken place in the world of work during recent decades have resulted in emerging risks in the field of occupational safety and health. These changes have led – besides physical, biological and chemical risks –

to emerging psychological risks. Indeed, the Fourth European working conditions survey showed that, in 2005, 20% of workers from the EU-15 and 30 % from the 10 new Member States believed that their health is at risk because of work-related stress (Brun 2007: 4).

Наведений вище фрагмент (приклад 1.10) – уривок з експертної доповіді стосовно психологічних ризиків, пов'язаних з умовами праці жителів країн – членів Євросоюзу. Відповідно, "ризики у сфері безпеки і здоров'я працюючих" (*risks in the field of occupational safety and health*) є одночасно предметом розмови, відрізком реальної дійсності і ситуацією, що знаходить своє відображення у тексті. Колективний автор цього тексту, а, отже, суб'єкт позиціонування у цьому разі – експертна група, яка перебуває за межами безпосередньої ситуації, коли потрібно приймати рішення щодо ризику. Натомість, суб'єкт вибудовує свою позицію, ґрунтуючись на результатах проведених раніше досліджень і численних аналітичних даних.

У прикладі 1.11 наведено **проблемну статтю**, у якій описано ризики і переваги вакцинації. Автором тексту, або суб'єктом позиціонування виступає уже не колективний експерт, а журналіст британської газети *The Telegraph*. Безперечно, зміна прагматичної мети справляє вплив на загальний тон повідомлення, у зв'язку з чим суб'єкт дискурсивної діяльності використовує зовсім інші мовні засоби маніфестації своєї позиції, яка все-таки залишається зовнішньою стосовно проблеми, що обговорюється:

(1.11) *Britain will not stand on the sidelines while easily-preventable diseases are still a risk to thousands of people across the world. We have led the global fight to increase access to vaccinations and the British people are currently helping to immunise a child every two seconds against killer diseases such as pneumonia and diarrhoea. We are reaching 80 million children and are on track to saving 1.4 million lives (Greening_The Telegraph).*

"Ризик" виявляється узагальненою темою наведеної аналітичної журналістської статті, небезпека виникнення хвороб визначається як джерело ризику (*killer diseases such as pneumonia and diarrhoea*), а імунізація як єдино правильне рішення (вибір) у цій ризикованій ситуації (*access to vaccinations*).

Далі наведемо ще один уривок, у якому представлено МСР, проте цього разу – це **персональна розповідь** пересічної жінки, яка розповідає про власний досвід, пов'язаний з рішенням вакцинувати дитину і з ризиками щеплень. На відміну від попередніх фрагментів, суб'єкт позиціювання в прикладі 1-12 була безпосереднім учасником подій, що описуються, а не стороннім спостерігачем. Проте її позиція все одно залишається на дієгетичному рівні комунікації, тобто є зовнішньою стосовно ситуації, про яку ведеться мовлення, оскільки не збігається з самою подією ні в часі, ні у просторі:

(1.12) I took Katie to her well baby check up at two months of age. Since her older brother was fully vaccinated and healthy, I was anxious that Katie, too, be vaccinated. I was certainly aware of the benefits of vaccination. I believed that vaccination was a totally safe and effective procedure. I had no idea that childhood vaccines could harm babies. Naively, I believed that vaccines were thoroughly tested and would not be allowed on the market if they were not completely safe (Katie's Story, October 2001).

Гетерокомунікативний статус запропонованої метакомунікативної ситуації простежується насамперед у використанні індексальних знаків типу "I" та темпорального оформлення в минулому часі. Ці знаки набувають свого значення залежно від ситуації спілкування і від того *хто, де і коли* їх промовляє (вживає), позначаючи зовсім різні події – саму ситуацію, коли суб'єкт приймав рішення вакцинувати дитину (КСР) і ситуацію, коли вона про це розповідає у своєму персональному наративі (МСР).

Отже, спільним у всіх трьох наведених вище уривках є те, що суб'єкти позиціювання перебувають за межами безпосереднього процесу прийняття рішення. Вони репрезентують свої позиції або постфактум – після того, як рішення прийняте і уже зрозуміло, яким виявився результат цього рішення, або зважуючи свої можливі дії до того, як вони будуть зреалізовані.

Оскільки в метакомунікативній ситуації завжди відображається ситуативний референт, той самий предмет мовлення (ризик) як і той самий відрізок об'єктивної реальності (КСР) може слугувати референтом кількох

різних ситуацій. А, відтак, суб'єкти можуть репрезентувати одну і ту саму ситуацію з різних позицій, які, проте, об'єднані ознакою зовнішності стосовно подій (проблем), що описуються. Змальовуючи ту саму ситуацію, суб'єкти (автори, мовці) обирають різні мовні засоби, не лише фокусуючись на різних ознаках конкретної ситуації, а й займаючи різні (часто протилежні) позиції СДД щодо предмету мовлення. Порівняймо способи формування двох відмінних позицій суб'єктів дискурсивної діяльності, що є дописувачами офіційного Британського сайту новин BBC (<http://www.bbc.com/news/world/>) (приклади (1.13) і (1.14)):

(1.13) *Mobiles 'may cause brain cancer'*

By James Gallagher Health reporter, BBC News.

The World Health Organization's cancer research agency says mobile phones are "possibly carcinogenic". A review of evidence suggests an increased risk of a malignant type of brain cancer cannot be ruled out. However, any link is not certain – they concluded that it was "not clearly established that it does cause cancer in humans [...]. The WHO's International Agency for Research on Cancer (IARC) can give mobile phones one of five scientific labels: carcinogenic, probably carcinogenic, possibly carcinogenic, not classifiable or probably not carcinogenic" (BBC_BLOG. – 31 May 2011).

Метакомунікативна ситуація, представлена у фрагменті 1.13, стосується ризиків використання мобільних телефонів. Проблему жваво обговорюють у різних англomовних періодичних та наукових виданнях. Суб'єкт (автор) наведеного повідомлення, Джеймс Галлагер – репортер відділу "Здоров'я" BBC. Його суб'єктну позицію можна назвати позицією "обережного користувача, що відмовляється ризикувати". Відмова від ризику, однак, має некатегоричний характер, оскільки автор не до кінця переконаний у правильності свого рішення.

Ключовим у вербалізації цієї позиції виявляється вжите у заголовку модальне дієслово *may*, за допомогою якого виражається невпевненість автора в істинності висловленої ним пропозиції. Цей сумнів простежується протягом усієї публікації і підсилюється використанням лексичних одиниць з семантикою

непевності, що, крім усього іншого, є характерною особливістю мовленнєвої поведінки суб'єктів будь-якої ситуації ризику: *possibly (carcinogenic), is not certain, not clear, evidence was too weak, probably, not enough is known*. Ефект непевності у результаті ймовірної ризикованої дії (у цьому разі – використання мобільного телефону) підсилюється за допомогою наукових термінів на позначення градування рівня небезпеки / ризику: *five scientific labels: carcinogenic, probably carcinogenic, possibly carcinogenic, not classifiable or probably not carcinogenic*.

У наступному прикладі (1.14) станс суб'єкта на ім'я Джейн Х'юз, кореспондента відділу Здоров'я Британської інформаційної служби BBC, докорінно відрізняється від позиції, маніфестованої автором попереднього фрагменту, не лише за рівнем переконаності суб'єкта у вірності прийнятого рішення, а й за своєю суттю. Назвемо її позицією "обережного користувача, який зважується на ризик".

(1.14) *Mobile phones: 'Still no evidence of harm to health'*

By Jane Hughes Health correspondent, BBC News.

There is still no evidence mobile phones harm human health, says a major safety review for the UK's Health Protection Agency (HPA). Scientists looked at hundreds of studies of mobile exposure and found no conclusive links to cancer risk, brain function or infertility. However, they said monitoring should continue because little was known about long-term effects (BBC_NEWS – 26_April 2012).

У будь-якій ситуації, пов'язаній з ризиком, наявний вибір, елементом якого є прийняття суб'єктом ціннісного рішення. У цьому фрагменті спостерігаємо намагання автора переконати читачів у безпеці використання мобільних телефонів, тобто зробити вибір на їхню користь. Іntenції автора відображено в експліцитному роз'ясненні відсутності небезпеки – "Мобільні телефони: "Так і немає доказів їх шкоди для здоров'я" (*Mobile phones: Still no evidence of harm to health*); "Все ще не доведено, що мобільні телефони шкодять здоров'ю" (*There is still no evidence mobile phones harm human health*), "так і не знайдено переконливих свідчень, які б пов'язували використання мобільних телефонів з ризиком раку, захворювань мозку або безпліддя" (*found no conclusive links*

to cancer risk, brain function or infertility). Задля ефекту переконування у достовірності проведених досліджень вжито лексичні засоби з елементами гіперболізації – "науковці переглянули сотні досліджень" (*Scientists looked at hundreds of studies*), "це найбільший підсумок результатів з усіх можливих" (*it is the biggest ever review of the evidence*), "вивчили усі значущі дослідження" (*looked at all significant research*).

Метакомунікативна ситуація може бути по-різному структурована внутрішньо і маніфестована зовнішньо. Але в будь-якому разі – це конфігурація трьох вершин "комунікативного трикутника" [273]: суб'єкт дискурсу, адресат дискурсу і предмет дискурсу. Жоден з цих елементів не може бути знятий, винесений за дужки або елімінований. Видалення одного з трьох архітектонічних складників дискурсу заперечує саму комунікацію [273]. Крім того, жодну з суб'єктних позицій, зайняту в метакомунікативній ситуації ризику, не варто ототожнювати з фізичною реальністю окремого індивіда, оскільки автор медіа-тексту є радше не біографічною особистістю, а сукупним (соціальним) суб'єктом спілкування – "голосом" газети, журналу, Інтернет-видання, політичної партії, комерційного замовника тощо.

Позиція СДД у цьому разі не є персональним стансом індивідуального мовця, а дискурсивним виявом колективної позиції певної групи людей у тій чи іншій предметно-смісловій сфері. Так само і адресат дискурсу ризику має справу не з його відправником – реальною людиною, а з дискурсом, створеним у результаті спільної дискурсивної діяльності. Розуміння позиції СДД як "продуктивного засобу концептуалізації процесів мовленнєвого індексування зв'язків між індивідуальною дискурсивною діяльністю та соціальним значенням" [507, с. 4] дозволяє стверджувати, що в МСР станси замовників медіа-текстів як соціальних суб'єктів (наприклад, політиків, комерційних та фінансових установ, національних та міжнародних організацій) не просто віддзеркалюють їх бачення реальної дійсності, а подають її у певній перспективі [230, с. 17].

Вивчення позиціювання суб'єктів у дискурсі – це своєрідний ключ до розуміння соціального становлення суб'єкта: від ситуативної самоідентифікації

до формування колективної ідентичності і навіть до соціосеміотичного творення колективних цінностей, вірувань та ідеологій. Станс – це поняття, евристичний потенціал якого уможлиблює інтеграцію мікро- та макрорівнів діяльності суб'єкта дискурсивної діяльності, які, завдяки стансу, зникаються і виявляються цілісним конструктом подвійної природи. А позиція СДД при цьому стає своєрідним інтерфейсом, котрий, з одного боку, з'єднаний з індивідуальними пізнавальними, мовленнєвими і соціальними здібностями суб'єкта, а, з іншого, поєднує його зі структурами і змістом соціальних систем.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення різноманітних теоретичних підходів до тлумачень понять суб'єкта, дискурсу й ідентичності спирається на розмежування репрезентаційного (статичного) та діяльнісного (динамічного) стилів наукового мислення, що використовуються в цій роботі за принципом інтеграції й акцентування.

2. З позицій діяльнісного підходу суб'єкт постає не як абстрактний феномен, що передує дискурсивній діяльності людини, а як унікальний конструкт, що твориться у дискурсі залежно від ситуативних умов його діяльності, а суб'єкт дискурсивної діяльності (СДД) визначається як неструктуроване, змінне, контекстно залежне, емерджентне дискурсне утворення, яке не існує попередньо, а формується під час дискурсивної взаємодії людини з іншими учасниками комунікації в умовах плинного часу.

3. Поняття суб'єкта дискурсивної діяльності тісно пов'язане з поняттям ідентичності, в основі постструктуралістського тлумачення якого лежить його неоднозначність: ідентичність знаходиться на межі між сталістю і плинністю, між стабільністю самості суб'єкта і динамічністю різних "Я", що конструюються у варіативних дискурсивних ситуаціях. У лінгвістиці ідентичність також трактується з позицій репрезентаційного та діяльнісного підходів: мовець як носій ідентичності тлумачиться у термінах мовної особистості, дискурсивної особистості та суб'єкта дискурсивної діяльності.

3. Позичіювання в дискурсі реалізується суб'єктом дискурсивної діяльності, який конструює свою самість залежно від ситуативних умов інтеракції. Формування ідентичностей обмежено діапазоном дискурсивних ресурсів, доступних індивідам. Соціальна значущість явища позиції суб'єкта дискурсивної діяльності як ресурсу для побудови ідентичності, полягає у тому, що ідентичності, які виникають у результаті суб'єктного позиціювання, – це контекстно-залежні і динамічні соціодискурсивні конструкти, а не зафіксовані і стабільні величини.

4. Позичіювання – це комплексна дискурсивна дія, яка здійснюється суб'єктом дискурсивної діяльності задля формування і публічної маніфестації свого ставлення до предмету мовлення, інших суб'єктів та власних висловлених пропозицій з урахуванням релевантних когнітивних, прагматичних та соціальних параметрів ситуації. Результатом позиціювання є позиція суб'єкта дискурсивної діяльності (станс, суб'єктна позиція, позиція СДД), котра визначається як динамічне ситуативно-залежне дискурсне утворення, у якому виділяються індивідуально-особистісний та інтеракційний модулі, що актуалізуються шляхом використання відповідних стансовиражальних та стансоконструювальних мовно-семіотичних ресурсів.

5. Поряд з особистісними (індивідуальними) аспектами, позиція СДД включає також й інтеракційні (соціальні) аспекти. Ідентичність суб'єкта, що складається із сукупності позицій суб'єкта дискурсивної діяльності, може розглядатися як типова модель, що інтегрує в собі цілий набір компетенцій, які дозволяють особистості реалізувати себе в складному соціокультурному контексті ситуації.

6. Дискурс ризику як середовище формування і маніфестації позиції СДД, стає важливим компонентом суспільних процесів сьогодення і формує ядро соціальної і культурної організації сучасного суспільства, яке називають "суспільством ризику". У гносеологічному аспекті категорія ризику виступає поєднувальною логічною ланкою між ризиками в природі, соціумі, культурі і дискурсом ризику. В онтологічному плані ризик – це частина існування людини, атрибут соціуму, комунікативної і виробничої сфер.

7. Сучасні дослідження дискурсу ризику, крім усього іншого, орієнтовані на виявлення ролі індивіда у (ре)конструкції смислів, пов'язаних з комунікацією в суспільстві ризику. Процес суб'єктного позиціонування набуває особливого значення у дискурсі ризику, оскільки прийняте суб'єктом рішення щодо ризику – це результат обраних ним позицій у конкретній дискурсивній взаємодії.

8. Під дискурсом ризику у цій роботі розуміється ситуативно-зумовлена розумово-комунікативна взаємодія суб'єктів, що здійснюється за посередництва природної мови і темою (предметом) якої є різноманітні аспекти ситуації ризику. Дискурс ризику постає у двох іпостасях – власне дискурс ризику і дискурс про ризику. Мовленнєву інтеракцію, пов'язану з поведінкою суб'єктів, що приймають рішення, знаходячись в умовах необхідності уризикованого вибору (дискурс ризику), називаємо комунікативною ситуацією ризику. В той час як дискурсивна діяльність, пов'язана з обговоренням суб'єктами ризиків за межами комунікативної ситуації ризику (дискурс про ризику) трактується як метакомунікативна ситуація ризику.

9. Суб'єкт позиціонування умовно перебуває одночасно на двох рівнях соціологічної моделі ситуації – індивідуальному (мікро-) та соціальному (макро), де мікрорівень відповідає комунікативній ситуації, у якій учасники безпосередньо взаємодіють один з одним і конструюють свої позиції СДД в режимі он-лайн, а макрорівень – це метакомунікативна ситуація, де суб'єктами позиціонування стають не лише окремі індивіди, а цілі громади, корпорації, етноси і суспільства, до яких вони належать.

10. Поняття позиції СДД уможливорює інтегроване дослідження мікро- і макродискурсивних процесів у ситуації ризику шляхом поєднання аналізу вивчення дискурсивних дій індивідуального суб'єкта з суспільним середовищем.

Основні положення цього розділу висвітлено в семи публікаціях автора у фахових виданнях (див. [278, 280; 282; 289; 669; 670; 674]).

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО ПОЗИЦІЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РИЗИКУ

Інтерес мовознавців до проблем суб'єктного позиціювання, ідентичності та дискурсу ризику можна пояснити загальним спрямуванням сучасних гуманітарних наук на виявлення глибинних механізмів життя суспільства, що дозволяє зрозуміти причини нинішніх перетворень, які відбуваються у світі. Зміна методологічної настанови, яка панувала в лінгвістиці до середини минулого століття і згідно якої мова розглядалась "у собі і заради себе" [259, с. 209], змістила фокус лінгвістичних пошуків з мовної іманентної структури на взаємодію мови і людини, мови і соціуму, мови і культури, мови й екології буття.

Лінгвістика третього тисячоліття опинилась перед необхідністю переформулювати, а, можливо, навіть сформулювати по-новому свої основні пізнавальні принципи, тобто визначитися з загальнометодологічною настановою, яка, з одного боку, дозволила би подальший поступальний рух науки про мову в цілому, а, з іншого, забезпечила б синтез накопичених раніше емпіричних даних незалежно від того, в рамках яких теоретичних напрямів ці дані були отримані [140, с. 20]. Голістичний підхід до аналізу мови уможливорює врахування суспільної і психічної природи людини, її індивідуальних та соціальних якостей, людини як суб'єкта пізнання і комунікації, що існує в потоці спільної життєдіяльності з собі подібними у природному і соціокультурному середовищі.

Цей розділ присвячено висвітленню методологічних підвалин дослідження суб'єктного позиціювання в англomовному дискурсі ризику. У першому підрозділі розглядаються загально- і конкретнонаукові принципи, що покладені в основу дослідження позиціювання англomовного суб'єкта в ситуації ризику. У другому підрозділі викладено поетапну методику моделювання ситуації ризику і схарактеризовано процедуру добору матеріалу дослідження, а також висвітлено особливості дискурсивного аналізу позиціювання англomовного суб'єкта у комунікативній та метакомунікативній ситуаціях ризику.

2.1. Методологічні підвалини лінгвістичного аналізу суб'єктного позиціювання в дискурсі

Позиція СДД, що перебуває у фокусі нашої уваги в цьому дослідженні, з одного боку, стосується інгерентної здатності і потреби людини як *homo loquens* висловити власні думки й уподобання, виплеснути емоції і почуття, репрезентувати свої знання і тлумачення стосовно тієї чи іншої проблеми. У цьому сенсі станс – це цілком зрозуміле поняття, що підлягає вивченню з використанням уже чітко випрацюваного і добре відомого апарату традиційної лінгвістики. З іншого боку, позиція СДД постає як гнучке і нестабільне утворення, на кшталт квантової частинки, невловимість і мозаїчна природа якого, його всеохоплююча динаміка, інтеракційність та полісуб'єктність розміщує це явище серед категорій з префіксом "нео-" – неофункціоналізм, неоантропоцентризм, неоекспланаторність [63, с. 42]. Відповідно, станс вимагає такого підходу до свого вивчення, який би уможливив урахування його індивідуальних та соціальних виявів на мікро- і макро-рівнях соціальної ситуації як у статичності, так і в динаміці.

Двовимірні моделі традиційної лінгвістики, на жаль, не можуть слугувати адекватною методологічною базою дослідження суб'єктного позиціювання, оскільки не здатні охопити всю багатогранну специфіку мовленнєвої комунікації. Виникає проблема методологічного характеру – необхідність залучення до орбіти лінгвістичних досліджень методик, спрямованих не лише на аналіз мовного матеріалу, а й на синтез вже накопичених знань у різних галузях науки. Наша спроба голістичного підходу до аналізу мови і мовлення у цій роботі відображає загальну тенденцію лінгвістичних розвідок останніх десятиліть до мультидисциплінарності – намагання використати спільні зусилля спеціалістів найрізноманітніших наук.

2.1.1. Неоантропоцентризм як загальнонауковий принцип дослідження. В основу нашого аналізу суб'єктного позиціювання і позицій СДД, сукупність яких складає ідентичність людини, покладено

"неоантропоцентричний" [63] принцип вивчення мови і дискурсу, який на сучасному етапі розвитку лінгвістики, прийнято, слідом за А. Філом [445], М. Гарнером [459; 460], С. Пуппелем [605], називати екологічним. Нове, екологічне трактування антропоцентризму передбачає зміни в тлумаченні людини як центрального елемента дискурсу, жодним чином не применшуючи її ролі, а лише дозволяючи "вийти" за межі опису дискурсивних явищ у їх ізоляції, охопивши соціологічні і психологічні фактори середовища, в якому актуалізується дискурсивна діяльність людини. Це середовище, впливаючи на мову й мовлення, саме змінюється під їх впливом. Е. Хауген одним із перших ще в 1972 році дав визначення екологічного підходу до вивчення мови як "дослідження інтеракцій між мовою та її оточенням" [490, р. 325], що включає "фізичні, соціальні та символічні фактори, які створюють підґрунтя для мовленнєвої діяльності суб'єктів" [558, с. 4], одним з різновидів якої є позиціювання. Трактування суб'єктного позиціювання в неоантропоцентричній парадигмі передбачає визнання нерозривного зв'язку "суб'єкта, мови, часу і простору як складників будь-якої картини світу, в центрі котрої перебуває людина, що діє, оцінює, споглядає і спостерігає" [254, с. 33].

Позиціювання – різнопланова, багатогранна і мультимасштабна дискурсивна діяльність, у якій однаково важливими є принаймні два плани існування людини – психічно-особистісний і суспільно-соціальний. Перший план пов'язаний з тим, що людина – це унікальна особистість з неповторним сплавом притаманних їй гетерогенних властивостей, а також живий організм з особливими фізичними, фізіологічними, психічними характеристиками, які, безперечно, впливають на її поведінку в навколишньому середовищі. Другий план розгляду людини як суб'єкта дискурсивної діяльності полягає у розумінні її як істоти соціальної, що існує в тісній інтеракції з тим соціумом, у якому перебуває. Інакше кажучи, людина з погляду неоантропоцентризму – це жива мережа, або "автопоетична система" [576; 577], визначальною характеристикою якої є те, що вона зазнає безперервних структурних змін під впливом оточення, при цьому, однак, зберігаючи свою унікальну сутність (ідентичність).

Згідно з теорією автопоезису Умберто Матурани, суб'єкт як жива система щільно вплетений у навколишній світ завдяки періодичним і повторюваним актам взаємодії (актам позиціювання), кожен з яких викликає структурні зміни системи (суб'єкта) [183]. Разом з тим, ці живі системи (суб'єкти) автономні: оточення лише ініціює зміни, не визначаючи їх змісту і не керуючи ними. Тракткування суб'єктного позиціювання як автопоезису означає те, що суб'єкт відгукується на вплив зовнішнього середовища (до якого, безперечно, належать інші суб'єкти комунікації) певними трансформаціями і модифікаціями, які, своєю чергою, впливають не лише на його подальшу поведінку, а й на світ навколо.

Оскільки інформація "про себе в дискурсивній взаємодії завжди супроводжується інформацією про оточення" [464, р. 126], ключовим постулатом нашої роботи є зв'язок між індивідуальними і соціальними виявами людини та законами соціального світу. "Будь-яка думка стосовно суспільства сама належить суспільству" [127]. З цього випливає, що суб'єкт дискурсивної діяльності – це соціальний суб'єкт, дискурс якого не лише залежить від навколишньої дійсності, а, своєю чергою, змінює її у процесі пізнання. Таким чином, суспільство саме виявляється поезисом, тобто творчістю й онтологічним генезисом, що здійснюється через висловлення окремої людини і її суб'єктні позиції, які в певні історичні моменти організовуються у розумово-мовленнєву діяльність цілого соціуму.

Дискурс "суспільства ризику" – це дискурс уявної спільноти в тому смислі, що все його існування представлено як неперервний потік дискурсивної діяльності його суб'єктів. Глумачення людини у її зв'язку з соціумом дозволяє трактувати індивідуального суб'єкта дискурсивної діяльності як внутрішню точку самовизначення (автопоезису) соціальної системи, що дає можливість виявлення природи соціального цілого через позиції окремого індивіда.

Позиціювання суб'єкта в ситуації ризику розглядається у цій роботі як прийняття ним/нею рішення у вигляді добору дискурсивних стратегій і мовних засобів, спрямованих на зменшення когнітивного дисонансу [444], який виникає в ситуації ризику і виступає в якості мотиву дискурсивної

діяльності у цій ситуації. В основі процесу прийняття суб'єктом рішення лежить екологічний принцип гомеостазу [314], згідно з яким дії (у тому числі й дискурсивні) носія мови зумовлені прагненням до зменшення напруги, збереження стану внутрішньої рівноваги і гармонії з зовнішнім світом. Поняття гомеостазу дозволяє розмістити мовні (мовленнєві) системи серед інших, схожих на них, і проаналізувати зв'язок між мовним і соціальним семіозисом [314]. Крім того, завдяки підходу, оснований на презумпції виживання людини в умовах змін навколишнього середовища, можливе тлумачення суб'єктного позиціонування в контексті дискурсу ризику як адаптивного процесу, що також є невід'ємною рисою автопоезису.

Конкретнонауковою основою для вивчення таких складних процесів, як позиціонування і конструювання ідентичності, продуктом і результатом яких є системи, що самоорганізуються і саморепродукуються, стала соціокогнітивна дискурсологія, розгляду різних аспектів якої присвячено наступний підрозділ.

2.1.2. Соціокогнітивна дискурсологія як конкретно-наукова основа дослідження. Вивчення процесу суб'єктного позиціонування в межах неоантропоцентризму – свідчення переходу від однієї парадигми до іншої, що не означає повного заперечення попередньої, а лише "виявляється у зміні наукових метафор, точок зору на мову, нових пріоритетах, методах і перспективах" [174, с. 11]. Акцентуючи значення людського фактора у процесі пізнання і розглядаючи мову як діяльність, науковці все частіше застосовують у своїх лінгвістичних розвідках підходи, скеровані на тлумачення навколишньої дійсності як такої, котру неможливо пізнати шляхом пошуку структурних закономірностей або осмислити в термінах усталених традиційних понять. Сучасні дослідження дискурсу вимагають інтеграції когнітивних і соціальних структур, що є його невід'ємними компонентами [423, р. 66]. Поняття позиції СДД слугує аналітичним інтерфейсом між ними на всіх рівнях аналізу діяльності суб'єкта в ситуації ризику – від індивідуального (когнітивного) до суспільного (соціального). "Суспільство" при цьому розуміється як (1) конфігурація

ситуаційних структур на локальному (мікро-) рівні (учасники зі своїми позиціями, ідентичностями, цілями і стратегіями) і (2) комплекс інституцій, організацій, класів, груп, що представляють глобальний (макро-) рівень соціальної взаємодії.

З одного боку, суб'єкт вибудовує свої позиції СДД у безпосередній взаємодії з іншими учасниками інтеракції за допомогою *стансоконструювальних* мовних засобів, а, з іншого боку, він/вона маніфестує уже зайняті позиції за допомогою певних *стансовиражальних* мовно-семіотичних ресурсів. Беручи участь у мікросоціальній дискурсивній діяльності, суб'єкт позиціонування одночасно є учасником макросоціальних процесів, і навпаки. Якщо позиція СДД як *результат* характеризується відносною вираженістю, узгодженістю і стабільністю, то позиціонуванню як *процесу* властива динамічність, плинність і відкрита незавершеність. Усебічний розгляд процесу позиціонування суб'єкта в дискурсивних ситуаціях ризику та позиції СДД як результату цього процесу вимагає конкретно-теоретичної основи, яка б уможливила врахування статичності і динаміки позиціонування, його індивідуальних та соціальних особливостей.

Можна виділити принаймні п'ять вимірів суб'єктного позиціонування (когнітивний, прагматичний, інтеракційний, соціальний, і лінгвістичний) і п'ять основних методологічних принципів, котрі відповідають кожному з цих вимірів, а, отже, повинні бути інтегровані до аналізу дискурсивного позиціонування як здатності і потреби людини конструювати своє місце в соціумі за допомогою мови (рис. 2.1):

Рис. 2.1 Виміри і методологічні принципи дослідження позиціонування

1. Когнітивному виміру відповідає принцип інтерпретації ситуаційного контексту як когнітивного явища, "суб'єктивного конструкту" учасників ситуації, ментальної репрезентації (моделі), що відкриває шлях до соціального смислоутворення через ситуативну концептуалізацію та категоризацію.

2. Прагматичний вимір: принцип зумовленості ситуативних ідентичностей і суб'єктивних позицій комунікантів їх прагматичними цілями, когнітивними характеристиками контексту та формально-змістовими характеристиками інтеракції.

3. Інтеракційний вимір: принцип інтеракції суб'єктів позиціювання через взаємодію міжсуб'єктивних контекстних конструктів і їх когнітивних проєкцій у вигляді знань/уявлень/очікувань комунікантів про ситуацію, мовленнєву поведінку один одного та соціальні й прагматичні смисли.

4. Соціальний вимір: принцип урахування соціальних норм спілкування, що передбачає володіння учасників комунікації знаннями щодо соціальних статусів один одного, комунікативних прав та обов'язків в дискурсивних умовах соціально-комунікативної практики.

5. Лінгвістичний вимір: принцип взаємозв'язку формально-змістового оформлення мовного (вербального і невербального) втілення суб'єктивних позицій зі структурами інтеракції та контексту.

Підґрунтям, яке, на нашу думку, дає змогу врахувати усі різнопланові і подекуди суперечливі моменти суб'єктивного позиціювання і перераховані методологічні принципи його аналізу, слугує **соціокогнітивна дискурсологія** – нова мовознавча дисципліна, базові постулати якої систематизуються і отримують свій розвиток у цій роботі. Соціокогнітивна дискурсологія ґрунтується на поєднанні репрезентаційного і діяльнісного стилів наукового мислення [615], що викристалізувались в лінгвістиці під впливом ідей філософії мови В. фон Гумбольдта [81] і загальної теорії психічної діяльності О.Н. Леонтьєва [166], коли на зміну структуралізму і семіотичному формалізму прийшов антропоцентричний погляд на мову.

Соціокогнітивна дискурсологія сформувалась на базі узагальнення наукових пошуків у дискурсології [198; 230; 419; 421; 422; 436–439; 689;

693; 694], соціолінгвістиці [478; 534; 537; 658; 667] когнітивній лінгвістиці [468; 534; 543; 544], прагматиці [232; 250; 264; 265; 330; 355; 474; 475; 522; 548; 557] і риторичі [6; 24; 55; 185]. Основною прикметною рисою цієї дисципліни вважаємо те, що в її межах стає можливим відстежити найсуттєвіші аспекти включеності мовних феноменів до сфери як особистого, так і соціального, дослідити індивідуальні та соціальні особливості дискурсивної взаємодії суб'єктів у статичній й динамічній і врахувати специфіку мікротамакродискурсивних процесів.

Контекстом вивчення суб'єкта в соціокогнітивній дискурсології стає проблема взаємозв'язку людини і навколишнього світу, котрі виступають як екологічно нерозривна єдність. Суб'єкт формується під впливом середовища, проявляючи своє ставлення до світу через діяльність і мову [357; 368; 388; 389]. Взаємостосунки свідомості, мови і діяльності реалізуються в позиціях (стансах) суб'єкта, сукупність яких зумовлює сутність людської ідентичності.

Далі розглянемо лінгвокогнітивні, прагмаінтеракційні, прагмариторичні та соціосеміотичні аспекти соціокогнітивної дискурсології, які склали основу нашого аналізу суб'єктного позиціювання.

2.1.2.1 Лінгвокогнітивний аспект соціокогнітивної дискурсології. "Існують певні ментальні процеси, – вважає відома австрійська дослідниця дискурсу Р. Водак, – які пов'язують продукування й розуміння дискурсу як з висловленням, текстом і комунікацією, так і з соціальними явищами" [54, с. 123]. Соціокогнітивний напрям аналізу дискурсу, на її думку, може стати "теорією-посередником", що об'єднує категорії соціології, когнітології та лінгвістики [54, с. 121].

Представники цього напрямку запропонували своєрідний синтез концептуально орієнтованих теорій дослідження дискурсу: у Т.А. ван Дейка – ментальні репрезентації (*mental representations*) [419; 422] і контекстні моделі (*context models*) [423], у М.А.К. Геллідея – реєстр (*register*) [482], у М. Фуко – дискурсивні формації (*discourse formations*) [307], у П. Бурдьє – габітус (*habitus*) [384]. Так, у соціокогнітивній дискурсології відбувається загальна

переорієнтація трактування контексту: від розуміння його як фізичної реальності, що оточує суб'єктів дискурсу, до тлумачення його як продукту їхньої розумової діяльності [468, р. 8]. Т.А. ван Дейк пропонує називати контекстні моделі "соціокогнітивним інтерфейсом", який дозволяє враховувати відношення когніції, дискурсивної інтеракції та суспільства [424, р. 65]. На думку Т. Гівона, контекст – це "не об'єктивний феномен, а цілеспрямовано й інтенційно вибудований ментальний конструкт, що уможливорює комунікацію і соціальні стосунки у вигляді доступу до чужого розуму" (*context as other minds*) [468, р. 91].

Контекст конкретної ситуації (у цьому дослідженні – ситуації ризику) може бути адекватно інтерпретований за допомогою певних моделей (скриптів, сценаріїв, фреймів) взаємодії, котрі передбачають наявність попереднього досвіду в усіх учасників комунікації, їх "ментальну енциклопедію" [607, р. 159], "ментальні файли" [607, р. 160], або "концептуальну мапу" [468, р. 92]. "Жодна соціальна взаємодія чи акт міжособистісної комунікації, – вважає Т. Гівон, – не могли би бути ефективно зреалізовані, якби співрозмовники не поділяли спільні знання про світ, ту саму концептуальну мапу Всесвіту, або хоча б її релевантні фрагменти" [468]. Те, як людина сприймає світ, суттєвим чином визначається "соціальними фільтрами" [679, р. 61], під якими розуміється система соціальних перцептивних стандартів, що об'єднують людей у соціальні групи, і серед яких мові належить чільне місце [679, р. 61].

Таким чином, контекст, у якому відбувається породження дискурсу, в термінах соціокогнітивної дискурсології – це не просто вербалізовані текстові структури, і навіть не соціальне оточення, а суб'єктивні ментальні репрезентації, динамічні онлайн-моделі релевантних для суб'єктів дискурсивної діяльності властивостей комунікативної ситуації. Контекст постає ментальним відбитком емерджентних ситуативних умов, за допомогою якого контролюється адаптація процесів продукування і розуміння дискурсу до навколишньої дійсності.

Організована у вигляді контекстних моделей сукупність спільних соціокультурних знань співіснує з моделями індивідуального порядку. Інформація, що "фільтрується" на індивідуальному рівні, формує особистий

досвід людини, її унікальну життєву траєкторію, персональну ідентичність. Знання, що містяться у свідомості окремого індивіда й актуалізуються в його / її дискурсивній діяльності, складають прагматичний фундамент комунікативної поведінки людини в соціумі. Таким чином, поряд з лінгвокогнітивним, важливим для соціокогнітивної дискурсології є також і прагмаінтеракційний ракурс дослідження.

2.1.2.2. Прагмаінтеракційний аспект соціокогнітивної дискурсології. З позицій прагмаінтеракційного підходу, в якому інтегрується індивідуальна когніція і соціальна інтеракція, комунікація вважається "результатом взаємодії інтенції та уваги комунікантів, мотивованих соціокультурним контекстом" [520, р. 338]. У цьому визначенні автор наголошує на принциповій важливості врахування як індивідуального, так і соціального начал у прагматично спрямованих студіях дискурсивної діяльності.

У нинішньому інформаційному суспільстві ми все чіткіше усвідомлюємо той факт, що об'єкти, про які ми говоримо і стосовно яких займаємо свої суб'єктні позиції, не стільки існують в реальному світі, скільки виявляються продуктами нашого позиціювання щодо них, що є особливо актуальним для ризику, який не має онтологічного статусу поза нашим суб'єктивним сприйняттям. Проте, навіть персональні емоції та знання про ризик не можна стовідсотково вважати продуктами мисленнєвої роботи індивідуального суб'єкта, оскільки у світлі плюралізму думок й інтеракціонізму вони є швидше результатом *інтерсуб'єктної дискурсивної діяльності*.

У висвітленні соціального конструкціонізму, що лежить в основі міжперсональної прагматики (*interpersonal pragmatics*) [352; 353; 491; 560], інтеракційної соціолінгвістики [382; 477; 478; 649] і соціокогнітивної прагматики [519–523] люди існують в умовах постійного "співставлення, співконструювання та реконструювання самих себе і світу навколо себе; світу, у якому будь-що піддається неогоціації" [463, р. 7]. Досліджуючи природу навколишньої дійсності, прибічники названих вище напрямів розглядають соціальний світ

як продукт людської суб'єктивності та інтерсуб'єктивності, вважаючи, що люди визначають, інтерпретують і надають значень світові через свої щоденні дії (серед яких дискурсивні відіграють ключову роль) та прагматичну інтеракцію з іншими людьми.

Необхідність поєднання суб'єктивного й інтерсуб'єктивного начал у сучасних прагматичних дослідженнях була сформульована американським лінгвістом І. Кечкешом, представником напряму прагматики, який він сам називає *соціокогнітивним* [519–523]. З одного боку, на його думку, традиційні прагматичні розвідки не враховують повною мірою суб'єктивних процесів смислотворення, ігноруючи той факт, що егоцентризм, притаманний когнітивній діяльності індивідуального мовця або слухача, – це невід'ємний компонент успішної комунікації. З іншого боку, як уважає І. Кечкеш, мовознавці, що працюють в лінгвокогнітивній парадигмі, переоцінюють важливість егоцентричного складника у поведінці окремого суб'єкта пізнання та інтерпретації і не надають належної ваги ролі динамічних та емерджентних процесів його/її кооперативної співпраці з іншими суб'єктами в ході комунікації [519, р. 606].

Міжособистісну прагматику визначають як "дисципліну, що займається вивченням способів, за допомогою яких соціальні актори використовують мову, аби сформувати соціальні взаєностосунки *in situ*" [560, р. 1]. До кола питань, що нею розглядаються, входять традиційні проблеми "обличчя" і ввічливості П. Браун і С. Левінсона [387], інтесуб'єктної риторики Дж. Ліча [548] та самопрезентації І. Гофмана [470]. Міжособистісний підхід до прагматичних досліджень [353; 560] передбачає використання інтегративної методики, котра передусім спирається на критерій інтеракційності, що відповідає завданням діяльнісної лінгвістики взагалі і завданням, які стоять перед нами у дослідженні суб'єктного позиціювання в *комунікативній ситуації ризику*, зокрема. При цьому в динаміці системи мовленнєвого спілкування виявляються компоненти, які впливають на організацію інтеракції в малих (мікросоціальних) групах [353, р. 12] і на структуру тексту як продукту цієї інтеракції. Відповідно, позиція СДД як результат дискурсивної діяльності в термінах інтеракційної прагматики

трактується як "інтеракційне досягнення" (*interactional achievement*) – спільний продукт, що ініціюється, модифікується і приймається усіма учасниками комунікації в умовах реального часу [353].

Що стосується *інтеракційної соціолінгвістики*, то цим напрямом дискурсивних пошуків [382; 477; 478; 649] представлено сукупність методів аналізу дискурсу, котрі "дозволяють пояснити здатність комунікантів інтерпретувати те, що учасники інтеракції намагаються повідомити під час щоденної комунікативної практики" [144, с. 197]. У центрі уваги представників цього відгалуження соціолінгвістики перебувають процеси продукування значень і фонові знання, які покладено в основу узгодження інтерпретацій мовця і слухача у взаємодії.

Отже, з позицій інтеракційно орієнтованих прагматики і соціолінгвістики, комунікативна інтеракція тлумачиться як обопільний процес творчого конструювання комунікантами смислів у ситуативному контексті. Ще О.О. Потебня говорив про те, що порозуміння в сенсі тотожності думок мовця і слухача є ілюзією [231, с. 115]: "говорити – не означає передавати свою думку іншому, а лише викликати в іншому його власні думки" [231, с. 138]. Так, займаючи певну позицію стосовно предмета мовлення та інших комунікантів, мовець конструє свою ідентичність, соціальну належність і свої взаємини зі світом. Станси учасників комунікативної інтеракції стають її рушійною силою: мовець налаштований на активне і респонсивне розуміння слухача, який сприймає й інтерпретує мовлення, спираючись на власні позиції СДД.

Утім, дослідження за допомогою методологічного апарату міжособистісної прагматики та інтеракційної соціолінгвістики такого багатовимірного об'єкта як позиціювання, ставить перед лінгвістами ряд питань, які стосуються не лише суті самого процесу дискурсивної взаємодії (хто і як бере участь в інтеракції?), а й його форми і змісту (що і навіщо він промовляє?). Дискурсивна діяльність при цьому розуміється не лише як прагмаінтеракційна взаємодія (суб'єктно-суб'єктні стосунки в мікросоціальних умовах комунікативної ситуації ризику), а також як прагмариторичний вплив (суб'єктно-об'єктні стосунки в макросоціальних умовах метакомунікативної ситуації).

2.1.2.3. Прагмариторичний аспект соціокогнітивної дискурсології. Поряд з прагмаінтеракційним, використання прагмариторичного підходу до аналізу дискурсу в динаміці вбачається методологічно виправданим, оскільки такий підхід достатньо ефективний у поясненні проблеми стратегічного впливу через мову, який простежується у цій роботі на рівні макросоціальних умов метакомунікативної ситуації ризику. Прагмариторичний напрям дискурсивних досліджень розвивається в межах критичних студій дискурсу як такий, що дозволяє простежити персуазивний потенціал аргументації в публічній сфері [503]. Доцільність залучення прагмариторики до дослідження позиціонування в МСР пояснюється тим, що вивчення прагматичного впливу сукупності позицій СДД на характер організації інформаційного потоку в суспільстві ризику передбачає врахування конститутивної ролі колективного адресата текстів ЗМІ. Зупинімося детальніше на особливостях прагмариторичного підходу у соціокогнітивній дискурсології, що склав методологічну основу для вивчення позиціонування у МСР.

Будь-який мовець, публічно маніфестуючи суб'єктну позицію у дискурсі, намагається зробити це якнайкраще, прагнучи вибудувати висловлення таким чином, щоб донести свій станс до реципієнта. Він/вона підшукує такі риторичні прийоми, завдяки яким була б зреалізованою його/її прагматична мета – справити вплив на слухача. Позиціювальне висловлення формулюється таким чином, щоб досягти потрібної продуценту інтерпретації не лише риторично експлікованих смислів, а й прагматичних імплікатур [503, р. 36]. Отже, серед усього іншого, аналіз дискурсу в його взаємодії з суспільством та когніцією передбачає співвіднесення дискурсивної діяльності суб'єкта дискурсу ризику з діяльністю інших суб'єктів у прагматичній і риторичній площинах.

Прагмариторичний підхід в соціокогнітивній дискурсології полягає в діалектичній єдності прагматики і риторики. У найзагальнішому вигляді, риторика формулювання висловлення, в якому маніфестується позиція СДД, простежується (1) на рівні загального замислу (когніція, концептуалізація, семантика), (2) на рівні мовного оформлення (лексика, синтактика, стилістика)

і (3) на рівні стратегічного втілення (прагматика, комунікація, інтеракція). Відтак, прагматика і риторика органічно пов'язані між собою – так само, як пов'язані мова і мовлення. Багато теоретичних настанов класичної риторики трансформувались у комунікативні постулати прагматики. Автор терміна "прагматика" й основоположник семіотики Ч. Морріс уважав риторику прямою попередницею лінгвістичної прагматики [715, с. 250]. Як прагматика, так і риторика досліджують схожі мовні ресурси, за допомогою яких актуалізується дискурсивна діяльність. Наприклад, у прагматиці вирізняють висловлення, орієнтовані на мовця, на слухача або нейтральні. У класичній риториці ж виділяють етос (я-концепція), пафос (теорію, в основі якої лежать емоції адресата) і логос (концепцію логічного зв'язку ідей).

Риторичні правила вгадуються також у теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна [355, р. 63–75] і Дж. Серля [250], у конверсаційних максимах Г. Грайса [475]. Те, що в риториці позначається "комунікативними намірами і цілями", у прагматиці, слідом за Дж. Остіном, називають "ілокутивною силою" [355, р. 65], "вплив на адресата" – "перлокутивним ефектом" [355], "оцінка мовцем загального фонду знань" близька "до прагматичної пресупозиції", а поняття системи знань про правила комунікації суголосне з поняттям комунікативної компетенції. Прагматичні категорії виокремлюються згідно конкретних механізмів функціонування комунікативних процесів, а в риторичних беруться до уваги основні рівні, залучені до процесу передачі певного змісту.

Не викликає сумнівів, що взаємодія прагматики і риторики зумовлена не лише спільним об'єктом дослідження – мовою в міжсуб'єктній діяльності, але й тим, що у фокусі уваги дослідника – прагматичний вплив мовця на слухача. Прагматику й риторику зближує поняття ситуації і ситуативних умов комунікації, адже сучасна риторика як наука переконування засобами мови виходить далеко за межі публіцистичних промов. Вона має широке застосування в найрізноманітніших ситуаціях мовного спілкування як усього соціуму, так і окремих мовців [185, с. 9]. Як у риториці, так і в прагматиці, в основі формулювання висловлення лежить чітке і ясне уявлення суб'єкта

дискурсивної діяльності про *що, кому, з якою метою, якими засобами, де, коли, навіщо, при яких обставинах і з якими можливими наслідками* повідомляється. Недарма в риториці конструювання змісту висловлення називають "винаходом" [55, с. 19], а саму риторику "філологічною інженерією" [55, с. 19].

Утім, якщо прагматичні пошуки орієнтовані на вивчення комунікації в мікросоціальних умовах, а риторичні – на дослідження аргументації у публічних сферах, то їх поєднання уможливило охоплення як індивідуальної, так і соціальної природи дискурсивної діяльності людини. Саме завдяки інтегрованому тлумаченню різнорівневих структур дискурсу, прагмариторичний підхід дозволяє проаналізувати позиціонування суб'єкта в дискурсі ризику на мікро- і макрорівнях ситуації ризику. Використання суб'єктом дискурсивної діяльності комунікативних стратегій та риторичних прийомів під час позиціонування підкорено його загальній прагматичній меті і є відображенням динаміки глобального (макро-) контексту. У той самий час на рівні локального (мікро-) контексту відбувається актуалізація мовних одиниць, які складають кожний окремий риторичний прийом. І ця актуалізація була б неповною, якби до уваги не брався прагматичний компонент, який входить до семантики риторичних прийомів і усвідомлюється суб'єктом лише на рівні макроконтексту комунікації.

Дослідження життєсвіту окремого індивіда через його лінгвокогнітивну, прагмаінтеракційну, прагмариторичну суб'єктну та міжсуб'єктну діяльність у дискурсі неминує веде до проблем соціального семіозису. Позиції СДД як соціодискурсивні конструкти одночасно виявляються семіотичними, формуючись на рівні мікро- і макросоціальних контактів. Інакше кажучи, дискурсивну діяльність людини можна розглядати крізь призму як індивідуального, так і соціального семіозису.

2.1.2.4. Соціосеміотичний аспект соціокогнітивної дискурсології. У центрі уваги соціосеміотичного підходу до дискурсивних досліджень перебуває соціальна взаємодія комунікантів як вмотивована і цілеспрямована дискурсивна діяльність, що здійснюється людьми в контексті

життєвих ситуацій і зорієнтована на відтворення динаміки соціокультурних норм і зразків такої взаємодії [94; 482; 497; 532; 549]. Ідеться не про суспільну згоду з маніфестованими позиціями суб'єктів дискурсивної діяльності, а про адекватну їх інтерпретацію і розуміння. Суспільство розглядається в соціосеміотиці як семіотичний об'єкт, або знакова система, що визначає поведінку соціальних суб'єктів, які взаємодіють між собою, передаючи і зберігаючи інформацію в соціальному просторі і часі. Мова ж трактується як "одна з форм соціальної практики, яка діє на соціальну структуру, і, одночасно, зазнає на собі її вплив: будь-які соціальні реалії реалізуються і конструюються в дискурсі і через дискурс" [144, с. 9].

Соціосеміотичний підхід до мови було засновано М.А.К. Геллідеєм у його праці "Мова як соціальна семіотика", у якій він підкреслює взаємозв'язок між граматичною системою і соціальними та особистісними потребами, які реалізуються людиною за допомогою мови. "Соціальна семіотика, – пише М.А.К. Геллідей, – це система значень, яка визначає або конституює культуру, а мовна система виступає одним зі способів реалізації цих значень" [482, р. 39]. Розглядаючи мову як систему "потенційного значення" [482], або як сукупність інструментів, які впливають на процес мовленнєвої діяльності в певному соціальному контексті, М.А.К. Геллідей розмежовує три взаємозумовлених метафункції мови [482 р. 112]: (1) ідеаційну, яка пов'язує мовні структури з досвідом людини (ідеаційна структура перебуває в діалектичній залежності від соціальної, одночасно відображаючи і змінюючи її); (2) інтерперсональну, яка визначає взаєностосунки між учасниками спілкування і (3) текстову, яка забезпечує смислову і формальну зв'язність текстів (*coherence and cohesion*).

Ідеї М.А.К. Геллідея справили значний вплив на Р. Ходжа і Г. Кресса [497], які вивчають використання знакових систем в соціальному аспекті, прагнучи "об'єднати специфіку знакових форм у будь-якому середовищі зі специфікою соціальних організацій та соціальної історії" [532, с. 176], і на Т. Ван Леувена, який розглядає мову як семіотичну систему, у якій значення не обов'язково опосередковане мовною формою і твориться безпосередньо усіма учасниками комунікативної взаємодії [549].

Методологічний апарат соціосеміотики дозволяє інтегрувати її категорії і концепти в таких соціально орієнтованих теоріях та дисциплінах, як КДА (критичний аналіз дискурсу) [420; 422; 437; 689], семіотична культурологія [126], структурна антропологія [161], теорія символічного інтеракціонізму [154; 578], етнометодологія [468; 617].

Що стосується позиціонування суб'єкта в дискурсивній ситуації ризику, то його аналіз потребує урахування як локальних, так і глобальних вимірів суспільства. Соціосеміотичний підхід дозволяє пояснити взаємний вплив людини і соціуму, що, з одного боку, виступають як індивідуальний суб'єкт і його інтеракція з іншими суб'єктами (мікроконтекст), а, з іншого, як стосунки суб'єкта з різними соціополітичними та лінгвокультурними громадами й інституціями (макроконтекст). Спільні знання, вірування та цінності відображені в позиціях суб'єкта дискурсивної діяльності поряд з індивідуальними ментальними репрезентаціями.

Будь-яка позиція СДД, маніфестована засобами мови, в термінах соціосеміотичного підходу до дискурсу – це результат укорінення значення в мові. Завдяки аналізу епістемічного й афективного компонентів позиції суб'єкта дискурсивної діяльності в певних ситуативних умовах (у нашій роботі – умовах ситуації ризику) можна простежити, як групові вірування й уподобання впливають на персональні позиції індивідуального суб'єкта (наприклад, його/її ставлення до ризику), маніфестовані у дискурсі і за допомогою дискурсу. І навпаки, якщо персональні ментальні моделі соціальних ситуацій актуалізуються в суб'єктних позиціях впливовими учасниками комунікації (політиками, письменниками, популярними акторами), то поступово вони поділяються значною частиною суспільства, набуваючи форми узагальнених, абстрактних ментальних репрезентацій, які сприймаються як спільні знання, ставлення та ідеології.

Підводячи підсумки, зазначимо, що соціокогнітивна дискурсологія дозволяє трактувати мову як невід'ємний компонент мовленнєвої діяльності індивіда, що продукує висловлення, а також як частину цілеспрямованої предметно-практичної, пізнавально-теоретичної і соціально значущої діяльності людини –

суб'єкта спілкування. Крім того, інтегративна методологія соціокогнітивної дискурсології уможлиблює поєднання мікро- і макроконтекстів дискурсивної взаємодії, індивідуальної та соціальної специфіки позиціювання.

2.2. Методика аналізу суб'єктного позиціювання в англomовному дискурсі ризику

Ситуація ризику, яка у цій роботі слугує не просто дискурсивним середовищем, у якому досліджується формування позицій СДД, а є контекстуальним обмежувачем для стансовстановлювальних і стансовиражальних дій суб'єкта дискурсу ризику, вимагає особливої уваги. Саме тому **першим** і визначальним кроком нашого аналізу стала побудова когнітивних моделей ситуації ризику і подальший добір матеріалу дослідження, доречність якого зумовлена виділеними типами ситуацій і їх відповідними моделями. На **другому** етапі аналізувалось позиціювання суб'єкта в комунікативній ситуації ризику з основним фокусом на її лінгвокогнітивній та прагмаінтеракційній специфіці. І на **третьому** – завершальному – етапі проаналізовано прагмариторичні та соціосеміотичні особливості позиціювання суб'єктів у метакомунікативній ситуації ризику.

2.2.1. Моделювання ситуації ризику в ракурсі позиціювальної діяльності суб'єкта. Перший, підготовчий, етап дослідження складається з трьох частин – (1) конструювання прототипної когнітивної моделі англomовної ситуації ризику і добір матеріалу дослідження; (2) побудова інтегрованої моделі дискурсивної ситуації ризику і (3) моделювання позиціювальної діяльності суб'єктів у цій ситуації.

Ситуативна зумовленість позиціювання вимагає ідентифікації певних дискурсивних фрагментів як таких, що вважаються ситуаціями ризику – середовища для конструювання і маніфестації позицій СДД. Таким чином, на цьому етапі було визначено критерії виділення дискурсивних ситуацій

ризиком для уможливлення добору матеріалу для дослідження і подальшого аналізу позиціонування СДД у них. Сутнісною характеристикою дискурсивної ситуації є те, що її елементи пов'язані між собою, а, відтак, їх можна виділити, окреслити, об'єднати і на основі їх конфігурацій виокремити фрагменти дискурсу, в яких актуалізовано ситуацію ризику або її окремі елементи. Відтак, найпершим постало питання визначення одиниці аналізу.

Проблема виокремлення **одиниць дискурсу** для аналізу вирішується дослідниками по-різному, залежно від того, який зміст укладається в термін "дискурс". Прибічники структурного підходу за одиницю дискурсу, наприклад, беруть речення [568, р. 385–387], висловлення [367] або інтонаційно-смыслову єдність [395; 396]. Згідно такого підходу, одиниці дискурсу – це "будівельні блоки", з яких він (дискурс) послідовно формується. Очевидно, що ні речення, ні висловлення не підходять на статус елементарної одиниці дискурсу в нашій роботі, оскільки у них не враховуються однаковою мірою лінгвокогнітивний, прагмаінтеракційний, прагмариторичний і соціосеміотичний аспекти позиціонування як складного і динамічного дискурсивного процесу.

При функціональному підході одиницею дискурсу вважається те, на що дискурс можна розкласти, розчленувати. Т.А. ван Дейк, підходячи до цієї проблеми з функціональних позицій, вважає дискурс "складною єдністю мовної форми, значення і дії", яку характеризує за допомогою поняття "комунікативної події", що, своєю чергою, можна далі розчленувати на комунікативні акти [83, с. 121–122]. Так, на статус одиниці дискурсу, у якій виражена його мисленнєво-діяльнісна та інтеракційна природа, можуть претендувати одиниці, суголосні з поняттям "дискурсивного акту", "комунікативної події" в термінах Т.А. ван Дейка [83], "комунікативного акту" у трактуванні О.Г. Почепцова [232] або "події використання" у термінах Р. Ленекера, під яким розуміється "конкретне висловлення в конкретному дискурсивному контексті" [544, р. 146].

У нашому дослідженні одиницею аналізу вважається ситуація ризику – **фрагмент дискурсу**, тематично обмежений контекстом її актуалізації. Незважаючи на те, що ці фрагменти варіюють від одного жанру до іншого, від окремого

висловлення до доволі протяжних відрізків тексту, усі вони розглядаються як одиниці ментально-комунікативної взаємодії суб'єктів дискурсивної діяльності, характерними ознаками якої є її виділеність з потоку подій, визначена часова тривалість і топікальна цілісність, пов'язана з темою **ризик**у.

Ризик – складне поняття, наявне у свідомості індивіда гештальтно, як цілісна оперативна одиниця мислення, що не має корелята у фізичному світі речей. У зв'язку з цим розкрити суть цього поняття неможливо лише шляхом прямої номінації, і в мові воно подекуди не представлено чітким десигнатором. Отже, для того, аби виявити ознаки ситуації ризику і визначити критерії для її виокремлення, ми вдалися до лінгвокогнітивного моделювання цієї ситуації.

Принцип екологізму, покладений в основу цього дослідження, як і прагнення поєднати індивідуальний та соціальний виміри комунікації, мікро- і макроструктури дискурсу, визначив загальний принцип моделювання ситуації ризику, який полягає в "арковому (мостовому) ефекті" (*bridging effect*) [468, р. xiii]. За допомогою згаданого ефекту спільні (колективні) лінгвокультурні моделі навколишньої реальності, або "фреймування першого порядку" (*first-order framing*) поєднуються з моделями ментальних репрезентацій індивідуального мовця – "фреймування другого порядку" (*second-order framing*) та з моделями, наявними в ментальних системах інших учасників інтеракції – "фреймування третього порядку" (*third-order framing*) [468, р. xiii]. За допомогою "аркового" моделювання охоплюються моделі спільного (*shared*) знання, доступного усім носіям мови з моделями індивідуального порядку – суб'єктивними конструктами, що творяться її учасниками в умовах безпосередньої дискурсивної інтеракції.

Згідно Т. Гівона, структурно комунікацію можна поділити на дві взаємопов'язані системи – (1) систему когнітивних репрезентацій і (2) систему комунікативного кодування [468, р. 65]. Перша складається з концептуального лексикону і пропозиційної інформації, в той час, як до другої належать вербальні (лексикалізовані і граматиалізовані) та невербальні (сенсорно-моторні) комунікативні коди. Відповідно, моделювати ці системи також

доцільно принаймні у двох площинах – (а) у площині моделей першого порядку або прототипних когнітивних моделей, які конструюються у вигляді фреймів, що базуються на лексико-семантичній інформації та (б) у площині моделей другого порядку або ситуативних когнітивних моделей, що ґрунтуються на мультипропозиційній інформації та дискурсивній когерентності [468, с. 66].

Таким чином, у цій роботі когнітивне моделювання дискурсивної ситуації ризику складається з:

1) побудови *моделі першого порядку – прототипної когнітивної моделі* (ПКМ), яка відображає найбільш узагальнене знання щодо **предметної ситуації ризику**. ПКМ сконструйовано на основі аналізу лексико-семантичних особливостей номінування ризику за допомогою лексичних одиниць, що належать до різних частин мови;

2) побудови *моделі другого порядку – інтегрованої моделі дискурсивної ситуації ризику*, що може бути розглянута зсередини (КСР – **комунікативна ситуація ризику**) або ззовні (МСР – **метакомунікативна ситуація ризику**), зважаючи на те, який фрагмент цієї ситуації або який локус референції буде для нас більш значущим. КСР представлено у вигляді сценарію, в той час як МСР представлено у вигляді фрейму.

2.2.1.1. Побудова прототипної когнітивної моделі предметної ситуації ризику. Оскільки когнітивна система індивіда як представника певної лінгвокультури складається з ментальних репрезентацій, наявних у вигляді "концептуального лексикону" [468, р. 65], ми передусім вдалися до словників – лінгвістичних, синонімічних, тлумачних і фразеологічних. Використання словникових дефініцій дозволило здійснити поетапну реконструкцію ситуації ризику, або сконструювати "модель першого порядку" [468] – прототипну когнітивну модель частиномовного характеру [98], доступну усім носіям мови, що досліджується.

Під час побудови ПКМ за **одиницю аналізу** взято ключові номінації ризику, адже номінативні одиниці призначені для означення інформації, наявної у свідомості мовця, а також активації відповідної інформації у свідомості

слухача. Ця інформація є суб'єктивним відбитком об'єктивної реальності, або, в когнітивних термінах, ментальним конструктором об'єктивного факту [318, с. 163]. Так, на цій стадії за допомогою методів компонентного і концептуального аналізу та когнітивної інтерпретації вибудовано ПКМ ситуації ризику і виявлено набір її концептуальних ознак, що уможливило подальше виокремлення фрагментів дискурсу, котрі трактуються нами як дискурсивні ситуації ризику. Наприклад:

"I'm Czech, remember, and from Sudenland. So, I speak German. I know that "susse rache" means sweet revenge. Couldn't you come up with a better name? And what makes you so goddamn angry that you'd risk it all now? You are risking your friends and family, too.

"I probably should have let you participate in the decision, but it's too late now, I'm sorry" (Brandin, с. 103).

Передусім було сформовано **список лексичних одиниць**, що номінують ситуацію ризику. Слово *risk* слугувало основою пошуку, адже його семантична структура корелює з концептуальним ядром поняття ризику. Первинні номінації ризику в англійській мові не є чисельними, але вони представлені різними частинами мови: іменником *risk*, дієсловом *to risk*, прикметником *risky* (антоніми *riskless*, *riskfree*) і прислівником *riskily*. Кількість номінацій виростає за рахунок лексичних одиниць з подібним значенням, які Ч. Філмор [450, р. 80] називає "семантичними сусідами": *risk* (n.) 1) *chance, possibility*; 2) *danger, peril, jeopardy*; 3) *chance, hazard, uncertainty, speculation, venture*; *risk* (v.) 1) *put at risk, endanger, imperil, jeopardize*; 2) *take the risk of, chance, venture*; *inf.* – *grin and bear*; 3) *gamble, hazard, chance, venture*; *risky* (adj.) *dangerous, fraught with danger, hazardous, perilous, unsafe, precarious, touch-and-go, tricky, uncertain*; *inf.* *chancy, dodgy, dicey* [731, р. 703]. Семантичні сусіди уточнюють значення ключових номінацій ризику, надаючи їм специфічних ознак. Оскільки словами представлено конвенціоналізовані, узагальнені, спільні знання про явища і поняття, що уможливорює прототипну активацію ситуативного контексту, первинні номінації ризику та лексеми-синоніми слугували **експліцитними (спеціалізованими) сигналами** для добору матеріалу дослідження.

Імпліцитні (неспеціалізовані) сигнали у вигляді концептуальних ознак ситуації ризику, слотів фрейму та фаз розгортання сценарію ситуації ризику було виявлено завдяки побудованим лінгвокогнітивним моделям.

Відтворена у вигляді фрейму ПКМ прототипної англомовної ситуації ризику – це частиномовна модель культурно-зумовленого, соціалізованого, ритуалізованого знання про ризик, яке є спільним принаймні для значної частини співтовариства носіїв англійської мови. ПКМ прототипної ситуації ризику складається з семи слотів: 1) слот₁ – СУБ'ЄКТ РИЗИКУ (хтось); 2) слот₂ – є ТАКИЙ; 3) слот₃ – ДІЄ (ризикуює) ; 4) слот₄ – ТАК 5) слот₅ – ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ (чимось / кимось) *через* 6) слот₆ – ДЖЕРЕЛО РИЗИКУ (когось / щось); з 7) слот₇ – певною МЕТОЮ, отримуючи в результаті цієї дії 8) слот₈ – ШАНС як імовірність ВТРАТИ або ЗДОБУТКУ.

Так, за допомогою ПКМ та аналізу фразеологізмів на позначення ризику було визначено наступні онтологічні ознаки ситуації ризику: небезпека, азарт, невизначеність, страх, шанс, можливість, імовірність, вибір, прагнення змінити ситуацію на краще, хоробрість, які, поряд з експліцитними, слугують імпліцитними сигналами для виокремлення ситуацій ризику (див. додаток Е).

На основі ПКМ предметної ситуації ризику сконструйовано інтегровану модель дискурсивної (комунікативної і метакомунікативної) ситуацій ризику.

2.2.1.2. Побудова інтегрованої моделі дискурсивної ситуації ризику. Оскільки в дискурсі ризику відбувається синтез елементів детерміністської та ймовірнісної картин світу, йому водночас притаманна статика і динаміка. Відповідно, ситуація ризику представлена як мінімум двома моделями, одна з яких відображає її статичну структуру (фрейм), а інша передає її розгортання в динаміці (сценарій). Ідеться не про різні ситуації, а про відмінні кути зору на них.

Суб'єкти дискурсивної діяльності не просто користуються словами задля об'єктивації свого ментального досвіду, а й складають ці слова у клаузи, що містять пропозиційну інформацію, яка, своєю чергою, вибудовується у мультипропозиційні дискурсивно когерентні структури [468, с. 67]. Так,

на етапі моделювання статичної і динамічної когнітивних моделей ситуації ризику від номінативних одиниць **переходимо до дискурсивних фрагментів**, що уможлиблює аналіз позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності та формування ним / нею ситуативних ідентичностей.

Моделювання ситуації ризику як фрагменту соціальної дійсності (події) й актуалізації внутрішнього смислу цієї події визначається її темпоральною структурою, де можна умовно розмежувати положення системи "до-референції" – "*Probably, I will risk*", "під час-референції" – "*I am risking*" та "після-референції" – "*Fortunately (unfortunately), I risked*". У будь-якій ситуації завжди є певний суб'єкт і визначене місце, з якого він/вона говорить, перебуваючи або всередині цієї ситуації ("під-час-референція"), або поза нею ("до-" та "після-референція"). Інакше кажучи, точка зору суб'єкта дискурсивної діяльності стосовно дії (події), яка описується, може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. Таким чином, інтегрована модель ситуації ризику сконструйована на основі аналізу висловлень, які використовуються мовцями безпосередньо у ситуації ризику (*in situ* – від лат. "на місці": комунікативна ситуація ризику), а також висловлень, у яких про нього повідомляється (*ex situ* від лат. "поза місцем": метакомунікативна ситуація ризику).

Ці моделі по-різному експлікуються в мовленні, по-різному тематизуються, і, відповідно, форми вираження когнітивних образів метакомунікативної і комунікативної ситуацій неоднакові у різних стильових регістрах, що, безперечно, вплинуло на вибір матеріалу для дослідження. Структура **МСР** повніше представлена в медіа-текстах про ризики (де обговорюються різноманітні ризики – від суспільно-політичних до медичних і морально-етичних) та персональних оповідях (де описується пережитий досвід в ситуації ризику або процес прийняття ризикованого рішення), в той час як **КСР** чіткіше простежується у спонтанному усному мовленні, або діалогічному мовленні у фрагментах художніх творів чи скриптах фільмів і серіалів.

Створення інтегрованої моделі дискурсивної ситуації ризику в цій роботі здійснено за допомогою методологічного апарату фреймової семантики

Ч. Філлмора [446; 447; 451], а саме методу фреймового моделювання семантичних мереж FrameNet (<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>). Ключова ідея FrameNet досить проста і полягає в тому, що значення лексичних одиниць найкраще піддаються інтерпретації на базі фрейму, який формується шляхом ретельного текстово-пропозиційного аналізу кожної структури знання в когнітивно-дискурсивній парадигмі, що співвідносяться з подією, дискурсивною діяльністю учасників цієї події і стосунками між ними.

Сутнісною характеристикою методики Ч. Філлмора, використаної на цьому етапі, є те, що будь-яка лексична одиниця, об'єктивуючи той чи інший концепт, активує відповідний контекст (фрейм) ситуації. Людина згадує про щось, залучаючи весь свій життєвий асоціативний досвід, який неначе розкручується по спіралі. Відбувається структурування інформації, яка конкретизується по мірі розгортання моделі. Інакше кажучи, у трактуванні Ч. Філлмора, фрейм – це система концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння будь-якого з них потрібно зрозуміти цілісну структуру, до складу якої вони входять [447, р. 111]. В основі фреймової семантики Ч. Філлмора лежить його теорія глибинних відмінків [447], або рольова граматики, яка дозволяє моделювати структури людського досвіду, виявляти знання, об'єктивовані в мовних одиницях, відображати способи активування спільних знань, що забезпечують розуміння в процесі мовної комунікації. Структурування і символізацію концептуального змісту забезпечує сполучуваність і граматики, яка кодує не лише семантичні (онтологічні) відмінності, а й відмінності, продиктовані самою організацією дискурсу [149, с. 144]. Так, аналіз сполучуваності лексем та їх дериватів дав нам можливість виявити достатню кількість компонентів, на основі яких було сконструйовано інтегровану дискурсивну модель ситуації ризику.

Динамічна сценарна модель **комунікативної ситуації ризику** сконструйована у вигляді послідовності окремих епізодів (фаз), які розгортаються і розвиваються у просторі й часі і тлумачиться як структуроване знання про фрагмент дійсності, сформоване у свідомості людини як узагальнене уявлення про її діяльність у певній ситуації [211; 621]. На цьому етапі засобом

моделювання фазової динаміки розгортання комунікативної ситуації ризику слугує граMATика, виступаючи, поряд з лексико-семантичною і пропозиційною організацією, ключовим інструментом швидкого процесування інформації суб'єктами дискурсивної діяльності [468, р. xiv]. У результаті визначено і змодельовано такі фази розгортання сценарію ситуації ризику: *доризикова, фаза позиціювання (прийняття рішення), ризикова і постризикова* (рис. 3.6, с. 192).

Модель **метакомунікативної ситуації ризику** представлено у вигляді статичного фрейму, що ґрунтується на прототипній когнітивній моделі. Відмінною рисою фрейму МСР є уведення до ПКМ англосовної предметної ситуації ризику особи суб'єкта дискурсивної діяльності, позиція якого стосовно дії (події), яка описується, є зовнішньою, що, власне, визначає зміст і структурні особливості фрейму МСР (рис.3.9, с. 199).

2.2.1.3. Дискурсивна модель позиціювання. Дискурсивна модель позиції СДД, запозичена в американського дослідника стансу Дж. Дю Буа [425], сконструйована у вигляді трикутника, що уможливорює врахування як суб'єктності, так і міжсуб'єктності позиціювання, презентуючи його у трьох взаємозалежних компонентах (вершинах трикутника): суб'єкт₁, суб'єкт₂ і об'єкт позиціювання. Під час позиціювання, згідно з трикутником стансу, суб'єкти дискурсивної діяльності виконують кілька симультанних дій – векторів позиціювання: 1) вектор оцінювання об'єкта в результаті його сприйняття (*evaluation, appraisal, assessment*), 2) вектор визначення власної позиції стосовно об'єкта оцінювання та інших суб'єктів (*positioning*); 3) вектор узгодження власної позиції стосовно об'єкта оцінювання з позицією співрозмовника (*alignment*). Трикутник Дж. Дю Буа у цій роботі доповнений двома додатковими векторами – когнітивним вектором концептуалізації ситуативних умов інтеракції і соціальним вектором взаємної ідентифікації інтерактантів, що дозволило нам розмістити дискурсивне позиціювання у соціокогнітивну рамку.

2.2.1.4. Матеріал дослідження. Сьогодні не існує єдиної системи загальноприйнятих методик, правил і процедур виокремлення, представлення

й аналізу мовного матеріалу в дискурсології. Багатовекторність і багатофокусність об'єкта дослідження в цій роботі ще більше ускладнила наше завдання. Доречність розмаїття і різноплановості підбраного матеріалу продиктована багатовимірною природою позиції СДД і відмінністю між типами дискурсивних ситуацій (КСР і МСР) в межах дискурсу ризику, що слугували ситуативним контекстом для дослідження стансу. Умовою добору фрагментів дискурсу, в яких представлені ситуації ризику, поряд з експліцитними та імпліцитними сигналами, що їх індукують, було те, що, крім самого акту вербальної комунікації, вони включають також і розумово-мовленнєву діяльність, що йому передує, супроводжує його і відбувається після нього.

Основним критерієм добору матеріалу для дослідження динаміки позиціювання суб'єкта в дискурсі ризику слугувала текстова актуалізація ситуації ризику (як КСР, так і МСР) або принаймні одного зі складників фрейму і сценарію цієї ситуації, змодельованих у розділі III цієї роботи. **Тематично-смысловими опорами** (актуалізаторами) ситуації ризику вважаємо лексичні одиниці, що входять до лексико-семантичного поля ризику (*risk, hazard, danger, peril і т. ін.*), або онтологічні ознаки ситуації ризику (*невизначеність, вибір, шанс, ймовірність виграшу/програшу і т. ін.*). Наявність принаймні однієї смислової опори або номінації вказує на те, що це – ситуація ризику.

Матеріал для дослідження суб'єктного позиціювання в комунікативній ситуації ризику. Матеріалом для дослідження позиціювання суб'єктів в КСР слугували фрагменти (всього 219) сучасного англомовного художнього дискурсу і фрагменти скриптів художніх фільмів (всього 58), в яких представлено безпосередню діалогічну взаємодію учасників під час їх позиціювання як прийняття рішення в ситуації ризику. Матеріал було підбрано методом суцільної вибірки з сучасної англомовної художньої літератури 1990–2015 років, загальною кількістю 10 739 сторінок і зі скриптів англомовних художніх фільмів і серіалів 2005–2015 років (загальною кількістю 11 800 слів).

На прикладах, взятих з художніх творів і скриптів художніх фільмів, розглянуто динаміку дискурсивної і соціальної поведінки людини, пояснюється

ословлення нею вчинків і реакцій у певних ситуативних умовах. Художні твори дозволяють відстежити різні поведінкові моделі суб'єктів ризику й уможливають визначення та вивчення мовних засобів, які ним/нею використовуються для позиціювання в умовах конкретного контексту. Через аналіз художнього тексту можна встановити спеціальні зв'язки всередині ситуації, її структуру і конфронтацію героя (суб'єкта дискурсивної діяльності) з компонентами ситуаціями, іншими учасниками та їх позиціями.

Матеріалом для дослідження позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику став дискурс про ризики, котрий спрямований на роз'яснення суті феноменів, явищ і подій, пов'язаних з найрізноманітнішими індивідуальними чи соціальними, моральними чи політичними, природними чи техногенними ризиками.

За допомогою методики якісного контент-аналізу (систематична процедура, що дозволяє об'єктивне вивчення змісту медіа-дискурсу) [204] з престижних американських та британських періодичних друкованих та електронних медіа-видань відібрано публікації, які тим чи іншим чином пов'язані з тематикою ризику. Процедура контент-аналізу дозволила нам виділити різновиди ризиків, що найактивніше обговорюються в пресі:

а) природні ризики (екологічні проблеми, кліматичні зміни, природні лиха, глобальне потепління);

б) соціальні ризики (техногенні катастрофи, бідність, безробіття, демографічні проблеми, расова нетерпимість, злочинність);

в) суспільно-політичні ризики (економічні та політичні кризи, політичні перевороти, війни, революції);

г) ризики, пов'язані зі станом здоров'я (фармакологічна продукція, хвороби, неправильне харчування, шкідливі продукти харчування, згубні звички, екологічні загрози, ожиріння, медицина та охорона здоров'я);

г) моральні ризики (внаслідок порушення релігійних заповідей, невиконання обов'язків, недотримання морально-етичних постулатів людина ризикує бути покараною докорами сумління);

д) містичні ризики (різноманітні передбачення катастроф, кінця світу т. ін.).

Соціокогнітивна дискурсологія, у рамках якої виконано це дослідження, вимагає дотримання і розвитку тези про те, що соціум – це дискурсивно сконструйована і вмотивована система. З цього випливає, що аналіз цієї системи повинен здійснюватися за допомогою виявлення соціосеміотичних зв'язків між її окремими елементами. Виходячи з того, що суспільство можна розглядати як величезний клубок, сплетений з окремих історій, біографій, ідентичностей і позицій, розуміння влаштування і функціонування суспільних механізмів можливе лише через вивчення дискурсивних стансовиражальних інструментів та позиціювальних стратегій окремої людини як соціальної одиниці. Будь-яке суспільство як лінгвокультурна спільнота конституює себе залежно від позицій її окремих членів, сформованих і маніфестованих у дискурсі. Оскільки кожен індивід перебуває у неперервному і безпосередньому зв'язку з іншими членами суспільства, то позиція СДД або висловлення окремої особистості, будь-який її вчинок справляє вплив на вчинки і рішення усіх інших членів суспільства.

Емпіричною основою для дослідження метакомунікативної ситуації ризику, у якій представлено позиціювання суб'єкта, що перебуває за межами ситуації ризику і висловлює своє ставлення до неї, конструюючи різні персональні та соціальні ідентичності, став матеріал, дібраний з англомовних медіа-джерел, доступних через всевітню мережу Інтернет, протягом 2013–2015 років. Лінгвістичній обробці підлягали:

(1) персональні розповіді суб'єктів дискурсивної діяльності, у яких описано / маніфестовано їх особисте ставлення до ризику (128 розповідей, загальним обсягом 19 346 слів);

(2) експертні та журналістські аналітичні (проблемні) статті і доповіді стосовно різного роду ризиків (185 статей, загальним обсягом 199 060 слів).

Дамо їх коротку характеристику.

Персональна розповідь, або так званий "его-текст" [192, с. 6] – це нехудожній текст, у якому описані не видумані, а реальні ситуації

та обставини. Персональні розповіді виокремлюються на основі двох суттєвих ознак: по-перше, об'єктом такого тексту є обставини життя самого автора, а, по-друге, він написаний із суб'єктивної авторської точки зору. До его-текстів належать листи, щоденники, автобіографії, мемуари та персональні розповіді (оповіді, наративи, історії – англ. *personal narrative*).

"Персональна розповідь, – пише Р. Меріл, – це місток між індивідом і суспільством" [579, с. 7]. Представники соціальної та дискурсивної психології [380; 463; 603] зазначають, що, розповідаючи про себе, про своє життя, людина конструює свою "самість", свою ідентичність, надаючи їй унікального змісту в процесі оповіді. Крім того, персональна розповідь – це фундаментальна одиниця міжсуб'єктної взаємодії людей – соціальних і дискурсивних особистостей, оскільки вона асоціюється з нашою спроможністю здобувати, засвоювати, і передавати знання.

Згідно П. Рікера [243], у персональній історії імітується життєдіяльність людини, що дозволяє переосмислити саме її існування. Роль оповіді в самопрезентації особистості пояснюється П. Бернстайном як "один із шляхів, завдяки яким людина оцінює та інтерпретує події свого життя" [30, с. 55]. Суб'єктні позиції відіграють важливу роль у потоці самоідентифікації в дискурсі персональної розповіді, завдяки тому, що "сила тієї чи іншої дискурсивної дії залежить від позицій СДД, що не лише займаються суб'єктами дискурсивної діяльності, а й взаємно визнаються ними" [487, с. 699]. Отже, персональна розповідь – це особливий вид дискурсу, за допомогою якого не лише повідомляється про особистий досвід і конкретні життєві ситуації окремого суб'єкта, а й окреслюються правила, норми і цінності цілого суспільства.

У нашій роботі персональна розповідь трактується як історія, яку розказує людина (в усній або письмовій формі), сповіщаючи одному або багатьом (у разі використання ЗМІ та Інтернету) реципієнтам про події зі свого життя, тим самим здійснюючи соціальну дію. Прикладом персональної розповіді про ризики може слугувати історія Анджеліни Джолі, опублікована американським періодичним виданням Нью Йорк Таймз (додаток Д).

Таким чином, персональна розповідь (оповідь, історія, наратив) – це мовленнєва реконструкція подій, що репрезентується суб'єктом в дискурсивному просторі певної лінгвокультури і дозволяє не просто створити в тексті відбиток найзначніших з його/ її погляду випадків, а й забезпечити їх трансляцію іншим особам, наділяючи їх специфічними оцінними характеристиками. Саме тому ті чи інші події, розказані індивідами і ставши відомими іншим членам соціуму, перестають сприйматися як суто індивідуальний досвід людини, а набувають соціокультурної ваги.

Проблемна / аналітична стаття про ризики спрямована на роз'яснення суті феноменів, явищ і подій, пов'язаних з найрізноманітнішими приватними чи соціальними, моральними чи політичними, природними чи техногенними ризиками. Оскільки основним завданням публіцистики є вираження і формування суспільної думки, то суб'єктні позиції авторів медіа-публікацій виконують функції "контролера", "реєстратора" або "навігатора" суспільної думки, спрямовуючи і орієнтуючи людей в навколишньому середовищі.

Розуміючи будь-який дискурс як процес і результат, ми виходимо з того, що розгортання медіа-дискурсу, основним жанром якого є аналітична / проблемна стаття, зумовлене авторським наміром створити текст як певний продукт з цілісною структурою, в якому реалізовується інтенція автора. Комунікативна інтенція, що в найпростіших термінах означає намір суб'єкта дискурсивної діяльності, відіграє особливо важливу роль в метакомунікативній ситуації ризику, оскільки дискурс аналітичної статті передусім орієнтований на сприйняття й інтерпретацію адресатом.

Прагматоричні цілі автора аналітичної статті, що полягають у формуванні суспільної системи поглядів і соціальної поведінки, тісно переплетені з його / її комунікативними інтенціями і з функціональною специфікою всього жанру публіцистики. Вони досягаються використанням комунікативних стратегій і риторичних механізмів, які уможливають трансляцію "вбудованих" в суб'єктних позиціях оцінок автора, що асоціюються з судженнями (як негативними, так і позитивними) про події та поведінку партнерів

по комунікації у термінах їх "прийнятності, нормальності, стійкості, достовірності і пристойності" [573. р. 30]. Основне прагнення автора – перенести свої оцінки і позиції в систему вірувань і цінностей читача/слухача/глядача цілісними і незмінними. Таким чином, основоположна прагматична мета проблемної/аналітичної статті – це вплив на реципієнта з метою переконування і маніпуляції.

2.2.2. Аналіз позиціювання суб'єкта в комунікативній ситуації ризику. Різні фокуси дослідження позиціювання суб'єктів у ситуації ризику зумовлені розмежуванням на КСР і МСР, кожна з яких не лише по-різному представлена у дискурсі ризику, а й вимагає відмінних підходів до свого аналізу.

Позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності в КСР – це соціодискурсивний акт, у якому відбувається процес прийняття ним / нею рішення щодо ризику у мікроконтекстних умовах безпосередньої взаємодії комунікантів в умовах одного часу і простору. КСР, змодельована у вигляді фазового сценарію, очевидно, передбачає розгляд позиціювання в динаміці.

Згідно трикутника стансу [426], у соціодискурсивному акті позиціювання виділено три базових вектори – оцінювання, вибору позиції й узгодження її з позиціями інших суб'єктів. Утім, до названих ключових векторів нами додано ще два – когнітивний вектор концептуалізації ситуативних умов, у яких відбувається позиціювання та вектор соціальної орієнтації суб'єктів у конкретних контекстних умовах. Подальший аналіз побудовано у відповідності з цим розподілом. На **першому етапі** розглянуто лінгвокогнітивні особливості концептуалізації ситуативних умов дискурсивної взаємодії, оцінювання предмету позиціювання і вибору суб'єктної позиції щодо нього, а на **другому** – прагмаінтеракційні особливості узгодження позицій СДД і специфіку соціальної орієнтації суб'єктів дискурсивної взаємодії в мікроконтекстних умовах КСР. Таким чином, використана на цьому етапі методика аналізу уможливило охоплення як моносуб'єктної (лінгвокогнітивної) так і полісуб'єктної (прагмаінтеракційної) діяльності суб'єктів під час позиціювання.

2.2.2.1. Дослідження лінгвокогнітивних особливостей позиціювання в комунікативній ситуації ризику. Вибір, який суб'єкту потрібно зробити в ситуації ризику, трактується у цій роботі як процес позиціювання і розглядається в термінах *теорії прийняття рішень*, що вивчається її розробниками у трьох основних напрямках: рішення, що приймаються з упевненістю, ризиковані рішення та безпідставні рішення [335, с. 319]. Наша увага зосереджена на ризикованих рішеннях як таких, "де діючі суб'єкти не можуть повністю контролювати і точно передбачити усі можливі результати своїх дій, проте спроможні дати ймовірнісну оцінку різних обставин і наслідків власних учинків" [335, с. 321].

Уперше увагу на *прагматичних факторах* вигоди і втрат у процесі вибору, "коли та сама проблема представлена по-різному і може бути сформульована з огляду на втрати чи здобутки", звернули розробники теорії прийняття рішень в царині психології, американські дослідники Д. Канеман і А. Тверські [516, с. 453]. Прийняття рішення традиційно розглядається психологами як етап "вольового акту, пов'язаного з вибором мети і способу дії. Продуктивний процес прийняття рішення включає появу нових цілей, оцінок, можливостей, установок, смислів" [703, с. 369].

У лінгвістиці інтерес до проблеми прийняття рішень асоціюється насамперед із вивченням оцінних предикатів і дієслів зі значенням прийняття (виконання) рішення [10, с. 209] типу "вирішувати" (*decide*), "обирати" (*choose*), "передбачати" (*forsee*). Будь-яка проблемна ситуація вимагає, аби суб'єкт усвідомив, яка дія виявиться у ній найбільш раціональною: "У ситуації прийняття рішення розум залишає кілька допустимих можливостей і тоді втручається воля, яка робить вирішальний вибір" [210, с. 308]. Отже, прийняття рішення (*decision making*) суб'єктом дискурсивної діяльності в умовах ситуації ризику розглядається нами як його позиціювання (*stancetaking*) у цій ситуації, яке відбувається у вигляді формулювання проблемних пропозицій і вибору однієї з них у певній цілісній комунікативній взаємодії.

Прийняття рішення в КСР пов'язане з вибором, який необхідно зробити суб'єкту, усвідомлюючи ймовірність будь-яких його наслідків, і в якому відображено результат дискурсивної діяльності суб'єктів – їх станси. Таким чином, у позиціях СДД міститься інформація про епістемічно-оцінне (**епістемічна позиція**) та емоційно-оцінне (**афективна позиція**) ставлення до предмета мовлення та інших суб'єктів, тобто позиціювання суб'єкта в ситуації ризику зумовлене її аксіологічними й епістемічними оцінками, які можуть бути як позитивними, так і негативними. Суб'єкт обирає серед різноманітних альтернатив, намагаючись досягти задуманої мети. Інгерентна гіпотетичність, характерна будь-якій ситуації ризику, пов'язана з епістемічним складником позиціювання, в той час як її аксіологічна двополюсність – з афективним.

Гіпотетичність ситуації ризику й епістемічна позиція. В епістемічній позиції відображено не лише інформацію про походження знань мовця щодо предмета мовлення (*пряма і непряма евіденційність*), а й суб'єктивну рефлексію, що ґрунтується на поточних параметрах ситуативного контексту (*модальність достовірного і недостовірного знання*). Відповідно, епістемічні позиції (ЕП) учасників дискурсивної взаємодії в КСР варіюються в діапазоні від ЕП невпевненості до ЕП впевненості. Таким чином, епістемічний складник суб'єктної позиції, виражений у мовленні (тексті) суб'єкта за допомогою епістемічних засобів модальності й евіденційності, інформує партнерів по комунікації про його/її відданість істинності повідомлення, джерело здобутих знань та рівень впевненості у власному висловленні.

Утім, суб'єкт дискурсивної діяльності в процесі позиціювання не лише отримує знання про навколишній світ і обмінюється цими знаннями з партнерами по комунікації, а й транслює власне ставлення й оцінки (як до об'єкта, так і до інших суб'єктів мовлення), виражаючи викликані у нього почуття й емоції, що складають його афективну позицію.

Двополюсна аксіологічність ситуації ризику й афективна позиція. Емоції, які супроводжують позиціювальну діяльність суб'єкта в дискурсі ризику,

допомагають йому виносити оцінки стосовно ризику, ґрунтуючись не лише на знаннях. **Емоційні оцінки** як частина афективного стану мають особливе значення у дискурсивному середовищі ситуації ризику, оскільки в її екстремальних умовах іноді саме емоційне оцінювання впливає на раціональне рішення суб'єкта. Емоція задає певне бачення проблеми, викликаючи позитивну/ негативну модальність. У цьому якраз полягає нерозривний зв'язок між епістемічним та афективним компонентами позиції СДД: емоційним станом мовця активується його аксіологічна діяльність, провокуючи оцінний зміст його суджень під час позиціювання і навпаки.

Афективна й епістемічна позиції розділені нами штучно – лише для зручності їх вивчення. Насправді ж вони нерозривно пов'язані і не існують одна без одної, оскільки виявляються компонентами оцінювання як одного з векторів соціодискурсивного акту суб'єктного позиціювання. Вектор оцінювання включає суб'єктивну оцінку бажаності і привабливості об'єкта (дії, події) мовлення, а також і його / її достовірності (модальність) та джерела інформації (евіденційність). На основі афективних і епістемічних оцінок суб'єкт приймає рішення (або займає певну позицію) в ситуації ризику. Динаміку лінгвокогнітивного процесу прийняття суб'єктом рішення в КСР проаналізовано за допомогою *теорії ментальних просторів* Ж. Фоконьє [440].

Методика концептуального аналізу в межах **теорії ментальних просторів** використана як когнітивно-дискурсивний інструмент реконструкції процесу прийняття суб'єктом рішення у досліджуваних ситуативних умовах, відображаючи динамічну модельованість побудови дискурсу, втілену у специфічних граматичних, лексичних та інших лінгвокогнітивних операторах. Доцільність залучення теорії ментальних просторів до дослідження позиціювання в КСР полягає в тому, що основою діяльності у ній суб'єкта є здатність індивіда уявляти наслідки альтернативних шляхів розвитку подій як підґрунтя для прийняття ним/нею рішень.

Згідно визначення Ж. Фоконьє, ментальні простори – це "впорядковані множини з елементами (а, в, с...) і відношеннями між ними ($R_1 ab, R_2 ad, R_3 cbf \dots$), відкриті для поповнення їх новими елементами і новими відношеннями"

[440, р. 16]. Таким чином, ґрунтуючись на фонових знаннях, ментальні простори існують у свідомості людини не у вигляді готових структур, а виникають щоразу заново в ході розгортання дискурсу [441, р. 45; 442, р. 276–278; 666, р. 184]. Вони структуруються вилученими в процесі обробки тексту ментальними схемами (фреймами, скриптами, сценаріями) та співвідносяться з певними областями реального чи уявного світу.

Мовні вирази, на думку Ж. Фоконьє, – це інструкції, відповідно до яких здійснюється ментальне конструювання ситуацій – реальних або видуманих [440, р. 62], котрі замінюються ментальними просторами, оскільки, взяті з конкретних текстів, вони віддзеркалюють розуміння людиною гіпотетичних або уявних (контрфактивних) ситуацій і допомагають глибше зануритись у дискурс. Ментальні простори відображають здатність людини не лише створювати власну модель навколишнього середовища, наслідуючи інформацію з реального або уявного світу, а конструювати себе і свою ідентичність як невід’ємну частину цього світу. Людина за власним вибором реалізовує ці можливості у конкретних розумово-мовленнєвих актах.

Наприклад, у реченні *"But, if you are so busy in your virtual life that you forget about your real life, if you spend even more and more time online, and start to neglect yourself and the people around you – then, it is time that you started seriously thinking twice about Facebook"* (Lewis_ARTICLE) за допомогою слова *if* встановлюються ментальні простори, котрі передбачають наявність альтернативного розвитку цієї ситуації, що трактується як можливість / необхідність вибору, перед яким стоїть суб’єкт позиціювання в комунікативній ситуації ризику (рис. 2.2).

У термінах Ж. Фоконьє такі слова, як *if* і *when* називаються простороконструювальними елементами (*space-builders*), під якими розуміються "мовні вирази, за допомогою яких встановлюються різноманітні ментальні простори у перебігу інтеракції" [442, р. 277]. У КСР простороконструювальні елементи *if* та *when* виконують функцію ймовірності вибору (альтернативності) або прогнозу.

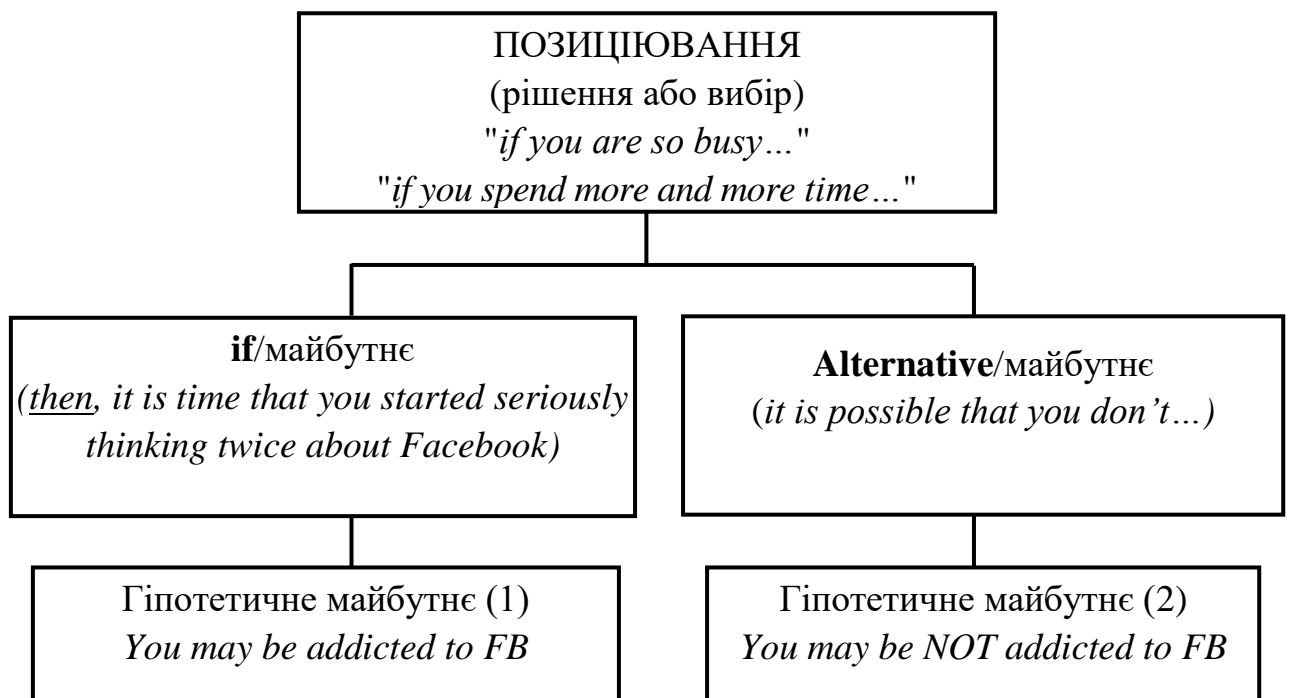

Рис. 2.2 Конструювання ментальних просторів
у комунікативній ситуації ризику

Отже, побудова ментальних просторів суб'єктами КСР – це когнітивне моделювання, суть якого полягає в конструюванні можливої / ймовірної / гіпотетичної або навіть контрфактивної реальності. Роздумуючи, намагаючись прийняти правильне рішення у ситуації ризику, "люди осмислюють речі не лише згідно з контекстом, а й з тим, що вони індивідуально вносять до ситуації" [587, р. 53]. При вивченні позиції суб'єкта дискурсивної діяльності в ситуації ризику аналізується характер інтерпретації ним "заповненого контекстом оточення в умовах реальної життєвої ситуації" [587, р. 228], аби знайти відповіді на запитання про те, звідки береться цей контекст і чому в різних людей, учасників однієї і тієї самої ситуації, він буває різним. Таким чином, саме методика ментальних просторів дозволила нам простежити динаміку позиціювання суб'єктів дискурсивної діяльності в комунікативній ситуації ризику, уможлививши визначення тенденцій у конструюванні ними різних ідентичностей, що варіюються в діапазоні від "суб'єкта, схильного до ризику" до "обережного суб'єкта".

Утім, як епістемічне, так і афективне позиціювання має не лише суб'єктну, а й міжсуб'єктну природу, адже дискурсивна маніфестація знань та емоцій

організована радше як інтерактивна практика, аніж індивідуальне вираження особистісних переживань суб'єкта. Так, на наступному етапі від аналізу лінгвокогнітивних особливостей позиціювання в КСР перейдемо до вивчення його прагмаінтеракційної специфіки.

2.2.2.2. Дослідження прагмаінтеракційних особливостей позиціювання в комунікативній ситуації ризику. Процес міжособистісної трансмісії емоцій в комунікації, як і процес обміну знаннями чи співтворення значень у дискурсі – це не просто віддзеркалення внутрішнього світу індивіда, його почуттів і вподобань, але й шлях до досягнення певних цілей у соціальній взаємодії, до яких належить конструювання суб'єктних позицій та становлення ідентичностей. Засвоєння, передача і розподіл знань також включені у базову структуру різноманітних процесів життєдіяльності людини, яким інгерентно властива кооперативна природа.

Конструювання епістемічно компетентних суб'єктів комунікації в ситуації ризику відбувається у вигляді "динамічної екології" [474, р. 19], що означає "спільну обробку інформації щодо цієї ситуації усіма учасниками комунікації" [474]. Так, афективний і епістемічний аспекти суб'єктної позиції залежать не лише від індивідуальних характеристик і уподобань кожного з суб'єктів ситуації ризику, а й від взаємодії між ними.

Вибір позиції в КСР, що втілений у готовності йти на ризик або відмовитись від нього, зумовлений як власними знаннями й емоціями суб'єкта про ситуацію, так і його/її уявленнями та очікуваннями щодо епістемічних та афективних позицій інших учасників комунікації. Епістемічно-афективна оцінка ймовірності виграшу/програшу впливає на прийняття людиною рішення в КСР не сама по собі, а опосередковано, через рефлексію усвідомлення прагматичних цілей у мовленнєвій інтеракції з іншими суб'єктами. Людина приміряє ситуацію до себе, до своїх можливостей. Ризик у цьому сенсі – це ймовірнісна прогностична характеристика поведінки особистості, що регулюється механізмами інтеракції з іншими учасниками ситуації.

Таким чином, поряд з моносуб'єктними засобами позиціювання, що мають **стансовиражальний характер**, у дискурсивній діяльності суб'єктів позиціювання особливої ваги набувають міжсуб'єктні **стансовстановлювальні засоби**. Фокус нашого дослідження на цьому етапі розширюється з індивідуальних висловлень суб'єктів позиціювання до їх взаємодії з іншими інтерактантами. Ми простежуємо, як позиції суб'єктів динамічно конструюються, узгоджуючись і трансформуючись під час їх дискурсивної діяльності в ситуації ризику. Для цього використовується комплекс методичних прийомів інтеракційної соціолінгвістики [478; 501; 518; 524; 559], міжособистісної прагматики [519–521; 560], конверсаційного аналізу [458], етнометодології [502], методики аналізу категорії членства [617] та діалогічного синтаксису [426–428]. Ґрунтуючись на підвалинах перерахованих методик, нам вдалось охопити міжсуб'єктну, полівокальну та мультикультурну природу позиціювання, проаналізувати особливості інтеракційних компонентів акту позиціювання, виокремити типи позиціювальної взаємодії та виділити рекурентні механізми позиціювання в КСР.

Передусім, скориставшись **методикою аналізу діалогу** в межах теорії **етнографії мовлення** Д. Хаймса, виокремлено і систематизовано компоненти комунікативної ситуації ризику як особливої англомовної мовленнєвої події [502, с. 37]. Наслідуючи знаменитий мнемонічний інструмент позначення цих компонентів англійським словом SPEAKIN (де *S setting* – обстановка; *P participants* – учасники; *E ends* – їхні цілі; *A act sequence* – послідовність мовленнєвих ходів; *K key I instrumentalities* – ключові вербальні та невербальні засоби, що використовуються учасниками мовленнєвої події; *N norms of interaction* – правила та норми побудови мовленнєвої інтеракції) [502, с. 37], упорядковано виокремлені фрагменти КСР і проаналізовано важливі для аналізу позиціювання компоненти цих ситуацій. Евристичний інструментарій етнометодології допоміг встановити зв'язки мовленнєвої події під назвою "комунікативна ситуація ризику" та поведінки її учасників з більш обширними культурними переконаннями, віруваннями та цінностями, властивими носіям англійської мови.

Оскільки конструювання позицій СДД, як і створення значень в комунікації – процес динамічний і міжсуб'єктний, а слово "прагматика" походить від грецького *pragma* (дія), то в нашій роботі, безперечно, активно задіяні дослідницькі інструменти, запропоновані **прагматичними** підходами до аналізу дискурсу. Передусім йдеться про **принцип кооперації** Г.П. Грайса ("будуйте свої репліки так, як вимагається на тому етапі, на якому вони виникають, згідно мети або напряму бесіди, у якій ви берете участь" [475, р. 45] та про **теорію ввічливості й обличчя** П. Браун та С. Левінсона, де обличчя – це певна "соціальна репутація, яку кожен комунікант намагається зберегти і на яку має інгерентне право" [387, р. 65]. При цьому поняття ввічливості охоплює всі лінгвістичні прийоми, якими можуть користатися суб'єкти інтеракції, аби "врятувати обличчя" один одного під час конструювання й узгодження позицій СДД. "Позитивна ввічливість" асоціюється з мовними засобами, що використовуються інтерактантами, аби прийти до згоди і виразити симпатію один до одного. Натомість, за допомогою "негативної ввічливості" суб'єкти використовують мову, аби мінімізувати тиск, дистанціюватись один від одного або продемонструвати повагу. Використовуючи вищезгадані методики, виявлено та проаналізовано консонантне (гармонійно узгоджене) та дисонантне (конфліктне) позиціювання в КСР.

Послугуючись методикою **конверсаційного аналізу**, простежено динаміку позиціювання суб'єктів в КСР під час узгодження їх позицій, зважаючи на структуру чергування реплік та їх мовне оформлення. Одиницею дослідження у цьому разі стала **пара суміжних реплік** (ад'яцентна пара – *adjacency pair*) [616], структура якої вважається конститутивною для організації інтеракції в дискурсі, наприклад:

{ *'The building is currently compromised with the strong presence of media', says Mitchell, "We foresee a high-risk situation developing. We recommend you do not proceed'.*

{ *'D'you mean not go into the house?' I clarify (Kinsella: 362).*

Діалогічний обмін у наведеному вище прикладі складається з двох суміжних реплік, які називаються "ад'яцентною парою" – складним конверсаційним утворенням, у структурі якого виділяються дві семантично-, прагматично та структурно пов'язаних частини [616, р. 55]. Використання пари суміжних реплік для аналізу позиціювання, з одного боку, дозволяє простежити передбачуваність, залежність від персональних очікувань кожного з суб'єктів стосовно один одного, а з іншого – непередбачуваність, випадковість суб'єктних позицій у дискурсі, що певною мірою втілено в *проспективному* і *ретроспективному* узгодженні позицій СДД.

Поряд з методикою конверсаційного аналізу, для визначення й візуалізації інтеракційних механізмів позиціювання, вжитих учасниками дискурсивної взаємодії у комунікативній ситуації ризику, використано **методику діалогічного синтаксису**, а саме: метод графічного зображення діалогу під назвою "діаграф" [426] – особливого методу конверсаційного транскрибування, який унаочнює паралелізм, повтор і модифікацію лексико-граматичних ресурсів, що використовуються мовцями під час узгодження ними суб'єктних позицій. Проілюструємо використання діаграфу на прикладі:

{	‘But I want	‘We recommend		you do not	proceed.’	Mitchell nods.
	‘Well,	we recommend		to	proceed’.	
	‘I’m going	we recommend		that	you do not’	
		we recommend		to	proceed’	

Наведений діалог у складі двох пар суміжних реплік записаний таким чином, аби унаочнити виділення його лексичних елементів, які використовуються співрозмовниками повторно. Так, приміром, слово *proceed* вжито тричі, причому різними мовцями і з різними прагматичними цілями. У той час як суб'єктно-предикатна група *we recommend* без будь-яких змін повторюється в мовленні того самого учасника. Методика діалогічного синтаксису використана на етапі виділення й аналізу рекурентних екологічно-навантажених механізмів позиціювання, як от механізми рециркуляції, зворотного зв'язку та емоційного резонансу.

I, врешті, за допомогою методики **аналізу категоризації членства** (АКЧ – *Membership Categorization Analysis*) Г. Сакса [617; 624] проаналізовано ситуативне встановлення і рефлексивне використання комунікативних ролей і конструювання ситуативних ідентичностей суб'єктами КСР. Розглядаючи інтеракцію як "культуру в дії", Г. Сакс фокусується на способах категоризації мовцем себе та інших. У нашій роботі прикладами "категорій членства" у КСР є ролі, що виконуються учасниками цих ситуацій (*мотиватор, демотиватор*), а також типи ідентичностей, що конструюються суб'єктами цих ситуацій – від *схильного до ризику* до *обережного суб'єкта*. Кожній з цих груп (категорій) властивий певний набір категоріально пов'язаних мовленнєвих дій і характеристик. Наприклад, існують конвенційні очікування стосовно можливих дій "схильного до ризику" або "обережного" суб'єкта в умовах ризикованого вибору, як і ставлення до таких дій з боку інших суб'єктів, яке не є однорідним. Водночас невідповідність категоріально очікуваній поведінці є інтеракційно маркованою і вимагає пояснення. У прикладі нижче один з мовців називає ризиковану поведінку дівчинки "незвичною" (*unusual*), тим самим маніфестуючи свої очікування стосовно соціопсихологічних норм, характерних для виконання представником категорії "дочка, дитина", на що у відповідь жінка закликає не категоризувати невірнo, або "не навішувати ярликів" (*Let's not use a label*):

'Would you say your daughter's behavior in this instance was unusual?' he said. 'Has she taken unusual risks in the past? Is she a risk-taker?'

The mother said 'Let's not use a label' (Whyman_ARTICLE).

Типовість, упізнаваність ситуативних ідентичностей суб'єктів у КСР зумовлює їх релевантність для ходу інтеракції, оскільки вони прогнозують формально-змістову організацію уїєї розмови. У наступному прикладі жінка висловлює своє позитивне ставлення до чоловіка, якого називає *risk-taker*, тим самим категоризуючи суб'єктів, схильних до ризику як "відкритих (*very open*), дружніх (*friendly*), чудових (*awesome*) дюдей", до групи яких відносить і саму себе:

What an awesome guy! He's the guy who was the life of the party. We had a lot in common. He was just like me. Very open, friendly, risk-taker. He was adventurous. He liked living on the edge (СОСА 151106).

Аналіз категоризації членства, поряд з методикою конверсаційного аналізу, слугує перспективним інструментом дослідження ідентичностей дискурсивних суб'єктів у різних ситуативних умовах. Як слушно зазначає Н.К. Кравченко [144, с. 180], "використання АКЧ у дискурсології уможливорює інтеграцію макро- і мікропідходів до аналізу дискурсивної інтеракції", оскільки ідентичності й комунікативні ролі інтерактантів завжди певною мірою індексуються їх мовленнєвими ходами і комунікативною поведінкою у процесі інтеракції. З одного боку, "категорії членства" вибудовуються в певний конверсаційний момент і є релевантними для комунікантів у конкретних (локальних) умовах інтеракції. З іншого боку, самим типом дискурсивної ситуації може встановлюватись ієрархія глобальних стосунків між ними.

2.2.3. Аналіз позиціювання суб'єкта в метакомунікативній ситуації ризику. Онтологічний генезис "суспільства ризику" відбувається в дискурсі ризику, що актуалізується через висловлення окремої людини і її суб'єктні позиції, котрі в сукупності складають її ідентичність. З іншого боку, такі макросуспільні процеси, як медіатизація, інформатизація і соціальна мобільність виступають потужними факторами, що впливають на динаміку і характер дискурсивного формування ідентичності кожного індивіда.

Нині, коли будь-яка пересічна людина в будь-який момент має доступ до величезної кількості інформації різного характеру і різного ступеня достовірності, усі її судження і рішення щодо ризику мають суб'єктивно-публічний характер. У сучасному суспільстві "пошук безпеки перекладено на плечі індивіда" [695; 696]. Через постійну необхідність здійснювати відповідальний вибір серед численних альтернатив, через потребу безперервної маніфестації своїх позицій у глобальних соцмережах та узгодження цих позицій в інтеракції з необмеженою кількістю інших людей, індивід почуває загрозу цілісності й унікальності свого "Я", усвідомлюючи, що його / її вже не підтримують традиційні порядки і звичні соціальні інституції. Характеристикою сучасного періоду розвитку людства, який подекуди називають

пізнім постмодернізмом, послідовники теорії "суспільства ризику" вважають "кінець ери впевненості у завтрашньому дні і початок епохи глобальних ризиків" [554, р. 12]. Загострення проблем безпеки, виникнення нових ризиків (екологічних, політичних, економічних), які постають перед усім людством, не можуть не вплинути на позиції окремого суб'єкта дискурсивної діяльності.

Таким чином, позиціювання суб'єкта в метакомунікативній ситуації ризику набуває особливого – соціосеміотичного – змісту, адже знання й уподобання окремого індивіда сьогодні доступні широкому загалу і навпаки. Накопичуючись, ідентичності окремих суб'єктів дискурсивної діяльності організовуються в "колективну ідентичність соціуму" [182, с. 255]. Отже, інтегрований дискурс-аналіз позиціювання в МСР здійснено за такою схемою: оскільки станс – це дискурсивний конструкт, основними елементами якого є епістемічно-оцінне та афективно-оцінне ставлення суб'єкта дискурсивної діяльності до предмета мовлення, то (1) спершу було розглянуто специфіку конструювання епістемічного та афективного компонентів у складі позицій СДД, аналіз яких (2) не лише уможливив подальше виокремлення типів колективних ідентичностей суб'єктів дискурсивної діяльності у МСР, а й (3) став основою для визначення позиціювальних стратегій, що ними використовуються.

2.2.3.1. Позиція як відображення системи знань, цінностей та вірувань суб'єкта про світ. В епістемічних позиціях, що конструюються учасниками метакомунікативної ситуації ризику, виражається пропозитивна інформація, яка включає не лише знання мовця про предмет позиціювання і ступінь його/її особистої відповідальності за правдивість цієї інформації (модальність), а й повідомляється про джерело її отримання (евіденційність). Натомість афективна позиція містить інформацію про емоції й оцінки суб'єкта щодо ризику як предмета мовлення.

Епістемічні позиції у МСР варіюються від вираження абсолютної впевненості через висловлення переконаності й обізнаності до повної невпевненості через вербалізацію припущень і можливостей. Дослідження епістемічного позиціювання в МСР, в основі якого лежить суб'єктивність автора,

що формується на базі його / її переконань, знань і досвіду, здійснювалося шляхом аналізу мовних засобів вираження модальності достовірного і недостовірного знання та прямої і непрямой евіденційності.

В *афективних позиціях*, представлених суб'єктами в МСР, закладено значний риторичний потенціал, за допомогою якого справляється цілеспрямований вплив на формування системи цінностей широкого загалу споживачів медіа-текстів, на їх розуміння структури світобудови навколо. Шляхом афективного позиціювання мовці актуалізують акти самопрезентації й оцінювання, а також узгоджують власні позиції з позиціями партнерів по комунікації. Уважається, що АП слугують для індикації численних соціальних та моральних характеристик суб'єкта [373, р. 420–422]. Вони сигналізують про індивідуальні та спільні (*shared*) етнокультурні і соціокультурні особливості вербального і невербального вираження емоцій та почуттів, а також про норми їх експресії у певному лінгвокультурному середовищі. Мовне оформлення АП вказує на соціальну варіативність мовленнєвої поведінки як окремого суб'єкта, так і цілих громад, що є цінним внеском до вивчення соціолінгвістичної диференціації та соціокогнітивної категоризації носіїв мови, яка досліджується.

Отже, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності в МСР – це соціокультурний конструкт, у якому не просто репрезентуються знання, емоції, почуття, оцінки і ставлення суб'єкта стосовно предмета мовлення та інших суб'єктів, а завдяки якому конструюються моделі соціального і морального порядку, закладаються поняття норми і відхилення, розуміння корисного і шкідливого, пропонуються моделі поведінки, варті визнання чи осуду. Інакше кажучи, ключовим аспектом прагмариторичної та ідеологічної (соціосеміотичної) функціональності позиціювання в МСР є формування у масового слухача позитивного чи негативного ставлення щодо ризиків, подій або їх учасників.

2.2.3.2. Колективні ідентичності суб'єктів метакомунікативної ситуації ризику. Аналіз співвідношення епістемічного та афективного компонентів у складі позиції СДД,

їх збалансованість або асиметрія дозволив виокремити типи колективних ідентичностей суб'єктів, що конструюються в МСР – дилетантів, експертів та медіаторів.

На думку Н. Ферклафа, сучасне суспільство, як і новітня економіка, ґрунтуються на знаннях і дискурсі ("*knowledge-based and discourse-based economy*") [438, р. 231]. Коментуючи це твердження, зауважуємо, що в умовах сучасного інформатизованого суспільства нові знання продукуються, циркулюють і здобуваються під час неперервної спільної дискурсивної діяльності суб'єктів. При цьому існує деяка епістемічна нерівність серед представників різних соціальних груп. Пересічні громадяни (дилетанти, новачки, нефаківці), на відміну від експертів (спеціалістів, фахівців), мають незначний або обмежений доступ до спеціалізованого знання, в основному здобуваючи його через ЗМІ, або покладаючись на власний досвід. Відповідно, неспеціалісти не завжди отримують наукову, перевірену і достовірну інформацію щодо різноманітних ризиків, що, власне, і робить їх "**дилетантами**". Вони зазвичай маніфестують свої позиції у буденних розмовах (розмовний, побутовий дискурс), або персональних розповідях, розказаних усно або опублікованих у сучасних електронних медіа, відповідно, набуваючи статусу медіа-дискурсу. Знання дилетантів "надто суб'єктивні, емоційно-забарвлені і подекуди викривлені" [506, с. 26], що, власне, підтверджується нашим дослідженням, у якому доводиться, що для дискурсивної реалізації ідентичності дилетанта характерне афективне позиціонування, на протипагу епістемічному.

Натомість, **експерти**, котрі володіють спеціалізованим знанням, стають авторами аналітичних медіа-публікацій та доповідей про ризики, у яких намагаються не лише репрезентувати свої суб'єктивні позиції, аналізуючи проблему і пропонуючи шляхи її вирішення, а й дають своїм адресатам поради щодо прийняття рішень, попереджають про можливі небезпеки і наслідки, критикують позиції інших експертів. На протипагу дилетантам, у позиціях яких переважає афективний компонент, позиції експертів ґрунтуються епістемічних оцінках. Замість емоцій, автори експертних висновків та аналітичних статей

спираються на знання і компетентність. Під час позиціювання, експерт, спеціаліст у своїй сфері, не лише хоче поділитися знаннями зі своїми читачами, а й прагне переконати їх у винятковій правильності саме своєї позиції.

Журналісти, які в МСР конструюють ідентичності **медіаторів**, – посередників між фахівцями і нефахівцями (між експертами і дилетантами), несуть відповідальність за передачу інформації від джерела до реципієнта. Вони здійснюють зв'язок між експертами – представниками інституцій та організацій і дилетантами – їх аудиторією. А, отже, суб'єктів з ідентичністю "журналіст-медіатор", поряд із суб'єктами з ідентичностями "експерт" і "дилетант", можна вважати соціальними агентами суспільства ризику. Своєю дискурсивною діяльністю вони творять соціальну реальність. Виходячи зі своїх суб'єктивних особливостей та користуючись об'єктивними ресурсами, вони конструюють позиції СДД у дискурсі, послуговуючись схемами сприйняття, оцінювання і соціальної взаємодії. Якщо дилетанти у своїй сукупності створюють спільноти *користувачів* медіа-дискурсу про ризики, експерти – об'єднання його *менеджерів*, то медіаторів можна розглядати як *інтерпретаторів* публічної дискусії. Для них консенсус з приводу того, що таке ризик, який обговорюється, і як його слід сприймати і тлумачити, стоїть вище істини або компетентності.

2.2.3.3. Дослідження прагматичних і соціосеміотичних особливостей позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику. Згідно теорії комунікації, метакомунікація – це її різновид. Функціями метакомунікації є "коментування, пояснення, констатування або оцінювання комунікативних повідомлень" [270, с. 80]. У нашій роботі позиціювання суб'єкта, який перебуває не безпосередньо в ситуації ризику (*in situ*), а за її межами, належить до метакомунікативного рівня цієї ситуації (*ex situ*). Суб'єкти МСР можуть формулювати свої позиції щодо самого ризику як предмета позиціювання, а також можуть репрезентувати своє ставлення до рішень – своїх і чужих, індивідуальних і колективних, побутових і суспільно-політичних. Як уже вказувалось раніше, МСР представлена в медіа-текстах про ризики, серед яких досліджувались персональні розповіді, експертні доповіді й аналітичні статті.

Саме матеріал та типи ідентичностей, що конструюються суб'єктами у кожному з цих текстів, справив визначальний вплив на підбір методики дослідження на цьому етапі.

Методика наративного аналізу дискурсу. Для вивчення позиціонування суб'єктів-дилетантів у *персональних розповідях* була використана методика наративного аналізу дискурсу. Основна мета цього напряму дискурсивних досліджень полягає у вивченні внутрішньої структури розповіді та її регулярних характеристик, які, згідно з твердженням Й. Брокмейєра і Р. Харре, дозволяють інтегрувати той чи інший індивідуально розказаний випадок у певний узагальнений, культурно-встановлений паттерн: "наративи діють як форми посередництва між особистісними моделями й узагальненими канонами культури, тобто є одночасно моделями світу і моделями власного "Я" [41, с. 38]. Інакше кажучи, методика наративного аналізу дискурсу, поряд з іншими, використаними у роботі методами, уможливорює інтегрований розгляд позиції СДД у макро- і мікродискурсивних площинах.

Незважаючи на значне розмаїття наратологічних теорій, серед яких наративна схема чарівної казки В.Я. Проппа [236], структурний аналіз наративу В. Лабова [537], критичний аналіз наративу Т.А. ван Дейка [418; 419; 422], усі вони об'єднані прагненням виявити фундаментальні, смислотвірні принципи повістування. Нас же цікавлять ті підходи до аналізу персональної розповіді, котрі дозволяють розглядати наратив як інтеракційну подію, оформлення якої свідчить про ідентичність її автора. До них, передусім, належить *теорія позиціонування та суб'єктності* як одного з альтернативних напрямів наративного аналізу у межах дискурсивної психології [368; 486; 492; 644]. Під час природної оповіді "динамічно конструюється суб'єкт і його позиції", – вважають представники цієї теорії. Оскільки практика оповіді передбачає конструювання своєї суб'єктності, то в процесі повістування оповідач створює різні версії самого себе, які сукупно зводяться до його унікальної ідентичності [368, р. 138].

Аналізуючи поведінку суб'єктів МСР за допомогою наративного аналізу, ми фокусувались на питанні про те, яким чином позиції оповідача пов'язані

з його ситуативними і колективними ідентичностями в ситуації ризику. Це стало можливим завдяки тому, що спосіб представлення себе і своїх стансів у персональній розповіді індексує ті аспекти особистості, які для неї самої є релевантними [492, р. 175–176]. Мається на увазі, що лексико-граматичне оформлення персональної розповіді свідчить не лише про концептуалізацію мовцем певних контекстних умов як ситуації ризику (див., наприклад, лексичну хмару і фрейм персональної розповіді Анджеліни Джолі у додатку Д) а й граматику репрезентацію своїх дій та суб'єктних позицій. Так, граматична структура англійського нарративу, у якому йдеться про позицію суб'єкта щодо ризику дозволяє виокремити її три основних елементи:

(1) процес позиціювання щодо ризику – (не-)прийняте рішення (зазвичай, виражено дієсловом, або дієслівною фразою);

(2) учасник(и) процесу позиціювання в ситуації ризику (типово виражено займенником або іменниковою фразою);

(3) обставини, у яких відбувався процес позиціювання (реалізується у прийменникових та прислівникових зворотах і в підрядних реченнях).

Продемонструємо вищесказане на прикладі речення, взятого з персональної розповіді Анджеліни Джолі, яку вона опублікувала в газеті Нью-Йорк Таймс у травні 2015 року: "*Once I knew that this was my reality, I decided to be proactive and to minimize the risk as much I could*" (The New York Times) (повний текст персонального нарративу А. Джолі див. у додатку Д). У наведеному прикладі, який можна розглядати як міні-нарратив, виокремлюється один учасник (виражено займенником *I*), який водночас є автором оповіді і суб'єктом позиціювання, виступаючи в синтаксичній структурі речення у функції підмета. Дієсловом *decide* у предикатній групі *decided to be proactive and to minimize the risk* маніфестується позиція СДД (рішення) щодо ризику. І, насамкінець, підрядною клаузою "*Once I knew that this was my reality*" окреслюються обставини, у яких актриса приймала рішення.

Отже, розглядаючи позиціювання суб'єкта в персональній розповіді як особливу дискурсивну практику, завдяки якій він / вона усвідомлює себе і свою самість [409, р. 388], ми виявили макроструктурні і прагматичні

особливості позиціювання шляхом: (1) виокремлення інтертекстуальних сюжетних ліній і сценаріїв ситуації ризику, на основі яких здійснюється суб'єктне позиціювання в МСР; (2) визначення рівня взаємозв'язку конкретного (локального) повістування про себе і про свої рішення щодо ризику з макрокультурними сценаріями, характерними для англомовної лінгвокультурної спільноти.

Методика критичного аналізу дискурсу. *Проблемні (аналітичні) статті та експертні доповіді* аналізувались з використанням методичного апарату критичного аналізу дискурсу (КДА) [84; 421; 435–438; 455; 691; 692; 694] – міждисциплінарного підходу до вивчення комунікації в соціокультурному макроконтексті. За допомогою КДА встановлюються зв'язки між "знаками, значеннями і соціо-історичними умовами, які задають семіотичну структуру дискурсу" [455, с. 5]. Іншими словами, аналіз проблемних статей у руслі КДА уможливив розкриття природи взаємостосунків між позиціями окремих суб'єктів дискурсивної діяльності і соціальним семіозисом суспільства ризику. За допомогою КДА в роботі здійснюється спроба звести соціальні виміри позиціювання в ситуації ризику до комплексного дослідження його лінгвокогнітивного, прагматоричного і соціосеміотичного аспектів.

Соціальні феномени, до яких, безперечно, належить позиціювання суб'єкта в МСР, надзвичайно складні і не можуть бути висвітлені в межах однієї дисципліни. Саме всеохопна методологія КДА дозволяє інтегрувати методи і підходи таких галузей лінгвістики як прагматика, риторика і лінгвосеміотика, об'єднаних принципом "*критичного*" погляду на структури дискурсу. Поняття мови, мовлення, дискурсу, вербальної взаємодії і комунікації належать до мікрорівня соціального порядку. Натомість, влада, домінування і нерівність між соціальними групами – це традиційні терміни, що стосуються аналізу макrorівня. Завдання КДА – теоретично і практично подолати цей "розрив" між макро- і мікроструктурами дискурсу [84, с. 113].

Аналізуючи, наприклад, дискурс експертної доповіді стосовно ризику радіаційного опромінення після аварії на японській АЕС, ми розглядаємо його не просто як текст зі складною структурою, а як засіб формування уявлень

і знань реципієнтів цього дискурсу про світ. Так, у фокус нашої уваги на цьому етапі аналізу потрапляють: 1) механізми формування, маніфестації та трансформації суб'єктних позицій авторів проблемних статей та їх колективних ідентичностей; 2) роль дискурсу МСР у встановленні епістемічної, а, отже, і соціальної нерівності, адже знання у 21 ст. – це капітал; 3) значення інтердискурсивних та інтертекстуальних зв'язків, у які "вбудований" текст, у структуруванні соціокультурної реальності; 4) прагматичні фактори позиціонування – пресупозиції, імплікації, імплікатури.

Таким чином, використана комплексна методика дослідження позиціонування суб'єктів у проблемних статтях та доповідях порівнево складається з (а) аналізу вербально-семантичного рівня (виокремлення лексико-семантичних, семантико-синтаксичних та стилістичних засобів позиціонування), (б) аналізу прагмариторичного рівня (інтерпретація засобів вербально-семантичного рівня в ракурсі стратегічного конструювання колективних ідентичностей експерта і медіатора); (в) аналізу соціосеміотичного рівня (виявлення індексів суперструктури суспільства ризику – контекстуальних імплікатур ризику, макропропозицій та інтертекстуальних зв'язків).

Підсумовуючи, зауважимо, що, незважаючи на методологічний плюралізм критичного дискурс-аналізу [84, с. 21] взагалі і аналізу позиціонування дилетантів, експертів та медіаторів у МСР зокрема, наше дослідження на цьому етапі передусім стосується аспектів нерівного доступу до знань та інформації, а, відтак, і соціальних умов та наслідків зловживань владою в інформаційній сфері суспільства ризику.

Методика дослідження стратегій позиціонування в МСР. Створення і формування в медіа-дискурсі соціокогнітивних установок, поглядів і вірувань зумовлюється існуванням спільного для усіх учасників дискурсивного простору, в якому відбувається процес комунікації і породжуються соціально значущі знання. Репрезентуючи свої суб'єктні позиції в медіа-тексті про ризики (як в персональній розповіді, так і в аналітичній статті), автори використовують цілу низку специфічних засобів інтенційно-стратегічного характеру, аби донести

інформацію про ці позиції до читача/слухача/глядача, забезпечити їх адекватне сприйняття і, можливо, навіть справити вплив на суб'єктні позиції своїх реципієнтів, трансформуючи або модифікуючи їх.

Витлумачення дискурсивного позиціювання й ідентичності у соціосеміотичному та прагмариторичному ракурсах передбачає вивчення його як процесу соціально зумовленої мовленнєвої взаємодії, що описується в термінах соціально-важливих дій і **стратегій**, які використовуються учасниками спілкування в рамках певної ситуації, а точніше, ситуації ризику. "Наявність процедурального складника у концептуалізованому знанні забезпечує здатність певних концептів виступати ментальними корелятами дискурсивних стратегій, адже стереотипи поведінки, акумулюючи процедуральне знання, виявляються по суті готовими "інструкціями" дій, або моделями поведінки" [306, с. 244].

Оскільки стратегії вважаються "центральним поняттям будь-якого прагма-орієнтованого дослідження" [306, с. 242], їх активно вивчають як вітчизняні [32; 228; 230; 305], так і зарубіжні лінгвісти [83; 118; 419 та ін.]. У теоретичній літературі, пов'язаній зі стратегічним плануванням мовлення, можна відзначити розмаїття назв, характеристик і атрибутів, супутніх з терміном "стратегії", які можуть бути мовленнєвими, комунікативними, дискурсивними, риторичними і т. ін. Список назв залишається відкритим і може поповнюватись залежно від реалізації нових аспектів дискурсивної діяльності. Утім, суть цього явища залишається незмінною і полягає в реалізації мовцем / автором письмового тексту певної інтенції за допомогою мовних засобів. Згідно з Т.А. ван Дейком, стратегія виявляється характеристикою когнітивного плану спілкування, яка контролює оптимальне вирішення системи завдань гнучким і локально впливовим способом в умовах недостатньої поінформованості щодо відповідних дій інших учасників комунікації або стосовно локальних контекстуальних обмежень на власні дії [83, с. 274].

Стратегії позиціювання, що перебувають у фокусі нашої уваги в цьому дослідженні, це, по суті, комунікативні стратегії, котрі визначаються як спосіб організації мовленнєвої поведінки мовця (автора письмового повідомлення), яким передбачається відбір фактів і їх подання у певному висвітленні не лише

згідно з інтенцією комуніканта, а й з метою впливу на інтелектуальний та емоційний компоненти позицій адресата. Кінцевою метою використання суб'єктом позиціювальних стратегій можна вважати зміну позицій СДД його співрозмовників на свою користь.

Вивчення позиціювання в ракурсі дискурсивно-стратегічного підходу передбачає пошук відповідей на такі запитання: (а) яким чином баланс епістемічного й афективного компонентів у складі позицій СДД впливає на добір позиціювальних стратегій суб'єктами МСР; (б) за допомогою яких лексико-семантичних і синтаксичних засобів здійснюється фреймування ситуації позиціювання як метакомунікативної ситуації ризику; (в) які імпліцитні та експліцитні предикати використовують суб'єкти для реалізації стратегій позиціювання.

Досягнення поставленої стратегічної прагмакомунікативної мети суб'єкта позиціювання можливе за умов імплементації певних тактик – конкретних мовленнєвих дій, що використовуються задля реалізації поставлених завдань з метою здійснення впливу на адресата. Інструментом реалізації тактик вважаються такі дискурсивні дії мовця / автора письмового повідомлення, котрі мають чітко виражену знакову репрезентацію: на лексико-граматичному рівні, наприклад, вони можуть бути представлені через використання особливих лексичних одиниць і синтаксичних конструкцій, на лінгвостилістичному рівні – через вживання стилістичних фігур та експресивних засобів тощо.

Висновки до розділу 2

1. Загальнотеоретичною основою дослідження суб'єктного позиціювання в дискурсі ризику обрано новітнє трактування антропоцентризму, яке уможлиблює врахування індивідуальних та соціальних виявів дискурсивної діяльності суб'єктів на мікро- і макрорівнях дискурсивної ситуації як у статичній, так і в динамічній.

2. Конкретнотеоретичним підґрунтям у роботі слугують постулати соціокогнітивної дискурсології – дисципліни, яка сформувалася на базі узагальнення наукових пошуків у дискурсології, соціолінгвістиці, когнітивній

лінгвістиці, прагматиці й риториці. Поєднання репрезентаційного та діяльнісного стилів наукового мислення в соціокогнітивній дискурсології уможливує дослідження мікро- і макродискурсивних процесів шляхом аналізу індивідуальних і соціальних, статичних і динамічних особливостей дискурсивної взаємодії суб'єктів дискурсу ризику.

3. Оскільки позиціювання – це ситуативно зумовлена дискурсивна діяльність, то з метою окреслення меж ситуативного контексту, за допомогою методу лінгвокогнітивного моделювання сконструйовано інтегровану когнітивну модель дискурсивної ситуації ризику, що складається зі статичної (фреймової) і динамічної (сценарної) моделей. Ці моделі фіксують когнітивну основу позиціювальної діяльності суб'єкта в дискурсі, слугуючи особливою базою даних, що містить як індивідуальну, так і соціальну інформацію, а відтак, стають основою взаємодії між мікро- та макроструктурами дискурсу.

4. Принципи добору матеріалу дослідження продиктовані відмінностями у розмежованих типах ситуації ризику – комунікативній та метакомунікативній. Фрагменти для вивчення позиціювання в комунікативній ситуації ризику були дібрані з сучасної англійської художньої літератури і скриптів ігрових фільмів і серіалів, оскільки позиціювання в умовах такої ситуації має перформативний характер і переважно відбувається в діалогічній взаємодії. Для дослідження позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику матеріалом слугували фрагменти медіа-дискурсу (персональні розповіді, аналітичні статті і експертні доповіді), які здебільшого мають описовий характер і представлені у формі монологу. Одиницею аналізу, відповідно, слугували виокремлені за тематичним принципом фрагменти діалогічного (художнього) та монологічного (мас-медійного) дискурсу ризику.

5. Позиціювання суб'єкта-учасника в комунікативній ситуації ризику відбувається під час прийняття ним/нею рішення, що зумовило вибір методики аналізу, яка уможливує вивчення процесу позиціювання як розумово-мовленнєвої та інтеракційної діяльності суб'єктів ситуації ризику в мікро-контексті безпосередньої дискурсивної взаємодії. Відповідно, досліджуються лінгвокогнітивні та прагмаінтеракційні особливості позиціювання в динаміці.

6. Лінгвокогнітивна специфіка суб'єктного позиціювання в комунікативній ситуації ризику вивчається за допомогою методики концептуального аналізу в межах теорії ментальних просторів Ж. Фоконьє, що використана як когнітивно-дискурсивний інструмент реконструкції процесу вибору позицій у досліджуваних ситуативних умовах, відображаючи динамічну модельованість побудови дискурсу, втілену у специфічних граматичних, лексичних та інших лінгвокогнітивних операторах.

7. Прагмаінтеракційні особливості позиціювання в комунікативній ситуації ризику, а саме – міжсуб'єктна, полівокальна та мультикультурна природа позиціювання проаналізовані, ґрунтуючись на підвалинах інтеракціональної лінгвістики, з використанням методики етнографії мовлення, міжперсональної прагматики, теорії ввічливості й суспільного обличчя, аналізу категоризації членства, діалогічного синтаксису й конверсаційного аналізу.

8. Виходячи з того, що суб'єктне позиціювання і формування колективних ідентичностей в метакомунікативній ситуації ризику тлумачаться як соціально зумовлена мовленнєва взаємодія, що описується в термінах соціально важливих дій і стратегій, які використовуються учасниками спілкування в умовах ситуації ризику, у фокус уваги на цьому етапі потрапляють прагмариторичні й соціосеміотичні особливості позиціювання.

9. Добір методики для вивчення прагмариторичних та соціосеміотичних аспектів позиціювання зумовлений матеріалом, обраним для дослідження. Позиціювання суб'єктів дискурсивної діяльності в персональних розповідях аналізується за допомогою методики наративного аналізу дискурсу; для дослідження позиціювання в проблемних статтях та експертних доповідях використана комплексна методика критичного аналізу дискурсу; комунікативні стратегії позиціювання виокремлені і проаналізовані за допомогою методики комунікативно-стратегічного аналізу дискурсу.

Основні положення цього розділу висвітлено у 8 публікаціях автора у фахових виданнях (див. [278; 283; 284; 291; 299; 301; 676; 678]).

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОЗИЦЮВАННЯ СУБ'ЄКТА В АНГЛОМОВНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ

Знання про світ, котрі перебувають у фокусі уваги когнітивної лінгвістики, як і знання про ситуацію ризику, на якій сконцентована наша увага у цій частині роботи, – це не сама "дійсність", а її відбиток, віддзеркалений у свідомості людини [98, с. 16]. Згідно із зауваженням С.А. Жаботинської, незалежно від того, якою системою ми користуємось для впорядкування наших знань про світ, вона залишається *моделлю* світу, яку не слід плутати з самим світом [98, с. 16]. У широкому смислі, модель – це аналог якогось предмета, процесу або явища [133, с. 35]. Відтворюючи релевантні та істотні з погляду дослідника властивості оригіналу та ігноруючи його несуттєві ознаки, модель постає певним абстрактним образом об'єкта, що використовується в певних умовах як його заміник [540, р. 197].

У цьому розділі пропонується поетапне лінгвокогнітивне конструювання дискурсивної поведінки суб'єктів у ситуації ризику. На основі прототипної когнітивної моделі (ПКМ) предметної ситуації ризику побудовано інтегровану когнітивну модель дискурсу ризику, що складається з моделей комунікативної (сценарію) і метакомунікативної (фрейму) ситуацій. Насамкінець, від моделювання дискурсу ризику як середовища, у якому відбувається взаємодія суб'єктів, переходимо до моделювання самого процесу позиціювання.

3.1. Принципи лінгвокогнітивного моделювання ситуації ризику

Ситуативний контекст, у якому відбувається дискурсивна взаємодія суб'єктів, у цій роботі розуміється як певний ментальний конструкт [423; 468], за яким стоїть концептуалізація та інтерпретація людиною власного досвіду, а, відтак, цей конструкт піддається лінгвокогнітивному моделюванню. Модель

у лінгвістиці – це створена з дослідницькою метою умовна конструкція, за допомогою якої відображається структура реального об'єкта, явища або ситуації [227, с. 120].

Ситуація одного і того самого типу, у тому числі й ситуація ризику, може бути змодельована у різний спосіб, відповідно до того, який принцип покладено в основу моделювання. Нижче розглянемо принципи, на яких ґрунтуються лінгвокогнітивні моделі, сконструйовані у цій роботі: статичності / динамічності та фрактальності.

3.1.1. Принцип статичності/динамічності. У когнітивній лінгвістиці поняття моделі має особливе значення через те, що воно безпосередньо пов'язане зі специфікою самих когнітивних структур, які вивчаються в термінах когнітивних моделей [317; 531; 540], фреймів [190; 304; 446; 447; 471], ситуацій [83; 193; 423], сценаріїв [4; 48; 541; 687], скриптів [612; 621] тощо. Якщо моделі у вигляді фрейму і схеми передають структуру об'єктів моделювання у статистиці, то сценарії та скрипти відбивають динаміку їх розгортання. Задля кращого розуміння поведінки англомовного суб'єкта дискурсивної діяльності в ситуації ризику, розглянемо, які з цих моделей найбільш повно передаватимуть її суть.

3.1.1.1. Статична модель – фрейм. Теорію фреймів не можна розглядати як цілісну, а радше як сукупність концепцій, що розвиваються в рамках соціології, психології, когнітивної лінгвістики. Усі ці концепції організовані переважно навколо контекстуалізованої події, або ситуації.

Згідно з М. Мінським, фрейм – це "структура даних, у якій відображені знання про якусь стереотипну ситуацію і про текст, який описує цю ситуацію" [581, р. 244–245]. Майже одночасно з М. Мінським фрейм розглядався і Е. Гофманом у його знаменитій праці "Аналіз фреймів" [471]. Однак, якщо у М. Мінського фрейм трактується як статична інформаційна структура, сукупність певним чином структурованих даних, що слугує для репрезентації

стереотипного знання, то у Е. Гофмана фрейм – це інструмент або метод опису соціальної поведінки людини в процесі міжособистісної комунікації. Фреймом він називає "означування ситуації, що ґрунтується на принципах соціальної організації подій, суб'єктивного залучення (*involvement*) індивіда до цих подій і управління ними" [471, р. 71]. Інакше кажучи, для Е. Гофмана фрейм одночасно є синонімом "ситуації" і синонімом "визначення ситуації", тобто це і матриця можливих подій, і схема інтерпретації цих подій.

Е. Гофман запозичує термін "фрейм" у Г. Бейтсона, який у 50-х роках минулого століття, описуючи поведінку вищих приматів у бійці, за допомогою цього слова визначав структурні особливості їх комунікації [360]. Е. Гофман розвиває систему мікросоціальних описів (фреймів), які постійно змінюються під впливом соціальної реальності. "Системи фреймів не задані як строгі алгоритми сприйняття, – вважає Е. Гофман, – тому відбувається безперервне "фреймування" реальності" [471, р. 115]. Інакше кажучи, при співвіднесенні реальної ситуації з її ідеальним образом (моделлю), межі фрейму деформуються згідно з суб'єктивним сприйняттям суб'єкта, зовнішніми обставинами й умовами, у яких відбувається соціальна взаємодія. Е. Гофман розглядає фреймування як характерну організацію подій і сприйняття, а фрейм у нього слугує для контекстуалізації соціальної взаємодії й індикації її структурних характеристик. Ми вважаємо, що тлумачення Е. Гофманом "фреймування" як соціально-навантаженого інтерсуб'єктного процесу [471, р. 115] є дотичним до нашого розуміння позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності в ситуації ризику, модель якої не застигла, а динамічно модифікується залежно від дій усіх учасників цієї ситуації та зовнішніх обставин.

Близьким до трактування фрейму Е. Гофманом є тлумачення Ч. Філлмора, який уперше залучив цей термін до суто лінгвістичних досліджень ситуативного контексту [446; 447]. У розумінні Ч. Філлмора фрейм – це певна семантична схема, елементи якої окреслені особливим набором лексичних одиниць, це "система вибору мовних засобів – граматичних правил, лексичних одиниць, мовних категорій, – пов'язаних з прототипом сцени" [447, р. 124], "модель

створена мовою і за допомогою мови, а не просто репрезентована у ній" [447, р. 111]. Як модель ситуації фрейм структурує і уточнює значення слова, яке використовується в комунікації у певних ситуативних умовах.

Крім зв'язків усередині фрейму, на думку Ч. Філлмора, є ще й зовнішні зв'язки, що утворюють фреймові сітки, котрі існують у пам'яті людини як результат того, що різні фрейми включають один і той самий мовний матеріал, а елементи сцен схожі, визначаються одним і тим самим репертуаром явищ, стосунків або субстанцій, а також контекстів їх використання в житті людини [447, р. 111–113]. Структура і зміст фреймів залежить від соціокультурних традицій, сфери людської діяльності, мотивацій і позицій мовця під час цієї діяльності. Досліджуючи фрейми як засіб організації досвіду і формування семантики розуміння, Ч. Філлмор бачив у них (що є особливо важливим для нашого дослідження) інструменти опису і пояснення мовного матеріалу, стверджуючи, що між мовними одиницями і фреймами ситуацій існує нерозривний зв'язок [304, с. 83].

Як концептуальна структура, фрейм може перетворитися на сценарій при переході в динамічний стан, коли термінальні вузли і слоти функціонують в дії [98, с. 15]. У наступному підпункті розглянемо різні тлумачення сценарної моделі.

3.1.1.2. Динамічна модель – сценарій. Під "сценарієм" у когнітивній лінгвістиці розуміють стереотипні сцени подій, яким властива ситуативна прив'язаність та конвенційність [83; 190; 621; 700, с. 181–182]. На відміну від фрейму, що є структурою для декларативного (статичного) представлення знань про стереотипну ситуацію, сценарій – це "структура для процедурного конструювання знань про стереотипну ситуацію або стереотипну поведінку" [16, с. 18]. Сценарій як процесуальний спосіб репрезентації знань описується у вигляді алгоритму, наприклад, сценарій "мирного протесту", "прогулянки в парку", "візиту до лікаря" чи "дня народження" і т. п. Сценарії трактуються як динамічні фрейми, яким притаманна певна послідовність етапів, епізодів, що динамічно розгортаються у часі [38, с. 37]. Модель сценарію може також бути використана для репрезентації динаміки концепту [206, с. 8].

Сценарії організують поведінку суб'єктів ситуації й інтерпретацію ними цієї ситуації, а тому виявляються особливо важливими для вивчення динаміки суб'єктного позиціонування. На думку Дж. Лакоффа, в основі сценарію як пропозиційної моделі лежить образ-схема "шлях": джерело – шлях – мета, де джерелом виявляється вихідний стан, метою – фінальний стан, а події між ними розглядаються як точки на шляху до мети [541, р. 286]. Специфіка дослідження сценарних структур зумовлена основними характеристиками моделі організації концептуальної інформації. Отже, сценарій демонструє розгортання фреймів у часі.

Поряд із принципом статичності / динамічності під час моделювання ситуації ризику у цій роботі враховувався також принцип фрактальності, особливості якого розглянемо в наступному підрозділі.

3.1.2. Принцип фрактальності. В останні десятиліття поняття фрактальності [569] втратило статус суто математичного і стало загальнонауковим, увійшовши до понятійно-термінологічного апарату теорії синергетичних систем, до яких належить і природна мова. Зміщення фокусу уваги дослідників з математичного потенціалу фракталів на їх соціальну значущість ознаменовано усвідомленням можливості залучення цієї теорії до лінгвістичних досліджень.

Поняття, ідеї, думки, виражені за допомогою різноманітних мовних засобів (слів, словосполучень, речень, символів, знаків), використовуються людиною для об'єктивації її первинного сенсорного і когнітивного досвіду. Це пояснюється тим, що створені індивідом моделі реальної дійсності насправді є не самою дійсністю, а лише її ментальними репрезентаціями [423, р. 7]. При цьому з навколишнього середовища суб'єктом активно відбираються ті об'єкти і та їх кількість, яка виявляється достатньою для досягнення мети [423]. Відповідно, взаємодіючи з оточенням, суб'єкт відображає свою історію стосунків зі світом, а не сам світ. Саме логіка **фракталу**, на наш погляд, вказує на комплементарність тих чи інших складників взаємозв'язку людини і середовища, що відображається в рамках фрактальної динаміки розвитку природних систем, одну з яких ми моделюватимемо.

В основі фракталу лежить поняття самототожності – подібності частини на ціле. Термін *фрактал* (від латин. *fractus* – розбитий, поділений) Б. Мандельброд ввів у 1975 році у своїй відомій праці "Фрактальна геометрія природи", трактуючи його як частину цілого, що структурно схожа на іншу частину або на все ціле [569, р. 19]. Поняття фракталу невідповідно органічно вплелось у синергетику, еколінгвістику і теорію хаосу [233; 302; 349; 640], в яких пізнання тлумачиться не як віддзеркалення та відображення реальності у вигляді об'єктів пізнання, а як процес інтерпретації і реконструкції зовнішнього середовища людиною в безперервних адаптивних ітераціях [267, с. 92].

Сприймаючи навколишню дійсність, індивід будує ті чи інші когнітивні моделі світу [468]. Моделювання ситуацій, у які він/вона потрапляє, дозволяють суб'єкту здійснювати зв'язки і перехід з глибинних на поверхневі структури мови, забезпечуючи не лише осмислення та інтерпретацію реальності, а й комунікацію з іншими суб'єктами. У кожного суб'єкта свої когнітивні моделі світу, предмети і об'єкти знання та інтерпретації, які він/вона реалізовує на основі залучення інструментарію "фрактальної розмірності" [34, с. 106]: "Людина як когнітивний агент не пасивно адаптується до навколишнього середовища, а, кидаючи йому виклик, зондує, намагаючись середовище (істинну реальність), активно вибудовує уже сформований ландшафт когнітивних ніш, відповідно до своїх прагнень і намірів" [34, с. 106].

Незважаючи на те, що фрактальність передусім означає наявність ієрархічної і самоповторюваної структури, при характеристиці фрактальності необхідно пам'ятати і про певну сингулярність і страпатість (негладкість), виділеність і випнутість окремих елементів у складі фракталоподібних структур (моделей), оскільки частина будь-якого фракталу повторює ціле лише з деяким коефіцієнтом подібності. Так, когнітивні відбитки ситуації, якими послуговуються суб'єкти дискурсивної діяльності для конструювання навколишнього світу, лише частково тотожні, а, відтак, лише частково піддаються моделюванню.

Існування у межах фракталів численних сингулярностей приводить до усвідомлення гносеологічної проблеми, яка донині залишається невирішеною.

Справа в тому, що фрактальність, з одного боку, означає існування суворого порядку, наявності чіткого алгоритму і закону ієрархії. З іншого боку, фрактальність – це атрибут хаотичного розвитку фізичних (ситуацій, подій, комунікантів) і нефізичних (моделей цих ситуацій, подій і суб'єктів) об'єктів, "слід" їх непередбачуваної поведінки [138, с. 40]. Співвідношення хаосу і порядку в статичній і динамічній існуючості фрактальних об'єктів є парадоксальним для класичних наукових підходів, проте виявляється цілком природним для постнекласичного наукового світогляду.

Фрактальний потенціал закладено в найрізноманітніших соціальних, когнітивних та прагматичних структурах дискурсу [222]. Під **фрактальним потенціалом** розуміється можливість тиражування дискурсивних структур шляхом процесів ітерації і рекуренції [569, с. 25], де під ітерацією мається на увазі постійне повторення схожих алгоритмів, а під рекуренцією – повторення, але з певними селекційними трансформаціями [509]. Так, оскільки сценарії є узагальненими структурами [189] попереднього, повторюваного у різних варіаціях, досвіду, вони дозволяють людині передбачати зміну об'єктів, їх зміст і внутрішні зв'язки. Іншими словами, сценарій означає стандартну послідовність подій [621; 385], що зумовлена ітераційними дискурсивними процесами в рекурентних ситуаціях.

Лексико-семантичний аналіз, спрямований на вивчення системи значень (понять, конструктів, концептуальних моделей), постає основним способом когнітивного моделювання дискурсивної діяльності суб'єктів в умовах ситуації ризику. Нелінійні умови такої ситуації самоорганізуються за фрактальною логікою, де потенційно гіпотетичний стан межує з реальним, ініціюючи майбутнє через минуле. За допомогою так званого "масштабування" [510, р. 836] дискурсу, яке задає форму фракталу, можна інтерпретувати і пояснювати процеси, які відбуваються: (а) на рівні тексту (оформлення усних і письмових висловлень, які використовуються мовцями); (б) на рівні продукування/інтерпретації дискурсу та (в) на рівні соціальних практик. Позиціювання як діяльність, яка пронизує усі рівні дискурсу, дозволяє простежити координацію однієї системи з іншими в динаміці їх структурних перетворень.

Трактуючи когнітивне моделювання в термінах фрактальної динаміки, ми виходимо з того, що так звана "фрактальна розмірність" [34, с. 91] є не стільки внутрішньою характеристикою об'єкта дійсності (людини або ситуації), скільки своєрідною характеристикою моделі спостерігача (того, хто цей об'єкт реальності моделює), тобто залежить від зв'язків суб'єкта з зовнішнім світом. А, отже, моделі ситуації ризику як певні базові структури знання можна порівняти з фракталами, оскільки конфігурації їх елементів неодноразово повторюються у різних типах ситуації ризику (комунікативній та метакомунікативній). При цьому у будь-якій з цих ситуацій їх частини нагадують ціле, а різні когнітивні моделі базуються на тих самих або схожих концептуальних.

Так, СДД у МСР будує свої позиції і позиціювальні твердження, ґрунтуючись на знаннях про комунікативну ситуацію, стосовно якої, власне, і конструюються його станси з зовнішньої позиції спостерігача або учасника. Якщо у КСР предметом позиціювання є сам ризик, а темпорально-просторові умови ситуації відповідають координатам "тут" і "зараз", то в МСР предмет позиціювання – КСР, а час і простір позиціювання не збігаються з діями стосовно ризику. Утім, як в КСР, так і в МСР можна виокремити ті самі прототипні когнітивні моделі (ПКМ) ситуації ризику, так звані "моделі першого порядку" [468, р. 65], на яких, власне, базуються моделі КСР і МСР. Своєю чергою, модель КСР слугує основою для моделі МСР. Таким чином, фрактальний принцип моделювання ситуації ризику полягає в тому, що на рівні МСР повторюються елементи моделей КСР, оскільки саме вона і її складники у цьому разі стають об'єктом позиціювання суб'єктів дискурсивної діяльності, а компоненти і слоти ПКМ повторюються як в КСР, так і в МСР.

3.2. Моделі англomовної дискурсивної ситуації ризику

З погляду когнітивного моделювання, дискурс ризику – це складний об'єкт, якому властива ціла низка лінгвокогнітивних особливостей, що вирізняють його з-поміж інших типів дискурсу. Зосереджуючи увагу на семантиці

номінацій ризику, яка відповідає однойменній ситуації і відображає суб'єктивні мотиви її учасників, сконструюємо прототипну когнітивну модель (ПКМ) предметної ситуації ризику, на основі якої ґрунтуються моделі комунікативної та метакомунікативної ситуацій ризику.

3.2.1. Прототипна когнітивна модель предметної ситуації ризику. Лексикографічний матеріал, отриманий з тлумачних словників англійської мови, дає змогу вибудувати ПКМ предметної англійської ситуації ризику у вигляді фрейму, реконструйованого шляхом когнітивної інтерпретації семантики слів з коренем *risk*-.

Під час створення списку одиниць, які маніфестують названу ситуацію, вихідною точкою пошуку стало слово *risk* як ім'я відповідного концепту, оскільки своєю частотністю (вжито 11723 разів у *British National Corpus* (BNC), що налічує 100 мільйонів лексичних одиниць, та 77016 разів – у *Corpus of Contemporary American English* (COCA), загальною чисельністю 520 мільйонів одиниць), синтаксичною полівалентністю, поліфункціональністю і полісемантичністю слово *risk* виділяється на фоні інших одиниць семантичного поля ризику (наприклад, *hazard, peril, venture, jeopardy, danger*), яким притаманні більш спеціалізовані значення і закріплення за іншими мовленнєвими ситуаціями та контекстами.

Первинні номінації ризику, під якими розуміємо мовне означування за допомогою слів та словосполучень [276, с. 8] із коренем *risk*, демонструють варіативність способів концептуалізації цього поняття за рахунок того, що вони представлені в усіх основних частинах мови. Лексико-семантичне гніздо з коренем *risk*- включає такі форми, як іменник *risk*, дієслово *to risk*, прикметник *risky* (і його антоніми *riskless, riskfree*), а також прислівник *riskily*.

Когнітивна концепція частин мови [98; 149, с. 37] ґрунтується на постулаті, згідно якого синтаксичні й дискурсивні функції окремих частин мови не просто скорельовані з лексичними значеннями, а в прототипних ситуаціях використання слів *узгоджені* одне з одним [98, с. 15], що дозволяє виявити, яким чином реальні ситуації спілкування відображені в системі мовних номінацій.

3.2.1.1. Дієслово *to risk*. Згідно з Ч. Філлмором, зміст висловлення задається лексичним значенням предикатного слова, яким зазвичай постає дієслово [448, с. 3], тому вивчення особливостей концептуалізації ризику в частиномовних варіантах лексеми *risk* розпочнемо саме з нього. Дієсловами визначаються семантичні ролі, які є тими моделями, за допомогою яких людина осмислює події, що відбуваються навколо неї.

Передусім звернемося до питання про те, які відомості щодо фреймової структури ситуації ризику дає нам семантика дієслова *to risk* у словниковому тлумаченні (див. додаток В, таблиця В.2):

ЛСВ₁ – помістити щось цінне або важливе у небезпечну ситуацію, в якій ця цінність може бути втрачена, або пошкоджена (*to put something valuable or important in a dangerous situation, in which it could be lost or damaged*);

ЛСВ₂ – зробити щось таке, що може означати, що ви потрапили в неприємну для себе ситуацію (*to do something that may mean that you get into a situation which is unpleasant for you*);

ЛСВ₃ – зробити щось таке, що може призвести до неприємних наслідків, і вам відомо про це (*to do something that you know is not really a good idea or may not succeed*) (MWEDT 1988: 1159).

У всіх трьох значеннях дієслово *risk* репрезентує ризик як дію (*to put, to do something*), що виконується кимось, кому в ній належить активна роль. Результат цієї дії невизначений, що скрізь виражено модальними дієсловами *could, may* (*could be, may mean, may not succeed*). Якщо припустити, що будь-яка дія зазвичай виконується з певною (нехай навіть і примарною) метою, то ми можемо виокремити принаймні два слоти у фреймі ситуації ризику (рис. 3.1): слот₁ – ХТОСЬ як суб'єкт дії (суб'єкт ризику) і слот₂ – МЕТА, з якою ця дія виконується. Крім того, у проаналізованих дефініціях зафіксовано одну з ключових характеристик дії, пов'язаної з ризиком – невизначеність (виражено за допомогою модальних дієслів *could, may*).

В основі ЛСВ₁ лежить усвідомлення суб'єктом ризику можливості ВТРАТИ "чогось цінного або важливого" (*something valuable or important*),

що розглядається як ПРЕДМЕТ РИЗИКУ (слот₃). ЛСВ₂ також включає сему ‘ймовірності негативних наслідків’ у результаті участі суб’єкта в ситуації ризику, яка може виявитись для нього неприємною (*get into a situation which is unpleasant for you*). І, насамкінець, у ЛСВ₃ поряд з референцією до можливого негативного розвитку подій (*may not succeed*), за допомогою модального дієслова *may* уводиться інформація про ШАНС (слот₄) на успіх, тобто суб’єкт наважується на ризиковану дію через імовірність позитивних наслідків із надією отримати якийсь ЗДОБУТОК. Таким чином, поряд з невизначеністю, ситуації ризику притаманна ймовірність двоякого розвитку.

Розмістимо отриману інформацію щодо складників та характеристик ситуації ризику у фреймі, що в термінах теорії С.А. Жаботинської [98; 99; 100] може вважатися концептуальною міжфреймовою мережею, яка складається з акціонального й предметного базових фреймів.

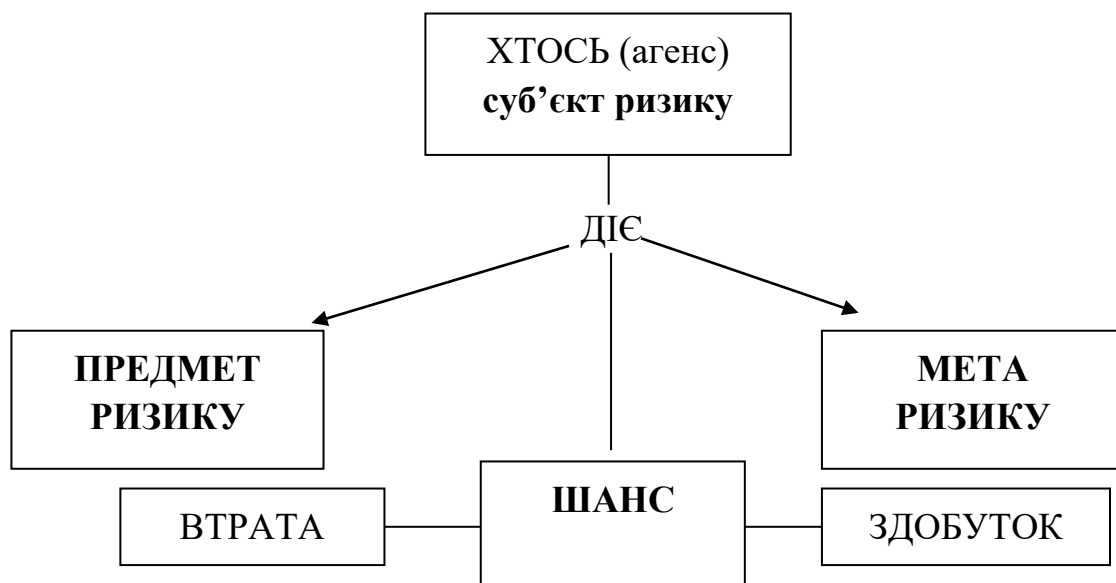

Рис. 3.1 Фрейм ситуації ризику, що базується на семантиці дієслова *to risk*

Отже, в результаті аналізу словникових тлумачень дієслова *risk* виявлено такі компоненти (слоти) фрейму ситуації ризику: (1) суб’єкт ризику (ХТОСЬ), який ДІЄ (ризикуює) (2) чимось або кимось (ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ) з (3) певною МЕТОЮ; у результаті цієї дії суб’єкт отримує (4) ШАНС як імовірність ВТРАТИ або ЗДОБУТКУ, що можуть бути як матеріальними, так і нематеріальними.

3.2.1.2. Похідні слова з коренем *risk-*. Словотвірне гніздо *risk* у формі **прикметника** *risky* – потенційно небезпечний (приклад 3.1) та **дієприкметника** *risking* – такий, що може призвести до втрат (приклад 3.2) ад’єктивується в атрибутивній функції, що дозволяє додати до фрейму ситуації ризику слот ТАКИЙ (якість):

(3.1) *a risky [ТАКИЙ] roof is flat or slightly pitched* (COCA_MAG_PopMech);

(3.2) *He sent another look Trey’s way, like maybe he preferred a risking [ТАКИЙ] sorry after all* (Whittle 2012: 249).

Від прикметника *risky* утворено **прислівник** *riskily*, в якому збережена сема характеристичності, за допомогою якої до фрейму ситуації ризику додаємо слот ТАК – способу дії, наприклад:

(3.3) *Street’s oldest and most-storied investment banks that had run into trouble by investing too riskily [ТАК] in real estate, appeared headed for bankruptcy court* (COCA_NEWS_USAToday).

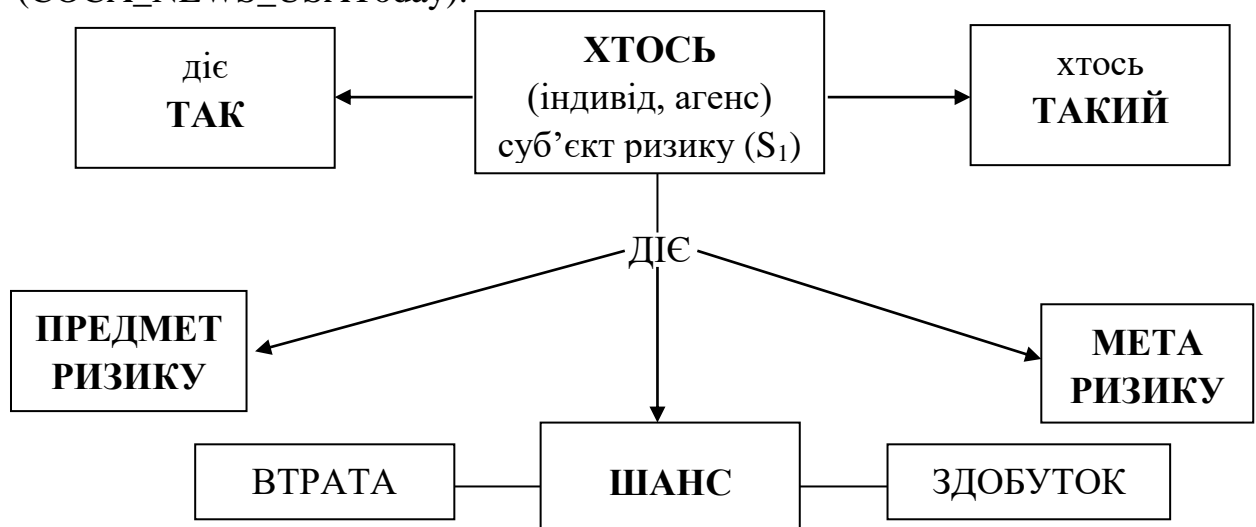

Рис. 3.2 Фрейм ситуації ризику, що базується на семантиці похідних слів з коренем *risk-*

Таким чином, до фрейму ситуації ризику (рис. 3.2) додано ще два слоти – слот₅ (ТАКИЙ) і слот₆ (ТАК).

3.2.1.2. Іменник *risk*. Вивчення особливостей концептуалізації поняття ризику в частиномовних варіантах лексеми *risk* завершимо іменником, оскільки категорія предметності [50, с. 46] виділяється як одна з центральних

категорій людського досвіду і людського пізнання. В іменнику отримує означення відповідна ментальна структура, підведена під певну рубрику досвіду (див. про це детальніше [149]), що дозволяє не лише виокремити, а й узагальнити притаманні ситуації ризику ознаки:

ЛСВ₁ – можливість втрати або ушкодження: небезпека (*possibility of loss or injury: danger*);

ЛСВ₂ – хтось або щось, що створює або передбачає небезпеку (*someone or something that creates or suggests a hazard*);

ЛСВ₃ – шанс втрати або небезпеки, що чатує на предмет страхової угоди, а також ступінь можливості такої втрати (*the chance of loss or the perils to the subject matter of an insurance contract; also: the degree of probability of such loss*);

ЛСВ₄ – людина або річ, яка становить специфічну небезпеку для страхувальника (*a person or thing that is a specified hazard to an insurer*) [724, с. 1159].

У лексико-семантичному варіанті₁ (ЛСВ₁) йдеться про ризик як можливість негативного розвитку подій – ВТРАТИ (*loss*); ушкодження (*injury*) як наслідку ризику або небезпеки (*danger*). У ньому експліковано такі характеристики ризику: (а) невизначеність, можливість (*possibility*); (б) небезпека (*danger, hazard, loss*). У ЛСВ₂ сема 'невизначеності' ('можливості') нейтралізована, проте згадується суб'єкт ризику (*someone*), тобто людина, яка або сама стає причиною небезпеки (*creates a hazard*), або передбачає небезпечний перебіг подій (*suggests a hazard*). Таким чином, ХТОСЬ як суб'єкт ситуації ризику, поряд з "чимось" (*something* – ЩОСЬ) можуть бути не лише активним агентом ризику, а й джерелом загрози (*a person or thing that is a specified hazard*), у зв'язку з чим до фрейму ситуації ризику (рис. 3.3) додаємо новий слот – ДЖЕРЕЛО РИЗИКУ. ЛСВ₃ містить уже перераховані вище параметри, хоча "суб'єкт ризику" і не представлений у ньому експліцитно. У ЛСВ₄ задіяно зовсім інший домен – страхування і пов'язані з ним ризику. У фокусі уваги інтерпретатора уже не один, а два суб'єкти: ХТОСЬ₁ – страхувальник (*an insurer*) як суб'єкт ризику і ХТОСЬ₂ (*a person*) та ЩОСЬ (*thing*) як ДЖЕРЕЛО РИЗИКУ (*a specified hazard to an insurer*).

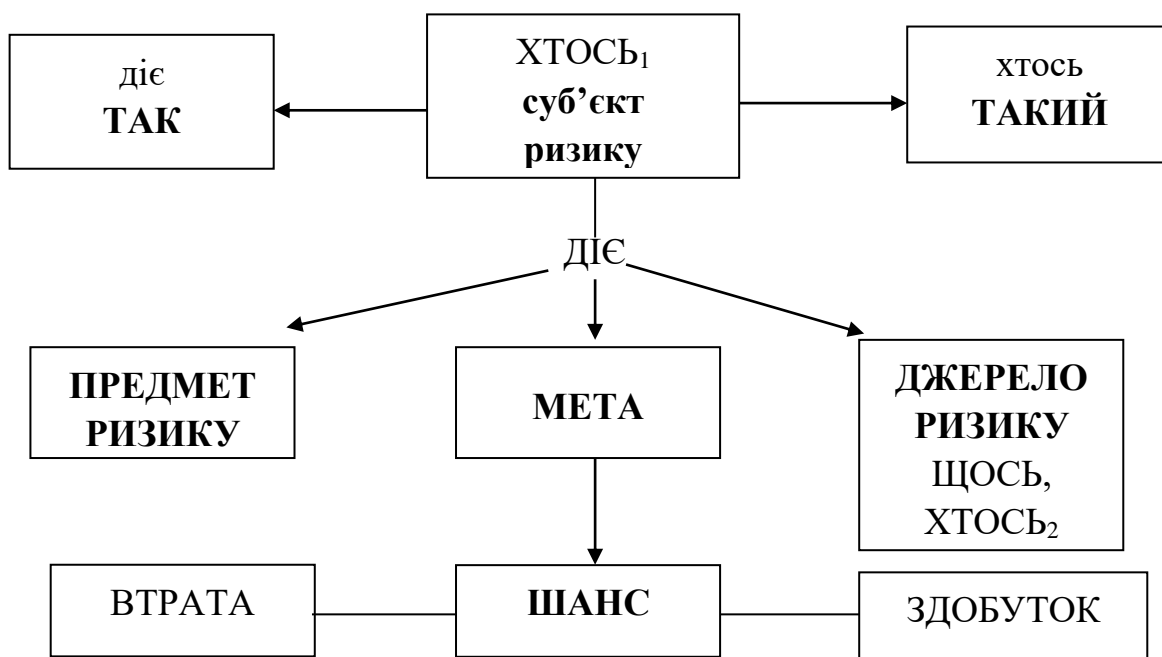

Рис. 3.3 Фрейм ситуації ризику, що базується на аналізі іменника *risk*

Таким чином, семантика іменника *risk* фіксує виокремлені раніше складники фрейму ситуації ризику: СУБ'ЄКТ РИЗИКУ, МЕТА РИЗИКУ, ШАНС, ПРЕДМЕТ РИЗИКУ і дозволяє додати до фрейму новий слот – ДЖЕРЕЛО РИЗИКУ. Окрім того, в семантиці іменника *risk* закріплені усі найістотніші ознаки так званої "модальної рамки" ситуації ризику – небезпека, невизначеність, ймовірність, можливість, гіпотетичність.

Складний іменник *risk-taker* [724, с. 1159], що позначає суб'єкта, який не просто бере участь у ситуації ризику, а готовий ризикувати, визначається у словнику Мерріам-Вебстер як "*somebody who risks loss or injury in the hope of gain or excitement*" (особа, що ризикує, визнана такою, що готова піти на втрату або ушкодження в надії на досягнення здобутку або задоволення). Таким чином, у цьому визначенні уже експлікований слот МЕТА РИЗИКУ як "надія на досягнення здобутку", що раніше виокремлений нами шляхом інтерпретації імплікатур.

На відміну від іменника *risk*, якому властива більша семантична варіативність і незрівнянно вища частотність (за підрахунками СОСА (Corpus of Contemporary American English), слово *risk-taker* вжито всього 88 разів на 520 000 000 випадків; в той час як *risk* – 77016), іменник *risk-taker* вживається лише в притаманному йому значенні, номінуючи суб'єкта дії і характеризуючи

його. Іменник *risk-taker* виконує ідентифікувальну функцію в позиції підмета (приклад 3.4), простого додатка (3.5), складного додатка (3.6) або предикатива (3.7):

(3.4) *But has that perennial risk-taker marched anyway, he would have caused a far different war* (COCA_MAG_SanFrCh)

(3.5) *A cautious woman is likely to like risk-takers* (COCA_MAG_Redbook)

(3.6) [...] *in the early days of his career, and until now, he would have considered himself a risk-taker* (Pidgeon 2014: 79).

(3.7) *He's more pragmatic, and she's more of a risk-taker. Together, they're a perfect match* (COCA_NEWS_Houston).

Таким чином, виконуючи найрізноманітніші синтаксичні функції в реченні, слово *risk-taker* активує практично увесь фрейм ситуації ризику (рис. 3.3), а саме: "*risk-taker*" як СУБ'ЄКТ РИЗИКУ, усвідомлюючи ймовірність можливої ВТРАТИ, все ж іде на ризик у прагненні досягти певної (іноді вирахованої, а іноді й примарної) МЕТИ. Підсумовуючи викладене у цьому підпункті, зазначимо, що у ПКМ ситуації ризику виокремлено такі слоти:

- 1) ХТОСЬ як суб'єкт ризику – (слот₁);
- 2) ЩОСЬ або ХТОСЬ як ПРЕДМЕТ РИЗИКУ (слот₂)
- 3) ЩОСЬ або ХТОСЬ як ДЖЕРЕЛО РИЗИКУ (слот₃);
- 4) ШАНС як результат ризику (ЗДОБУТОК або ВТРАТА) (слот₄);
- 5) МЕТА (прагнення отримати ШАНС) (слот₅);
- 6) ТАКИЙ як якість (слот₆);
- 7) ТАК як спосіб (слот₇).

Різні частиномовні варіанти лексеми *risk* і її дериватів належать до тих чи інших слотів фрейму ситуації ризику за таким зразком: смисли, що передаються дієсловом *risk*, належать до слоту₁ – ДІЯ на слот₂ – ЩОСЬ як ПРЕДМЕТ РИЗИКУ, даючи ШАНС (слот₃), що може спричинити ВТРАТУ або ЗДОБУТОК; іменником "*risk*", що позначає усю ситуацію ризику як цілісну ПОДІЮ, спричинену ДЖЕРЕЛОМ РИЗИКУ (слот₃ – ЩОСЬ); прикметниками "*risky*", "*riskful*" ("*riskless*", "*riskfree*") – слот₆ ТАКИЙ, прислівником "*riskily*" – до слоту₇ ТАК; складним іменником "*risk-taker*" ("*risk-avoider*") – слоту₂ ХТОСЬ

(рис. 3.3). Незважаючи на те, що слоти МЕТА, ПРЕДМЕТ РИЗИКУ і ДЖЕРЕЛО РИЗИКУ – важливі для фрейму ситуації ризику, вони не представлені прямими номінаціями, а виокремлені на основі імпліцитної інформації та шляхом аналізу граматичних конструкцій.

Пам'ятаючи про те, що фрейм можна порівняти з певним "інформаційним скелетом або з бланком, у якому порожні граfi" [98, с. 15], заповнимо ці граfi (слоти) відповідними лексичними одиницями, підібраними з тезаурусів англійської мови, а також лексико-синтаксичними конструкціями, виокремленими з речень-прикладів, наведених у тлумачних словниках:

ПРЕДМЕТНА СИТУАЦІЯ РИЗИКУ:

risk, peril, chance, possibility, hazard, venture, uncertainty, speculation

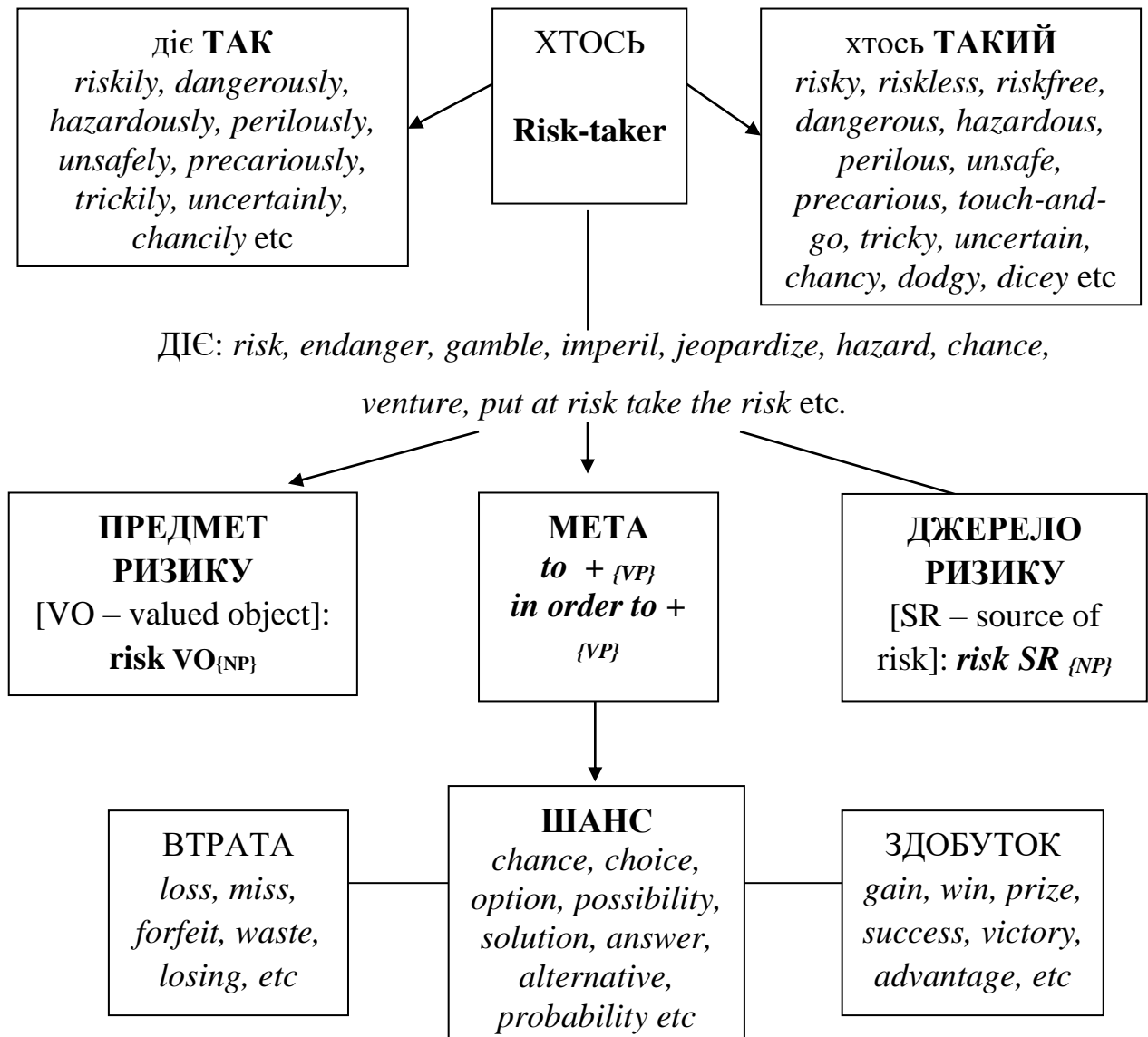

Рис. 3.4 ПКМ ситуації ризику з заповненими слотами

Отже, репрезентація ризику у свідомості індивіда можлива через усвідомлення вербалізованих зв'язків між ризиком, небезпекою і шансом, а також через ймовірнісну та якісну оцінку ризику суб'єктом як розуміння ним невизначеності результату власних дій у ситуації ризику і необхідності реалізації вибору у цій ситуації, який вплине на майбутнє суб'єкта. У фреймовій структурі прототипної когнітивної моделі ситуації ризику, яку ми побудували за допомогою аналізу номінативних одиниць ризику, встановлюються не лише перелік елементів, а й їх відношення один до одного. Утім, незважаючи на статичність цього фрейму, у слоті ШАНС закладена інгерентна динамічність ситуації ризику, що не передбачає її однозначного розвитку, і, таким чином, вимагає залучення до своєї реконструкції побудови динамічної моделі – сценарію.

Якщо у фреймі елементи розташовані одномоментно, то сценарій – це той самий фрейм, у якому елементи скануються, "пробігаються" уявним поглядом у певній послідовності [98, с. 15]. Той самий фрейм, маючи кілька варіантів "прочитань", може бути розгорнутий у кілька різних сценаріїв. Сценарії слугують об'єднувальною ланкою між реальністю та її суб'єктивною інтерпретацією, пов'язуючи актуальну мовну картину певної лінгвокультурної спільноти і суб'єктивну картину світу мовця – носія цієї лінгвокультури. Ґрунтуючись на положенні про те, що ризик набуває свого значення лише в сприйнятті людини, сконструйовано модель (сценарій) комунікативної ситуації ризику, у центрі якої ця людина – ідеалізований суб'єкт ризику – перебуває.

3.2.2. Сценарна модель комунікативної ситуації ризику. У найзагальніших термінах когнітивний сценарій – це впорядкована послідовність дій, що розгортаються в певному просторово-часовому контексті і підкорені якійсь меті. Т.А. ван Дейк називає сценарії "ситуативними", або "епізодичними моделями пам'яті", "суб'єктивно-релевантними когнітивними уявленнями про стан справ у реальному світі" [419, с. 86; 424, с. 64]. Локалізація цих моделей в епізодичній пам'яті свідчить про те, що це інтегровані структури попереднього досвіду, в яких відображені знання і уявлення людей про конкретні події

або ситуації. Ситуативні моделі (сценарії) слугують сформованою на основі особистого досвіду базою для більш абстрактних сценаріїв і планів у семантичній пам'яті [424, с. 64].

Основою для побудови сценарію комунікативної ситуації ризику стала ПКМ прототипної англомовної ситуації ризику. У сценарії визначені обов'язкові і факультативні Дії учасників (слоти ХТОСЬ, ТАКИЙ) ситуації і умови (слоти ЩОСЬ, ТАКИЙ, ТАК) пов'язані з досягненням МЕТИ ризику. Сценарій ситуації ризику може розвиватись по-різному залежно від того, чи обере СУБ'ЄКТ РИЗИКУ ШАНС на ЗДОБУТОК чи вирішить не ризикувати взагалі. У сценаріях слоти заповнюються наборами типових послідовних дій, що традиційно виконуються *учасниками* в типових ситуативних умовах, тому спершу розглянемо, які ролі можуть виконувати учасники ситуації ризику.

3.2.2.1. Учасники ситуації ризику. Розпочнемо з визначення можливих ролей суб'єктів у ситуації ризику, проаналізувавши лексико-семантичну валентність іменника *risk* з дієсловами.

Згідно рольової граматики Ч. Філлмора [448], будь-якому дієслову властивий набір валентностей (його семантична рамка), якими визначається роль учасника ситуації ризику (активна – АГЕНС чи пасивна – ПАЦІЄНС). Оскільки у фокусі нашої роботи перебуває позиціювання суб'єкта в ситуації ризику, то відібрані словосполучення з лексемою *risk* були об'єднані у три групи залежно від того, чи / як у них представлено суб'єкта: (1) суб'єкт, який дає оцінку ризику; (2) суб'єкт, який ризикує; (3) суб'єкт, якого змушують ризикувати.

(1) Словосполучення *risk* з дієсловами, у яких суб'єкт оцінює ризик. Колокації, що належать до цієї групи, вказують на асоціації мовців з можливістю вимірювати ризику і впливати на них, як от: "*to increase risk*", "*to reduce risk*", "*to minimize risk*", "*to measure risk*" "*to calculate risks*" etc. Ризик у них осмислюється як матеріальна субстанція, яка має певні розміри/величину, які можна передбачити і обрахувати. Це дає нам право стверджувати, що в сучасній англійській мові ризик об'єктивований як щось цілком підвладне волі людини,

а не є виявом року, долі або невідворотності, що великою мірою вирізняє лексему *risk* з-поміж близьких з нею: "*danger*" (небезпека), "*peril*" (небезпека, загроза), "*hazard*" (небезпека, азарт), "*jeopardy*" (небезпека, ризик).

Отже, оцінюючи ризики, учасник ситуації є її активним суб'єктом (АГЕНСОМ – від латин. слова *agens* – діючий, активний), а процес прийняття рішення може розглядатися в контексті динаміки його/її дискурсивних дій. Цей висновок важливий для нашого дослідження насамперед тому, що дозволяє (1) відмежувати ситуацію ризику від ситуації небезпеки, які доволі часто є близькими, і (2) врахувати фактор суб'єктного позиціювання в ситуації ризику для подальшого вивчення комунікативної поведінки суб'єктів ризику.

2) Словосполучення *risk* з дієсловами, у яких суб'єкт ризикує / не ризикує: *face* ~ (стикатися з ризиком), *run* ~ (зазнавати ризики, підпадати під ризик, небезпеку), *take* ~ (піти на ризик, брати на себе ризик), *avoid* ~ (уникати ризику), *incur* ~ (брати на себе ризик). У зазначених словосполученнях суб'єкт ризику виступає АГЕНСОМ – учасником, який здійснює контроль над ситуацією, з чієї ініціативи ця дія розгортається. Саме можливість вибору своєї позиції стосовно ризику і відрізняє ситуацію ризику від ситуації небезпеки, яка не завжди залежить від волі суб'єкта, а може бути спричинена якоюсь зовнішньою силою. У будь-якому разі, ситуація ризику передбачає процес прийняття рішень у вигляді обдумування/обговорення можливих варіантів виходу із неї, що трактується нами як **позиціювання**.

3) Словосполучення *risk* з дієсловами, у яких суб'єкт ризикує не зі своєї волі. Якщо іменник "*risk*" вжито у синтаксичній ролі обставини місця "*be at ~*" (опинятися в ризикованій ситуації, перебувати в небезпеці), то йдеться про ситуацію, в яку АГЕНС потрапляє не за своїм бажанням, а через чийсь волю або зовнішні обставини, а, отже, такий суб'єкт ризику не є активним і може виявитися ПАЦІЄНСОМ (від латин. *patiens*, недіючий, пасивний) – учасник, на якого спрямовано дію і чий фізичний або морально-психічний стан змінюється в результаті реалізації цієї дії.: "*be put at ~*" (наражатися на небезпеку, бути поставленим під загрозу). В такому значенні лексема *risk* є близькою за значенням до слова *danger* (небезпека).

4) До цієї групи належать словосполучення, у фокусі яких перебуває не суб'єкт, а об'єкт обговорення (це може бути і ризикована поведінка, і небезпечні продукти, і моральний вибір тощо): *entail* ~ (бути пов'язаним із ризиком, тягнути ризик), *involve* ~ (впливати, передбачати ризик), *pose* ~ (становити ризик, небезпеку); *outweigh* ~s (переважувати, перевершувати ризики). Увага зосереджена не на активному суб'єктові, що приймає рішення, а на самій Дії, що несе ризик (*risk* як ризикована ДІЯ).

Таким чином, ситуацію ризику в сучасній англійській мові представлено у словосполученнях іменника *risk* з дієсловами так, що суб'єкт переважно виявляється АГЕНСОМ активних дій. Суб'єкт ризику сам(-а) вирішує, який вибір йому варто зробити у ситуації ризику. Основні типи ролей, які можуть виконувати суб'єкти-учасники комунікативної ситуації ризику – АГЕНС і ПАЦІЄНС. Як АГЕНС, так і ПАЦІЄНС можуть бути жертвами ризику. Однак, якщо АГЕНС стає нею внаслідок власних ризикованих рішень, то ПАЦІЄНС – не за своєю волею.

Додаткова інформація про визначені ролі учасників ситуації ризику та їх дискурсивні дії закладена в послідовності епізодів сценарію, які надалі називатимемо *фазами*.

3.2.2.2. Фази сценарію комунікативної ситуації ризику. Для кожної з фаз сценарію КСР є апіорні значення, які реалізуються, у тому числі, якщо суб'єкти, дії і об'єкти дій не визначені для цього конкретного контексту:

1) ФАЗА I. ДОРИЗИКОВА (*PRE-RISK*) – формулювання проблеми (етап "до ризику": досценарний період) (усвідомлення когнітивного дисонансу, який можна / не можна вирішити за рахунок виконання якихось ризикованих дій).

2) ФАЗА II. ПОЗИЦІЮВАННЯ (*STANCETAKING*) – фаза позиціювання (вибір позиції щодо ризику, прийняття рішення).

Етап II-1. ВХІД до ситуації ризику (*ENTRANCE*).

Етап II-2. ВИБІР (період невизначеності, прийняття рішень) (*CHOICE*).

Етап II-3. ПОЗИЦІЯ суб'єкта дискурсивної діяльності стає публічною (*STANCE*).

3) ФАЗА III. РИЗИКОВА (*RISK*) – фаза ризикування

4) ФАЗА IV. ПОСТРИЗИКОВА (*AFTER-RISK*) – фаза розв'язки (ревізія наслідків ризикованого рішення: ЗДОБУТОК або ВТРАТА).

I. Доризикова фаза: формулювання проблеми. Незважаючи на те, що фаза виникнення проблеми є досценарним етапом розвитку ситуації ризику, вона важлива для нашого аналізу через те, що саме в цьому періоді відбувається залучення суб'єктів до можливої участі у подіях, що в майбутньому спровокують (або не спровокують) їх ризиковані дії, так званій "вхід" АКТАНТів до сценарію ризику. На цьому етапі передбачається попереднє усвідомлення суб'єктами ситуації як такої, що вимагатиме від них в майбутньому зробити ВИБІР – або на користь ризикованих дій, або навпаки. Згідно теорії прийняття рішень [515; 516], цей вибір принципово включає ШАНС як можливе втілення задуманого, отримання матеріального, фізичного, морального або психічного задоволення унаслідок вдалого вибору (ЗДОБУТОК) чи ймовірної поразки як втілення можливості небажаних наслідків у результаті зробленого вибору (ВТРАТА).

Етап усвідомлення суб'єктом ризику (АКТАНТОМ) потреби здійснити цей ВИБІР задля отримання ШАНСу на ЗДОБУТОК трактуємо як період **когнітивного дисонансу** [444] – суперечність між окремими елементами у системі знань індивіда, що включають його/її знання про себе, своє оточення, поведінку, яке супроводжується відчуттям дискомфорту, якого можна позбутися у результаті виконання якихось ризикованих дій.

Момент усвідомлення проблеми як період, що передує входу до сценарію ризику, виражений у вигляді (а) роздумів (внутрішнього монологу) героя про те, що йому дошкуляє (приклад 1) або (б) в роз'ясненнях оповідача стосовно стану внутрішнього незадоволення суб'єкта, який може стати суб'єктом ризику (приклад 3.8):

(3.8) *I didn't have much time. I knew that. Seconds maybe. Once the handcuff was in place – once I was fastened to the van wall – I was finished. I looked down at the tooth. A good reminder of what was about to come. Otto came at me from near*

the back door. He still held the gun. I could rush him, I guess, but he'd be expecting that. I considered trying to open the side door and roll out, take my chances with this van moving more than sixty miles per hour on a highway (Coben 2013: 126).

У прикладі (3.8) герой, який ще не став СУБ'ЄКТОМ РИЗИКУ, роздумує щодо свого незavidного становища, що виражено за допомогою дієслів зі значенням ментальної перцепції: "to know", "to guess", "to consider". Герой усвідомлює, що, можливо, йому доведеться піти на ризик (використати ШАНС), аби виправити дискомфорт, у який він потрапив (*take my chances*). Момент, коли людиною формулюється проблема, тобто вербалізується або імплікується один зі слотів фрейму ситуації ризику (це може бути вибір і пов'язаний із ним ШАНС, РИЗИК і можлива небезпека), якраз трактується нами як його **вхід до сценарію ризику**, що, фактично, виявляється першим етапом наступної, другої, фази. У наведеному прикладі маркером входу є модальне дієслово "could", яке вказує на те, що суб'єкт обдумує свою можливу поведінку і розуміє, що вона – ризикована ("I could rush him"), а також сталий вираз "take my chances", який безпосередньо експлікує усвідомлення ризику суб'єктом.

(3.9) *There was no trouble. At least not yet. Nonetheless, Kevin felt anxious. Instead of jubilation Kevin felt a mushrooming unease. His discomfort had started almost a week previously, but it was now, watching these patients and contemplating their different prognoses, that Kevin felt the disquietude with disturbing poignancy* (Cook1 1997: 2).

У прикладі 3.9 події, що передують входу до сценарію ризику, описано наратором, який не просто неодноразово номінує дискомфорт як втрату героєм внутрішнього балансу ("discomfort" "disquietude", "poignancy"), а й красномовно змальовує почуття протагоніста, який невдовзі постане перед ризикованим вибором, аби цього дискомфорту позбутися ("felt anxious", "felt a mushrooming unease", "felt the disquietude with disturbing poignancy").

Вихід з фази PRE-RISK збігається зі **входом** до сценарію ризику, що може потребувати від суб'єкта дій, які гіпотетично можуть привести до зміни його/її когнітивних очікувань, вірувань, ставлень і поведінки, і, таким чином, відновити

психічний баланс, знизити незадоволеність, отримати винагороду. Суб'єкт ризику (АКТАНТ) має певну МЕТУ (не завжди реальну), реалізація якої може відбутися лише через здійснення ВИБОРУ – на користь ризику або недопущення його. Саме цей вибір і уособлює процес суб'єктного *позиціювання* в ситуації ризику. На схемі сценарію ризику, поданій нижче (на рис. 3.6), сценарні вузли ВИБІР і ШАНС зображено у вигляді квадрату і кола, де квадрат ілюструє *етап вибору*, а коло – *етап шансу* на виграш або поразку (як результат цього вибору).

II. Фаза позиціювання: прийняття рішення. На першому етапі цієї фази відбувається **вхід** до ситуації ризику. Відповідно, у АКТАНТа з'являється МЕТА, прагнучи досягти якої, він/вона переходить до наступного етапу сценарію ризику – **етапу ВИБОРУ**. Практично всі ситуації, у яких суб'єкт поставлений перед вибором, характеризуються когнітивним дисонансом, що виникає: а) коли одні установки і очікування суб'єкта змінюють інші, б) коли існує розходження між поведінкою і очікуваннями після прийняття рішення, в) коли альтернативи вибору видаються однаковою мірою привабливими.

На етапі ВИБОРУ можливі два основні шляхи розвитку сценарію ситуації ризику: 1) відмова від ризику; 2) прийняття ризику. У випадку *реалізації сценарію₁*, на цьому участь суб'єктів в ситуації ризику завершується. Наприклад:

(3.10) *Running footsteps on the wood floor above them. Shouts.*

"Where we are?" she (АКТАНТ₁) whispered. "A cellar?"

"Yes, with a tunnel." Logan's (АКТАНТ₂) voice was almost inaudible as he set off down passageway. "You asked why I bought this particular house. It was used by the Underground Railroad to smuggle slaves out of the South before the Civil War. I had the beams reinforced. The tunnel leads a half mile north and underneath the fence to the woods. Stay close. I can't risk a flashlight (ВІДМОВА від ризику) until we get around the next curve." (Johansen 1998: 190).

Учасниками наведеного діалогу і суб'єктами ризику є чоловік на ім'я Логан (АКТАНТ₁) і жінка, його супутниця (АКТАНТ₂). Вони перебувають у підземеллі, оскільки переховуються від переслідувачів (*Running footsteps on the wood floor above them. Shouts*). Обстановка навколо секретна і тривожна, що втілено в описі

розмови, яка ведеться пошепки ("*she whispered*", "*Logan's voice was almost inaudible*"). Густа темрява заважає їм пересуватися тунелем, через що Логану потрібно вирішити, чи запалювати ліхтар, аби стало зручніше, тобто він повинен зробити ризикований ВИБІР: використати ШАНС на покращення дискомфортних умов, при цьому піддавшись небезпеці бути викритими або й далі терпіти незручності, перебуваючи в темряві. Іншими словами, у них є МЕТА (в цьому разі – звичайний комфорт для очей), для реалізації якої потрібно здійснити ризиковану в цих умовах дію – увімкнути ліхтар. АКТАНТИ усвідомлюють, що ПРЕДМЕТ РИЗИКУ надто серйозний – їх власна безпека, а тому вирішують не ризикувати ("*I can't risk a flashlight*"), аж поки вони разом із супутницею не доберуться до безпечного місця ("*until we get around the next curve*"). Таким чином, **вихід АКТАНТА₂** (Логана) до сценарію ризику збігається з моментом, коли він і його супутниця відчули дискомфорт через суцільну темряву. Таким чином, Логан постав перед проблемою ВИБОРУ: увімкнути ліхтарик і ризикнути життям, чи залишитись у фізично незручному становищі, але уникнути небезпеки, відмовившись від ризику, що, власне, він і зробив. На цьому діяльність цих суб'єктів завершується.

Проте, якщо **сценарій розвивається за другим типом "ПРИЙНЯТТЯ РИЗИКУ"** і АКТАНТ у фазі ВИБОРУ обирає РИЗИК (а не відмову від ризику), він переходить до наступної фази ризикованої ситуації, і у нього, відповідно, з'являється ШАНС на ЗДОБУТОК або ВТРАТУ. За умови "просування" суб'єктів за цим сценарієм, АКТАНТИ можуть стати ймовірними БЕНЕФІЦІАНТами або ЖЕРТВАМИ ризикованих дій:

(3.11) "*Why should I believe any promise you make?*"

"Check me out. I [мотивуючий АКТАНТ] don't have a reputation for lying."

"Reputation doesn't mean anything. People lie when it means enough to them. I've [ризикуючий АКТАНТ] worked hard to establish my career. I won't see it go down the drain [RO – ПРЕДМЕТ РИЗИКУ]."

There was silence. "I can't promise you that you won't come out of this without a few scars [LOSS], but I'll try to protect you as much as I can."

"I can protect myself. All I have to do is tell you no. [...] [ВИБІР – відмова від РИЗИКУ]" (Johansen 1998: 36).

У наведеній вище ситуації суб'єкти обговорюють ризики і можливості майбутньої співпраці, за яку один із них обіцяє добре заплатити іншому. Фрагмент ілюструє розстановку **ролей** у ситуації ризику, коли один суб'єкт умовляє іншого піти на ризиковані дії, тобто один із суб'єктів – **ризикуючий АКТАНТ** (ПАЦІЄНС, який може стати БЕНЕФІЦІАНТОМ або ЖЕРТВОЮ), а інший АКТАНТ – **мотивуючий** до ризику (АГЕНС).

Когнітивний дисонанс виникає у ПАЦІЄНСА – того, кого змушують **прийняти рішення** – ризикнути чи ні. В описаній ситуації – це Ів Дункан. Саме необхідність вибору і розбіжності між ментальними установками Ів стосовно її життєвих і моральних принципів та вимога змінити ці установки на користь ризику і викликають у неї дискомфорт, який супроводжується не лише мовленнєвою взаємодією обох учасників ситуації, а й внутрішніми роздумами героїні. За допомогою риторичного запитання з модальним дієсловом *"should"* і детермінувальним займенником *"any"* (*Why should I believe any promise you make?*) вона ставить під сумнів довіру до співрозмовника. Ів критично реагує на зауваження Логана про власну репутацію чесної людини, використовуючи при цьому заперечну конструкцію (*Reputation doesn't mean anything*) і генералізоване твердження стосовно загальнолюдських звичок, які імпліцитно приписує і своєму візаві (*People lie when it means enough to them*). У наступному реченні Дункан вербалізує свої страхи, таким чином експлікуючи суть когнітивного дисонансу, якого прагне позбутися: *I've worked hard to establish my career. I won't see it go down the drain* = "я не хочу ризикувати своєю кар'єрою". Саме кар'єра Дункан і можливість її ВТРАТИ, що виражено за допомогою метафори (*I won't see it go down the drain*) виявляється ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ (RO – risk object) для головної героїні і суб'єкта ризику.

Другий етап цієї фази (ВИБІР) включає процес прийняття суб'єктом рішення щодо ризику. Він характеризується невизначеністю, що спровокована необхідністю зробити вибір на користь ризикованих дій або відмовитися від них. Тобто саме на цьому етапі суб'єкт зважує "за" і "проти", оцінює ризики

і переваги. Дискурсивна діяльність суб'єкта на цьому етапі включає індивідуальне обдумування (представлене у вигляді персональної розповіді чи внутрішнього монологу), або інтеракцію з іншими суб'єктами ситуації. Звернімося до прикладу, наведеного вище. Спочатку рішення обговорюється в діалогічній взаємодії: Логан (АГЕНС) спокушає Ів (ПАЦІЄНС) великою сумою грошей, потім переконує її за допомогою інших аргументів. Він не виключає, однак, небезпеки, що обов'язково є супутником будь-якої ризикованої поведінки, метафорично порівнюючи можливі ВТРАТИ у разі прийняття рішення ризикнути до "шрамів" (*I can't promise you that you won't come out of this without a few scars*). Ще одним аргументом Логана стає його обіцянка при потребі захистити Ів (*but I'll try to protect you*), що пом'якшено за допомогою сталого виразу "*as much as I can*". Ця обіцянка справляє на Ів зворотній ефект: замість згоди, вона відмовляє Логану, відкидаючи пропозицію захисту (*I can protect myself*) і пояснюючи свою реакцію власним баченням правильної поведінки (*All I have to do is tell you no*). Цією ж реплікою Ів уперше озвучує нарешті прийняте нею рішення (її станс) – **відмовитись від ризику**.

Однак, як це часто буває в реальній комунікації, на цьому процес позиціонування не закінчується: оскільки позиція СДД – це спільний продукт інтеракції кількох залучених до комунікації учасників, то кожен з них має можливість впливати на позиції один одного. У фрагменті, що аналізується, Логан не здається, намагаючись вплинути на позицію свого опонента:

(3.12) [...] "*But you are tempted, aren't you?*"

Christ, she (ПАЦІЄНС) *was tempted.*

Seven hundred thousand to the fund (МЕТА)."

No."

I'll call you tomorrow." *He* (АГЕНС-МОТИВАТОР) *hung up the phone.*

Damn him. *She replaced the receiver.* *The bastard knew how to push the right buttons.* *All that money channeled to find the other lost ones, the ones who might still be alive...* (ШАНС і можливий успіх – ЗДОБУТОК) *Wouldn't it be worth a risk* (ВИБІР) *to see even some of them brought home?* (Johansen 1998: 36).

З метою впливу на суб'єкта ризику (ПАЦІЄНСа) мотивуючий суб'єкт (АГЕНС-МОТИВАТОР) використовує розділове запитання, яке розпочинає зі сполучника "but", функція якого полягає у введенні ідеї, що контрастує з висловленою раніше (*But you are tempted, aren't you?*). Відповіддю Ів є мовчання, яке, проте, супроводжується її невисловленими думками (*Christ, she was tempted*). Жінка усвідомлює, що нею маніпулюють, тому і називає АГЕНСА-МОТИВАТОРа "покидьком" (*the bastard*), визнаючи, що він вмів "натиснути на потрібні важелі" (*knew how to push the right buttons*). Спокуса, подумки згадана героїнею, далі набирає матеріальної форми: у наступній репліці Логан збільшує обіцяну суму до семисот тисяч доларів (*Seven hundred thousand to the fund*), на що чує рішуче "ні" у відповідь (*No*). Обриваючи розмову першим, Логан все ж залишає за собою право ще раз повернутися до неї, а Ів отримує право змінити власне рішення (*"I'll call you tomorrow."* *He hung up the phone*).

На **третьому**, завершальному етапі фази прийняття рішення, суб'єкт врешті приходять до рішення щодо ризику, у такий спосіб виявляючи вже сконструйовану позицію. Прийняте Ів Дункан рішення, вербалізоване в заперечній репліці "no", однак, не стало остаточним. Вона знову подумки повертається до проблеми, проклинаючи Логана – людину, яка стала мотиватором когнітивного дисонансу, якого прагне позбутися героїня: (*Damn him*). У результаті місс Дункан змінює своє рішення відмовитись від ризику і тим самим зберегти кар'єру, добре ім'я і власну безпеку та можливість отримати гроші (ЗДОБУТОК), які зможе використати для шляхетної справи у фонді (*All that money channeled to find the other lost ones, the ones who might still be alive*) (МЕТА). У наступному реченні Ів висловлює свої сподівання на ЗДОБУТОК за допомогою запитання "*Wouldn't it be worth a risk to see even some of them brought home?*" Питальна конструкція з використанням модального дієслова *would*, з одного боку, свідчить про невпевненість мовця у правильності власного рішення, а, з іншого, – демонструє процес зважування ВТРАТ і ЗДОБУТКІВ унаслідок ризикованих дій, що веде до зміни позиції.

На стадії **формулювання проблеми і прийняття рішення**, усі дії мають футурально-орієнтований характер. Інакше кажучи, у темпоральній площині

вони стосуються майбутніх дій, які можуть стати реальними, а можуть так і залишитися гіпотетичними. Тому вони вербалізуються з використанням лексико-граматичних форм майбутнього часу: "*I won't see it go down the drain*", *you won't come out of this*", "*I'll try to protect you*".

III. Фаза ризикування: вирішення проблеми. Якщо на попередніх етапах дії суб'єктів ситуації ризику стосувались рішень щодо майбутнього, то дискурсивна поведінка комунікантів у фазі ризикування (фаза III) характеризується процедурністю у режимі реального часу (*on-line*), що граматично оформлено теперішнім часом (Present Continuous – *Is he joking?*), а семантично забарвлено як "небезпека" і "невизначеність". Саме через це дискурсивні дії учасників мовленнєвої взаємодії на цьому етапі розглядаються швидше не як процес прийняття ними рішення в ситуації ризику, а уже як поведінка **в умовах небезпеки**, наприклад:

(3.13) *"Stay close," he said. "The crocodiles and the hippos come out of the water at night."*

"Is he joking?" Candace asked Melanie [СУБ'ЄКТИ РИЗИКУ].

"I don't think so".

As soon as they entered the path, the illumination fell considerably.

"How did I get myself into this? Candace questioned. "I'm no outdoors person. Hell, any bug bigger than my thumbnail terrifies me, and spiders, forget it".

All of a sudden, there was a crashing noise off to the left. Candace let out a muffled scream (Cook1 1997: 123).

Вирішення проблеми в ситуації ризику має місце тоді, коли суб'єкти приходять до спільного рішення щодо ризику. У прикладі 3.13 показано дії комунікантів після того, як вони наважились посеред ночі вирушити разом до тропічного лісу. Заради шляхетної МЕТИ, – допомоги тваринам, – вони ризикують власним життям і здоров'ям, що є ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ (RO). Від ситуації небезпеки цю ситуацію ризику відрізняє: 1) те, що суб'єкти самі обрали шлях розвитку подій, тобто потрапили в небезпеку з власної волі, завдяки власному ВИБОРУ і 2) те, що їй властива невизначеність результату,

тобто існує все ж таки ймовірність двох варіантів розвитку цієї ситуації: позитивний (ЗДОБУТОК) та негативний (ВТРАТА). Тобто існує можливість, що суб'єкти досягнуть МЕТИ.

Крім того, саме на цьому етапі стає відомо, чи суб'єкт ризику стане БЕНЕФІЦІАНТОМ, чи ЖЕРТВОЮ ризику. Дискурсивна поведінка однієї з учасників, жінки на ім'я Мелані, чітко демонструє її суб'єктну позицію у цій ситуації, яка виявляється елементом конструювання ідентичності "обережної боягузки", для якої ризиковані дії є радше винятком, аніж правилом. Мелані характеризує себе як "домашню особу" (*"I'm no outdoors person"*). Ймовірну зустріч з дикими звірами вона коментує за допомогою вигуку, вираженого вульгаризмом *"Hell"*, гіперболізованого порівняння *"any bug bigger than my thumbnail terrifies me, and spiders"* та жартівливого імперативу *"forget it"*, у якому імплікується категорична небажаність ризикованих дій. Ставлення героїні до ризику як компонент афективного стансу, виражене нею у риторичному запитанні "Як я тут опинилась?" (*How did I get myself into this?*), що дозволяє нам зробити припущення про неоднозначність прийнятого нею раніше рішення приєднатись до компанії ризикантів.

IV. Пост-ризикова фаза: розв'язка. У цій фазі суб'єкти обговорюють результати і наслідки дій, пов'язані з прийнятим ними раніше ризикованим рішенням. Основною характеристикою мовного оформлення комунікативної взаємодії у цій фазі є те, що дії, які перебувають у фокусі уваги співрозмовників, орієнтовані в минуле, тобто є такими, що вже відбулися, а, отже, зазвичай граматично оформлені за допомогою дієслівних форм минулого часу. Іншими словами, суб'єкту вже відомо чи в результаті його ризикованих дій досягнуто ЗДОБУТОК, чи вони закінчились ВТРАТОЮ. Інакше кажучи, він/вона вже мав(-ла) можливість оцінити вірність/невірність зайнятої позиції щодо рішення і на цьому етапі лише проводить певну ревізію своїх попередніх дій. Розглянемо поведінку учасників ситуації ризику у цій фазі на прикладі:

(3.14) *"No, that wasn't right." She looked into his eyes. "But I let you do it. I'm not stupid. I knew there was something wrong, but I still took the chance. I wasn't like you – I wasn't afraid someone was going to make a mistake and blow us all up.*

I wanted the money. I thought it would help and I was willing to run the risk. If I hadn't gone with you, none of this would have happened. I wouldn't be in trouble and Mom would be safe." She shrugged. "I'd like to keep blaming you, but we all have to accept responsibility for our own actions." (Johansen 1998: 289).

Характерною особливістю мовлення в постризиковій фазі є граматичне оформлення висловлень у минулому часі (*wasn't, knew, wanted, thought, was willing*). СУБ'ЄКТОМ ситуації, що описується, є уже відома нам Ів Дункан, яка виконує роль ПАЦІЄНСА. У досить довгому монологі вона не просто постфактум оцінює раніше прийняте нею рішення ризикнути (*I still took the chance*), що вербалізоване як проризиковий станс з переважно позитивним афективним ставленням "я хотіла піти на ризик (*I was willing to run the risk*), а намагається пояснити причини своєї згоди. За допомогою речення з нереальною умовою – "якби я не пішла з тобою" (*If I hadn't gone with you, none of this would have happened*) вона гіпотетично припускає інші варіанти розвитку ситуації – "я б не потрапила в біду, і мама була б у безпеці" (*I wouldn't be in trouble and Mom would be safe*). Наведені вище речення фактично містять інформацію про увесь фрейм ситуації ризику: ХТОСЬ (*I* – суб'єкт ризику), РИЗИК → ШАНС → ВТРАТА (*if...*). І навпаки – якби не було прийняте рішення ризикувати, не було б ШАНСУ, і, відповідно, не було б ВТРАТ (*I wouldn't be in trouble and Mom would be safe*). Вона відкрито дає негативну оцінку своєму рішенню: "*No, that wasn't right.*"

Ословлення героїнею усвідомленої можливості ШАНСУ або ВТРАТИ, що супроводжують будь-чії ризиковані дії, відбувається за допомогою дієслова "знати" (*to know*) та словосполучення "скористатися шансом" (*to take a chance*): "*I knew there was something wrong, but I still took the chance*". Слот МЕТА вербалізований експліцитно – "я хотіла грошей" (*I wanted the money*). Інформація щодо постризикової оцінки дій суб'єкта міститься у реченні "Я думала, що це допоможе, і тому зважилась" (*I thought it would help and I was willing to run the risk*).

Через свою маркованість, заслуговує уваги співвідношення темпоральних планів цього висловлення. Майже в усіх репліках використано минулий час,

що властиво цій фазі сценарію ситуації ризику, крім одного речення, у якому вжито теперішній час, через що воно наче "випадає" з загальної картини "спогадів" – *"I'm not stupid"*. Ця неузгодженість часів слугує для фокусування уваги на роздумах героїні щодо власних розумових здібностей взагалі, на протиположності її нерозумній поведінці у ситуації ризику, в яку її було втягнуто волею обставин і завдяки своєму рішення піти на ризик. Таку неузгодженість можна пояснити розбіжністю між перманентними характеристиками суб'єкта та її поведінкою в конкретній ситуації в минулому. Таким чином, ми приходимо до висновку, що в постризиковій фазі відбувається перегляд рішення щодо ризику, оцінка його наслідків.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що поведінка учасників ситуації ризику варіюється згідно фаз і етапів розвитку ситуації ризику, які зображено на схемі (рис. 3.5).

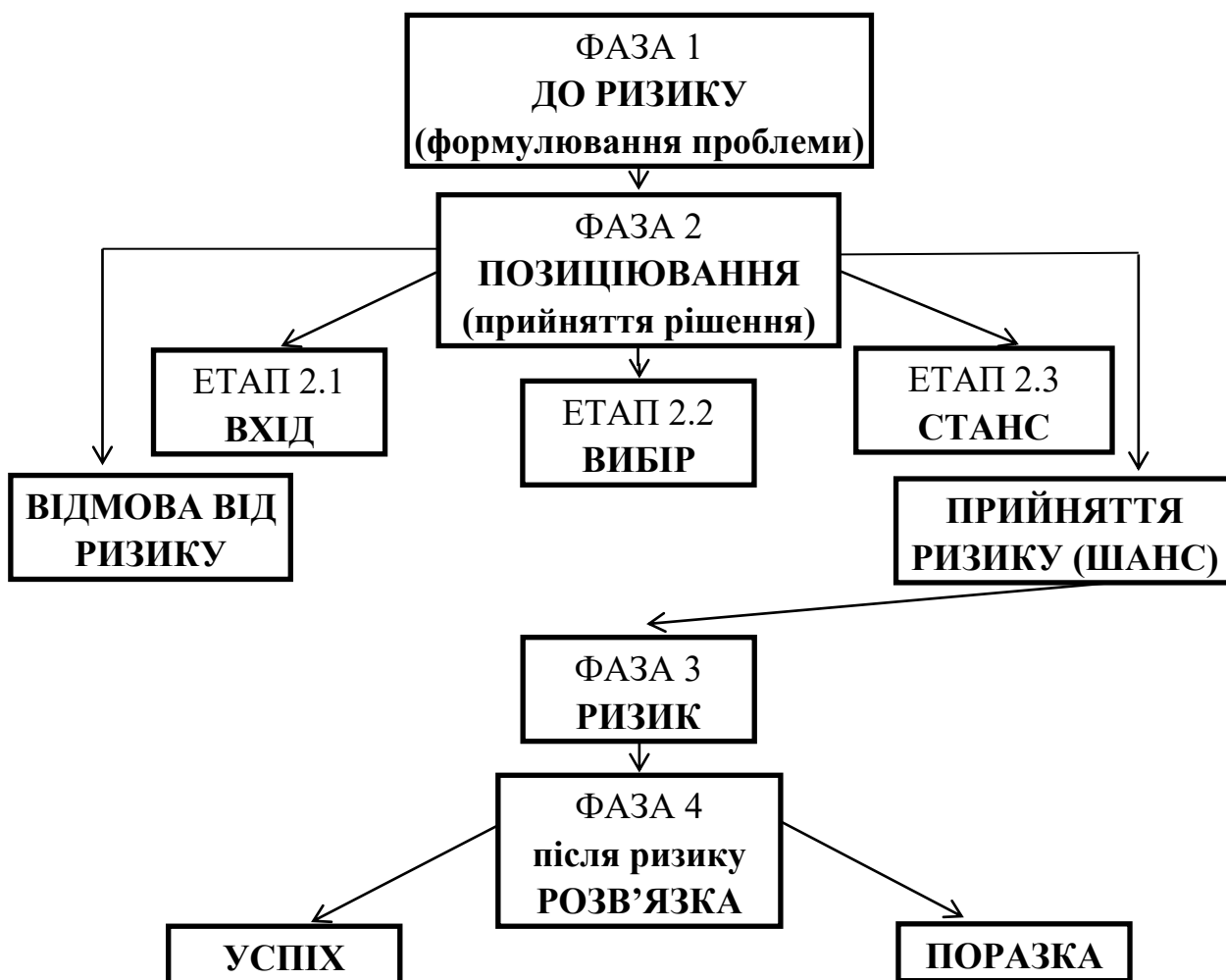

Рис. 3.5 Фазова модель розгортання сценарію комунікативної ситуації ризику

Зауважимо, що особливо важливою, на нашу думку, для ситуації ризику є фаза III – фаза **позиціювання**, оскільки в процесі прийняття рішень позиція суб'єкта щодо ризику не лише усвідомлюється ним (нею) самим (-ою), а й, власне, стає позицією СДД (стансом), оскільки вона піддається публічному повідомленню, узгоджується з позиціями інших суб'єктів і обговорюється в інтеракції з ними.

Фазову сценарну модель комунікативної ситуації ризику можна зобразити у вигляді схеми (скрипту), як найтипівішого, найчастіше очікуваного сценарію [651, р. 87–88]. Скрипт КСР складається з двох основних вузлів – вузол ВИБОРУ і вузол ШАНСУ (рис. 3.6).

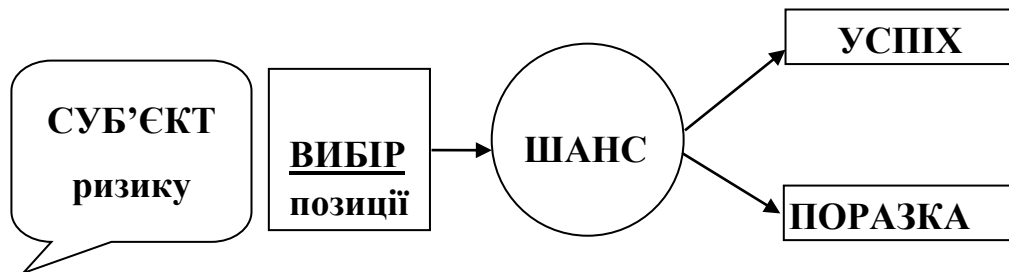

Рис. 3.6 Скрипт комунікативної ситуації ризику

За умови, що суб'єкт обирає ризик, у нього з'являється можливість (ШАНС) досягти поставленої МЕТИ (ЗДОБУТОК, УСПІХ), однак залишається також і ймовірність (небезпека) того, що суб'єкт програє, не досягнувши своєї МЕТИ і зазнавши ПОРАЗКИ. Якщо суб'єкт відмовляється від ризику (тобто займає антиризикову позицію), то, відповідно, він не отримує ШАНС, і на цьому його участь у КСР завершується.

3.2.3. Фреймова модель метакомунікативної ситуації ризику. Модель МСР за своїми основними параметрами повторює ПКМ прототипної ситуації ризику та сценарій КСР. Утім, відмінними є комунікативні ролі, що виконує суб'єкт у МСР. Саме ролями визначаються його позиції у цій ситуації, котрі, своєю чергою, слугують поєднувальною ланкою між мікроконтекстними умовами КСР та макроконтекстом МСР:

1) суб'єкт-учасник КСР (АКТАНТ-АГЕНС в комунікативній ситуації: синхронний мовленнєвий простір, "під час" референція);

2) суб'єкт-учасник КСР (АКТАНТ-ПАЦІЄНС в комунікативній ситуації ризику, синхронний мовленнєвий простір, "під час-референція");

3) суб'єкт МСР, що розповідає про свою колишню або проспективну участь у КСР (АКТАНТ-УЧАСНИК метакомунікативної ситуації ризику, діахронний мовленнєвий простір, "до-" або "після-" референція);

4) суб'єкт МСР, що виносить відсторонене судження про комунікативну ситуацію ризику: (АКТАНТ-СПОСТЕРІГАЧ метакомунікативної ситуації ризику, діахронний мовленнєвий простір, "до-" або "після-" референція).

На рисунку 3.7 зображено інтегровану модель дискурсу ризику, композиційний рисунок якої задається системою бараторівневих пропозицій:

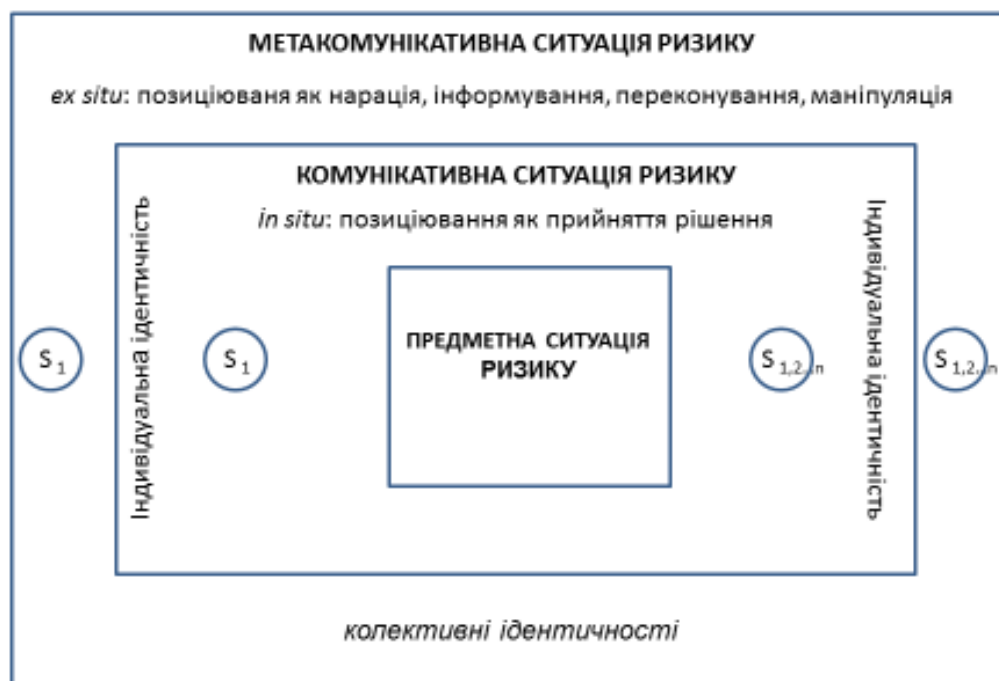

Рис. 3.7 Інтегрована модель дискурсу ризику

Предикати пропозицій, які співвідносяться з предметом або безпосередньо (у КСР), або опосередковано (в МСР), належать до трьох ситуаційних рамок: (1) рамки предметної ситуації ризику, у якій ризик представлено як предмет / дію / явище; (2) рамки КСР, у якій ризик стає предметом позиціювання інтеракції між комунікантами; і (3) рамки МСР, у якій поряд з ризиком, що представлений через його оцінку в суб'єктній позиції СДД, предметом обговорення може стати сама комунікативна ситуація, у якій приймається рішення щодо ризику. Усі ці рамки фрактально пов'язані між собою за арковим

принципом: мікрорівень персональної самоідентифікації окремого суб'єкта дискурсу через інтеракційну міжсуб'єктну взаємоідентифікацію з іншими учасниками комунікації пов'язаний з макрорівнем колективної ідентифікації цілого соціуму [510, р. 835].

Якщо в умовах КСР усі учасники перебувають "в синхронному мовленнєвому просторі, з одним полем зору" [568, р. 637], то в МСР поле зору мовця (суб'єкта дискурсивної діяльності – СДД) виявляється зовнішнім стосовно (по-)дій, про які ведеться мовлення. У фокусі СДД, який / яка виступає в ролі "спостерігача", може опинитися будь-який з компонентів комунікативної ситуації – від предмета мовлення до позицій інших її учасників. Крім своїх власних ризикованих рішень, суб'єкт-спостерігач може обговорювати рішення інших суб'єктів, або сам ризик як предмет мовлення. Так, у прикладі (3.15) мовець виражає свою власну позицію СДД стосовно ризиків звикання до їжі та напоїв швидкого приготування (*Anything can become an addiction. Fast food and junk food*), в той час, як у прикладі (3.16) увага суб'єкта позиціювання зосереджена на стані іншого мовця (*Pury righteously believes*) щодо ризикованої поведінки студентів. Автор повідомлення репрезентує станс П'юрі, позитивно оцінюючи її (*righteously*) і, таким чином, узгоджує її зі своєю власною:

(3.15) "*Anything can become an addiction. Fast food and junk food is everywhere and the reason why America has so much obesity is because people are addicted to it and can't change their habits*" (MAG_HealthyEating).

(3.16) "*Pury righteously believes that people can learn to become more courageous. Many of her students described doing the same things before they took action. Faced with a risky situation, they first tried to calm themselves down*" (Fillooy_ARTICLE).

Метакомунікацію та "метадискурс" [499] трактують як вербалізований результат осмислення суб'єктом комунікативної ситуації і як один зі способів пізнавального формування навколишнього світу. Якщо дійсності приписується континуальність і процесуальність (а тому вимагає моделювання у вигляді сценарію, що динамічно розвивається за певним зразком), то її відображення

в когнітивному просторі індивіда завжди дисперсне і схематичне (тому моделюється у вигляді схеми або фрейму). Ключові моменти суб'єктивного сприйняття й уваги є детермінантами когнітивної здатності індивіда. Саме на їх основі вибудовуються ментальні схеми, які надалі використовуються мовцями у спілкуванні. Ці схеми не завжди повністю експлікуються та не усі їх вузли заповнені. Іноді вербалізуються лише окремі елементи, лінгвістично виражені за допомогою відповідної лексики, граматичних структур, дискурсивних маркерів.

Таким чином, між метакомунікативною і комунікативною ситуаціями існує тісний зв'язок, котрий вимагає врахування принципу фрактальності під час їх моделювання. Цей принцип полягає у тому, що базова структура моделей ситуації ризику повністю або частково повторюється на її різних рівнях: метакомунікативна ситуація – це результат осмислення комунікативної ситуації, що не знаходиться в зоні безпосередньої перцепції суб'єкта. Ці ситуації по суті є ланками одного ланцюга, адже метакомунікація – це комунікація про комунікацію. Співвідношення між цими ланками не лінійні, а радше спіралеподібні – у МСР суб'єкт дискурсивної діяльності може обговорювати ту саму проблему, але з точки зору уже не учасника, а спостерігача. Крім зміни ролі суб'єкта, на рівні МСР відбувається ряд метаморфоз з іншими важливими компонентами комунікативної ситуації, наприклад: змінюється характер джерела метакомунікативного висловлення (з перцептивного воно перетворюється на ментальне); синхронні просторово-темпоральні стосунки між об'єктом висловлення і самим висловленням стають діахронними і т. ін.

Когнітивний "відбиток" метакомунікативної ситуації, на відміну від скрипту або сценарію, має більш сталу природу і повніше відображається у семантиці дискурсу як цілісної мовленнєвої події. Важливу роль у конструюванні когнітивної моделі МСР відіграють метакомунікативні компоненти внутрішньої організації проаналізованих фрагментів дискурсу, елементи дейксису, до якого належить також і соціальний дейксис, мовні символи комунікативної дистанції і рольових стосунків між комунікантами, а також мовні індекси, що маркують структуру дискурсу [557, р. 85–98].

За своїми основними параметрами модель МСР збігається з ПКМ ситуації ризику, за винятком того, що замість РИЗИКУ до центру фрейму потрапляє мовець (АКТАНТ) як суб'єкт позиціонування. Це пояснюється тим, що МСР – це мовна і риторична маніфестація суб'єкта (автора усного або письмового повідомлення), яка не лише уможлиблює мовленнєву репрезентацію його позицій у дискурсі, а й сприяє встановленню комунікативних стосунків з іншими учасниками інтеракції. Дискурсивна діяльність в МСР стосується тих аспектів тексту, які організують дискурс, залучаючи до нього публіку (читачів, слухачів тощо) [499, р. 437]. Так, до метакомунікативних компонентів організації діяльності в МСР належать займенники, форми звертання, різноманітні дискурсивні маркери ввічливості, соціальної та психологічної дистанції тощо, наприклад:

(3.17) *The way I see it you have to make a choice between writing everything you want on your profile while restricting the people you allow very much and choosing your words and photos very carefully and allowing everyone* (Verhoog_ARTICLE).

У наведеному фрагменті автор повідомлення репрезентує свою позицію стосовно ризиків публікування приватної інформації в соціальних мережах за допомогою словосполучення "як я це бачу (розумію)" (*The way I see it*), у якому не лише експліцитно виражене суб'єктивне ставлення і точка зору мовця, а й втілено функцію організації дискурсу – введення твердження, що містить пораду стосовно поведінки співрозмовника в ризикованій ситуації (ризик комунікації у фейсбуці). Крім того, спостерігаємо неодноразове вживання займенників "you" та "your", які у цьому разі мають значення інклюзивності і виконують функції залучення і солідаризації з віртуальними співрозмовниками в мережі.

Характерною ознакою МСР є її відносна статичність (на відміну від процесуальності КСР), тому позиція суб'єкта дискурсивної діяльності у такій ситуації виявляється репрезентацією попередніх розумово-мовленнєвих дій суб'єкта, вербалізованим продуктом її конструювання. Метакомунікативні висловлювання виконують функцію детермінант індивідуального ментального

простору мовця, фокусуючи увагу реципієнта (читача або слухача) на важливих для суб'єкта позиціювання моментах комунікації. Суб'єкт, оцінюючи предмет мовлення, власні вчинки або вчинки інших суб'єктів, не може залишатись індиферентним до того, про що говорить, як і не може бути об'єктивним у своїх судженнях. Через це метакомунікативні висловлювання мають інгерентно аксіологічну природу і націлені на те, щоб не лише виразити оцінне ставлення самого мовця до предмету мовлення або інших учасників інтеракції, а й вплинути на ставлення й уподобання співрозмовників, на формування їх позицій. Так, у прикладі (3.18) мовець за допомогою заперечної форми дієслова *like* чітко висловлює своє негативне ставлення до Фейсбуку як джерела ВТРАТ (або ДЖЕРЕЛА РИЗИКУ), в той час як у наступному прикладі інший суб'єкт позиціювання перераховує переваги і принади Фейсбуку ("фейсбук пропонує можливості...", "надає шанс..."), чим репрезентує свою схвальну позицію щодо спілкування в соцмережах:

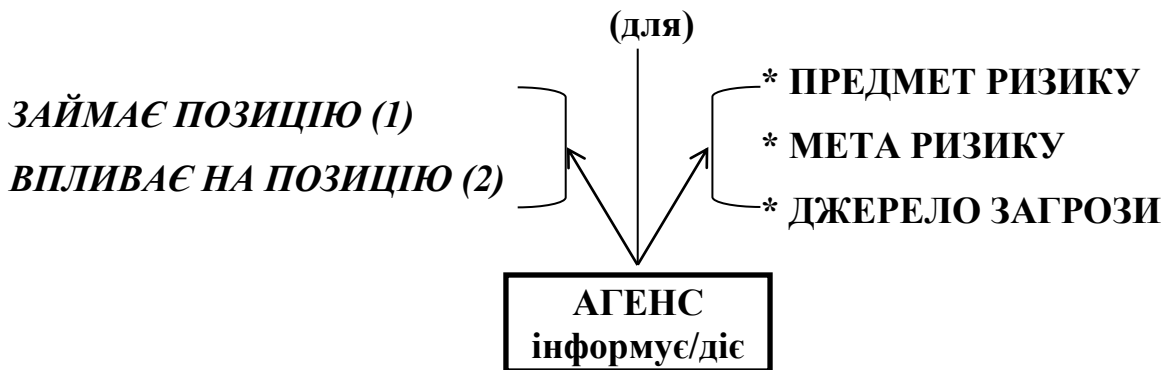
(3.18) *"I don't like Facebook in general as to me its all one big machine for data gathering"* (COCA_MAG_MakeUse).

(3.19) *"Most importantly, Facebook offers students the opportunity to create a positive self-image. Facebook profiles gives students a chance to create the image of themselves that they want people to see by putting their best qualities "out there.""* (COCA_MAG_Health)

Отже, у моделі МСР (рис. 3.8) автор повідомлення, який і є суб'єктом позиціювання, займає ключове положення і тому розташований у центрі фрейму. Суб'єкт позиціювання завжди є АКТАНТОМ МСР, але не обов'язково виявляється суб'єктом ризику. Його / її мовленнєві дії визначають структуру і наповнення фрейму, оскільки своїм повідомленням він/вона маніфестує результат позиціювання стосовно ризику. Позиція СДД репрезентується як прийняте суб'єктом рішення щодо ризику, що відображено у слотах ПРЕДМЕТ РИЗИКУ, МЕТА та ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ. Форма цієї маніфестації залежить від його прагматичної інтенції: (а) просто повідомити про свою позицію та/або (б) вплинути на позицію співрозмовника. Відповідно, слот ІНСТРУМЕНТ

(інформування, переконування, маніпуляції і т. ін.) отримує конкретне наповнення, і, своєю чергою, може бути розгорнутий в окремий підвид моделі метакомунікативної ситуації ризику.

ПАЦІЄНС (БЕНЕФІЦІАНТ/ЖЕРТВА)

Мовець, який:

"за" ризик "проти" ризику

Мотивує інших до ризику (відмовляє від ризику)

|
(із допомогою)

|
ІНСТРУМЕНТ (ВИСЛОВЛЕННЯ)

|
(ЗДІЙСНЮЄ ВПЛИВ НА)

|
**ПАЦІЄНС
(БЕНЕФІЦІАНТ/ЖЕРТВА)**

Рис. 3.8 Фреймова модель метакомунікативної ситуації ризику

У висловленнях, за допомогою яких суб'єкти репрезентують свої позиції щодо тих чи інших ризиків, комунікативну подію представлено з точки зору продуцента, чим зумовлена відсутність слотів ТАКИЙ і ТАК, а також наявність певних обмежень стосовно характеру заповнення слотів АГЕНС, МЕТА і ІНФОРМУЄ/ДІЄ. Так, вміст слоту АГЕНС обмежений вживанням займенника першої особи однини (іноді інклюзивної множини "we"): *"the way I see it"*,

"I think", "I believe", "I don't like" etc. За винятком тих випадків, коли суб'єкт пояснює причину своєї ризикованої поведінки, шукаючи виправдання або прагнучи схвалення від своїх співрозмовників, слот МЕТА залишається неексплікованим.

Слот ІНФОРМУЄ/ДІЄ зафіксований у часі і просторі: це завжди ЗАРАЗ і ТУТ (рис. 3.8). Що стосується слотів ПРЕДМЕТ РИЗИКУ та ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ, то їх вербалізація теж не є обов'язковою – інколи заповнені обидва (приклад 3.20), інколи лише один з них (приклад 3.21), або й обидва залишаються в імплікації (приклад 3.22):

(3.20) "Yep, facebook (ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ) can be life (ПРЕДМЕТ РИЗИКУ), wrecking – you (ПАЦІЄНС – ЖЕРТВА) can lose your marriage (ПРЕДМЕТ РИЗИКУ) over it. Be very careful, what you post and who you friend (РИЗИКОВАНІ ДІЇ), it can back fire and leave you in a serious mess" (СОСА_MAG_MakeUse)

У прикладі (3.20) слот ПРЕДМЕТ РИЗИКУ заповнений словом "життя" (*life*), яке може бути зруйноване (*wrecking*) та "шлюб" (*marriage*), який може бути втрачено (*you can lose your marriage over it*). На думку мовця, це може статися при умові, якщо ПАЦІЄНС, якому призначене повідомлення, вирішить ризикнути своїм шлюбом заради віртуального спілкування (МЕТА, яка залишається в імплікації), і, відтак, може стати ЖЕРТВОЮ ризику. У якості ДЖЕРЕЛА ЗАГРОЗИ обговорюється всесвітня соціальна мережа фейсбук (*facebook*), який може перевернути усе життя (*facebook can be life wrecking*), привести до неочікуваних неприємних наслідків (*can back fire*) та втягти суб'єкта в серйозні проблеми (*and leave you in a serious mess*).

У наступному фрагменті медіа-публікації про ризики представлено ситуацію, в якій мовцем заповнюється лише слот ПРЕДМЕТ РИЗИКУ – втрата місця у Великій Вісімці (*losing its seat among the prestigious Group of Eight nations*), економічний безлад та санкції (*economic turmoil and sanctions*), а слот ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ залишається в імплікації, хоча й легко інферується з контексту ситуації, що обговорюється:

(3.21) *US Secretary of State John Kerry* [суб'єкт позиціювання – АГЕНС] *warned Russia* [суб'єкт ризику – ПАЦІЄНС] *on Sunday that it risked losing its seat among the prestigious Group of Eight nations, as well as economic turmoil and sanctions* [ПРЕДМЕТ РИЗКУ] (Russia_ARTICLE).

І врешті, у прикладі (3.22) мовець висловлює власну позицію щодо самого ризику, не згадуючи ні ПРЕДМЕТА РИЗИКУ, ні ДЖЕРЕЛА ЗАГРОЗИ:

(3.22) *Risk means 'shit happens' or 'good luck'* (Toba 2010: 180).

Отже, станс суб'єкта дискурсивної діяльності в метакомунікативній ситуації може бути схарактеризований як **позиція** залученого або відстороненого **спостерігача**, оскільки він/вона не приймає рішення безпосередньо в КСР, а лише репрезентує або коментує його (причому йдеться як про власні рішення, так і рішення інших суб'єктів ризику), попередньо "пропустивши" його через призму свого сприйняття і через свій індивідуальний когнітивний простір. Так, перебуваючи поза ситуацією мовлення, суб'єкт у своїх метакомунікативних висловленнях: 1) зосереджений на ризиках тих чи інших можливих дій у майбутньому ("до-референція") або 2) обговорює ризики уже постфактум, усвідомлюючи правильність/неправильність прийнятого рішення на етапі вибору ("після-референція"). Позиція спостерігача, автора метакомунікативного висловлення, виявляється у виборі лексичних засобів для оформлення думки. Йдеться насамперед про мозаїчність представлення картини події у висловленні, про неможливість репрезентації кожної ситуації у найдрібніших деталях. Вибір мовцем елементів події, представлених у фреймі МСР як найвизначніших для детермінації когнітивного простору індивіда-мовця, досить чітко дозволяє інтерпретувати суб'єктні позиції автора висловлення, сукупність яких складають його ідентичність. Акцентовані в метакомунікативному висловленні детермінанти його/її індивідуальної картини світу дозволяють представити ситуацію ризику у вигідному для нього ракурсі.

Продемонструємо, як одна і та сама КСР по-різному репрезентується у МСР – у мовленні різних суб'єктів цієї ситуації, що займають протилежні позиції щодо неї і, таким чином, виділяють різні ПРЕДМЕТИ РИЗИКУ,

фокусуються на різних СУБ'ЄКТАх РИЗИКУ і, відтак, роблять промінантними різні РИЗИКИ. Ситуація, що обговорюється, стосується агресії Росії в Криму навесні 2014 року та ризиків, пов'язаних з нею. Приклад взято з аналітичної статті, опублікованої в одному з випусків Інтернет-видання CNN (березень 5, 2014), у якій здійснено порівняльний аналіз публічних виступів президента Росії В.В. Путіна і президента США Барака Обами. У цих виступах представлено їх версії подій, пов'язаних з анексією Криму, які демонструють позиції кожного з представлених суб'єктів. Крім того, у статті також взято до уваги позицію України як одночасно головного суб'єкта і об'єкта згаданих подій.

(3.23) *Russian and American leaders* [АГЕНСи, що інформують про ризики] *paint starkly different pictures of Ukraine* [ПАЦІЄНС], *blaming each other for a crisis that shows no signs of simmering down.*

A defiant Russian President Vladimir Putin said Tuesday that masked gunmen are fueling anarchy in Ukraine. He decried what he called an illegitimate government [ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ₁] *that illegally seized power in a coup with U.S. backing* [ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ₂], *arguing that his country has a right to use military force.*

U.S. President Barack Obama and his country's top diplomat said Ukraine's new government is democratically responding to the people's will. They warned of invading forces and a desperate Russia [ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ] *breaking international law.*

"I have a feeling people in America [ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ₂] *sit in some lab doing experiments, like on rats," he said, "without knowing consequences."*

The conflicting descriptions are enough to give you whiplash.

Russia's take:

Parliament approved Putin's use of military force to protect Russian citizens inside Ukraine.

"This corresponds to our national interest to protect [МЕТА] *these people* [ПАЦІЄНС-БЕНЕФІЦІАНТ], *and this is a humanitarian mission. We* [АГЕНС] *are not trying to enslave people, or dictate anything to anyone," Putin said. "Of course, we can't stay aside if we see the people persecuted, bullied or killed* [РИЗИКИ]. *We very much hope it will not come to this."*

United States' take:

Putin, the administration believes, is threatened by challenges to his influence, especially popular uprisings against governments that are supportive of the Russian leader, a senior Obama administration official said Tuesday.

"They [АГЕНС] are externally taking over and trying to annex Crimea [МЕТА]," Kerry said.

Ukraine's take:

There's no evidence of any threat to Russians inside Ukraine. Russia [АГЕНС] wants to annex Crimea [МЕТА] (Shoichet_ARTICLE).

Наведений вище фрагмент складається з метакомунікативного вступу та трьох окремих мінітекстів, у яких представлено не лише трьох різних суб'єктів ситуації ризику (Росія, Україна, США), а й притаманні їм відмінні позиції СДД: "російський та американський лідери змальовують різні картини України, звинувачуючи один одного у кризі", "конфліктуючі описи" (*Russian and American leaders paint starkly different pictures of Ukraine, blaming each other for a crisis, The conflicting descriptions are enough to give you whiplash*). Станси усіх трьох гравців – учасників дискурсивної взаємодії – відмінні один від одного. Суб'єкти СДД по-різному концептуалізують ситуацію ризику, що обговорюється, наповнюючи ті самі слоти фрейму МСР різним змістом. Так, з позиції Росії, ДЖЕРЕЛОМ ЗАГРОЗИ (1 і 2) виступає "нелегітимний" український уряд і США, в той час, як з точки зору Америки і України ДЖЕРЕЛОМ ЗАГРОЗИ у цьому разі є сама Росія.

Свої ризиковані дії В.В. Путін, основний суб'єкт (АГЕНС) цієї ситуації, репрезентує як такі, що спрямовані на досягнення МЕТИ – "захисту людей" (*to protect these people*), тобто, на його думку, російськомовне населення Криму виступає в ролі БЕНЕФІЦІАНТів дій Росії. Захист людей в Криму, за його словами, "відповідає національним інтересам Росії і є гуманітарною місією" (*This corresponds to our national interest to protect these people, and this is a humanitarian mission*). Безпека російськомовного населення Криму, вважає В.В. Путін, є ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ, а Україна, у вигляді її "нелегітимного уряду" – ДЖЕРЕЛОМ РИЗИКУ (*He decried what he called an illegitimate*

government that illegally seized power). Іншим джерелом ризику, з його слів, є також і США – *"in a coup with U.S. backing"*, дії яких він метафорично порівнює з діями учених, які проводять лабораторні експерименти над пацюками, маючи на увазі, що у ролі пацюків виступають українці: "За моїми відчуттями, – каже Путін, – люди в Америці сидять у якійсь лабораторії і проводять експерименти, як на пацюках" (*I have a feeling people in America sit in some lab doing experiments, like on rats," he said, "without knowing consequences*).

Уособлюючи себе з Росією (виражено інклюзивним займенником *we*), Путін не планує перетворювати жителів Криму (*people*) з БЕНЕФІЦІАНТА ризику на ЖЕРТВУ – "ми не не намагаємось зробити людей рабами, чи диктувати будь-що будь-кому" (*We are not trying to enslave people, or dictate anything to anyone, "Putin said"*). Підкреслюючи благородство власних мотивів (МЕТИ), Путін наголошує на нових ризиках, імовірно можливих у разі відмови ним від РИЗИКОВАНИХ ДІЙ, а, отже, відмові від ШАНСУ реалізувати МЕТУ: "людей (кримчан) можуть переслідувати (імплікується новий уряд України), знущатися на ними або й убивати". Іншими словами, якщо Росія в особі Путіна прийме рішення не ризикувати і відмовиться від військової операції, то БЕНЕФІЦІАНТ перетвориться на ЖЕРТВУ. Український уряд при цьому змальовується як ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ: "якщо ми бачитимемо, що людей переслідують, погрожують їм або вбивають" (*if we see the people persecuted, bullied or killed*). Саме тому, як стверджує Путін, Росія обирає позицію ризикуючого суб'єкта – "звичайно, ми не можемо залишатися осторонь" (*Of course, we can't stay aside. We very much hope it will not come to this*).

Автор метакомунікативного повідомлення саркастично трактує позицію Путіна як неправдиву і виправдовувальну, називаючи президента Росії "зухвалим" (*defiant*), а дії Росії "відчайдушним порушенням міжнародного права" (*desperate Russia breaking international law*). Свою позицію журналіст підкріплює іронічними словами Президента США Барака Обами про те, що "президент Путін, очевидно, має якихось інших адвокатів, що інтерпретують закони по-іншому" (*President Putin seems to have a different set of lawyers making a different set of interpretations*).

Позиція США відмінна в тому, що РИЗИКОВАНА ДІЯ Росії у цій ситуації пояснюється її страхом утратити вплив унаслідок народного повстання українців проти режиму, лояльного до російського президента (*the administration believes, is threatened by challenges to his influence, especially popular uprisings against governments that are supportive of the Russian leader, a senior Obama administration official said Tuesday*), а зовсім не шляхетними мотивами, озвученими на весь світ В. Путіним. Відтак, на думку віце-президента Керрі, МЕТА Росії як ризикуючого суб'єкта (АГЕНСА) описаної ситуації ризику, полягає не у прагненні захистити кримчан від якихось примарних небезпек, а анексувати частину чужої держави (*"They are externally taking over and trying to annex Crimea," Kerry said*). Таким чином, сама Росія, з позиції США, виявляється ДЖЕРЕЛОМ ЗАГРОЗИ.

І, нарешті, у третій частині фрагменту подається інформація про українське бачення цієї ситуації, а саме: не існує ніякої ЗАГРОЗИ росіянам на території України і єдиною МЕТОЮ росіян є анексія Криму (*There's no evidence of any threat to Russians inside Ukraine. Russia wants to annex Crimea*). Відтак, ризиковані дії Росії не можна виправдати ніякими благородними мотивами.

Отже, на відміну від об'єктивних параметрів ситуації, мотиви, цілі, наміри, знання, ставлення та емоційний стан учасників МСР належать до суб'єктивних параметрів, однозначно визначити які може лише мовець – суб'єкт дискурсивної діяльності. Метакомунікативні висловлювання можна порівняти з "дзеркалом", у якому відображаються суб'єктні позиції мовця, що включають його знання, емоції, оцінки, ставлення до змісту повідомлення, навколишньої дійсності та до інших учасників комунікації.

3.2.4. Модель позиціювання суб'єкта дискурсивної діяльності в ситуації ризику. Складність процесу позиціювання пояснюється багатовимірною природою дискурсу, котрий одночасно належить до різних сфер: мови, культури, історії, соціуму, природи. Крім того, дискурсивна поведінка суб'єкта, який "співвідносить себе і світ в діапазоні особистісного

тезаурусу крізь призму асоціативної схожості окремих елементів мозаїчної картини світу" [315], може розглядатися як діяльність з потенційно фрактальною динамікою. Якщо змоделювати позицію СДД у вигляді фракталоподібної структури, то її геометрія дозволяє розкрити природу структурування ідентичності, котра вибудовується в процесі позиціювання. Використання евклідових форм, таких, як квадрат, коло чи **трикутник**, допускається для зображення неевклідових об'єктів, до яких належать фрактали [509, с. 66].

Однією зі спроб інтегрувати й уніфікувати перспективи і напрями дослідження позиції суб'єкта дискурсивної діяльності є "трикутник стансу" Дж. Дю Буа [426], який розглядатимемо як "дофрактальну" структуру (*pre-fractal* [443]) – приблизне зображення фракталу, яке може використовуватись для калібрування і масштабування складних фрактальних структур [509, с. 67], до яких гіпотетично належить ідентичність, сконструйована в дискурсі і за допомогою дискурсу.

Трикутник Дю Буа [426] – це геометрична модель, у якій візуально представлено взаємозв'язок між компонентами стансу (Рис. 3.9). Трикутник підкреслює діалогічність процесу позиціювання, включаючи до нього не лише предмет висловлення, а й обговорення суб'єктами позицій один одного. Дж. Дю Буа вважає, що позиція СДД, крім ставлення мовця до предмета мовлення, включає також і його ставлення до інших учасників комунікації: "Я оцінюю щось, – пише дослідник, – значить, я позиціую себе стосовно предмета моєї оцінки, і, крім того, я зважаю на тебе, погоджуючись, або не погоджуючись із твоєю думкою" [426, р. 163].

Позиція СДД – це одночасно суб'єктний та інтерсуб'єктний феномен. Модель стансу у вигляді трикутника уможлиблює врахування суб'єктності й інтерсуб'єктності позиціювання, презентуючи їх у трьох взаємозалежних компонентах (вершинах трикутника): 1) суб'єкт₁ (суб'єкт, який безпосередньо займає позицію в дискурсивній події, що аналізується); 2) суб'єкт₂ (суб'єкт, стосовно якого суб'єкт₁ займає свою позицію); 3) об'єкт позиціювання (предмет мовлення, на якого орієнтовані дії обох суб'єктів).

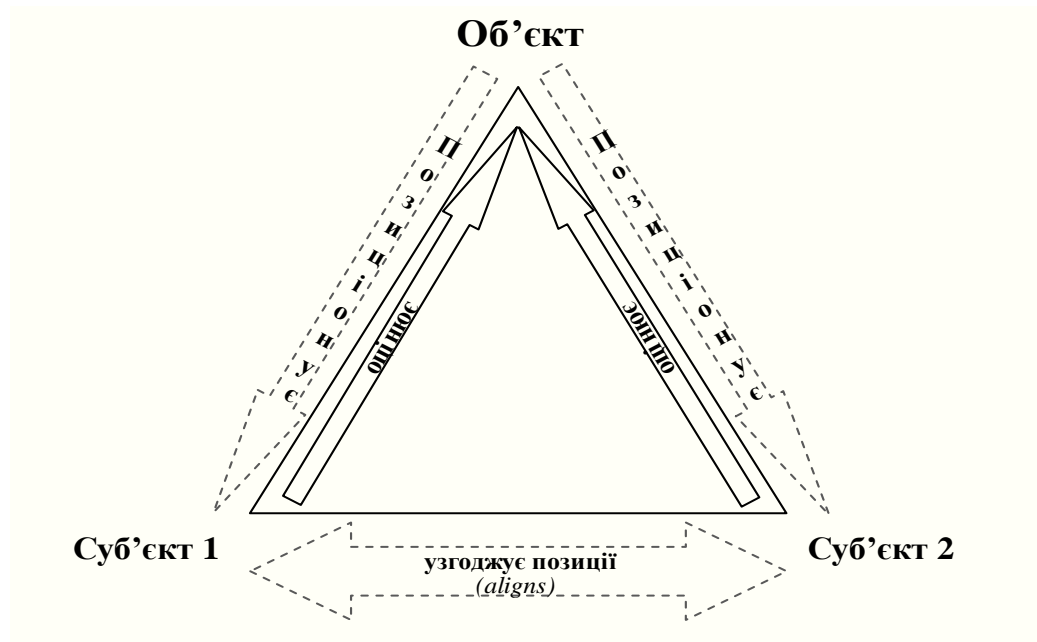

Рис. 3.9 Трикутник стансу Дж. Дю Буа [419]

Під час позиціювання, згідно з наведеним вище трикутником стансу, ми одночасно виконуємо кілька паралельних дій, які є **векторами** єдиного **акту позиціювання** (*stance-taking*):

- 1) оцінювання об'єкта в результаті його сприйняття (*evaluation, appraisal, assessment*),
- 2) визначення власної позиції стосовно об'єкта оцінювання та інших суб'єктів (*positioning*)
- 3) узгодження власної позиції стосовно об'єкта оцінювання з позицією співрозмовника (*alignment*).

"Оцінювання, – вважає Дж. Дю Буа, – це процес, під час якого суб'єкт орієнтує себе стосовно об'єкта позиціювання і наділяє його певними якостями" [426, р. 143], маючи на увазі інгерентні характеристики об'єкта. На відміну від оцінювання (*evaluation*), під час визначення власної позиції стосовно об'єкта оцінювання (*positioning*) суб'єкт сфокусований не на об'єкті, а на самому собі (*stance-taker*), тобто він обирає свою позицію стосовно об'єкта, яка обов'язково включає епістемічний (знання про об'єкт) і афективний (ставлення до нього) аспекти. Третім вектором акту позиціювання є узгодження власної позиції з позицією співрозмовника (*alignment*) – "акт припасування стосунків між двома

позиціями (*stances*), а, отже, між двома суб'єктами (*stance-takers*), які ці позиції займають" [426, р. 144]. Користуючись моделлю позиції СДД Дж. Дю Буа, дослідникам стансу вдається врахувати усі його аспекти (епістемічний, афективний, інтеракційний), і, відповідно, простежити процес позиціювання як комплексну дію, за допомогою якої індивіди конструюють свої ідентичності.

Розглянемо специфіку суб'єктного позиціювання в комунікативній ситуації ризику, скориставшись методикою трикутника Дж. Дю Буа, на прикладі з роману британської письменниці С. Кінселли "Shopaholic to the Stars" ("Шопоголік до зірок"):

(3.24) *'Is that how you're going to sort out Luke and Elinor?'* scoffs Suze [S₁].
'Offer them sweeties?'

'Of course not,' I [S₂] say with dignity. *'I'll use a variety of techniques.'*

'Well, I still think it's risky.' She [S₁] shakes her head. *"Very risky".*

"One cannot refuse to eat simply because there is a risk of being choked,"
I [S₂] say wisely. *'Chinese proverb.'* (Kinsella: 197)

Учасники цієї мовленнєвої взаємодії, а, значить, і суб'єкти акту позиціювання – дві подружки (S₁ – суб'єкт₁ і S₂ – суб'єкт₂). Предмет позиціювання – наміри S₂, яка збирається (*going to*) помирити свого чоловіка і свекруху – "навести лад між Люком і Елінор" (*to sort out Luke and Elinor*), що, на думку S₂ є МЕТОЮ ризикованих дій, а з точки зору S₁ – ДЖЕРЕЛОМ ЗАГРОЗИ. Таким чином, позиції учасників мовленнєвої взаємодії, представлений у цьому фрагменті, протилежні: S₂ виступає "за" ризик, а S₁ – "проти". Процес позиціювання при цьому відбувається симультанно у трьох напрямках, які Дж. Дю Буа називає "векторами" [426, р. 143]: оцінювання, вибір позицій та їх узгодження. Перша дія – оцінювання, або аксіологічна орієнтація суб'єкта стосовно предмету позиціювання, відбувається одночасно з вибором позиції, тобто усвідомленням (і подальшою вербалізацією) суб'єктом свого ставлення до предмету розмови.

Негативна оцінка можливих ризикованих дій експліцитно виражена суб'єктом S₁ у позиціювальному висловленні "Ну, я все-одно думаю, що це ризиковано" (*Well, I still think it's risky*) за допомогою прямої номінації ризику *it's risky*, дієслова з епістемічним значенням *think*, підсиленого часткою

still (I still think), і повтором *risk* з десигнатором ступеня ризику – "дуже ризиковано" (*Very risky*) у наступній репліці. Афективний аспект оцінки маркований за допомогою описаних автором невербальних сигналів: *scoffs, shakes her head*.

Натомість S_2 висловлює позицію щодо ризику у китайському прислів'ї – "Людина не може відмовитись від їжі через те, що існує ризик вдавитися" (*One cannot refuse to eat simply because there is a risk of being choked*), чим, власне, не лише імплікує свій станс, а й демонструє той факт, що вона цілком усвідомлює, що ризик існує, але ймовірний ЗДОБУТОК на її думку, переважає можливі ВТРАТИ.

Паралельно з оцінюванням і вибором позиції, реалізується вектор узгодження (*alignment*), тобто урахування позицій (включаючи їх пропозиційний, епістемічний та афективний аспекти) суб'єктів цієї взаємодії. У цьому якраз і полягає інтеракційна природа суб'єктного позиціювання: маніфестовані у мовленні станси відображають реакцію комунікантів на попередні дії або слова співрозмовників – вони "допасовують", "вирівнюють", "узгоджують" (*align*) свої позиції з позиціями інших суб'єктів. У наведеному фрагменті узгодження двох відмінних позицій маркується за допомогою дискурсивних маркерів *well, of course* і запитальних конструкцій.

Позиції, зайняті учасниками описаної комунікативної ситуації ризику, дають змогу прийти до висновку про те, що один із них – S_1 конструює ідентичність обережного суб'єкта, а інша – навпаки, своїми позиціями СДД вказує на свою ідентичність суб'єкта, схильного до ризику. Під час зіткнення двох і більше стансів у розмові система ідентичностей може мінятися, оскільки підлягають змінам взаємостосунки в діалогічному просторі. Наприклад, може з'явитися нова суб'єктна позиція або другорядна позиція набуває більшого значення, виявляючись основною. Мовленнєва поведінка комунікантів перцептуально і фізично зумовлена середовищем, у якому відбувається інтеракція. Ця залежність від контексту вирішальним чином впливає на когнітивні процеси, які провокують новий стан навколишнього середовища, що, своєю чергою, може привести до змін у подальшій поведінці усіх учасників комунікації.

Звертаючись під час моделювання суб'єктного позиціювання до методики фрактального аналізу, ми ґрунтуємо наші припущення на тому, що "характерні конфігурації фрактальних форм, або їх паттерни, багаторазово повторюються так, що частини на будь-якому рівні по формі нагадують ціле" [100, с. 397]. Мається на увазі, що суб'єкт дискурсивної діяльності структурує свої позиції СДД у схожих ситуаціях за схожим зразком. Кожна нова зайнята ним позиція тією чи іншою мірою нагадує попередню (=частини), що в кінцевому підсумку і складає його/її ідентичність (=ціле). Так, якщо евклідова геометрична фігура трикутник, використана нами для зображення процесу позиціювання, – це до-фрактальна структура, то при повторному накладанні з іншими схожими фігурами вона утворює вже неевклідову форму – наприклад, "сніжинку Коха" (відома також як "зірка Коха" та "острів Коха" [349, р. 19]), яку можна використати для ілюстрації процесу формування ідентичності як автопоетичної системи, що складається з сукупності стансів:

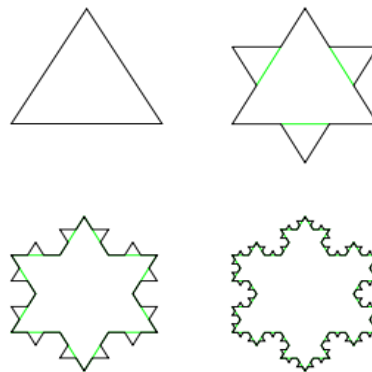

Рис. 3.10 Сніжинка Коха [349]

Кожна нова суб'єктна позиція (у формі трикутника) додається (накладається) до (на) попередньої (-ю) – і так до нескінченності, утворюючи унікального, ні на кого іншого не схожого суб'єкта (у формі сніжинки). Гіпотетично ідентичність як фрактальна структура формується таким чином: перша сформована позиція СДД (до-фрактальна структура) запускає динаміку появи інших позицій, які не є абсолютно довільними, а залежать від попередніх і характеризуються самототожністю.

Уявляючи станс у вигляді геометричної фігури типу трикутника, а ідентичність у формі сніжинки, що складається з позицій-трикутників,

ми повинні пам'ятати, що насправді фрактал не має чіткого геометричного образу – цілісного і ясного, як форма евклідової геометрії. Фрактал – це не образ, не лінійний об'єкт, а процес, форма якого залежить від характеру ітерацій його компонентів. Відтак, спробуймо "розкласти" трикутник стансу у лінійній площині задля можливості виявлення у ньому основних складників, доступних для лінгвістичного спостереження. Діяльність, пов'язана з позиціонуванням, складається з трьох основних елементів (рис. 3.11): суб'єкт₁ (stance subject – SS₁), суб'єкт_{2,3,4...} (SS_{2-4,5}) і об'єкт позиціонування (stance object – SO), які здійснюють спільні взаємозалежні дії:

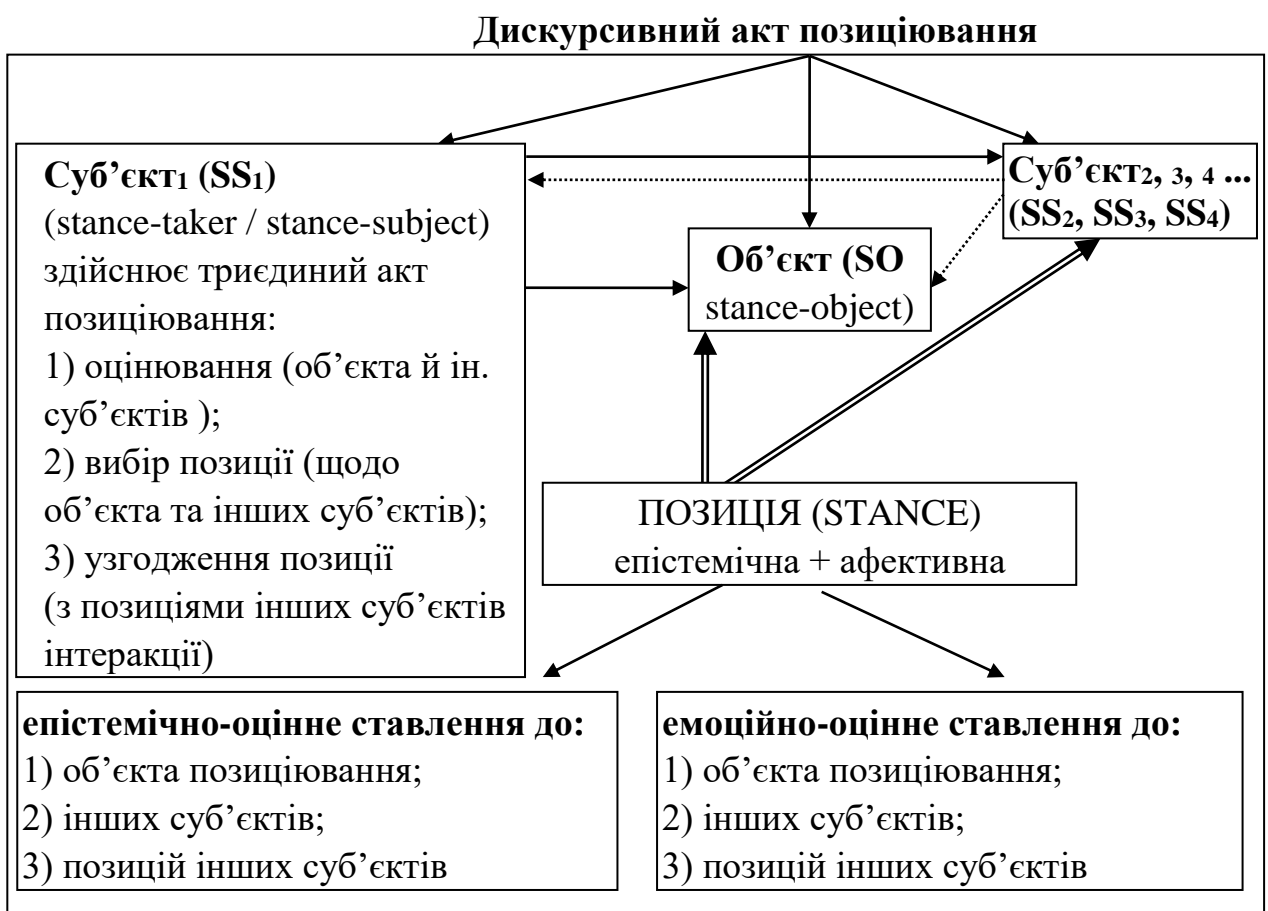

Рис. 3.11 Схема акту суб'єктного позиціонування

Літерами "SS" (*stance subjects*) позначено суб'єктів позиціонування (учасників інтеракції, співрозмовників). "SO" (*stance object*) позначає об'єкт позиціонування, що стосується предмета або теми дискурсивної взаємодії. Це може бути людина, її вчинки, подія, проблема і т. ін. Оскільки у фокусі нашого дослідження ситуація ризику, то об'єктом позиціонування є ризик, тобто

вибір та ймовірність різних його наслідків. Суб'єкт позиціювання (SS_1) одночасно оцінює (ці його дії позначено звичайними одинарними стрілками) об'єкти (SO) та позиції інших суб'єктів ($SS_{2,3,4...}$). У той самий час інші суб'єкти ($SS_{2,3...}$) також здійснюють схожі дискурсивні дії, оцінюючи об'єкт позиціювання і позицію суб'єкта (SS_1) (ці дії позначено пунктирними стрілками). Позиції усіх учасників інтеракції ґрунтуються на знаннях про предмет позиціювання та інших суб'єктів (епістемічний компонент позиції СДД) та емоціях і почуттях, пов'язаних з ними (афективний компонент позиції СДД).

Таким чином, суб'єкт дискурсивної діяльності (у нашому випадку SS_1 – *stance subject, stance-taker*) під час акту позиціювання здійснює як моносуб'єктні, так і полісуб'єктні дії, які здебільшого мають інтеракційну природу. Він/вона оцінює об'єкт (свої емоції і знання про нього) та інших суб'єктів (їх епістемічні та афективні судження); обирає власну (суб'єктну) позицію щодо об'єкта та інших суб'єктів); узгоджує свою позицію (як афективний, так і епістемічний її аспекти) з позиціями своїх співрозмовників.

При всьому розмаїтті позицій СДД, які займаються суб'єктом-учасником в ситуації ризику, основні можливі ідентичності ("ризикуючий" – схильний до ризику або "обережний" – несхильний до ризику), які ним конструюються, задані ітераціями і рекуренціями позиціювальних дій як алгоритму прийняття складного рішення в умовах ризикованого вибору. Відбувається тиражування суб'єктних позицій у схожих ситуаціях за схожим зразком: одні суб'єкти приймають рішення, ґрунтуючись на епістемічних елементах позиціювання, в той час як інші суб'єкти роблять свій вибір, покладаючись на афективні оцінки. У своїй сукупності ідентичність виявляється зітканою з одних і тих самих, схожих одна на одну самототожних позицій: "ризиканти майже завжди впізнають один одного як брати і сестри, генетично пов'язані бажанням пізнати невідомість межі" ("*Risk-takers almost always recognize one another as brothers and sisters genetically linked by their desire to experience the uncertainties of the edge*") [567, р. 4]. При цьому не лише центральний суб'єкт (ризикуючий або обережний) тиражується в ситуативних умовах ризику. Інші учасники також легко впізнаються: "мотиватор"/"демотиватор", "критик"/"агітатор" і т. п.

Таким чином, станс – це одночасно суб'єктне й інтерсуб'єктне явище, якому притаманні як лінійні, так і нелінійні характеристики. З одного боку, позиція СДД містить інформацію про думки, точки зору й уподобання самого суб'єкта, його знання, емоції і почуття, судження щодо тієї чи іншої проблеми. У цьому сенсі станс – моносуб'єктний феномен, який вивчається за допомогою загальноприйнятих методів функціональної лінгвістики [375; 376; 573]. З іншого боку, позиції СДД співконструюються й активуються в інтеракції ("*are co-constructed and mobilized in interaction*") [406, с. 583], що, власне, і привертає увагу дослідників до інтерсуб'єктності стансу [426; 518; 525]. Інакше кажучи, позиція СДД має як **стансовиражальні** (конститутивні, репрезентаційні), так і **стансоконструювальні** (процесуальні, інтеракційні, узгоджувальні) риси, дослідження мовного вираження яких вимагає використання різних лінгвістичних підходів і методів.

Висновки до розділу 3

1. Істотною характеристикою будь-якої дискурсивної ситуації є те, що між її елементами існують зв'язки і відношення, які можливо змоделювати. Подвійна природа дискурсу ризику та виокремлені згідно цього типи ситуацій – комунікативна й метакомунікативна – вимагають дотримання наступних принципів їх моделювання: статичності/динамічності та фрактальності.

2. Принцип статичності / динамічності передбачає охоплення лінгвокогнітивною моделлю як процесуальності комунікативної ситуації, так і репрезентаційності метакомунікативної ситуації ризику. Принцип фрактальності полягає у тому, що базова структура моделей ситуації ризику повністю або частково повторюється на її різних рівнях: якщо в моделі комунікативної ситуації відтворюється динаміка мовленнєвої взаємодії суб'єктів в умовах спільного часу і простору, то модель метакомунікативної ситуації ризику передає результат осмислення комунікативної ситуації, що не перебуває в зоні безпосередньої перцепції суб'єкта.

3. Англомовний дискурс ризику сконструйований у вигляді інтегрованої моделі, композиційний рисунок якої складається з: (1) прототипної когнітивної моделі предметної ситуації ризику, (2) сценарної моделі комунікативної ситуації ризику та (3) фреймової моделі метакомунікативної ситуації ризику.

4. В прототипній когнітивній моделі (ПКМ) предметної англомовної ситуації ризику (виражено за допомогою: *risk, peril, chance, possibility, hazard, venture, uncertainty, speculation*) виокремлені такі слоти: (1) слот₁ – СУБ'ЄКТ РИЗИКУ (хтось – *risk-taker*) є (2) слот₂ – ТАКИЙ (виражено за допомогою *risky, riskless, riskfree, dangerous, hazardous, perilous, unsafe, precarious, touch-and-go, tricky, uncertain, chancy, dodgy, dicey*); (3) слот₃ – ДІЄ (виражено за допомогою: *risk, endanger, gamble imperil, jeopardize, hazard, chance, venture, put at risk take the risk*); (4) слот₄ – ТАК (*riskily, dangerously, hazardously, perilously, unsafely, precariously, trickily etc*); (5) слот₅ – ПРЕДМЕТОМ ризику (виражено за допомогою: *risk VO_{NP}*) через (6) слот₆ – ДЖЕРЕЛО ризику (виражено за допомогою: *risk SR_{NP}*); (7) слот₇ – з певною МЕТОЮ (виражено за допомогою *to + {VP} in order to + {VP}*); отримуючи в результаті цієї дії (8) слот₈ – ШАНС (*chance, choice, option, possibility, solution, answer, alternative, probability*) як імовірність ВТРАТ або ЗДОБУТКІВ.

6. Ключовими елементами змодельованого сценарію КСР є її суб'єкти – АКТАНТИ (АГЕНС і ПАЦІЄНС), які можуть виконувати різні прототипні ролі, інформація про які закладена у чотирьох фазах: доризиковій, позиціонування, ризиковій та постризиковій. У доризиковій фазі відбувається усвідомлення і формулювання проблеми суб'єктом ризику. Фаза позиціонування є основною для нашого дослідження, оскільки саме у цій фазі реалізовується вибір і репрезентація позиції суб'єктом дискурсивної діяльності; ця фаза складається з трьох етапів: етап перший – вхід до сценарію ризику, етап другий – вибір позиції, етап третій – проголошення позиції. У ризиковій фазі рішення ризикувати прийнято, що перетворює ризик на небезпеку. У постризиковій фазі проводиться ревізія, перегляд наслідків ризикованих вчинків і надається їм оцінка.

7. Модель МСР сконструйовано на основі ПКМ, до центру якої уведено особу суб'єкта-спостерігача (АКТАНТА). АКТАНТ як суб'єкт позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику завжди є її АГЕНСОМ, але не обов'язково виявляється суб'єктом ризику. Його / її мовленнєві дії визначають структуру і наповнення фрейму, оскільки своїм повідомленням він/вона маніфестує результат позиціювання стосовно ризику: сконструйована позиція СДД репрезентується як прийняте суб'єктом рішення щодо ризику, що відображено у таких слотах, як: ПРЕДМЕТ РИЗИКУ, МЕТА РИЗИКУ, ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ та ІНСТРУМЕНТ повідомлення.

8. Позиція СДД (станс) змодельована у вигляді трикутника, геометрія якого дозволяє розкрити природу структурування ідентичності, котра вибудовується в процесі позиціювання. У трикутнику стансу врахована його суб'єктність та інтерсуб'єктність, а також візуально представлено взаємозв'язок між його компонентами – (1) суб'єктом₁, який безпосередньо займає позицію в ситуації, що аналізується; (2) суб'єктом₂, стосовно якого суб'єкт₁ займає свою позицію; і (3) об'єктом позиціювання (предмет мовлення, на якого орієнтовані дії обох суб'єктів). Відповідно, під час позиціювання суб'єктом одночасно виконуються кілька паралельних дій, які є векторами акту позиціювання: (1) оцінювання об'єкта в результаті його сприйняття, (2) визначення власної позиції стосовно об'єкта оцінювання та інших суб'єктів, (3) узгодження власної позиції стосовно об'єкта оцінювання з позицією співрозмовника.

Основні положення цього розділу відбито у шести публікаціях автора (див. [281, 293, 295; 297; 299; 673]).

РОЗДІЛ 4
ПОЗИЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТА
В АНГЛОМОВНІЙ КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ПРАГМАІНТЕРАКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Коментуючи плинність і скороминущість нашого буття й ідентичності людей як його активних учасників, російський письменник В. Пелевін у своєму творі "Числа" пише: "Усе навколо змінюється щомиті, і щомиті світ виявляється сумою зовсім інших обставин, аніж секундою до або після. Люди, з якими ми маємо справу, теж постійно змінюються і ведуть себе по-іншому, залежно від того, які саме думки потрапляють у миттєві зрізи їх умів (*моментальное сечение их умов*)" [213, с. 14]. У продовженні цієї цитати знаходимо художнє підтвердження важливості вибору у будь-яких життєвих ситуаціях, до яких належать і ситуації ризику: "Вибираючи часову або просторову точку своєї зустрічі зі світом, ми займаємося цілком реальною магією, тому що кожного разу вирішуємо, до якого саме світу нам вступити. В одному на нас чекає горщик з бегонією, який падає нам на голову або вантажівка, що мчить з-за рогу, в іншому – прихильна посмішка Незнайомки або товстий гаманець на краю тротуару, і все на тих самих вулицях" [213].

Аналогічним чином, суб'єкт дискурсивної діяльності "дрейфує, піддаючись необхідності підтримувати внутрішню цілісність системи і структурний взаємозв'язок з іншими структурами системи" [266, с. 74]. Зробивши вірний або невірний вибір у ситуації ризику, суб'єкт не просто займає певну позицію, а рухається по життю в певному напрямку. Більше того, своїми діями він/вона впливає на динаміку розвитку системи життєдіяльності навколо себе, що, власне, підкреслює важливість неантропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ, завдяки котрому вдається врахувати різнорівневі компоненти цієї системи.

У розділі розглядається динаміка позиціонування суб'єкта дискурсивної діяльності в комунікативній ситуації ризику. У результаті спільної соціальної

активності комунікантів, шляхом накопичення і маніфестації суб'єктних позицій у схожих мікроконтекстних умовах комунікативної ситуації ризику, ними вибудовуються характерні ситуативні ідентичності. Отже, позиціювання включає як індивідуальні (лінгвокогнітивні і прагматичні), так і соціальні (прагмаінтеракційні й соціолінгвістичні) аспекти, специфіка і взаємозв'язок яких досліджуватиметься в цьому розділі.

4.1. Суб'єктне позиціювання як соціодискурсивний акт

Суб'єктне позиціювання – дискурсивна діяльність, що "залежить від соціального контексту й інтеракційних умов, в яких відбувається" [654, с. 115]. Позиції СДД включають не лише ставлення мовця або автора письмового повідомлення до своїх власних висловлень (знання і впевненість у істинності пропозицій, оцінки та емоції), але й ставлення до адресатів (а також до їх знань, емоцій і статусів), з якими він / вона вступає в комунікацію. Перебуваючи в нерівних соціальних, психологічних та епістемічних умовах, суб'єкти змушені враховувати асиметрію комунікативних стосунків між собою.

Позиціювання в комунікативній ситуації ризику найдоцільніше розглядати на прикладі діалогічної взаємодії, що відбувається в синхронному часі і просторі. Саме тому розпочнемо з аналізу діалогу, взятого зі скрипту ігрового фільму "Недоторкані" ("*The Untouchables*", 82–84 хвилина кінострічки), учасники якого перебувають безпосередньо в ситуації ризику. Фрагмент складається з 20 ходів, які передають мовленнєву взаємодію двох суб'єктів (Філіпа і Дріса) під час прийняття ними ризикованого рішення. До них у певний момент приєднується інструктор:

(4.1)

1	<i>Driss: You <u>have to be really insane</u> to do that.</i>
2	<i>Philippe: A little bit.</i>
3	<i>Driss: I'll tell you something, Philippe. <u>You're a maniac.</u></i>
4	<i>Philippe: Really? I didn't know that.</i>

5	Philippe (to an instructor): <i>Now you get Driss ready.</i>
6	Instructor: <i>Sure.</i>
7	Driss: <i>Right. In your dreams. <u>I'm not doing any of this.</u> I'll be waiting for you over there. I'll take pictures.</i>
8	Philippe: <i>Get Driss ready! How are you gonna take pictures?</i>
9	Driss: <i>Laugh all you want. <u>I'm not doing this.</u> <u>I don't want to anymore.</u></i>
10	Instructor: <i>Wait.</i>
11	Driss: <i>Take it off.</i>
12	Instructor: <i>Wait. Wait.</i>
13	Driss: <i><u>I don't have to anyway,</u> right? Wait, what's going on?</i>
14	Instructor: <i>Is anything wrong?</i>
15	Driss: <i>Oh, man! Fuck! Why is it going higher? What's going on?! Oh, my God! I'm done. What the hell?! What is happening now?</i>
16	Philippe: <i>Hey, Driss! Relax, for God's sake!</i>
17	Driss: <i>I'm relaxed. Can't we get down now?</i>
18	Philippe: <i>Come on, Driss!</i>
19	<i>[laughter, shouts, screaming]</i>
20	Driss: <i>I've seen it! It's cool!</i>

[Untouchables, min. 82–84].

Суб'єкти наведеної ситуації – паралізований мільйонер Філіп та його чорношкірий слуга-компаньйон Дріс – обговорюють можливий стрибок Дріса на дельтаплані з вершини гори. Фонові знання про ситуацію ризику взагалі і про дельтапланеризм як ризикований спорт зокрема, дають можливість визначити контекстні умови, в яких відбувається дискурсивна взаємодія, як ситуацію ризику, а також виявити прагматичні цілі, комунікативні ролі та соціальні статуси комунікантів.

Мета Філіпа – змусити Дріса здійснити політ на дельтаплані, аби дати йому можливість відчутти насолоду й отримати незабутні враження, в той час

як мета Дріса – уникнути цього. Протилежними прагматичними цілями визначаються їхні комунікативні ролі: Дріс виконує роль ПАЦІЄНСА і є суб'єктом ризику, в той час як Філіп – АГЕНС і мотиватор до ризику. Позичії, що ними займаються, детерміновані не лише усвідомленням ризику, але й почуттям взаємної симпатії і дружби, незалежно від асиметричних соціальних стосунків між ними і протилежних прагмакомунікативних цілей.

Центральну позицію, яку Дріс займає у цій взаємодії, можна назвати "позицією суб'єкта, що відмовляється від ризику", а ситуативна ідентичність, що ним конструюється у процесі позиціювання в описаній ситуації, – це ідентичність "обережного суб'єкта". Натомість, його партнер по комунікації, Філіп, займає "позицію суб'єкта, що робить вибір на користь ризику", а, відтак, конструює ідентичність "суб'єкта, схильного до ризику". У наступному підрозділі простежимо, як відбувається прагмаінтеракційна трансформація позицій та ідентичностей суб'єктами дискурсивної діяльності в комунікативній ситуації ризику залежно від їх комунікативних ролей.

4.1.1. Прагмаінтеракційна трансформація суб'єктних позицій в комунікативній ситуації ризику. Учасники дискурсивної взаємодії, представленої у наведеному вище фрагменті (приклад 4.1), свідомі того, що дельтапланеризм – це надзвичайно ризиковане заняття, яке спричинило інвалідність Філіпа. Інакше кажучи, вони обидва володіють достатніми знаннями про ситуацію, в якій перебувають, аби концептуалізувати її як ситуацію ризику, оскільки саме від їхнього рішення залежить чи ймовірна небезпека стане реальністю.

Епістемічні статуси співрозмовників не експлікуються, а містяться в пресупозиції: їм обом (як і глядачам) відомо, що соціальна роль Філіпа – багатого аристократа – передбачає хорошу освіту й обізнаність у багатьох сферах життєдіяльності. Його епістемічний статус може трактуватись як статус "експерта" – людини, що володіє необхідною інформацією та відповідним особистим досвідом щодо ризиків, пов'язаних з дельтапланеризмом. Водночас,

епістемічний статус Дріса можна назвати ігнорантним, оскільки йому – слугі-бідняку – нічого не відомо ні про розваги багатіїв взагалі, ні про цей вид спорту зокрема.

Вищий епістемічний та соціальний статуси Філіпа впливають на стиль його позиціонування, котрий полягає у командному тоні та загальній іронічній зверхності його мовленнєвої поведінки – "Справді? А я й не знав" (*Really? I didn't know that* – репліка 4); "Агов, Дрісе! Розслабся, заради Бога! Ну, давай, Дрісе!" (*Hey, Driss! Relax, for God's sake! Come on, Driss!* – репліка 16). Змушуючи Дріса стрибати, він, як особа, котра завдяки своїй домінантності має право наказувати, двічі використовує звернений до інструктора імператив – "Підготуйте Дріса!" (*Get Driss ready!* – репліка 8), при цьому не звертаючи уваги на крики протесту свого товариша: "Зніміть це! Я цього не робитиму. Я більше не хочу!" (*Take this off! I'm not doing this. I don't want to anymore* – репліка 13).

Що стосується Дріса, то він позиціонує себе в цій ситуації як суб'єкт, котрий всіляко намагається уникнути ризикованих дій, що можуть нашкодити його здоров'ю. Незважаючи на асиметрію соціальних стосунків, Дріс використовує по відношенню до свого співрозмовника пейоративну лексику (безумець – *insane*, маніяк – *maniac*), не бажаючи, однак, його образити, а всього лише ховаючи свої емоції за видимою грубістю. Таку мовленнєву поведінку в термінах прагматичної теорії ввічливості П. Браун і С. Левінсона [387] можна назвати стратегією "позитивної ввічливості", котра спрямована на підкреслену інтимізацію стосунків і допускається серед близьких друзів.

Велика кількість вигуків з численними повторами і вульгаризмами, риторичні запитання зі знаками оклику слугують засобами маніфестації афективного стансу Дріса. Страх – превалююча емоція у цій ситуації: "О, Господи! Дідько! Чому воно піднімається? Що відбувається? О, Господи, Боже мій! Що за дідько?!" (*Oh, man! Fuck! Why is it going higher?! What's going on?! Oh, my God! What the hell?!* – репліка 15).

Ступінь категоричності позицій Дріса як "обережного суб'єкта" варіюється у ході розвитку ситуації від достатньо інтенсивного на початку розмови – "Я нічого цього не збираюсь робити!" (*I'm not doing any of this* – репліка 9),

до повторення відмови – "Я цього не збираюся робити!" (*I'm not doing this!*), але уже без категоричного "any", через вербалізацію свого небажання – "Я більше не хочу!" (*I don't want to anymore*) і аж до заперечення обов'язковості цієї дії – "І до того ж я не повинен!" (*I don't have to anyway* – репліка 13).

Під час зіткнення прагматичних цілей суб'єктів позиціювання, котрі представлені у двох і більше суб'єктних позиціях, система ідентичностей може мінятися, оскільки підлягають змінам їхні взаємостосунки у дискурсивному просторі діалогу. Наприклад, може з'явитися нова суб'єктна позиція або другорядна позиція набуває більшого значення, виявляючись основною. Так, на початку аналізованого фрагменту СДД на ім'я Дріс всіляко намагається уникнути ризику. Але в динаміці мовленнєвої взаємодії його ідентичність змінюється і наприкінці розмови він ризикує (хоча і не за власним бажанням) і уже отримує від цього задоволення, що виявляється у його невербальній поведінці (*laughter, shouts, screaming* – рядок 19).

Динаміка конструювання позицій СДД основними учасниками діалогу в кінцевому підсумку приводить до прагмаінтеракційної трансформації ідентичності одного із суб'єктів дискурсивної взаємодії: від обережного індивіда, що не бажає ризикувати, до суб'єкта, котрий, поборовши страх, отримує задоволення від ризику. Цю трансформацію виражено за допомогою вербальних засобів – "Я це бачив! Це круто!" (*I've seen it! It's cool!*) (репліка у рядку 20) і невербальних (сміх, вигуки задоволення, вираз захвату на обличчі) сигналів (рядок 19). Таким чином, мовленнєва поведінка учасників комунікативної ситуації перцептуально і фізично зумовлена середовищем, у якому відбувається інтеракція. Ця залежність від контексту вирішальним чином впливає на когнітивні процеси, які провокують появу нового стану навколишнього середовища, що, своєю чергою, веде до змін у подальшій поведінці усіх учасників комунікації.

Підсумовуючи вищесказане, ми доходимо висновку, що у процесі позиціювання в КСР суб'єктами дискурсивної діяльності (ре)конструюються, взаємно ідентифікуються і трансформуються їх ситуативні ідентичності. Відповідно, динаміка позиціювання вимагає:

- 1) спільної концептуалізації ситуативних умов дискурсивної взаємодії;

- 2) епістемічного й афективного оцінювання власних знань і емоцій щодо ситуації мовлення (включаючи її суб'єктів);
- 3) ідентифікації знань та емоцій інших учасників комунікації щодо ситуації мовлення (включаючи усіх суб'єктів);
- 4) вибору своєї позиції стосовно ризику як предмету позиціонування;
- 5) узгодження цієї позиції з позиціями партнерів по дискурсивній діяльності.

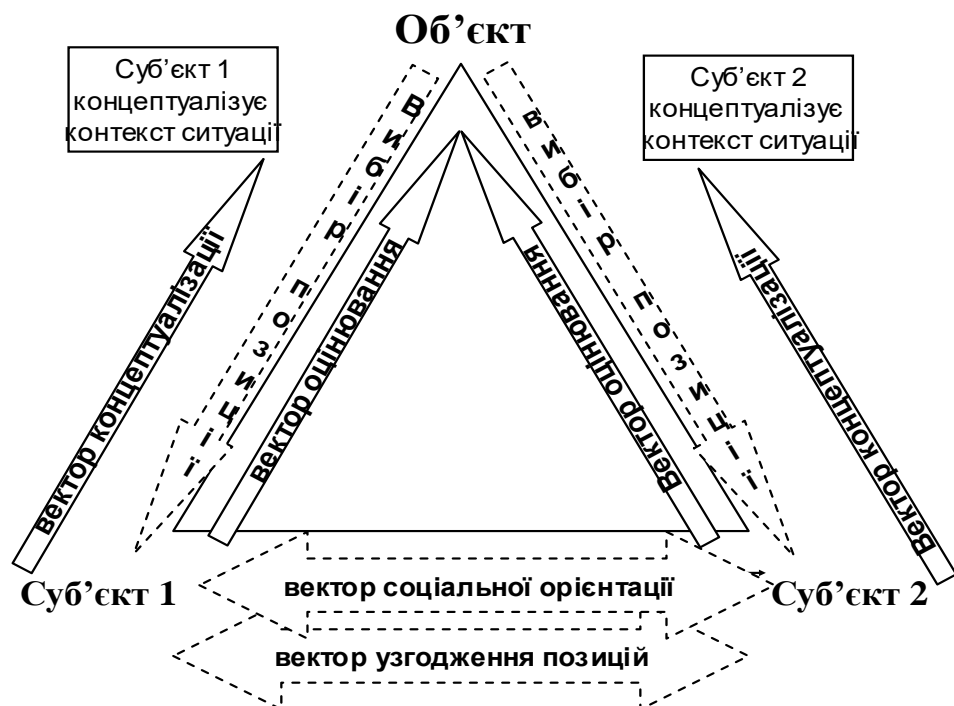

Рис. 4.1 Соціокогнітивна схема дискурсивного акту позиціонування

Отже, ми пропонуємо удосконалити модель акту позиціонування так званий "трикутник стансу" Дж. Дю Буа (рис. 3.10, с. 207), доповнивши його двома додатковими компонентами: когнітивним вектором концептуалізації ситуативних умов, у яких відбувається дискурсивна взаємодія, а, отже, конструювання суб'єктивних контекстних моделей цих умов та соціальним вектором взаємоорієнтації в дискурсі, що включає не лише взаємне оцінювання знань та емоцій щодо ситуації мовлення, а й процес ідентифікації соціального становища усіх учасників інтеракції (рис. 4.1). Виокремлені нами когнітивний і соціальний вектори дозволяють розмістити позиціонування в соціокогнітивну рамку.

Оскільки у наведеному вище прикладі саме соціально зумовлена домінантність одного з комунікантів стала основною причиною прийняття підлеглим суб'єктом рішення щодо ризику, перед тим, як перейти до детального аналізу когнітивної специфіки прийняття суб'єктами рішення в КСР, коротко розглянемо особливості позиціювання в координатах соціальної взаємодії.

4.1.2. Позиціювання в координатах соціальної взаємодії. Аби знайти своє екзистентне місце в суспільстві, зрозуміти свою так звану "соціальну орієнтацію" [546, р. 1], ми спираємось на власні уявлення про себе та своїх комунікативних партнерів, що уможлиблюється позиціюванням у дискурсі, зреалізованим за допомогою мови. Займаючи певні позиції у різних ситуаціях спілкування і повідомляючи про них іншим, ми не просто взаємодіємо між собою, а вибудовуємо, обговорюємо і встановлюємо наші стосунки, тим самим конструюючи власну ідентичність і адаптовуючи її до ідентичностей інших соціальних акторів.

На схемі розташування суб'єктного позиціювання в соціальному континуумі (рис. 4.2) стосунки між комунікантами розміщено в координатах двох перпендикулярних осей: (а) близькості та (б) ієрархічності, а також уздовж (в) континууму їх тривалості.

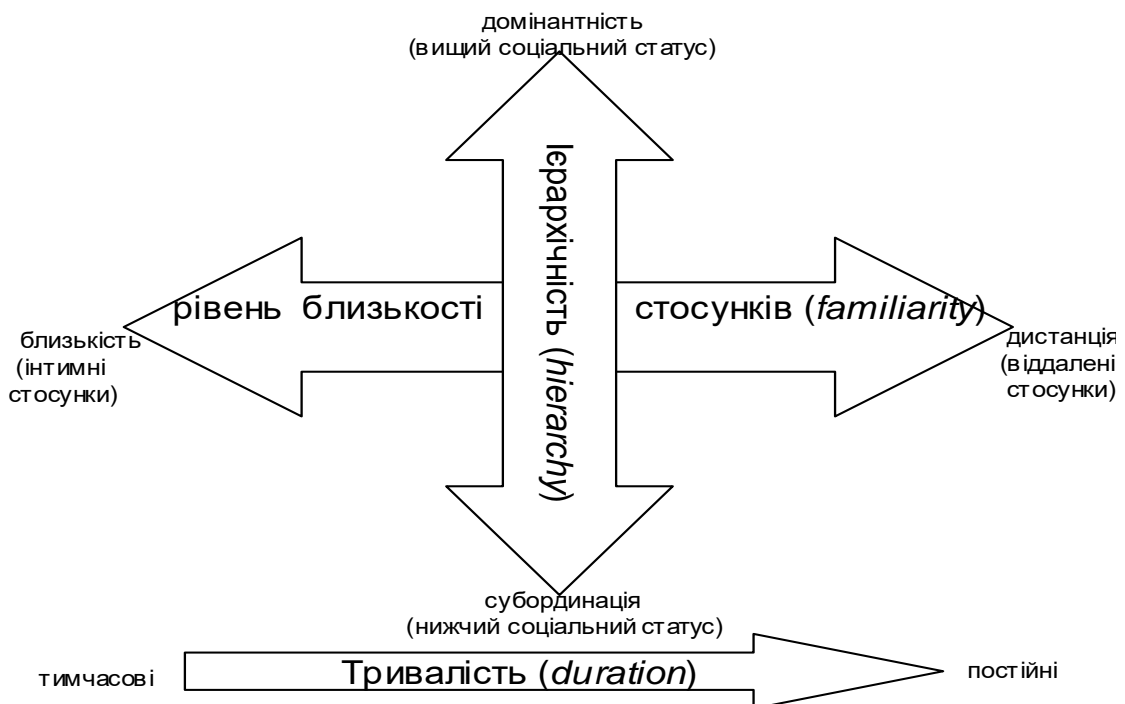

Рис. 4.2 Схема розташування позиціювання в координатах соціального континууму

Тривалість "соціальних стосунків" [352, р. 167–168] (на рис. 4.2 зображено у вигляді часової стрілки внизу схеми), варіюється від тимчасових, швидкоплинних, або навіть одноразових зустрічей до постійного зв'язку, що триває все життя. У проаналізованому вище прикладі (4.1) тривалість стосунків між суб'єктами позиціювання можна розмістити приблизно посередині стрілки "тривалості" – це не короткочасна зустріч незнайомих, але ще й не перманентні стосунки членів родини.

На осі *близькості*, зображеній як горизонтальна вісь, діапазон товариськості мовленнєвої поведінки може простягатися від інтимності членів однієї сім'ї до соціальної віддаленості малознайомих людей. Так, рівень близькості між суб'єктами, що є учасниками взаємодії, яка аналізується (приклад 4.1), трансформувалася від ворожості чужинців, через ділову стриманість малознайомих людей до інтимності близьких друзів. Спостерігаємо, що у довірливих стосунках, котрі між ними склалися, допускається використання обома мовцями засобів фамільярного звертання (*Phillip, Driss*) та стратегій позитивної ввічливості, вираженої за допомогою вульгаризмів (*fuck*), іронії (*in your dreams*) і пейоративної лексики (*you're a maniac*).

І, нарешті, *ієрархічність* соціальних стосунків між комунікантами, котра розміщена на вертикальній осі схеми, означає нерівність їх соціальних статусів (у прикладі один – господар, інший – слуга). Домінантність / субординація між суб'єктами комунікації детермінується ієрархією їх соціальних статусів, котрі залежать від походження, економічного становища, віку, гендеру, освіти і т. ін. Незважаючи на асиметрію соціальних статусів учасників проаналізованої ситуації (вертикальна вісь), на їх мовленнєву поведінку вирішальний вплив має не домінантність одного із них, а близькість (горизонтальна вісь) стосунків між ними.

Концептуалізація соціальних стосунків у просторово-часових термінах, що є визначальною для само- і взаємоідентифікації учасників дискурсу, ґрунтується на здатності суб'єктів позиціювання до *когнітивного структурування соціального світу* навколо себе подібно до можливості сенсомоторної орієнтації у фізичному часі і просторі. Під час позиціювання суб'єкти орієнтуються

в соціальному світі за просторово-часовою логікою "силової динаміки" (*force dynamics*) [646] – вони конструюють та маніфестують свої позиції залежно від ієрархічності їх соціальних статусів та рівня близькості між ними. Відповідно, ідентичності ("Я" та "не-Я") співконструюються і спів-детермінуються в дискурсивній інтеракції між усіма суб'єктами дискурсивної діяльності, учасниками соціальної взаємодії. Будуючи власну ідентичність у дискурсі, люди одночасно вибудовують ідентичності тих, з ким їм доводиться спілкуватись, маркуючи їх своїми стансами.

Таким чином, з одного боку, формально-змістове оформлення позиції СДД у дискурсі залежить від соціальних стосунків між учасниками дискурсивної взаємодії, а, з іншого боку, впливає на ці стосунки, допомагаючи суб'єктам дискурсивної діяльності визначити власне місце в соціумі і розташувати в соціальному континуумі своїх партнерів по комунікації. Однак, незважаючи на безумовну значущість соціальних, етнокультурних та ідеологічних факторів, у процесі суб'єктного позиціювання в дискурсі зберігається певна *особистісна автономія* суб'єкта, котра виражається в ідіосинкратичних та індивідуально зумовлених особливостях конструювання позицій СДД. Суб'єктна позиція передусім стосується сутності самого мовця як особистості, і лише потім як члена певної лінгвосоціальної й етнокультурної групи та учасника соціосеміотичного процесу конструювання значень, котрі відображають навколишню соціальну реальність.

Саме розмежування індивідуального і соціального модулів позиціювання визначило подальшу структуру нашого аналізу. Спершу проаналізуємо моносуб'єктну специфіку позиціювання як прийняття учасником КСР рішення, а відтак перейдемо до аналізу міжсуб'єктних особливостей позиціювання в КСР з урахуванням його соціальної (інтеракційної) природи.

4.2. Моносуб'єктне позиціювання в комунікативній ситуації ризику

У комплексі мовно-семіотичних ресурсів, що використовуються суб'єктами СДД, важливу роль відіграють засоби, за допомогою яких вони маніфестують своє епістемічно-оцінне (епістемічна позиція) та емоційно-оцінне

(афективна позиція) ставлення до предмета мовлення та інших суб'єктів, адже мислення (*ratio*) та емоції (*emotio*) – співзалежні і комплементарні види прагмакомунікативної діяльності, що однаково важливі як для обробки інформації взагалі, так і для дискурсивного позиціонування зокрема.

Роз'яснимо зміст і форму епістемічного та афективного компонентів у складі позиції СДД, адже саме в умовах ситуації ризику їх співвідношення набуває особливого значення. Від переважання одного із цих компонентів залежить не тільки мовленнєва поведінка суб'єктів позиціонування як ризикуючих або обережних суб'єктів, а й рішення, прийняті ними щодо ризику.

4.2.1. Епістемічна суб'єктна позиція: модальність і евіденційність. Конструюючи свій епістемічний статус, суб'єкт репрезентує знання стосовно ситуації, в якій перебуває. А, отже, він повідомляє: а) про шляхи, якими він/вона здобув інформацію; б) про впевненість/невпевненість в істинності власного висловлення, в) про свою відданість істинності висловленої пропозиції; і, крім того, оцінює знання свого співрозмовника стосовно предмета повідомлення і, відповідним чином формулює своє висловлення. Інтерес науковців до поняття епістемічної позиції суб'єкта в дискурсі [374; 376] виник у результаті спроб поєднати прагматичну установку як мотивацію в концептуалізації мовцем інформації, оцінку ним власних і чужих знань про предмет мовлення з пропозиційною установкою (англ. *propositional attitude*) [240], тобто внутрішньою структурою процесу концептуалізації і вербалізації за допомогою варіативних мовних структур.

Якщо у позиції СДД виражено ставлення, оцінки, судження, почуття стосовно предмета мовлення і співрозмовника (-ів), то **епістемічна позиція** як її частина стосується насамперед його/її знань і вірувань щодо істинності/хибності висловленої пропозиції [500, р. 101]. В епістемічній позиції відображено не лише інформацію про походження знань мовця щодо предмета мовлення (евіденційність), а й суб'єктивну рефлексію, що ґрунтується на поточних параметрах ситуативного контексту (модальність). Отже, епістемічний складник суб'єктної позиції, маркований у мовленні (тексті) суб'єкта за допомогою

епістемічних маркерів, інформує партнерів по комунікації про його/її відданість істинності повідомлення, джерело здобутих знань та рівень впевненості в істинності власного висловлення [395, р. 264].

Далі зупинимось окремо на модальності (суб'єктивне ставлення до інформації) й евіденційності (джерело отримання інформації) – аспектах епістемічного позиціонування суб'єкта в дискурсі ризику.

4.2.1.1. Модальність. Модальність віддзеркалює особливі аспекти людського мислення. Пізнаючи навколишній світ, людина виносить власні судження, виражає своє ставлення до нього, що закріплене в мові як категорія модальності.

Поняття модальності (від латин. *modus* "міра, спосіб"), уведене в межах формальної логіки [64; 113; 316] і філософії [119; 337], є об'єктом активних наукових пошуків у лінгвістиці [49; 67; 108; 212; 351; 452; 568; 596]. Взаємозв'язок модальності та позиції СДД визначається тим, що модальність, як і позиціонування, співвідноситься зі способом презентації мовцем самого себе і свого ставлення до референтної ситуації в комунікативній взаємодії [483, р. 3].

У виділеній логіками епістемічній (від грецького *episteme* – знання) модальності найяскравіше виявляється суб'єктивно-модальне значення, яке слугує для позначення пропозиційної установки (*propositional attitude*) мовця – підґрунтя його / її позиції СДД. Епістемічна модальність стосується знань та вірувань мовця щодо істинності висловленої ним пропозиції [518, с. 150]. Відбиваючи ступінь повноти і характер знань мовця щодо події [325, с. 162], епістемічна модальність пов'язана з оцінюванням мовцем своїх можливостей та ідентифікуванням ступеня впевненості у власних припущеннях [656, с. 18].

Суб'єктивність як визначальна характеристика епістемічної модальності, лежить в основі конструювання суб'єктом своєї позиції СДД в дискурсі ризику. При цьому суб'єктивність пов'язана в основному з самим визначенням епістемічної модальності як такої, що виражає ставлення мовця до свого висловлення [27, с. 126; 595, р. 3]. На суб'єктивності ґрунтуються позиції, які

СДД займає стосовно його знань щодо предмету обговорення, достовірності запропонованої ним інформації або його впевненості/непевненості в істинності висловленої пропозиції – **епістемічної позиції** (далі – ЕП).

Під час актуалізації ЕП важливу роль відіграє не об'єктивний стан справ, а суб'єктивний умовивід мовця. Наприклад:

(4.2) *'I mean, I don't think the lions had much to chat about with the lambs'* (Segal: 41).

У наведеному вище реченні мовець не стверджує факт того, що "леви не мали про що говорити з вівцями", а за допомогою цієї метафори і шляхом використання дискурсивного маркера суб'єктивності *I mean* та заперечної форми дієслова *think* зазначає своє персональне ставлення до можливості людей з різними статусами та інтересами знаходити спільну мову.

Навіть, якщо у пропозиції міститься об'єктивна інформація, незалежна від ситуації спілкування чи від її учасників, речення завжди містить суб'єктивну змінну, у якій виражається оцінка істинності повідомлення з боку мовця, його інтенції, оцінки, ставлення, що і є основою для епістемічного позиціювання. У наведеному прикладі поряд із заперечною конструкцією *I don't think*, вживання дейктичного займенника *I* з дієсловом *mean* вказує на невисокий рівень упевненості мовця в істинності висловленої пропозиції, що розглядається нами як модальність недостовірного знання, властива для конструювання ЕП неупевненості.

Таким чином, епістемічна модальність виражає встановлене мовцем відношення змісту висловлення до дійсності у плані його достовірності [27, с. 126–127]. Через це поряд з терміном "епістемічна модальність" використовують також термін "модальність достовірності" [324; 344], у якому вказується на оцінний характер цієї категорії, і відображається семантична основа оцінки – ступінь поінформованості і характер знання суб'єкта про дійсність. Модальність достовірності перебуває у складних стосунках зі структурно-семантичною основою речення. З логічної точки зору семантика достовірності виявляється "модальною рамкою", всередині якої розміщена пропозиція, яка

оцінюється в аспекті модусу знання мовця [686]. Оцінка мовцем ступеня достовірності включена до складу модусної частини висловлення і виражає ставлення мовця до дійсності у термінах достовірності/недостовірності, впевненості/непевненості, визначеності/невизначеності, а також пов'язує модальність з евіденційністю, що разом складають ЕП суб'єкта.

Отже, будь-яке висловлення – це не просто вербалізація ментальних репрезентацій суб'єкта про навколишній світ, а форма реалізації його діяльності у дискурсі. Епістемічна ж форма діяльності мовців полягає у тому, що комуніканти конструюють свої позиції стосовно впевненості / непевненості в істинності змісту повідомлення. У КСР вираження та оцінка мовцем ступеню достовірності/недостовірності, істинності/хибності, впевненості/непевненості у правдивості висловлених пропозицій має особливе значення, оскільки від цього, крім усього іншого, залежать прийняті ним рішення та зайняті суб'єктні позиції.

В англійській мові існує досить розгалужена система засобів вираження епістемічної модальності, що вказує на наявність чіткої градації стосовно епістемічного статусу мовця, яка вкладається у модально-епістемічну шкалу: "ЗНАЮ – ПРИПУСКАЮ – НЕ ЗНАЮ" [235, с. 22; 239, с. 125]. Актуалізація ЕП в дискурсі часто збігається з експлікацією епістемічної модальності, мовними засобами вираження якої є модальні слова, вставні слова, спеціальні синтаксичні конструкції та лексичні одиниці, інтонація тощо. В.В. Виноградов трактує основне призначення цих слів як таке, що "визначає точку зору суб'єкта мовлення на відношення мовленнєвого твору до дійсності та на вибір і функції окремих виразів у складі мовлення" [49, с. 39]. Згідно В.В. Виноградова, мовні засоби модальності формують суб'єктивну основу в реченні і "лексично розширюють рамки самої категорії модальності в бік вираження різних логічно й емоційно-оцінних значень та різних стилістичних кваліфікацій мовлення" [50, с. 452]. У зв'язному мовленні за допомогою модальних виразів створюється ціла низка модальних значень, – своєрідний модальний метатекст, що "експлікує позицію суб'єкта мовлення (мовця, автора письмового твору, спостерігача) як посередника-перципієнта між змальованою реальністю та читачем або

слухачем" [109, с. 125]. Участь суб'єкта мовлення у висловленні, який вносить у нього значення модальності, проявляється різноманітно і залежить від багатьох факторів як особистісного, так і соціального характеру.

Епістемічна позиція СДД вербалізується в англomовному дискурсі ризику за допомогою модальних одиниць, які ми об'єднали у такі групи:

(1) Модальні дієслова:

e. g. *must / can / may / should / might / may / could / would*

(2) Напівмодальні дієслова (semi-modal verbs [Bibee 1995]):

e. g. *have (to) / ought (to) / need (to)*

(3) Суплетивні замітники модальних дієслів:

be (to) / be able(to) / used (to) / be going (to) і т. ін.

(3) Прислівникові дискурсивні маркери стансу:

e. g. *perhaps / maybe / probably / certainly / actually / likely / possibly / seemingly* і т. ін.

(4) Іменники:

e. g. *possibility / necessity / certainty / probability* і т. ін.

(5) Прикметники:

e. g. *necessary / possible / certain / probable / important* і т.ін.

(6) Дієслівні предикати пропозиційного відношення:

e. g. *I think / believe / mean / know / suggest / want / wish / like* і т. ін.

(7) Вставні словосполучення не-дієслівного характеру, що експлікують ставлення мовця до істинності висловленої пропозиції:

e. g. *In my view / It's my personal view / it's my opinion / I'm inclined* і т. ін.

Семантика модальних та напівмодальних дієслів не обмежується вираженням епістемічної модальності. Однак у цій роботі ми зосередились на значеннях, релевантних для нашого дослідження: 'можливість' – 'неможливість', 'можливість' – 'примусовість', 'можливість' – 'логічна необхідність'. За допомогою вказаних засобів вираження епістемічної модальності мовці сигналізують про свою ЕП під час прийняття ними рішення, про їх обсяг

знань про ризик як предмет мовлення, що містяться у проміжку від впевненості і можливості до сумніву і неможливості, який можна зобразити за допомогою геометричної осі, на якій розмістимо ці позиції:

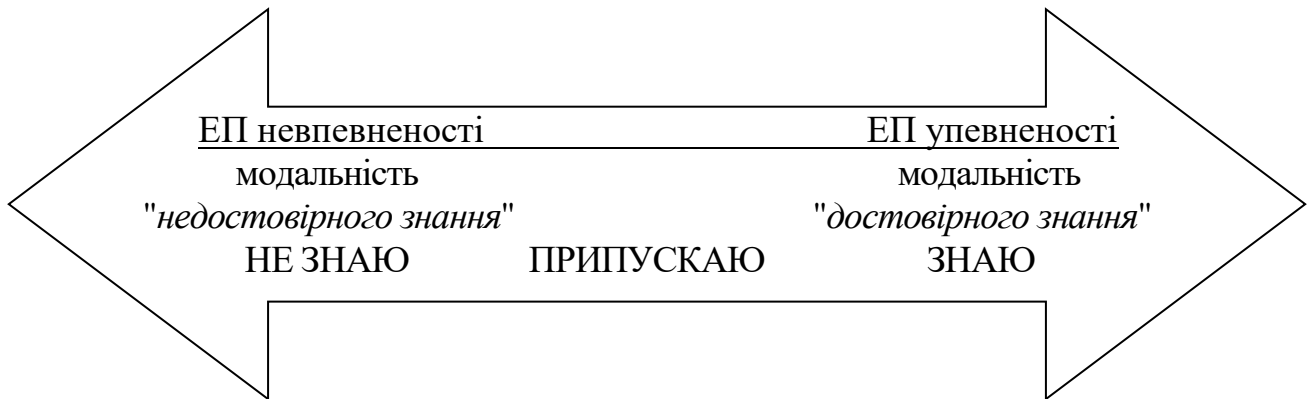

Рис. 4.3 Вісь епістемічного позиціювання в ситуації ризику

Поведінка суб'єктів у процесі позиціювання в ситуації ризику великою мірою залежить не лише від того, *що* вони знають про цю ситуацію і наскільки впевнені у цих знаннях, а й від того, *звідки* ці знання отримані. Це і стане предметом нашого обговорення в наступному підпункті.

4.2.1.2. Евіденційність. У багатьох мовах світу, в тому числі і в англійській, існують спеціальні засоби, за допомогою яких здійснюється індикація джерела запропонованої мовцем інформації. Відповідну групу значень називають евіденційністю (*evidentiality*), що походить від англійського слова *evident*, яке означає "оснований на очевидності, явний, доказовий, підтверджений свідченням" [726, р. 307]. У російськомовній літературі для позначення цього поняття поряд з "евиденциальностью" використовуються й інші терміни: "пересказывательность / непересказывательность, очевидность / неочевидность (заглазность), засвидетельствованность / незасвидетельствованность" [135, с. 93–94]. У нашій роботі використовується термін "евіденційність", оскільки, слідом за Н.О. Козинцевою [135] і В.О. Плунгяном [224], ми вважаємо, що саме ним найповніше охоплюються всі підтипи значень, що входять до цієї семантичної сфери. Під **евіденційністю** розуміємо "набір граматичних або лексичних засобів, які вказують на джерело відомостей мовця стосовно інформації, що ним повідомляється" [224, с. 321].

У роботах, присвячених дослідженню евіденційності [135; 153; 156; 341; 354; 393; 395; 400; 688], простежуються різні підходи до категоріального статусу евіденційних значень, – насамперед до розмежування категорій евіденційності і модальності. Деякі дослідники [393; 395; 688] вважають можливим включати евіденційні значення до системи значень епістемічної модальності. Прибічники такого підходу керуються тим, що евіденційність, як і модальність, до певної міри також містить оцінку мовцем істинності пропозиції. У цьому плані найближчими до епістемічних виявляються інференційні значення [354, р. 85–86], коли твердження ґрунтується на логічному висновку: "Під час пошуку причини ситуації, що склалася, мовець відновлює ситуацію, про яку повідомляється, за певними наявними ознаками" [135, с. 9].

Залежно від способу, за допомогою якого мовець дізнався про ситуацію, яка обговорюється, виділяють різні евіденційні значення [350, р. 240]. Перш за все, мається на увазі прямий або непрямий доступ до інформації. **Пряма евіденційність** або пряме свідчення передбачає безпосереднє отримання мовцем відомостей про ситуацію. Коли мовець спостерігав за ситуацією власними очима, йдеться про "візуальну засвідченість" [226, с. 337–362]. Поряд з візуальними, серед прямих свідчень виділяють аудитивні (слухове сприйняття мовцем ситуації) та інші сенсорні джерела інформації (соматичні реакції організму і т. ін.). Проілюструємо пряму евіденційність на прикладі, взятому з роману британського письменника Кена Фоллета "Ніч над водою" (*Night over Water*):

(4.3) *"As he crossed the landing and slipped up the stairs he felt the thrilling rush of adrenaline that always came to him when he was about to do a job"* (Follet 1: 54).

Суб'єкт приймає рішення ризикувати на основі сенсорних джерел інформації, до яких належать соматичні реакції його організму (*the rush of adrenaline*) і пов'язані з ними приємні фізичні відчуття. В момент здійснення ризикованої дії (виражено за допомогою іменника "job", під яким розуміється "крадіжка") він почуває "хвилюючий приплив адреналіну" (*he felt the thrilling rush of adrenaline*) – почуття, яке для нього не є новим, а вже відоме

з попереднього досвіду, що виражено за допомогою прислівника часу зі значенням регулярної повторюваності *always* (*that always came to him when he was about to do a job*) і яке йому до вподоби (*thrilling*).

Під **непрямою евіденційністю**, або непрямим свідченням розуміється, що мовець не був безпосереднім свідком ситуації, а отримав інформацію про неї якимось іншим шляхом: наприклад, за допомогою переказу, почутого з уст інших (англ. *hearsay, reported evidence*): у цьому разі мовець знає про ситуацію з чужих слів; або отримує знання шляхом інференції (англ. *inference*) – мовець сам не був учасником ситуації, але якісь непрямі вказівки допомогли йому зробити логічний висновок про неї (на основі доступних матеріальних доказів, інтуїції, загальних знань про світ, розумової діяльності) [186, с. 3–4; 417, р. 54–55]. Наприклад:

(4.4) *"Now, with respect to my friends, they're all big boys, and they have their own reasons for going along. Maybe they don't really believe it'll happen. I don't know. But they know the risk, and they had their chance to beg off"* (Brandin 2009: 104).

Суб'єкт позиціювання в КСР, описаний у фрагменті, взятому з твору Девіда Брендіна *"The Horns of Moses"* ("Роги Мойсея"), сама не збирається ризикувати, а роздумує про ризиковану поведінку своїх друзів, яких вона "з належною повагою" (*with respect to my friends*), але з певною долею іронії називає "великими хлопчиками", (*they're all big boys*), котрі, на її думку, "усвідомлюють ризик" (*they know the risk*). Таким чином, свої судження героїня базує не на власному перцептивному досвіді, а на інференціях, виведених з чужих слів та власних знань про світ – "їм відомий ризик", "у них був шанс відмовитись" (*they know the risk, and they had their chance to beg off*). Її невпевненість у висловлених пропозиціях виражається за допомогою модальних засобів *"maybe"*, *"I don't know"*, *"they don't believe"* з інтенсифікуючою часткою *really* (*Maybe they don't really believe it'll happen. I don't know*).

Якщо розташувати евіденційність на модальній осі епістемічного позиціювання (рис. 4.4), то, безперечно, прямі свідчення, що базуються

на власному перцептивно-сенситивному досвіді суб'єкта, знаходитимуться ближче до ЕП "впевненості", оскільки пряма евіденційність лежить в основі прийняття рішення ризикувати або не ризикувати з високою долею впевненості у власних діях, натомість непряма евіденційність розміщені ближче до ЕП "невпевненості":

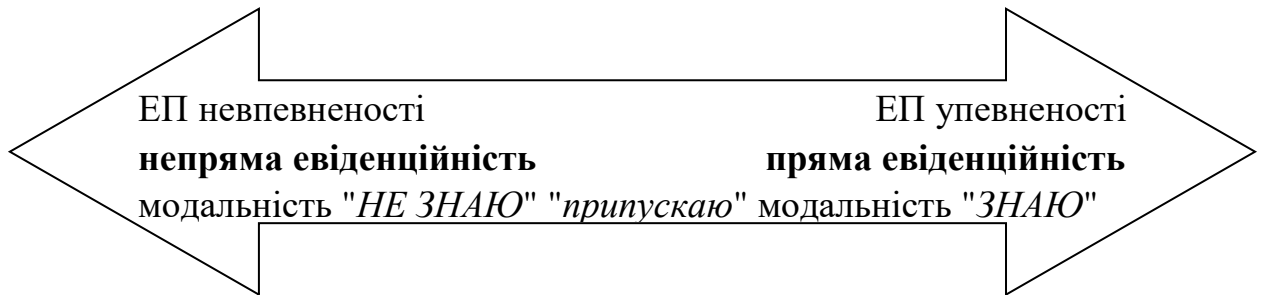

Рис. 4.4 Вісь епістемічного позиціювання (модальність+евіденційність)

Зміст поняття позиції СДД, проте, крім епістемічного стану суб'єкта, охоплює також його оцінні й емоційні аспекти, що складають емотивно-оцінний складник позиції СДД – **афективний станс**. У ситуації ризику епістемічний станс виявляється важливим стимулом для активування афективного і навпаки.

4.2.2. Афективна суб'єктна позиція: емоції й оцінки. Уся людська діяльність, у тому числі й позиціювальна, пронизана емоціями. СДД у процесі конструювання власної ідентичності не лише отримує знання про навколишній світ і обмінюється цими знаннями з партнерами по комунікації, а й транслює власне ставлення й оцінки (як до об'єкта, так і до інших суб'єктів мовлення), виражаючи викликані у нього почуття й емоції. На думку відомого фахівця у галузі емотіології В.І. Шаховського, "дискурсивна практика доводить, що людина далеко не лише *Homo sapiens*, але й *Homo sentiens*, оскільки багатьма її діями керують емоції" [323, с. 7].

Емоція як основа афективної позиції суб'єкта в дискурсі є одним з найефективніших засобів конструювання персональних ідентичностей. Згідно слушного зауваження К.Д. Ушинського, "ні слова, ні думки, ні навіть учинки

наші не виражають так яскраво нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття" [277, с. 389]. З одного боку, емоція задає певний кут зору суб'єкта, провокує позитивне або негативне ставлення, і, відтак, активує його/її аксіологічну діяльність як елемент дискурсивного позиціювання. З іншого боку, емоція мотивує оцінний зміст висловлень суб'єкта, в яких виявляється його/її ідентичність. Крім того, вербально і невербально виражені емоції викликають реагування інших учасників інтеракції, що, своєю чергою, впливає на конструювання суб'єктом ідентичності.

У рамках діяльнісного підходу до вивчення позиції СДД, афективне позиціювання можна назвати "динамічним синдромом", що складається з цілого комплексу психофізіологічних реакцій людини на зовнішні та внутрішні стимули [630, с. 46]. Так званий "емоційний цикл" [630, с. 46], на нашу думку, якраз і представляє процес афективного позиціювання у дискурсі, що відбувається таким чином:

→ 1) емоції активуються якимось внутрішнім або зовнішнім подразником;
 → 2) ця первинна рецепторна реакція веде до соматичних змін в організмі; →
 3) соматична реакція дає індивіду змогу усвідомити емоцію як певний психічний стан або почуття; → 4) цей психічний стан асоціюється (збігається) з оцінюванням (добре – погано); → 5) лише після цього емоція може бути виражена вербально / невербально, а, отже → 6) вона стає **афективною позицією СДД** (далі – АП), оскільки транслюється іншим індивідам і сприймається ними. Наприклад:

(4.5₁): *"They flew into clouds, and she could see nothing. After a while the plane began to shake. Passengers looked at one another and smiled nervously, and the steward went around asking everyone to fasten their safety belts. Diana felt anxious, with no land in sight. [...] Just as Mark was saying: "What the hell happened to Muriel Fairfield?" there was a thud and a plane seemed to fall. Diana felt as if her stomach had come up into her throat. In another compartment, a passenger screamed. Diana said: "Mark, I'm scared!" (Follet 1, с. 199).*

У прикладі, взятому з твору Кена Фоллета "Ніч над водою", суб'єкт афективного позиціювання на ім'я Діана перебуває в літаку над Атлантикою.

Подразником для виникнення її емоцій стало трусіння повітряного судна через турбулентність (*the plane began to shake; there was a thud and a plane seemed to fall*). Первинні рецепторні реакції виявились у вигляді нервової посмішки (*smiled nervously*) і почуття тривоги (*felt anxious*). Зовнішні стимули (турбулентність) спровокували соматичні зміни в організмі суб'єкта: Діана відчула, неначе її шлунок підкотився до горла (*Diana felt as if her stomach had come up into her throat*), що дало змогу їй усвідомити свій фізичний та психічний стан і оцінити його в межах континууму "ДОБРЕ – ПОГАНО". І лише після цієї оцінки суб'єкти вербально (*Diana said: "Mark, I'm scared!"*) або невербально (*a passenger screamed*) виражають емоції, що відчувають.

Водночас, вербальна та невербальна реакція співрозмовників на виражену суб'єктом емоцію спричиняє виникнення нового емоційного циклу. Наприклад:

(4.5₂): "*He turned to her.*" "*It was only an air pocket, honey. It's normal.*" "*But it felt as if we were going to crash!*" "*We won't. It happens all the time*" [ibid].

У продовженні того самого фрагменту співрозмовник заспокоює злякану Діану, домінуючою емоцією якої в той момент був страх. Судячи з коротких реплік Марка стосовно того, що "це нормально", "ми не розіб'ємось", "таке трапляється повсякчас" (*It's normal. We won't. It happens all the time*), ми можемо визначити епістемічний статус цього мовця як впевненої у своїх знаннях і досвідченої людини, яка з власного досвіду (пряма евіденційність) може спокійно ставитись до ситуації турбулентності в польоті (модальність впевненості – "ЗНАЮ") і переконувати у відсутності небезпеки свою співрозмовницю. Своєю чергою, така мовленнєва поведінка впливає на подальші емоції партнера по комунікації, тим самим започатковуючи новий цикл афективного позиціювання.

Процес афективного позиціювання нескінченний та неперервний і залежить від цілої низки мовних та позамовних чинників. Зобразимо його схематично у вигляді колоподібної діаграми, у якій один цикл природнім чином переходить у інший.

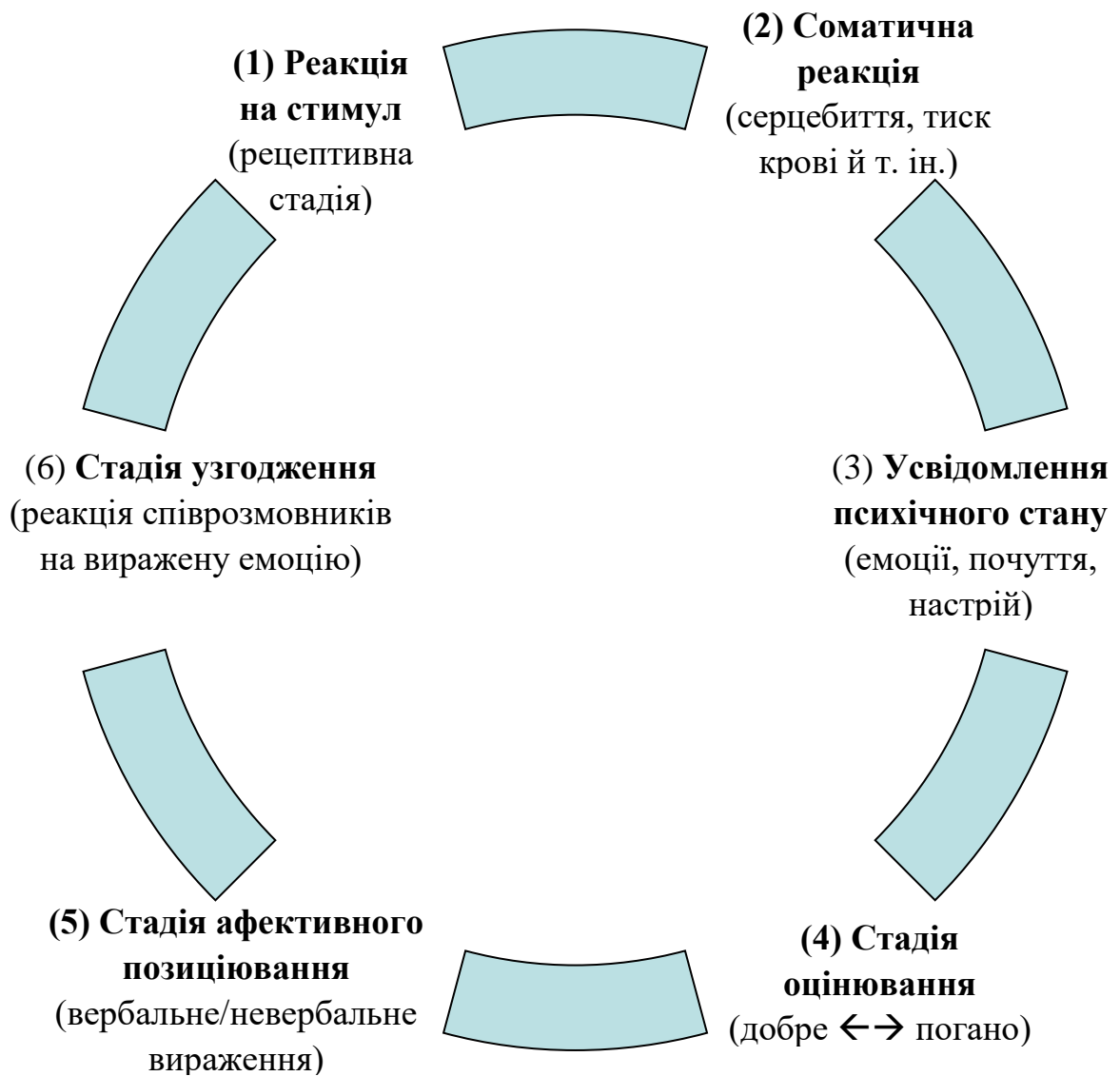

Рис. 4.5 Динамічний емоційний цикл, або процес афективного позиціювання

Розпочинаючись реакцією на будь-який зовнішній стимул (стадія₁ – рецептивна; у ситуації ризику це може бути невдоволення поточним станом справ і намагання змінити їх шляхом ризикованих дій), цикл афективного позиціювання переходить до другої стадії, що представлена у вигляді соматичної реакції індивіда. Після усвідомлення свого психічного стану (стадія₃), суб'єкт виносить свої оцінки цього стану в діапазоні добре-погано (стадія₄), що врешті дозволяє йому зайняти свою АП, вербалізувавши її (стадія₅), і узгодивши з позиціями інших учасників дискурсивної взаємодії (стадія₆). Завершуючись на стадії₆, може активуватись новий емоційний цикл, оскільки будь-яка реакція емоцій однієї людини з емоціями іншої безумовно викликає нові емоції.

Таким чином, ми приходимо до розуміння того, що **емоції**, які супроводжують позиціовальну діяльність суб'єкта в дискурсі ризику, допомагають йому / їй виносити **оцінки** стосовно ризику, ґрунтуючись не лише на знаннях. Емоційні оцінки як частина афективного стансу мають особливе значення у дискурсивному середовищі ситуації ризику, оскільки в її екстремальних умовах іноді саме емоційна оцінка впливає на раціональне рішення суб'єкта. Так, на думку Дж. Лернера і Д. Кельтнера, які вивчали роль емоцій страху та гніву у процесі оцінювання ризиків, страх виникає у зв'язку з браком інформації й епістемічною невизначеністю в ситуації ризику, а, отже, провокує суб'єкта на посилення контролю над цією ситуацією. Поведінковою реакцією, спрямованою на таке посилення, може стати відмова від ризику у зв'язку з побоюваннями щодо невідомості наслідків [556, с. 149]. З іншого боку, ті самі характеристики ситуації ризику (її невизначеність і ймовірність різних шляхів розвитку) лежать в основі виникнення емоцій з позитивним забарвленням – азарту й радості від передчуття можливого успіху. Адам Сміт, тонкий знавець людської природи, визначав мотивацію ризикуючої особистості як "властиву більшості людей зухвалу переоцінку своїх здібностей і абсурдну віру в свою щасливу зірку" [30, с. 15]. Отже, визначимо **афективну позицію** як компонент позиції СДД, що відображає емоції, почуття, оцінки і ставлення суб'єкта стосовно предмета мовлення та інших суб'єктів і реалізується інтеракційно за допомогою різноманітних мовних ресурсів.

У наступному підрозділі розглянемо, як епістемічні та афективні оцінки впливають на процес прийняття суб'єктом дискурсивної діяльності рішення щодо ризику, яке у цій роботі трактується як його / її позиція СДД.

4.3. Позиціювання як прийняття рішення: лінгвокогнітивний аспект

У сценарній моделі ситуації ризику, фаза позиціювання в КСР складається з двох етапів. На першому етапі відбувається формулювання проблеми співрозмовниками (усвідомлення когнітивного дисонансу і вхід до сценарію ризику) у термінах двох конфліктуючих пропозицій.

Другий етап сценарію розглядаємо як власне прийняття рішення, або позиціонування. На цьому етапі відбувається оцінювання ризику індивідуально кожним із учасників взаємодії, що цілком узгоджується зі структурою акту позиціонування, представленої моделлю стансу. Одним із ключових векторів цієї моделі є оцінювання суб'єктом усіх складників ситуації ризику, на основі чого формується його ставлення не лише до предмету мовлення, а й до інших суб'єктів та їх оцінок і формулюється судження.

Оцінка ситуації залежить не лише від знань СДД про неї і про предмет мовлення (ЕП), а й від емоцій, що він/вона при цьому відчуває (АП). Формулювання суджень щодо цих оцінок відбувається шляхом вираження власної точки зору стосовно тієї чи іншої проблеми і вказує не лише на знання і рівень впевненості у висловлених пропозиціях та джерело отриманої інформації (ЕП), а також містить інформацію про емоції й оцінки, які складають основу ставлення суб'єкта до предмета мовлення (АП).

Персональні оцінки узгоджуються всіма учасниками дискурсивної взаємодії, що відбувається у вигляді перемовин між комунікантами і приводить до спільного прийняття однієї з проблемних пропозицій або до спільного погодження якоїсь іншої, "третьої". "Рішення приймаються суб'єктами, які прагнуть до максимальної практичності, співпраці і вигоди" [219, с. 52], тобто прийняти рішення в ситуації ризику означає зробити вибір, усвідомлюючи ймовірність будь-яких його наслідків. Таким чином, аби обрати станс в КСР, від суб'єкта вимагається епістемічна і афективна оцінки усіх компонентів цієї ситуації, що відбувається у взаємодії з усіма її учасниками. Розпочнемо з аналізу динаміки епістемічного позиціонування, а потім перейдемо до афективного.

4.3.1. Гіпотетичність ситуації ризику й епістемічне позиціонування. Оскільки позиціонування в ситуації ризику – це процес, під час якого суб'єктом приймається рішення, в результаті якого він/вона ймовірно отримує здобутки або зазнає шкоди, то логічно припустити, що цій ситуації властива потенційна гіпотетичність з кількома можливими варіантами розвитку.

Теорія ментальних просторів Ж. Фоконьє [440] здатна запропонувати необхідний набір лінгвокогнітивного евристичного інструментарію, який уможливорює пошук відповідей на запитання, яким шляхом суб'єкт ризику робить свій вибір, на чому базуються прийняті ним рішення, як конструюється епістемічний складник суб'єктної позиції і яку роль у цьому процесі відіграє афективний компонент позиції СДД.

4.3.1.1. Ментальні простори як механізм реконструкції когнітивно-дискурсивної динаміки позиціювання. У змістовому аспекті ментальні простори [440] є моделями реальних або гіпотетичних ситуацій, залежно від того, як вони концептуалізуються людиною. Прикладами таких моделей можуть слугувати (а) реальна дійсність, в якій ми перебуваємо (те, як ми її усвідомлюємо в цей момент), (б) уже пережиті ситуації минулого (те, як ми їх пам'ятаємо), (в) гіпотетичні, уявні ситуації (те, як ми їх уявляємо) і т. ін. [540, р. 220]. Ситуації ризику здебільшого виявляються гіпотетичними ситуаціями, оскільки ментальні простори, що конструюються суб'єктами ситуації ризику, не є відображенням реальної дійсності, а втілюють у собі те, як індивід думає і що говорить про можливий розвиток ситуації, у якій перебуває.

Наприклад, у реченні *Timwick said if it came to a choice...* (приклад 4.6) ментальний простір, що вводиться конструкцією *Timwick said*, представляє не власне Тімвікове твердження з того чи іншого приводу, а виявляється "обмежувачем простору" (простороконструювальним елементом), – засобом повідомлення про позицію, яка займається тією чи іншою особою з того чи іншого питання. У концепції Ж. Фоконьє простороконструювальні елементи (*space builders*) – це мовні вирази, за допомогою яких породжуються нові простори або реалізується покликання на простори, що були створені у дискурсі раніше [442, р. 277].

У дискурсі ризику простороконструювальні елементи виконують здебільшого прогностичну функцію і набувають мовного втілення за допомогою сполучників *if* та *when*. Останній виражає вищий ступінь упевненості мовця

у висловленій ним пропозиції, в той час як використання *if* вказує на варіативність ментальних просторів, сконструйованих мовцем, його невпевненість у запропонованій інформації [449, с. 98]. Наприклад:

(4.6): "*Timwick said **if** it came to a choice between retrieving what they went after or getting them, we should go for the retrieval*".

"*We can go back for it later. They're just trying to divert us*".

"*Do you think that didn't occur to me? I can't take the chance. It could be damaged or found*" (Johansen: 137).

Умова, виражена у реченні *if it came to a choice between retrieving what they went after or getting them, we should go for the retrieval* і уведена сполучником *if*, вказує на два альтернативних ментальних простори, що впливають на позицію, обрану суб'єктом ризикованої ситуації (показано на рис. 4.6):

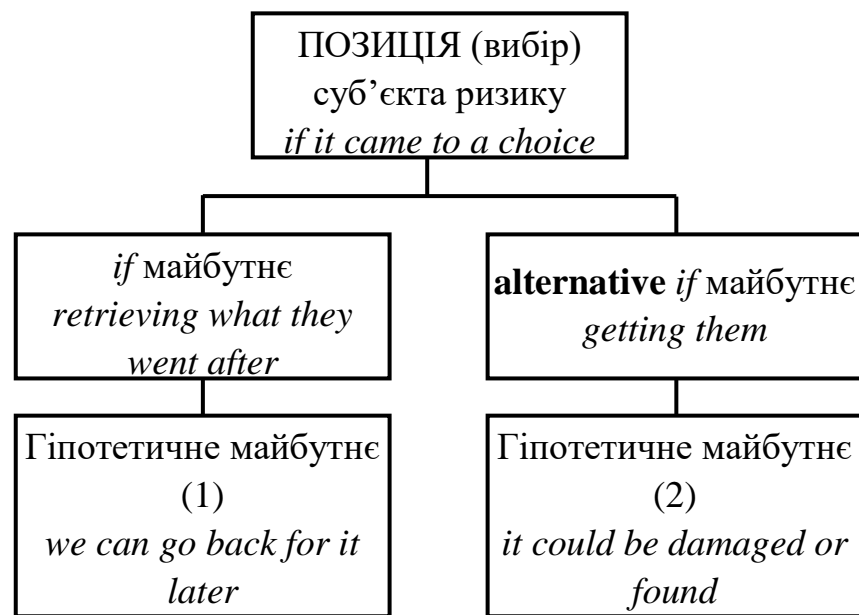

Рис. 4.6 Конструювання ментальних просторів у ситуації ризику

Суб'єкти ситуації ризику, описаної у наведеному фрагменті, обговорюють свої можливі дії, зважуючи небезпеки та вигоди. Перший шлях (гіпотетичне майбутнє₁) може призвести до втрати життєв'язності/здоров'я, але гарантує цілісність і збереження ПРЕДМЕТА ризику (виражено займенником *it*). Другий шлях передбачає порятунок власного життя, але можливу втрату надзвичайно цінного для них матеріального об'єкта – черепа загиблої людини (*It could be damaged or found*), який, власне, і є ПРЕДМЕТОМ і МЕТОЮ ризику (гіпотетичне

майбутнє₂). Суть умовного прогнозування суб'єктів цієї ситуації полягає в кореляції між ризиками, які існують в обох випадках, незалежно від того, яка позиція буде обрана. Як правило, мовець і слухач припускають каузальні зв'язки поза такою кореляцією, тобто обидва ймовірні шляхи розвитку події скореговані достатньо для того, щоб дозволити прогноз, який би ґрунтувався на знаннях про альтернативи. Інакше кажучи, співрозмовники потенційно можуть їх інтерпретувати завдяки силовій динаміці [646, с. 51] – одна ("сильніша", або більш приваблива) з альтернатив "перемагає" іншу ("слабшу").

У ситуації, що описується, суть питання вибору не в прийнятті/неприйнятті ризику, а лише в тому, щоб зважити/оцінити серйозність ризиків (*I can't take the chance*). Беручи до уваги ці оцінки, герої обирають другий варіант поведінки, що означає ризик для життя, але відсутність ризику втратити череп, який одночасно є для них цінним предметом і ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ (досягнення МЕТИ шляхом загрози для свого існування). Для суб'єктів цієї ситуації ризик втратити череп (цінний предмет) переважає ризик втрати власного життя. Таким чином, позиції СДД, що займаються учасниками ситуації ризику, ґрунтуються на оцінюванні ними можливих втрат або здобутків унаслідок прийняття рішення ризикувати.

Дискурсивне оформлення суперечливих перцепцій ризикованих вчинків, що обговорюються учасниками комунікативної ситуації ризику, їх епістемічних та афективних оцінок, пов'язаних з різними комунікативними цілями, планами і мотивами, вплетене в широкий соціокогнітивний контекст конфліктної взаємодії. Конфлікт, згідно з визначенням Т. Джоунз, – це "незгода між двома або більше учасниками, які переслідують несумісні цілі та використовують суперечливі засоби для досягнення цих цілей" [513, р. 91]. Відмінні, а подекуди й конфліктні цілі суб'єктів ситуації ризику відображаються в конструюванні ними відмінних ментальних просторів у цій ситуації як бажання уявити альтернативні шляхи розвитку подій. В уяві людини змальовуються ймовірні варіанти виходу з проблемної ситуації, що в термінах нашого дослідження трактується як процес вибору нею певної позиції, котра складається з епістемічного й афективного компонентів.

4.3.1.2. Динаміка епістемічного позиціювання. Процес прийняття рішення в комунікативній ситуації ризику вимагає від суб'єкта концептуалізації сценарію, учасником якого є він сам, "приміряючи" на себе свої можливі дії у цьому сценарії, уявляючи різні альтернативні результати. Це уявне майбутнє складає основу для подальших дій суб'єкта дискурсивної взаємодії у кожному окремо взятому випадку позиціювання. Завдяки прогностичному характеру висловлень в ситуації ризику епістемічна позиція СДД конститує проблематичність суджень, тобто суджень необґрунтованих, таких, що базуються не на знаннях, а на гіпотезах. Проблематичний характер висловлень з потенційною модальністю й евіденційністю визначається не епістемічною, а онтичною можливістю реалізації якихось подій у майбутньому ("онтична можливість", за М. Гайдегером, стосується порядку сущого (Dasein), на відміну від онтологічної, що належить до порядку буття [714].

Інакше кажучи, здатність індивіда уявляти наслідки різних шляхів розвитку подій лежить в основі її/його позиціювання, або прийняття нею/ним рішення в ситуації ризику. Залежно від того, що вони знають про ситуацію, в якій перебувають, від рівня їх упевненості у своїх знаннях та достовірності наявної в них інформації, учасники ситуації ризику конструюють сценарії своєї поведінки у цій ситуації, програючи (зважаючи) свої можливі дії та їх наслідки, що є незрозумілими і невизначеними. Пізніше вони роблять вибір, ґрунтуючись на уявлених результатах.

Проілюструємо вищесказане на прикладі, взятому з англomовного художнього твору "Обличчя брехні" Айріс Йохансен:

(4.7): Суб'єкт₁ (S₁): "*He offered me the location of the skull and the story in exchange for enough money to set him up in Italy with a new face and identity papers.*"

Суб'єкт₂ (S₂): "*And you took the deal [РИЗИКОВАНА ситуація₁]?"*

Суб'єкт₁ (S₁): "*I took it. I paid more for prospects [ймовірний УСПІХ в ситуації₁] with less potential".*

Суб'єкт₂ (S₂): "*And now you want me to bring that potential to fruition [РИЗИКОВАНА ситуація₂]."*

Суб'єкт₁ (S₁): "If what Donelli told me was the truth? [ПОЗИТИВНА ОЦІНКА СИТУАЦІЇ S₁]"

Суб'єкт₂ (S₂): "It isn't. The entire story is crazy [НЕГАТИВНА ОЦІНКА СИТУАЦІЇ S₂]."

Суб'єкт₁ (S₁): "Then why not go along with me? What's the harm? If it's not true, then you'll come out with your pocket full of my money [УСПІХ₁] and I'll come out with the egg on my face [УСПІХ₂]. He smiled. "Both prospects [НАСЛІДКИ ВИБОРУ] should bring you extreme pleasure".

Суб'єкт₂ (S₂): "It's a waste of my time [ВІДМОВА від РИЗИКУ]."

Суб'єкт₁ (S₁): "You're being well paid to waste it."

Суб'єкт₂ (S₂): "And if there's any truth at all to the story, it's not smart for me [ПОЯСНЕННЯ ВИБОРУ S₂] to go around digging up. It's dangerous. [ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ]" [...]

Суб'єкт₁ (S₁): "Will you think about it?"

Суб'єкт₂ (S₂): "No [ВІДМОВА від РИЗИКУ]"

Суб'єкт₁ (S₁): "Yes, you will. You can't help yourself. Give me your decision in the morning" (Johansen: 112–113).

Насамперед окреслимо ситуативний контекст, у якому відбувається акт позиціонування [502, р. 35–38]. Предметом обговорення (темою) ситуації є ризик можливої допомоги скульптора-криміналіста Ів Дункан (Суб'єкт₂) мільйонеру Логану (Суб'єкт₁). Ризик полягає в тому, що існує небезпека викриття їх спільної діяльності могутнім злочинним кланом убивць Президента Кеннеді. А, отже, ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ є життя і безпека Ів Дункан (Суб'єкт₂), а ДЖЕРЕЛОМ ЗАГРОЗИ – можливі дії групи злочинців. Проте уособленням цієї ЗАГРОЗИ на момент дискурсивної взаємодії виступає Логан (Суб'єкт₁), оскільки саме він виконує роль мотиватора у цій ситуації. Через те, що Логану більше відомо про те, що відбувається, він має епістемічні переваги. У фрагменті фактично йдеться про дві ситуації ризику. У першій Логан сам прийняв ризиковане рішення (вербалізовано за допомогою дієслова *to take* – *I took it*) розпочати пошуки черепа вбитого в 60-ті роки президента Кеннеді (*He offered*

me the location of the skull and the story [...] I took it). А в другій він намагається переконати Ів долучитися до справи (And now you want me to bring that potential to fruition). У разі, якщо Ів прийме рішення ризикнути, вона опиниться в небезпеці (It's dangerous), поставши разом з Логаном проти злочинного угруповання.

Виходить, Логан ще раніше прийняв рішення піти на ризик (ситуація ризику₁), зваживши позитивний і негативний варіанти розвитку. Реченням "I took it" мовцем активується фрейм РИЗИКУ, що передбачає ВИБІР: суб'єкт цього вибору потрапляє в ситуацію, де він обирає одну з двох можливих альтернатив – іти на ризик (to take it) або відмовитись від нього (not to take it).

Мовне оформлення дискурсивних дій СДД у цій ситуації дає можливість простежити хід когнітивного конструювання ними ментальних просторів: у першому реченні "He offered me the location of the skull and the story [...]" суб'єкт₁ розповідає суб'єкту₂ про складний вибір, який йому довелося зробити напередодні, тим самим встановлюючи базовий ментальний простір (В – Base Space) (рис. 4.7). Фонова інформація дозволяє нам ідентифікувати у базовому просторі обох суб'єктів (S₁, S₂) та предмет позиціювання – ризик (R), визначивши при цьому їх ситуативні ролі "суб'єкта-мотиватора" (S₁) та "суб'єкта-ризиканта" (S₂):

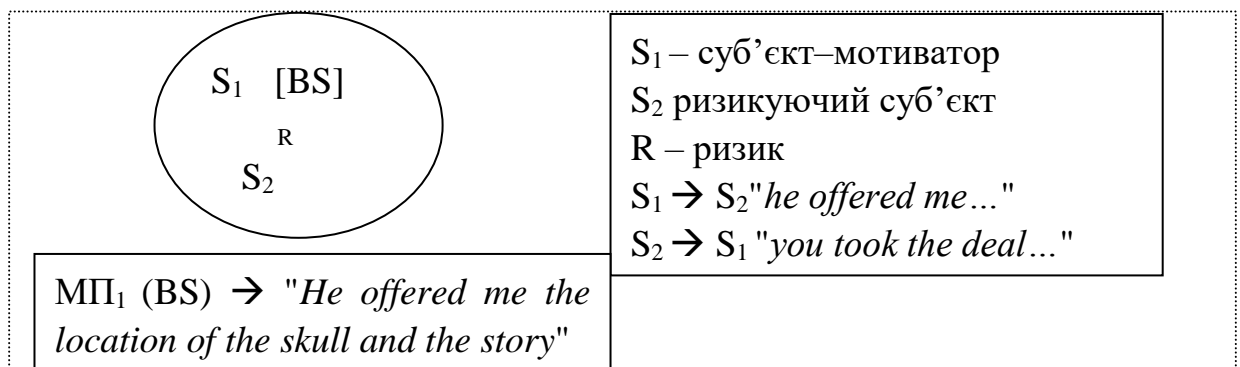

Рис. 4.7 Конструювання базового ментального простору (МП₁ – BS)

Нове речення "I paid more for prospects with less potential" розгортає новий ментальний простір (МП₂) (рис. 4.8), що містить можливість оцінки суб'єктом₁ цих альтернатив (prospects) і їх порівняння (with less potential), який назовемо ментальним простором очікування (ES – Expectation Space):

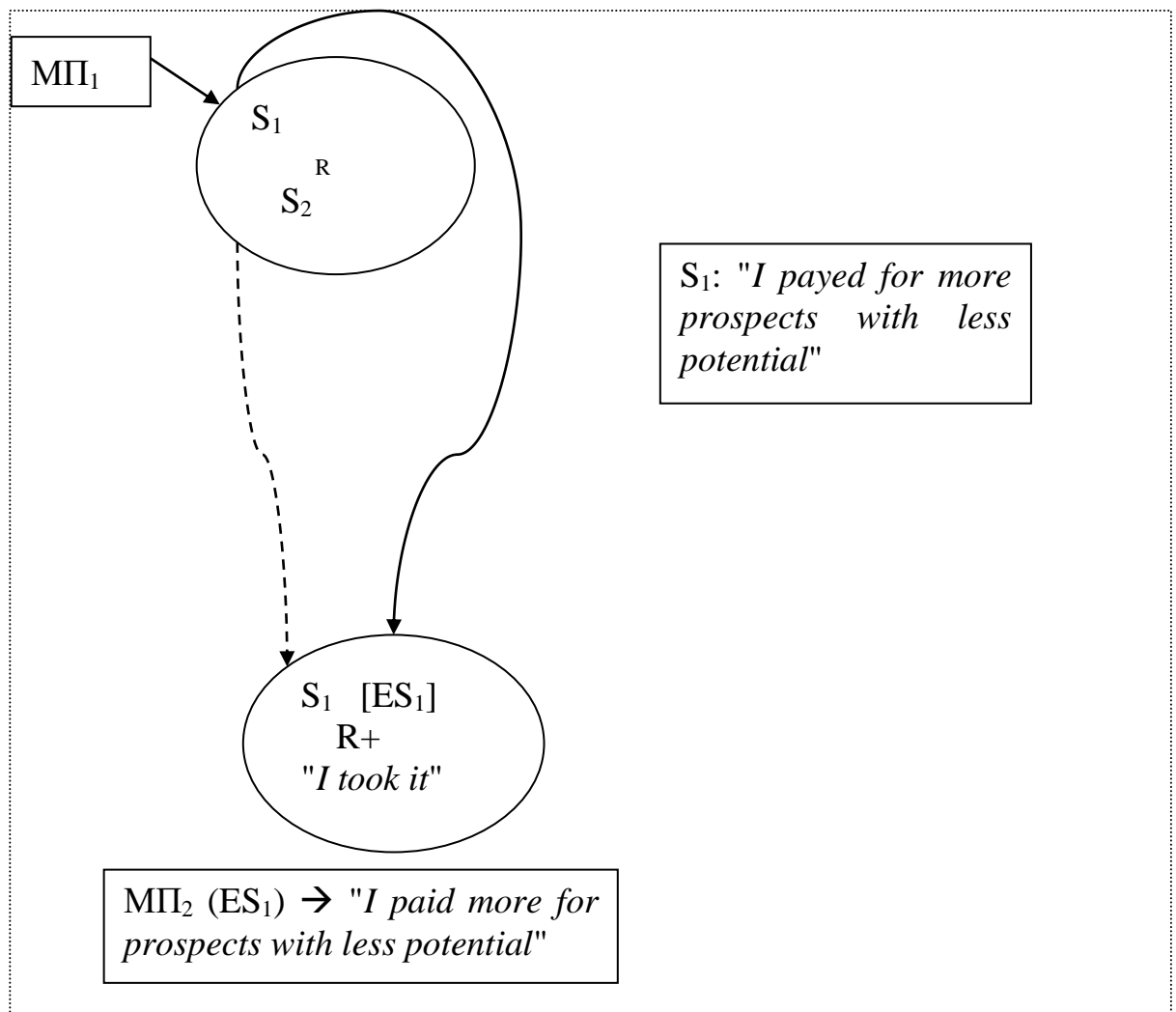

Рис. 4.8 Конструювання ментального простору очікування

($МП_2 = \text{Expectation Space} - ES_1$)

За допомогою простороконструювального елементу "now" у реченні "і зараз ти хочеш, аби я реалізувала той потенціал" (*And now you want me to bring that potential to fruition*) суб'єктом₂ встановлюється новий ментальний простір ($МП_3$ – рис. 4.9), який назвемо простором очікування (Expectation Space – ES_2). Темпоральне оформлення базового простору BS і простору очікування ES_1 залишається тим самим: виражено у реченні "Я заплатила більше за ймовірні перспективи з меншим потенціалом" (*I paid more for prospects with less potential*) за допомогою граматичної форми минулого часу Past Indefinite. У той час як новий простір очікування (ES_2) стосується майбутніх дій суб'єкта (*you want me to bring this prospect to fruition*), що ймовірно можуть бути здійснені.

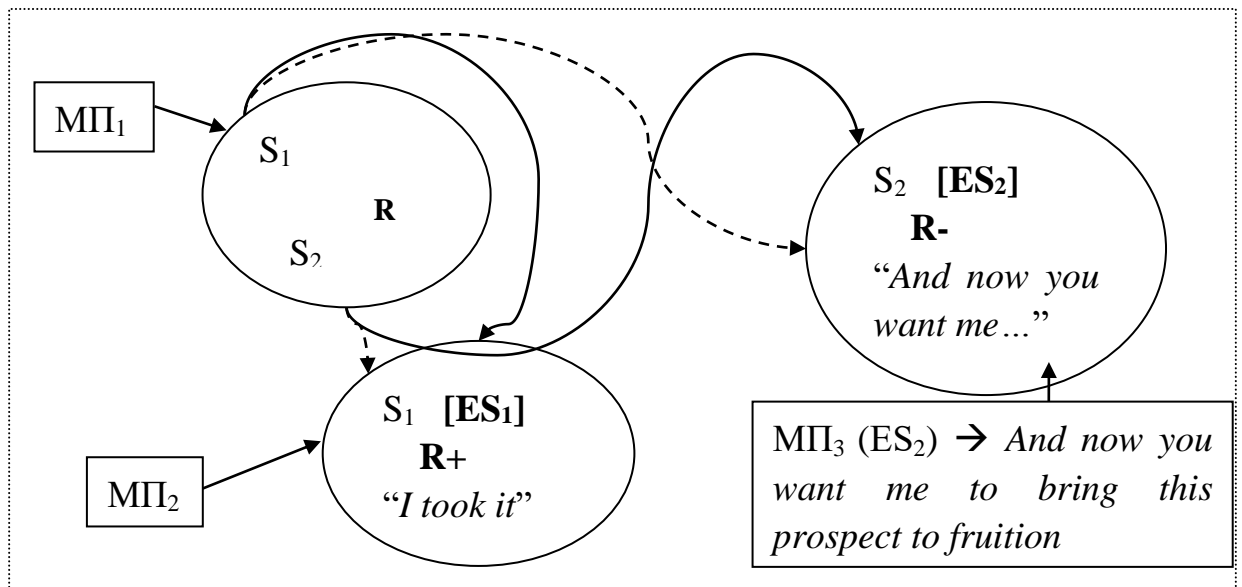

Рис. 4.9. Конструювання МП₃ – ментального простору очікування ES₂

У наступних твердженнях за допомогою простороконструювального елемента *if* конструюються нові ментальні простори (МП₄ і МП₅ – рис. 4.10), які ми називаємо гіпотетичними (HS – Hypothetical Spaces), причому в одному з них вербалізується позитивна оцінка можливих наслідків ризикованого вибору ("*if what Donelli told me was the truth*" – гіпотетичний простір HS₁), в той час як в іншому – негативна ("*if it's not true, the whole story is crazy*" – (гіпотетичний простір HS₂):

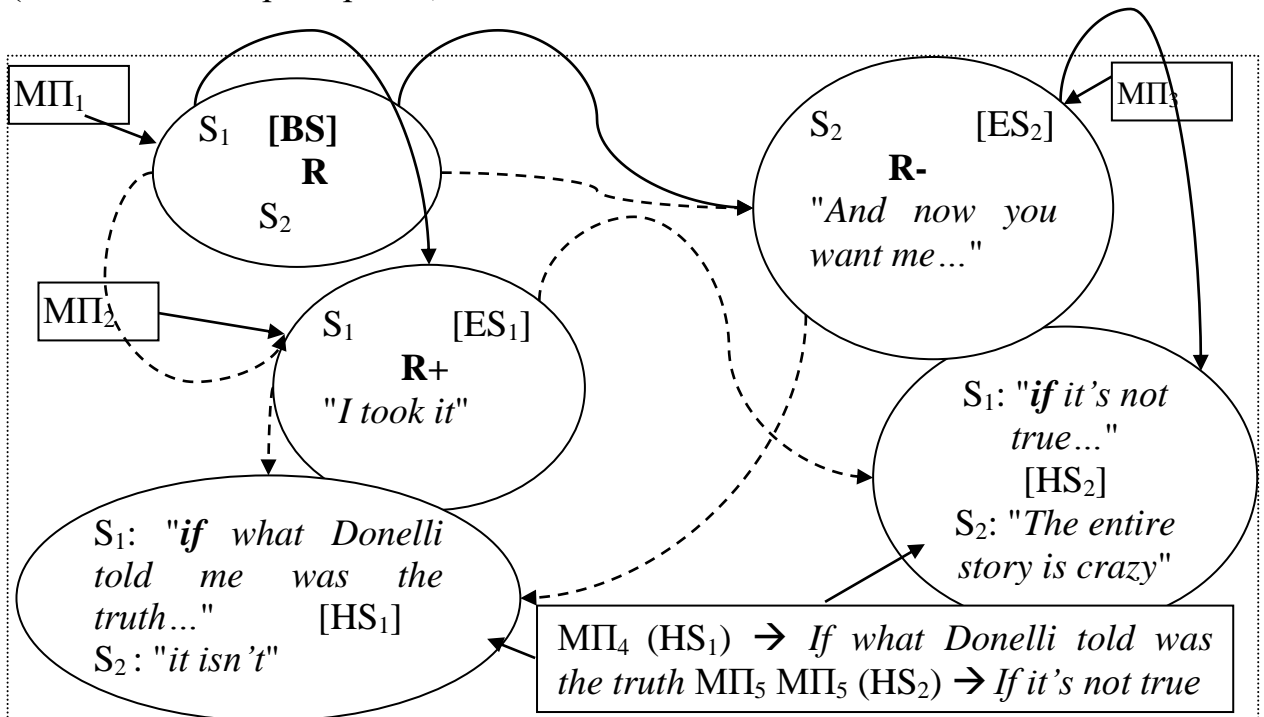

Рис. 4.10 Конструювання МП₄ і МП₅ – гіпотетичних ментальних просторів (HS₁ і HS₂)

I, нарешті, в самому кінці наведеного діалогу суб'єкт-мотиватор (S₁), який, безумовно, є пропонентом і мотиватором прийняття проризикового рішення, у висловленні за допомогою низки риторичних запитань "Тоді чому тобі до мене не приєднатися?" (*Then why not go along with me?*), "У чому шкода?" (*What's the harm?*), "Ти подумаєш про це?" (*Will you think about it?*), і експліцитного прохання, вираженого імперативною конструкцією "Повідом мені про своє рішення зранку" (*Give me your decision in the morning*) спонукає свою співрозмовницю приєднатися до нього і також зробити вибір на користь ризику. Ця вербальна взаємодія дозволяє нам зробити висновок про те, що у динаміці узгодження суб'єктних позицій обома учасниками діалогу конструється ще один ментальний простір (МП₆ – рис. 4.11), який у термінах нашого дослідження доречно назвати **ментальним простором рішення** (DS – Decision Space):

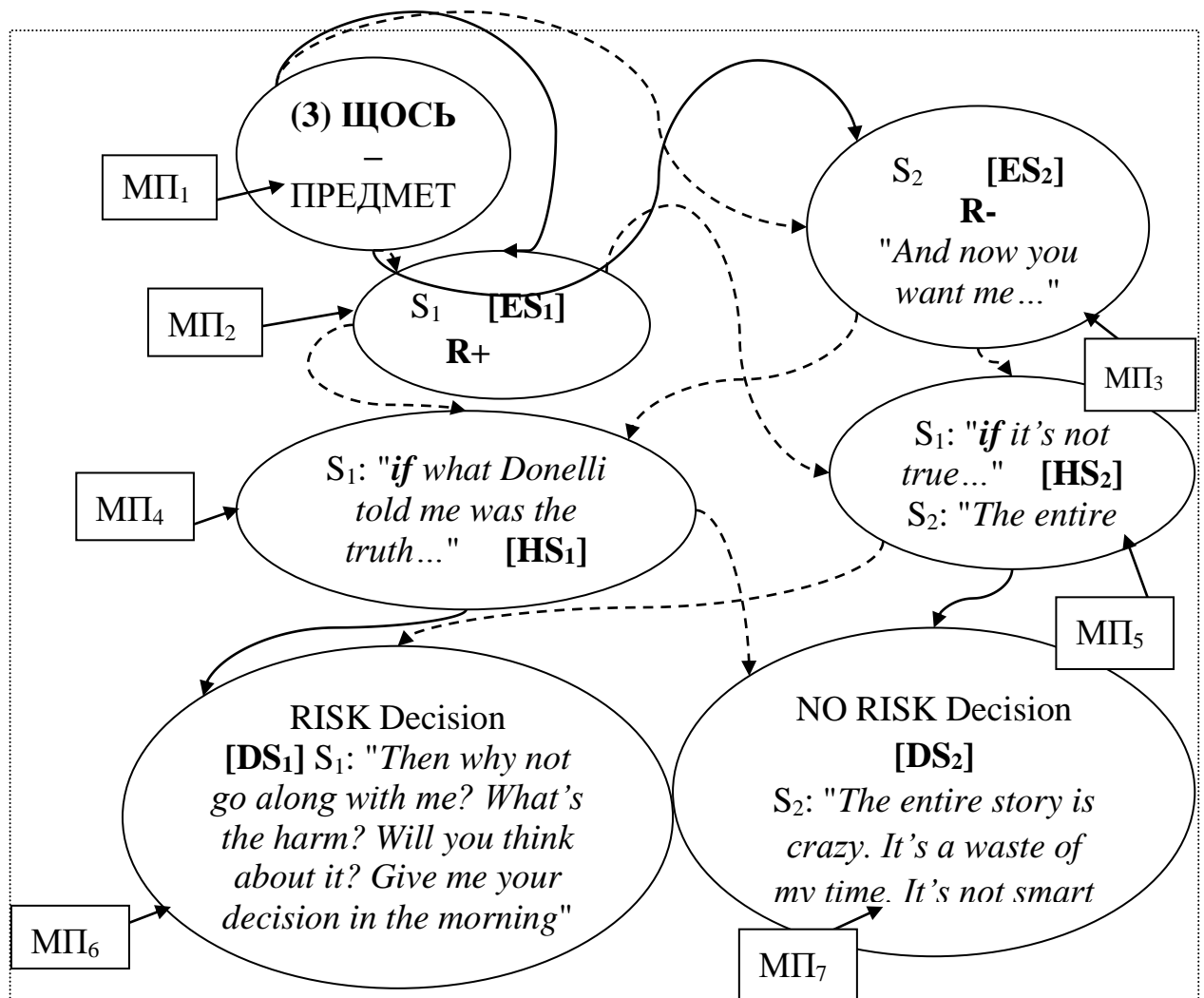
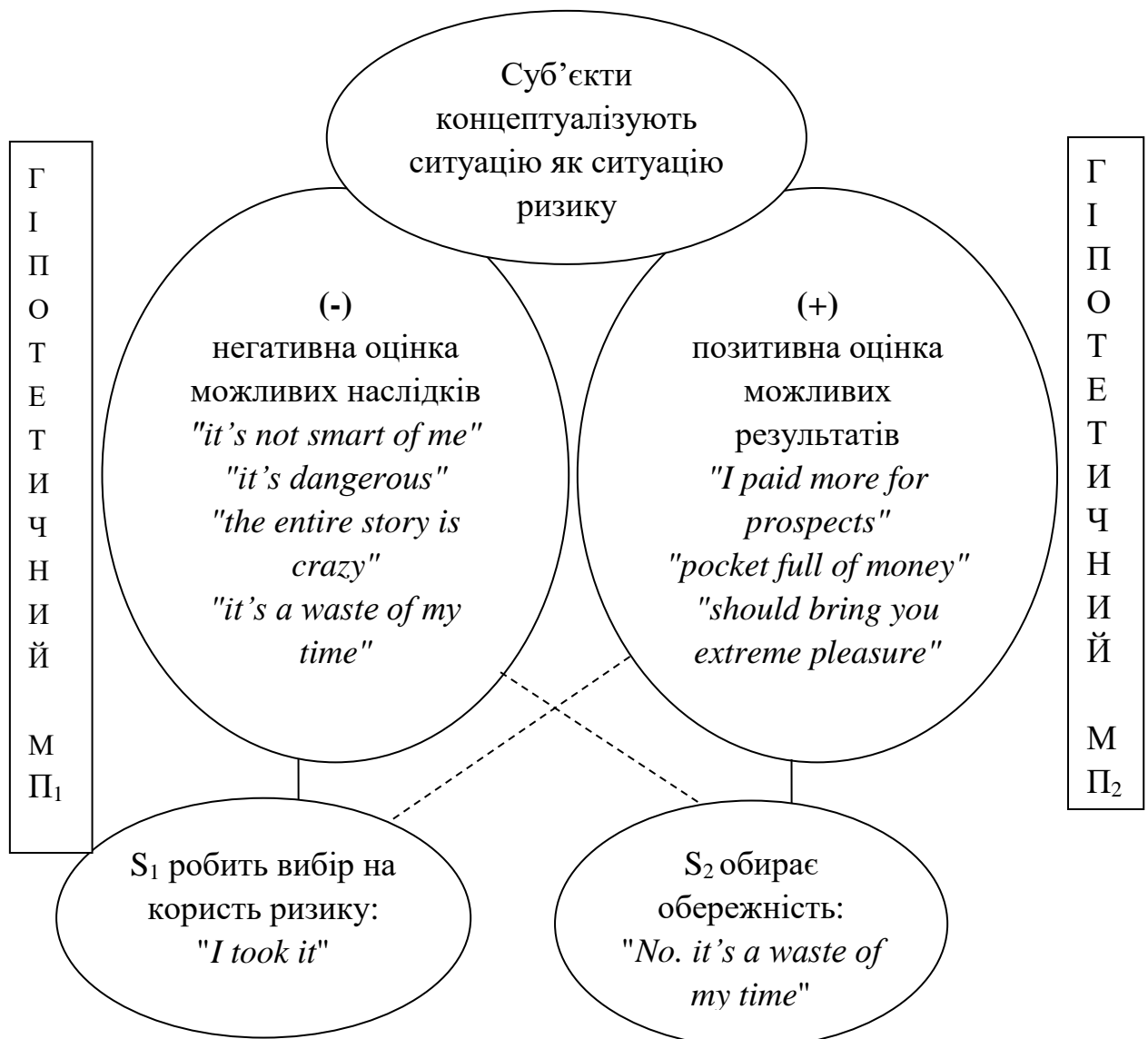

Рис. 4.11 МП₆ і МП₇ – ментальні простори прийняття рішення (DS₁ і DS₂ – Decision Spaces)

Суб'єкт₁ приймає рішення не ризикувати і за допомогою загальнооцінних предикатів повідомляє своєму співрозмовнику про свій різко негативний станс стосовно можливих ризикованих дій: "вся ця історія – маячня" (*The entire story is crazy*), "це – марна трата мого часу" (*It's a waste of my time*), "це нерозумно з мого боку" (*It's not smart of me*), "це небезпечно" (*It's dangerous*). Натомість Суб'єкт₂ не вербалізує своїх оцінок, а лише завуальовано спонукає жінку до ризику, не тиснучи на неї, а лише задаючи низку риторичних запитань і пропонуючи відкласти остаточне прийняття рішення до наступного ранку:

Базовий ментальний простір

Ментальні простори прийняття рішення

Рис. 4.12 Схема конструювання ментальних просторів в ситуації ризику

Отже, рішення суб'єкта, що здійснює вибір у ситуації ризику, ґрунтується на когнітивних операціях, пов'язаних з конструюванням гіпотетичних ментальних просторів. Як показано на схемі (рис 4.12), реконструкція суб'єктного позиціонування в ситуації ризику припускає наявність двох ментальних просторів: один з гіпотетичним успіхом в разі прийняття ризику, інший – з гіпотетичною поразкою. Перший простір (МП₁) асоціюється з негативними наслідками ризикованої поведінки, а другий (МП₂) – з позитивними. Базовий простір містить необхідне когнітивне підґрунтя для суміщення цих просторів – фрейм і сценарій комунікативної ситуації ризику.

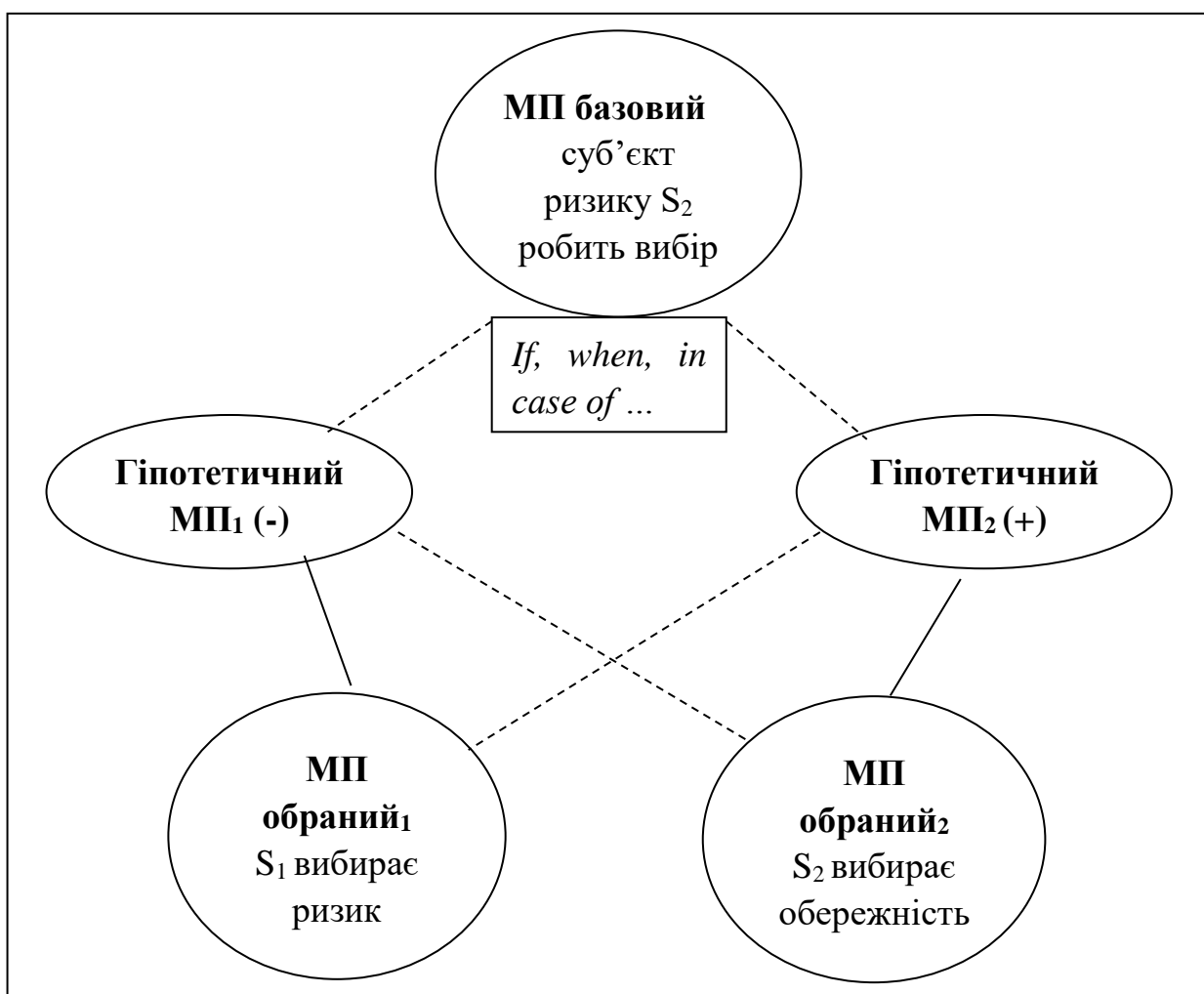

Рис. 4.13. Схема прийняття рішення в ситуації ризику

Ситуація ризику взагалі і конкретно ситуація, яка аналізується, – це гіпотетична ситуація, тобто така, про яку її суб'єкт не має достатніх знань. У гіпотетичних висловленнях немає вказівки на суб'єкта сприйняття, тому

на перший план виходить компетенція мовця – суб'єкта пізнання, який буде гіпотези і висуває припущення. Через це засобом вираження модальності, яка лежить в основі конструювання епістемічної суб'єктної позиції в описаній гіпотетичній ситуації, є умовний спосіб: *"If what Donelli told me was the truth?"*

У відповіді *"And if there's any truth at all to the story, it's not smart for me to go around digging up"* Суб'єкт₂ (S₂) за допомогою того самого мовного засобу (обмежувача протору *if*) пояснює свій ВИБІР – відмовитись від ризику, оскільки обрати інший шлях – погодитись ризикнути, – вона вважає "нерозумним" (*it's not smart for me to go around digging up*).

Альтернативи, пов'язані з ризикованим ВИБОРОМ, називаються мовцем "перспективами" (prospects). УСПІХ вербалізується як: (1) можливість збагатитися в разі позитивного результату ризикованих дій одного із суб'єктів (S₁), – власне того, хто вагається і на кого чиниться переконувальний тиск (*you'll come out with your pocket full of my money*), (2) в той час як сам мотиватор (S₂) розглядає свої перспективи не з таким ентузіазмом, розуміючи, що йому в будь-якому разі доведеться непереливки, що висловлює за допомогою метафори "з яйцем на обличчі" (*and I'll come out with the egg on my face*), у якій імплікується його особиста ПОРАЗКА (ШКОДА), яка, проте, могла б стати УСПІХОМ (ЗДОБУТКОМ) для його візаві (S₂). Крім того, обидва гіпотетичні шляхи виходу з ризикованої ситуації трактуються Суб'єктом₂ як такі, що принесуть позитивні емоції його співрозмовниці: *"Both prospects should bring you extreme pleasure"*.

Оскільки ментальні простори, що конструюються суб'єктами ситуації ризику, мають прогностичний характер, то, відповідно, в мовному оформленні суб'єктних позицій використовуються граматичні конструкції, що стосуються майбутніх дій і рішень, тобто мають футуральну орієнтацію: *"Will you think about it?" "Yes, you will. You can't help yourself. Give me your decision in the morning"*. Однак Суб'єкт₂ (яка, власне, і є суб'єктом позиціювання) приймає рішення не на користь ризику (*"No!"*), чим воно докорінно відрізняється від очікувань її партнера по комунікації. Ми можемо припустити, що в основі рішення героїні лежить ментальний простір (МП₁) із негативною оцінкою.

Отже, у ситуації ризику суб'єкти змальовують у своїй уяві два різні шляхи розвитку цієї ситуації, тобто конструюють два гіпотетичні ментальні простори – позитивний і негативний. Проте один із них свій базовий ментальний простір інкорпорує з МП₁ (УСПІХ, ЗДОБУТОК), і в результаті ментальний простір, що з'являється на виході, представляє ментальний простір рішення (DS – Decision Space), що приводить суб'єкта до прийняття рішення ризикнути. У результаті позиціювання такого типу конструюється ідентичність "**суб'єкта, схильного до ризику**" (Homo Periclitaturus). Якщо ж базовий простір інтегрується з МП₂ (негативні наслідки – ПОРАЗКА, ПРОГРАШ), то утворюється новий ментальний простір рішення (DS), що представляє негативні наслідки і змушує суб'єкта утриматися від ризику. Як результат, конструюється ідентичність, яку визначаємо як "**обережну (не схильну до ризику)**" (Homo Cautus). Згадані ідентичності формуються у дискурсі із сукупностей позицій СДД, що конструюються під час інтеракції з іншими суб'єктами.

4.3.2. Аксіологічна двополюсність ситуації ризику й афективне позиціювання. Діяльність суб'єктів в ситуації ризику супроводжується біполярними оцінками, що впливають на рішення, які ними приймаються. Знання про ситуацію ризику дозволяють суб'єкту очікувано реагувати на цю ситуацію, відповідно узгоджуючи свої дії і конструюючи свої позиції. Очевидно, що така ситуація передбачає відсутність чітко запрограмованої розв'язки і повного контролю суб'єкта над подіями, однак допускає можливість вирішення ситуації на його користь. Якраз ця невизначеність і усвідомлення індивідом можливості як успіху, так і поразки, лежать в основі його емоційних реакцій та рішень.

Емоції як елемент суб'єктного позиціювання в ситуації ризику тісно пов'язані зі знаннями про неї, оскільки почасти виникають через брак інформації, необхідної для досягнення індивідом його мети. Однак люди можуть задовольняти свої потреби і в умовах дефіциту інформації. Саме невизначеність та ймовірнісна природа ризику лежать в основі бімодальності емоцій в ситуації ризику. Відповідно їх можна розділити на дві групи: **позитивні** (задоволення,

радість, азарт) та **негативні** (побоювання, страх, розчарування, гнів) емоції, що цілком вписується в систему когнітивно-дискурсивних механізмів епістемічного позиціонування суб'єкта в комунікативній ситуації ризику, реконструйованих нами за допомогою методики ментальних просторів Ж. Фоконьє (рис. 4.14).

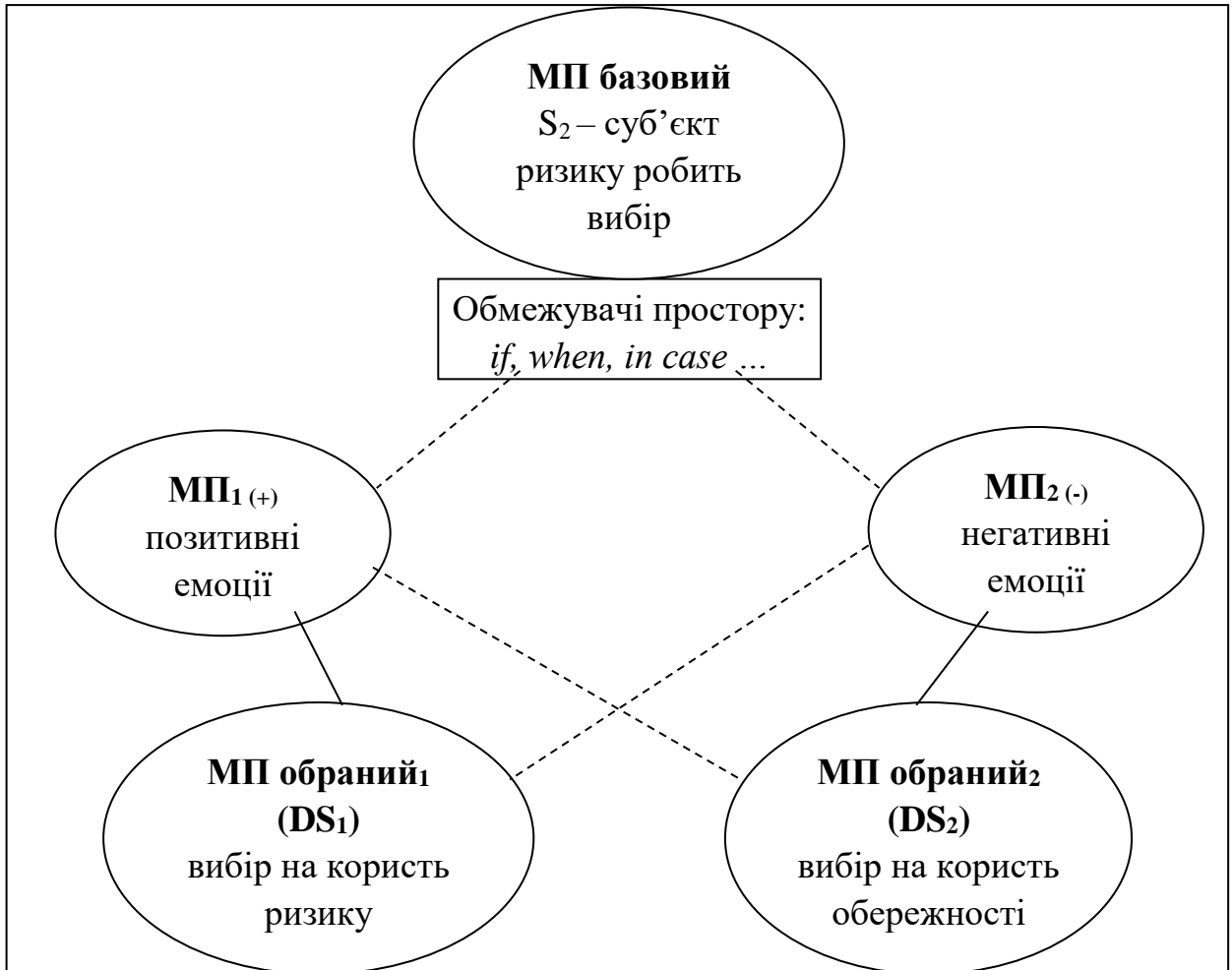

Рис. 4.14 Ментально-просторова схема афективного позиціонування в ситуації ризику

Двополюсність аксіологічної оцінки лежить в основі бімодальності емоцій, характерних для ситуації ризику: позитивні емоції (щастя, радість, задоволення) протиставляються негативним (тривозі, страху, побоюванням). Наприклад:

(4.8): "*Happiness is a risk. If you're not a little scared, then you're not doing it right*" (Allen, PK 2011: 238).

Парадоксальне твердження про те, що "радість – це ризик", а "ризик – це страх", пояснюється наявністю в мовно-культурній картині світу суб'єктів

дискурсивної діяльності ментальних моделей прототипного сценарію ситуації ризику, що передбачає знання про біполярність як її інгерентну характеристику. Отже, дискурсивна поведінка людини, яка ризикує, є до певної міри когнітивно і прагматично детермінованою – її супроводжують суперечливі емоції задоволення та страху, азарту і хвилювання. Наприклад:

(4.9): *The knowledge that he was going to steal from his hosts, and risk being caught red-handed and shown up as a fraud, filled him with fear and excitement* (Follet 1: 54).

У прикладі 4.9, взятому з твору К. Фоллета "Ніч на водою", суб'єкта, котрий приймає рішення щодо ризику, водночас переполюють емоції страху і задоволення. Збираючись здійснити крадіжку в домі, де гостює (*he was going to steal from his hosts*) і перебуваючи в ролі ризикуючого суб'єкта-злочина, він усвідомлював, що міг бути спійманим "на гарячому" (*risk being caught red-handed*). Однак це не зупинило його, а, навпаки, до емоції страху додало радість азарту, що характерно для суб'єктів, схильних до ризику. Таку суміш почуттів провокує саме передчуття, очікування майбутніх дій ("*The knowledge that he was going to steal*") – емоції, які, вочевидь, уже відомі суб'єкту і які якраз мотивують його до ризикованих дій.

На схемі, поданій нижче (рис. 4.15), біполярні емоції й аксіологічні оцінки, що вербалізуються учасниками комунікативної ситуації ризику у той чи інший період дискурсивної взаємодії, вплетені у фазову модель сценарію цієї ситуації, що складається з чотирьох взаємопов'язаних і динамічно-організованих фаз, для кожної з яких характерним є певний набір емоційних реакцій, що характерно супроводжують поведінку її учасників. Ми витлумачуємо такі емоції як прототипні для кожної з виокремлених фаз, що дозволило нам включити їх до сценарної моделі (рис. 4.15).

Покроковий аналіз мовного вираження емоцій згідно фазового сценарію ситуації ризику у їх взаємовідношенні з модальністю та евіденційністю дозволив нам виокремити типи ситуативних ідентичностей, що характерно конструюються суб'єктами дискурсивної діяльності у схожих умовах взаємодії.

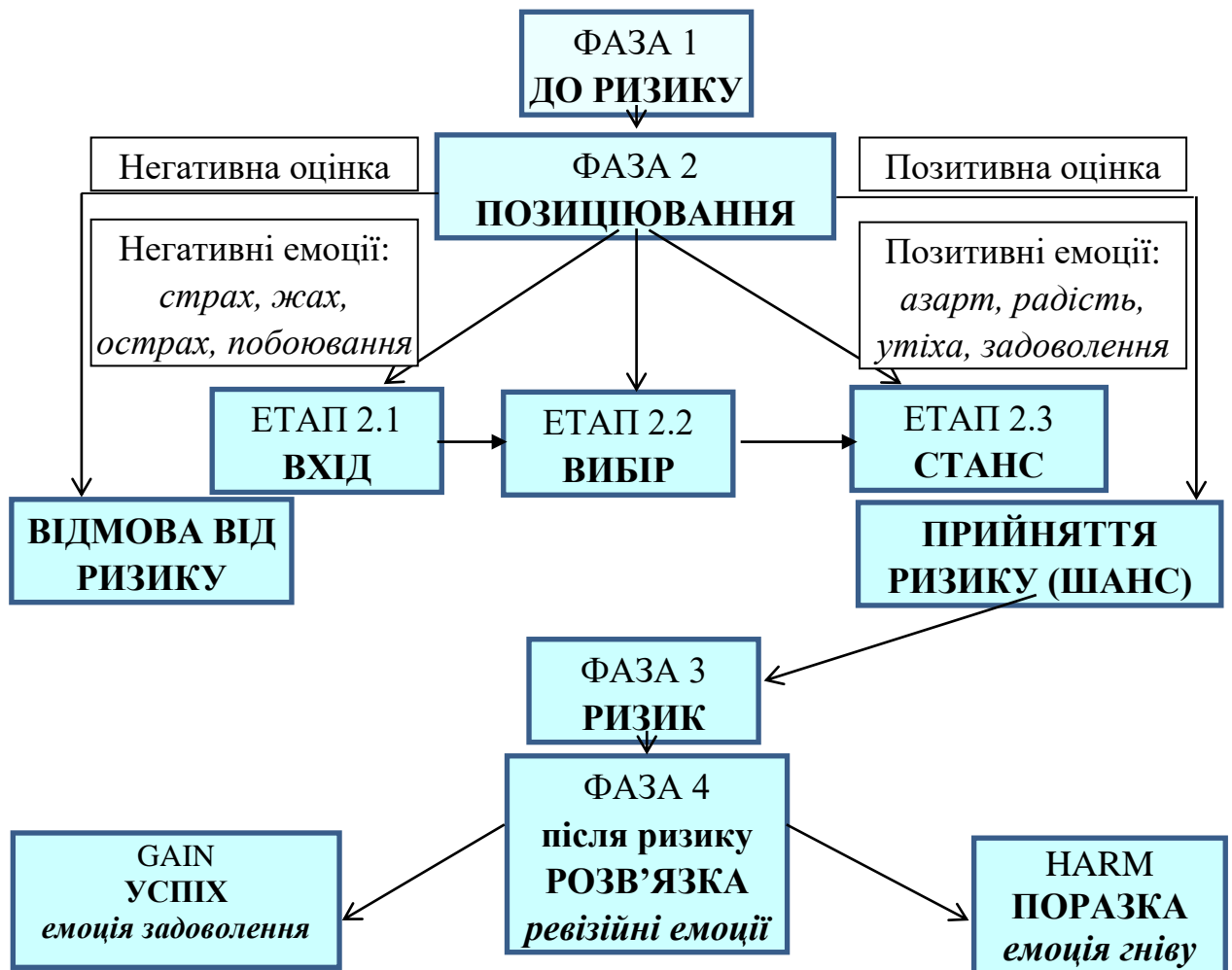

Рис. 4.15 Фазова модель комунікативної ситуації ризику
із включеними емоціями

У **фазі I** (доризикова) сценарію ситуації ризику щось стає каузатором цієї ситуації, яка здається суб'єкту неприйнятною або небажаною, і викликає у нього/неї когнітивний дисонанс, що й стимулює його до подальших дій – прийняття рішення щодо ризику – **фаза II** (позиціювання). Суб'єкт зіштовхується з необхідністю розв'язати цю ситуацію, що викликає у нього суперечливі емоції: від азарту і надії на успіх, а також можливої радості здобутків до страху поразки і розчарування. Емоції на цьому етапі виконують функцію позитивного/негативного санкціонування подальших дій суб'єкта, чим пояснюється їх бівалентність: надія й острах можуть заволодіти людиною одночасно. Таким чином, емоції ризику – це емоції *прогнозу і очікування*, які можуть мати як позитивне, так і негативне забарвлення. Саме на них ми зосередимо увагу у цьому підпункті.

До негативних емоцій у першій стадії ситуації ризику належать страх, побоювання і тривога. До позитивних – азарт, задоволення і радість і т. ін.

4.3.2.1. Негативні емоції в ситуації ризику. Згідно російського психолога Є.П. Ільїна, **страх** – це "емоційний стан, що відображає захисну біологічну реакцію людини або тварини при переживанні нею реальної або уявної небезпеки для здоров'я і добробуту" [116, с. 147]. Страх, як і інші емоційні стани суб'єкта, репрезентовані в дискурсі різними мовними і позамовними засобами – прямими дескрипціями, безпосередньою експресією (вигуками, інвективною лексикою і т. ін.) та словесним описом особливостей мовлення, погляду, голосу, погляду, пози. Номінування страху відбувається за допомогою різноманітних лексичних одиниць, які можна упорядкувати по лексико-семантичних групах. Наприклад, групу емоцій страху (англ. "fear", "fright") можна розділити на такі підгрупи, як "жах" (англ. "dread", "terror", "trepidation", "horror", "panic", etc.), "тривога" (англ. "anxiety", "dismay", "worry", "alarm", "timidity", "foreboding" etc.), "острах" (англ. "disquiet", "misgiving", "apprehension" etc.), "побоювання" (англ. "wariness", "concern", "unease", "nervousness" etc.) [726], розмежованих за ступенем їх інтенсивності.

Детермінанти страху здебільшого пов'язані з ситуаціями ризику, які мають високу ймовірність виникнення небезпеки, як ось у прикладі діалогічної взаємодії, поданому нижче:

(4.10): *'What the bloody hell was that? Said Tommy in a scared voice.*

Billy jumped to his feet, shaking with fright. He lifted his lamp and looked both ways along the tunnel.

'It was an explosion, ' he said, his voice unsteady. [...]

'There will be men injured on the Main Level, he said to Dai Chops and Tommy. We must get down there.'

Dai said: 'We can't, the cage isn't here.'

'There's ladder in the shaft wall, isn't there?'

'It's two hundred yards down.'

'Well, if I was a cissy, I wouldn't be a collier, now, would I?'

His words were brave, but all the same he was scared. The shaft ladder was seldom used, and it might not be well maintained. One slip, or a broken rung, could cause him fall to his death. [...]

Billy hesitated, regretting his impulsive bravado. But to back out now would be too humiliating. He took a deep breath and said a silent prayer, then stepped on to the shelf” (Follet 3: 59-60).

Фрейм ситуації ризику у фрагменті, взятому з роману англійського письменника К. Фоллета *"Fall of Giants"* ("Падіння гігантів"), активується вигуком одного з комунікантів – "Що це в біса таке було?" (*What the bloody hell was that?*), продукованого ним у момент вибуху в шахті. Емфатичне використання вульгаризмів (*bloody hell*) слугує маркером афекту і дозволяє ідентифікувати емоцію страху, що переживає мовець. "Це був вибух!" (*It was an explosion!*) – констатив у репліці-реакції його комунікативного партнера експлікує проблему. Цими дискурсивними діями ініціюється доризикова фаза сценарію ситуації ризику. Автор описує емоційний стан комунікантів за допомогою словосполучень "зляканий голос", "трястись від страху", тремтливий голос" (*a scared voice, shaking with fright, his voice unsteady*).

Згідно динамічного циклу афективного позиціювання (рис. 4.5, с. 237), соматична реакція (у цьому разі – викид адреналіну, дрижаки), спричинена зовнішніми подразниками (вибухом), мотивує суб'єктів до аксіологічної оцінки ситуації і подальшої вербальної/невербальної реакції. Проте шахтарі – суб'єкти ситуації ризику – вступають до першого етапу другої фази сценарію КСР (**фаза позиціювання**) не відразу, а лише тоді, коли ними усвідомлюється необхідність прийняття ризикованого рішення щодо спуску до аварійної шахти. Необхідність рятувати своїх колег імплікована у непрямому твердженні про те, що під завалами перебувають поранені люди (*There will be men injured on the Main Level*).

Епістемічні статуси суб'єктів позиціювання дозволяють їм оцінити рівень небезпеки, як високий. Незважаючи на це, один із інтерактантів (Біллі) готовий ризикувати, тобто він займає позицію "ризикуючого суб'єкта", виконуючи комунікативну роль "мотиватора" і конструюючи ідентичність "героя-сміливця".

Мовне оформлення інтеракції уможливорює статусно-рольову та позиційну взаємодентифікацію комунікантів. Так, за допомогою модального дієслова *must* з деонтичним значенням примусовості суб'єкт-мотиватор намагається вплинути на позицію свого співрозмовника, висловлюючи аргументи на користь прийнятого рішення ("*We must get down there*"), підсилюючи власну позицію і вибудовуючи ідентичність "героя-смільвця". Хоча мовлення Даї (комунікативного партнера Біллі) не містить експліцитних індексів його рольової належності, зміст і конверсаційна структура діалогу у вигляді "стимул → реакція" (*We must get down there* → *We can't, the cage isn't here*), як і використання заперечної форми модального дієслова *can* у репліці-відповіді, дозволяють визначити його ідентичність "обережного суб'єкта", котрий займає позицію відмови від ризику.

Ключовою емоцією Біллі є страх, хоча він і намагається це приховати, як то зазначено у коментарі автора: "слова його були сміливими, але насправді він боявся" (*His words were brave, but all the same he was scared*). Страх не дає Біллі прийняти рішення миттєво, він вагається (*Billy hesitated*) і його охоплює нова емоція – жалкування про свою імпульсивну браваду (*regretting his impulsive bravado*), що, проте, не впливає на його рішення.

Таким чином, суб'єкт позиціонування прагне, щоб його комунікативна роль "мотиватора" (в термінах Г. Сакса – "оперативна роль" [617]) збігалась ідентичністю "героя-смільвця" (в термінах Г. Сакса – "категоріальною роллю"), яку він намагається вибудувати, адже бажання особистості бути ідентифікованим іншими учасниками інтеракції в категорії "асоційованих характеристик і властивостей" [617, р. 42–47] є природнім. Поведінка юнака в описаній ситуації є "індексикальною" [144, с. 134; 590, с. 337] стосовно ідентичності, яку він вибудовує в обставинах ситуації ризику. Вона забарвлена складними і суперечливими емоціями, що охоплюють його в ситуації безперечної небезпеки і необхідності здійснити вибір.

У мовленні самого суб'єкта відсутні прямі номінації емоцій, за винятком імплікації власної хоробрості за допомогою розділового запитання з нереальною умовою і антитези: "*Well, if I was a cissy, I wouldn't be a collier, now, would I?*".

Однак у словах автора знаходимо численні експлікації внутрішніх емоційних процесів, що переживає герой: ("he was scared", "would be too humiliating", "he took a deep breath and said a silent prayer").

Отже, дискурсивний аналіз позиціювальної поведінки суб'єкта на ім'я Біллі, що виконує в ситуації ризику роль суб'єкта-мотиватора, дозволяє визначити його ідентичність як ідентичність героя-смільця (**Homo Heroicus** – від латин. *heroicus* – героїчний), тобто такого, що, незважаючи на превалюючу емоцію страху, йде на ризик не заради власного задоволення, а задля блага й порятунку інших. На схемі (4.16), зображеній у вигляді перевернутої вісімки, що символізує безкінечний процес конструювання суб'єктних позицій у дискурсі, ілюструється баланс епістемічно-афективних оцінок під час позиціювання у ситуації ризику суб'єкта-героя:

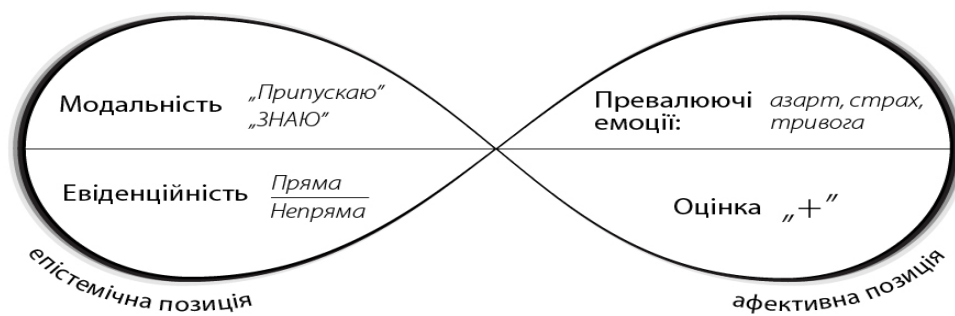

Рис. 4.16 Епістемічно-афективна динаміка позиціювання суб'єкта з ідентичністю "герой" (Homo Heroicus)

Проаналізований фрагмент дає нам можливість дійти висновку, що для конструювання проризикової позиції в ситуації ризику характерна орієнтація суб'єкта на УСПІХ, незалежно від ймовірності негативних наслідків. Суб'єкт з ідентичністю "герой" (Homo Heroicus) приймає рішення ризикувати, якщо йдеться про благо для інших людей. Його позиція не залежить ні від епістемічних оцінок, ні від емоцій, що їх супроводжують. У мовленні його рішення маніфестується за допомогою мовних засобів модальності впевненості, прямої і непрямой евіденційності і маркерів позитивного оцінювання, незалежно від суперечливих емоцій (тривога, страх і азарт), які він / вона при цьому переживає і маніфестує у своєму мовленні.

Емоція жаху. Якщо страх відносимо до прототипних (інтегральних) [681, р. 111] емоцій, що переживаються людиною в ситуації ризику, то **жах** як його інтенсивніший різновид, належить до інцидентних (ситуативних, випадкових) [там само] емоцій. Під дією жаху людина не шукає раціонального виходу з ситуації, не оцінює і не зважає ризику, а прагне лише одного – втекти від небезпеки, аби врятуватись. Згідно теорії ментальних просторів можна стверджувати, що сильна емоція жаху здебільшого стимулює уяву мовця до змальовування лише негативно забарвлених можливих наслідків ризикованої поведінки. У таких ситуаціях відсутній розумний контроль і здорова оцінка умов, що склалися, а, відтак, афективні оцінки переважають над епістемічними. Під впливом жаху суб'єкт конструює ідентичність "обережного/неризикового" суб'єкта, боягуза, якого далі називатимемо **Homo Trepidus** (від латин. *trepidus* – тремтячий, переляканий, тривожний). На прикладі фрагменту, взятому з твору Р. Бредбері "Вино із кульбаби", продемонструємо позиціювальні дії суб'єкта, що супроводжуються емоцією жаху:

(4.11): *"It won't be me coming back through this old ravine tonight late, so darned late; it'll be you, Lavinia, you down the steps and over the bridge and maybe the Lonely One there."*

"Bosh!" said Lavinia Nebbs.

"It'll be you alone on the path, listening to your shoes, not me. You all alone on the way back to your house. Lavinia, don't you get lonely living in that house?"

"Old maids love to live alone." Lavinia pointed at the hot shadowy path leading down into the dark. "Let's take the short cut."

"I'm afraid!" (Bradbury: 184).

Уже в першій репліці героїня повідомляє про свій вибір – вона категорично відмовляється від ризику йти вночі через ліс (*It won't be me*), переносючи комунікацію в емоційну площину. За допомогою емотивних висловлень у розщеплених граматичних конструкціях з емпатичним повтором займенника другої особи *you* (*it'll be you, Lavinia, you down the steps*) та антономазії "Одинокая" (*the Lonely One*), вона протиставляє себе своїй

сміливій співрозмовниці (*It'll be you alone on the path, listening to your shoes, not me*), перераховуючи усі свої страхи і приписуючи їх своєму партнеру по комунікації. І, зрештою, за допомогою прямої номінації суб'єкт експлікує свій емоційний стан (*I'm afraid!*), що визначив вибір нею позиції Homo Trepidus у цій ситуації. На рис. 4.17 зображено співвідношення епістемічного й афективного компонентів у складі позиції СДД, що конструюється в ситуації ризику суб'єктом-боягузом:

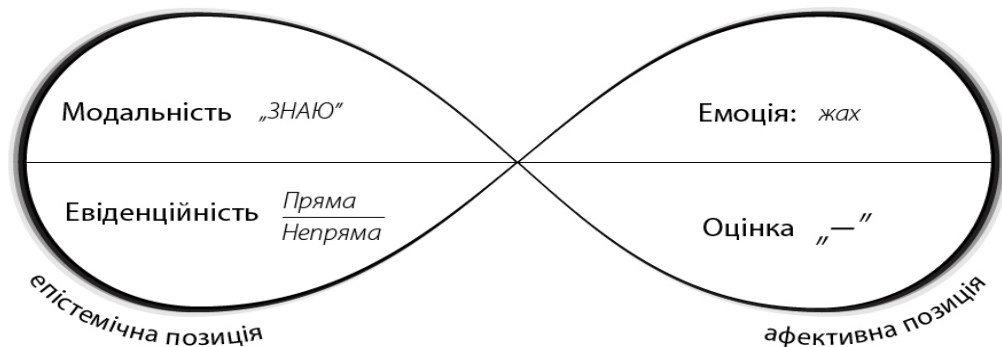

Рис. 4.17 Епістемічно-афективна динаміка позиціювання суб'єкта з ідентичністю "боягуз" (Homo Trepidus)

Таким чином, якщо позиціювальна діяльність суб'єкта в комунікативній ситуації ризику супроводжується емоцією жаху, то ним / нею обирається суб'єктна позиція "проти ризику", яку називатимемо "антиризиковою". Така позиція ґрунтується на негативних афективних оцінках ситуації і зорієнтована на ПОРАЗКУ. Епістемічна оцінка ситуації або відсутня зовсім, або ґрунтується на модальності недостовірного знання (рис. 4.17). Ідентичність, що конструюється суб'єктом, котрий переважно обирає антиризикові позиції під впливом емоції жаху, називається ідентичністю "боягуза" (Homo Trepidus). У мовленні такий паттерн вибудовування позицій СДД виражається шляхом використання емотивних висловлень з призначеними для цього експресивними мовними одиницями.

Емоції побоювання і тривоги. Крім страху і жаху, в ситуації ризику люди переживають також емоції нижчого ступеня інтенсивності: побоювання (острах) і тривогу. Оскільки знання про емоції формуються на основі особистісного і соціального досвіду, то будь-якому індивіду, що потрапляє у ризиковану ситуацію, напевно відомо, що ця ситуація передбачає складний

вибір та ймовірну невдачу, що, відповідно, викликає у суб'єкта емоції тривоги, остраху або побоювання. Ці емоції належать швидше до групи інтегральних (прототипних) емоцій, тобто задалегідь відомих суб'єкту, передбачуваних ним.

Поняття "**тривоги**" було введено в психологію З. Фройдом і дотепер розглядається багатьма вченими як різновид "страху". О.А. Чернікова пише про тривогу як про "страх очікування" [320, с. 211], а Ф. Перлз визначає тривогу як "розрив між тепер і потім" [599, р. 25]. К. Ізард вважає, що тривога – це не якийсь самостійний феномен, а комбінація стану страху з однією чи кількома іншими емоціями: гнівом, інтересом, цікавістю [114, с. 294–296].

Виявляючись результатом активності уяви та фантазування стосовно майбутнього, що характерно відбувається в умовах невизначеності, тривога переживається суб'єктом на етапі прийняття рішення у фазі позиціонування, і втілюється у його мовленнєвій взаємодії під час обговорення ймовірного ходу подій, наприклад:

(4.12): "*But don't worry, it's not required for the job.*"

"I wasn't worried. I don't care what you think of me. I just want to get this job done. And I'm tired of going at this blind. When are we –"

"We'll talk about it when we get to Virginia."

"I want to talk about it now."

"Later. I just don't want to take a chance." (Johanssen: 68).

Учасники наведеного діалогу, взятого з повісті І. Йохансен "Обличчя брехні" (*Face of Deception*), обговорюють тривогу, яка супроводжує їхні ризиковані вчинки. Чоловік на прізвище Логан переконує свою співрозмовницю не хвилюватися ("*don't worry*"), на що чує відповідь про наче б то відсутність подібних емоцій (*I wasn't worried*) і навіть цілковиту байдужість (*I don't care*). Однак жінка суперечить сама собі, непрямо підтверджуючи свою тривогу, називаючи її "втомою": "*And I'm tired of going at this blind*". Як це і буває у ситуації ризику, тривога викликана недостатньою поінформованістю суб'єкта ("*blind*" – метафора, за допомогою якої мовець виражає свою епістемічну позицію, що ґрунтується на модальності "НЕ ЗНАЮ"). Суб'єкти, котрі конструюють ідентичності "Номо Cautus" (обережний), незважаючи на свої епістемічні статуси

(незалежно від рівня поінформованості чи надійності джерела отримання інформації), займають в КСР антиризикові позиції. Будь-які раціональні доводи затьмарюються емоцією тривоги. На рис. 4.18 зображено приблизне розташування епістемічного та афективного компонентів у складі позицій СДД, що конструюються в ситуації ризику обережним суб'єктом:

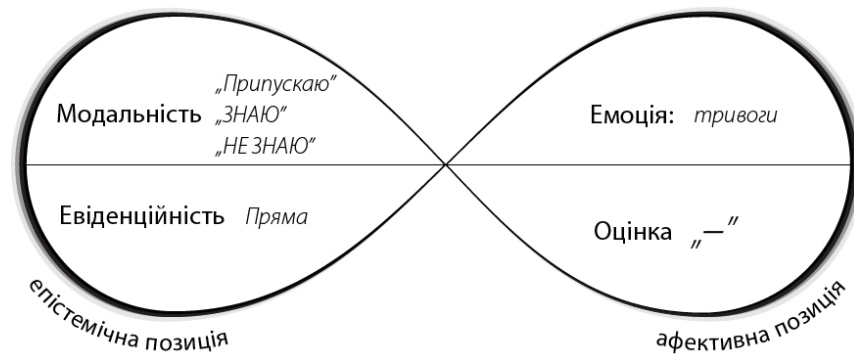

Рис. 4.18 Епістемічно-афективна динаміка конструювання позицій СДД
обережним суб'єктом (Homo Cautus)

Утілені у дискурсивній поведінці суб'єктів ситуації ризику, негативні емоції побоювання і тривоги характерно переживаються суб'єктами здебільшого у **II фазі** розвитку ситуації ризику – під час прийняття ними рішення, яке лягає в основу позиціювання. Емоції побоювання і тривоги певною мірою можна вважати фрустраційними [116, с. 179]. Фрустрація в ситуації ризику виявляється як конфлікт позитивно-негативних можливостей або як проблема вибору: у МЕТИ в ситуації ризику є як позитивний, так і негативний бік. При вирішенні цього конфлікту позитивні очікування (надія) замінюються на побоювання можливих неприємних наслідків (розчарування). І по мірі наближення обережного суб'єкта до мети, ця негативна тенденція посилюється і може змусити його відмовитись від ризику. У цьому разі йдеться уже про інший різновид обережного суб'єкта, якого назвемо поміркованим (**Homo Prudens** – від латин. *prudens* – розважливий, розсудливий). Наприклад:

(4.13): *"Okay," he said with as much conviction as he could master. "The deal is off."*

Luther looked a little worried, but he said: "You're full of shit. You want your little wife back. You'll bring down this plane."

It was truth, but Eddie shook his head. "I don't trust you," he said. "Why should I? I could do everything you want and you could double-cross me. I'm not going to take that chance". (Follet 1: 358).

У наведеному прикладі суб'єкт ризику – пілот Едді Дікі, герой роману К. Фоллета "Ніч над водою", впевнено (*"with as much conviction as he could master"*) конструює ідентичність поміркованого суб'єкта (Homo Prudens) як різновиду Homo Cautus (обережного суб'єкта), займаючи позицію "відмови від ризику". За допомогою прямої номінації "Справу відкинуто. Я не збираюсь ризикувати" (*The deal is off. I'm not going to take that chance*) він безапеляційно відмовляється від ризику здійснити аварійну посадку літака в незапланованому місці. Мотивом для відмови став не страх авіакатастрофи і не ризику ургентної посадки, а побоювання бути обманутим, про що суб'єкт неприховано повідомляє своєму візаві "Я вам не вірю" (*I don't trust you*). При цьому він використовує експліцитну негативно-оцінну номінацію тих, хто змушує його ризикувати – "Чому я повинен вам вірити?" (*Why should I?*) і засоби негативної предикації – оцінні визначення дій і їх результатів – "Я можу зробити все, що ви хочете, а ви все одно мене обманете" (*I could do everything you want and you could double-cross me*). Інакше кажучи, за законами силової динаміки [630] епістемічний компонент його позиціювання в ситуації ризику переважає над афективним, адже інтелектуальні емоції остраху і побоювання тісно пов'язані з процесами мислення, а, отже, з епістемічним статусом мовця: брак знань або, навпаки, абсолютна впевненість в негативних наслідках ризикованих дій змушує людину відмовитись від них.

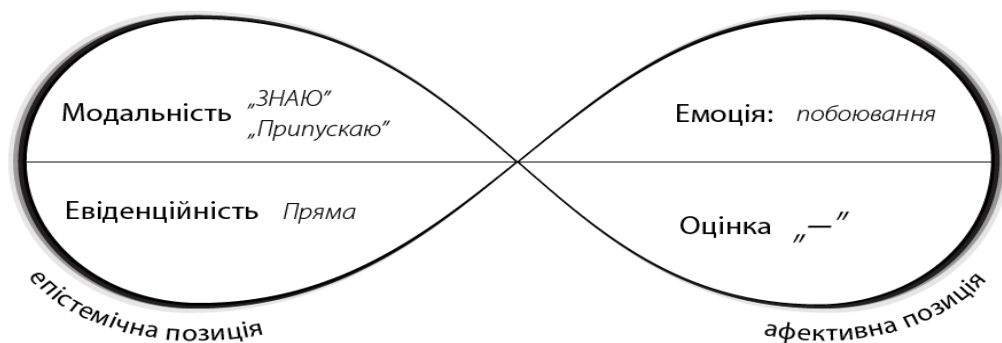

Рис. 4.19 Епістемічно-афективна динаміка конструювання позицій СДД поміркованим суб'єктом (Homo Prudens)

Поряд з тривогою, емоції побоювання і остраху – це емоції "очікування і прогнозу" [46], пов'язані з передбачуваною небезпекою, тобто з уявленнями людини про можливі небажані і неприємні наслідки її дій або негативного розвитку ситуації [там само]. Вони переживаються поміркованим (Homo Prudens) або раціональним (Homo Rationale) суб'єктом, який у ситуації ризику приймає виважене рішення, що однаково може як зупинити його від вчинення ризикованих дій, так і мотивувати до ризику. Це так звані "інтелектуальні" емоції, "розумний страх", пов'язаний з передбаченням небезпеки [115]. Інтелектуальні емоції – це винятково людська форма переживання, що виникає на основі раціонального аналізу ситуації, зіставлення і узагальнення наявної інформації та подальшого прогнозування ймовірності негативних наслідків і ступеню ризику. На відміну від емоцій страху та жаху, "тривога" і "побоювання" не передують епістемічній оцінці, а виникають як її результат, наприклад:

(4.14): *"I was planning to visit Aberowen and some of the surrounding villages tomorrow morning, and indeed to call upon your good self at the town hall. But in these circumstances a parade seems inappropriate."*

Sir Alan, sitting behind the King's left shoulder, shook his head and murmured: 'Quite impossible'.

'On the other hand, the King went on, 'it seems wrong to go away without any acknowledgement of the disaster. People might think us indifferent.'

Fitz guessed there was a clash between the King and his staff. They probably wanted to cancel the visit, imagining that this was the least risky course; whereas the King felt the need to make some gesture (Follet 3: 71).

У ситуації, описаній у фрагменті, взятому з роману К. Фоллета "Падіння гігантів", суб'єктом ризику є король Великобританії, котрий розмірковує над своїм візитом до шахтарського містечка Аберроуен. Предмет ризику у цій ситуації – репутація глави держави. Ризикований вибір короля стосується необхідності висловити жест співчуття з приводу аварії на шахті, аби не виглядати в очах людей байдужим (*People might think us indifferent*). Необхідність вибору вербалізована у протиставленні опцій за допомогою контрастивного сполучника

but (I was planning to visit Aberowen ... But in these circumstances a parade seems inappropriate). Емоція побоювання, що супроводжує дискурсивну діяльність суб'єкта ризику, стосується можливості спричинити своїми діями людський осуд і втратити довіру своїх підданих.

Невпевненість суб'єкта позиціювання маркована такими засобами вираження модальності недостовірного знання, як *"it seems"*, *"might"*, *"probably"*, котрі є індексами епістемічної позиції, що дає нам можливість дійти висновку про те, що у цій ситуації оцінки суб'єкта ґрунтуються на раціональному аналізі ймовірних варіантів розвитку ситуації (на ЕП), а не на спонтанних емоціях (не на АП). Таким чином, ідентичність суб'єкта позиціювання у цій КСР можна визначити як "раціональний суб'єкт" (Homo Rationale). Суб'єкти з ідентичністю Homo Rationale конструюють свої позиції, ґрунтуючись на епістемічному оцінюванні, що складається з прямої евіденційності та модальності достовірного знання (рис. 4.20).

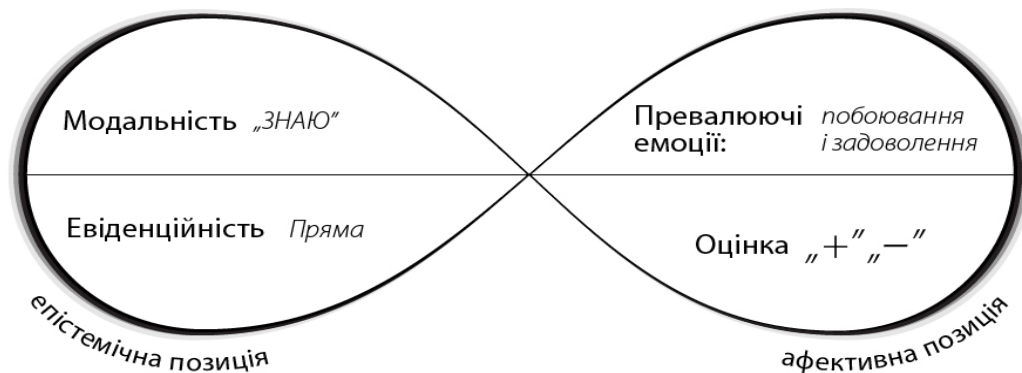

Рис. 4.20 Епістемічно-афективна динаміка конструювання позицій СДД раціональним суб'єктом (Homo Rationale)

На відміну від Homo Prudens, що здебільшого займає антиризикову позицію в комунікативній ситуації ризику, позиції раціонального суб'єкта можуть бути і проризиковими. На основі виваженої позитивної епістемічної оцінки, ніяким чином не зважаючи на емоції, він іде на ризик з орієнтацією на УСПІХ. При цьому у постризиковій фазі раціональному суб'єкту властиво почувати емоцію задоволення (вдоволення) – позитивна емоція, що супроводжує позиціювальну діяльність в КСР.

4.3.2.2. Позитивні емоції в ситуації ризику. У ситуації ризику людина ґрунтує свої рішення і, відтак, конструює суб'єктні позиції не лише на негативних, а також на позитивних емоціях. Насамперед, йдеться про **азарт і задоволення** (і як варіанти – втіху, радість, захват, піднесення).

Азарт як емоція, що так чи інакше пов'язана з ризиком [251, с. 62], виникає якраз у зв'язку з невизначеністю прогнозу внаслідок браку або й повної відсутності інформації і стає своєрідним позитивним емоційним фоном (передчуттям) майбутньої ризикованої діяльності. Проте азарт поєднується з вірою у прихильність талану, неминучий успіх. У запалі азарту несвідоме прагнення до чуда підігриває людину і не дозволяє розуму її зупинити. Азарт змінює реальність, перекриваючи аналітичні здібності людини.

(4.15): *"Only those who play win. Only those who risk win. History favors risk-takers. Forget the timid. Everything else is commentary"* (Cherneva).

(4.16): *"People who live life in fear of taking risks die without living it"* (Fola).

У наведених вище висловленнях стверджується необхідність ризику і позитивне значення азарту в житті людини. Ризику дається характеристика як необхідному елементу успіху і перемог. Як зазначає П.В. Сімонов, людина, схильна до ризикованої поведінки, "навмисно створює дефіцит інформації, низьку ймовірність досягнення мети, аби у фіналі отримати максимальне задоволення від приросту ймовірності" [251, с. 82]. Азарт – це емоція, яка супроводжує дії ризикуючих суб'єктів, що в термінах нашого дослідження здебільшого конструюють ідентичності **Homo Aleatoris** (від латин. *aleator*, *-oris* – гравець в кості, професійний гравець) – азартної людини-гравця, метою якої не є якісь матеріальні або моральні здобутки, а самі відчуття, що супроводжують ризиковану діяльність. Інакше кажучи, Homo Aleatoris почасти ризикує заради ризику, наприклад:

(4.17): *"Nancy felt as if she were riding on the back of a big yellow dragonfly. It was scary but exhilarating, like a fairground ride"* (Follet 1: 177).

Героїню наведеного фрагменту переповнюють суперечливі емоції страху і приємного збудження, описані автором за допомогою протиставлення

"страшний, але п'янкий" (*scary but exhilarating*). Така суміш відчуттів спричиняється фізіологічним викидом адреналіну під час ризикованих вчинків, що й мотивує до них азартних людей: "прагнення до збереження позитивних емоцій диктує активний пошук невизначеності, тому що повнота інформації убиває насолоду" [251, с. 62]. Азарт, як суперечлива емоція, передається в мовленні за допомогою стилістичних фігур, що базуються на контрасті – антитезі, оксимороні, парадоксі (*scary but exhilarating*). На рис. 4.21 показано баланс епістемічно-афективних оцінок суб'єкта-гравця в комунікативній ситуації ризику:

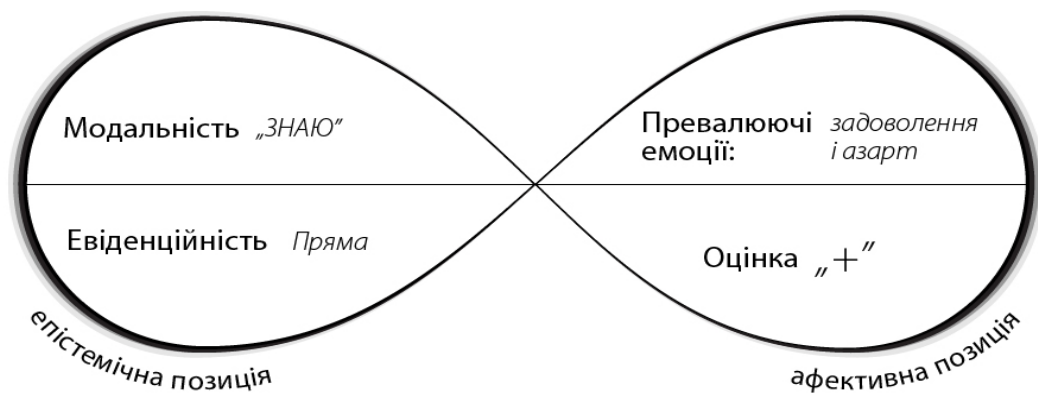

Рис. 4.21 Епістемічно-афективна динаміка позиціонування суб'єкта з ідентичністю "гравець" (Homo Aleatoris)

Суб'єкти позиціонування з ідентичністю "Homo Aleatoris" рідко покладаються на епістемічні оцінки ситуації, зважаючи лише на свої емоції. Їх стани маніфестуються в дискурсі за допомогою прямої евіденційності (вони переважно на власному досвіді неодноразово переживають емоції азарту і задоволення від ризику), модальності "ЗНАЮ" та орієнтацією на УСПІХ.

Емоція задоволення. Крім азарту, позитивною емоцією, що супроводжує афективне позиціонування в ситуації ризику, є задоволення (англ. *pleasure, delight, enjoyment, joy, treat, satisfaction, content, relish, thrill* etc.). Емоція задоволення має два різновиди – "задоволення як радість, втіха, піднесення" (англ. *pleasure, delight, enjoyment, thrill* etc.) і "задоволення як вдоволення" (англ. *satisfaction, content, fulfillment, gratification* etc.) У тлумачному словнику "pleasure" (укр. задоволення) визначається як "state or feeling of being happy, sensual

enjoyment" [726, p. 685], що й відрізняє цю лексичну одиницю від найменування вдоволення, яке англійською позначається як "*satisfaction*" – *feeling of contentment when one has or achieves what one needs or desires*" [726, p. 803].

Емоція під назвою задоволення (*pleasure, joy*) – характерна для фази прийняття рішення, в той час як вдоволення як "сатисфакція" (*satisfaction*) властиво почувається суб'єктами у фазі розв'язки – у разі позитивних наслідків ризикованої поведінки, оскільки задоволення в цьому значенні не має відтінку фізичної насолоди, а лише відображає позитивний емоційний фон як психічне задоволення. Головне у генезисі задоволення в ситуації ризику – досягнення мети. Наприклад:

(4.18): "*I love the excitement, he said. I enjoy the risk of the business*" (COCA_WP).

(4.19): "*Since his death, Meg found herself wondering if Peter loved the thrill of taking risks more than he loved her*" (Prum 2003: 438).

(4.20): "*Of course, it is exactly this atmosphere of risk that excites many auction enthusiasts*" (Saeks_ARTICLE).

У всіх наведених вище прикладах, взятих з англомовних художніх творів та з Корпусу Американського варіанту Англійської мови (COCA), йдеться про задоволення від ризику як емоцію, що супроводжує очікування успішного результату від виконання якихось небезпечних дій. У першому реченні (4.18) суб'єкт маніфестує свою позитивну позицію СДД щодо ризику шляхом використання предикативної конструкції "*enjoy the risk*". В останньому реченні (4.20) слово *risk* вжито в позиції активного агента дії (у синтаксичній ролі підмета), що надає йому особливої ваги, імплікуючи його значення для суб'єктів, що схильні до ризику (Homo Periclitaturus). У інших реченнях за допомогою предикатних структур вербалізується любов не до самого ризику, а до емоцій, що приносять їм задоволення від ризику: *love the excitement, loved the thrill of taking risks*. На рис. 4.22 схематично зображено відношення епістемічного та афективного складників позицій СДД суб'єктів, схильних до ризику: незважаючи ні на позитивний, ні на негативний досвід і знання щодо ситуації ризику, вони завжди займають проризикові стани.

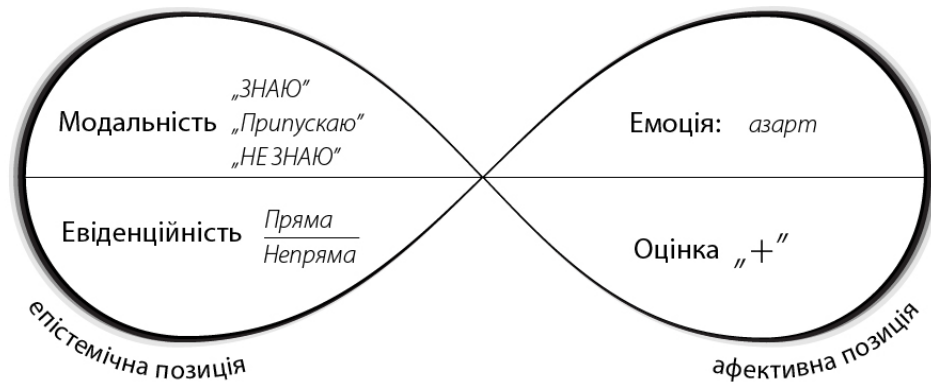

Рис. 4.22 Епістемічно-афективна динаміка позиціювання суб'єкта з ідентичністю "схильного до ризику" (Homo Periclitatorus)

Суб'єкт з ідентичністю "схильний до ризику" (Homo Periclitatorus) в будь-яких обставинах обирає поведінку ризикуючого. Його рішення не залежать ні від епістемічних, ні від афективних оцінок ймовірних наслідків. Основна емоція, яка ним керує – це емоція азарту. Позиції схильного до ризику суб'єкта маніфестуються у мовленні за допомогою модальності як достовірного, так і недостовірного знання, засобами прямої і непрямой евіденційності.

4.3.2.3. Емоції, що супроводжують перегляд ситуації ризику. В останній, четвертій, фазі ситуації ризику (постризикова фаза **розв'язки**) людина зазвичай оцінює раніше прийняті нею ризиковані кроки і рішення, тому її дискурсивна поведінка пронизана емоціями, що виконують функцію ревізювання, переосмислення. Назвемо їх емоціями, що супроводжують перегляд ситуації ризику або **ревізійними емоціями**. До них, крім позитивної емоції вдоволення (сатисфакції), належать також негативні емоції розчарування і невдоволення, або навіть злості чи гніву. Якщо очікувані чи обіцяні результати не зреалізовано, то з'являється невдоволення, яке виявляється як злість чи гнів. Гнів, злість і розчарування можуть виражатись у мовленні за допомогою нецензурної та обценної лексики. Наприклад:

(4.21): "I told you they'd try to stop us".

"You didn't tell me they'd try to murder us."

"No, I guess I didn't."

"You know damn well you didn't." *Her voice rose with anger. "The whole thing was a disaster. You risked your life on a wild-goose chase and dragged me along with you. You almost got me killed, you son of a bitch."*

"Yes".

"And there was no reason for it. I didn't have to be there".

"Yes, you did" (Johanssen: 141).

Емоції, що переживаються героїнею роману англійської письменниці І. Йохансен "Обличчя брехні" ("Face of Deception"), не лише роз'яснюються у словах автора – "вона гнівно підвищила голос" (*Her voice rose with anger*), а й вербалізуються нею самою за допомогою вульгаризму-інтенсифікатора (*damn well*) та грубого звертання (*you son of a bitch*). Обсценну лексику, вжиту суб'єктом позиціювання, можна вважати лексичним засобом кваліфікації її позиції СДД стосовно події та її учасників зі смисловою поляризацією двох дихотомічно протиставлених суб'єктів: того, чия суб'єктна позиція полягає у бажанні ризикувати (Homo Periclitaturus), і того, хто проти ризику (Homo Prudens).

Ризиковану дію, що викликала її гнів – ревізійну емоцію, властиву для постризикової фази ситуації, суб'єкт ризику образно називає "катастрофою" (*The whole thing was a disaster*). Вибір метафори виявляє спосіб репрезентації події в ментальній моделі мовця – суб'єкта ризику як такої, що характеризує її як обережного суб'єкта, котрий виконує комунікативну роль "жертви".

За допомогою використання засобів імплікованої інтертекстуальності – "Ти не говорив мені, що вони намагатимуться нас убити" (*You didn't tell me they'd try to murder us*) та експліцитних предикатів – "ти ризикував своїм життям у цих перегонах, ти потягнув мене за собою, ти майже мене вбив" (*You risked your life on a wild-goose chase, you dragged me along with you, you almost got me killed*) вона маніфестує свою позицію і дає зрозуміти своєму партнеру, котрий виконував комунікативну роль мотиватора-агресора, через що її охопила лють.

Таким чином, ми доходимо висновку щодо важливості афективного складника стансу для позиціювання в ситуації ризику: в умовах невизначеності або недостатчі інформації для прийняття раціонального рішення емоції відіграють роль "порадника". Основні типи емоцій, що відображають стан суб'єкта в ситуації ризику, можуть бути представлені у вигляді бінарних опозицій: "позитивні" – "негативні". Емоції групи "задоволення" тягнуть за собою перспективну оцінку ситуації з орієнтацією на успіх. У той час, як переважає емоції групи "страх", може змусити суб'єкта відмовитись від ризику.

Отже, позиції, що займаються суб'єктом в ситуації ризику, базуються на опозиції позитивне / негативне і корелюють з інтегральними (базовими) типами емоцій страху та задоволення. Ситуаціям ризику притаманна подвійна оцінка, що відображено в метаоцінних судженнях носіїв англійської мови про ситуацію ризику, вербалізованих у сталих виразах типу: "*sink or swim*", "*hit or miss*", "*neck or nothing*", "*feast or famine*", "*double or quits*", "*win or lose*", "*make or break*" і т. ін., що свідчить про прототипний характер контрастного бімодального оцінювання ризиків.

Якщо суб'єкт займає проризикову позицію, то він/вона свідомо чи підсвідомо готовий(-а) на розв'язок ситуації з позитивними наслідками, хоча у разі з суб'єктом-героєм або суб'єктом-гравцем можливість негативних наслідків на його рішення не впливає. Як показує наше дослідження, страх, тривога й азарт – це емоції, що передують прийняттю рішення, а, отже, здебільшого супроводжують дискурсивні дії суб'єкта у фазі прийняття рішення. На противагу їм, гнів і задоволення – це емоції, що виникають як реакція на розвиток подій, що передбачався суб'єктом або виявився відмінним від очікуваних. Відтак, ці емоції характерно супроводжують його/її поведінку у постризиковій фазі, під час розв'язки.

Оцінка ситуації, яка ґрунтується на страхові й жахові, мотивує суб'єкта до зайняття позиції відмови від ризику, що вказує на конструювання ідентичності обережного або раціонального суб'єкта. У разі, коли людина перемагає страх, чи то завдяки власним переконанням, чи в процесі трансформації своєї

початкової позиції в результаті мовленнєвої взаємодії з іншими СДД, вона може зайняти проризикову позицію, навіть не бажаючи цього спочатку. Її дії можуть бути продиктовані іншими, не менш важливими мотиваційними факторами, як от – хоробрість, відвага, почуття обов'язку тощо. Розташовуючись в системі загальнолюдських цінностей, конкретна подія й оцінка її учасників почасти розміщені на аксіологічній шкалі "добре/погано", "правильно/неправильно", "добро/зло". Тоді, незважаючи на страх, суб'єкт займає позицію "ризикуючого", і, відтак, конструює ідентичність *Homo Heroicus* ("героя", "сміливця"), що йде на ризик заради якоїсь високої, шляхетної мети.

Загальна оцінка об'єкта/ситуації ризику в координатах добре/погано, приємно/неприємно, безперечно, впливає на позицію, яку займає суб'єкт стосовно ризику, на його рішення у цій ситуації. Емоційна реакція цього типу, яку називають "афективною евристиком" (*affective heuristics*) [637, p. 302], виникає миттєво й автоматично і пов'язана з тими образами, сценаріями, концептами, якими володіють суб'єкти-мовці, і які належать до їх мовної і ментальної картини світу. Однак, незважаючи на важливість емоцій у сприйнятті ризику і дискурсивній поведінці суб'єкта в ситуації ризику, їх вплив не є визначальним. Поряд з емоціями і почуттями щодо ситуації ризику, при винесенні суджень і оцінок людина керується також і знаннями про цю ситуацію. Баланс цих оцінок детермінує не лише позиції, що займають СДД в ситуації ризику, а й їх ідентичності.

4.3.3. Ідентичності суб'єктів-учасників ситуації ризику. У діяльнісних теоріях семіозису наголошується, що перцептивна епістемічно-афективна база індивіда формується за законами психічного життя людини, під контролем норм та оцінок, що виробляються дискурсивно під час її діяльності в соціумі [105, с. 103]. Аналіз характеру використання суб'єктом когнітивно-дискурсивних епістемічних та афективних механізмів позиціювання в конкретному середовищі ситуації ризику дозволяє зрозуміти структуру його ідентичності.

Ідентичності, що конструюються суб'єктами-учасниками ситуації ризику, в термінах теорії М. Бакхольц та К. Холл називаються "тимчасовими, ситуативними" [390, с. 592]. Це нестабільні, контекстно залежні дискурсивні утворення, що виявляються лише в певних ситуативних умовах. Ідентичність має кумулятивну природу, компонентом акумуляції якої є позиція СДД. Накопичення схожих позицій під час дискурсивної діяльності одного і того самого суб'єкта приводить до конструювання ним певного когнітивно-дискурсивного образу (типажу), якому властиві особливі дистинктивні характеристики.

Оскільки ситуацією, що знаходиться у фокусі нашої уваги, є ситуація ризику, то, відповідно, в результаті аналізу ітераційних (повторюваних) когнітивно-дискурсивних механізмів позиціювання у складі ідентичності нами виділено основні типи суб'єктів ризику, які ми розмістили на шкалі, що градується від "обережного, неризикуючого суб'єкта" (Homo Cautus) до "ризикуючого суб'єкта" (Homo Periclitaturus – від латин. *periculum* – ризик, небезпека):

Homo Cautus (обережний суб'єкт) >>> Homo Trepidus (суб'єкт-боягуз)
>>> Homo Prudens (поміркований суб'єкт) >>> Homo Rationale (раціональний суб'єкт)
>>> Homo Heroicus (суб'єкт-герой) >>> Homo Aleatoris (суб'єкт-гравець)
>>> Homo Periclitaturus (суб'єкт, схильний до ризику)

У мовній свідомості і комунікативній поведінці суб'єкта дискурсивної діяльності існують характеристики, які повторюються і, відтак, визначають тип цього суб'єкта, його ситуативну ідентичність, виступаючи в цьому смислі домінантами його свідомості і поведінки (у тому числі й дискурсивної) у певних комунікативних умовах. У мовленнєвому оформленні суб'єктних позицій, котрі конструюються у різноманітних ситуаціях ризику суб'єктом-ризикантом Homo Periclitaturus, на відміну, наприклад, від обережного суб'єкта Homo Cautus, спостерігається тенденція до використання тих самих мовних засобів і дискурсивних механізмів позиціювання – індикаторів, що вказують на його схильність до ризику чи навпаки.

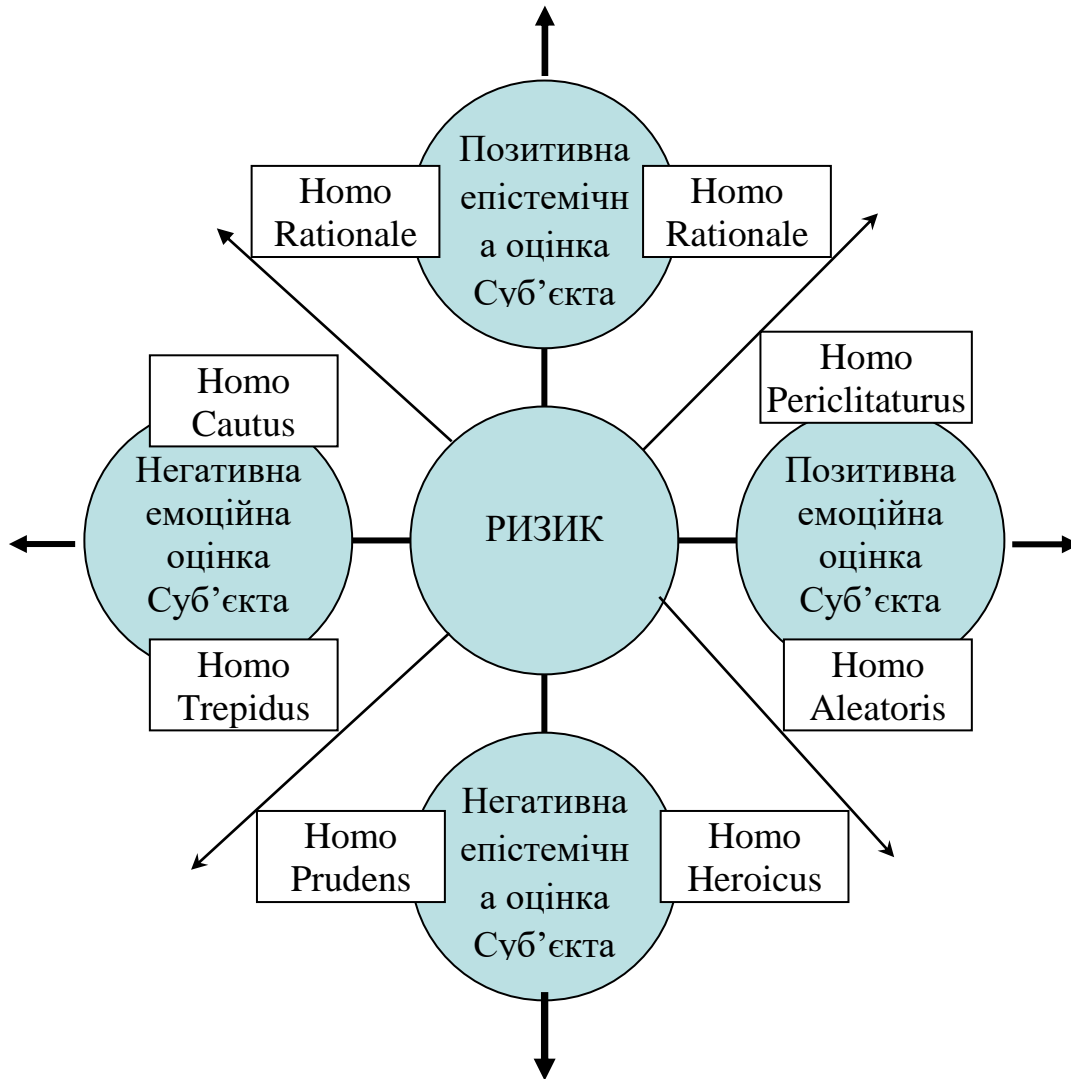

Рис. 4.23 Ідентичності, що конструюються суб'єктами в комунікативній ситуації ризику

На схемі (рис. 4.23) зображено приблизне розташування цих ідентичностей залежно від співвідношення епістемічного й афективного компонентів у складі суб'єктних позицій, що конструюються цими суб'єктами в ситуації ризику. Моделі дискурсивної події ризику виступають для учасників спілкування у якості когнітивних (епістемічно-афективних) структур очікування, за допомогою яких людина адаптується до нескінченного розмаїття реальної комунікації та обирає варіант дискурсивної поведінки у кожному конкретному її епізоді. У рамках дискурсивної ситуації ризику всі складники позиціювання виявляються пов'язаними між собою спільними умовами реалізації різних, а іноді й протилежних цілей комунікантів, що визначають їх комунікативні ролі. Кожен акт суб'єктного позиціювання виступає стратегічним інструментом для досягнення цих цілей.

Когнітивно-дискурсивні (епістемічні, афективні) механізми позиціювання мають ітераційну природу – суб'єкт свідомо чи несвідомо в ідентичних або схожих ситуаціях обирає ідентичні або схожі позиції СДД. Причому співвідношення структури компонентів цих позицій потенційно повторюється знову і знову: наприклад, якщо суб'єкт схильний до раціонального оцінювання ситуації, то він швидше покладатиметься на власні або експертні знання, а не піддаватиметься емоціям: у такому разі його епістемічна позиція візьме верх над афективною. І навпаки, суб'єкт, що керується емоціями, подекуди ігноруватиме епістемічні оцінки ситуації.

Так, уздовж вертикальної осі розміщено епістемічні позиції та оцінки, що асоціюються зі знаннями суб'єкта стосовно цієї ситуації. Чим більше знає суб'єкт про ситуацію, в якій йому необхідно прийняти рішення, тим упевненіше він себе почуває і тим більше шансів, що він/вона обере чітку лінію поведінки – ризикуючого або обережного. На горизонтальній осі розташовані афективні позиції та оцінки, пов'язані з емоціями і почуттями суб'єктів у ситуації ризику. У результаті нашого аналізу когнітивно-дискурсивних механізмів афективного позиціювання виявлено, що саме емоції виступають визначальним фактором вибору позицій СДД суб'єктом, що схильний до ризику. Наприклад, Homo Aleatoris – суб'єкт-гравець – майже завжди сліпо слухається своїх емоцій, і ніякі раціональні епістемічні оцінки не можуть змусити його / її відмовитись від ризику.

І, навпаки, у позиціях, що обираються в комунікативній ситуації суб'єктом з ідентичністю "обережний", епістемічні оцінки переважають над афективними. Так, Homo Rationale обирає ризик лише в разі максимальної обізнаності і впевненості в позитивному результаті ризикованої поведінки, покладаючись на позитивні епістемічні оцінки. Кожен такий вибір суб'єкта, кожен епізод його позиціювання в ситуації ризику є самототожним цьому суб'єкту, що вказує на фрактальність структури його ідентичності.

Поряд з вербальними й невербальними засобами позиціювання, суб'єкту необхідно також враховувати параметри ситуації, у якій відбувається інтеракція,

когнітивно-ціннісні характеристики інших суб'єктів, а також їх емоційно-чуттєву сферу. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності органічно пов'язана з соціопсихологічними аспектами спілкування, що включають соціокультурний фон, параметри комунікативної ситуації та соціолінгвістичні характеристики суб'єктів інтеракції, що визначають інтеракційні, міжсуб'єктні особливості позиціювання.

Перейдемо до обговорення міжсуб'єктних дій, які виконуються СДД в умовах КСР і впливають на інтеракційну структуру позиціювання.

4.4. Інтерсуб'єктне позиціювання в комунікативній ситуації ризику: прагмаінтеракційний аспект

Суб'єкт позиціювання як частина соціального світу не існує ізольовано від інших суб'єктів. Незважаючи на те, що знання про цей світ вбудоване в ментальну систему кожного окремого індивіда, конструювання позицій СДД відбувається завдяки спільним зусиллям усіх учасників комунікації. Якщо окремо епістемічний (модальність, евіденційність) та афективний (оцінність, емоційність) складники позиції СДД характеризуються як моно-, так і полісуб'єктністю, то для комплексного аналізу позиції СДД інтерсуб'єктність виявляється центральним поняттям. З одного боку, станс апріорно належить індивіду, який його транслює, тобто є інгерентною та суб'єктивною характеристикою того, що знає і відчуває суб'єкт у тій чи іншій ситуації, з того чи іншого приводу. З іншого боку, для того, щоб позиція СДД була сформована і маніфестована в дискурсі, "потрібно принаймні дві особи" [427], тобто позиціювання – це міжсуб'єктна інтерактивна взаємодія, під час якої учасники конструюють і реконструюють свої позиції у постійній співпраці і перемовинах один з одним.

4.4.1. Інтеракційність суб'єктного позиціювання. Нагадаємо, що у складі соціодискурсивного акту позиціювання виділяються три основних вектори – оцінювання, вибору позиції та узгодження позицій [426, с. 163] і два

додаткових – вектор концептуалізації ситуативних умов, в яких відбувається ситуація та вектор соціальної взаємо-орієнтації суб'єктів у цих умовах.

Вектор оцінювання має моносуб'єктну природу і маркується мовними засобами вираження модальності, евіденційності, оцінності та емотивності, які було розглянуто у попередньому підрозділі. Вектор вибору позиції стосовно об'єкта оцінки та інших суб'єктів інтеракції уже характеризується полісуб'єктністю, а тому його реалізація залежить від когнітивних репрезентацій та прагматичних експектацій усіх учасників комунікації. Сформовані суб'єктами позиції, що базуються на епістемічних та емоційних оцінках об'єкта позиціювання, не завжди збігаються. Подекуди вони бувають відмінними і навіть протилежними. Особливо це стосується ризику як предмету позиціювання. Таким чином, під час узгодження, яке, власне, перебуває у фокусі нашої уваги в цьому параграфі, суб'єкти порівнюють власні оцінки з оцінками своїх партнерів по комунікації, і певним чином узгоджують їх. Дискурсивні дії під час узгодження мають **проспективне** (узгодження позиції "наперед") та **ретроспективне** (акомодація до уже висловлених раніше позицій) спрямування. Продемонструємо проспективно-ретроспективну організацію узгодження суб'єктних позицій на прикладі, взятому з роману П. Маклейн "Паризька дружина" (*The Paris Wife*).

Головними героями і суб'єктами позиціювання в КСР, що аналізується, є Ернест Гемінгвей та його супутниця. Ситуація стосується прийняття рішення щодо ризику великої грошової ставки на коня, який бере участь у перегонах на іподромі. Фрагмент складається з двох пар суміжних реплік:

- (4.22)
- { "Let's really bet on him [SO₁]," I [SS₁] said. Do we have enough ("money" – [SO₂)?"
- { "Maybe we do," he said.
- { "Let's spend it anyway, even if we don't".
- { He laughed and went off to place the bet, still smiling at me. He loved it when I was bold (McLain: 109).

Суб'єктом, який приймає рішення, а, відтак, суб'єктом позиціювання (stance subject SS_1) виступає жінка – дружина Е. Гемінгвея. У заохочувальній репліці "*Let's really bet on him*" вона маніфестує свій станс, висловлюючи бажання піти на ризик за допомогою імперативу "давай" (*let's bet*), підсиленого прислівником *really*, що виконує функцію інтенсифікації епістемічної позиції мовця. Референція до коня, який фактично є одним із об'єктів ризику (stance object SO_1), здійснюється за допомогою особового займенника *him*, що вказує на те, що обом співрозмовникам відомо, про кого йдеться. Крім того, стилістична транспозиція займенника *him* у цьому разі слугує маркером підкреслено шанобливого ставлення героїні до цієї тварини.

Інший об'єкт ризику (SO_2) – гроші, знову не називається прямо, а імплікується в наступній репліці: "*Do we have enough?*", що в термінах теорії принципу кооперації та імплікатур Г.П. Грайса [475] трактується як порушення максими кількості. Однак недомовка не стає на заваді вірної інтерпретації співрозмовником, що вказує на близькість і тривалість їх соціальних стосунків. Редукцію кількості інформації можна розглядати, як сигнал контекстуалізації, котрий індукує те, що мовець та слухач є членами однієї соціальної групи і поділяють частину невисловленої контекстуальної інформації, що полегшує взаємодентифікацію ними суб'єктних позицій та ситуативних ідентичностей один одного.

Суб'єкт₂ (SS_2) підхоплює гру недомовок і загадково відповідає: "*Maybe we do*", використовуючи прислівник '*maybe*' з модальним значенням невпевненості у висловленій пропозиції. Ця репліка не містить ані інформації щодо стовідсоткової підтримки позиції SS_1 , ані абсолютного її відкидання, тобто SS_2 на цьому етапі не експлікує свого ставлення до позиції, обраної SS_1 . Використання модальних слів на позначення невпевненості дозволяє адресату самому вирішувати, як сприйняти висловлення, що містить оцінку.

У наступній репліці співрозмовниця Гемінгвея (SS_1) підтверджує раніше зайняту нею позицію у ситуації ризику: "*Let's spend it anyway, even if we don't*". Дискурсивний маркер '*anyway*' вказує на позитивне рішення щодо ризику

і, створюючи ефект употужнення рішучості суб'єкта позиціювання, виконує також конверсаційну функцію припинення обговорення. У фразі "*even if we don't*" вербалізується готовність піти на ризик, навіть за відсутності достатньої кількості грошей.

Отже, займаючи проризикову позицію, героїня одночасно виконує дві позиціювальні дії. По-перше, вона імпліцитно окреслює об'єкти позиціювання (SO_1, SO_2) і, по-друге, встановлює певні стосунки між собою та цими об'єктами, висловлюючи готовність пожертвувати грішми заради азарту перегонів. Інакше кажучи, вона оцінює ці об'єкти і позиціонує себе стосовно них. Відтак, вибір суб'єктом SS_1 власної позиції щодо об'єктів позиціювання є результатом дії оцінювання, як епістемічного, так і афективного.

Крім оцінювання і вибору позиції, суб'єкт₁ (SS_1) здійснює також і узгодження (*alignment*) своєї позиції з позицією суб'єкта₂ (SS_2), чим створює дискурсивний/інтераційний контекст для свого співрозмовника (SS_2). У наведеному прикладі цей контекст формується шляхом залучення SS_2 до процесу прийняття рішення (неодноразове використання імперативної конструкції '*let's...*'). Більше того, ставлячи загальне запитання '*Do we really have enough?*', героїня (SS_1) **узгоджує** свою позицію з позицією свого візаві, у непрямому мовленнєвому акті намагаючись переконати його (і себе саму) в її правильності за допомогою прислівника '*really*'.

Хоча наступний мовець (SS_2) міг би вчинити у цій ситуації довільно, все ж спостерігаємо, що він підтримує свою співрозмовницю і його подальші дії базуються на попередніх репліках партнерки, у яких маніфестовано її станс. Незважаючи на те, що ці дії – невербальні, вони чітко демонструють його підтримку позиції, зайнятої SS_1 : сміх ("*he laughed*") і посмішка ("*still smiling at me*") слугують індикаторами кооперативної співпраці між суб'єктами інтеракції. Подальший вчинок SS_2 – піти і оплатити ризиковану ставку на коня, – також демонструє його всіляку підтримку рішення дружини.

Близькі і рівноправні соціальні стосунки між обома співрозмовниками дозволяють їм без зайвих слів і роз'яснень розуміти один одного. Автором експлікується позитивне ставлення героя (SS_2) не лише до позиції, обраної його

супутницею (SS₁) у цій ситуації, а до її ідентичності взагалі: *"He loved when I was bold"*. Більше того, їй було відомо про це його ставлення і вона цим вміло користувалась. Використання епітета *bold* характеризує жінку як хоробру й азартну особистість, схильну до ризику – риси, що складають основу суб'єкта, якого ми називаємо *Homo Periclitaturus* або *Homo Aleatoris* (суб'єкт-гравець). Дотепер позиціювальні дії обох суб'єктів комунікативної ситуації мали проспективний характер, тобто були темпорально орієнтовані на майбутні дії комунікантів. У наступному фрагменті продемонстровано ретроспективне позиціювання.

Через якийсь час Гемінгвей (SS₂) повертається і вербально реагує на раніше маніфестовану позицію своєї співрозмовниці (фрагмент складається з трьох пар суміжних реплік (приклад 4.23). На відміну від описаних проспективних інтеракційних кроків, він здійснює респонсивну дію, яку ми відносимо до виявів ретроспективного позиціювання, тобто такого, що узгоджується з попередніми дискурсивними діями партнерів по комунікації. Цією дією герой не лише відповідає на імпліковане у попередніх висловленнях прохання щодо підтримки позиції співрозмовниці (SS₁), а й одночасно позиціонує себе стосовно неї і її позиції. Наприклад:

(4.23)

{ *"Are you still stuck on this horse?" he asked when he came back.*

{ *"I am".*

{ *"Good. He's got six months of living expenses on him".*

{ *"You don't mean it "*

{ *"I do," he said, and we crowded up to the rail with the rest, both of us tingling with risk (ibid).*

Вибір позиції актуалізовано у запитальній конструкції *"Are you still stuck on this horse?"*, яка не містить запити інформації, а тільки демонструє той факт, що він все ще (*still*) пам'ятає про її бажання ризикнути і поставити велику суму саме на цього коня (*stuck on this horse*). Загальне запитання вимагає лише короткої відповіді (*I am*) і цілком окреслює очікування SS₂ щодо

інтеракційної реакції співрозмовниці (**проспективне позиціювання**). Її відповідь стала стимулом для наступної однослівної оцінної репліки "Good", яка містить інформацію про реакцію SS₂ щодо позиції дружини, а саме: його позитивну оцінку тих же об'єктів (SO₁, SO₂) та позиції самого суб'єкта позиціювання (SS₁). Завдяки цим оцінним діям стає зрозумілою обраний SS₂ станс, який він узгоджує зі стансом своєї співрозмовниці (SS₁). Інакше кажучи, у цьому разі ми маємо справу з консонантними суб'єктними позиціями (*shared stances*), тобто такими, що поділяються і підтримуються обома суб'єктами інтеракції. На противагу їм в ситуації ризику також співіснують і співконструюються позиції дисонантні – такі, що представляють різні оцінки, відмінні точки зору і протилежні уподобання суб'єктів.

4.4.1.1. Консонантні позиції. Під час позиціювання комуніканти встановлюють, розвивають та трансформують спільний соціопсихологічний і когнітивно-дискурсивний простір. Між ними виникає так зване "взаємне залучення" (*mutual engagement*) [608, р. 27], яке дозволяє інтерактантам не лише вловити контекст ситуації і зануритися в нього, а й зрозуміти одне одного. Позиціювання у цьому сенсі – це динамічне когнітивно-дискурсивне конструювання, за допомогою якого реалізуються соціальні та психологічні зв'язки між учасниками взаємодії. Створюється певна прагма-соціо-когнітивна мережа (рис. 4.24), інтеракційність і динамічність якої є основоположними для розуміння стансу.

У межах схематично зображеної на рис. 4.24 інтеракційної мережі позиціювання епістемічні й афективні аспекти розміщені в просторово-часових координатах соціальних стосунків між комунікантами. Мається на увазі, що формально-змістове й інтеракційне оформлення позицій СДД у КСР залежить від поєднання цілої низки когнітивних, прагматичних та соціальних факторів. Так, соціальне положення (ієрархічність) суб'єктів інтеракції корелює з їх епістемічними статусами: вищий соціальний статус комунікантів почасти зумовлює володіння вищим епістемічним статусом. У той час, як близькість

стосунків комунікантів має визначальне значення для афективного позиціювання: чим ближчі стосунки суб'єктів позиціювання, тим вища ймовірність емоційного узгодження ними позицій СДД, і навпаки.

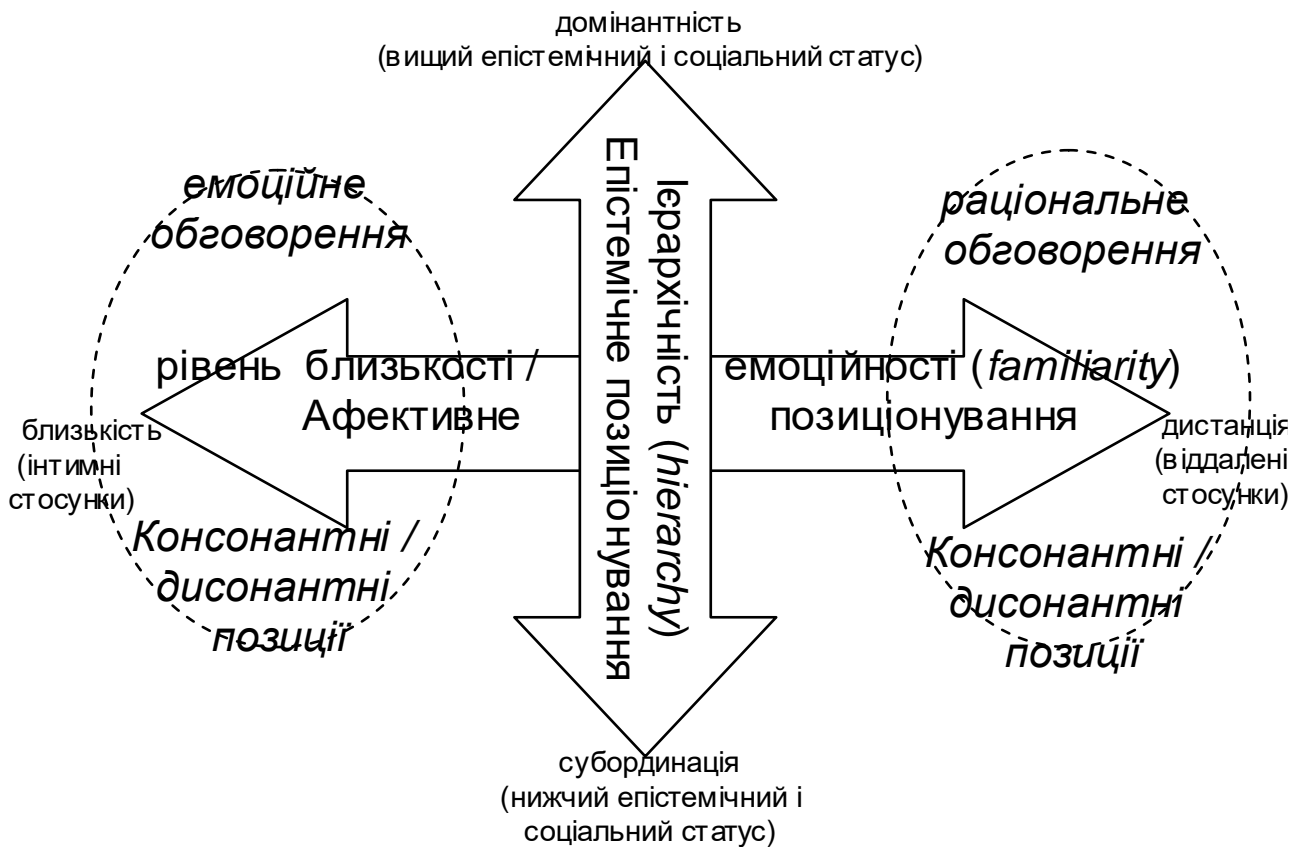

Рис. 4.24 Інтеракційна мережа суб'єктного позиціювання

Простежимо динаміку консонантного позиціювання на прикладі, взятому з англomовного художнього твору Айріс Йохансен "Обличчя обману" ("*Face of Deception*").

(4.24): "Is there enough?" Logan [SS₁] asked.

"Just enough." She [SS₂] turned to Kessler [SS₃].

"Where do you suggest we take it, Gary?"

"I assume you don't want to take a chance on any of the obvious or well-known testing centers?"

She shook her head.

"But you want a place with excellent credentials."

She nodded (Johanssen: 282).

У дискурсивній взаємодії – три учасники, а, отже, три суб'єкти позиціювання (SS – stancetaking subjects). Мовленнєва поведінка цих суб'єктів вказує на рівність їх соціальних та епістемічних статусів – їм доступна приблизно та сама інформація щодо предмету розмови і вони перебувають у солідарних конwersаційних стосунках. Позиції, що ними конструюються, мають **консонантний** характер, що відображено у схожості поглядів і оцінок. Наприклад, на запитання Логана (SS₁) "*Is there enough?*" дається ствердна відповідь суб'єктом₂ (SS₂): "*Just enough*", що вказує на інтеракційну згоду між ними. Залучаючи до розмови третього суб'єкта (SS₃), SS₂ задає йому запитання стосовно його ставлення до вибору лабораторії: "*Where do you suggest we take it, Gary?*" Дружнє фамільярне звертання (*Gary*) та використання дієслова '*to suggest*' вказує на те, що жінка не просто приязно ставиться до свого співрозмовника, а по-справжньому цікавиться його думкою і намагається отримати від нього дружню пораду. Цей кооперативний стиль інтеракції підхоплюється SS₃, який організовує свою наступну репліку таким чином, аби не просто виразити власну позицію, а й натякнути, що йому відомо про позицію свого візаві стосовно ризику: "*I assume you don't want to take a chance on any of the obvious or well-known testing centers?*" За допомогою дієслова ментальної дії '*to assume*' мовець (SS₃) вербалізує власні проспективні очікування стосовно антиризикового стансу свого співрозмовника ("*you don't want to take a chance*"): у разі використання відомого дослідницького центру існує ризик бути викритими.

Реакція суб'єкта SS₂ – невербальна, вона лише заперечно похитала головою ("*She shook her head*"). Однак відсутність слів не стає на заваді порозуміння з партнером, який, замість запитання, висловлює припущення щодо її бажань у стверджувальному реченні з контрактивною часткою *but*: "*But you want a place with excellent credentials.*" На цю репліку знову отримує відповідь у вигляді невербального погоджувального сигналу: "*She nodded*". Таким чином, у випадку консонантного позиціювання (рис. 4.25) вербальна взаємодія має характер кооперативної співпраці, а іноді навіть зводиться до мінімуму: люди настільки добре відчувають один одного, що їм непотрібні зайві слова, аби порозумітися.

Мовні ресурси (лексика, синтаксичні структури тощо), котрі використовуються інтерактантами під час конструювання та узгодження ними позицій СДД, слугують сигналами, за допомогою яких формується і підтримується спільний ментальний "фізико-інформаційний простір ситуації" [401, р. 64], у якій перебувають суб'єкти інтеракції. Отже, позиціювальна діяльність не лише допомагає комунікантам орієнтуватися в ментальних станах один одного, і, відтак, порозумітися у кожний конкретний момент дискурсивної взаємодії, а й виступає чи не єдиним соціокогнітивним інструментом творення спільних значень.

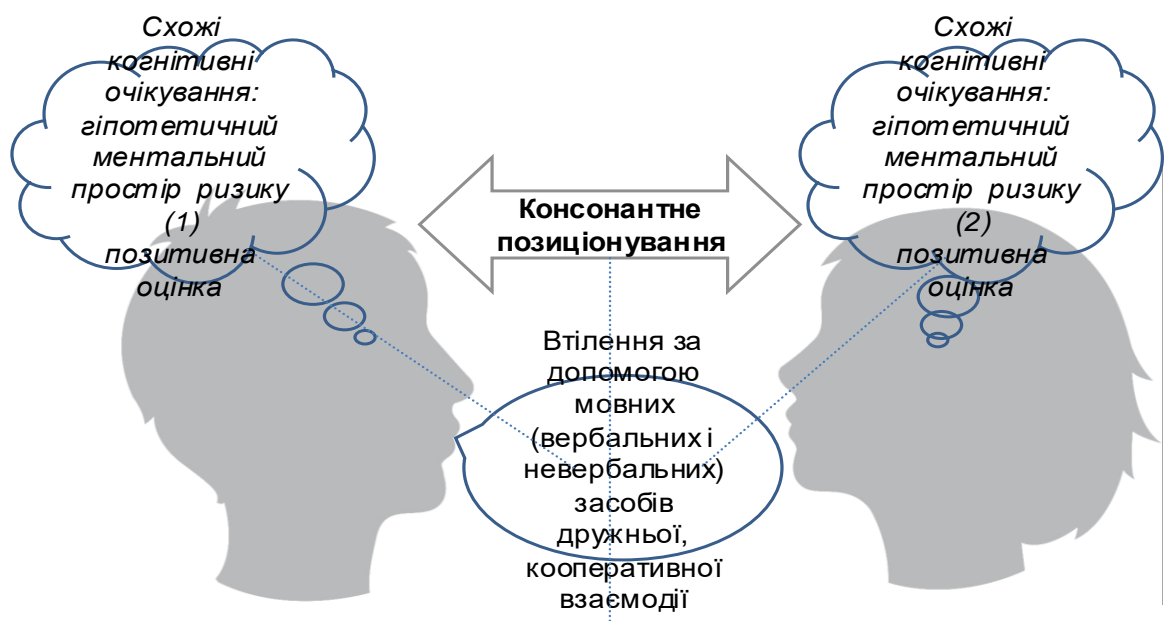

Рис. 4.25 Схема консонантного позиціонування в ситуації ризику

Суб'єкти консонантного позиціонування в комунікативній ситуації ризику маніфестують у своєму мовленні схожі епістемічні й афективні оцінки об'єкта позиціонування і позицій один одного. Їм відомо про ці оцінки, а, відтак, їх когнітивно-прагматичні очікування щодо предмету обговорення збігаються. Крім того, вони перебувають у рівних соціальних стосунках, що не передбачає конверсаційного домінування або субординації одного з учасників інтеракції. Отже, їх позиції СДД – консонантні, а, відтак їх інтеракційна взаємодія має дружній, неконфліктний характер і не потребує зайвих комунікативних затрат задля узгодження або взаємного трансформування їх позицій.

4.4.1.2. Дисонантні позиції. На відміну від консонантних, дисонантні позиції демонструють різні оцінки, відмінні точки зору і протилежні уподобання суб'єктів. У 83 % з усіх проаналізованих нами фрагментів комунікативних ситуацій ризику конструювання позицій СДД – дисонантне. Дисонантний характер позиціювання в КСР пояснюється тим, що прийняття суб'єктом ризику рішення здебільшого відбувається у формі суперечки зі співрозмовниками, позиції яких відмінні. Причиною притаманного ситуації ризику конфліктного характеру взаємодії між її учасниками може бути те, що інтрасуб'єктність позиціювання в ситуації ризику стосується особистісних та соціальних неузгоджень, що викликають когнітивні розбіжності й емоційні тертя між комунікантами. У результаті цих неузгоджень у КСР виникають конфлікти епістемічного й афективного характеру, які варіюють від дискусії до силового конфлікту (боротьби). Простежимо динаміку дисонантного позиціювання на прикладі, взятому з роману К. Фоллетта "Падіння гігантів" (Fall of Giants):

(4.25): *I am a close confidant of the Keiser's. Would he continue to place absolute trust in me if my son were married to an enemy alien?* [SO (stance object) – об'єкт позиціювання – РИЗИК одруження сина]

'He ought to.'

'He would, perhaps, if I took firm, positive action and disowned my son' [ДІЯ, спрямована на уникнення ризику – відмова від сина].

Maud [суб'єкт позиціювання₂ – stance subject SS₂] *gasped. 'You would not do that.'*

Otto [суб'єкт позиціювання₁ – stance subject SS₁] *raised his voice. 'I would be obliged to!'*

She shook her head. 'You would have a choice,' she said desperately. 'A man always has a choice.'

'I will not sacrifice everything I have earned – my position, my career, the respect of my countrymen' [ПРЕДМЕТ РИЗИКУ – все зароблене, соціальне положення, кар'єра, повага співвітчизників] *– for a girl,' he said contemptuously.*

Maud felt as if she had been slapped.

Otto went on: 'But Walter [Вальтер, суб'єкт позиціювання₃ – stance subject SS₃], will, of course'.

'What are you saying?'

'If Walter were to marry you [РИЗИКОВАНА ДІЯ – одруження] he would lose his family, his country, his career' [ПРЕДМЕТИ РИЗИКУ – сім'я, Батьківщина, кар'єра] (Follet 3: 205).

У наведеному прикладі позиції співконструюються трьома суб'єктами, двоє з яких беруть безпосередню участь в обговоренні, а третій – відсутній, однак його ймовірна позиція теж береться до уваги. Суб'єкт₁ (SS₁ – Отто Ульріх, німецький аристократ, виконує комунікативну роль демотиватора), Суб'єкт₂ (SS₂ – Мод Фіцбергер, англійська аристократка – суб'єкт ризику і наречена Вальтера, сина Отто Ульріха), суб'єкт₃ (SS₃ – Вальтер Ульріх персонально не присутній в описаній ситуації, але його станс береться до уваги, оскільки є ключовим для прийняття рішення). Соціокультурний контекст, у якому відбувається ця взаємодія, надзвичайно важливий для нашого аналізу, оскільки дія відбувається під час Першої світової війни, коли Німеччина та Великобританія були по різні боки барикад.

Обговорюється РИЗИК можливого одруження (SO – об'єкт позиціювання) Вальтера (SS₃) з Мод, що вважається неприйнятним з точки зору Отто Ульріха (SS₁) і цілком можливим і навіть бажаним з точки зору Мод (SS₂). Інакше кажучи, у суб'єктів позиціювання наявні різні когнітивно-прагматичні очікування щодо ситуації мовлення, які лежать в основі їх позицій. У ході дискурсивної взаємодії вони не лише експліцитно чи імпліцитно дають зрозуміти своєму співрозмовнику суть цих розходжень, але й намагаються вплинути на них з метою трансформування суб'єктних позицій один одного.

Під час оцінювання суб'єкти уявляють різні можливі наслідки їх вибору в ситуації ризику (рис. 4.25). Відмінні когнітивні очікування відображають їхні епістемічні й афективні оцінки ПРЕДМЕТУ ПОЗИЦІЮВАННЯ (SO), що в термінах теорії ментальних просторів реконструюються як гіпотетичні простори (МП). Гіпотетичний МП₁ з негативною оцінкою, характерний

для сприйняття Отто (SS_1), вибудовується за допомогою речення з нереальною умовою "чи буде й надалі він (Кайзер) абсолютно довіряти мені, якщо мій син одружиться з ворожою чужинкою?" (*Would he continue to place absolute trust in me if my son were married to an enemy alien?*). Гіпотетичний МП₂, сконструйований Мод (SS_2) у її короткій репліці-відповіді з використанням модального дієслова *ought* з деонтичною семантикою (*He ought to*), натомість, – цілком позитивний. На цих дисонуючих, контрастних оцінках ґрунтуються усі подальші дискурсивні дії суб'єктів, завдяки яким вибудовуються їх дисонантні позиції (рис. 4.26).

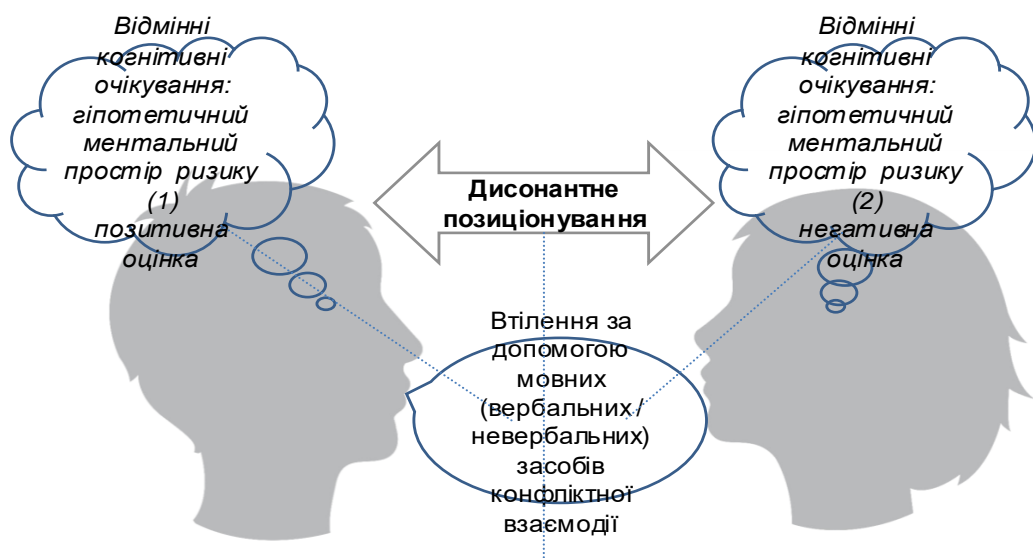

Рис. 4.26 Схема дисонантного позиціонування в ситуації ризику

Уже в першій репліці Отто Ульріх намагається залучити Мод до інтеракції, тим самим намагаючись змінити (трансформувати) її позицію. Передусім у прямій номінації він окреслює свій соціальний статус – наближеного до Кайзера (*I am a close confidant of the Keiser's*), що виявляється визначальним для всіх його подальших позиціювальних оцінок і дій. Запитання "*Would he continue to place absolute trust in me if my son were married to an enemy alien?*" в устах Отто звучить майже як риторичне, тобто не вимагає відповіді взагалі або передбачає лише ствердну відповідь і закликає співрозмовницю до беззаперечної згоди. Однак Мод не піддається на інтеракційну провокацію Отто і дозволяє собі м'яко не погодитись: *He ought to*.

Проте Отто Ульріх – вправний маніпулятор: він підхоплює інтеракційну гру Мод і наче б то погоджується з нею, повторюючи синтаксичну структуру її речення, замінюючи, проте, модальне дієслово з деонтичною семантикою *ought* на модальне дієслово *would*, що має значення можливості, припущення щодо висловленої пропозиції. Епістемічна невпевненість SS₁ підсилена за допомогою дискурсивного маркера *perhaps* та використання стратегії негативної ввічливості, втіленої в синтаксичній структурі з нереальною умовою *if I took* (*He would, perhaps, if I took firm, positive action and disowned my son*). Тим, що у своїй репліці Отто Ульріх висловлює можливість відмови від рідного сина у випадку, якщо він все ж піде на ризик і одружиться з британською аристократкою, німець фактично стимулює Мод до заперечної реакції: "*Maud gasped. 'You would not do that'*". Маніпуляція Ульріху вдалася, Мод перелякалась (невербальне вираження емоції страху: *gasp*) і відказує так, як того сподівався її співрозмовник – заперечує йому (*You would not do that*).

Не змінюючи своєї інтеракційної тактики (повторення попередньої репліки з незначними лексичними її модифікаціями (*I would be obliged to!*), Отто обирає іншу невербальну поведінку: він стає агресивним, підвищуючи голос (*raised his voice*). Дівчина емоційно реагує на мовленнєві дії Отто – її рішучість змінюється розпачем (*she said desperately*). Однак дівчина не здається і все ж намагається донести свою позицію СДД до старого аристократа в узагальнюючому твердженні про те, що у людини завжди є вибір (*A man always has a choice*), вживання якого, на нашу думку, виконує функцію інтенсифікації валідності маніфестованого стану.

У наступних репліках Отто (SS₁) міститься інформація стосовно загроз, які можуть виникнути внаслідок рішення ризикнути і вербалізується його позиція щодо цих загроз: *I will not sacrifice everything I have earned – my position, my career, the respect of my countrymen* (ПОЗИЦІЯ СДД – відмова від ризику; ПРЕДМЕТ РИЗИКУ – все зароблене, соціальне положення, кар'єра, повага співвітчизників). Усі ризики в його устах зводяться до якоїсь узагальненої "дівчини" (*for a girl*), тобто його співрозмовниця (SS₂) стає основним

ДЖЕРЕЛОМ ЗАГРОЗИ не лише для нього самого, а й для його сина. Його зневага (*he said contemptuously*) не залишається непоміченою – емоційна реакція Мод порівнюється до ляпасу по обличчю: "*Maud felt as if she had been slapped*". Однак Отто не зупиняється, а продовжує, експлікуючи свою позицію і порівнюючи її з гіпотетичною позицією свого сина, який не бере участі у цій інтеракції: *But Walter will, of course*. За допомогою контрастуючої частки *but* мовець протиставляє власну позицію можливій позиції сина, тим самим не лише виявляючи свої очікування щодо його гіпотетичної поведінки у ситуації ризику, а й відразу висловлюючи свою незгоду з нею.

Батько окреслює свої негативні оцінки й очікування в репліці "Якби Вальтер з тобою одружився, то він втратив би свою сім'ю, свою країну, свою кар'єру", котра граматично оформлена як речення з нереальною умовою (*If Walter were to marry you he would lose his family, his country, his career*). Тобто він припускає можливість того, що син все-таки може прийняти рішення ризикнути і одружитися з громадянкою Великобританії, хоча не вірить, що це може статися через надто високу ціну такого ризикованого вибору, що виражено за допомогою стилістичного прийому градації (*would lose his family, his country, his career*). Незважаючи на всі прагмаінтеракційні зусилля Отто, включаючи його конверсаційну і соціальну домінантність у цій комунікативній ситуації, йому не вдалось ні модифікувати, ні, тим більше, трансформувати станс співрозмовниці. Їх позиції СДД так і залишились різними.

Отже, дисонантне позиціювання ґрунтується на відмінних епістемічних та афективних оцінках, які суб'єкти намагаються узгодити в інтеракції, трансформуючи і модифікуючи, таким чином, позиції один одного. У ході дисонантного позиціювання учасники дискурсивної взаємодії в КСР намагаються: (а) послабити/підсилити епістемічний статус один одного шляхом переконування, вмовлянь, агітації, маніпуляції, суперечок, інтеракційних провокацій; (б) вплинути / викликати емоційні реакції комунікантів за допомогою: мовленнєвої агресії, залякування, образ, зацікавлення і т. ін.

4.4.1.3. Конверсаційні формули консонантної і дисонантної інтеракції. Оскільки спілкування – це дискурсивна діяльність, пов’язана з інтеракцією та міжсуб’єктною трансмісією знань та емоцій, виникає питання про види і способи репрезентації знань, так званих когнітивно-прагматичних очікувань щодо ситуації і дій суб’єктів у ній. Комуниканти спільно беруть участь у процесах конструювання значень згідно наявних у них ментальних схем, чим, власне, і забезпечується ефективність та інтеракційність дискурсу. Заповнення слотів (вузлів) ментальних схем, що використовуються учасниками комунікації, їх інтерпретативне збагачення і трансформування, породжує нові смисли.

У результаті обробки узагальненої комунікативно-значущої інформації, отриманої з попереднього дискурсивного досвіду, у свідомості індивіда створюються і зберігаються прототипні паттерни дискурсивних ситуацій, що репрезентують не лише інформацію щодо того чи іншого явища, а також типові стосунки між учасниками інтеракції і ситуативними обставинами. У них представлено зумовлені параметрами ситуації когнітивно-прагматичні **очікування** (експектації) [685, р. 230] її учасників щодо того, що може відбуватися у її межах з точки зору мовного або інтеракційного оформлення.

Експектації комунікантів детерміновані їх уявленнями і знаннями не лише один про одного, а й про те, як можна/необхідно вести себе у подібних (стереотипних) ситуаціях. Моделі дискурсивних подій (моделі дискурсивної ситуації ризику – див. розділ 3 цієї роботи) слугують когнітивними структурами, на яких ґрунтуються очікування і за допомогою яких вони адаптуються до нескінченного розмаїття варіантів реальної комунікації. Успіх і розгортання ситуації ризику залежить від спільності очікувань комунікантів та схожості сконструйованих ними дискурсивних і ментальних просторів.

У ситуації ризику, наприклад, індивіду доводиться стикатися з неоднозначністю можливої поведінки (як своєї, так і інших учасників), і тому він/вона потребує когнітивних інструментів, які дозволили б йому/їй обробляти максимальну кількість можливих варіантів позицій, що конструюються під час

дискурсивної діяльності. Суб'єкти не лише узгоджують свої станси зі стансами інших суб'єктів, а й намагаються вплинути на них, трансформуючи їх згідно із власними комунікативними потребами.

Аналіз фрагментів художнього дискурсу, у яких представлено різноманітні ситуації ризику, дозволив нам виділити основні конверсаційні типи, або формули інтеракційної взаємодії в ситуації ризику, що визначаються відмінностями в когнітивно-прагматичних очікуваннях їх суб'єктів:

1) Інтеракція "кооперативна співпраця" (суб'єкт₁ хоче / не хоче ризикувати; суб'єкт₂ підтримує його позицію).

2) Інтеракція "переконувальна співпраця" (суб'єкт₁ хоче / не хоче ризикувати, але через емоції побоювання, брак знань невпевнений у правильності зайнятої позиції; суб'єкт₂ не лише підтримує його позицію, а й переконує у її вірності).

3) Інтеракція "переконувальний конфлікт" (суб'єкт₁ хоче / не хоче ризикнути; суб'єкт₂ не згідний з його позицією, намагаючись змінити її шляхом переконування).

4) Інтеракція "силовий конфлікт" або "боротьба" (суб'єкт₁ хоче / не хоче ризикувати; суб'єкт₂ не погоджується з позицією суб'єкта₁ і змушує її змінити, застосовуючи силові методи, наприклад, влада, сила і т. ін.)

Конверсаційний рисунок позиціювання суб'єктів в перерахованих типах інтеракцій почасти продиктований саме їх когнітивно-прагматичними очікуваннями стосовно цих ситуацій та позицій один одного. Наприклад, для сценарію "кооперативна співпраця" характерне цілковите узгодження очікувань між суб'єктами, а, отже, їх позиції є консонантними, в той час як сценарій "силовий конфлікт" передбачає абсолютну відмінність очікувань, і, відтак, суб'єктами конструюються дисонантні позиції під час дискурсивної діяльності.

У наступному підпункті розглянемо шляхи, якими позиції СДД узгоджуються, частково змінюючись або цілком трансформуючись під час мовленнєвої інтеракції.

4.4.2. Рекурентні прагмаінтеракційні механізми позиціювання. Прагмаінтеракційні механізми позиціювання мають рекурентну природу, на відміну від лінгвокогнітивних, що є радше ітераційними [509, р. 70]. Ітерація означає багаторазовий і невпорядкований повтор схожих елементів і структур (тут: епістемічного і афективного компонентів позицій СДД) у складі більшої структури – ідентичності), а рекуренція – селективний повтор по колу, з певними модифікаціями і трансформаціями на виході [там само]. Для опису рекурентності інтеракційних дискурсивних дій у процесі позиціювання використаємо метафору "ламінування", запропоновану Ч. Гудвіном в межах міжперсональної прагматики [474], що уможливорює осмислення і візуалізацію того, як організовані дискурсивні ресурси, за допомогою яких реалізуються позиції СДД.

Під "ламінованою" структурою позиціювання розуміється конверсаційна "пошаровість" позиції СДД як інтеракційного конструкту, що формується в дискурсі з вихідного матеріалу, який Ч. Гудвін називає "субстратом" [474, р. 9], завдяки можливості виконання різноманітних мовленнєвих операцій під час її конструювання і реконструювання, як от: повтори, виправлення, перепитування і т. ін. Усі ці операції передбачають доповнення ("доклеювання", "ламінацію") додаткових "шарів" до вже існуючої структури, наприклад:

(4.26) *"So, Andy," Dickie asked after his fourth, "what do you want to be when you grow up?"*

And Andrew answered, only half in jest, "Frankly, I don't think I really want to grow up" (Segal: 41).

У наведеному прикладі діалогу, взятому з роману Е. Сігала "Клас", у відповіді на запитання одного зі співрозмовників про те, "що він хоче робити, коли виросте", суб'єкт позиціювання майже повністю повторює лексичний склад попередньої репліки – слова *want, to grow up*, – при цьому докорінно змінюючи початкову пропозицію і, фактично, уникаючи відповіді на поставлене запитання. Базуючись на кореляції контекстуальної інформації

з лексико-синтаксичним оформленням реплік обома комунікантами та їх когнітивно-прагматичними очікуваннями щодо ситуації мовлення, формується позиція СДД, яка має "ламіновану структуру".

Ламінована структура стансу "прозора", і тому через кожен новий шар "видно" попередні, при накладанні яких формуються щоразу дещо видозмінені лексико-семантичні структури, залишаючись в основі самототожними і такими, що піддаються інтерпретації. Прозорість позиціювання означає те, що, при використанні розмаїтих мовно-семіотичних ресурсів у своїх інтеракціях, суб'єкти дискурсивної діяльності спільними зусиллями створюють умови для взаєморозуміння і взаємоідентифікації.

Метафора ламінування дозволяє уявити інтеракційну динаміку позиціювання у процесі конструювання ситуативних ідентичностей в ситуації ризику і передбачає можливість взаємного використання комунікантами різноманітних дискурсивних засобів під час "деламінації" – декомпозиції й інтерпретації прагмасемантичних шарів позиціювання і "ламінації" – взаємного узгодження і трансформування позицій один одного. Аналіз дискурсивної інтеракції в термінах "ламінування" дозволяє розглядати позиціювання як емерджентну, акумулятивну, кооперативну міжсуб'єктну діяльність.

Під час інтеракційного узгодження позицій СДД кожна нова дискурсивна дія структурується таким чином, що немовби "накладається" на попередню з урахуванням селективного використання раніше вжитих мовно-семіотичних ресурсів. Відбувається повторне використання, переробка цих ресурсів, яку ми назвемо рециркуляцією. Термін "рециркуляція" (англ. *reuse, recycling*) залучено до сфери лінгвістичних досліджень не вперше. Він був запозичений фінською дослідницею П. Хаддінгтон в екологів – представників природничих наук [480, с. 18]. Крім повторів, рециркуляція реалізовується шляхом "конверсаційної когерентності" [622; 623; 627; 628], яку також називають "дискурсивною когерентністю" [507, р. 136] та "інтеракційного резонансу" [426], що в мовленні виявляється у вигляді лексико-граматичної когезії [481;

482, с. 324], повторів та синтаксичного паралелізму. За допомогою рециркуляції суб'єкти модифікують і трансформують позиції один одного, спільно творячи нові смисли.

Проілюструємо дію механізму рециркуляції на прикладі:

(4.27) '*I think, something was different, ' I said slowly.*

'How different?' (Shemilt, p. 21)

У наведеному мінідіалозі один з учасників повідомляє іншого стосовно свого стансу, використовуючи дієслово *to think*. У репліці-реакції його співрозмовник задає уточнююче запитання, використовуючи ту саму лексичну одиницю (*different*), що трактується нами як інтеракційний механізм рециркуляції, актуалізований за допомогою простого повтору.

Під час узгодження суб'єктних позицій, крім рециркуляції використовується також інтеракційний механізм "зворотного зв'язку" – своєрідне конверсаційне реагування на репліки один одного, наприклад:

(4.28) "*I don't like her. She was here, though. Last week, like she said. Only...*"

'Yes?' (Shemilt, p. 129).

У першому реченні діалогу 4.28 один з мовців у стансовиражальному висловленні *I don't like her* конструє свій афективний станс. Її співрозмовник за допомогою слова "yes", ужитого в запитальному реченні, по-перше, дає знак стосовно своєї присутності й уваги, а, по-друге, реагує на паузу в репліці партнера по комунікації, спонукаючи його до продовження розповіді. Пауза в цьому разі виступає маркером транзитивної релевантності, а, відтак зворотній (респонсивний) мовленнєвий хід-реакція "Так?" (*yes?*) ініціює додаткову (бічну) лінію розвитку розмови, з метою уточнення того, що незрозуміло співрозмовнику.

Здійснюючи зворотний зв'язок, мовці виконують низку інтеракційних дій, а саме: (а) визнають присутність один одного, (б) маркують свою увагу, (в) вказують на розуміння/інтерпретацію мовлення один одного; (г) оцінюють позиції співрозмовників щодо предмету дискурсивної взаємодії, зіставляючи їх зі своїми і (д) висловлюють ці оцінки. Відповідно, для реалізації

цих конверсаційних цілей, вживаються: різноманітні дискурсивні маркери діалогічного мовлення типу *"well"*, *"sure"*, *"actually"*, *"you know"* *"thank you"*, *"please"* etc.; запитання різного типу; респонсивні репліки *"yes"*, *"no"*; оцінні предикати зі значенням епістемічної модальності *"I like it"*, *"I don't like it"*, *"you are right"*, *"you are wrong"*, *"I think"*, *"I hope"*, *"I believe"* etc.; евіденційні предикати зі значенням прямої і непрямой евіденційності типу *"I saw it myself"*, *"he said"*, *"I mean"*, *"he/she meant"* etc., за допомогою яких мовці не лише повідомляють про джерело здобутих ними знань і рівень достовірності запропонованої інформації, а й маркують контраст між наявними знаннями і когнітивно-прагматичними очікуваннями щодо ситуації обговорення.

Третій механізм, який використовується мовцями для узгодження суб'єктних позицій в дискурсивній взаємодії, назовемо **індексальним залученням**. Під індексальним залученням ми розуміємо дискурсивну само-і взаємоідентифікацію учасників інтеракції, основні функції якого полягають у маркуванні засобами мови:

(а) власних конверсаційних ролей "мовець – слухач" (за допомогою особових займенників *"I"*, *"you"*, *"we"*, etc.);

(б) соціальних статусів один одного (стосунки рівності/нерівності – влада, домінантність, солідарність, субординація), що актуалізується за допомогою формул звертання і титулів (Mr., Mrs., etc.); форм референції/покликання (*"he"*, *"they"*, *"his mom"*, *"my friend"*); прямих номінацій за допомогою імен і власних назв;

(в) просторово-темпорального дейксису (в мовленні актуалізується шляхом вживання вказівних займенників, артиклів, географічних назв, топонімів і лексичних одиниць на позначення часу).

Розглянемо інтеракційну динаміку спільного конструювання позицій СДД, простеживши реалізацію прагмаінтеракційних рекурентних механізмів позиціювання (рециркуляції, зворотного зв'язку та індексального залучення) в КСР на прикладі, взятому з оповідання англійського письменника Девіда Брендіна "Роги Мойсея":

(4.30): [SS₁]: "Yes, I know it's revenge, and I even figured out what that stupid name on my Canadian passport means. No wonder you wouldn't tell me the name on the phone. I mean, my God – Zeus Rache – how did we come up with that?" [репліка1]

[SS₂]: "David was looking directly at him. "Abe, we didn't come up with that name. I did. I'm sorry you don't like it." [репліка2]

[SS₁]: "I'm Czech, remember, and from Sudenland. So, I speak German. I know that "susse rache" means sweet revenge. Couldn't you come up with a better name? And what makes you so goddamn angry that you'd risk it all now? You are risking your friends and family, too. [репліка3]

[SS₂]: "I probably should have let you participate in the decision, but it's too late now, I'm sorry" [репліка4] (Brandin: 103).

Взаємодія, що аналізується, складається з чотирьох реплік (позначено номерами в кінці кожної репліки у квадратних дужках). Учасниками діалогу є двоє друзів (позначено SS₁ і SS₂ – stance subject), які обговорюють ризик запланованої помсти.

У репліці₁ Суб'єкт₁ (SS₁), на ім'я Ейб (Ейбрахам), висловлює незадоволення щодо присвоєного йому псевдоніму *Zeus Rache*, даючи йому негативну оцінку шляхом вербалізації зневажливого ставлення за допомогою епітета *stupid* – "дурнувате ім'я" (*stupid name*) і використання вказівного займенника "that" (*that stupid name*) з дейктичним значенням, що у цьому разі виконує іконічну функцію відсторонення. Про те, що в імені закладено прихований зміст (використано стилістичний прийом антономазії "*Zeus Rache*" – "*susse rache*", що в бквальному перекладі з німецької означає "солodka помста"), читач дізнається з наступної репліки героя (*I know that "susse rache" means sweet revenge*). За допомогою уточнення значення вжитого запозичення, здійснюється референція до ризику, що виникає внаслідок надто навмисного використання цього промовистого імені (*speaking name*).

У репліках 2 і 3 співрозмовник суб'єкта позиціювання намагається переконати його у протилежному – у правильності вибору імені, яке, власне, і є предметом позиціювання у цій ситуації. Позиції СДД, що конструюються суб'єктами, – дисонантні, а взаємодія має характер "переконувального конфлікту".

Здатність попереднього висловлення генерувати зміст наступного є одним із найважливіших постулатів конwersаційного аналізу і отримує своє вираження в теорії "пар суміжних реплік" ("ад'яцентних пар") [622]. Так, SS₁ розпочинає діалог зі слова "yes", яке зазвичай виконує в ад'яцентній парі респонсивну функцію (механізм зворотного зв'язку). Це дозволяє припустити, що мовець відповідає на висловлений раніше або імпліцитний запит про інформацію. Не виключається, звичайно, що "yes" – це реакція на власні внутрішні роздуми. Використовуючи слово "yes" – прагматичний маркер згоди, суб'єкт узгоджує або не узгоджує власну суб'єктну позицію з позицією співрозмовника, адже респонсивні частки "yes" і "no" – це не ізольовані, самостійні лексичні одиниці, які вживаються незалежно від конwersаційної організації висловлення, а, навпаки, вони об'єднують попередні і наступні репліки в цілісну і когерентну інтеракційну структуру.

Мовець надає промінантності предметові позиціювання (ім'я *Zeus Rache*), згадуючи його чотири рази під різними найменуваннями ("*that stupid name; you wouldn't tell me the name; how did we come up with that? Zeus Rache*"). Таку мовленнєву поведінку можна трактувати, як використання тактики "акцентування" [230, с. 270], що слугує інструментом реалізації інтенції мовця донести свою позицію до співрозмовника і привернути увагу до проблем, що хвилюють його самого. При цьому Ейб вживає численні маркери епістемічного стансу, як от: "*I know*", "*I figured it out*", "*I mean*", "*No wonder*", котрі є засобами модальності достовірного знання і вказують на його впевненість у своїй правоті.

Проаналізуємо реакцію суб'єкта SS₂ (Девіда) на репліку Ейба. Для візуалізації дії механізму інтеракційної рециркуляції мовних ресурсів, використаних цими учасниками, запишемо їх висловлення у вигляді "діаграфу" (графічне зображення діалогу) [426]), за допомогою якого унаочнюється паралелізм, повтор і модифікація лексико-граматичних ресурсів, ужитих мовцями під час взаємного узгодження ними суб'єктних позицій:

Діаграф (1):	<i>"How did</i>	<u><i>we</i></u>	<u><i>come up with that?</i></u> "
	<i>"Abe,</i>	<u><i>we didn't</i></u>	<u><i>come up with that</i></u> <i> name. I did"</i> .

Завдяки діаграфу відразу помітно, що SS₂ використовує майже ті самі слова в ідентичній синтаксичній структурі, лише доповнюючи свою репліку звертанням (Abe) та додаючи іменний додаток ("*name*"). Мовець не просто повторює фразу з попередньої репліки, а проводить певну переробку (повторне використання) деяких її елементів – рециркуляцію. До "старих" ("*we come up with that*") лексичних одиниць додаються "нові": (а) заперечення 'didn't', прагматична функція якого полягає в актуалізації незгоди, і (б) стверджувальна репліка "*I did*", у якій інклюзивний займенник "*we*" замінено на ексклюзивний "*I*". У результаті такої заміни "рециркульована" структура набуває нового значення, а, відтак, конструюється нова позиція СДД.

Крім того, в оригінальному тексті займенники "*we*" та "*I*" виділені курсивом, який слугує графічним засобом передачі інтонаційного емпіазування в усному мовленні, з чого ми можемо зробити висновок, що мовець навмисно інтонаційно виділяє ці лексичні одиниці у своєму мовленні. Шляхом протиставлення особових займенників *I* та *we* здійснюється індексальне залучення суб'єктів до процесу позиціювання. При майже повній рециркуляції висловлення відбувається лише заміна індексів виконавця дії, про яку йдеться, – займенників.

У репліці₃ SS₁ знову апелює до свого візаві, використовуючи такі маркери "зворотного зв'язку", як *remember*, і серію запитань: "*Couldn't you come up with a better name?*" "*And what makes you so goddamn angry, that you risk it all now?*" При цьому знову спостерігаємо дію механізму рециркуляції: у своєму запитанні мовець повторює ті самі "ключові слова", що і в попередніх двох репліках, додаючи до них нові елементи: модальне дієслово *could* у заперечній формі і якісний кваліфікатор *better*. Зобразимо цю рециркуляцію за допомогою діаграфа:

Діаграф (2):	<i>Abe, we didn't</i>	<u><i>come up with</i></u>	<i>that</i>	<u><i>name</i></u> .
	<i>Couldn't you</i>	<u><i>come up with</i></u>	<i>a better</i>	<u><i>name?</i></u>

На відміну від загального запитання "*Couldn't you come up with a better name?*", яке має радше риторичну мету і не вимагає відповіді, у питанні "*And what makes you so goddamn angry, that you risk it all now?*" міститься запит

про інформацію. Проте суб'єкт₁ відповіді так і не отримує, оскільки співрозмовник його ігнорує, чим порушує звичний хід інтеракції. Натомість серед двох запитань він обирає попереднє і намагається висловити невпевненість (*I probably*) щодо правильності власного одноосібного рішення ризикувати (*should have let you participate in the decision*) і попросити пробачення у свого товариша: *I'm sorry*.

У діалогічній взаємодії суб'єкти рециркулюють не лише висловлення своїх співрозмовників, а й свої власні. Так, спостерігаємо, що твердження, вжите SS₁ у репліці₁, знову підхоплюється ним самим і з деякими трансформаціями повторюється у репліці₃:

Діаграф 3: *Yes, I know* | *it's* | *revenge.*
I know | *that "susse rache" means sweet* | *revenge.*

Шляхом використання рекурентних механізмів позиціювання СДД постійно трансформують позиції один одного, водночас зберігаючи свою оригінальну ідентичність. Однак, накладаючись одна на одну (ламінування), акумулюючись в інтеракції, позиції СДД забезпечують отримання суб'єктами нових знань не лише про себе, один про одного, а й про світ загалом, і, таким чином, подекуди вносячи зміни у процеси ідентифікації себе як невід'ємної частини свого оточення.

4.4.3. Інтеракційна динаміка афективного позиціювання крізь призму емоційного резонансу. Емоції визначають шляхи позиціювання в дискурсі ризику, що в результаті актуалізується як афективна позиція, маніфестована за допомогою мови, інтонації, жестів. Когнітивні механізми, за допомогою яких люди узгоджують, інтегрують власні внутрішні емоційні реакції з зовнішнім соціальним середовищем, невід'ємною частиною якого є вони самі, простежуються в афективному позиціонуванні – своєрідній утилізації соціально-значущої інформації в міжособистісній суб'єктивно-релевантній діяльності. Таким чином, емоції доцільно аналізувати не лише

з точки зору приватного емоційного досвіду окремого індивіда, а й як його співпереживання з іншими суб'єктами комунікації. Інакше кажучи, афективний станс – явище безумовно інтерсуб'єктне.

Ризик значною мірою пов'язаний з емоціями, які впливають на його сприйняття людиною. Суб'єкт свідомо чи несвідомо "консультується" не лише з власними почуттями, запропонованими "резервним фондом" емоцій у процесі позиціювання в ситуації ризику, а й зважає на почуття оточуючих його людей, "резонуючи" з ними. Згідно твердження О.П. Воробйової, "евристична сила метафори резонансу" полягає в тому, що це явище лежить в основі будь-якої взаємодії, у тому числі й комунікативної [59, с. 73]. А особливої ваги, на думку О.П. Воробйової, метафора резонансу набуває в поясненні явищ, що мають емоційну природу [59]. Отже, емоції, поряд з такими ментальними ресурсами як знання, уява, пам'ять, асоціативне мислення, слугують важливою підказкою суб'єктам під час прийняття ними рішень.

Як епістемічна, так і афективна позиції виражаються за допомогою мовних знаків різних рівнів, оскільки досвід людини в пізнанні емоцій, як і будь-якого іншого фрагменту світу, закріплений в мовних одиницях. Вербалізація епістемічних та афективних оцінок у ситуації ризику може слугувати засобом контролю суб'єкта за процесом власного позиціювання, а також впливу на позиції, що займаються іншими суб'єктами інтеракції.

Вступаючи в інтеракцію, люди залучаються до неперервного процесу "перемовин", пов'язаних з продукцією і репродукцією значень та формуванням фонових знань, на котрих ґрунтується узгодження їх суб'єктних позицій. Простежимо інтеракційну динаміку розгортання афективного позиціювання у фрагменті художнього дискурсу, взятого з пригодницького роману Р. Кука "Хромосома 6" (*Chromosome 6*). У прикладі представлено діалог між вченими-біологами, серед яких дві жінки (Мелані і Кендес), які готові йти на ризик (проризиковий станс) і чоловік (Кевін), який, навпаки, їх стримує (антиризиковий станс). Жінки виконують комунікативні ролі мотиваторів ризику, конструюючи ідентичність *Homo Periclitaturus* ("суб'єктів, схильних до ризику"), в той час,

як чоловік намагається уникнути ризику, а, відтак, вибудовує ідентичність Номо Cautus ("обережного суб'єкта"). Їхня інтеракція має дисонантний характер, хоча радше відбувається у форматі переконувальної співпраці, а не конфлікту, завдяки близьким соціальним стосункам і спільній посткомунікативній меті:

(4.30): "Maybe we can view the animals without even going across," Candace said. "Let's do it."

"You ladies are fearless," Kevin remarked.

"Hardly," Melanie said. "But I don't see any problem with driving up there and checking the situation out. Once we know what we are dealing with, we can make a better decision about what we want to do."

"When do you want to do this?" Kevin questioned.

"I'd say now," Melanie replied. She glanced at her watch. "There's no better time" <...>

Kevin sighed, let his arms fall limply to his sides, and capitulated. "Whose car should we take?" he asked.

"Yours," Melanie said without hesitation.

As the trio descended the stairs and made their way across the sweltering blacktop of the parking area, Kevin had the gnawing sense they were making a mistake. But in the face of the women's resolve, he felt reluctant to voice his reservations (Cook 1: 116).

Умовно поділимо цей діалог на три пари суміжних реплік (позначено фігурними дужками), яким передує репліка, у якій, власне, міститься інформація як про ситуацію ризику, так і про позицію одного із суб'єктів цієї ситуації (виділено жирним шрифтом).

Афективну оцінку позиціям своїх співрозмовниць (SS₂ і SS₃) Кевін (SS₁) дає вже в першій репліці ад'яцентної пари за допомогою епітету *fearless* ("You, ladies, are fearless"). Апелюючи до образних ознак позначуваного у своїй оцінці, мовець досягає ефекту, котрий пов'язаний з його інтенцією не так "кваліфікувати об'єкт реальної дійсності, як інтерпретувати цю кваліфікацію" [272, с. 35]. Висловленням "You, ladies, are fearless" імплікується, що емоція, яка

лежить в основі його власного афективного оцінювання – страх, протиставляється превалюючій емоції його співрозмовниць – цікавості, яка й робить жінок такими відчайдушними. Інакше кажучи, суб'єкт позиціювання під час вибору позиції зіставляє та узгоджує не лише свої знання й очікування зі знаннями й очікуваннями партнерів по комунікації, а й емоційні реакції й оцінки, оскільки оцінка невіддільна від порівняння, зіставлення і вибору [8, с. 52].

У ситуації ризику вибір здійснюється між двома гіпотетичними варіантами поведінки, що задаються ситуацією і припускаються її учасниками. Вирішуючи, що краще – піти на ризик чи відмовитись від нього, людина покладається не лише на знання, а й на власні і чужі емоційні переживання і реакції. Афективну оцінку своїх колег як безстрашних *Homo Periclitaturus* Кевін зміг винести, ґрунтуючись на інформації у репліці його колеги Кендес, де вона повідомляє про своє рішення ризикнути: "*Maybe we can view the animals without even going across,*" *Candace said. "Let's do it."* Незважаючи на рішучість Кендес (*Let's do it*), використаний нею прислівник зі значенням епістемічної модальності "*maybe*" видає її невпевненість щодо правильності цих дій. Імперативна конструкція *let's*, що виконує прагматичну функцію залучення, сприймається Кевіном як заклик до спільних дій і стає стимулом для його афективної оцінки.

Під час позиціювання суб'єкти оцінюють не лише один одного, а й предмет позиціювання (SO), яким у цьому разі є ризик нічної поїздки в джунглі заради шляхетної МЕТИ – наукового пошуку і порятунку тварин. Так, незважаючи на вербалізовану позитивну оцінку позиції своїх співрозмовниць щодо ризику, об'єкт позиціювання (ризик) оцінюється ним негативно, на що вказує невербальна поведінка Кевіна: ("*Kevin sighed*", "*let his arms limply to his sides*"), слугуючи сигналом контекстуалізації його позиції СДД. Під сигналами контекстуалізації розуміються вербальні та невербальні засоби, які уможливають створення "контекстуальної основи ситуативних інтерпретацій" [478, р. 221] суб'єктивних значень та індивідуальних контекстних моделей учасників інтеракції.

Функціональна специфіка сигналів контекстуалізації (у тому числі й емоційних) полягає в тому, що вони забезпечують не тільки необхідний рівень розуміння й інтерпретації, а й рівень співучасті в інтеракції і співконструювання спільного дискурсивного простору – локального контексту, в якому відбувається інтеракція. Так, резонуючи з позитивними емоційними оцінками ситуації ризику партнерами по комунікації, суб'єкт позиціювання "капітулює" (*capitulated*). Відбувається трансформація його позиції щодо ризику. Початкова позиція суб'єкта SS₁, що базується на негативній емоційній оцінці перспективи ризикованих дій, змінюється, резонуючи з позитивними емоційними оцінками його партнерів по інтеракції (SS₂, SS₃).

Реакція Мелані на зауваження Кевіна щодо власної хоробрості вербалізована за допомогою еліптичного "*Hardly*". Ця коротка репліка Мелані не лише слугує засобом реакції на оцінку Кевіна, а й виявляється сигналом її сумніву, виконуючи функцію передачі непрямого, імплікованого значення, пов'язаного з контекстуальною пресупозицією. Далі вона все ж роз'яснює власну позицію, експліцитно вказуючи на те, що не бачить жодних проблем у тому, щоб таки поїхати і розвідати обстановку (*But I don't see any problem with driving up there and checking the situation out*). Для цього жінка використовує заперечну форму дієслова ментальної дії *to see* у значенні 'think', 'consider', вживання якої слугує індикатором виникнення незначних інтеракційних проблем і маркером епістемічної позиції мовця, відмінної від раніше продемонстрованих позицій його співрозмовників.

Емоції і знання – це два наріжні камені позиціювання, про що йдеться в наступному висловленні героїні: "*Once we know what we are dealing with, we can make a better decision about what we want to do.*" Мається на увазі, що страх відступає, якщо суб'єкту відомі причини і наслідки його хвилювань.

Друга ад'яцентна пара розпочинається запитанням Кевіна щодо часу початку їх ризикованої подорожі (*When do you want to do this?*). Використовуючи дієслово *want* з особовим займенником *you*, він підсвідомо бажає відмежуватися від рішення своїх партнерок. У відповіді Мелані використовує

умовну конструкцію "I'd say now", котра виявляється її інтеракціональною реакцією на афективну позицію співрозмовника. Плануючи свою відповідь, Мелані спирається на свої інференції стосовно контекстуально-зумовлених пресупозицій партнера. Його страх і небажання ризикувати резонує з її цікавістю і рішучістю, в результаті чого її інтеракційна реакція виявляється у вигляді прагнення пом'якшити категоричність рішення їхати якнайшвидше: "*There's no better time*". Як і будь-яке висловлення, що стосується афективних оцінок, вибору або уподобань, воно базується на семантичній диз'юнкції, яка передбачає несумісність певних ситуацій, дій, вчинків, подій, їх взаємовиключення. Саме диз'юнктивне ставлення, тобто наявність вибору з кількох альтернатив, міститься у вказаній репліці жінки, яка має форму судження, що не веде до встановлення істини, а лише – до прийняття рішення. Такі судження невіддільні від структури особистості, її цілей, реальної життєвої ситуації, у якій приймається рішення, тому є характерними саме для ситуацій ризику.

Автор описаного фрагменту уможливорює розуміння процесу конструювання ідентичностей суб'єктів даної ситуації, описуючи їх ставлення, оцінки, почуття та емоції. Так, ідентичності Мелані та Кендес як *Homo Periclitaturus* та Кевіна як *Homo Cautus* розкрито за допомогою таких емотивних лексичних одиниць і словосполучень як "*without hesitation*", "*in the face of women's resolve*", "*gnawing sense that they are making a mistake*", "*he felt reluctant to voice his reservations*". За допомогою такої лексики змальовується поточний емоційний та нервовий стан героїв, їх негативне/ позитивне ставлення як до об'єктів позиціювання, так і інших суб'єктів інтеракції, що допомагає зрозуміти динаміку їх афективного позиціювання.

Отже, вербальне вираження суб'єктом своїх емоцій та оцінок як афективний компонент стансу уже саме по собі є актом позиціювання щодо емоцій та оцінок інших суб'єктів. Інакше кажучи, афективні позиції – це не продукт індивідуальної діяльності суб'єкта. Натомість, вони виникають, формуються, резонують і трансформуються у взаємодії з іншими суб'єктами. Суб'єктні позиції не є кінцевим продуктом дискурсивної діяльності суб'єктів, вони

відкриті для будь-яких змін у кооперативних або конкурентних умовах міжсуб'єктної інтеракції. Кумулятивний ефект позиціювання веде до створення взаємоприйнятних або конкуруючих ідентичностей, які у комунікативній ситуації ризику визначаються як ідентичність ризикуючого (Homo Periclitaturus) та ідентичність обережного (Homo Cautus) суб'єктів.

Висновки до розділу 4

1. Під час позиціювання в комунікативній ситуації ризику відбувається:
а) концептуалізація суб'єктами дискурсивної діяльності ситуативних умов дискурсивної взаємодії, б) взаємне епістемічне й афективне оцінювання знань і емоцій щодо всіх компонентів ситуації мовлення, в) взаємоідентифікація соціальної орієнтації усіх учасників мовленнєвої інтеракції, г) вибір та д) узгодження суб'єктних позицій стосовно ризику як предмета позиціювання.

2. Позицію СДД в комунікативній ситуації ризику трактуємо як когнітивно-дискурсивний конструкт, що репрезентує рішення, прийняті суб'єктами у результаті їх позиціювання – неперервної, одночасно моносуб'єктної і полісуб'єктної дискурсивної діяльності, яка реалізується інтеракційно у взаємодії всіх її учасників, котрі мають різні соціальні статуси і виконують різні комунікативні ролі.

3. Моносуб'єктна специфіка позиціювання в комунікативній ситуації ризику полягає у тому, що в динаміці цього процесу при всьому розмаїтті зайнятих суб'єктом-учасником позицій СДД, основні можливі ідентичності ("схильний / несхильний до ризику"), які ним конструюються, задані ітераціями епістемічних й афективних елементів позиціювання як прийняття складного рішення в умовах ризикованого вибору.

4. В епістемічному складнику стансу відображено інформацію про походження знань мовця щодо предмета мовлення (евіденційність) та суб'єктивну рефлексію, що ґрунтується на поточних параметрах ситуативного контексту (модальність). Мовні засоби вираження модальності й евіденційності

сигналізують про епістемічні статуси суб'єктів позиціювання під час прийняття ними рішень, маркуючи різний обсяг знань про ризик як предмет мовлення, що знаходяться у проміжку від впевненості і можливості до сумніву і неможливості.

5. Афективний складник суб'єктної позиції стосується емоцій, почуттів, оцінок і ставлення суб'єкта стосовно предмета мовлення та інших суб'єктів і реалізується в мовленні за допомогою різноманітних мовних ресурсів оцінної та емотивної експресії.

6. Афективна й епістемічна позиції, вибудовані та втілені у мовленнєвій взаємодії суб'єктів дискурсивної діяльності, нерозривно пов'язані між собою, оскільки вони сукупно реалізують вектор оцінювання у структурі соціодискурсивного акту позиціювання. Цей вектор включає оцінку не лише бажаності і привабливості об'єкта (дії, події) мовлення, а й його істинності/достовірності (модальність) та джерела інформації (евіденційності). На основі афективних і епістемічних оцінок суб'єкт в ситуації ризику приймає рішення (або займає певну позицію). Емоційним станом мовця активується його аксіологічна діяльність, мотивуючи оцінний зміст його суджень під час позиціювання, і навпаки – знання щодо ситуації мовлення викликають відповідні емоційні реакції.

7. У різних фазах комунікативної ситуації ризику дискурсивну поведінку суб'єктів супроводжує мовне відображення їх емоцій. У фазі позиціювання переважає експресія емоцій прогнозу й очікування, функцією яких є санкціонування ризикованих дій. До них належать: тривога, страх, побоювання, надія, інтерес, азарт, задоволення і т. ін. У постризиковій фазі людина зазвичай оцінює раніше прийняті нею ризиковані кроки і рішення, тому основними емоціями, що супроводжують її мовленнєві дії на цьому етапі, стають ревізійні емоції, які виконують функцію перегляду: вдовolenня і радість протиставляються розчаруванню, невдоволенню і подекуди гніву.

8. Лінгвокогнітивна специфіка епістемічного позиціювання в ситуації ризику пов'язана з її гіпотетичністю, адже ментальні простори,

що конструюються суб'єктами ситуації ризику, є відображенням не реальної дійсності, а того, як індивід думає і що говорить про можливий розвиток ситуації, у якій перебуває. Так, завдяки прогностичному характеру висловлень в ситуації ризику епістемічна позиція СДД конституює проблематичність суджень, тобто суджень необґрунтованих, таких, що базуються не так на знаннях, як на гіпотезах. Прогностична функція виконується просторо-конструювальними елементами, котрі набувають мовного втілення у сполучниках *if* та *when*.

9. Прагматичні особливості афективного позиціювання в комунікативній ситуації ризику визначаються її аксіологічною двополюсністю. Дискурсивна діяльність суб'єктів супроводжується біполярними оцінками, що втілюються у їх мовленні та впливають на рішення, які ними приймаються. Баланс модально-евіденційного та емоційно-оцінного елементів в когнітивно-дискурсивній динаміці позиціювання є визначальним фактором структури ідентичності суб'єкта ситуації ризику, яка складається з його/її суб'єктних позицій і тлумачиться як тимчасова, нестабільна і контекстно залежна.

10. Набір виділених ситуативних ідентичностей суб'єктів ризику розміщено на шкалі, що градується від "обережного суб'єкта" (*Homo Cautus*) до "суб'єкта, схильного до ризику" (*Homo Periclitaturus*). Їх розділяє раціональний суб'єкт (*Homo Rationale*), який зазвичай з готовністю іде на ризик за потреби, проте діє виважено і продумано. Ближче до обережного суб'єкта (*Homo Cautus*) знаходяться суб'єкт-боягуз (*Homo Trepidus*) і поміркований суб'єкт (*Homo Prudens*), в той час як з боку ризикуючого суб'єкта ми розмістили гравця (*Homo Aleatoris* – ризикує заради задоволення і азарту) і героя (*Homo Heroicus* – ризикує з високими, шляхетними цілями, заради порятунку інших людей): *Homo Cautus* >>> *Homo Trepidus* >>> *Homo Prudens* >>> ***Homo Rationale*** >>> *Homo Heroicus* >>> *Homo Aleatoris* >>> *Homo Periclitaturus*.

11. Інтеракційно-прагматичні особливості позиціювання в комунікативній ситуації ризику залежать від відповідності (гармонійності) або невідповідності (дисгармонійності) модальних та евіденційних, емотивних та оцінних компонентів у складі суб'єктних позицій. Ґрунтуючись на схожих епістемічних

і афективних оцінках ситуації, суб'єктні позиції називаються консонантними. Якщо, натомість, позиціями СДД репрезентуються різні оцінки, відмінні точки зору і протилежні уподобання суб'єктів, то вони називаються дисонантними. Відповідно, міжсуб'єктна інтеракція в ситуації ризику здійснюється за такими конwersаційними формулами: кооперативна співпраця, переконувальна співпраця, переконувальний конфлікт, силовий конфлікт.

12. Під час узгодження позицій СДД, що відбувається в міжсуб'єктній інтеракції, кожна нова дискурсивна дія накладається на попередню з урахуванням рекурентного, селективного використання раніше вжитих мовно-семіотичних ресурсів. До рекурентних механізмів позиціювання належать: а) рециркуляція як повторне використання, переробка цих ресурсів у вигляді лексичних та синтаксичних повторів; б) механізм зворотного зв'язку як конwersаційне реагування суб'єктів на репліки один одного та в) механізм індексального залучення, основними функціями якого є маркування мовцями власних конwersаційних ролей "мовець – слухач", соціальних статусів один одного та просторово-темпорального дейксису; г) механізм "емоційного резонансу", за допомогою якого люди інтегрують власні внутрішні емоційні реакції з соціальним світом, невід'ємною частиною якого є вони самі.

Основні положення цього розділу відбито у дев'яти публікаціях автора (див. [279; 285; 288; 296; 299; 300, 668, 670, 671]).

РОЗДІЛ 5
ПОЗИЦІЮВАННЯ СУБ'ЄКТА В АНГЛОМОВНІЙ
МЕТАКОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ РИЗИКУ:
СОЦІОСЕМІОТИЧНИЙ І ПРАГМАРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Позиціювання суб'єкта в метакомунікативній ситуації ризику відображає один із ключових постулатів неоантропоцентризму – зв'язок між індивідуально-особистісними і колективно-соціальними іпостасями людини як живої автопоетичної системи, що перебуває в тісних екологічних стосунках з іншими подібними системами. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності слугує поєднувальною ланкою між мікрорівнем індивідуального сприйняття, інтерпретації і продукування дискурсу та макрорівнем соціального буття людини. Інакше кажучи, станс розглядається в цій роботі як інтерфейс між когнітивними процесами у свідомості індивіда та його соціокультурною діяльністю.

У безпосередній інтеракції комунікативної ситуації ризику індивідуальні суб'єкти шляхом позиціювання конструюють ситуативні ідентичності. В опосередкованій засобами масової інформації дискурсивній взаємодії метакомунікативної ситуації відбувається перехід від особистого "Я" окремого індивіда до колективного "Я" соціального суб'єкта. Відповідно, поряд з ситуативними, суб'єктами уже конструюються їхні соціальні (групові, колективні) ідентичності. Таким чином, якщо в попередньому розділі наша увага була зосереджена на динаміці позиціювання суб'єкта-учасника в мікроконтекстних умовах комунікативної ситуації ризику, то у цьому розділі простежимо специфіку позиціювання суб'єкта-спостерігача в макроконтексті метакомунікативної ситуації ризику (МСР).

Насамперед розглянемо мовні особливості епістемічного й афективного компонентів позиціювання в МСР і простежимо специфіку їх конструювання виокремленими нами колективними суб'єктами цієї ситуації – експертом, дилетантом та медіатором. Ураховуючи епістемічно-афективний баланс у складі

позицій СДД, виділимо комунікативні стратегії позиціювання в МСР. Далі проаналізуємо прагмариторичні ресурси актуалізації цих стратегій, що вони не просто використовуються згаданими суб'єктами в МСР, а лежать в основі процесу соціального семіозису – творення спільних знань і цінностей суб'єктами суспільства ризику.

5.1. Позиція суб'єкта дискурсивної діяльності в метакомунікативній ситуації ризику як соціосеміотичний конструкт

Маніфестуючи свої епістемічні й афективні оцінки в медіа, суб'єкт позиціювання перебуває на двох рівнях ситуації ризику – мікро- і макро-, виступаючи одночасно як індивідуальний мовець, що має ідентичність "схильного до ризику" або "обережного" суб'єкта, а також і як представник певної соціальної групи. У нашому дослідженні – це групи експертів, дилетантів та медіаторів. Демонструючи свої власні знання й особисте ставлення до предмета мовлення, суб'єкт метакомунікативної ситуації ризику також є рупором соціально-політичних і економічних позицій видань або політичних та комерційних інституцій, представлених ним.

У цьому підрозділі розглянемо прагмариторичні особливості і соціосеміотичний потенціал афективного й епістемічного складників позиціювання в умовах метакомунікативної ситуації ризику.

5.1.1. Тип ідентичності суб'єкта МСР і ступінь суб'єктивізації стансу. Міра суб'єктивності позиціювання в МСР варіюється залежно від типу ідентичності, що конструюється СДД, та типу тексту, у якому маніфестуються його / її позиції. Так, у текстах персональних розповідей автор описує свій власний досвід участі в ситуації, в той час як в аналітичних статтях або експертних доповідях автори змальовують події з позиції відстороненого або частково залученого спостерігача. Саме ступінь особистого залучення, або суб'єктивізації позиціювання і визначає інтенсивність емоційної напруги вербальної репрезентації позиції СДД.

Серед розмаїття типів позицій суб'єктів у МСР виділяються емфатичний станс (*emphatic stance*) та безликий станс (*faceless stance*) [376, р. 108]. До текстів, в яких маркери афективного стансу зовсім відсутні (безликий станс), належать прес-релізи, газетні передовиці, наукові публікації, експертні статті і доповіді. Афективно "безликий станс" властивий дискурсу ризику, де конструюються ідентичності експертів. Натомість, "емфатичний станс" притаманний дискурсу персональних розповідей про ризики, у яких автори конструюють ідентичності "дилетантів" (неспеціалістів, неекспертів). Ідентичність медіатора як проміжна ланка між експертами та дилетантами конструюється журналістами в проблемних статтях та інтерв'ю, тому й у їхніх позиціях спостерігається як безликий, так і емфатичний станс.

Оскільки рівень емоційної напруги позиціювання в МСР залежить від особистої залученості суб'єкта позиціювання до процесу або події, що ним/нею описується, розглянемо ступінь суб'єктивізації у різних типах МСР.

Позиціювання дилетанта. Маніфестуючи позиції СДД у персональній розповіді, мовець вибудовує свою ідентичність, формуючись як дискурсивний і соціальний суб'єкт. Ідентичність у персональній розповіді – це певний інтегрований соціокогнітивний конструкт, що не існує сам по собі, поза межами символічної взаємодії з іншими суб'єктами інтеракції [413, р. 44]. Він/вона "живе" в просторі дискурсивних практик, що фактично є місцем "зустрічі" інших дискурсів, позицій, суб'єктів та ідентичностей, точкою перетину індивідуальних і соціальних полюсів людського існування. Інакше кажучи, дискурсивна суб'єктність (суб'єктивізація) персональної розповіді передбачає насиченість мовними засобами авторської самоідентифікації, тому в цьому дискурсивному просторі позиціювання суб'єктивне й емоційне, а, отже, має переважно афективний характер, наприклад:

(5.1) *I want to take a risk. Just drop my career and start studying medicine at the age of 30. Be at the hospital day and night... Go through 48–72 hour shifts with no sleep, just helping people... Feeling dead tired in the end, but also satisfied...*

That's what I want... To forget about myself, and to live every moment for making others feel better. I sure will fail at times, but I will know I gave it all chance... That's the life I want to live (Hassan_BLOG).

Приклад, наведений вище, – це фрагмент персональної розповіді жінки, яка репрезентує свою суб'єктну позицію у вигляді експліцитного твердження "я хочу піти на ризик" (*I want to take a risk*) стосовно докорінної зміни роду діяльності (*Just drop my career*) з метою реалізувати свою мрію стати лікарем (*and start studying medicine at the age of 30*). Позиція впевненого у правильності своїх дій суб'єкта позиціювання маніфестується у низці еліптичних, подекуди незакінчених речень.

Вона ділиться з читачами планами, описуючи свої емоції за допомогою метафоричного епітета *dead*, використаного для підсилення емоційного стану втоми, що гіпотетично переживатиметься суб'єктом позиціювання у разі прийняття ризикованого рішення (*Feeling dead tired in the end*), що, однак, протиставляється почуттю вдоволення, яке ймовірно очікує на неї – *but also satisfied*. Вживаючи емпатично розщеплену синтаксичну конструкцію "Це саме те життя, яким я хочу жити" (*That's the life I want to live*), автор розповіді упевнено дає позитивну оцінку власним намірам, а, отже, ризику, який з ними пов'язаний. Стансовиражальний епістемічний маркер *sure* вказує на переконаність суб'єкта позиціювання у тому, що її можуть очікувати невдачі (*I sure will fail at times, but I will know I gave it all a chance*).

Загальний тон цього фрагменту характеризується високим ступенем суб'єктивізації. Репрезентуючи свою позицію СДД, автор описує почуття, емоційно висловлюючи судження щодо шляхетності і труднощів професії медика (*To forget about myself, and to live every moment for making others feel better*) за допомогою модальності достовірного знання (маркери – *sure, know, want*). Вона маніфестує свій станс, ґрунтуючись на афективному позиціюванні, використовуючи при цьому лексичні й синтаксичні повтори, емпатичні граматичні конструкції типу розщеплених і псевдорозщеплених речень (*I want to take a risk. That's the life I want to live. That's what I want*).

Позиціювання експерта. На противагу важливості афективного складника суб'єктного позиціювання в персональній розповіді, у дискурсі експертів особливого значення набуває епістемічний компонент позиції СДД. Замість емоцій, на передній план виходять знання і компетентність автора публікації – спеціаліста у своїй сфері, якими він хоче поділитися зі своїми читачами, наприклад:

(5.2) *"The estimated economic cost of risk-related disorders in 2001 in Germany was about EUR 3000 million. These data prove that new solutions for OSH have to be developed in order to adequately manage the changes in the world of work. The need to identify and anticipate emerging risks related to occupational safety and health has been emphasized on several occasions at the European level"* (Brun_REPORT, p. 13).

Наведений вище уривок взято з експертної доповіді стосовно ризиків захворювань, пов'язаних з професійною зайнятістю. Поряд з численними мовними засобами, що індексують епістемічний статус автора повідомлення (терміни *economic cost*, *risk-related disorders*, *occupational safety*; посилання на дані та цифри – *EUR 3000 million*, аббревіатури *OSH*, складна синтаксична структура речень), немає жодного маркера емпатичного стансу. Це вказує на залежність афективного позиціювання від рівня суб'єктивізації. У разі відсутності особистої залученості суб'єкта дискурсивної діяльності до ситуації, що описується в тексті, як це відбувається в експертних статтях і доповідях, переважає безликий станс, що ґрунтується на епістемічному позиціюванні.

Позиціювання медіатора. Автори медіа-публікацій про різні види ризику намагаються не лише репрезентувати свої позиції, аналізуючи проблему і пропонуючи шляхи її вирішення, а й дають своїм адресатам поради щодо прийняття рішень, попереджають про можливі небезпеки і наслідки, критикують позиції інших журналістів та експертів. Незважаючи на суспільні вимоги щодо безсторонності журналістської діяльності і персональні намагання медіаторів уникати емоційних висловлювань і експліцитних оцінок, журналісту як суб'єкту дискурсивної діяльності це не завжди вдається.

Розглянемо характер позиціювання медіатора на прикладі (5.3), в якому представлено аналітичний журналістський огляд про ризики радіаційного опромінення після аварії на японській АЕС, спричиненою цунамі:

(5.3) "*Fears about health risks rose dramatically in Japan on Tuesday with the news of a greater radiation release and renewed warnings to remaining residents within 20 miles to stay indoors. Thyroid cancer is the most immediate risk of radiation and the Japanese government made plans to distribute potassium iodine pills to prevent it*" (Marchione_ARTICLE).

Автор статті репрезентує свою позицію щодо проблеми підвищення радіаційного фону після техногенної катастрофи на атомній електростанції, не лише даючи епістемічну оцінку ризику (*the most immediate risk*) захворювання на рак борлакової (щитовидної) залози як наслідку радіаційного опромінення (*Thyroid cancer is the most immediate risk of radiation*), а й висловлюючи судження стосовно афективного стану суб'єктів ризику – громадян Японії, котрі перебувають в небезпечній зоні. Повідомлення про емоцію страху, який охопив Японію у зв'язку зі згаданими подіями, підсилюється за допомогою прислівника *dramatically*, – "страхи щодо ризиків для здоров'я вирости надмірно" (*Fears about health risks rose dramatically*). Використання вказаного прислівника-інтенсифікатора виконує функцію кваліфікації емоційного стану японського суспільства як наближеного до паніки, що виявляє спосіб представлення події в ментальній системі самого продуцента, і, відповідно, як спосіб впливу його мовлення на розуміння й інтерпретацію подій реципієнтами.

На відміну від персональної розповіді, автор журналістської проблемної / аналітичної статті висловлює ставлення до афективної реакції інших людей, не згадуючи про власні емоції, намагаючись, таким чином, абстрагуватися від вербалізації прямих оцінок, що є характерною рисою мовленнєвої поведінки журналіста – суб'єкта медіа-дискурсу.

Далі розглянемо мовні засоби актуалізації афективного й епістемічного компонентів позиціювання різних суб'єктів МСР з основним фокусом на співвідношенні цих компонентів у складі позицій СДД.

5.1.2. Афективне позиціювання в МСР. Незважаючи на заяви щодо безсторонності і нейтральності як ключової і необхідної характеристики ЗМІ, ми пристаємо на позицію, що риторика медіа-дискурсу, який стосується ризику як предмета обговорення, – ідеологічно-заангажована, емоційна, і подекуди маніпулятивна.

Афективну позицію (АП) справедливо називають "позицією ставлення" (*attitudinal stance*), адже у ній "передаються почуття, погляди, цінності і судження суб'єкта, включно з його оцінками та емоціями" [652, р. 974]. В АП втілена дискурсивна поведінка індивіда не лише як окремої особистості, а також як члена певної соціальної спільноти, особливо, якщо вона супроводжується публічною вербалізацією емоцій, оцінок та почуттів, що є характерними для дискурсу про ризики.

Шляхом афективного позиціювання мовці актуалізують акти самопрезентації й оцінювання, а також узгоджують власні позиції з позиціями партнерів по комунікації, навіть, якщо це не відбувається явно. Уважається, що афективні позиції слугують для індикації численних соціальних та моральних характеристик суб'єкта [373, с. 420–422]. Вони сигналізують про спільні та індивідуальні етнокультурні і соціокультурні особливості вербального й невербального вираження емоцій та почуттів, а також про норми їх експресії у певному мовному середовищі.

В афективному позиціюванні суб'єктів МСР закладено значний прагмариторичний потенціал, за допомогою якого справляється цілеспрямований вплив на формування системи цінностей широкого загалу споживачів медіа-текстів, на їх розуміння структури світобудови навколо. Мовне оформлення АП може вказувати на соціальну варіативність мовленнєвої поведінки як окремого суб'єкта, так і цілих громад, що є цінним внеском до вивчення **соціального семіозису суспільства ризику** – соціолінгвістичної диференціації та соціокогнітивної категоризації серед носіїв мови, яка досліджується.

До лексичних засобів афективного оцінювання належать загальнооцінні предикати типу *good / bad* і частково-оцінні предикати [8, с. 77], виражені

прикметниками з аксіологічною семантикою типу *amazing, happy, interesting*, і т. ін. на противагу *odd, sad, annoying, etc* та прислівниками *luckily, importantly, thankfully, fortunately* на противагу *absurdly, shamefully, disappointingly* і т. ін. За допомогою оцінних предикатів мовець окреслює ставлення до інформації, що міститься в цілому реченні, тобто саме вони визначають форму всієї клаузи. Що стосується граматичного оформлення стансу, виділяються структури типу "*good/bad + that <...>* – клауза, що виражає афективну позицію" [376; 377; 500].

На відміну від комунікативної ситуації ризику, засоби позиціонування, що використовуються учасниками метакомунікативної ситуації, належать до стансовиражальних, а не стансоконструювальних, оскільки позиція СДД тут представлена як готовий продукт попередніх позиціювальних дій, серед яких оцінювання відіграє ключову роль. Засоби передачі емоційності взагалі та в ситуації ризику зокрема можна класифікувати за характером значимості й інтерпретувати в термінах абсолютних оцінних предикатів "добре / погано", котрі зазвичай залежні від таких понять модального ряду, як бажання, воля, задоволення, прагнення. Усі вони співвідносять аксіологічні концепти з людиною у найрізноманітніших її аспектах. Звідси логічно випливає, що емоційність по своїй природі антропоцентрична і не може існувати поза оцінкою. Ідентифікація засобів оцінювання у дискурсі ризику асоціюється з ідентифікацією сигналів суб'єктивності [654, с. 13], наприклад:

(5.4) *Many people consider my act of bungee jumping a foolish one as it jeopardizes one's life... But now when I look back at the past eleven years, I stopped being afraid of difficult people, bills, difficult situations, challenges etc. If I hadn't jumped, I probably would be stuck in my "ignorant shell" trying to secure myself with my choices / decisions and would indeed have missed so many joys of life* (Hassan_BLOG).

У наведеному фрагменті, взятому з персональної розповіді британського бізнесмена пакистанського походження Хасана Хасиба, йдеться про екстремальний стрибок на атракціоні банджі. Суб'єкт розповідає, як він приймав рішення, наважуючись на цей ризикований для життя і здоров'я крок, і які емоції його при цьому супроводжували.

Епістемічний модус чужого знання, представлений у реченні "багато людей вважають мій стрибок на банджі дурнувтим учинком, який піддає ризику життя" (*Many people consider my act of bungee jumping a foolish one as it jeopardizes one's life*), уводить до висловлення верифіковану пропозицію, котра, проте, не виключає незгоди з нею самого суб'єкта позиціювання. Так, протиставляючи власні позитивні оцінки: "я перестав боятися" (*I stopped being afraid*), "я міг справді прогавити так багато радощів життя, якби не..." (*would indeed have missed so many joys of life*) гіпотетично негативним оцінкам його поведінки іншими людьми (*many people consider...*), автор вказує на наступне ціннісне припущення [438, с. 55]: "стрибок з банджі – це ризиковано, але приємно", що в термінах лінгвістичної прагматики розуміється як пресупозиція [438, с. 59]. Позитивна оцінка пережитих емоцій, на яких базується позиція СДД у цьому разі, підсилюється вживанням слова-інтенсифікатора *indeed*.

Крім того, у твердженні закладена інтертекстуальність у її широкому розумінні – як ідея взаємодії різноманітних ціннісно-смыслових позицій комунікантів [18; 91]. Уведення до своєї розповіді інших стансів і "голосів" [501], що не збігаються з авторським [438, с. 218], а подекуди й суперечать йому, створює основу для полеміки або для більш чіткого визначення своєї позиції.

Емоції й оцінки, що в сукупності складають АП мовця у цьому висловленні – тісно переплетені: негативна оцінка ризику (*jeopardy is foolish*) й пов'язана з нею емоція страху протиставляється позитивній оцінці ризику як нових можливостей і відкриттів, що приносять радість (*risk is joy*).

5.1.3. Епістемічне позиціювання в МСР. При формуванні СДД (це може бути автор персональної розповіді, експертної чи журналістської аналітичної статті) своєї епістемічної позиції (ЕП) в МСР, перед ним стоять конкретні цілі і завдання, які досягаються шляхом використання одиниць модального й евіденційного планів, за допомогою яких не лише репрезентується власна ЕП, а й здійснюється вплив на когнітивні установки і позиції споживачів інформації.

В основі розуміння та інтерпретації медіа-повідомлень щодо ризику лежить інтегрована модель ситуації ризику, котра забезпечує можливість взаємодії авторів медіа-текстів та їх споживачів. Основані на епістемічній **модальності** як ступені повноти і характеристики знання про предмет мовлення й **евіденційності** як джерелі отримання цього знання, епістемічні суб'єктні позиції підрозділяються на:

(1) епістемічні позиції впевненості, які ґрунтуються на модальності достовірного знання та прямій евіденційності;

(2) епістемічні позиції невпевненості, що ґрунтуються на модальності проблематичного знання та непрямій евіденційності.

5.1.3.1. Епістемічне позиціювання, що ґрунтується на модальності. Модальність, яка лежить в основі епістемічного позиціювання в МСР, – це спосіб вираження ступеня повноти і характеру знань СДД стосовно предмета мовлення. Семантика судження з епістемічною модальністю відображає не лише знання мовця про інформацію, що повідомляється, а й ставлення до її достовірності [158; 212; 325]. Відповідно, достовірне судження – це висловлення, в якому міститься інформація, в істинності якої суб'єкт не сумнівається. Такі судження репрезентують епістемічні позиції впевненості і ґрунтуються на *модальності достовірного знання*. Натомість, проблематичні судження – це висловлення, які не можна вважати достовірними через те, що мовець не переконаний у їх істинності чи хибності, а, отже, вони властиві для вираження епістемічних позицій невпевненості, що ґрунтуються на *модальності проблематичного знання*.

Будь-який модальний стансовиражальний засіб, використаний автором повідомлення, позначає сукупність свідчень або знань про ситуацію спілкування і зумовлений повним або неповним знанням суб'єкта, що, власне, і покладено в основу визначених нами епістемічних позицій, що маніфестуються суб'єктами в МСР: позиції впевненості (виражає впевненість, безсумнівність, очевидність) та невпевненості (виражає невпевненість, сумнів, ймовірність). Вибір автором

мовних одиниць з модальними значеннями в МСР, проте, зумовлений не лише рівнем його знань стосовно інформації, про яку повідомляється, а й усвідомленням суттєвого впливу, що здійснюється на адресата.

Розглянемо на прикладі, як підбір модальних виразів пов'язаний з типами епістемічної позиції та ідентичностей, що конструюються суб'єктом у МСР. У фрагменті, взятому з газети "Western Eye" локального видання міста Брістоля (Велика Британія), автор послідовно зважує аргументи "за" і "проти" вживання в їжу кінського м'яса, конструюючи ідентичність медіатора.

(5.5) Unlike cattle which are raised for slaughter in a controlled environment and conditions, these lame horses that have been slaughtered for consumption may not carry the same guarantees of quality [...].

The idea that there could have been Ketamine, a drug used as a tranquilizer for horses, is positively laughable. [...] Horse meat is actually very lean meat and a fantastic source of protein, so the people who ate it probably ended up with a healthier meat than originally intended.[...]

It's very clear what the real issue is here [...] (Brown_ARTICLE).

У твердженні "На відміну від худоби, яка вирощується на убій в контрольованому середовищі й умовах, ці калічні коні, яких убивають задля споживання в їжу, можуть не мати тих самих гарантій якості" (*Unlike cattle which are raised for slaughter in a controlled environment and conditions, these lame horses that have been slaughtered for consumption may not carry the same guarantees of quality*) імплікується існування ризику для здоров'я споживачів кінського м'яса, оскільки, зі слів автора повідомлення, конина не продукується заради потреб харчування, а, отже, не є достатньо якісним продуктом.

Натомість, у твердженні "Ідея щодо того, що там міг бути кетамін – наркотик, який використовується для транквілізації коней, безперечно, сміхотворна" (*The idea that there could have been Ketamine, a drug used as a tranquilizer for horses is positively laughable*), автор критикує можливість існування додаткових ризиків уживання конини людьми. Незрозуміло, кому належить ця "ідея", однак індекси імплікованої інтертекстуальності (*the idea*

that...) відсилають до дискурсу опонентів і їх позицій, з якими автор не погоджується. Таким чином, у проблемній статті суб'єкт позиціювання маніфестує дві протилежні позиції щодо ризику: (1) "так, можливо, ризик є" і (2) "ні, ризику, напевно, нема".

Завдяки такому невизначеному епістемічному позиціюванню, мовець залишається нейтральним і відстороненим спостерігачем, за допомогою модальних дієслів *may* і *could* (*could have been*) виражаючи сумнів щодо істинності обидвох запропонованих тверджень. ЕП невпевненості, представлена суб'єктом у цих судженнях, ґрунтується на модальності проблематичного знання і є характерною для епістемічного позиціювання в дискурсі ризику – коли суб'єкту достеменно невідомо, якими можуть бути наслідки будь-якого рішення. На противагу їй у висловленні *It's very clear what the real issue is here* міститься ЕП впевненості, виражена за допомогою модальності з високим ступенем достовірності знання (*It's very clear...*).

Аналізуючи ризики вживання в їжу конини, автор статті, з одного боку, маніфестує думку громадськості, представники якої вважають, що споживати цей продукт ризиковано для здоров'я, оскільки коні не вирощуються у спеціальних умовах для потреб харчування. З іншого боку, він з досить високою долею переконаності погоджується з думкою спеціалістів – "дійсно сміхотворна" (*is positively laughable*). Поряд з невпевненістю стосовно однієї пропозиції (*could have been Ketamine*), мовець за допомогою прислівника *positively* виражає віру в достовірність іншої, яку зрештою їй і протиставляє.

Фрагмент рясніє прислівниками, які Д. Байбер називає "маркерами стансу" [376, р. 95] *positively, actually, probably* з семами різного рівня впевненості у висловленій пропозиції. Так, у реченні "*Horse meat is actually very lean meat and a fantastic source of protein, so the people who ate it probably ended up with a healthier meat than originally intended*", відстоюючи свою нейтральну позицію, суб'єкт одночасно висловлює впевненість щодо вираженої ним пропозиції у початковій клаузі (за допомогою прислівника *actually*) і невпевненість стосовно можливих наслідків (прислівник *probably*). Такий хід епістемічного

позиціювання характерний для суперечок, дебатів, аргументування, а також для комунікації в медіа-дискурсі. Маніфестуючи власний епістемічний статус, суб'єкти-журналісти за допомогою засобів прихованої інтертекстуальності протиставляють свої пропозиції тим, що наче б то належать не їм, а виявляються раніше висловленими пропозиціями опонентів або інференційними умовиводами. З одного боку, вони дистанціюються від непевних тверджень, аби уникнути відповідальності щодо їх істинності, а з іншого, вибудовують ідентичність безсторонніх спостерігачів, яку ми називаємо ідентичністю медіатора.

Поряд з ЕП непевненості, в МСР конструюються й ЕП впевненості. У прикладі (5.6) йдеться про ризики, пов'язані з використанням наркотиків. Цей фрагмент медіа-дискурсу взято з молодіжного журналу "Listen". Автором, а отже, СДД у цьому разі є Анна Шейлз, пересічна громадянка, яка висловлює свою суб'єктну позицію щодо ризику вживання наркотиків молодими людьми:

(5.6) Whether Amanda actually was a drug user, we'll never know. This association with drugs certainly added a lot of unnecessary danger and fear to Amanda's life. At that moment, while I stood before Amanda and thought of the choices she'd made, I promised myself two things. First of all, I determined that I wouldn't make the same mistakes she had. And second, I promised myself that I would never put myself in such a risky situation as she had on the night of her death. I now realize that could have been me. I could have been the one lying lifeless in the casket. But I won't be, because I've made the decision to control everything that happens in my life. I'm not going to let my own poor choices ruin the lives of not only myself but of my family and friends as well. Amanda's death was a preventable tragedy (Shales_ARTICLE_STORY).

Анна Шейлз репрезентує свій станс чітко й однозначно у персональній розповіді. Автор сама була учасником подій (оповідь ведеться від першої особи), відтак, базує свою позицію СДД на прямій евіденційності (персональний досвід) і модальності достовірного знання. Негативне ставлення суб'єкта до предмета мовлення вербалізується у реченні "*This association with drugs certainly added a lot of unnecessary danger and fear to Amanda's life*" шляхом

вживання прислівника *certainly* з модальним значенням 'впевненості'. Конструюючи ідентичність "неспеціаліста" (дилетанта), вона тим не менше маніфестує свою позицію з абсолютною переконаністю у власних негативних оцінках предмета мовлення, категорично засуджуючи молодих людей, які йдуть на ризики, пов'язані з наркотиками. Її позиція стосовно стилю життя героїні оповіді, Аманди, вербалізується за допомогою лексичних одиниць із семами 'небезпека', 'страх' (*unnecessary danger and fear*), 'помилки' (*mistakes*), 'ризикована ситуація' (*a risky situation*).

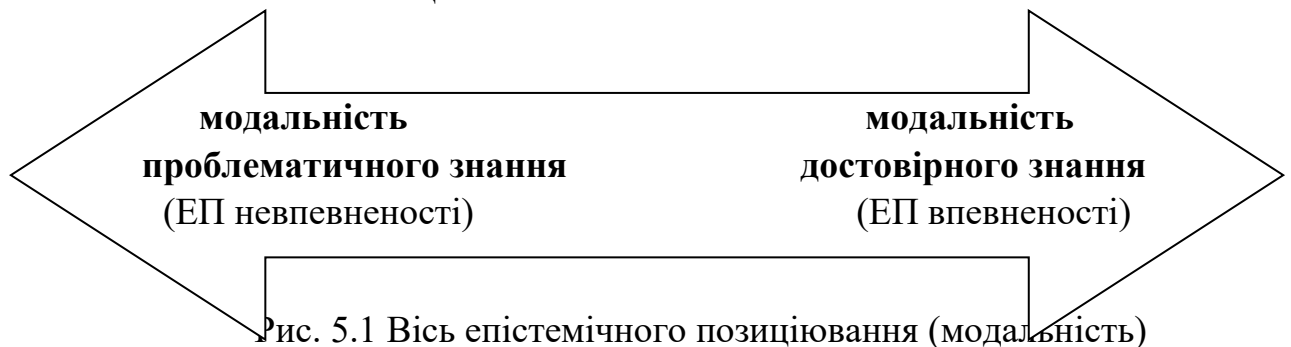
Анна повідомляє, що вона прийняла тверде рішення не повертатись до згубних вчинків, використовуючи анафоричний повтор "*I promised myself*" і підсилюючи враження про свою позицію за допомогою градації "*I determined. I've made the decision*" та протиставлення "*I could have been the one lying lifeless in the casket. But I won't be*". Модальність достовірного знання, що лежить в основі ЕП впевненості, виражена за допомогою прислівника *actually* (насправді, фактично). Далі ЕП підсилюється заперечним виразом "ми ніколи не дізнаємось" (*we'll never know*) з використаним дієсловом ментальної дії *to know* та прислівника з високим ступенем категоричності *never*.

Дієслово ментальної дії з модальним значенням *to think* використовується для позначення власної позиції щодо неправильного стилю життя Аманди (*thought of the choices she'd made*). Авторка статті-розповіді неодноразово використовує модальні дієслова *would* (*I wouldn't make the same mistakes she had; I would never put myself in such a risky situation as she had on the night of her death*), "*could*" (*I now realize that could have been me. I could have been the one lying lifeless in the casket*), *will* (*I won't be*), повнозначне дієслово *realize* з епістемічним значенням (*I now realize*), дієслівну конструкцію з модальним значенням *to be going to* (*I'm not going to let my own poor choices*). Усі вищеперераховані одиниці є мовними засобами епістемічного суб'єктного позиціонування у дискурсі (епістемічними стансовиражальними засобами).

Згідно когнітивної граматики Р. Ленекера, "лексика, морфологія та синтаксис формують континуум символічних одиниць, які слугують структуруванню

концептуального змісту висловлення з метою вираження думки" [545, с. 35]. Аналіз текстових фрагментів, у яких представлено МСР, дозволив нам виділити і систематизувати лексичні одиниці та граматичні структури, за допомогою яких в дискурсі ризику репрезентуються епістемічні позиції, що ґрунтуються на модальності. Епістемічні позиції, що ґрунтуються на модальності, реалізуються в МСР за допомогою модальних (*can, may, must etc*) і напівмодальних дієслів (*have to, ought to, etc*), сентенційних прислівників-інтродукторів (наприклад, *actually, surely, certainly, doubtfully, hardly etc*), а також граматичних конструкцій, які в термінах когнітивної граматики називають "конструкційними моделями" [545, с. 35] (детальніше див.: додаток В, таблиця 5.1).

Таким чином, актуалізація модального значення в епістемічному позиціонуванні відбувається за допомогою лексико-граматичного оформлення висловлення, яке визначає його модальність як виражене у висловленні ставлення суб'єкта до повідомлення, його/її точок зору, позицій, рівня впевненості у висловленій пропозиції та орієнтації стосовно предмета дискурсивного обговорення. Розмістимо проаналізовані нами модальні епістемічні позиції на осі епістемічного позиціонування:

Репрезентуючи свої суб'єктні позиції в медіа-дискурсі про ризики, автор передає інформацію щодо ставлення до проблеми з модальними оцінками. Для цього використовуються мовні засоби, за допомогою яких реалізуються вибрані ним/нею модальні значення на лексико-семантичному і семантико-синтаксичному рівні згідно його комунікативно-прагматичних цілей та установок. Ці засоби формують модуси повного (достовірного) і неповного (проблематичного) знання, що лежать в основі позицій впевненості і невпевненості.

5.1.3.2. Епістемічне позиціювання, що ґрунтується на евіденційності, набуває особливого значення у МСР, адже джерело походження інформації відіграє визначальну роль у створенні довіри між суб'єктами дискурсивної діяльності в макроконтекстних умовах медіа-дискурсу. Обговорюючи ризики, суб'єкти посилаються на джерело отриманої ними інформації – чи то думка експерта, плітки чи власний умовивід, що робить маркери евіденційності невід'ємним компонентом позиціювання.

На основі класифікації джерел отримання інформації, на яких ґрунтуються евіденційні значення [350, р. 240], виокремлено типи евіденційності, на яких базується епістемічне позиціювання в МСР: пряма (досвідна) і непряма (репортивна, інференційна, уявна).

У текстах засобів масової інформації, які слугували матеріалом для дослідження на цьому етапі, на відміну від безпосереднього спілкування суб'єктів в умовах комунікативної ситуації, пряма евіденційність, яка прирівнюється до досвідної, зустрічається нечасто (виявлено лише 432 випадки від загальної кількості 5075 фрагментів проаналізованого нами корпусу метакомунікативних ситуацій ризику, що складає близько 7 %). Така невелика кількість пояснюється тим, що представлені у ЗМІ факти зазвичай ґрунтуються не на особистому сенсорно-перцептивному досвіді людини – автора медіа-тексту, а є переказом зі слів інших людей, учасників ситуацій ризику, або базуються на вивідному (інференційному) знанні. Винятком є лише тексти персональних розповідей, які публікуються авторами-дилетантами в Інтернет-блогах, або використовуються медіа-виданнями для опису тих чи інших резонансних подій.

Досвідне епістемічне позиціювання базується на прямій евіденційності і передбачає репрезентацію інформації суб'єктом як продукту безпосередньо і свідомо здобутого ним досвіду. До досвідного належать (а) особисто-перцептивне позиціювання і (б) позиціювання очевидця (свідка).

Досвідне позиціювання актуалізується в МСР за допомогою займенників першої особи (I, we) та суб'єктно-предикатних конструкцій типу $I (we) + V_{t, itr}$

на позначення особистого сенсорно-перцептивного досвіду: (1) візуального (*see, eye, watch etc*), (2) аудитивного (*listen, hear etc*), (3) ментального (*realize, discover, understand etc*), (4) емоційного (*feel, joy, scare etc*).

Крім того, досвідні позиції маніфестуються мовцем тоді, коли він/вона виявляється єдиним (-ою), хто мав доступ до істинного стану речей, через власні суб'єктивні відчуття – психічні та фізичні стани, емоції, чуттєве сприйняття (досвід, безпосередньо пов'язаний з органами чуттів). Наприклад:

(5.7) "*I watched Newsnight last week and Question Time last night – everyone saying to varying degrees that MMR should be given to all (the liberal view was that it shouldn't be compulsory and not a duty)*" (Irving_BLOG)

У твердженні (приклад 5.3), взятому з приватної Фейсбук-сторінки популярної Британської блогерки Лінн Ірвін, де обговорювались ризики вакцинації, мовець сповіщає про свою епістемічну позицію, що ґрунтується на її особистому сенсорному (візуальному – *I watched*) досвіді. З метою посилення впливу на адресата мовець вживає узагальнюючий займенник *everyone*, що виконує функцію інтенсифікації епістемічного статусу суб'єкта позиціювання.

У наступному фрагменті (приклад 5.8) повідомляється про емоції (*frightening experience*) і згадки про фізичні відчуття (*have a vivid memory of having to lie*), що супроводжували суб'єкта позиціювання під час пережитої ним самим хвороби (*I had measles*). Суб'єкт позиціювання використовує при цьому референцію на власну пам'ять за допомогою прямої номінації *memory* з епітетом *vivid*, що трактується як інтертекстуальне посилення до власного досвіду – зіткнення двох шарів інтертекстуальності:

(5.8) "*I had measles as a child and it was a very frightening experience; I have a vivid memory of having to lie in a darkened room for several days, while anxious adults drifted in and out*" (ibid.)

Позиція СДД у прикладі 5.8 актуалізована у вигляді згорнутого наративу ("як я хворіла на кір"), з якого вилучено усі частини, окрім головної – (*I had measles*), а, відтак, порушується максима кількості інформації Г.П. Грайса [475], проте легко інферується імплікатура "я важко переносила хворобу".

До досвідної евіденційності також відносимо епістемічне позиціювання як представлення інформації, яку суб'єкт здобув шляхом власного досвіду, але володіє нею неексклюзивно, тобто вона доступна перцептивному сприйняттю інших суб'єктів за умови, що вони присутні у ситуації, що обговорюється (позиція спостерігача-очевидця). Наприклад:

(5.9) "*On the same trip to West Africa, I met more than a dozen men with hugely developed shoulders and withered legs – polio survivors, who propelled themselves on hand-driven wooden carts. It made me realise how lucky I am to live in a country where successful vaccination programmes have all but eradicated such diseases*" (Smith_ARTICLE 2).

У прикладі (5.9), взятому з офіційного блогу британської газети "Independent", йдеться про ризики вакцинації або її відсутності. Блогер розповідає про свою зустріч з людьми, які перехворіли на поліомієліт. Він на власні очі бачив цих хворих, але це не його особисті, ексклюзивно-індивідуальні перцептивні відчуття – за певних обставин свідком таких подій міг стати будь-хто інший. А ось висновки, які автор робить на основі побаченого – уже суто суб'єктивні, і можуть трактуватися як ЕП впевненості, виражена за допомогою пропозиційного предикату розумової діяльності *realize* (*It made me realise how lucky I am*).

Актуалізація досвідного позиціювання відбувається шляхом використання різноманітних мовних засобів (див. додаток В, таблиця 5.2), серед яких основними є суб'єктно-предикатні структури з:

1) займенниками першої особи (*I, we*) – індикаторами експерієнційної евіденційності та

2) лексикою, за допомогою якої описуються особисті сенсорно-перцептивні відчуття – візуальні (*to see, to eye, to watch*) й аудитивні (*to listen, to hear*), а також персонально пережиті емоції та почуття.

В англійській мові не знаходимо граматичного розмежування між позначенням емоційних станів, спричинених персональними відчуттями (суб'єктивно-перцептивна позиція) від станів, викликаних співпереживанням (співчуттям, емпатією) (позиція очевидця, свідка), наприклад:

(5.10) "*In the intensive care ward of a hospital in Sierra Leone, I once heard a young man moaning in agony. His body was going into spasms and I was shocked to discover that he was suffering from tetanus*" (Smith_ARTICLE2)

Дієслово *to hear* у прикладі (5.10) вжито на позначення не особистого досвіду, а вражень суб'єкта, який лише спостерігав за стражданнями іншої людини, тобто був свідком описаних подій. Той факт, що **позицію очевидця (свідка)** доцільно відносити до групи досвідного позиціювання, підтверджується використанням суб'єктом релевантної лексики для емоційного змалювання болю, що відчував його візаві (*man moaning in agony*", "*body was going into spasms*"), і для передачі власних почуттів, що переживались у той момент ("*I was shocked to discover*"). У наведеному прикладі епістемічна суб'єктна позиція тісно переплетена з афективною (*was shocked to discover*), що свідчить про емпатійне співпереживання мовця як очевидця подій з особою, про фізичні страждання якої розповідається. Таке співвідношення або навіть нашарування епістемічної та афективної позицій створює враження того, що мовець здатний відчувати всю глибину почуттів експерієнцера, тобто вказує на те, що його епістемічна позиція – досвідна (експерієнційна), хоча й має лише засвідчений, а не особисто перцептивний характер.

Отже, епістемічне позиціювання у дискурсі ризику, яке ґрунтується на досвідній евіденційності і є частиною ЕП впевненості – це дискурсивне конструювання, невід'ємною частиною якого є сам мовець, котрий створює враження власної щирості, очевидності істинності пропозиції, а також упевненості у її змісті. На осі "епістемічного позиціювання" досвідна евіденційність розміщена справа, у кутку "впевненості", ближче до модальності достовірного знання:

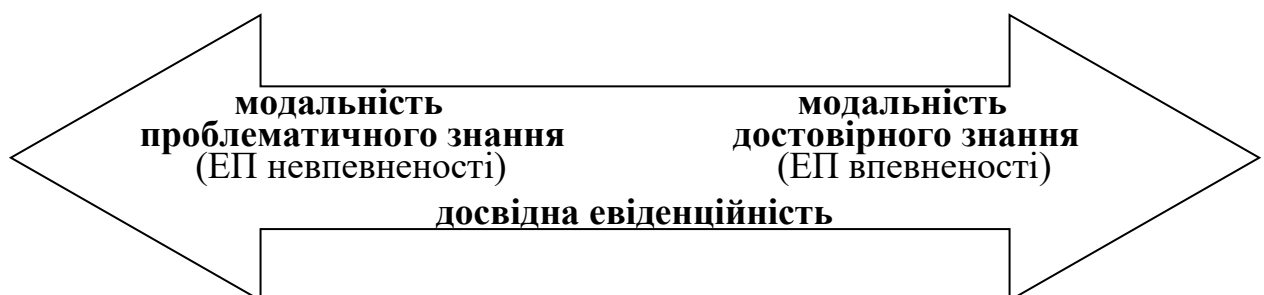

Рис. 5.2 Вісь епістемічного позиціювання
(модальність + досвідна евіденційність)

Засоби вираження **непрямої**, або недосвідної евіденційності (див. додаток В, таблиця 5.2) в метакомунікативній ситуації ризику, навпаки, широко представлені (у близько 90 % випадків від загальної кількості проаналізованих прикладів) і слугують способом ідентифікації джерела походження інформації. Журналіст зазвичай передає точку зору конкретних осіб на ту чи іншу проблему або посилається на повідомлення інших видань чи новинних агентств. Розглянемо шляхи дискурсивної актуалізації непрямої евіденційності на прикладах статей, взятих з британської газети "Daily Mail".

(5.11) "*This week it was revealed that authorities in the U.S. may be on the verge of granting approval to the world's first GM fish, the Aquabounty salmon, which has its genes altered so that it grows twice as fast as a normal fish*" (Wallace_ARTICLE)

(5.12) "*Resistance to those who wish to manipulate what we eat and drink is giving way to collision*" (ibid).

(5.13) "*Only yesterday, the Roslin Institute in Edinburgh, a pioneering centre of biotechnology, announced it had produced a GM piglet, "Pig 26", through a new process of mutation called 'gene editing'" (ibid).*

У прикладі (5.11) автор повідомлення відкрито не називає джерело, яке оприлюднило інформацію (*it was revealed*), використовуючи при цьому безособову пасивну конструкцію. У прикладі (5.12) посилання на джерело інформації реалізується за допомогою генералізованого займенника *those* – у реченні "ті, хто хоче маніпулювати нашим харчуванням" ("*those who wish to manipulate*") імплікується уряд, що володіє владою вирішувати, яким повинен бути раціон громадян.

На відміну від попередніх двох речень, у прикладі (5.13) автор чітко згадує походження інформації, про яку йдеться у його повідомленні, прямо називаючи інституцію (*the Roslin Institute in Edinburgh*), котра зробила публічну заяву (*announced*) щодо генетично-модифікованих поросят. Спостерігаємо, що в різних фрагментах вжито мовні засоби вираження різного ступеня непрямої евіденційності: (а) засоби вираження непрямої евіденційності з референцією до джерела інформації; (б) засоби вираження непрямої евіденційності, у яких не вказане джерело походження інформації.

Розглянемо виокремлені нами різновиди епістемічного позиціювання в МСР, що ґрунтується на непрямій евіденційності: репортивне (переказувальне та цитативне), інференційне й уявне.

Репортивна евіденційність, на протигагу екперієнційній, реалізується тоді, коли суб'єктом передаються чийсь слова, переказуються висловлені кимсь іншим думки. Відповідно, під час **репортивного позиціювання**, йдеться про знання, що не здобуті суб'єктом безпосередньо з власного досвіду, а репрезентуються ним як свідчення того, про що йому/їй стало відомо від інших. Прямо або опосередковано посилаючись на авторів, які визначені джерелом повідомлення, суб'єкт позиціювання намірено чи мимовільно солідаризується або відмежовується від цього джерела. Таким чином, в репортивному позиціонуванні закладено інгерентну інтерсуб'єктивність, яку в найширшому розумінні можна трактувати як встановлення стосунків між точками зору (позиціями) для наступного прагнення досягти узгодженої позиції [326, с. 50]

Репрезентація чужого мовлення може бути прямою (цитуювання) та непрямую (переказ суті чийогось висловлення). Відповідно, репортивне позиціювання ділиться на два підвиди – переказувальне і цитативне.

Переказувальне позиціювання актуалізується в англomовному дискурсі за допомогою мовних засобів різного ступеню грамадикалізації, основними з яких є непряме мовлення у формі складнопідрядних речень з прийменниковим зв'язком, інфінітивних зворотів, парентез і модальних дієслів. У мовному оформленні переказувальних позицій спостерігається зсув часового і просторового дейксису, заміни займенників та узгодження часів – йдеться про дію, яка відбувалася раніше, наприклад:

(5.14) *US Secretary of State John Kerry warned Russia on Sunday that it risked losing its seat among the prestigious Group of Eight nations, as well as economic turmoil and sanctions, over the Ukraine crisis. (<http://news.yahoo.com/russia-risks-losing-g8-membership-over-crimea-us-142455936.html>)*

У наведеному фрагменті описується українсько-російська криза, у зв'язку з якою, зі слів Держсекретаря США Джона Керрі, Росія ризикує втратити місце

серед вісімки найсильніших світових держав. Порядок слів, ужиті займенники, дейксис та узгодження часів у наведеному реченні цілком відповідають вимогам до граматичного оформлення непрямого мовлення.

Переказувальна ЕП уводиться шляхом використання предикатних конструкцій з дієсловами типу *say, tell, answer, announce, reply, remark, retort, inform, warn* etc. Наприклад:

(5.15) *While disconnected, students complained of feeling depressed, lonely, bored and less focused. They also complained of physical withdrawal symptoms such as headaches, feeling fidgety and hearing phantom ringing. Yet even students who hated the experiment said they liked certain aspects of it* (Jeffries_ARTICLE).

Репрезентація переказувальних ЕП у дискурсі передбачає експліцитну номінацію попередніх мовців(-я), повідомлення яких передається. Однак існує чимало випадків, коли використовуються так звані "евіденційні маркери" [583, с. 71], за допомогою яких суб'єкт має можливість посилатися на когось, не називаючи конкретної дії, пов'язаної з мовленням, і переказуючи інформацію як продукт чийогось попереднього висловлення, без обов'язкового згадування оригінального автора. До евіденційних маркерів переказувальної ЕП належать лексичні одиниці типу "*according to...*", "*as for...*", та пасивні форми дієслів "*as it was mentioned*", "*it was offered*", etc. Наприклад:

(5.16) "*As for the psychologists at the clinic, the treatment focuses on teaching meditation and mindfulness, going on hikes and being physically active as well as teaching basic life skills the patients often lack*" (Lewis_ARTICLE).

Переказувальна ЕП конструюється за допомогою евіденційних форм *as for..., according to...*, які не специфікують інформацію як продукт дискурсивних дій певних осіб, а імпліцитно вказують на те, що інформацію здобуто від когось іншого. Наприклад:

(5.17) "*According to the study, the most difficult form of media for the students to give up was the mobile phone – specifically the smart phone*" (ibid).

У прикладі (5.17) автор повідомлення не називається конкретно, а лише згадується певне (*the*) "дослідження" (*the study*) як джерело інформації.

Окрім переказувальної, репортивна ЕП може бути представлена цитуванням чужих слів, що здійснюється за допомогою передачі прямого мовлення. Такий різновид репортивної ЕП називаємо **цитативною**. У наведених нижче прикладах (5.18, 5.19) йдеться про ризики звикання до мобільних телефонів. Автор повідомлень, на які посилається мовець (суб'єкт позиціонування), називається чітко, по імені, і його слова вводяться за допомогою дієслова *said*, що є характерним для цитування прямого мовлення.

(5.18) *"It's like the Swiss army knife of the mobile phone. You can do everything on it and its available 24/7," said Susan Moeller, director of the IMCPA.*

(5.19) *"In the detox period, they are anxious and unhappy. But by the end of the three weeks, the brain begins to put back the neurotransmitters for dopamine and they start to relax and feel better, happier," said Hilarie Cash, executive director of reStart (Chauhan_ARTICLE).*

Займаючи репортивну епістемічну позицію, мовець одразу проводить чітку демаркацію між собою та джерелом/автором повідомлення, яке він ретранслює, приписуючи походження інформації іншим, і певною мірою відмежовуючись від неї. Таким чином, прагматоричний ефект, якого прагне досягти мовець, займаючи репортивну ЕП, полягає у тому, щоб зняти з себе особисту відповідальність за правдивість запропонованої інформації. У конструюванні репортивної ЕП фокус евіденційності зміщено з мовця як активного суб'єкта на агента дії як об'єкта мовлення, тому вона розміщена на осі епістемічного позиціонування ближче до досвідної, все ще знаходячись близько до точки "впевненості":

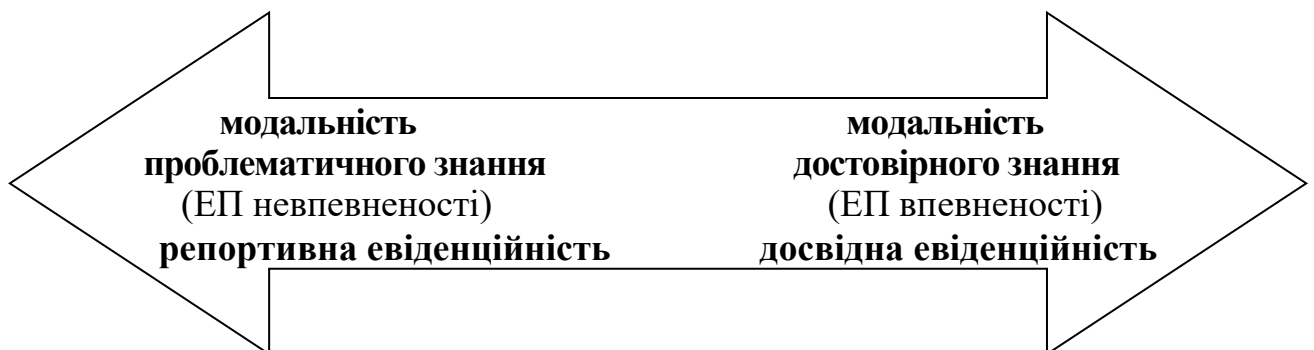

Рис. 5.3 Вісь епістемічного позиціонування (модальність+репортивна евіденційність)

Під **інференційним** типом епістемічного позиціювання розуміємо репрезентацію інформації у вигляді умовиводу, сформованого учасниками комунікації в процесі інтерпретації отриманих повідомлень. Така позиція займається на основі отримання вивідних даних у процесі обробки інформації, відомої з контексту ситуації, з попередніх мовленнєвих дій, з досвіду спілкування, накопиченого людиною впродовж життя, соціокультурних знань і т. ін.

Інференційне позиціювання ґрунтується на "вивідному знанні", яке не обмежується інференцією, а значною мірою перетинається з поняттями імплікації, пресупозиції, логічного умовиводу, внутрішнього контексту, фонових знань [685]. Інференція визначається як "розумова операція, в результаті якої людина здатна вийти за межі буквального / дослівного значення, одиниць, роздивитися за мовними формами більше змісту і визначити, що з них впливає, використовуючи досвід буденної свідомості" [700, с. 33]. Інференція реалізується з опорою на широке коло мовних і енциклопедичних знань, які можна представити у вигляді основних структур, прийнятих в когнітивній лінгвістиці (фрейм, сценарій, категорія і т. ін.). О.С. Кубрякова пропонує розмежувати поняття "логічний умовивід" і "інференція". На її думку, інференція розуміється як операція буденної свідомості, що ґрунтується на здогадках, досвіді, інтуїції. Раціональна у своїй основі, інференція водночас не настільки пов'язана з формальними способами доведення істини, як логічний умовивід [150, с. 410].

Так, на відміну від умовиводів, інференції можуть базуватись як на логічних висновках, так і на контекстній інформації, соціокультурних знаннях, нормах і принципах комунікативного впливу [174, с. 125]. У зв'язку з цим інференції поділяються на формально-логічні (дедуктивні) та ймовірнісно-індуктивні. Формально-логічні інференції ґрунтуються на тому чи іншому умовиводі і не зникають під впливом контексту [174]. Ймовірнісно-індуктивні інференції мають прагматичну природу, тому вони не реалізуються згідно формальної логіки, а кваліфікуються як висновок, що веде до ймовірного або просто "правдоподібного" пояснення. Їх можна трактувати як своєрідне

відображення екології динамічного розвитку дискурсу, що виявляється у вигляді постійної інтерсуб'єктної взаємодії інтерпретацій, висновків, асоціацій, здогадок, їх адаптації і модифікації згідно з внутрішніми і зовнішніми умовами ситуації спілкування [685, p. 232].

Інференційне позиціювання актуалізується у дискурсі, коли мовець використовує різноманітні типи інформації для формування власних висновків як продукту своєї інтелектуальної діяльності. Інференційна ЕП є суб'єктивним конструктом, оскільки обов'язково включає непряму референцію до логічного ходу думки мовця, до процесу суб'єктивного формування значень. Фактор суб'єктивності визначає мовне оформлення цього типу позиції СДД. Вона виражається тими самими засобами, що й епістемічна модальність: модальними дієсловами (*can, may, must, could, might, should*), напівмодальними дієсловами (*ought to, be to, be going to etc.*), прислівниками (*apparently, possibly, evidently, surely etc.*) і дієсловами ментальної дії типу "*know*", "*think*", "*believe*" etc. Наприклад:

(5.20) "*Personally, I'm 100 % convinced that regular cell phone use constitutes serious, long term and even short term health risks and dangers simply because there is too much science conducted by the brightest and the least-financially invested in these technologies to suggest otherwise*" (Cohen_ARTICLE).

У прикладі (5.20) суб'єкт репрезентує свою інференційну ЕП за допомогою прислівника *personally* і модального предиката *to be convinced*, за допомогою яких виражається впевненість в істинності висловленої ним пропозиції. Однак мовець не зупиняється на гіперболізованій експлікації стовідсоткової певності (*I'm 100 % convinced*), а далі розтлумачує хід своєї думки. Неодноразово порушуючи максимум кількості, він підкріплює власні твердження використанням гіперболи, форм найвищого ступеня порівняння і антитези: *too much science, the brightest and the least-financially vested*. Автор повідомлення не лише висловлює власне бачення проблеми, індексує себе як суб'єкта позиціювання (*personally*), а ще й пояснює витoki цих інференцій, вказуючи на пресупозиції (*regular cell phone use constitutes serious, long term and even short term health risks and dangers*) та створюючи ефект псевдоінтертекстуальності (*there is too much science conducted*).

Відмінності у вживанні мовних засобів для репрезентації інференційної ЕП продиктовані суб'єктивним ставленням мовця до висловленої ним самим пропозиції, що складає основу для формування його епістемічної позиції, а саме: його знання про предмет мовлення, впевненість у істинності висловлення, відданість (*commitment*) його епістемічній валідності. Наприклад, уживання *must* (приклад 5.21) вказує на високий ступінь упевненості мовця у вірності його інференцій стосовно ризику використання мобільних телефонів:

(5.21) *When there is mega bucks involved they will always hide the truth and ignore the risks for the sake of profit. I don't trust them and neither should anyone else, this must be the next asbestos* (Cohen_ARTICLE_commentary_Jon).

Натомість, виражаючи сумнів, у схожих позиціювальних твердженнях мовець використовує модальні дієслова *could*, *may* або *might* (приклади 5.22, 5-23, 5.24):

(5.22) *Recent developments suggest the world's increasing use of the internet could be affecting more than just the part of the brain relied on for memory* (Cohen_ARTICLE_commentary_Clarke).

(5.23) *Time spent online for sexual pursuits may be an indicator of other problems that exist in users' lives, or may even create further dependence, according to the study's authors* (Cohen_ARTICLE_commentary_Jef).

(5.24) *It might be a good idea for the doctor to demand payment for all the six shots up front* (Cohen_ARTICLE_commentary_Luton).

За допомогою модальних дієслів *could*, *may*, *might* мовці маніфестують свої інференційні ЕП, за допомогою яких виражають невпевненість у запропонованих пропозиціях.

У прикладі (5.25), наведеному нижче, мовець сам аналізує мовне оформлення інференційних позицій своїх співрозмовників (*There's that word again, "Could". It appears in so many DM headlines*), критикуючи надмірне вживання модального дієслова *could*, що навіть для пересічної людини асоціюється з непевністю у власних твердженнях (*It usually means they are either guessing or reporting some very dodgy research*).

(5.25) *There's that word again, "Could". It appears in so many DM headlines. It usually means they are either guessing or reporting some very dodgy research. But it serves it's purpose of scaring people. I reckon mobile phones have saved thousands of lives by summoning help or warning of disaster (ibid_commentary_Poppy).*

Інференційна ЕП свідчить не стільки про силу віри суб'єкта у правильність власних тверджень, скільки про те, що знання мовця (його епістемічний статус) оцінюються ним самим і його партнерами по комунікації не лише згідно доступних їм зовнішніх доказів, а й стосовно притаманної йому внутрішньої компетенції і розумових здібностей. Інферування як виведення логічних висновків дозволяє комунікантам оцінити якість фонових знань один одного і простежити історію питання, повідомлення про яку не включене у висловлення. Місце інференційної позиції на шкалі епістемічного позиціонування уже ближче до модальності проблематичного знання, а, отже, до епістемічної позиції невпевненості:

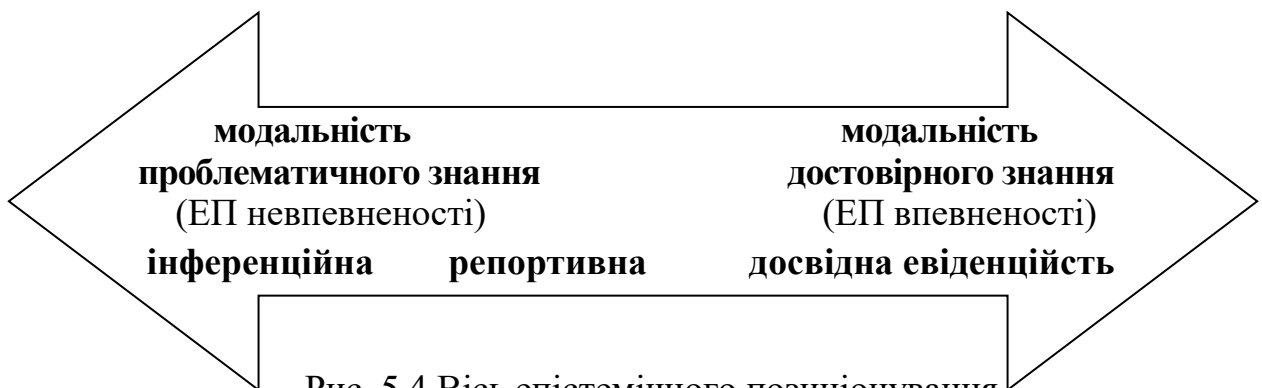

Рис. 5.4 Вісь епістемічного позиціонування
(модальність + інференційна евіденційність)

Усі вищеописані ЕП (досвідна, репортивна, інференційна), що ґрунтуються на евіденційності, передбачають репрезентацію мовцем знань, отриманих ним / нею шляхом власного перцептивного досвіду (досвідна), з якихось інших джерел (репортивна) або шляхом логічних умовиводів (інференційна). Уявне (*imaginative*) позиціонування суттєво відрізняється від вищеперерахованих ЕП тим, що за допомогою нього інформація представлена як відбиток видуманого світу літературної історії, або ж події змальовуються гіпотетично. Мовне оформлення уявної ЕП відбувається без посилання на джерело отримання мовцем інформації. Автор повідомлення, що займає уявну ЕП, дійктивно

розміщує інформацію довкола вигаданої (іноді казкової, нереальної) історії, а тому вона сприймається як даність, навіть якщо слухачу зрозуміло, що насправді такого не існує (наприклад, *unicorns, magic caps, flying carpets, golden hair etc.*)

У дискурсі ризику існує ціла низка засобів, які уможливають ідентифікацію цієї позиції у дискурсі. Передусім це стосується дейксису як індикації просторово-часових параметрів комунікації – займаючи уявну ЕП, мовець розміщує дейктичний центр за межами репрезентацій реального світу – у світі уявному, почасти навіть не змінюючи граматичної структури оповіді згідно зі зміною дейксису, наприклад: *"In another world..." "Adventures in Wonderland", "Will the world REALLY end on December 21 2012?"*. Іноді конструювання уявної ЕП сигналізується конвенційними виразами типу *"Once upon a time..."*, що функціонально переносять читача (слухача) у нереальний казковий світ, навіть, якщо насправді суб'єкт намагається вказати, що йому невідомі ні місце, ні час події, про яку він розповідає, а зовсім не вигадує казкових історій.

Уявна ЕП використовується мовцями для розповіді про досвід інших людей і події, до яких самі мовці непричетні, і які не обов'язково трапились, або можуть трапитись насправді, а є лише продуктом уяви автора повідомлення. Основним прагматичним ефектом, що створюється уявною ЕП, є дистанціювання суб'єкта від подій, що ним описуються.

У прикладі (5.26) автор конструює уявну ЕП, припускаючи, що публікації, які з'являються на телеканалі "Russia Today" і в газеті "The Independent", підривають британський устрій життя. Пояснюється це, на думку автора, тим, що власниками цих мас-медіа є російські олігархи. Інакше кажучи, суб'єкт позиціювання створює імагінативні (гіпотетичні) пресупозиції, активуючи їх засобами хеджування, генералізації, негативної ввічливості і шляхом порушення Грайсових максимумів кількості і якості:

(5.26) *For whatever reason, instead of the old Radio Moscow, it is obvious that the Russians have been propagating and peddling black propaganda and all kinds of conspiracy theories to the rest of the World, and "Russia Today" as well as*

"The Independent" are the obvious two vehicles to do that. I would not be too surprised if a certain journalist for a certain third newspaper is in fact a Russian and an old Soviet agent all along! (Chivers_ARTICLE)

Використання евіденційних маркерів епістемічної позиції впевненості ("it is obvious", "are the obvious...") вказують на інтенцію автора посилити довіру читача до неперевірених тверджень. Словосполучення "чорна пропаганда" і "всілякі теорії змови" (*peddling black propaganda and all kinds of conspiracy theories*) активують імплікатури стосовно того, що росіяни уособлюють небезпеку для всього світу, займаючись недозволеною пропагандою (*Russians have been propagating*).

Автор усвідомлює уявність (несправжність, імагінативність) власних припущень, що вербалізовано ним самим у наступному реченні *"I would not be too surprised if a certain journalist for a certain third newspaper..."*. Засоби хеджування – "невідомо з якої причини" (*For whatever reason*), "я б не був здивованим" (*I would not be too surprised*), порушення максими кількості при використанні лексичних одиниць з семантикою непевності "якийсь журналіст у якійсь газеті" (*certain journalist in a certain newspaper*), а також використання речення з нереальною умовою (*I would not be too surprised if...*) слугують засобами відсилання до пресупозицій автора як підґрунтя його інференцій, що ґрунтуються на фантазіях, а не на логічних умовиводах або вивідному знанні.

Конструюючи уявну ЕП, суб'єкт може користатися усіма тими самими мовними засобами, що і для мовного втілення досвідної та інференційної ЕП. "Міфічність" інформації, поданої за допомогою уявної ЕП закладена не в референційному чи конотативному, а в прагматичному значенні висловлення.

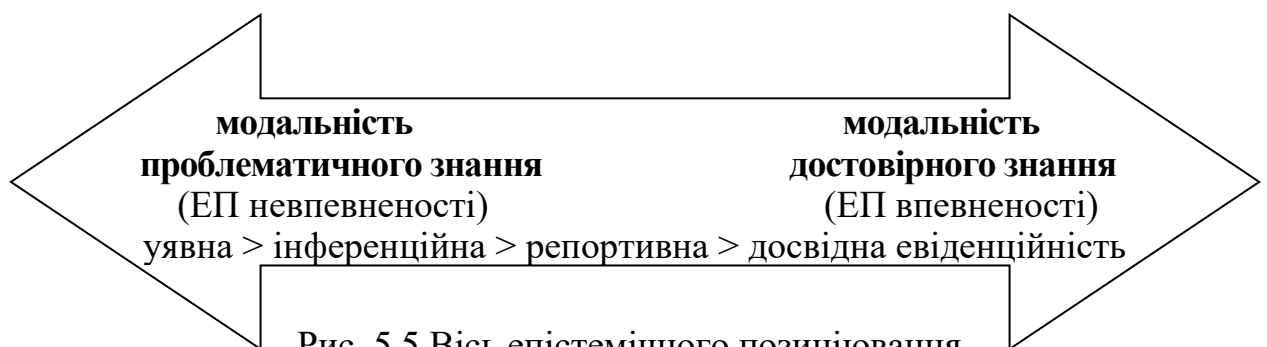

Рис. 5.5 Вісь епістемічного позиціювання
(модальність + уявна евіденційність)

Отже, епістемічне позиціювання, що ґрунтується на евіденційності, – це прагматично і контекстуально вмотивована дискурсивна діяльність, яка реалізується в дискурсі за допомогою різноманітних стансовиражальних мовних засобів. Якщо в ЕП, що ґрунтуються на модальності, виражена пропозиційна установка мовця щодо інформації, поданої у його висловленні, то ЕП, котрі ґрунтуються на евіденційності, вказують на джерело отримання інформації. Звичайно, таке розмежування доволі штучне і здійснене для зручності лінгвістичного аналізу маркерів ЕП. У ситуаціях реального спілкування всі ці позиції тісно взаємопов'язані і рідко зустрічаються в "чистому" вигляді.

Позиція СДД в МСР залежить не лише від суб'єктивних факторів, що асоціюються з модальністю та евіденційністю (епістемічне позиціювання), а й від безпосередніх обставин інтеракції, від бажання мовця відстоювати своє право на володіння інформацією, чи, навпаки, відмежуватися від неї, а також від емоцій, з якими пов'язана його позиціювальна діяльність та оцінок, винесених на основі цих емоцій (афективне позиціювання).

5.1.4. Співвідношення афективної й епістемічної оцінок ризику в МСР. Знаходячи підстави для афективної оцінки, суб'єкт позиціювання покладається як на емоції, так і на евіденційність як джерело отримання інформації про ризик. Формулюючи свою афективну позицію в метакомунікативній ситуації ризику, суб'єкт сам вирішує, чи взяти на себе відповідальність за виражену оцінку, чи приписати походження оцінки іншому джерелу (пряма/непряма евіденційність). Так, афективна оцінка, маніфестована у складі стансу, може базуватися на емоціях і знаннях про ситуацію, отриманих суб'єктом позиціювання з особистого досвіду, а може репрезентувати знання й емоції інших учасників комунікації.

Суб'єктивна оцінка ризику, імпліцитно виражена в реченні "якби я не стрибнув, то, можливо, так і застряг би в "мушлі незнання", намагаючись вберегтися від вибору / рішень" (*If I hadn't jumped, I probably would be stuck in my "ignorant shell" trying to secure myself with my choices / decisions*),

ґрунтується на прямій (досвідній) евіденційності – оповідач стрибнув, а, отже, висловлює судження щодо ризику з цілком визначеним оцінним значенням, причому позитивним.

Твердження, оформлене у вигляді умовного речення, не виключає, однак, і альтернативного розвитку ситуації – "якби не було прийняте рішення ризикнути, то непізнаною залишилася б радість від стрибка" (*if* слугує простороконструювальним елементом, що вказує на різні гіпотетичні шляхи розвитку ситуації ризику). Володіючи знаннями щодо описаної ситуації, автор розповіді усвідомлює, що відмова від ризику – це своєрідний захист (виражено за допомогою метафори "мушля незнання" – *ignorant shell*) від можливих невдач, однак він наважився на ризик і отримав винагороду – позитивні емоції (*so many joys of life*), що в кінцевому підсумку й дозволило йому сформуванню своєї АП. При цьому, однак, прислівник *probably* маркує епістемічну позицію невпевненості, що ґрунтується на модальності недостовірного знання, і слугує індикатором змикання ЕП з АП. Позначення суперечливих емоцій і ймовірнісних епістемічних оцінок вказує на нерішучість автора як поміркованого суб'єкта (*Homo Prudens*), котрий все ж наважується на ризик, перетворюючись на *Homo Periclitaturus* (ризикуючого суб'єкта).

Походження оцінки також може бути приписане іншим особам: "багато людей вважають..." (*Many people consider*). Використовуючи імпліковану інтертекстуальність, посилаючись на чийось думку, що за формою є репортивною евіденційністю, оповідач закріплює власну проризикову позицію. Проте у цьому разі автором не вказуються імена суб'єктів оцінювання, а, навпаки, намірено чи випадково використовується узагальнююче-безособове "*many people*". Незгода з чужою позицією СДД, експліцитне чи імпліковане протиставлення її власному стану і своїм емоціям слугує засобом реконтекстуалізації – розміщення однієї дискурсивної практики в межах іншої, що відображає корелятивні зв'язки між учасниками соціальної взаємодії та їхніми позиціями.

Крім афективних оцінок, що ґрунтуються на особисто пережитих емоціях, або спираються на ставлення інших людей, в МСР оцінка як частина позиції СДД іноді виводиться з абстрактного джерела (експертних даних, результатів

дослідження, публікацій тощо). У цьому разі оцінювання апіорно позбавлене емоційності. Посилання на джерело здійснюється за допомогою конкретної (експліцитної) референції, вираженої за допомогою ввідних конструкцій типу "according to..." "As X mentioned...", "As for X...", або дієсловами, що позначають дію мовлення – "X said", "X mentioned" etc, наприклад:

(5.27) *According to psychologists at the clinic, the treatment focuses on teaching meditation and mindfulness, going on hikes and being physically active as well as teaching basic life skills the patients often lack* (Facebook_ARTICLE).

(5.28) *Philip Tam, a psychiatrist and president of Network for Internet Investigation and Research Australia (NIRRA), says he doubts that internet addiction is a mental disorder in and of itself* [ibid].

У прикладі 5.27, маніфестуючи свій станс щодо ризику звикання до Інтернету за допомогою ввідної конструкції "according to...", суб'єкт позиціювання посилається на позицію спеціаліста (*psychologist*) з метою підкріплення довіри до власного стансу. У фрагменті 5.28 мовець не лише чітко зазначає професійну належність людини (*a psychiatrist and president of Network for Internet Investigation and Research Australia (NIRRA)*), на чию експертну думку він спирається, а й називає повне ім'я цієї особи (*Philip Tam*), що трактується нами як цитативна евіденційність. Апеляція до авторитетного стансу, що покладена в основу позиціювання у цьому разі, створює підґрунтя для бажаних для автора ймовірно-індуктивних інференцій.

Симптоматично, що показники конкретної референції у будь-яких її модифікаціях є характерними для конструювання позицій СДД в МСР, причому використовуються вони як дилетантами, так і медіаторами й експертами. Це пояснюється загальною подієвою невизначеністю та гіпотетичністю ситуації ризику взагалі та залежністю динаміки розвитку цієї ситуації від позиціювальних дій усіх її суб'єктів зокрема, що вимагає від них додаткового підтвердження правильності обраних стансів.

Таким чином, позитивне/негативне ставлення суб'єкта до предмета мовлення, представлене тією чи іншою позицією СДД, включає такі його/її соціокогнітивні та прагмакомунікативні дії:

- 1) дескрипція емоцій, викликаних у суб'єкта позиціювання комунікативною ситуацією, про яку йдеться;
- 2) оцінка / сформована позиція у вигляді судження щодо дій і поведінки людей – учасників комунікативної ситуації, що описується;
- 3) оцінка / сформована позиція у вигляді судження щодо фактів, подій, процесів, стосовно яких репрезентується суб'єктна позиція.

Отже, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності в МСР – це соціосеміотичний конструкт, у якому не просто репрезентуються знання, емоції, почуття, оцінки і ставлення суб'єкта стосовно предмета мовлення та інших суб'єктів, а завдяки якому конструюються моделі соціального і морального порядку, закладаються поняття норми і відхилення, розуміння корисного і шкідливого, пропонуються моделі поведінки, варті визнання чи осуду. Ключовим аспектом риторичної та ідеологічної функціональності афективного позиціювання в метакомунікативній ситуації ризику є формування в аудиторії позитивного чи негативного ставлення щодо ризиків, подій або їх учасників.

Відповідно, у фокус дослідника позиціювання суб'єкта в МСР потрапляють прагмариторичні ресурси та позиціювальні стратегії, завдяки яким автор досягає своїх цілей, що і буде предметом нашого розгляду у наступному підрозділі.

5.2. Прагмариторичні особливості конструювання ідентичностей суб'єктів у метакомунікативній ситуації ризику

Займаючи позицію щодо комунікативної ситуації ризику як предмета мовлення, коментуючи вчинки або наміри ризиканта – учасника цієї ситуації, суб'єкт-спостерігач МСР намагається досягти власних цілей, використовуючи певні дискурсивні стратегії. До реалізації цих стратегій залучаються численні стансовиражальні засоби, за допомогою яких передаються найрізноманітніші відтінки ставлення суб'єкта МСР до проблеми, котра обговорюється.

Природа стратегій позиціювання в МСР ускладнена нелінійністю зв'язків між соціальними й індивідуальними мотивами і цілями суб'єктів цієї ситуації,

а також розмаїттям контекстних і ситуативних чинників. Унаслідок цього виникає певна різнопорядковість виділених позиціювальних стратегій і нерівновага прагматичних ресурсів, використаних суб'єктами дискурсивної діяльності для їх актуалізації. Проте у вивченні реалізації стратегій особливої ваги набуває "не так інвентаризація усіх можливих мовно-мовленневих та інтеракційних ознак, що слугують засобами об'єктивації стратегічного значення, як виявлення їх зв'язків із стереотипним використанням цих стратегій" [305, с. 208].

Стратегічне конструювання соціальних ідентичностей суб'єктами МСР відбувається в макросоціальних ситуативних умовах, що водночас не відміння наявності і важливості індивідуальних ідентичностей суб'єктів позиціювання, які виявляються як визначена сукупність характеристик (серед яких і суб'єктні позиції), притаманних дискурсивній поведінці індивіда з огляду на мікросоціальні чинники.

Характеристики позиціювання роблять ідентичність суб'єкта дискурсу самототожною і відмінною від інших. Так, наприклад, у персональній розповіді суб'єктом дискурсивної діяльності конструюється індивідуальна ситуативна ідентичність суб'єкта, схильного до ризику (*Homo Periclitaturus*) або обережного, несхильного до ризику суб'єкта (*Homo Cautus*) та колективна ідентичність дилетанта. У той час, як в метакомунікативній ситуації аналітичної медіа-статті суб'єкти репрезентують лише колективні ідентичності, які складаються з ідентифікувальних ознак, що відносять суб'єкта позиціювання до певної соціальної категорії: організації, інституції, класу, нації, етносу, культури і т. ін.

5.2.1. Епістемічно-афективна природа стратегій позиціювання. Якщо індивідуальні відмінності можуть частково пояснюватись психологічними і біологічними особливостями індивідів, то колективні оцінки й позиції залежать від шляхів та інтенсивності комунікування інформації щодо ризиків у суспільстві. Своєю чергою, ці колективні позиції впливають на персональне сприйняття й інтерпретації ризику, що не існують у вакуумі, а "виростають" із соціодискурсивної взаємодії між усіма учасниками комунікації, в процесі якої суб'єкти обмінюються знаннями, емоціями і конструюють,

поновлюють або утверджують соціальні стосунки між собою. Знання, таким чином, набувають соціальної ваги [424, с. 86], оскільки "здобуваються, виражаються, приймаються і передаються в дискурсі та інших формах соціальної інтеракції" [424, с. 86], стаючи "символічним капіталом" окремих соціальних груп [384].

В умовах МСР дискурсивна поведінка суб'єктів позиціювання не спонтанна, а заздалегідь підготовлена й чітко організована. Суб'єкти-спостерігачі здійснюють стратегічне планування своїх позиціювальних дій і конструюють ідентичності експерта, дилетанта або медіатора. В основі вибору ними позиціювальних стратегій лежить співвідношення епістемічного й афективного аспектів оцінювання як одного з векторів соціодискурсивного акту позиціювання.

Саме в ситуації ризику, як ні в якій іншій, особливого значення набуває баланс між раціональними й емоційними оцінками цієї ситуації або між епістемічним та афективним компонентами позиціювання. Людина тим бурхливіше й емоційніше реагує, чим менше вона знає про ситуацію. Таким чином, афективний (суб'єктивно-емоційний) компонент її стану в ситуації ризику переважає над епістемічним за умови браку поінформованості, і навпаки – достатня обізнаність мотивує індивіда до епістемічних (раціональних) оцінок і стриманого поведіння. Дисбаланс афективного й епістемічного складників, безперечно, впливає на підбір дискурсивних стратегій і тактик, котрі використовуються суб'єктами метакомунікативної ситуації ризику. А, відтак, дизайн стратегічної дискурсивної поведінки суб'єктів у МСР продиктований, з одного боку, їх відмінними прагматичними цілями, а, з іншого, асиметрією епістемічного і афективного складників у структурі їх позицій СДД.

Назвемо, слідом за відомим американським соціолінгвістом Джоном Херітеджем, коефіцієнт диспропорції між епістемічними статусами експерта і дилетанта "**епістемічним градієнтом**" стану [495, с. 7], а дефіцит балансу між їх афективними реакціями позначимо як "**афективний градієнт**" позиції СДД. Епістемічний градієнт (EG) складається зі знання (K_n – *knowledge*) та їх впевненої подачі (A_s – *assertiveness*). Компонентами афективного

градієнта (AG) є емоції (Em – *emotion*) та особисте ставлення (Att – *attitude*). Відтак, виведемо формули, які лежать в основі дискурсивних стратегій позиціонування суб'єктів у МСР:

(1) Суб'єкт-експерт: $EG > AG = Kn(+)\text{As}(+) > Em(-)\text{Att}(-)$

(2) Суб'єкт-дилетант: $EG < AG = Kn(-)\text{As}(-) < Em(+)\text{Att}(+)$

(3) Суб'єкт-медіатор: $EG \langle \rangle AG = Kn(+)\text{As}(+) \langle \rangle Em(+)\text{Att}(+)$.

У позиціювальних стратегіях суб'єкта-експерта (1) епістемічний градієнт (EG) вищий від афективного (AG), оскільки знання (Kn+) і впевнена їх маніфестація (As+) переважають над емоціями (Em-) та особистим ставленням (Att-). У стратегіях суб'єкта-дилетанта (2) афективний градієнт (AG) сильніший від епістемічного (EG), через те, що брак знання (Kn-) і пов'язана з цим недоліком невпевненість у власних твердженнях (As-) стимулює інтенсивніший вияв емоцій (Em+), причому особисте ставлення (Att+) не приховується, а, навпаки, підкреслюється у мовленні і, таким чином, стає промінянтним. І, нарешті, в стратегіях суб'єкта-медіатора (3) афективний і епістемічний градієнти більшою чи меншою мірою збалансовані.

Афективно-епістемічна асиметрія стосується не лише рівня знань суб'єкта щодо предмета взаємодії та пов'язаної з цим емоційності, а й нерівного розподілу прав і обов'язків щодо отримання цих знань. *Суб'єкт-експерт* в метакомунікативній ситуації ризику не просто володіє вищим епістемічним статусом, а й всіляко демонструє його, спрямовуючи всі свої прагматичні зусилля на досягнення визнання іншими суб'єктами інтеракції його епістемічної домінантності. Водночас в ідентичності колективного *суб'єкта-дилетанта* дисбаланс епістемічного й афективного компонентів схиляється в інший бік: дилетантам властиві інтенсивні вияви емоцій і експлікація персонального ставлення до ризиків, а не їх раціональні оцінки.

Суб'єкт-медіатор позиціонує себе як особу, що володіє достатнім рівнем знань про предмет дискурсивної взаємодії, проте демонстративно відсторонюється від особистого залучення до подій. У деяких випадках медіатор стає на бік масового споживача медіа-продукту, позиціонуючи себе як недостатньо обізнаного і доволі емоційного учасника комунікації. Загалом

позиціюванню суб'єкта-медіатора властива тенденція до стратегічної збалансованості між епістемічним та афективним компонентами позиціювання, аби, з одного боку, продемонструвати обізнаність щодо предмета мовлення, а, з іншого, створити враження зацікавленого і дбайливого громадянина, якому не байдужі переживання пересічних людей.

На основі епістемічно-афективних формул нами виокремлені позиціювальні стратегії, на яких ґрунтується дискурсивна поведінка суб'єктів у МСР, що і буде предметом аналізу в наступному підпункті роботи.

5.2.2. Стратегії позиціювання суб'єктів в англomовній метакомунікативній ситуації ризику. На думку В.Є Чернявської, комунікативна стратегія – це "поняття вищого рівня комунікативної ієрархії, найзагальніше серед інших схожих понять" [322, с. 46]. Під комунікативною стратегією, до яких належать і стратегії позиціювання, ми розуміємо певну магістральну лінію мовленнєвої поведінки, обрану мовцем задля досягнення комунікативних завдань і прагматичної мети інтеракції, при розробці якої враховуються умови, в яких протікає комунікація. Р. Водак розглядає комунікативну стратегію як "план практик (включно з дискурсивними), застосованих для досягнення певної соціальної, політичної, психологічної чи лінгвістичної мети" [692, с. 3]. Аналіз комунікативних стратегій дозволяє простежити рух мовців до своєї мети, що зайвий раз доводить динамічність дискурсу.

Класифікуючи комунікативні стратегії, дослідники традиційно виділяють такі ієрархічно-організовані групи як загальні й окремі стратегії, основні й допоміжні, глобальні і локальні, макростратегії і мікростратегії. Вивчення позиціювальних стратегій у цій роботі дозволило виділити у кожній з них низку підтипів, які, своєю чергою, реалізуються за допомогою певних (подекуди тих самих) риторичних прийомів і тактик особливої прагматичної спрямованості. Таким чином, виокремлені стратегії об'єднані не за ступенем їх важливості, а розподіляються на певну кількість однопорядкових підгруп.

У таблиці 5.1. узагальнено стратегії позиціонування суб'єктів, що в МСР конструюють ідентичності "дилетант", "експерт" і "медіатор":

Таблиця 5.1

Стратегії позиціонування в метакомунікативній ситуації ризику

Ідентичність	Мета, яка визначає стратегію	Позиціювальні Стратегії		Формула стансу
1	2	3		4
Дилетант	Демонстрація та обґрунтування своєї суб'єктної позиції	Стратегії самопозиціонування	Епістемічної самооцінки	$EG < AG =$ $Kn(-)As(-) < Em(+), Att(+)$
			Само-виправдання	
			Само-заспокоєння	
		Стратегії позиціонування щодо інших суб'єктів	Оцінки епістемічного статусу інших	
			Критичної недовіри	
			Звинувачувальна	
Експерт	Мовленнєвий вплив на реципієнта (масового адресата)	Стансовстановлювальні стратегії	Маніфестації	$EG > AG =$ $Kn(+), As(+), Em(-), Att(-)$
			Легітимізації	
		Контактовстановлювальні стратегії	Ієрархізації	
			Мітігація	

1	2	3		4
Медіатор	Посередництво між соціальними інституціями	Стратегії евокації	Драматизації ризиків	EG <> AG = Kn(+) <i>As</i> (+)<>Em(+) <i>Att</i> (+)
			Активації пильності	
	Стратегії ревокації	Мінімізації ризиків		
		Присипляння пильності		

Формування суб'єктних позицій в МСР варіюється залежно від типу ідентичностей, які конструюються: в експертних позиціях домінує епістемічна (раціональна) оцінка, в той час як дилетанти базують свій вибір на афективних (емоційних) оцінках. Що стосується медіаторів, то дизайн їх епістемічно-афективних оцінок не має чітко визначеної структури і залежить від прагматичних цілей суб'єкта-медіатора, які щоразу інші. Прагмариторична мета суб'єкта-експерта в МСР відмінна від мети суб'єкта-дилетанта. Відповідно, вони по-різному репрезентують обрані ними позиції і використовують відмінні дискурсивні стратегії позиціювання. Їх дискурсивна поведінка відрізняється специфічною репрезентацією предметної області спілкування, вживанням різних засобів оцінки ризиків і різних прагмариторичних ресурсів обґрунтування вибору. Крім того, експерти й дилетанти використовують відмінні соціолінгвістичні прийоми узгодження власних суб'єктних позицій з позиціями реципієнтів. Проаналізуємо детальніше усі вищезазначені стратегії, залежно від ідентичностей, які конструюються суб'єктами метакомунікативної ситуації ризику.

5.2.2.1. Стратегії суб'єкта-дилетанта. Оскільки комунікативна стратегія – це спосіб реалізації задуму мовця [692, с. 4], вона передбачає відбір фактів і їх подачу у певному висвітленні з метою впливу на інтелектуальну й емоційну сферу реципієнта. Так, насамперед потрібно визначитись, хто є адресатом суб'єкта-дилетанта в МСР і в чому полягає його/її мета. Основною

читацькою аудиторією пересічних людей, що репрезентують свої позиції щодо ризиків у персональних розповідях або он-лайн коментарях, є інші суб'єкти-дилетанти. Висловлюючи своє ставлення до ризиків, вони прагнуть донести власну позитивну або негативну позицію щодо предмета обговорення. Цим предметом може бути: (а) сам ризик; (б) інші суб'єкти-дилетанти та їх позиції; (с) експерти, які почасти уособлюють зацікавлену сторону конфлікту: державу, медичні або комерційні установи, ЗМІ.

Позиції суб'єктів-дилетантів є переважно (у 95 %) критичними, якщо стосується медичних, політичних і екологічних ризиків, і помірно критичними (~ 60 %), якщо йдеться про ризик у сенсі сміливості й азарту. Матеріал стосується насамперед ризикованого вибору, який доводиться робити суб'єкту-дилетанту в ситуаціях, пов'язаних зі здоров'ям, а саме: ризики вакцинації, ризики захворювання на рак, ризики використання Інтернету і мобільних телефонів, а також ризики вживання в їжу генно-модифікованих продуктів.

Дискурсивні стратегії позиціювання, що використовуються суб'єктом-дилетантом в ситуації ризику, ми поділили на дві основні групи: стратегії самопозиціювання і стратегії позиціювання щодо інших комунікантів.

А. Стратегії самопозиціювання, спрямовані на оцінку власних здійснених або запланованих рішень і вчинків, розділяються на стратегію епістемічної самооцінки, стратегію самовиправдання і стратегію самозаспокоєння.

А-1. Стратегія епістемічної самооцінки. Шляхом використання стратегії епістемічної самооцінки суб'єкт-дилетант МСР не просто конструює свою епістемічну позицію щодо предмета мовлення й узгоджує її з позиціями інших учасників інтеракції, а, по суті, визнає власний низький епістемічний статус, що закладено у самій назві, підібраній для цього суб'єкта – "дилетант".

Прагматична мета і риторичний ефект дискурсивної поведінки дилетанта, що стратегічно утверджує свою некомпетентність, а подекуди й невігластво, полягає у намаганні перекласти відповідальність за свої необачні вчинки на будь-кого іншого – ЗМІ, державу, лікарів, експертів і т. ін. Хоча іноді за допомогою цієї стратегії мовець прагне донести до суспільства і владних еліт, що необхідно більше зусиль прикладати до того, аби пересічні громадяни

мали кращий доступ до знань та інформації. Прагматориторична актуалізація стратегії епістемічної самооцінки в дискурсі ризику відбувається шляхом застосування тактик експліцитного і прихованого визнання свого низького епістемічного статусу.

Тактика експліцитного визнання свого низького епістемічного статусу або недостатньої поінформованості щодо ризику полягає у неприхованому, а подекуди навіть демонстративному зазначенні недостатнього рівня знань щодо ризику. Вона реалізується в МСР за допомогою прямої номінації відсутності або браку знань про предмет мовлення:

а) в заперечних синтаксичних конструкціях, наприклад:

(5.29) *Therefore, I did not make an informed decision in choosing whether or not to vaccinate my children;*

(5.30) *I had never been given information regarding the risks and side effects of vaccination by my family doctor;*

(5.31) *I had no idea that childhood vaccines could harm babies;*

б) у ввідних стансовиражальних клаузах:

(5.32) *In my ignorance, I have handed over my beautiful baby for her second dose I had no idea that childhood vaccines could harm babies;*

(5.33) *In fact, I was never informed that I had a choice in choosing to vaccinate or not (Cohen_ARTICLE_commentaries).*

У наведених вище прикладах суб'єкт позиціювання репрезентує свій "ігнорантний" епістемічний станс, використовуючи при цьому лексичні засоби і граматичні структури, в яких емпізується ця необізнаність: "*I had no idea*", "*I had never been given information*", "*I did not make an informed decision*", "*In my ignorance*", "*I was never informed*".

Тактика прихованого визнання власного невігластва полягає в імпліцитному зазначенні браку знань стосовно ризику, як предмету позиціювання. Вона реалізується в непрямих мовленнєвих актах за допомогою:

а) риторичних запитань:

(5.34) *"It's what you do, right?"*

(5.35) *"And if vaccination does not protect you, then why do it?"*

б) розділових запитань:

(5.36) *"You do what doctors and baby health clinics tell you and what your parents and media advise you to do, don't you?"*

в) імперативних конструкцій (закликів, наказів, прохань):

(5.37) *"Let's allow everyone to inform themselves and make up their own minds"; Let's consider this: I'll propose a new product that will revolutionize daily life as you know it.*

г) критичних зауважень:

(5.38) *There's so much kept from the public it's scary*

д) літоти:

(5.39) *"I can't say I believed in vaccination, but I had it done anyway".*

(Cohen_ARTICLE_commentaries).

Як спостерігаємо у всіх наведених вище прикладах, суб'єкт-дилетант завуальовано встановлює позицію невігласа за допомогою непрямой номінації шляхом використання риторичних та розділових запитань, літот, імперативних конструкцій та критичних зауважень.

А-2. Стратегія самовиправдання полягає у вживанні дискурсивних ресурсів, за допомогою яких мовці намагаються відшукати розуміння у своїх реципієнтів, домогтися їх схвалення або хоча б пом'якшення негативних оцінок своєї поведінки в ситуації ризику. Стратегія самовиправдання може бути **про-активною** – використовувється до того, як людина приймає рішення ризикувати, або **ре-активною** – у вигляді дискурсивного реагування на вже здійснені ризиковані дії.

Про-активний варіант стратегії самовиправдання застосовується тоді, коли йдеться про прагнення суб'єктів обґрунтувати свій вибір у ситуації ризику наперед – до того, як рішення "за" або "проти" ризику буде прийняте. У цьому разі мовець намагається змінити очікування і антиципації своєї читацької аудиторії щодо можливих невдач або успіхів при прийнятті ризику, а, відтак, трансформувати її позиції щодо ризику.

Для мовного оформлення проактивно налаштованих позиціювальних тверджень характерне використання майбутнього часу та умовних конструкцій, наприклад:

(5.40) *"If you are really concerned for your children, these reports will help you to know that you are NOT worrying needlessly. When you buy a phone you must ask the retailer to test the SAR value, (Specific Absorption Rate. This is the strength of radiation penetrating one inch into your body). Every phone is dangerous and some more than others. Microwave radiation is attracted to every living being and thing, as they all contain moisture. With all the GPS, spy and other satellites above us, and not forgetting the millions of phone masts continuously irradiating our planet, could this be a reason why icebergs are melting? Global warming? Climate change? Or mobile phone technology? I know my answer"* (Wolchover_ARTICLE_commentary).

У наведеному вище фрагменті, автор повідомлення виражає свою позицію щодо ризику використання мобільних телефонів. Назвемо її "застережною позицією" не схильного до ризику суб'єкта (Homo Cautus), котрий не лише висловлює занепокоєння власним здоров'ям, а й закликає своїх читачів до обережності (*If you are really concerned for your children, these reports will help you to know that you are NOT worrying needlessly*). При цьому позиціювальні висловлення автора доволі категоричні й емоційні.

На переважання афективного позиціювання над епістемічним вказує риторичний **прийом емфатизації**, що реалізується шляхом використання великих літер як графічного засобу емоційного підсилення (*NOT*), і низки риторичних запитань "*Global warming? Climate change? Or mobile phone technology?*", на які відразу ж дається відповідь самим автором – "я знаю свою відповідь" (*I know my answer*). У цьому висловленні міститься інформація про маніфестовану суб'єктом позиціювання епістемічну позицію впевненості, що ґрунтується на модальності достовірного знання (*I know*). Присвійний займенник *tu* слугує сигналом підкресленої суб'єктивізації твердження і допускає конфронтацію висловленого твердження з потенційним станом справ.

Ужитий автором повідомлення риторичний **прийом генералізації** ("*Every phone is dangerous*") у цьому разі не характеризує винятково стратегічну поведінку дилетанта, оскільки вона властива для позиціонування як суб'єктів-дилетантів, так суб'єктів-експертів і суб'єктів-медіаторів у дискурсі ризику. Мається на увазі, що люди взагалі схильні до узагальненого коментування власних оцінок щодо ризиків: "кожен телефон небезпечний", "всі знають" і т. ін. ("*Every phone is dangerous*") задля створення ефекту видимої (*apparent*) об'єктивності власних позицій.

У своєму **ре-активному** варіанті стратегія самовиправдання використовується суб'єктами-дилетантами, які бажають постфактум дати пояснення своїм необачним діям і знайти для них виправдання. Використовується у разі перегляду й обговорення негативних наслідків ризикованих дій. Наприклад:

(5.41) *I had to be on a cellphone for over an hour for a work-related dispute. I had a headache, fatigue, schizoid reactions that lasted a few days. I limit my time on the phone to a few minutes now. We have a 300 minute per month plan and have never exceeded it (ibid.).*

Суб'єкт позиціонування (жінка) у наведеному фрагменті розповідає про свій негативний досвід, пов'язаний з інтенсивним використанням мобільного телефону (*I had to be on a cellphone for over an hour*), перекладаючи відповідальність на компанію, в якій вона працювала. Твердження щодо негативного характеру її особистого досвіду, оформлене за допомогою досвідної евіденційності (*I had a headache, fatigue, schizoid reactions*), переносить реципієнта до іншої когнітивної області – роботи в телефонній компанії. Така мовленнєва поведінка спрямована на те, щоб ефективно побудувати нові або активізувати відомі моделі ситуації ризику, пов'язавши їх з небезпеками й особливостями певних професій.

Уживаючи модальне дієслово *to have to* з деонтичним значенням примусу, необхідності дії, вона дає зрозуміти, що це був вимушений, а не добровільний вибір. Таким чином, шляхом звинувачення конкретного

роботодавця в недобросовісності здійснюється негативна презентація усіх компаній мобільного зв'язку загалом і виправдання себе, як жертви – суб'єкта ризику не по своїй волі.

Автор наголошує, що усвідомлення небезпек, пов'язаних з активним використанням мобільного телефону, змусило її переглянути власні звички (*I limit my time on the phone to a few minutes now*) і мінімізувати час, що проводиться на зв'язку (*We have a 300 minute per month plan and have never exceeded it*). За допомогою узгодження часів (дієслова в Past Indefinite "had to be" "had" "lasted" замінюються дієсловами в Present Indefinite "limit" "have") та використання маркера темпорального дейксису *now* суб'єкт вказує на відмінності своєї поведінки у різних фазах сценарію комунікативної ситуації ризику (фаза ризику протиставляється пострізиковій фазі), яка є предметом мовлення в умовах МСР.

А-3. Стратегія самозаспокоєння спрямована на те, щоб приборкати страх і тривогу, яка в будь-якому разі супроводжує ризиковані дії або наміри суб'єкта ризику. Усвідомлюючи можливу небезпеку, але не будучи цілковито впевненою у своїх знаннях щодо неї, людина доволі часто все ж вирішує ризикувати. Людям властиво заспокоювати самих себе, вірячи у те, що ризики використання мобільного телефону чи Інтернету не перевищують його вигод, як і знаходити спокій у аутопереконуванні, що хтось інший ризикує постраждати від мобільного опромінення, стати залежним від Інтернету, але не ми і т. ін. З метою заспокоєння самих себе і своїх близьких суб'єкти-дилетанти використовують тактики наміреного ігнорування небезпеки, покликання на авторитетні джерела інформації і тактику солідаризації з іншими суб'єктами.

У наведеному нижче прикладі, за допомогою прямої номінації "неіснуючі катастрофи" (*non-existent catastrophies*), суб'єкт використовує **тактику наміреного ігнорування небезпеки**, висловлюючи своє ставлення до ризику використання мобільних телефонів.

(5.42) *Seriously, folks, it's been well established that the frequencies involved in cell phone technology, as well as the strength of the energy involved in the process,*

are well below any harmful effects for humans. This media love of alarm-ringing over non-existent catastrophies would be comical if not so dangerous. "Anything for a catchy story" seems to be the rule... (Kabat_ARTICLE_commentaries).

Актуалізуючи стратегію самозаспокоєння, суб'єкт позиціювання послуговується також **тактикою покликання на авторитетні джерела інформації**, що реалізується за допомогою репортивної (як переказувальної, так і цитативної) евіденційності. Це можуть бути згадки про попередні дослідження, які доводять безпеку тих продуктів, які обговорюються – "чітко встановлено ..." (*it's been well established the frequencies involved in cell phone technology, as well as the strength of the energy involved in the process, are well below any harmful effects for humans*), посилення на думки експертів (*according to...*) або на засоби масової інформації (*On April 2, 2014 the NYT published a report into the Fukushima disaster*).

Уживання безособових синтаксичних структур (*it's been well established*) характерне для реалізації тактики покликання на авторитетні джерела інформації дилетантами, що пояснюється їхньою недосконалою обізнаністю і ненадійністю джерел, на які вони покликаються. На епістемічну невпевненість суб'єкта також вказують маркери модальності проблематичного знання: "Seriously", "seems to be...". Крім того, поряд з референцією до епістемічних авторитетів, суб'єктам-дилетантам для самозаспокоєння властиво звинувачувати ЗМІ у панікерстві і любові до перебільшень – "медіа обожнюють здійсмати тривогу" (*media love of alarm-ringing*).

Популярна серед дилетантів **тактика солідаризації** спрямована на те, щоб вибудувати дружні стосунки (хай і віртуальні) зі співрозмовниками і знайти у них підтримку своїм твердженням. У наведеному фрагменті вона слугує скороченню соціальної дистанції між комунікантами і реалізується шляхом використання фамільярної форми звертання "folks".

У наступному прикладі (5.43) тактика солідаризації, актуалізована за допомогою інклюзивного займенника "we", об'єднана з риторичним прийомом генералізації, що виявляється як заклик суб'єкта позиціювання до "усіх" (*all*) людей – користувачів автотранспорту розділити його епістемічну позицію:

(5.43) *We all know that cars are dangerous, we all know that driving is risky, but we continue to drive them. The staggering death toll that results from auto-related accidents is something we choose not to dwell on. (Murray_ARTICLE).*

Спільні знання автомобілістів про ризики кермування автомобілем, що виражено за допомогою узагальнюючого "всі" – "ми всі знаємо..." (*We all know that cars are dangerous, we all know that driving is risky*), протиставляються їх спільному рішенню не зважати на ці ризики (*but we continue to drive them*). Риторика оформлення цього твердження – використаний паралелізм і анафоричний повтор в ініціальной клаузі, – сигналізує імплікатуру "ми всі ризикуємо за кермом, і все ж свідомо обираємо цей ризик".

Автор повідомлення ідентифікує себе, з одного боку, як члена спільноти суб'єктів-автолюбителів, схильних до ризику (*Homo Periclitaturus*), а з іншого, – як одного із суб'єктів-дилетантів, котрі, з метою самозаспокоєння, не бажають ні думати про небезпеки, ні обговорювати їх (*auto-related accidents is something we choose not to dwell on*). Приналежність до цих груп маркується інклюзивним займенником "we". Емоційна метафора "*The staggering death toll*" вказує на переважання афективного компонента над епістемічним, що характерне для позиціювання дилетантів.

Б. Стратегії позиціювання дилетанта щодо інших спрямовані на оцінку дій інших суб'єктів в ситуації ризику. До цієї групи належать стратегія оцінювання епістемічного статусу інших суб'єктів, стратегія критичної недовіри і звинувачувальна стратегія. Незважаючи на всі намагання суб'єктів з ідентичністю "експерти" встановити епістемічну домінантність в дискурсі ризику, проаналізований матеріал доводить, що пересічні громадяни недооцінюють рівень компетентності експертів, не довіряють їх науковим висновкам і подекуди звинувачують в заангажованості і нечесності.

Б-1. Стратегія оцінювання дилетантом епістемічного статусу партнерів по комунікації. Суб'єкт позиціювання в ситуації ризику конструює власні епістемічні позиції на основі знань, отриманих з найрізноманітніших джерел, іноді суперечливих і конкуруючих між собою. Серед них – власний досвід

(досвідна евіденційність), а також інформація, отримана з підручників, книг та засобів масової інформації (репортивна та інференційна евіденційність). Суб'єктами передачі знань можуть виступати спеціалісти (експерти), журналісти (медіатори) та інші пересічні користувачі (дилетанти). Так, у процесі позиціювання людина стає суб'єктом оцінки знань, отриманих найрізноманітнішими шляхами. У прикладі 5.44 суб'єкт конструює свою позицію СДД стосовно ризику використання мобільного телефону, не довіряючи інформації, що пропонується численними науковцями, дослідниками цієї сфери:

(5.44) *Anyone who does NOT think cell phones are a significant hazard should just keep on using them. I don't care about those folks anyways. Personally, I'm 100% convinced that regular cell phone use constitutes serious, long term and even short term health risks and dangers simply because there is too much science conducted by the brightest and the least-financially vested in these technologies to suggest otherwise* (Mercola_BLOG_commentaries).

За допомогою **прийому генералізації** та репортивної евіденційності (непряме цитування, виражене узагальнювальним займенником *anyone*), автор "від себе" виражає епістемічну позицію колективного суб'єкта-дилетанта, з якою сама починає полемізувати: "будь-хто, хто не вірить, що мобільні телефони – це значна небезпека, повинні просто продовжувати ними користуватися" (*Anyone who does NOT think cell phones are a significant hazard should just keep on using them*). Таким чином, використовуючи **прийом імпліцитної інтертекстуальності**, суб'єкт позиціювання "фреймує" станси і "голоси", які не збігаються з її власним. Використання великих літер, графічного стилістичного засобу емпатичного виділення (*NOT*), слугує інтенсифікації протиставлення суб'єктних позицій. Себе, таким чином, автор персональної розповіді до цієї групи дилетантів не включає і зауважує, що до тих людей їй байдуже (*I don't care about those folks anyways*).

Репрезентація позиції СДД у наведеному вище фрагменті має суб'єктивний і категорично-асертивний характер, що не є притаманним для позиціювання дилетантів, які, навпаки, зазвичай демонструють невпевненість у своїх висловленнях і знаннях. Використовуючи такі дискурсивні маркери епістемічної

позиції впевненості як *"personally"*, *"I'm 100 % convinced"* суб'єкт одночасно репрезентує свою критичну позицію стосовно самого ризику використання мобільних телефонів (*regular cell phone use constitutes serious, long term and even short term health risks and dangers*) і стосовно інших суб'єктів-дилетантів, які ними користуються (*Anyone who does NOT think cell phones are a significant hazard*). Натомість, щодо експертів (науковців) мовець займає доволі схвальну позицію, називаючи їх дослідження *"найрозумнішими і найменш фінансово-зацікавленими"* (*"there is too much science conducted by the brightest and the least-financially vested in these technologies"*).

Прийомом, що активно застосовується дилетантами для реалізації стратегії оцінювання дилетантом епістемічного статусу інших дилетантів є **іронізування**. У прикладі 5.45 автор повідомлення репрезентує оцінки епістемічних позицій інших суб'єктів щодо мобільних телефонів за допомогою мовно-стилістичного засобу вербальної іронії:

(5.45) *'Vast numbers of people are using mobile phones and they could be a time bomb of health problems' – the key word here is "could". Phones "could" cause hurricanes, tornadoes, and the earth to spin out of orbit. But unless there is proof that they "do" we should not be worrying about all the "could" in the world (Mercola_BLOG).*

Прямим цитуванням ймовірного висловлення уявного візаві (цитативна евіденційність – *'Vast numbers of people are using mobile phones and they could be a time bomb of health problems'*) уводиться пропозиція стосовно ризиків використання засобів мобільного зв'язку, а також створюються інтертекстуальні зв'язки з позиціями інших суб'єктів, з якими автор розповіді не погоджується.

У висловленні (*the key word here is "could"*) автор експліцитно вказує на проміантне значення слова *could*, намагаючись звернути увагу читача на епістемічну некомпетентність ЗМІ і маніпулятивне нагнітання суспільної тривоги, коли йдеться про ризики. Таким чином, мовець не лише дає негативну оцінку знанням представників мас-медіа, а й закликає колег-дилетантів не скорятися маніпулятивній істерії і керуватися здоровим глуздом (*But unless there is proof that they "do" we should not be worrying about all the "could"*

in the world). За допомогою повторного вживання модального дієслова "could" зі значенням модальності проблематичного знання, сигналізується пропозиційно-оцінна пресупозиція щодо протилежності позицій СДД і одночасно здійснюється контроль над увагою й інтерпретаціями реципієнтів, що трактується нами як **тактика риторичного підсилення**.

Б-2. Стратегія критичної недовіри. Узгоджуючи власні позиції СДД зі стансами інших суб'єктів дискурсивної діяльності в метакомунікативній ситуації ризику, суб'єкт-дилетант може висловлювати до них недовіру. За допомогою використання цієї стратегії відбувається маніфестація критичного ставлення до позицій експертів, інших пересічних громадян (неспеціалістів, дилетантів), а також – до інституцій та організацій, залучених до продукції товарів/послуг/ явищ, що несуть загрозу виникнення ризиків, або розповсюдження інформації про них.

Стратегія критичної недовіри реалізується в мовленні суб'єктів позиціювання за допомогою експліцитних та імпліцитних мовних засобів. Так, наприклад, у судженні, наведеному в прикладі (5.46), суб'єкт неприховано виражає свою недовіру до вакцинації (*I can't say I believed in vaccination*). Використана при цьому літота слугує мовно-стилістичним засобом непрямой предикації, функція якого полягає у пом'якшенні категоричності твердження, і трактується нами як **тактика риторичного послаблення**:

(5.46) *I can't say I believed in vaccination. I knew nothing about it, but had it done anyway* (Sarah_STORY_commentaries).

Уживання літоти вказує на те, що, незважаючи на критичне ставлення, мовець все ж наважується на вакцинацію (*but had it done anyway*), визнаючи, однак, що його знання недостатні (*I knew nothing about it*) для того, щоб зважити і оцінити всі її ризики. **Приєм протиставлення**, реалізований за допомогою сполучника *but*, виконує у цьому реченні кілька прагмариторичних функцій. З одного боку, за допомогою контрасту структурується інформація потрібним для суб'єкта позиціювання чином. А, з іншого боку, модулюється ситуація ризику, в якій простежується конфлікт інтересів.

У прикладі (5.47) невдоволення поведінкою опонентів (у цьому разі – це урядовці, представники медичної галузі, яка проводить щеплення громадян) і критичне ставлення до їх позиції вербалізоване у критичних зауваженнях з використанням оцінних предикатів з негативною семантикою (*irresponsible, immoral, unethical*):

(5.47) *"It is an irresponsible, immoral and unethical position to take with the lives of other people's children as well as your own".* (Cohen_ARTICLE_commentaries).

У прикладі 5.48, замість вербалізованої критичної оцінки дій компаній-виробників вакцин для щеплень як агентів ризику, у позиціонульньому судженні імплікується їх нечесність:

(5.47) *When there is mega bucks involved they will always hide the truth and ignore the risks for the sake of profit. I don't trust them and neither should anyone else, this could be be the next asbestos* (Wolchover_ARTICLE_commentaries).

Пресупозиція "фармацевтичні компанії приховують правду щодо ризиків вакцинування" виводиться з прямого твердження про їх непорядну поведінку, вербалізованого в клаузі "*they will always hide the truth and ignore the risks for the sake of profit*", а також з повідомлення суб'єкта про власну недовіру до них (*I don't trust them*). Узагальнюючий прислівник *always* використаний для того, аби показати, що маніфестована позиція не стосується якогось окремого унікального випадку, а здатна підкріпити загальну суспільну думку (прийом генералізації). За допомогою дієслова зі значенням деонтичної модальності *should* автор закликає інших користувачів розділити його станс і не довіряти (*neither should anyone else*) експертним висновкам, які пропонуються цими компаніями, оскільки, на думку цього мовця, вони недостовірні і фінансово-заангажовані (*there is mega bucks involved*). Вираз *mega bucks*, що належить до розмовної лексики, є мовним засобом реалізації **тактики солідаризації**, за допомогою якої автор розповіді намагається встановити довірливі стосунки з адресатом. Використовуючи модальний вираз "це міг би бути наступний азбестос" (*it could be the next asbestos*), мовець порівнює вакцину до азбестоса,

надаючи їй таких же небезпечних, шкідливих ознак. Цим він реконтекстуалізує ситуацію, про яку пише, переносячи її в новий контекст, що асоціюється з іншими подіями.

У наступному фрагменті (5.48) пряма номінація критичної позиції СДД – "рівень параноїї і пропаганди навколо цієї теми" (*The level of paranoia and propaganda surrounding the topic*) – стосується не самого ризику вакцинації, а інформації, яка розповсюджується у ЗМІ:

(5.48) *The level of paranoia and propaganda surrounding the topic just makes parents who have children who have been damaged by vaccination, more suspicious of the official lines* (Sara_STORY).

На думку автора, такі необачні публікації сіють паніку в суспільстві і провокують виникнення негативного ставлення батьків до профілактичних щеплень (*makes parents who have children who have been damaged by vaccination, more suspicious of the official lines*), що, своєю чергою, стимулює виникнення нових ризиків. Таким чином, вона маніфестує свій станс не стосовно самого ризику щеплення, а стосовно медіа, як агента соціосеміотичного впливу на суспільну свідомість, творення спільних значень, уявлень і вірувань.

У прикладі (5.49), наведеному нижче, предметом критичного зауваження суб'єкта позиціювання знову стає неадекватне висвітлення проблеми вакцинації у суспільних медіа:

(5.49) *The trouble with press reports is that they highlight one individual study, which the general public then assumes must be right and mass panic ensues* (Cohen_ARTICLE_commentary).

Пряма номінація цієї проблеми – "біда преси" (*The trouble with press reports is...*), безпосередньо пов'язана з наміреним моделюванням суспільної свідомості, соціальних значень і оцінок щодо ризику (*general public then assumes must be right*), що в подальшому стають причиною панічних настроїв (*mass panic ensues*). **Тактика емпфазування**, зреалізована у псевдорозщепленій граматичній структурі "*the trouble... is that*", націлена на ефективніший контроль над увагою реципієнта, привернення його / її уваги до проблеми.

У фрагменті (5.50) суб'єкт репрезентує свою критичну позицію стосовно "некритичного" мислення інших суб'єктів-дилетантів, які, на його думку, не повинні цілковито довіряти тому, що пропонують ЗМІ:

(5.50) I wonder why so many readers have trouble with contradicting articles? This is a newspaper site. It reports 'news'. If the DM printed an article last week based on a study that said mobiles were safe and then this week prints one based on a different report, then so be it. It's their job. You, as intelligent readers, are supposed to take the information and make your own judgments. You might even do a little of your own research in order to come to a decision that you can live with (Cohen_ARTICLE_commentary).

Експлікуючи своє критичне ставлення до колег-дилетантів, мовець одночасно імплікує негативну оцінку інформації, яка подається в медіа. У своєму твердженні "*This is a newspaper site. It reports 'news'*" автор повідомлення дає зрозуміти читачеві, що Інтернет-сайтам газет апіорно не можна довіряти, оскільки вони продукують "новини" в лапках. Поширення неперевіреної і недостовірної інформації взагалі і стосовно ризику використання мобільного телефону зокрема – це їхня робота (*It's their job*).

Звертаючись до споживачів цих новин, автор використовує пряме звертання *you* та аксіологічно-навантажений епітет "розумні читачі" (*You, as intelligent readers*). Високо оцінюючи епістемічний статус своїх адресатів, він водночас імплікує, що читачам не годиться сліпо довіряти газетам, а "вносити судження" (*make your own judgments*) і "приймати обґрунтовані рішення, які базувалися б на власних дослідженнях" (*You might even do a little of your own research in order to come to a decision that you can live with*).

Висловлюючи свою позицію СДД, автор повідомлення використовує численні засоби епістемічного позиціювання, серед яких модальні дієслова і вирази (*to be supposed to, might, can*), дискурсивні маркери епістемічного стансу "*I wonder*", мовні засоби репортивної евіденційності (*based on a study that said, prints one based on a different report*).

Б-3. Стратегія звинувачення використовується мовцем з метою узгодження своїх позицій СДД з позиціями інших учасників інтеракції.

Звинувачування можуть стосуватися різних суб'єктів комунікації в ситуації ризику: від виробників продуктів і товарів, що несуть ризики для суб'єкта позиціювання до експертів та інших дилетантів, з позицією яких мовець не погоджується і чію поведінку оцінює негативно. Наприклад:

(5.51) *The unvaccinated compromise herd immunity and put vaccinated people at risk too. At least make a basic effort to understand the science involved* (Sara_STORY_commentary).

У висловленні (5.51) об'єктом позиціювання виступає не ризик, а люди, які, відмовляючись від вакцинації, не лише самі стають суб'єктами і агентами ризику ("*compromise herd immunity*"), а й створюють ризики для інших членів суспільства ("*put vaccinated people at risk too*"). Станс, маніфестований автором повідомлення, можна назвати "звинувачувальною позицією СДД", що маркується узагальнюючим дієприкметником "нещеплені" ("*The unvaccinated*"), за допомогою якого автор називає своїх опонентів. Серед мовних засобів, за допомогою яких суб'єкт позиціювання висловлює свою позицію, і які прямо чи опосередковано пов'язані з моделюванням суспільної свідомості, уявлень і оцінок в ситуації ризику, експлікація ймовірних результатів поведінки "нещеплених" в ситуації ризику, прислівниковий зворот *at least*, що підсилює зневажливий тон імперативу – "зробіть мінімальне зусилля, аби зрозуміти" (*make a basic effort to understand*).

У фрагменті, наведеному нижче, автор репрезентує свою позицію щодо ризиків для здоров'я, пов'язаних з використанням мобільних телефонів, надзвичайно емоційно, з явним переважанням афективного компоненту позиціювання:

(5.52) *The radiofrequencies health disaster is not for tomorrow, it has started, it is going on now !! Brain tumor and cancers are rising especially among children. More and more women with no family history are developping breast cancers. There are more and more autistic children, now US prof. George Carlo has established that radiofrequencies alter the blood-brain bareer, this facilitating the fixating of heavy metals in brain fostering autism. All this is widely known, but governments and firms do nothing because there is much money at stake, and we do nothing because we love our wireless toys... let's wake up !!* (Mercola_BLOG_commentary).

Численні емфатичні структури, серед яких градація ("*is not for tomorrow, it has started, it is going on now !!*") повтори ("*more and more*", "*do nothing, do nothing*"), окличні речення з кількома знаками оклику ("*it has started, it is going on now !!*" "*let's wake up !!*"), паралельні ("*More and more women*", "*more and more children*", "*governments and firms do nothing because [...] we do nothing because...*") та імперативні конструкції ("*let's wake up !!*") орієнтовані на привернення уваги широкого загалу до проблеми. Автор повідомлення намагається вербалізувати інформацію таким чином, щоб громадськість зрозуміла, що об'єктом ризику є жінки і діти, джерелом загрози – мобільні телефони, а об'єктом звинувачень виступає уряд і компанії-виробники.

Прагмариторична специфіка позиціювання суб'єктів-дилетантів в метакомунікативній ситуації ризику відображає їхній персональний досвід і особисті погляди, що великою мірою сформовані під впливом емоцій, чим пояснюється переважання афективного аспекту у їхній позиціювальній поведінці. Свій епістемічний статус вони самі визнають нижчим у порівнянні зі статусом експертів. Судження дилетантів щодо ризику ґрунтуються не стільки на знаннях, як на емоціях, почуттях і особистих уподобаннях, що закладено у формулі стратегічного конструювання позицій суб'єкта-дилетанта:

$$EG < AG = Kn(-)As(-) < Em(+)\text{Att}(+).$$

Отже, суб'єкт-дилетант формує свою ідентичність в умовах так званого "дефіциту знань", що великою мірою зумовлює його дискурсивну поведінку, якій властиві:

- вербалізація невпевненості у запропонованих пропозиціях (модальність проблематичного знання);
- обґрунтування своїх епістемічних позицій щодо ризику за допомогою вираження досвідної евіденційності (на основі власного сенситивно-перцептивного досвіду) або репортивної (цитативної і переказувальної) евіденційності (на основі тверджень суб'єктів з вищим епістемічним статусом – експертів);

– експлікація усвідомлення власної епістемічної некомпетентності і недостатку необхідних знань щодо предмета мовлення (брак спеціальної освіти або необхідної достовірної інформації, на основі якої можна будувати свої позиціювальні судження щодо ризику);

– вираження когнітивної субординації по відношенню до експертів – продуцентів знання;

– афективна експресивність у репрезентації своїх суб'єктних позицій в ситуації ризику, яка пояснюється тим, що суб'єкти-дилетанти базують свої позиції не на знаннях, а на емоціях і суб'єктивному ставленні.

Прагматорична мета, якої суб'єкти-дилетанти прагнуть досягти в результаті свого позиціювання, полягає в маніфестації й обґрунтуванні власних позицій СДД та критичному виявленні недоліків у позиціях експертів і представників владних еліт. Епістемічний складник позицій СДД суб'єктив-неспеціалістів, на відміну від афективного, залишається на периферії, оскільки пересічним особистостям властиво радше вербалізувати своє емоційне ставлення до проблеми і співрозмовників, ніж намагатись повідомити їм про свої знання чи переконати їх у правдивості власних висловлювань.

5.2.2.2. Стратегії суб'єкта-експерта. Основною цінністю, ресурсом і товаром інформаційного суспільства є знання, що детермінує особливу роль у ньому експертів та експертних знань. З'являється навіть новий клас владних еліт – "експертократії" [13]. У дискурсі ризику експертам відводиться особлива роль – забезпечувати об'єктивну і безсторонню оцінку різноманітних ризиків, аналізувати адекватність поведінки в ситуаціях ризику, давати рекомендації і робити прогнози на основі своїх знань і досвіду. Застосування образу експерта в медіа-комунікації підвищує довіру до медіа-продукту. При цьому мається на увазі не просто певна експлуатація цього образу в медіа-дискурсі, а формування особливої колективної ідентичності, характерної для сучасного суспільства ризику – **ідентичності експерта**.

Під колективним суб'єктом дискурсу ризику, який ідентифікує себе як експерт, ми розуміємо висококваліфікованих спеціалістів, які здійснюють функції оцінного і при необхідності корегуючого контролю за діяльністю суб'єктів дискурсу ризику взагалі і кожної конкретної метакомунікативної ситуації ризику зокрема. Ідентичність експерта не є однорідною. Існує чимало підстав для її сегментації, серед яких зокрема – (1) ступінь інституціоналізації, (2) засоби й методи пізнавальної діяльності і (3) позиції стосовно об'єкта оцінки.

Так, згідно першої підстави виділяють експертів, які представляють певну інституцію, організацію або торгову марку. Інституції, від імені яких виступає суб'єкт-експерт, можна поділити на державні і недержавні, суспільні і комерційні. Таким чином, експерти бувають "зовнішніми" (незалежними стосовно до об'єкта позиціювання) та "внутрішніми" (залежними, заангажованими, зацікавленими).

Згідно другої підстави, експерти поділяються на експертів-науковців і громадських експертів (відомі блогери, журналісти, публічні діячі). Перші використовують спеціальні науково-статистичні методи збору й аналізу інформації про ризики і супутні небезпеки, пов'язані з якимось явищем чи продуктом. В основі експертних оцінок і суджень останніх лежать контентні і публіцистичні методи пізнання. Їх ми відносимо до суб'єктів, що конструюють ідентичності медіаторів. І, нарешті, за третьою підставою експерти діляться на таких, що "за" ризики, які обговорюються, або "проти" них. Тому, фактично, вони виявляються експертами з індивідуальними ідентичностями *Homo Periclitaturus* або *Homo Cautus*.

Ми, звичайно, свідомі того, що експерт не завжди і не обов'язково виражає свою особисту думку щодо ризику чи репрезентує свою особистісну ідентичність в метакомунікативній ситуації ризику. Навіть, якщо він/вона публічно оголошує про своє позитивне ставлення до того чи іншого ризику, виступаючи "голосом" якоїсь інституції або медіа-видання, насправді в приватному житті його/її позиція може бути різко протилежною.

Позаяк знання управляють сучасним суспільством через науково-технічні еліти, а експерти складають так звану "лідерську групу" [267, с. 132] суспільства,

здатну змінити макроструктуру семіозису, знання стають тим інструментом, за допомогою якого експерти можуть "в локусі біфуркації стати суб'єктом стратегічного впливу на динаміку семіосфери" [там само]. Семіосфера виявляється сприйнятливою до семантики знаків і концептів, якими лідерські групи експертів формують соціальні значення. Так, стратегії позиціонування експертів, в основі яких лежить епістемічний компонент стансу, стають засобом планування і реалізації авторами дискурсу мовленнєвих способів корегування моделей світу їх масового адресата. Основною комунікативною метою експертів, яка, власне, й зумовлює їх прагматичну поведінку, є комплексний мовленнєвий вплив, що здійснюється ними для обробки партнера, своєрідне "насилля над адресатом" [118, с. 102], спрямоване на трансформацію його перцепцій ризику.

Виявлені позиціювальні стратегії експертів ми об'єднали у дві групи: (А) *стансовстановлювальні стратегії*, і (Б) *контактовстановлювальні стратегії*. Проаналізуємо тактичні і прагматичні ресурси їх втілення у дискурсі.

А. Стансовстановлювальні стратегії позиціонування в МСР спрямовані не просто на публічну демонстрацію суб'єктами-експертами своїх стансів, а на встановлення їх правомірності й визнання широким загалом, що в термінах критичного аналізу дискурсу розглядається як спосіб здійснення дискурсивного контролю над формуванням соціальних значень, цінностей та вірувань, покладених в основу ідеології суспільства ризику. До складу стансовстановлювальних стратегій входять стратегії *маніфестації* та *легітимізації*.

А-1. Стратегія маніфестації слугує визначенню експертом власного високого епістемічного статусу шляхом експліцитної маніфестації експертного володіння інформацією та імпліцитного встановлення привілейованого доступу до знань. Стратегія маніфестації актуалізується у мовленні за допомогою тактик надмірної термінологізації, авторитарної модальності і статусної ідентифікації.

Тактика надмірної термінологізації полягає у насиченні суб'єктом-експертом свого мовлення численними термінами з метою підкреслення власного високого епістемічного статусу. Наприклад: *mutation in gene, organic*

food, selective introduction of specific DNA segments, gene splicing, pest protection, improved nutritional qualities, breeding methods, allergenic reactions, L-tryptophan, Agrobacterium tumefaciens, Arabidopsis thaliana etc (Coombs_ARTICLE, Food_ARTICLE, Gucciardi_ARTICLE, Huff_ARTICLE, Hutchins_ARTICLE, Smith_ARTICLE 1, Storr_ARTICLE, Wallace_ARTICLE, Whelan_ARTICLE).

Тактика авторитарної модальності слугує встановленню асиметричних дискурсивних стосунків між комунікантами. Спосіб представлення інформації шляхом використання цієї тактики не є питанням її істинності / хибності, а стосується проблеми її специфічного формулювання експертним дискурсом та її маніпулятивної інтеграції в ідеологічну систему репрезентацій реципієнта.

Вживання модальних дієслів ‘*should*’, ‘*need*’, ‘*ought*’ слугує для вираження "авторитарної модальності", яка, згідно Н. Ферклафа, поділяється на "реляційну" та "експресивну" [438, с. 105]. Реляційна модальність стосується нерівності як авторитарності автора повідомлення стосовно читача(-ів), а експресивна модальність виражає домінантність як володіння знаннями, що співрозмовнику недоступні. Наприклад:

(5.53) *You are right not to use GMO food, and you should avoid using it, but it's getting difficult* (Gucciardi_ARTICLE).

У наведеному прикладі експерт виражає власну авторитетну оцінку позиції співрозмовника щодо ризику вживання генно-модифікованих продуктів (реляційна модальність) (*You are right not to use GMO food*) і за допомогою дієслова зі значенням деонтичної модальності *should* дає вказівку щодо необхідності певних дій.

У фрагменті 5.54 автор повідомлення вибудовує свою експертну позицію за допомогою так званої експресивної модальності, зазначаючи недостатню обізнаність свого читача, на противагу своїй:

(5.54) *You should know that genetically modified organisms (GMOs) are not safe: they have been linked to thousands of toxic and allergenic reactions, thousands of sick, sterile, and dead livestock, and damage to virtually every organ and system studied in lab animals* (Smith_ARTICLE 1).

Тактика статусної ідентифікації полягає в експліцитній організації соціально-інтеракційної структури метакомунікативної ситуації, що вказує на зв'язок між дискурсом як текстом і дискурсом як соціальною практикою. Експерти та їх реципієнти залучені до дискурсивної діяльності як члени соціальних груп, організацій та інституцій. Відповідно, групи взаємодіють через своїх окремих представників – суб'єктів дискурсивної діяльності.

Інтродукція ідентичності експерта та його статусу відбувається шляхом вербалізації не лише його імені, а й посади, титулу і професійної належності:

Наприклад:

(5.55) GMO expert Jeffrey Smith [...]; Dr. Robin Bernhoft, M.D., a past president of the American Academy of Environmental Medicine.

(5.56) Co-Director of the U.S. National Institutes of Health (NIH) 's Training Program in Biomolecular Technology, Martina Newell-McGloughlin Dr. Oz endorses GMO labeling, interviews Jeffrey Smith about health dangers (Huff_ARTICLE).

Такі прямі номінації експертної ідентичності мовця відразу налаштовують реципієнта на сприйняття його дискурсивної поведінки з належною увагою та повагою, що дозволяє експертам як представникам домінуючої групи пропонувати "преференційні (*preferred*) контекстуальні моделі" [423, с. 356].

А-2. Стратегія легітимізації спрямована на підсилення власної позиції та встановлення незаперечності епістемічного статусу експерта в умовах метакомунікативної ситуації ризику. Легітимізуючи себе як представника наукових і дослідницьких еліт, суб'єкти-експерти підтверджують своє право на прийняття рішень щодо ризиків на найвищому рівні і доводять можливість впливати на рішення пересічних громадян. Стратегія легітимізації реалізується в метакомунікативній ситуації ризику за допомогою таких тактик: тактика покликання до позицій інших експертів, тактика апеляції до авторитетів та тактика експлікації власної ідентичності.

Тактика покликання до позицій інших експертів полягає у прагненні посилити власний епістемічний статус шляхом звернення до позицій інших експертів. Реалізуючи цю тактику, суб'єкти-експерти залучають до актів

стратегічної легітимізації своїх позицій СДД інформацію щодо суб'єктних позицій інших експертів – своїх колег, – з метою показати, що маніфестовані ними стани сумісні з загальноприйнятими знаннями, нормами і цінностями.

(5.57) *During his talk, Chassy chronicled the scientific tests used in pre-market safety assessments of GM foods* (Coombs_ARTICLE).

(5.58) *Dr. Kathy Gruver, health and wellness expert and author of "The Alternative Medicine Cabinet," is firmly in that camp* (Whelan_ARTICLE).

(5.59) *Bruce Chassy believes that 20 years since the first genetically modified (GM) crop was commercialized* (Food_ARTICLE).

Покликаючись на своїх колег, суб'єкти-експерти зазначають епістемічну впевненість їхніх позицій СДД, що виражена за допомогою модальності достовірного знання (*Bruce Chassy believes; Dr. Kathy Gruver is firmly in that camp*) та репортивної евіденційності (*Chassy chronicled the scientific tests*). Таким чином, вони прагнуть досягти прагматичної мети надання достовірності власним позиціям і підсилення власного епістемічного статусу.

Тактика апеляції до авторитетів реалізується в метакомунікативній ситуації ризику шляхом прямого цитування висловлень інших експертів, відомих у тій чи іншій галузі знань, а також зазначення їх соціального положення та професійної належності. Авторитетні експерти зазвичай виявляються відомими широкому загалу особистостями, або спеціалістами, що користуються авторитетом і загальним визнанням:

(5.60) *As distinguished biologist Professor Phillip James, former director of the Rowett Research Institute in Aberdeen, has put it...* (Whelan_ARTICLE).

(5.61) *The renowned geneticist Professor Richard Lewontin of Harvard University once said...* (Wallace_ARTICLE).

(5.62) *Bruce Chassy, professor emeritus of food science and nutrition of the University of Illinois at Urbana-Champaign, says that after thousands of research studies have been conducted, "GM foods pose no special risk to consumers or the environment"* (Food_ARTICLE).

Апелюючи до визнаних авторитетів, суб'єкти позиціювання вибудовують коло впливових осіб зі спільними інтересами. При цьому вони повністю

називають їх імена, титули і наукові ступені (*Professor Phillip James, Professor Richard Lewontin Bruce Chassy, professor emeritus*), зазначають посади і професії, доповнюючи їх аксіологічно-навантаженими епітетами з похвальними конотаціями (*distinguished biologist, renowned geneticist*), і вказують назви інституцій, ними представлених (*former director of the Rowett Research Institute in Aberdeen, Harvard University, the University of Illinois at Urbana-Champaign*).

Тактика експлікації суб'єктом-експертом власної ідентичності спрямована на те, щоб за допомогою позитивної самопрезентації дати характеристику собі як суб'єкту позиціонування в метакомунікативній ситуації ризику, котрий належить до групи експертів.

Протягом однієї публікації екпертам властиво по кільки разів у різних варіаціях називати себе, свою сферу експертизи, тим самим нагадуючи про власний високий епістемічний і соціальний статус. При цьому використовуються різноманітні мовносеміотичні ресурси, за допомогою яких реалізується соціолінгвістична категоризація членства у групі суб'єктів-експертів, а саме:

а) експліцитно, за допомогою прямої номінації, наприклад:

(5.63) *As an expert, I state ..., As a specialist in the ...* (Huff_ARTICLE, Whelan_ARTICLE);

б) імпліцитно, шляхом покликання на свої дії і компетенції есперта – члена домінантної групи, що опікується донесенням правдивої інформації до широкої публіки, наприклад:

(5.64) *What troubles me the most, even more than the risk of radiation itself, are those excessively fearful responses and their ramifications for society that keep emergency planners and counterterrorism officials up at night.* (Sylvester_ARTICLE).

Позаяк суб'єкти з ідентичністю експерт володіють домінантним статусом в інтеракційних умовах ситуації, що обговорюється, то вони досить охоче згадують про свою ідентичність (*as an expert, emergency planners and counterterrorism officials*), наголошуючи на своїй компетентності і вірності ідеалам правди і професійності (*What troubles me the most, even more than the risk of radiation itself*).

Б. Контактвстановлювальні стратегії експерта слугують налагодженню і підтриманню контактів зі своїми можливими читачами, які можуть бути симетричними або асиметричними. Оскільки йдеться насамперед про взаємостосунки між суб'єктами-експертами та суб'єктами-дилетантами, які і є реципієнтами експертних висновків опублікованих у медіа, то нерівність стосується передусім їх епістемічного статусу або знань про ризики, що обговорюються. До складу контактвстановлювальних входять стратегії ієрархізації і мітігації.

Б-1. Стратегія ієрархізації, спрямована на встановлення експертами домінантних епістемічних стосунків з партнерами по комунікації, представлена тактиками епістемічної домінантності й експертних порад.

Тактика епістемічної домінантності реалізується у типових запитальних та імперативних конструкціях, за допомогою яких мовець демонструє власні епістемічні переваги, тим самим конструюючи ідентичність експерта – представника владних еліт. Наприклад:

(5.64) *"Do you know what genetically modified foods are?"*

(5.65) *"Tell me, what are the biggest benefits of GMOs."*

(5.66) *"Do you realize hat the biggest risks are?"*

(5.67) *"Who decides that they are safe and how are they measured?"*

(Coombs_ARTICLE, Food_ARTICLE, Gucciardi_ARTICLE, Huff_ARTICLE, Hutchins_ARTICLE)

Тактика оцінювання дискурсивних дій інших учасників інтеракції з позиції експерта реалізується за допомогою аксіологічно навантаженої лексики, спрямованої на позитивне оцінювання позицій дилетантів, а також шляхом проголошення спільності аргументів та інтересів у розділових запитаннях. Ідентичність експерта у таких випадках конструюється не лише через передачу знань, а також через оцінку знань інших, що підсилює його / її власні позиції. Наприклад:

(5.68) *You are right, if you use food as a medicine, not as an experimentation;*

(5.69) *GMO foods risks to consumers or the environ are overregulated, aren't they?* (Storr_ARTICLE)

Тактика експертних порад втілюється у мовленні експертів за допомогою модальних дієслів зі значенням деонтичної модальності "*should*", "*ought*", "*have to*", наприклад:

(5.70) [...] *you shouldn't pursue one without complete agreement with your doctor, counsellor* [...] (Hutchins_ARTICLE).

(5.71) [...] *you should avoid using GMO food.* (Gucciardi_ARTICLE).

Вербалізація експертних порад відбувається шляхом категоричного зазначення меж допустимості дій співрозмовників, що встановлює нерівні епістемічні стосунки між ними, наприклад:

(5.72) *The key here is that you should understand your risks* (Hutchins_ARTICLE).

Важливим для реалізації стратегії ієрархізації, пов'язаної зі встановлення соціальної структури інтеракції, є атрибуція дилетантам характеристик некомпетентних користувачів, які потребують експертного схвалення, поради і вказівок щодо вірного вибору в метакомунікативній ситуації ризику.

Б-2. Стратегія мітігації. Оскільки статусу експерта характерна домінантність і авторитарність, то часто позиція експерта сприймається як загроза для раніше встановлених ідентичностей і тому не є бажаною при кооперативному спілкуванні. За допомогою стратегії мітігації суб'єкт позиціонування дещо пом'якшує категоричність своїх висловлень. З одного боку, він / вона бажає мінімізувати соціальну дистанцію з читачем, демонструючи розуміння і терпимість, а з іншого, намагається все ж таки залишити можливість при потребі змінити власну епістемічну позицію у майбутньому, анулюючи помилкові судження і блокуючи ймовірно негативне враження. Задля актуалізації цієї стратегії у дискурсі використовуються тактика заниження власного експертного статусу і тактика солідаризації.

Тактика заниження власного експертного статусу реалізується за допомогою маркерів епістемічної позиції невпевненості, які ґрунтуються на модальності проблематичного знання, а саме: модальних дієслів *may*, *can*, *could* etc.; модальних прислівників *possibly*, *probably*, *maybe*, *relatively*, *perhaps* etc; дискурсивних маркерів *I mean*, *I think*, *well* etc. (приклад 5.67). Основною

прагматориторичною метою використання цієї тактики експертами є їх прагнення до зниження категоричності своїх заяв і, таким чином, створення образу експерта, якому можна довіритись зі своїми проблемами і недостатком знань.

Тактика солідаризації використовується експертами для налагодження рівних і довірливих стосунків з партнерами по комунікації. При цьому вони не просто висловлюють схожі позиції, а й подекуди визнають право співрозмовників-дилетантів на власну, відмінну від експертної, думку щодо обговорюваних проблем. Основними мовними ресурсами реалізації цієї тактики в дискурсі виступають інклюзивні займенники *we, our, us*, вживання яких протиставляється займенникам *they, their, them*, якими позначається спільний "противник", у ролі якого може виступати уряд, президент або представник конкуруючої компанії. Стратегічно релевантним у цьому разі також є вибір лексики з семами "єдність поглядів", "партнерство". Наприклад:

(5.73) *We have lived through a wave of food scandals [...]. Yet now we have the American authorities moving in precisely the opposite direction, preparing to sanction the scientific manipulation of animals on the epic scale without, I believe, any real acknowledgement of the risks* (Wallace_ARTICLE).

У наведеному вище прикладі, взятому з газети "Daily Mail", автор публікації, генетик, доктор медицини Хелен Уоллес звертається до своїх читачів, за допомогою займенника "ми" (*we*) залучаючи їх у свої союзники та включаючи себе до однієї з ними соціальної групи. Більше того, експерт у цьому разі протиставляє себе разом зі своїми читачами, як можливих суб'єктів ризику, владі (*the American authorities*), яка, на її думку, є агентом ризику (*moving in precisely the opposite direction, preparing to sanction the scientific manipulation of animals*). А, отже, дії влади суперечать "нашим" (експерта – автора повідомлення і її реципієнтів) спільним інтересам. Крім того, за допомогою дієслова *believe* автор виражає епістемічну позицію невпевненості, навмисно знижуючи власний епістемічний статус експерта, чим наближує себе до своєї читацької аудиторії.

Отже, стратегіям суб'єктів метакомунікативної ситуації ризику, які конструюють ідентичності експерта, притаманні наступні ознаки:

а) високий епістемічний статус, що представлено у формулі експертного стансу: $EG > AG = Kn(+)\text{As}(+) > Em(-)\text{Att}(-)$;

б) створення асиметричних стосунків з комунікантами під час їх спільної діяльності у дискурсі;

в) авторитетне вираження власної позиції не лише стосовно предмета мовлення, а й стосовно інших учасників комунікації;

г) оцінювання і встановлення правомірності висловлювань інших з позиції нерівного доступу до інформації;

ґ) навмисне вираження невпевненості у висловлених пропозиціях з метою встановлення комунікативного контакту з партнерами по комунікації;

д) схильність до теоретизування і демонстрації свого домінуючого епістемічного статусу;

е) відсутність експліцитного вираження емоцій, а, отже, афективна позиція суб'єкта-експерта втілюється лише в позитивному або негативному ставленні до предмета мовлення.

5.2.2.3. Стратегії суб'єкта-медіатора. Медіатор – це лише одна з багатьох ідентичностей, що конструюється журналістом в дискурсивному просторі метакомунікативної ситуації ризику, проте ми зосереджуємо увагу саме на ній, оскільки ідентичність медіатора – це та ланка, яка дозволяє поєднати приватне з суспільним, особисте з громадським, індивідуальне з колективним, мікрорівень дискурсивних практик з макрорівнем.

Конструюючи свої суб'єктні позиції та використовуючи при цьому особливі позиціювальні стратегії, суб'єкт з ідентичністю медіатор впливає на процеси формування суспільної свідомості і колективного сприйняття ризиків шляхом актуалізації дискурсивних практик конкретних особистостей. Суб'єктні позиції медіаторів – це та лінза, через яку можна розгледіти як окремого суб'єкта ризику з ідентичностями *Homo Periclitaturus* або *Homo Cautus*, так і колективні ідентичності дилетанта або експерта.

Відомий французький соціолог П'єр Бурдьє в одній із своїх праць, присвяченій журналістиці і телебаченню, приходять до висновку, що для

розвитку науки сьогодення характерний феномен її "медіатизації" [44, с. 78]. Мається на увазі, що в епоху високотехнологічних засобів масової інформації знання здобуваються, засвоюються і передаються за допомогою найрізноманітніших медіа-ресурсів. Відтак, медіа виступають інструментом для налагодження комунікації між людьми – споживачами й отримувачами знань та різними науковими, професійними і соціальними групами. Журналісти при цьому стають **медіаторами** (помічниками, посередниками), котрі допомагають порозумітися представникам цих груп. Як провідники, або медіатори передачі знань, журналісти отримують можливість впливати на науку, культуру і суспільні процеси, стаючи агентами соціального семіозису. Вони вирішують, які теми є важливими, які ризики є вартими обговорення і визначають при цьому, кого можна вважати експертами, гідними уваги масової аудиторії (не експертів, дилетантів).

Як і інші суб'єкти дискурсивної діяльності, медіатор, крім своєї колективної ідентичності, в ситуації ризику конструює й особистісну ідентичність – *Homo Cautus* або *Homo Periclitaturus*. Однак, якщо для ідентичностей дилетанта й експерта властиве експліцитне вираження своїх позицій щодо ризиків, то ідентичність медіатора характеризується прихованим, імпліцитним позиціюванням. Згідно конвенційно-ритуалізованих норм комунікації в просторі ЗМІ, медіатор-професіонал не має права відкрито виражати свої уподобання чи ставлення, займати будь-яку сторону в конфлікті. Завданням медіатора є приховати від широкої публіки свої персональні оцінки і власне ставлення до ризику, створюючи видимість нейтральної позиції СДД або такої, яка вимагається професійними нормами і принципами його роботодавця. Так, медіатор може виконувати комунікативну роль "критичного допитувача" експертів або "гарячого прихильника" дилетантів і навпаки.

Оскільки стосовно ризику неможливо зайняти нейтральну позицію [680], ставлення індивіда до ризику, незалежно від ідентичності (експерта, дилетанта чи медіатора), може бути або позитивним, або негативним. У цьому й полягає вся складність позиціювання в ситуації ризику медіатора – журналіста, дискурсивна

поведінка якого апріорно повинна бути нейтральною. Почасти особистісна ідентичність журналіста як Homo Cautus або Homo Periclitaturus контрастує з соціальною (професійною) ідентичністю медіатора. Відбувається своєрідне зіткнення цих ідентичностей, яке медіатор повинен якомога ретельніше приховати, аби не порушити основну заповідь журналістики – безсторонність суджень і оцінок. Проте це йому/їй не завжди вдається і чіткий проризиковий або антиризиковий станс все одно простежується в журналістських інтерв'ю та аналітичних статтях.

Аби охопити всю складність і багатогранність позиціювання в МСР суб'єктів з ідентичністю "медіатор", для аналізу прагматорики їх позиціювальних стратегій і тактик ми скористалися методичним прийомом соціального конструкціонізму, який називають "риторичною реконструкцією" [110, с. 59] і виявили *ключові риторичні ідіоми* дискурсу ризику – певні дефініційні комплекси, які використовуються мовцями-медіаторами, соціальними суб'єктами для постановки проблем, пов'язаних з ризиками.

Так, риторичні ідіоми небезпеки/безпеки, необхідності/доцільності невизначеності/ймовірності, виявлені нами в дискурсі ризику, слугують своєрідним словником медіаторів – "розробників" соціальних проблем. Кожна з них активує свою групу понять і образів фрейму ситуації ризику. Для прикладу виділимо риторичні ідіоми у фрагменті, взятому з проблемної статті, що стосується ризику звикання до Інтернету:

(5.74) Facebook Effects on Health – Psychology of Internet Addiction

Excessive use of the internet is changing the way people communicate and interact with each other – even the way our brains/minds work.

*In Korea, an infant starved to death while her **parents obsessively played an online game** in which they cared for a virtual baby instead of their real-life daughter.*

*Examples such as this show that there are major social changes occurring due to increasing use of the internet – and along with these new social and health problems, internet rehabilitation clinics are appearing all around the globe. The fact that **computers and the internet can be addicting** is conspicuous nowadays, but*

many specialists can also scientifically prove this. "I don't think anyone could have designed a more addictive device than the internet", said a consultant psychiatrist at the Priory Hospital in the UK. [...]

A study carried out by the International Center for Media and the Public Agenda (ICMPA) named "24 hours unplugged" followed students at the University of Maryland as they went without any form of digital media including internet, social media, phones and music – for one day. According to the study, the most difficult form of media for the students to give up was the mobile phone – specifically the smart phone. "It's like the Swiss army knife of the mobile phone. You can do everything on it and its available 24/7", said Susan Moeller, director of the ICMPA.

[...] While disconnected, students complained of feeling depressed, lonely, bored and less focused. They also complained of physical withdrawal symptoms such as headaches, feeling fidgety and hearing phantom ringing. Yet even students who hated the experiment said they liked certain aspects of it. They liked having an excuse for not keeping up with the media or not responding to every message [...] (Health_ARTICLE).

Риторичні ідіоми, за допомогою яких медіатор створює фрейм ситуації ризику у наведеному фрагменті, такі: "Інтернет – це небезпека", "Інтернет – це одержимість", "Інтернет – це залежність", "Інтернет – причина негативних соціальних змін". Іншими словами, ідеологія ризику, репрезентована цією публікацією, катастрофічна не лише за своїми персональними, а й за соціально-економічними наслідками. Автор б'є на сполох, використовуючи риторіку катастрофи для того, аби розбудити суспільство, яке все сильніше втягується у віртуальну комунікацію.

Згідно американського соціолога Пітера Сендмана, "більшість журналістів схильні посідати стурбовану і негативну позицію по відношенню до ризику не тому, що репортери по суті своїй свідомі активісти і стривожені громадяни, а тому, що їх насамперед цікавить кар'єра. А жахлива і страхітлива історія, безперечно, цікавіша за підбадьорливу і заспокійливу, і тому викликає ширший резонанс і обіцяє журналістові більшу популярність" [618, с. 225]. Однак, як показує наше дослідження, журналісти, конструюючи ідентичності медіаторів у МСР, все ж намагаються зберегти баланс між афективним і епістемічним

компонентами стансу, що, власне, й зумовлює прагматорику їх позиціювальної поведінки. Виведена нами формула стансу медіатора $Kn(+)\text{As}(+)\leftrightarrow Em(+)\text{Att}(+)=EG\leftrightarrow AG$, вказує на стратегічне прагнення журналіста-репортера представити свої позиції у медіа-дискурсі про ризики об'єктивно і безсторонньо, що означає врівноваженість афективного й епістемічного компонентів позицій СДД. Це пояснюється тим, що журналісти-медіатори фактично здійснюють зв'язок між індивідуальними і соціальними рівнями дискурсу ризику, поєднуючи суб'єктів-експертів як представників соціальних інституцій з суб'єктами-дилетантами – пересічними громадянами.

Таким чином, **комунікативна мета** суб'єкта-медіатора в ситуації ризику полягає у поєднанні індивідуального з колективним, у посередництві між інститутом ризику як замовником (у цій ролі може виступати держава, комерційні установи або науково-дослідні організації) та масовою анонімною аудиторією клієнтів. Відповідно, стратегії, що використовуються медіаторами в дискурсі ризику, з одного боку, спрямовані на те, щоб ознайомити з ризиками, розбурхати свідомість людей щодо ризику. Назвемо їх (а) стратегіями **евокації** (від англ. *evoke* – розбудити, викликати реакцію, резонанс), в межах яких виокремлено *стратегію драматизації ризиків* і *стратегію активації пильності*. А, з іншого боку, метою медіатора може бути, навпаки, втихомирення людей, мінімізація неспокою в суспільстві. Для цього він/вона використовує (б) стратегії **ревокації** (від англ. *revoke* – відміняти, анулювати), до яких включено стратегію мінімізації ризиків і стратегію присипляння пильності.

А. Стратегія евокації спрямована на те, щоб застерегти людей і викликати їх готовність до можливих небезпек, сповістити про тривогу, тим самим спровокувавши їх проактивні дії.

А-1. Евокаційна стратегія драматизації ризиків використовується журналістами-медіаторами для донесення до відома масового реципієнта негативної інформації стосовно ризиків споживання тієї чи іншої продукції (наприклад, використання мобільних телефонів, Інтернету або вживання в їжу генно-модифікованих організмів), а подекуди нагнітання тривоги стосовно екологічних/політичних/економічних проблем. Наприклад:

(5.75) *Radiation is a scary thing. You can't see it, you can't taste it, you can't feel it, but we all know exposure can cause cancer. So how much danger do we face from the crisis at Japan's Fukushima Daiichi nuclear power plant?*

The Japanese government on April 12 2011 made a somewhat confusing statement regarding the plant; they said the situation was coming under control and there was very little risk of a catastrophic meltdown with large release of radioactive material, but they lifted the crisis rating for the accident to 7 – the highest level and equal to Chernobyl – and widened the exclusion zone around the plant because of fears of long-term health effects (Sylvester_ARTICLE 1).

У наведеному фрагменті негативна інформація щодо ризику поширення радіації та її негативного впливу на здоров'я людей подається за допомогою розмаїтих мовних засобів і риторичних фігур. У першому абзаці спостерігається явне переважання мовних засобів формування афективного стансу, як от: емоційно-оцінні предикати типу *scary thing*, експліцитні номінації емоцій (*fear*) та негативних наслідків ризикованого вибору – страх, небезпека, хвороби, криза (*danger, cancer, crisis*), повтори у паралельних конструкціях (*You can't see it, you can't taste it, you can't feel it*), протиставлення (*but we all know exposure can cause cancer*).

За допомогою **тактики солідаризації**, що однаковою мірою популярна і серед експертів, і серед дилетантів, репортер-медіатор зараховує себе до групи постраждалих від радіації і стривожених громадян. Здійснюючи перехід від вживання займенника другої особи "you" до інклюзивного займенника першої особи "we", журналіст забезпечує спільність поглядів з аудиторією і розміщує себе разом зі своїми читачами у системі загальнолюдських цінностей.

Звернення до **тактики апеляції до авторитетів**, що реалізується засобами формування епістемічного стансу впевненості, і ґрунтується на модальності достовірного знання та репортивній евіденційності (наведення офіційних даних стосовно радіаційного фону – *they said the situation was coming under control and there was very little risk of a catastrophic meltdown with large release of radioactive material*); посилення на авторитетні джерела інформації –

"*The Japanese government*"), уможлиблює повернення автора статті до макро-дискурсивної структури ідентичності медіатора, в обов'язки якого входить безсторонність та об'єктивність.

Лексико-семантичними засобами кваліфікації подій (іронія – *somewhat confusing statement*) і шляхом використання імплікованої інтертекстуальності (*they said, they lifted*) позначається смислова поляризація двох груп дихотомічно протиставлених суб'єктів – уряду (*them*) і пересічних громадян (*us*). Частина "але" (у реченні *they said the situation was coming under control... but they lifted the crisis rating for the accident to 7 – the highest level and equal to Chernobyl*) виконує функцію маркера випадкової і ненавмисної обмовки, яку Т.А. ван Дейк називає "дисклеїмером" [422, р. 67], і яка вказує на приховані уподобання автора повідомлення і його недовіру до можновладців.

Отже, як видно з наведеного прикладу, незважаючи на те, що медіатор намагається збалансовано використовувати мовні ресурси конструювання афективного й епістемічного компонентів у складі позиції СДД, при використанні евокаційної стратегії драматизації ризиків (як у наведеному прикладі) його/її афективні оцінки і суб'єктивно-негативне ставлення до ризику переважають.

А-2. Евокаційна стратегія активації пильності спрямована на те, щоб викликати у реципієнтів відчуття перестороги стосовно ризиків, пов'язаних з проблемами, спільними для цілих громад та суспільств, як от: інфекційні захворювання, епідемії, пандемії, щеплення або відмова від них. Крім того, метою суб'єкта позиціювання, який використовує цю стратегію, є пробудження пильності стосовно небезпеки здійснення тих чи інших дій (наприклад, щодо подорожей до країн, де скоїлися техногенні або природні лиха, відбуваються військові дії тощо).

У прикладі, поданому нижче, йдеться про важливість щеплень від поліомієліту. Автор намагається переконати своїх читачів у тому, що відмовлятися від щеплень – величезний ризик як для кожного окремого громадянина, так і для усіх жителів Великобританії:

(5.76) *Just sixty years ago polio haunted the streets of Britain. The disease left thousands of children with paralysed limbs, forced to face a lifetime of disability. Hospital wards were filled with row upon row of iron lungs. Hundreds died every year.*

Britain will not stand on the sidelines while easily-preventable diseases are still a risk to thousands of people across the world. We have led the global fight to increase access to vaccinations and the British people are currently helping to immunise a child every two seconds against killer diseases such as pneumonia and diarrhoea. We are reaching 80 million children and are on track to saving 1.4 million lives (Greening_ARTICLE) (Justine Greening, The TELEGRAPH, Tuesday 30 April 2013)

Серед численних стилістичних засобів, використаних суб'єктом позиціювання, особливо активно використовуються метафори (*polio haunted the streets of Britain, disease left thousands of children with paralysed limbs, the global fight to increase access to vaccinations, killer diseases*) і гіперболи (*left thousands of children with paralysed limbs row upon row of iron lungs. Hundreds died to thousands of people*). Таку афективну "орнаментацию" [228, с. 127] суб'єктної позиції можна вважати пафосом, що в термінах античної риторики є способом впливу на емоційну сферу адресата. Однак, поряд з цим, журналіст-медіатор не забуває і про демонстрацію своєї обізнаності у предметі мовлення. Конструюючи епістемічний станс, суб'єкти-медіатори вдаються до термінів (*pneumonia, diarrhoea*) і цифр (*80 million children, 1.4 million lives*), намагаючись створити ефект достовірності і викликати в аудиторії довіру до запропонованої ними інформації.

Б. Стратегії ревокації спрямовані на те, щоб мінімізувати тривогу в суспільстві, втихомирити людей, приспати їх пильність. До їх складу входять стратегія мінімізації ризиків і стратегія присипляння пильності.

Уважається, що в епістемології рутинної журналістики не буває правди чи неправди, або принаймні шляхів їх детермінації [618, р. 202]. Насправді існує лише констатація конфліктуючих позицій і нав'язування їх широкому загалу через ЗМІ, своєрідне "кидання розпеченої картоплини в натовп"

[618, p. 201] з метою спричинення бурхливої соціальної реакції. На відміну від стратегій евокації, спрямованих на створення ефекту "розпеченої картоплі", стратегії ревокації, навпаки, слугують задля заспокоєння пристрастей, присипляння тривоги в суспільстві.

Б-1. Стратегія мінімізації ризиків використовується у випадках, коли репортер виконує роль суспільного втихомирювача, – чи то на замовлення державних інституцій, чи на потребу приватних підприємств, чи з власної ініціативи. Стратегія реалізовується за допомогою тактики посилення свого епістемічного статусу і тактики формування епістемічного статусу реципієнтів.

Тактика посилення епістемічного статусу полягає у демонстрації медіатором власної обізнаності стосовно ризиків, що обговорюються, і, таким чином, спрямована на стимулювання в реципієнтів віри в достовірність запропонованої їм інформації. Риторичні ідіоми, як певні дефініційні комплекси, або як імплікатури локального рівня, що задіяні в реалізації цієї тактики, можна визначити у термінах: "корисно", "безпечно", "відсутність ризику", "переваги". У мовленні суб'єкта позиціонування тактика втілюється за допомогою:

а) апеляції до позицій експертів:

(5.77) *We read what the experts and official agencies are saying...*
(Sylvester_ARTICLE2)

(5.78) *... now there's growing evidence and argument from experts in radiology that long-term exposure to low-levels of radiation may actually be beneficial to your health [ibid];*

б) номінації відповідальних організацій (*The United Nations, UNSCEAR – UN Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation*) (Sylvester_ARTICLE2).

Тактика формування епістемічного статусу реципієнтів слугує меті медіатора вплинути на знання реципієнтів щодо ризиків, які обговорюються. Тактика реалізується у мовленні медіаторів шляхом використання:

а) оцінної лексики, за допомогою якої події або явища кваліфікуються за ознакою відсутності або мінімальності ризику:

(5.79) *"The doses to the general public, both those incurred during the first year and estimated for their lifetimes, are generally low or very low".*

(5.80) "No discernible increased incidence of radiation-related health effects are expected among exposed members of the public or their descendants";

(5.81) "... there's growing evidence and argument from experts in radiology that long-term exposure to low-levels of radiation may actually be beneficial to your health" (Sylvester_ARTICLE 2)

За допомогою різноманітних лексичних засобів (*low, very low, beneficial, useful, safe*) суб'єкти-медіатори формують в ментальних моделях реципієнтів потрібну для них репрезентацію подій.

б) заперечних конструкцій, у яких стверджується відсутність ризику (*no discernible increased incidence of radiation-related health effects, no risks, radiation isn't dangerous*);

в) дискурсивних маркерів зі значенням інтенсифікації епістемічної позиції СДД (*actually, really, naturally*);

г) модальних та напівмодальних дієслів з деонтичним значенням *must, should, ought, have to, be to*.

Конструюючи ідентичність медіатора, суб'єкт позиціювання не обов'язково маніфестує власну суб'єктну позицію, а може представляти ту чи іншу зацікавлену сторону, для якої важливим є переконати можливих користувачів певного продукту у його безпеці, або подорожуючих у надійності їх перебування в країні, де напередодні відбулась аварія на атомній електростанції і т. ін. З іншого боку, не виключено, що подана інформація достовірна і ризику насправді мінімальні.

Б-2. Стратегія присипляння пильності спрямована на встановлення спокою в суспільстві, і тому використовується з яскраво вираженою маніпулятивною метою і реалізовується за допомогою тактики вихваляння джерела можливого ризику і тактики ухиляння від відповідальності.

Журналіст, який "озвучує" станс комерційної організації або державної інституції, що його найняла, намагається навести якомога більше позитивної інформації. Його прагматична мета полягає в посиленні аргументації на користь присипляння пильності суспільства щодо ризиків, що тратується нами як тактика **вихваляння джерела можливого ризику**, наприклад:

(5.82) *Advantages of Genetically Modified Crops:*

Have a desirably better taste and quality. Better production in lesser time, thereby providing food for more people. Inbuilt resilience to diseases, viruses, insects and herbicides and therefore require lesser pesticides. These reasons make them supposedly environmental friendly. An enhanced farming technique is advocated (Shalini_ARTICLE).

Тактика вихваляння джерела можливого ризику реалізовується лексичними засобами позитивної кваліфікації продукту, що обговорюється (у наведеному прикладі – це генетично-модифіковані організми), а саме:

а) використання ступенів порівняння прикметників (*have a desirably better taste and quality; better production in lesser time; lesser pesticides*), за допомогою якого створюється імплікація негативної атрибуції звичайних, не модифікованих генетично продуктів;

б) прямої номінації позитивних якостей обговорюваних продуктів (*providing food for more people, inbuilt resilience to diseases, viruses, insects and herbicides; environmentally friendly*).

З іншого боку, суб'єкт-медіатор намагається відсторонитися від цієї позиції, що трактується нами як **тактика ухиляння від відповідальності**, котра не лише є способом позитивної самопрезентації журналіста-медіатора, а й слугує реалізації його прагнення створити атмосферу довіри з реципієнтом, у зв'язку з необхідністю врівноважити надто позитивну презентацію продукту, який обговорюється. Наприклад:

(5.83) *The question is – can we tinker with the genetic material in the short term without any long-term implications. Economical advantages may sometimes make politicians overlook the disadvantages of Genetically Modified Food. The people responsible for promoting genetically modified foods argue that it is scientifically safe and has the capacity to provide for millions of starving and famished people. They claim that it has a capacity to increase the nutritional and other beneficial effects of food and medicines.*

Класична ідеологічна опозиція "ми – вони", або "свій – чужий" у разі використання тактики ухилення від відповідальності вписується у діаду "добре-погано" або "корисно-шкідливо". За допомогою інклюзивного займенника "ми" (*we*) автор солідаризується з читацькою аудиторією і відмежовується від "них" (*they*) – "політиків", "людей, відповідальних за просування на ринку генно-модифікованих продуктів" ("*politicians*", "*people responsible for promoting genetically modified foods*", "*they*"). За допомогою лексичної опозиції "ми – вони" створюється смислове протиставлення двох груп суб'єктів – тих, хто виробляє небезпечні продукти і просуває їх на ринок, та тих, хто ці продукти споживає і потенційно страждає від них.

Характерним для **стратегій евокації і ревокації**, задіяних у позиціонуванні суб'єктом-медіатором, є те, що вони актуалізуються шляхом використання тих самих або схожих тактик (описані вище) і прагматичних прийомів. Найуживанішими серед яких є *прийоми екземпліфікації, деперсоналізації і авторитаризації*.

Прийом екземпліфікації. Медіатори часто наводять приклади з життя реальних людей, які стали жертвами ризикованих вчинків. За допомогою цього прийому демонструється, що представлений суб'єктом позиціонування станс не видуманий, а базується на конкретних фактах, на чіємусь реальному досвіді (екземпліфікація за допомогою досвідної евіденційності). При цьому журналіст апелює до емоцій своїх читачів, розповідаючи різні зворушливі історії.

У наведеному нижче фрагменті читачам пропонується страшний дієпис про сім'ю, яка ризикує життям своєї реальної дитини через маніакальне доглядання за віртуальною в Інтернет-грі: "*In Korea, an infant starved to death while her parents obsessively played an online game in which they cared for a virtual baby instead of their real-life daughter*". Автор навмисно підбирає лексичні одиниці ("*starved to death*", "*obsessively played*") так, аби вплинути на афективні позиції своїх читачів, а сам при цьому залишається нейтральним.

Прийом деперсоналізації. Прагнучи створити враження максимальної об'єктивності, медіатор намагається бути максимально "деперсоналізованим"

у своїх висловленнях. Замість експліцитної референції до власного стансу за допомогою маркерів типу *"I think" "I believe"*, медіатор спирається на позиції інших суб'єктів та наводить приклади проведених наукових досліджень. Наприклад: *"Recent developments suggest..." "research shows that..." "scientists have also observed that..." "according to the study..." "according to psychologists at the clinic", "many specialists can also scientifically prove this"*.

Приєм авторитаризації. Задля надання ваги і достовірності висловленим пропозиціям, суб'єкт-медіатор активно використовує посилення на авторитетні думки спеціалістів у сфері досліджень ризиків, що вивчаються. При цьому не просто переказує їх судження, а повністю наводить цитати їх висловлень (цитативна евіденційність):

(5.84) *"It's like the Swiss army knife of the mobile phone. You can do everything on it and its available 24/7", said Susan Moeller, director of the IMCPA.*

"I don't think anyone could have designed a more addictive device than the internet", said a consultant psychiatrist at the Priory Hospital in the UK.

Медіатор називає не лише імена цих експертів, а згадує їх професійну приналежність і повні титули: *"Susan Moeller, director of the IMCPA", "...said Hilarie Cash, executive director of restart", "Philip Tam, a psychiatrist and president of Network for Internet Investigation and Research Australia (NIIRA)..."*

Підсумовуючи, зауважимо, що, "публічне сприйняття ризику великою мірою залежить не лише від об'єктивної небезпеки, а й від змісту і форми повідомлення щодо ризику" [650, р. 4]. Використовуючи стратегії **евокації**, суб'єкт-медіатор займає позицію "проти" того чи іншого ризику, і, навпаки, за допомогою стратегій **ревокації** медіатор репрезентує прихильне ставлення до ризику. При цьому прагматичні ресурси і тактики, які уможливають актуалізацію цих стратегій у дискурсі, приблизно однакові. Професійна діяльність журналістів полягає у висвітленні соціальних проблем і продукуванні соціальних значень, серед яких проблеми і значення, пов'язані з функціонуванням суспільства ризику, посідають провідне місце.

Висновки до розділу 5

1. У метакомунікативній ситуації ризику спостерігається перехід від конструювання індивідуальної ідентичності окремої особистості до вибудовування колективної ідентичності соціального суб'єкта. Оскільки суб'єкти, перебуваючи не безпосередньо в ситуації ризику, а за її межами, виносять судження щодо минулих або майбутніх, своїх або чужих ризикованих рішень в публічно доступному медіа-просторі, то сформульовані ними позиції, що стосуються самого ризику як предмета позиціювання і ставлення цих суб'єктів до власних рішень або рішень інших осіб, груп, організацій, цілих країн чи етносів, набувають соціального значення, впливаючи на процеси соціального семіозису.

2. Репрезентуючи свої позиції в метакомунікативній ситуації ризику, автори використовують розмаїття різнорівневих прагмариторичних ресурсів і стансовиражальних засобів інтенційного характеру, аби донести інформацію про ці позиції до читача/слухача/глядача і забезпечити їх адекватне сприйняття. Стансовиражальні засоби свідчать не лише про епістемічно-афективний статус індивіда – суб'єкта позиціювання, а й виступають соціодискурсивними індикаторами колективних позицій видань або інституцій, представлених цим автором.

3. Епістемічний компонент позиції СДД, що конструюється суб'єктом в метакомунікативній ситуації ризику, розміщено на осі епістемічного позиціювання у вигляді позицій впевненості, в основі яких лежить модальність достовірного знання і досвідна (пряма) евіденційність, та позицій невпевненості, що ґрунтуються на модальності проблематичного знання і непрямій (репортивній, інференційній та уявній) евіденційності. Засоби вираження вказаних типів модальності та евіденційності, на яких ґрунтується епістемічне позиціювання, є стансовиражальними засобами, що використовуються суб'єктами позиціювання для встановлення свого епістемічного статусу в англomовній метакомунікативній ситуації ризику.

4. Афективна позиція суб'єкта дискурсивної діяльності метакомунікативної ситуації ризику – це соціокультурний конструкт, у якому за допомогою емотивної лексики, оцінних предикатів та емпатичних синтаксичних структур не просто репрезентуються емоції, почуття, оцінки і ставлення суб'єкта стосовно предмета мовлення та інших суб'єктів, а завдяки якому конструюються моделі соціального і морального порядку, закладаються поняття норми і відхилення, розуміння корисного і шкідливого, пропонуються моделі поведінки, варті визнання чи осуду. За допомогою актуалізації афективних позицій СДД в метакомунікативній ситуації ризику у масового читача формується позитивне/негативне ставлення до ризиків, подій або їх учасників. Мовне оформлення афективного компонента у складі позиції суб'єкта дискурсивної діяльності вказує на соціальну варіативність мовленнєвої поведінки як окремого суб'єкта, так і цілих громад.

5. У макросоціальних умовах метакомунікативної ситуації представлено формування соціальних (колективних) ідентичностей – дилетанта, експерта і медіатора.

6. Вербальна репрезентація позиції суб'єкта дискурсивної діяльності залежить від особистої залученості суб'єкта позиціювання до процесу або події, що описується. Ступенем суб'єктивізації визначається рівень емоційності в метакомунікативній ситуації ризику. Емоційно насичені станси притаманні дискурсу персональних розповідей про ризики, у яких автори конструюють ідентичності дилетантів, в той час як емоційно безликий станс, який базується на епістемічних оцінках, властивий дискурсу аналітичних статей про ризики, де конструюються ідентичності експертів. Журналісти, якими в дискурсі ризику конструюються ідентичності медіаторів, є проміжною ланкою між експертами і дилетантами, тому їхнім позиціям характерна збалансованість епістемічного й афективного складників.

7. Комунікативні стратегії, що використовуються суб'єктами метакомунікативної ситуації ризику, залежать від асиметрії епістемічного й афективного аспектів у складі їх позицій СДД. Поняття епістемічного

та афективного градієнтів як коефіцієнтів диспропорції між епістемічним та афективним статусами експерта, дилетанта і медіатора, покладено в основу визначення прагматичних формул, на яких ґрунтуються дискурсивні стратегії суб'єктного позиціювання в ситуації ризику: станс суб'єкта-експерта – $EG > AG = K_n(+), A_s(+)$ > $E_m(-), A_t(-)$, станс суб'єкта-дилетанта – $EG < AG = K_n(-), A_s(-)$ < $E_m(+), A_t(+)$ і станс суб'єкта-медіатора: $EG \langle \rangle AG = K_n(+), A_s(+)$ < $E_m(+), A_t(+)$ < $E_m(+), A_t(+)$.

8. Комунікативні стратегії суб'єкта-дилетанта ґрунтуються на афективному позиціюванні і поділяються на дві групи (а) стратегії самопозиціювання, які спрямовані на оцінку власних здійснених або запланованих рішень і вчинків, серед них виділено стратегії епістемічної самооцінки, самовиправдання і самозаспокоєння; та (б) стратегії позиціювання щодо інших комунікантів, що спрямовані на оцінку дій інших суб'єктів інтеракції – стратегії оцінювання епістемічного статусу інших, критичної недовіри і звинувачувальна стратегія.

9. Комунікативні стратегії суб'єктів-експертів позбавлені емоційності, ґрунтуючись на епістемічному позиціюванні. Вони включають стансовстановлювальні стратегії, у складі яких виділено стратегії маніфестації і легітимізації, та контактовстановлювальні стратегії, серед яких – стратегії ієрархізації та мітігації.

10. Комунікативні стратегії, що використовуються суб'єктами з ідентичністю медіатор, з одного боку, спрямовані на те, щоб розбудити свідомість людей щодо ризику, підготувати до можливих небезпек і сповістити про тривогу – стратегії евокації, що представлені стратегією драматизації ризиків і стратегією активації пильності. З іншого боку, стратегії медіатора слугують втихомиренню людей і зниженню неспокою в суспільстві – стратегії ревокації, у складі яких стратегії мінімізації ризиків і присипляння пильності. Актуалізуючи ці стратегії, мовці використовують такі прагматичні прийоми як екземпліфікація, деперсоналізація і авторитаризація.

Основні положення цього розділу відбито у 11 публікаціях автора (див. [281; 286; 287; 290; 294; 298; 299; 672; 673; 675, 677]).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На зламі століть усе частіше представники найрізноманітніших наук, серед яких чільне місце займають і мовознавці, приходять до усвідомлення необхідності системних змін у наукових парадигмах і переосмислення існуючих методологій. Виокремлюються нові поняття і категорії, використовуються нові підходи і пропонуються нові тлумачення загальновідомих істин. Таким поняттям є і об'єкт цього дослідження – **англомовний дискурс ризику** – контекстнообмежувальне дискурсивне середовище, у якому конструюється **позиція суб'єкта дискурсивної діяльності** або **станс** – ситуативно-залежне дискурсивне утворення, в якому виділяються індивідуально-особистісний та міжсуб'єктний ракурси, що актуалізується шляхом використання відповідних стансовиражальних та стансоконструювальних мовно-семіотичних ресурсів. Станси конструюються під час процесу позиціювання – комплексної дискурсивної дії, що здійснюється суб'єктом дискурсивної діяльності задля формування і маніфестації свого ставлення до предмета мовлення, інших суб'єктів та власних висловлених пропозицій з урахуванням релевантних когнітивних, прагматичних та соціальних параметрів ситуації.

Дисертація виконана в руслі **неоантропоцентризму** – нової світоглядної настанови, що поступово оформлюється в мовознавстві у зв'язку з тим, що переглядаються стосунки між людиною і навколишнім середовищем. Сутність цього загальнотеоретичного принципу наукових досліджень полягає в тому, що людина і її діяльність (у тому числі й дискурсивна) починає розглядатися як основна причина і головне джерело змін, які відбуваються нині у світі. Суб'єкт дискурсивної діяльності в сучасному суспільстві, яке все частіше називають "суспільством ризику", стає суб'єктом відповідальності за ці зміни і за ризики, які вони провокують. Послідовники неоантропоцентризму в лінгвістиці, з одного боку, залишаються сконцентрованими на людині як суб'єкті пізнання і комунікації, а, з іншого, все частіше зважають на її оточення, розширяючи діапазон методологічної скомбінованості і залучаючи методи і процедури з інших, нелінгвістичних, наук до дослідження мовних явищ.

Конкретнонауковим підґрунтям запропонованої розвідки слугує **соціокогнітивна дискурсологія** – новий напрям дискурсивних пошуків, теоретичні засади якого сформульовано і систематизовано у дисертації. У межах соціокогнітивної дискурсології уможлиблюється інтегроване вивчення індивідуальних і соціальних особливостей дискурсивної взаємодії суб'єктів у статиці та динаміці з урахуванням специфіки мікро- і макродискурсивних процесів. Розроблена комплексна методика дослідження поєднує репрезентаційний і діяльнісний підходи до аналізу дискурсу, що дозволяє розгляд останнього одночасно як процесу і як результату дискурсивної діяльності людини – невід'ємної частини світу наколо неї. Таким чином, мету цієї роботи, яка полягає в розкритті неоантропоцентричної природи дискурсу та його суб'єктів шляхом дослідження і систематизації лінгвокогнітивних, прагмаінтеракційних, прагмариторичних і соціосеміотичних особливостей конструювання суб'єктних позицій в дискурсі ризику, досягнуто.

З позицій соціокогнітивної дискурсології суб'єкт постає не як абстрактний феномен, що передує дискурсивній діяльності людини, а як унікальний конструкт, що твориться у дискурсі залежно від ситуативних умов його діяльності. Суб'єктне позиціювання, а, отже, й ідентифікація суб'єктів у дискурсі ризику залежить від процесів сприйняття і комунікації ризику, оскільки розуміння ідентичності як сукупності суб'єктних позицій інкорпорує лінгвокогнітивний і соціолінгвістичний репертуар особистості як носія певної мови і культури та ситуативний контекст, у якому перебуває суб'єкт.

У цій роботі ситуативним контекстом, що обмежує позиціювальну діяльність суб'єкта, слугує **англомовний дискурс ризику**, під яким розуміється ситуативно-зумовлена розумово-комунікативна взаємодія суб'єктів, що здійснюється за посередництва природної мови і темою (предметом) якої є різноманітні аспекти ситуації ризику. Дискурс ризику розглядається у цій роботі у двох іпостасях: (1) як культурно-залежне дискурсивне середовище, в якому позиціювання реалізується у вигляді прийняття суб'єктами рішення під час мовленнєвої інтеракції безпосередньо в умовах ризикованого вибору (англомовна комунікативна ситуація ризику) або (2) репрезентовано як результат

позиціювання у вигляді повідомлення про свою суб'єктну позицію за межами ситуації ризику (англомовна метакомунікативна ситуація ризику). Розмежування дискурсу ризику на комунікативну і метакомунікативну ситуації визначило загальну структуру дисертації, в одному з розділів якої вивчається позиціювальна поведінка суб'єкта в комунікативній ситуації ризику, а інший присвячено дослідженню специфіки позиціювання суб'єкта в метакомунікативній ситуації.

З метою визначення конститутивних ознак вищезазначених типів дискурсивної ситуації ризику та опису протікання процесу суб'єктного позиціювання у них, сконструйовано інтегровану лінгвокогнітивну модель, композиційний рисунок якої відтворено за допомогою: (1) предметної ситуації ризику, побудованої у вигляді прототипної когнітивної моделі, (2) комунікативної ситуації ризику, сконструйованої у вигляді сценарію та (3) метакомунікативної ситуації ризику, побудованої як фрейм.

В прототипній когнітивній моделі (ПКМ) предметної англійської ситуації ризику (виражено за допомогою: *risk, peril, chance, possibility, hazard, venture, uncertainty, speculation*) виокремлені такі слоти: (1) слот₁ – СУБ'ЄКТ РИЗИКУ (хтось – *risk-taker*) є (2) слот₂ – ТАКИЙ (виражено за допомогою: *risky, riskless, riskfree, dangerous, hazardous, perilous, unsafe, precarious, touch-and-go, tricky, uncertain, chancy, dodgy, dicey*); (3) слот₃ – ДІЄ (виражено за допомогою: *risk, endanger, gamble, imperil, jeopardize, hazard, chance, venture, put at risk, take the risk*); (4) слот₄ – ТАК (*riskily, dangerously, hazardously, perilously, unsafely, precariously, trickily etc*); (5) слот₅ – ПРЕДМЕТОМ ризику (виражено за допомогою: *risk VO_{NP}*) через (6) слот₆ – ДЖЕРЕЛО ризику (виражено за допомогою: *risk SR_{NP}*); (7) слот₇ – з певною МЕТОЮ (виражено за допомогою *to + {VP} in order to + {VP}*); отримуючи в результаті цієї дії (8) слот₈ – ШАНС (*chance, choice, option, possibility, solution, answer, alternative, probability*) як імовірність ВТРАТ або ЗДОБУТКІВ.

Сценарій комунікативної ситуації ризику розгортається згідно чотирьох фаз: доризикової фази, фази позиціювання, ризикової та постризикової фаз. У доризиковій фазі відбувається усвідомлення і формулювання проблеми

суб'єктом ризику. У фазі позиціювання реалізовується вибір і репрезентація позиції суб'єктом дискурсивної діяльності; ця фаза складається з трьох етапів: етап перший – вхід до сценарію ризику, етап другий – вибір позиції, етап третій – проголошення позиції. У разі, якщо суб'єкт займає антиризиковий станс, його дискурсивна діяльність на цьому етапі припиняється. Якщо ж приймається проризикове рішення, то суб'єкт переходить до наступної фази – ризикової, в якій, власне, відбувається актуалізація рішення ризикувати, що перетворює ризик на небезпеку. У постризиковій фазі проводиться ревізія, перегляд наслідків ризикованих вчинків і надається їм оцінка.

Модель метакомунікативної ситуації ризику сконструйовано на базі прототипної когнітивної моделі, до центру якої уведено особу суб'єкта позиціювання, який завжди є її АКТАНТОМ (суб'єктом позиціювання), але не обов'язково виявляється суб'єктом ризику. Його / її мовленнєві дії визначають структуру і наповнення фрейму, оскільки своїм повідомленням він/вона маніфестує результат позиціювання стосовно ризику: сконструйована позиція репрезентується як проспективне або прийняте суб'єктом рішення щодо ризику, що відображено у таких слотах, як: ПРЕДМЕТ РИЗИКУ, МЕТА РИЗИКУ, ДЖЕРЕЛО ЗАГРОЗИ та ІНСТРУМЕНТ повідомлення.

Суб'єкт позиціювання, таким чином, умовно розміщений одночасно на двох рівнях інтегрованої моделі дискурсу ризику – індивідуальному (мікро-) та соціальному (макро-). Мікрорівень цієї моделі відповідає комунікативній ситуації, в якій учасники конструюють свої суб'єктні позиції у безпосередній взаємодії один з одним в режимі он-лайн, а макрорівень – це метакомунікативна ситуація, де суб'єктами позиціювання стають не лише окремі індивіди, а цілі громади, корпорації, етноси і суспільства, до яких вони належать. Саме завдяки поняттю позиції суб'єкта дискурсивної діяльності стало можливим інтегроване дослідження мікро- і макродискурсивних процесів у ситуації ризику шляхом поєднання аналізу вивчення взаємодії дискурсивних дій індивідуального суб'єкта з суспільним середовищем. Характерні особливості позиціювання у вищезазначених типах ситуації ризику полягають у спрямуванні векторів аналізу – відповідно, від мікро- до макроструктур і навпаки.

Дискурсивна модель позиції СДД, запозичена в американського дослідника стансу Дж. Дю Буа (Du Bois 2007), сконструйована у вигляді трикутника, що уможливує врахування як суб'єктності, так і міжсуб'єктності позиціювання, презентуючи його у трьох взаємозалежних компонентах (вершинах трикутника): (1) суб'єкт позиціювання (суб'єкт₁), (2) усі інші учасники комунікації (суб'єкт_{2,3,4...}) і (3) об'єкт позиціювання, яким у цьому дослідженні виступає сам ризик, або один із слотів ситуації ризику. Під час позиціювання, згідно з трикутником стансу, суб'єкти дискурсивної діяльності виконують кілька симультанних дій: 1) оцінювання об'єкта в результаті його сприйняття (evaluation, appraisal, assessment), 2) визначення власної позиції стосовно об'єкта оцінювання та інших суб'єктів (positioning); 3) узгодження власної позиції стосовно об'єкта оцінювання з позицією співрозмовника (alignment). Трикутник Дж. Дю Буа у цій роботі доповнений двома додатковими векторами – 4) когнітивним вектором концептуалізації ситуативних умов інтеракції і 5) соціальним вектором взаємної ідентифікації інтерактантів, що дозволило нам розмістити дискурсивне позиціювання у соціокогнітивну рамку.

Позиціювання в комунікативній ситуації ризику – це одночасно моносуб'єктна і полісуб'єктна дискурсивна діяльність, яка реалізується в умовах спільного часу і простору (*in situ*) в інтеракції між усіма її учасниками, котрі можуть мати різні соціальні статуси і виконувати різні комунікативні ролі. Моносуб'єктна специфіка позиціювання в КСР полягає у тому, що в динаміці цього процесу при всьому розмаїтті зайнятих суб'єктом-учасником позицій СДД, основні можливі ідентичності ("схильний до ризику / несхильний до ризику"), які ним конструюються, задані ітераціями епістемічних і афективних елементів позиціювання як прийняття складного рішення в умовах ризикованого вибору.

Афективна й епістемічна позиції, вибудовані та втілені у мовленнєвій взаємодії суб'єктів дискурсивної діяльності, нерозривно пов'язані між собою, оскільки вони сукупно реалізують вектор оцінювання у структурі соціодискурсивного акту позиціювання. На основі афективних і епістемічних

оцінок суб'єкт в ситуації ризику приймає рішення (або займає певну позицію). Емоційним станом мовця активується його аксіологічна діяльність, мотивуючи оцінний зміст його суджень під час позиціювання, і навпаки – знання щодо ситуації мовлення викликають відповідні емоційні реакції.

В епістемічному складнику стансу відображено інформацію про походження знань мовця щодо предмета мовлення (евіденційність) та суб'єктивну рефлексію, що ґрунтується на поточних параметрах ситуативного контексту (модальність). Епістемічні позиції, що конструюються суб'єктами в комунікативній ситуації ризику, діляться на позиції впевненості і невпевненості. Ґрунтуючись на прямій і непрямій евіденційності та модальності достовірного і проблематичного знання, вони виражені за допомогою: модальних дієслів *can, may, must, will, could, should, might, would*; псевдомодальних дієслів *have (to), ought (to), need (to)*; суплетивних заміників модальних дієслів *be (to) / be able(to) / used (to) / be going (to), etc.*; прислівникових дискурсивних маркерів стансу *perhaps / maybe / probably / certainly / actually / likely / possibly / seemingly, etc.*; іменників типу *possibility / necessity / certainty / probability, etc.*; прикметників *necessary / possible / certain / probable / important, etc.*; дієслівних предикатів пропозиційного відношення *I think / I believe / I mean / I know / I suggest / I want / I wish / I like, etc.*; увідних словосполучень не-дієслівного характеру, що експлікують ставлення мовця до істинності висловленої пропозиції *In my view / It's my personal view / it's my opinion / I'm inclined, etc.* Мовні засоби вираження модальності й евіденційності сигналізують про епістемічні статуси суб'єктів позиціювання під час прийняття ними рішення, маркуючи різний обсяг знань про ризик як предмет мовлення, що знаходяться у проміжку від впевненості і можливості до сумніву і неможливості.

Афективний складник суб'єктної позиції стосується емоцій, почуттів, оцінок і ставлення суб'єкта стосовно предмета мовлення та інших суб'єктів і реалізується в мовленні за допомогою різноманітних мовних ресурсів оцінної та емотивної експресії. Так, емоції, що супроводжують позиціювальну діяльність суб'єктів у комунікативній ситуації ризику розділено на дві групи: **позитивні**

емоції (задоволення – *excitement, agitation, exhilaration, elation, feverishness, thrill, pleasure* etc.; радість – *joy, enjoyment, happiness, rapture, glee, bliss, elation, delight* etc.), азарт – *animation, agitation, ardour, fervor, vehemency* etc.) та **негативні емоції** (страх – *fear, fright, terror, trepidation, dread*; тривога – *alarm, anxiety, apprehensiveness, disquiet, nervousness, trembling worry*, розчарування – *disappointment, disillusionment, disenchantment*, гнів – *anger, fury, indignation, outrage, rage* etc.). Унаслідок невизначеності і ймовірнісної природи ризику, оцінки в комунікативній ситуації ризику двополюсні, а емоції мають бімодальну природу. Відповідно, оцінки щодо ризику як об'єкта позиціювання також поділяються на **позитивні** та **негативні**, що спонукало нас використати методикку ментальних просторів Ж. Фоконьє для визначення лінгвокогнітивної динаміки прийняття рішення в комунікативній ситуації ризику, яке прирівнюється до вибору суб'єктної позиції.

Лінгвокогнітивна специфіка епістемічного позиціювання в комунікативній ситуації ризику пов'язана з її гіпотетичністю. За допомогою методики ментальних просторів реконструйовано процес позиціювання СДД в КСР. Завдяки прогностичному характеру висловлень в ситуації ризику епістемічна позиція СДД конституює проблематичність суджень, тобто суджень необґрунтованих, таких, що базуються не так на знаннях, як на гіпотезах. Прогностична функція виконується простороконструювальними елементами, котрі набувають мовного втілення у сполучниках *if* та *when*.

Прагматичні особливості афективного позиціювання в комунікативній ситуації ризику визначаються її аксіологічною двополюсністю. Дискурсивна діяльність суб'єктів супроводжується біполярними оцінками, що втілюються у їх мовленні та впливають на рішення, які ними приймаються. Баланс модально-евіденційного та емоційно-оцінного елементів в когнітивно-дискурсивній динаміці позиціювання є визначальним фактором структури ідентичності суб'єкта ситуації ризику, яка складається з його/її суб'єктних позицій і тлумачиться як тимчасове, нестабільне і контекстно-залежне дискурсне утворення.

Покроковий аналіз мовного вираження афективного і епістемічного компонентів позиціювання згідно фаз розгортання сценарію ситуації ризику

дозволив виокремити типи ситуативних ідентичностей, що характерно конструюються суб'єктами дискурсивної діяльності в умовах комунікативної ситуації ризику. Виділені ідентичності градууються від "обережного, не схильного до ризику суб'єкта" (Homo Cautus) через "суб'єкта-боягуза" (Homo Trepidus), "поміркованого суб'єкта" (Homo Prudens), "раціонального суб'єкта" (Homo Rationale) до "суб'єкта-героя" (Homo Heroica), "суб'єкта-гравця" (Homo Aleatoris) і, нарешті, "суб'єкта, схильного до ризику" (Homo Periclitaturus).

В інтеракційному (інтерсуб'єктному) плані позиціювання суб'єктів дискурсивної діяльності в комунікативній ситуації ризику має консонантний (гармонійний, узгоджений) або дисонантний (дисгармонійний, конфліктний) характер. Мовне вираження консонантних суб'єктних позицій ґрунтуються на схожих епістемічних і афективних оцінках ситуації. Оформлення дисонантних позицій, натомість, репрезентує розбіжні оцінки, відмінні точки зору і протилежні уподобання суб'єктів дискурсивної взаємодії. Відповідно, інтеракція в ситуації ризику здійснюється за такими конверсаційними формулами: кооперативна співпраця, переконувальна співпраця, переконувальний конфлікт і силовий конфлікт.

Визначені нами рекурентні дискурсивні механізми позиціювання (рециркуляції, зворотного зв'язку, індексального залучення і емоційного резонансу) мають міжсуб'єктну природу і слугують інтеракційному узгодженню позицій усіх учасників мовленнєвої взаємодії в комунікативній ситуації ризику. (1) Механізм рециркуляції діє через переробку мовних ресурсів, що використовуються суб'єктами позиціювання в англомовній ситуації ризику, і реалізовується в дискурсі шляхом конверсаційної когерентності, що в мовленні виявляється у вигляді лексико-граматичної когезії, повторів та синтаксичного паралелізму. (2) Механізм зворотного зв'язку передбачає конверсаційні реакції суб'єктів на репліки один одного і реалізується в ситуації ризику за допомогою дискурсивних маркерів діалогічного мовлення типу *"well"*, *"sure"*, *"actually"*, *"you know"*, *"thank you"*, *"please"* etc.; запитань; респонсивних реплік *"yes"*, *"no"*; оцінних предикатів зі значенням епістемічної модальності *"I like it"*, *"I don't like*

it", *"you are right"*, *"you are wrong"*, *"I think"*, *"I hope"*, *"I believe"* etc.; евіденційних предикатів зі значенням прямої і непрямой евіденційності типу *"I saw it myself"*, *"he said"*, *"I mean"*, *"he/she meant"* etc. (3) Механізм індексального залучення забезпечується маркуванням мовцями власних конwersаційних ролей "мовець – слухач" (за допомогою особових займенників *I, you, we*, etc.), соціальних статусів один одного (за допомогою формул звертання і титулів – *Mr., Mrs.*, etc.; форм референції/покликання – *he, they, his mom, my friend* etc., імен і власних назв) та просторово-темпорального дейксису шляхом вживання вказівних займенників, артиклів, географічних назв, топонімів і лексичних одиниць на позначення часу. (4) Механізм емоційного резонансу мотивує узгодження комунікантами власних афективних позицій з соціальним світом, невід'ємною частиною якого вони є. Виникаючи, формуючись, резонуючи і трансформуючись у взаємодії з іншими суб'єктами, афективні позиції не є індивідуальним продуктом дискурсивної діяльності суб'єктів, а відкриті для будь-яких змін у кооперативних або конкурентних умовах міжсуб'єктної інтеракції.

Специфіка позиціювання суб'єктів у метакомунікативній ситуації ризику полягає в тому, що вони обирають свої позиції не безпосередньо в ситуації, коли приймається рішення щодо ризику, а за її межами (*ex situ*), з учасників перетворюючись на спостерігачів. Таким чином, аналізуючи поведінку учасників метакомунікативної ситуації ризику, суб'єкт позиціювання умовно розміщений на макрорівні інтегрованої моделі дискурсу ризику. З індивідуальної особистості він / вона перетворюється на члена громади, інституції, суспільства, країни чи народу, до яких належить, відповідно використовуючи мовно-семіотичні ресурси, за допомогою яких маніфестує свої позиції щодо ризику.

Епістемічний компонент позиції СДД, що репрезентується суб'єктом в метакомунікативній ситуації ризику, виявляється як позиції впевненості, котрі реалізуються шляхом використання мовних засобів вираження модальності достовірного знання і прямої (досвідної) евіденційності, та позиціях невпевненості, мовне втілення яких ґрунтується на модальності проблематичного знання і непрямій (репортивній, інференційній та уявній) евіденційності.

Досвідна евіденційність у мовленні суб'єктів дискурсивної діяльності виражається займенниками першої особи (*I, we*) і суб'єктно-предикатними структурами на позначення особистого сенсорно-перцептивного досвіду: візуального (*see, eye, watch etc*), аудитивного (*listen, hear etc*), ментального (*realize, discover, understand etc*), емотивного (*feel, joy, scare etc*). Репортивна (переказувальна і цитативна) евіденційність в метакомунікативній ситуації ризику оформлюється як непряме мовлення, з покликанням на автора повідомлення, або без. Інференційна евіденційність передається прислівниками зі значенням невпевненості у висловленій пропозиції "*maybe*", "*supposedly*" *etc.*, ввідними конструкціями типу "*As for me*" "*According to my knowledge...*" "*As far as I know...*" *etc.*

Модальність достовірного і проблематичного знання виражається в метакомунікативній ситуації ризику за допомогою сентенційних прислівників-інтродукторів типу *surely, doubtfully*, модальних і псевдомодальних дієслів, і таких граматичних конструкцій: клауз з епістемічними дієсловами, що вводять об'єктні клаузи – $V_{fn} (that) + Cl$; підрядних речень зі сполучником *that*, підпорядкованих іменникам – $N_{abstr} (that) + Cl$ і прикметникам – $Adj_{(that)} + Cl$; предикатних структур з часткою *to-*, підпорядкованих дієсловам – $V_{pred} + V_{inf}$, іменникам – $N_{+V inf}$ та прикметникам – $Adj_{+V inf}$.

Мовне оформлення афективного компонента у складі позиції СДД, що виявляється як позитивне або негативне ставлення до ризику, вказує на соціальну варіативність мовленнєвої поведінки окремого суб'єкта і цілих громад, слугуючи індикатором соціокогнітивної ідентифікації носіїв англійської мови і культури. У соціосеміотичному ракурсі кожна суб'єктна позиція, чи будь-яка колективна ідентичність, що конструюється суб'єктом позиціонування, розглядається як знак. Соціосеміотичний підхід до аналізу позиціонування сприяє глибшому осмисленню взаємостосунків суб'єкта дискурсивної діяльності з навколишнім середовищем, дозволяючи уточнити шляхи впорядкування лінгвістичного і нелінгвістичного досвіду через уподібнення, за рахунок співвіднесення різнорівневих знаків і знакових систем.

У результаті суб'єктного позиціювання в дискурсивних умовах метакомунікативної ситуації ризику відбувається перехід від персональної ідентичності окремого суб'єкта як особистості, схильної чи не схильної до ризику, до колективної ідентичності соціального суб'єкта як експерта, дилетанта або медіатора. Саме цей перехід мотивує суб'єкта позиціювання метакомунікативної ситуації ризику до стратегічного планування своєї позиціювальної діяльності, оскільки його прагматичні цілі у цьому разі включають переконування і подекуди навіть маніпулятивний вплив на масового реципієнта.

Прагматоричні особливості комунікативних стратегій позиціювання, що використовуються суб'єктами англомовної метакомунікативної ситуації ризику, залежать від збалансованості епістемічного й афективного компонентів у складі позицій СДД. Коефіцієнт диспропорції між мовленнєвою актуалізацією епістемічних статусів експерта і дилетанта названо епістемічним градієнтом стансу, а дефіцит балансу між їх афективними реакціями – афективним градієнтом. Так, в результаті аналізу мовних засобів вираження епістемічної та афективної позицій у метакомунікативній ситуації ризику, визначено наступні формули суб'єктного позиціювання, які покладено в основу виокремлених позиціювальних стратегій: $EG > AG = Kn(+)\text{As}(+) > Em(-)\text{Att}(-)$ (формула позиціювальних стратегій експерта); $EG < AG = Kn(-)\text{As}(-) < Em(+)\text{Att}(+)$ (формула позиціювальних стратегій дилетанта); $EG \langle \rangle AG = Kn(+)\text{As}(+) \langle \rangle Em(+)\text{Att}(+)$ (формула позиціювальних стратегій медіатора). У стратегіях суб'єкта-дилетанта переважає афективний градієнт стансу. Натомість, стратегії експертів позбавлені емоційності і ґрунтуються на епістемічному позиціонуванні. У стратегіях, що використовуються в дискурсі ризику медіаторами, репрезентація афективного й епістемічного градієнтів має збалансований характер.

Позиціювальні стратегії дилетанта включають дві групи – стратегії самопозиціювання і позиціювання щодо інших. У групі стратегій самопозиціювання, що спрямовані на оцінку власних здійснених або запланованих рішень і вчинків, виділено стратегію епістемічної самооцінки (реалізується за допомогою тактик експліцитного і прихованого визнання свого

низького епістемічного статусу), стратегію самовиправдання, яка може бути про-активною і ре-активною і стратегію самозаспокоєння (реалізується за допомогою тактик наміреного ігнорування небезпеки, покликання на авторитетні джерела інформації і солідаризації). Група стратегій позиціонування дилетанта щодо інших включає стратегії оцінювання дилетантом епістемічного статусу партнерів по комунікації, критичної недовіри і звинувачувальну стратегію. Вони реалізуються у дискурсі за допомогою тактик риторичного підсилення і послаблення, протиставлення, солідаризації, емпіфування і прийомів генералізації, іронізування та імпліцитної інтертекстуальності.

Стратегії суб'єкта-експерта в метакомунікативній ситуації ризику представлені стансовстановлювальними і контактовстановлювальними стратегіями. У першій групі виділено стратегії маніфестації (реалізуються за допомогою тактик надмірної термінологізації, авторитарної модальності і статусної ідентифікації), легітимізації (тактики покликання до позицій інших експертів, апеляції до авторитетів і експлікації суб'єктом-експертом власної ідентичності). До другої групи належать стратегії ієрархізації (реалізуються за допомогою тактик оцінювання дискурсивних дій інших учасників і експертних порад) і мітігації (тактики заниження власного експертного статусу і солідаризації).

Серед стратегій суб'єкта-медіатора виокремлено стратегії евокації, що спрямовані на пробудження свідомості людей щодо ризику та стратегії ревокації, що слугують для заспокоєння тривоги і присипляння пильності у суспільстві. Стратегій евокації підрозділяються на стратегії драматизації і активації пильності, а стратегії ревокації – на стратегії мінімізації ризиків і присипляння пильності. Незважаючи на протилежні прагматичні цілі суб'єктів-медіаторів, що використовують вищеназвані стратегії, вони послуговуються схожими або тими самими тактиками і прийомами для їх реалізації, а саме: тактикою посилення свого епістемічного статусу, формування епістемічного статусу реципієнтів, солідаризації, апеляції до авторитетів, ухилення від відповідальності, прийомами екземпліфікації, деперсоналізації і авторитаризації.

ЗМІ формують "неореальність" [39, с. 104] – сучасний світ з усіма його ризиками і приладами. Утім сьогодні, поряд зі ЗМІ, все більшої ваги набуває Інтернет. В епоху, коли будь-який пересічний громадянин має необмежений доступ до глобальних аудиторій читачів / слухачів / глядачів, усвідомлення відповідальності за слово і перед словом, визнання значущості позиції кожного суб'єкта дискурсивної діяльності повинно стати наріжним каменем нашого існування. Адже колективні небезпеки сьогодення легко можуть трансформуватися в індивідуальні ризики і навпаки, залежно від сприйняття і суб'єктного позиціонування. Наприклад, розглядаючи сучасну політичну кризу, або екологічну ситуацію, можна вважати її небезпечною як для окремого індивіда, так і для всього людства. Станс у цьому смислі виявляється індивідуально-соціальним інтерфейсом, поєднувальною ланкою між мікро- і макро-рівнями соціальної інтеракції, між індивідуальними та соціальними виявами суб'єкта, стаючи певним матеріальним субстратом, за допомогою якого уможлиблюється не лише маніфестація, а й порівняння та інтеракційне узгодження фізичних і розумових аспектів мовленнєвої взаємодії людей, суб'єктів дискурсивної діяльності.

Дисертація відкриває перспективи для майбутніх наукових пошуків у царині різних галузей мовознавства – дискурсології, когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики, прагматики, риторики, соціосеміотики, оскільки поняття позиції суб'єкта дискурсивної діяльності дозволяє відстежити найрізноманітніші аспекти динаміки трансформацій ціннісно-сміслового змісту англomовної та інших лінгвокультур через дискурсивну активність окремих індивідів, носіїв цих культур. Крім того, розроблена в роботі інтегрована міждисциплінарна методика дослідження суб'єктного позиціонування може бути екстрапольована на інші типи ситуацій, інші види дискурсу та інші мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алехин Е. И. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций : конспект лекций / Евгений Иванович Алехин. — Орел : Изд-во Орлов. гос. ун-та, 2006. — 90 с.
2. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / Анатолий Петрович Альгин. — М. : Мысль, 1989. — 188 с.
3. Апель К.-О. Трансцендентально-герменевтическое понимание языка / К.-О. Апель // Вопросы философии. — 1997. — № 1. — С. 76—93.
4. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Юрий Дереникович Апресян. — М. : Наука, 1966. — 305 с.
5. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика / Юрий Дереникович Апресян. — М. : Наука, 1974. — 366 с.
6. Аристотель. Поэтика. Об искусстве поэзии / Аристотель // Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории / Аристотель. — Минск : Литература, 1998. — С. 1064—1112.
7. Аристотель. О душе / Аристотель // Сочинения : [в 4 т.] / Аристотель ; Академия наук СССР, Ин-т философии. — М. : Мысль, 1976—. — Т. 1. — 1976—. С. 371—448. — (Философское наследие).
8. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Нина Давыдовна Арутюнова. — М. : Наука, 1988. — 341 с.
9. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Сов. энциклоп., 1990. — С. 136—137.
10. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давыдовна Арутюнова. — [2-е изд-е, испр.]. — М. : Яз. рус. культуры, 1999. — 896 с.
11. Арутюнова Н. Д. Наивные размышления о наивной картине языка / Н. Д. Арутюнова // Язык о языке : [сб. ст. / под ред. Н. Д. Арутюновой]. — М. : Яз. рус. культуры, 2000. — С. 417—436.

12. Архипов И. К. Полифония мира, текст и одиночество познающего сознания / И. К. Архипов // *Studia Linguistica Cognitiva*. — М. : Гнозис, 2006. — Вып. 1. — С. 157—171.
13. Ашкеров А. Экспертотократия. Управление знаниями: производство и обращение информации в эпоху ультракапитализма / Андрей Ашкеров. — М. : Европа, 2009. — 129 с.
14. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фр. К. А. Долинина ; под ред. Е. Г. Эткинда]. — М. : Изд-во иностр. лит., 1961. — 394 с.
15. Баранов А. Г. Семиотическая личность: кодовые переходы / А. Г. Баранов // *Речевая деятельность. Языковое сознание. Общающиеся личности : тез. докл. XV Междунар. симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации, (Москва, 30 мая — 2 июня 2006)*. — Москва ; Калуга : Эйдос, 2006. — С. 30—31.
16. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / Анатолий Николаевич Баранов. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 360 с.
17. Барский Ф. И. Личность как черты и как нарратив: возможности уровневых моделей индивидуальности / Ф. И. Барский // *Методология и история психологии*. — 2008. — Т. 3, Вып. 3 : *Методология психологии*. — С. 93—105.
18. Барт Р. Смерть автора / Р. Барт // *Избранные работы: Семиотика. Поэтика* / Р. Барт. — М. : Прогресс ; Универс, 1994. — С. 384—391.
19. Барт Р. Фрагменти мови закоханого / Ролан Барт. — Львів : Незалежний культурологічний журнал "Ї", 2006. — 283 с.
20. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Михайлович Бахтин. — М. : Советская Россия, 1979. — 320 с.
21. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. — М. : Искусство, 1986. — 445 с.
22. Бахтин М. М. Стили / М. М. Бахтин // *Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка : статьи / М. М. Бахтин ; [ред. Г. Н. Шелогурова]*. — М. : Лабиринт, 2000. — 640 с. — (Серия : Бахтин под маской).

23. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Ульрих Бек ; [пер. с нем. В. Седельника]. — М. : Прогресс—Традиция, 2000. — 384 с.
24. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / Алла Дмитриевна Белова. — К. : Киев. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1997. — 312 с.
25. Белоусов К. И. Деятельностно-онтологическая концепция формообразования текста : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Белоусов Константин Игоревич. — Оренбург, 2005. — 374 с.
26. Белоусов К. И. Синергетика текста: от структуры к форме : [монография] / Константин Игоревич Белоусов. — М. : Книж. дом "ЛИБРОКОМ", 2008. — 248 с.
27. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Елена Ивановна Беляева. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. — 180 с.
28. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. — М. : Прогресс, 1974. — 448 с.
29. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман ; [пер. Е. Буткевич] ; [Моск. Философский фонд "Academia-Центр"]. — М. : МЕДИУМ, 1995. — 253 с.
30. Бернстайн П. Против богов: укрощение риска / Питер Бернстайн ; [пер. с англ.]. — М. : ЗАО "Олимп—Бизнес", 2000. — 400 с.
31. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект : [монографія] / Лариса Іванівна Белехова. — Херсон : Айлант, 2002. — 368 с.
32. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : [зб. наук. пр.] / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. — К. : Логос, 2004. — Вип. 10. — С. 11—16.
33. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / Ольга Леонідівна Бессонова. — Донецьк : ДонНУ, 2002. — 362 с.
34. Богатых Б. А. Фрактальная природа живого: Системное исследование биологической эволюции и природы сознания / Борис Александрович Богатых. — М. : Книж. дом "Либроком", 2012. — 256 с.

35. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук / Г. И. Богин. — Ленинград, 1984. — 31 с.
36. Богин Г. И. Типология понимания текста : [учеб. пособие] / Георгий Исаевич Богин. — Калинин : КГУ, 1986. — 87 с.
37. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Жан Бодрийяр ; [пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской]. — М. : Республика ; Культурная революция, 2006. — 269 с. — (Мыслители XX века).
38. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика / Николай Николаевич Болдырев. — Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2001. — 123 с.
39. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / Владимир Григорьевич Борботько. — М. : УРСС, 2006. — 288 с.
40. Бориснев С. В. Социология коммуникации : [учеб. пособие] / Сергей Викторович Бориснев. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 270 с.
41. Брокмейер И. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. — 2000. — № 3. — С. 29—42.
42. Брунер Дж. Жизнь как нарратив / Дж. Брунер // Постнеклассическая психология. — 2005. — № 1 (2). — С. 9—29.
43. Бурдьё П. Начало. *Choses dites* / Пьер Бурдьё ; [пер. с фр. Н. А. Шматко]. — М. : Socio-Logos, 1994. — 288 с.
44. Бурдьё П. О телевидении и журналистике / Пьер Бурдьё ; [пер. с фр. Т. В. Анисимовой, Ю. В. Марковой] ; отв. ред. и предисл. Н. А. Шматко. — М. : Ин-т экспериментальной социологии, 2002. — 89 с.
45. Буянов В. Рискология. Управление рисками / В. Буянов, К. Кирсанов, Л. Михайлов. — М. : Экзамен, 2003. — 382 с.
46. Варій М. Й. Загальна психологія : [навч. посібник] / Мирон Йосипович Варій. — [2-ге вид., випр. і доп.]. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 968 с.

47. Вежбицкая А. Культурно-обусловленные сценарии и их когнитивный статус / А. Вежбицкая // Язык и структура знания : [сб. ст. / отв. ред Р. М. Фрумкина]. — М. : ИЯ АН СССР, 1990. — С. 63—85.

48. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая. — М. : Яз. славян. культуры, 2001. — 272 с.

49. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды Института русского языка АН СССР. — 1950. — Т. 2. — С. 38—79.

50. Виноградов В. В. Русский язык : грамматическое учение о слове / Виктор Владимирович Виноградов ; [под ред. Г. А. Золотовой]. — М. : Наука, 1972. — 616 с.

51. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1985. — Вып. XVI : Лингвистическая прагматика. — С. 79—128.

52. Витгенштейн Л. Философские работы / Людвиг Витгенштейн. — М. : Гнозис, 1994. — Ч. I. — 530 с.

53. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика / Рут Водак ; [пер. с англ. и нем.]. — Волгоград : Перемена, 1997. — 139 с.

54. Водак Р. Взаимосвязь "дискурс — общество": когнитивный подход к критическому дискурс-анализу / Р. Водак // Современная политическая лингвистика / [под ред. Э. В. Будаева, А. П. Чудинова]. — Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2006. — С. 123—136.

55. Волков А. А. Основы риторики : [учеб. пособие] / Александр Александрович Волков. — М. : Академ. проект, 2003. — 304 с.

56. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф. — М. : Либроком, 2009. — 264 с.

57. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. — 2001. — № 1. — С. 64—72.

58. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / О. П. Воробйова // Вісник Херсонського національного університету. — 2004. — № 635. — С. 18—22.

59. Воробйова О. П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О. П. Воробйова // Мова. Людина. Світ. До 70-річчя проф. М. П. Кочергана / відп. ред. О. О. Тараненко. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 72—86.

60. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / Ольга Петровна Воробьева. — К. : Выща шк., 1993. — 198 с.

61. Воробьева О. П. Художественная семантика: когнитивный сценарий / О. П. Воробьева // С любовью к языку : сб. науч. тр. : [посвящается Елене Самойловне Кубряковой] / [В. А. Виноградов и др.]. — Москва — Воронеж : ИЯ РАН ; Воронеж. гос. ун-т, 2002. — С. 379—384.

62. Воробьева О. П. Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд / О. П. Воробьева // Язык и транснациональные проблемы : материалы I Междунар. науч. конф., (22—24 апр. 2004 г.) / отв. ред. Т. А. Фесенко; М-во образования и науки Рос. Федерации, Ин-т языкознания РАН, Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. — М. ; Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2004. — Т. II. — С. 50—55.

63. Воробьева О. П. Лингвистика сегодня: реинтерпретация эпистемы / О. П. Воробьева // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. — Т. 16, № 2. — С. 41—47.

64. Вригт Г. фон. Логико-философские исследования : избр. тр. / Георг фон Вригт ; [пер. Е. И. Тарусина, А. С. Карпенко и др.]. — М. : Прогресс, 1986. — 593 с.

65. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков / Владимир Григорьевич Гак. — Л. : Просвещение, 1977. — 300 с.

66. Галстян С. С. Языковая личность — основа телевизионной коммуникации [Электронный ресурс] / С. С. Галстян // Вестник электронных и печатных СМИ / Академия медиаиндустрии. — Вып. 3. — Режим доступа : <http://vestnik.ipk.ru/index.php?id=1544>

67. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. — М. : Наука, 1981. — 138 с.

68. Гамзюк М. В. Эмотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови) : [монографія] / Микола Васильович Гамзюк. — К. : Вид. центр КДЛУ, 2000. — 255 с.

69. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Борис Михайлович Гаспаров. — М. : Новое лит. обозрение, 1996. — 352 с.

70. Герасимов В. И. На пути к когнитивной модели языка / В. И. Герасимов, В. В. Петров // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. — С. 5—11.

71. Герген К. Дж. Социальная конструкция в контексте / Дж. Г. Герген, Л. Вархаус, С. Уортем ; [пер. с англ.]. — Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2016. — 328 с.

72. Герман Н. Ф. Лингвокультурная идентичность субъекта коммуникации / Н. Ф. Герман // Вестник Челябинского государственного университета. — 2009. — № 11 (149). — Вып. 11 : Философия. Социология. Культурология. — С. 63—66.

73. Гидденс Э. Устроение общества: очерк теории структуризации / Энтони Гидденс. — М. : Акад. Проспект, 2003. — 528 с.

74. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Гюстав Гийом ; пер. с фр. ; [общ. ред., послесл. и коммент. Л. М. Скрединой]. — М. : Прогресс, 1992. — 220 с.

75. Гийому Ж. О новых приемах интерпретации, или проблема смысла с точки зрения анализа дискурса / Ж. Гийому, Д. Мальдидье // Квадратура смысла : французская школа анализа дискурса : [сб. ст. / общ. ред. П. Серио]. — М. : Прогресс, 1999. — С. 124—137.

76. Глейк Дж. Хаос. Создание новой науки / Джеймс Глейк ; [пер. с англ. Е. Барашковой, М. Нахмансона]. — СПб. : Амфора, 2001. — 398 с.

77. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / Ирвинг Гофман; [пер. с англ. А. Д. Ковалева]. — М.: Канон-пресс-ц; Кучково-поле, 2000. — 304 с.

78. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / Ирвинг Гофман; [пер. с англ. Г. С. Батыгина; под ред. Л. А. Козловой]. — М.: Ин-т социальной психологии, 2003. — 752 с.

79. Гранатуров В. М. Экономический риск: сущность, методы, измерения, пути снижения / Владимир Михайлович Гранатуров. — М.: Дело и Сервис, 1999. — 185 с.

80. Гришаева Л. И. Особенности использования языка и культурная идентичность коммуникантов / Людмила Ивановна Гришаева. — Воронеж: ВГУ, 2007. — 262 с.

81. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт; [пер. с нем. яз. под ред. Г. В. Рамишвили]. — [2-е изд.]. — М.: Прогресс, 2000. — 400 с.

82. Дейк Т. А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1988. — Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. — С. 153—208.

83. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Тён Адрианус ван Дейк; [пер. с англ.; сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова]. — М.: Прогресс, 1989. — 312 с.

84. Дейк Т. А. ван. Дискурс и власть: рупрезентация доминирования в языке и коммуникации / Тён Адрианус ван Дейк; [пер. с англ.]. — М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2013. — 344 с.

85. Декарт Р. Сочинения: [в 2 т.] / Рене Декарт. — М.: Мысль, 1989—. — Т. 2. — 1994. — 635 с. — (Серия: Философское наследие. — Т. 119).

86. Делёз Ж. Ризома / Ж. Делёз, Ф. Гваттари // Философия эпохи постмодерна: [сб. пер. и реф. / под ред. А. Усмановой]. — Минск: Изд. ООО "Красико-принт", 1996. — С. 6—31.

87. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. — СПб. : Алетейя, 1998. — 286 с.

88. Демьянков В. З. Личность, индивидуальность и субъективность в языке и речи / В. З. Демьянков // "Я", "субъект", "индивид" в парадигмах современного языкознания : [сб. науч.-аналит. обзоров] / Рос. акад. наук. Ин-т науч. информ. по обществ. наукам ; [отв. ред. Н. Н. Трошина]. — М. : ИНИОН РАН, 1992. — С. 9—34.

89. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука конца XX века : [сб. ст.] / Ин-т языкознания РАН ; [под ред. Ю. С. Степанова]. — М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. — С. 239—320.

90. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс : история и современные исследования : [сб. науч. тр.] / РАН ИНИОН ; [отв. ред. и сост. В. И. Герасимов, М. В. Ильин]. — М. : ИНИОН РАН, 2002. — № 3. — С. 32—43.

91. Деррида Ж. Позиции / Жак Деррида. — К. : "Д.Л.", 1996. — 566 с.

92. Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики : [монография] / Татьяна Ивановна Домброван. — Одесса : КП ОТТ, 2013. — 346 с.

93. Домброван Т. І. Лінгвосинергетика: перші результати міждисциплінарного симбіозу / Т. І. Домброван // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. — 2014. — № 8, Т. 1. — С. 85—88.

94. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации : [монография] / Тамара Моисеевна Дридзе. — М. : Наука, 1984. — 270 с.

95. Дубровская О. Г. О традициях в научном описании социокультурного компонента в связи с изучением субъекта дискурсивной деятельности / О. Г. Дубровская // Вестник Челябинского государственного университета. — 2011. — № 25 (240). — Вып. 58 : Филология. Искусствоведение. — С. 52—57.

96. Ефимова Н. Н. Онтологизация концепта "риск" в английской фразеологии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Н. Н. Ефимова. — Иркутск, 2000. — 19 с.

97. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 "Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика" / С. А. Жаботинская. — М. : Моск. гос. лингвист. ун-т, 1992. — 41 с.

98. Жаботинская С.А. Концептуальная модель частеречных систем: фрейм и скрипт / С. А. Жаботинская // Когнитивные аспекты языковой категоризации : сб. науч. тр. — Рязань : Рязанский гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина, 2000. — С. 15—21.

99. Жаботинская С. А. Ономаσιологические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2009. — № 837. — С. 3—14.

100. Жаботинская С. А. Принципы создания ономаσιологических моделей и событийных схем в языке / С. А. Жаботинская // Горизонты современной лингвистики : традиции и новаторство : [сб. в честь Е. С. Кубряковой / отв. ред. Н. К. Рябцева]. — М. : Яз. славян. культур, 2009. — С. 381—400.

101. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — 2010. — № 928, Вип. 63. — С. 6—20.

102. Жаботинська С. А. Лексичні поля і нелінійна динаміка когнітивних структур / С. А. Жаботинська // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. — 2011. — Вип. 52. — С. 3—11.

103. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / Маргарита Вилоровна Заковоротная. — Ростов н/Д. : Изд-во Северо-Кавказ. науч. центра высшей школы, 1999. — 31 с.

104. Залевская А. А. Телесность/корпоральность и значение слова / А. А. Залевская // Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты : [сб.]. — М. ; Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 2004. — Вып. 8. — С. 57—65.

105. Залевская А. А. Проблема тело — разум в трактовке А. Дамазио / А. А. Залевская // *Studia Linguistica Cognitiva*. — М. : Гнозис, 2006. — Вып. 1 : Язык и познание : методологические проблемы и перспективы. — С. 82—105.

106. Застровська С. О. Концепт RISIKO у німецькомовній картині світу / С. О. Застровська // *Нова філологія* : [зб. наук. пр.]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2008. — № 34. — С. 70—75.

107. Застровська С. О. Об'єктивація концепту RISIKO фразеологічними конструкціями "koste es, was es wolle", "es komme, was da wolle" / С. О. Застровська // *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. — 2009. — № 5. — С. 332—335.

108. Зеленщиков А. В. Пропозиция и модальность / Александр Васильевич Зеленщиков. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1997. — 244 с.

109. Золотова Г. А. Говорящее лицо и структура текста / Г. А. Золотова // *Язык — система, язык — текст, язык — способность : к 60-летию члена-корреспондента Российской академии наук Юрия Николаевича Караулова* : [сб. ст.]. — М. : Ин-т рус. яз. РАН, 1995. — С. 120—133.

110. Ибарра П. Дискурс выдвижения утверждений-требований и просторечные ресурсы : хрестоматия / П. Ибарра, Дж. Китсьюз. — Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 2007. — С. 55—114.

111. Иванов Е. М. Онтология субъективного / Евгений Михайлович Иванов. — Саратов : Изд. центр "Наука", 2007. — 200 с.

112. Иванова Н. Л. Социальная идентичность: теория и практика / Н. Л. Иванова, Т. В. Румянцева. — М. : Изд-во СГУ, 2009. — С. 17.

113. Ивин А. А. Логика : [учеб. пособ.] / Александр Архипович Ивин. — [2-е изд.]. — М. : Знание, 1998. — 240 с.

114. Изард К. Психология эмоций / Кэррол Изард ; [пер. с англ.]. — СПб. : Питер, 2000. — 464 с.
115. Ильин Е. П. Психология риска / Евгений Павлович Ильин. — СПб. : Питер, 2012. — 490 с.
116. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. ; СПб. ; Нижний Новгород : ПИТЕР, 2013. — 752 с.
117. Инишев И. Н. Чтение и дискурс: трансформации герменевтики / Илья Николаевич Инишев. — Вильнюс : ЕГУ, 2007. — 168 с.
118. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русского языка / Оксана Сергеевна Иссерс. — М. : УРСС ; ЛКИ, 2008. — 288 с.
119. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант ; [пер. с нем. Н. Лосского]. — М. : Мысль, 1994. — 574 с. — (Философское наследие. — Т. 118).
120. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. — М. : Наука, 1997. — 285 с.
121. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. — Вологоград : Перемена, 2002. — 477 с.
122. Карасик В. И. Языковые ключи / Владимир Ильич Карасик. — М. : Гнозис, 2009. — 406 с.
123. Карасик В. И. Языковая кристаллизация смысла / Владимир Ильич Карасик. — М. : Гнозис, 2010. — 351 с.
124. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. — М. : Наука, 1987. — 263 с.
125. Касавин И. Т. Текст. Дискурс. Контекст : введение в социальную эпистемологию языка / Илья Теодорович Касавин. — М. : Канон +, 2009. — 542 с.
126. Кассирер Э. Философия символических форм : [в 3 т.] / Эрнст Кассирер ; [пер. с нем. С. А. Ромашко]. — М. ; СПб. : Язык, 2002—. —Т. 1 : Язык. — 2002. —272 с.
127. Касториадис К. Мир, который придёт [Электронный ресурс] : интервью / Корнелиус Касториадис ; [пер. с фр. А. Сидоров] // RIL N. 4. — июнь 1994 . — Режим доступа : <http://www.angelfire.com/ia/ IOKAS/biblioteka/Castoriadis.html>

128. Катанова Е. Н. Функциональный анализ самоидентифицирующих высказываний (на материале американских и британских парламентских дебатов) : дис. ... кандидата филол. наук / Катанова Елена Николаевна. — Воронеж, 2009. — 224 с.

129. Качанов Ю. Л. Автономия и структуры социологического дискурса / Ю. Л. Качанов, Ю. В. Маркова. — М. : Университ. кн., 2010. — 320 с.

130. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации [Электронный ресурс] : учеб. пособие / В. Б. Кашкин. — Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. — 175 с. — Режим доступа : <http://kashkine.narod.ru/CommTheory/6/WebComm6.htm>

131. Кибрик А. А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : дис. в виде науч. докл., сост. на основе опубл. работ, представ. к защите на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Кибрик Андрей Александрович. — М. : Ин-т языкознания РАН, 2003. — 90 с.

132. Кибрик А. Е. Константы и переменные языка / Александр Евгеньевич Кибрик. — СПб. : Алетейя, 2005. — С. 191—195.

133. Киров Е. Ф. Теоретические проблемы моделирования языка / Евгений Флорович Киров. — Казань : Изд-во Казан.ун-та, 1989. — 255 с.

134. Кобозева И. М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности / И. М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. XVII : Теория речевых актов. — С. 7—21.

135. Козинцева Н. А. Категория эвиденциальности (проблемы типологического анализа) / Н. А. Козинцева // Вопросы языкознания. — 1994. — № 3. — С. 93—104.

136. Колесников А. С. Становление проблемы субъекта: от Декарта до современной философии / А. С. Колесников // Формы субъективности в философской культуре XX века / А. С. Колесников, С. Н. Ставцев. — СПб. : Санкт-Петерб. филос. общество, 2000. — С. 10—25.

137. Конецкая В. П. Социология коммуникации : [учебник]. — М. : Международный университет бизнеса и управления, 1997. — 304 с. [Электронный ресурс] / В. П. Конецкая. — Режим доступа : http://www.i-ru/biblio/archive/koneckaja_sociologija

138. Кочелаевская К. В. Пространство: фрактальные представления / К. В. Кочелаевская // Известия Саратовского университета. Серия : Философия. Психология. Педагогика. — 2013. — Т. 13, Вып. 1. — С. 38—41.

139. Кравченко А. В. Человек, наука, среда (к обоснованию холизма как метода гуманитарной науки) / А. В. Кравченко // Мир в языке : [сб. ст. / ред. Е. А. Пименов, М. В. Пименова. — Кемерово : ИПК "Графика", 2005. — С. 36—51. — (Серия : Этногерменевтика и этнориторика. Вып. 11.).

140. Кравченко А. В. От языкового мифа к биологической реальности: переосмысляя познавательные установки языкознания / Алексей Владимирович Кравченко. — М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2013. — 388 с.

141. Кравченко Н. К. Міжнародно-правовий дискурс: когнітивно-комунікативний аспект : дис. ... докторара філол. наук : 10.02.15 / Кравченко Наталія Кимівна ; Держ. акад. житлово-комунального госп. — К., 2007. — 488 с.

142. Кравченко Н. К. Межсубъектная природа интеракции или интеракционная природа субъекта? (субъекты versus интеракция или интеракция versus субъекты?) / Н. К. Кравченко // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. — 2010. — № 18 (205). — С. 36—41.

143. Кравченко Н. К. Об интегративном подходе к классификации коммуникативных субъектов (к постановке проблемы) / Н. К. Кравченко // Діалог : медіа-студії : [зб. наук. пр.]. — 2010. — Вип. 11. — С. 138—149.

144. Кравченко Н. К. Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа : [науч.-практ. пособие] / Наталья Кимовна Кравченко. — Луцк : Воляньполиграф, 2012. — 251 с.

145. Кравченко Н. К. Мена коммуникативных ролей как конститутивная категория дискурса / Н. К. Кравченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. — 2013. — № 1052, Вип. 74. — С. 6—10.

146. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций / Виктория Владимировна Красных. — М. : Гнозис, 2001. — 269 с.

147. Кронгауз М. А. Семантика : [учебник] / Максим Онисимович Кронгауз. — М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 399 с.

148. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века : [сб. ст. / под ред. Ю.С. Степанова]. — М.: Рос. Гос. гуманитар. ун-т, 1995. — С. 144—238.

149. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Елена Самойловна Кубрякова. — М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. — 314 с.

150. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна. — М. : Яз. славян. культуры, 2004. — 560 с.

151. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений : семантика производного слова / Елена Самойловна. — [2-е изд., доп.]. — М. : Наука, 2007. — 208 с.

152. Кубрякова Е. С. В поисках сущности языка : вместо введения / О. С. Кубрякова // Когнитивные исследования языка : [сб. науч. тр.] / [гл. ред Е. С. Кубрякова ; отв. ред. Н. Н. Болдырев]. — М. : Ин-т языкознания РАН ; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. — Вып. IV : Концептуализация мира в языке. — С. 11—24.

153. Кузнецова А. И. Каким может быть статус эвиденциальности и ирреалис (к постановке вопроса) / А. И. Кузнецова // Исследования по теории грамматики / [под ред. Ю. А. Ландера, В. А. Плунгяна, А. Ю. Улманчиевой]. — М. : Гнозис, 2004. — Вып. 3. — С. 88—106.

154. Кули Ч. Социальная самость / Ч. Кули // Американская социологическая мысль : тексты : [перевод] / [сост. Е. И. Кравченко ; подред. В. И. Добренькова]. — М. : Моск. гос. ун-т, 1994. — С. 316—329.

155. Купчинова Т. В. Риск и рисковые коммуникации / Т. В. Купчинова // Актуальные социальные проблемы. — 2009. — № 1/2. — С. 48—52.

156. Кшановський О. Ч. Дієслівні форми з евіденційним значенням у сучасній перській мові / О. Ч. Кшановський // Вісник Київського національного університету ім. Шевченка. Східні мови та літератури. — 2015. — Вип. 1 (25). — С. 20—24.

157. Кэтфорд Дж. К. Лингвистическая теория перевода: об одном аспекте прикладной лингвистики / Джон Кэтфорд ; [пер. с англ.]. — М. : Эдиториал УРСС, 2004. — 208 с.

158. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Джон Лайонз. — М. : Яз. славян. культуры, 2003. — 400 с.

159. Лакан Ж. Инстанция буквы в бессознательном или судьба разума после Фрейда / Жак Лакан ; [пер. А. К. Черноглазова, М. А. Титовой]. — М. : Рус. феноменологическое общество, 1997. — С. 54—87.

160. Лаптева М. Д. Позиция в структуре профессионального общения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / М. Д. Лаптева ; Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов. — М. , 1999. — 24 с.

161. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Клод Леви-Стросс. — М. : "ЭКСМО — Пресс", 2001. — 512 с.

162. Лекторский В. А. Проблема субъекта и объекта в классической и современной буржуазной философии / Владислав Александрович Лекторский. — М. : Высш. шк., 1965. — 123 с.

163. Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики, психолингвистики и теории коммуникации / А. А. Леонтьев // Синтаксис текста : [сб. науч. тр. / под ред. Г. А. Золотовой]. — М. : Наука, 1979. — С. 17—36.

164. Леонтьев А. А. Методологические проблемы деятельностного подхода / А. А. Леонтьев // Деятельностный подход в психологии: проблемы и перспективы : [сб. науч. тр. / под ред. В. В. Давыдова, Д. А. Леонтьева]. — М. : АПН СССР, 1990. — С. 5—14.

165. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики : [учебник для студ. высш. учеб. заведений] / Алексей Алексеевич Леонтьев. — [5-е изд., стер.]. — М. : Смысл ; Академия, 2008. — 288 с.

166. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. — М. : Изд-во полит. лит-ры, 1975. — 304 с.

167. Лосев А. Ф. Введение в общую теорию языковых моделей / Алексей Федорович Лосев. — М. : МГПИ им. Ленина, 1968. — 287 с.

168. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Алексей Федорович Лосев. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 480 с.
169. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Юрий Михайлович Лотман. — М. : Гнозис ; "Прогресс", 1992. — 272 с.
170. Луман Н. Понятие риска / Н. Луман // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. — 1994. — № 5. — С. 135—160.
171. Луман Н. Общество как социальная система / Никлас Луман ; [пер. с нем. А. Антоновский]. — М. : Логос, 2004. — 232 с.
172. Люббе Г. Историческая идентичность / Г. Люббе // Вопросы философии. — 1994. — № 4. — С. 108—113.
173. Магировская О. В. Репрезентация субъекта познания в языке : монография / Оксана Валерьевна Магировская. — М. ; Тамбов : Изд. дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. — 223 с.
174. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. — М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. — 280 с.
175. Мамардашвили М. К. Стрела познания: набросок естественноисторической гносеологии / Мераб Константинович Мамардашвили. — М. : Яз. рус. культуры, 1997. — 304 с.
176. Мартинюк А. П. Перспективи дослідження концептів у світлі інтегративної теорії мови / А. П. Мартинюк // *Studia Germanica et Romanica* : Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання : [наук. журн.] / [редкол. : В. Д. Каліущенко (голов. ред.) та ін]. — Донецьк : ДонНУ, 2008. — Т. 5, № 2 (14). — С. 20—34.
177. Мартинюк А. П. Разграничение дискурса и текста с позиций интеграционного подхода / А. П. Мартинюк // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* — 2009. — № 866, Вип. 59. — С. 49—55.
178. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Авраамовна Маслова. — М. : Изд. центр "Академия", 2005. — 208 с.

179. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре : [монография] / Валентина Авраамовна Маслова. — М. : Гнозис, 2007. — 320 с.

180. Матузкова Е. П. Идентичность в лингвокультурологии XXI столетия: на подступах к изучению / Е. П. Матузкова // Записки з романо-германської філології : [зб. наук. пр.] / [ред. І. М. Колегаєва]. — Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — 2012. — Вип. 2 (29). — С. 102—110.

181. Матузкова Е. П. Междисциплинарные научные подходы к изучению идентичности / Е. П. Матузкова // Мова і культура : [наук. журн.]. — К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. — Вип. 15, Т. 1 (155). — С. 79—86.

182. Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения : [монография] / Елена Прокопьевна Матузкова. — Одесса : Изд-во КП ОГТ, 2014. — 333 с.

183. Матурана У. Биология познания / Умберто Матурана ; [пер. с англ. Ю. М. Мешенина] // Язык и интеллект : [сб. / пер. с англ. и нем. ; сост. и вступ. ст. В. В. Петрова]. — М. : Прогресс, 1996. — С. 95—142.

184. Матурана У. Древо познания: биологические корни человеческого понимания / У. Матурана, Ф. Варела ; [пер. с англ. Ю. А. Данилова]. — М. : Прогресс—Традиция, 2001. — 224 с.

185. Мацько Л. І. Риторика : [навч. посіб.] / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. — [2-ге вид., стер.]. — К. : Вища школа, 2006. — 311 с.

186. Медведева М. В. Границы эвиденциальности и эпистемической модальности [Электронный ресурс] / М. В. Медведева // Университетские чтения / Пятигорский гос. лингв. ун-т. — 2008. — Ч. 02. — Режим доступа : http://pglu.ru/editions/un_reading/detail.php?SECTION_ID=2832&ELEMENT_ID=9625

187. Мечитов А. И. Восприятие риска / А. И. Мечитов, С. Б. Ребрик // Психологический журнал. — 1990. — № 3. — С. 87—95.

188. Мильруд Р. П. Типологические характеристики модальности в научно-исследовательском письменном тексте / Р. П. Мильруд, И. В. Антипов // Язык и культура. — Томск : Изд-во Томского ун-та, 2009. — № 1 (5). — С. 29—38.

189. Минский М. Структура для представления знания / М. Минский // Психология машинного зрения / [под. ред. П. Уинстона ; пер. с англ. под ред. В. Л. Стефанюка]. — М. : Мир, 1978. — С. 249—338.

190. Минский М. Фреймы для представления знаний / Марвин Ли Минский. — М. : Энергия, 1979. — 151 с.

191. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного / М. Минский // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. — С. 281—304.

192. Михеев М. Ю. Дневник как эго-текст / Михаил Юрьевич Михеев. — М. : Водолей Паблицерс, 2007. — 262 с.

193. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : [монография] / Елена Ивановна Морозова. — Харьков : Экограф, 2005. — 300 с.

194. Морозова Е. И. Мироззренческие параллели в трактовке терминов "дискурс", "контекст", "ситуация" / Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — 2010. — № 897, Вип. 62. — С. 99—105.

195. Морозова Е. И. Фреймовые структуры знаний в языке и дискурсе / Е. И. Морозова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика. — 2010. — Вип. 11. — С. 268—272.

196. Морозова О. І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / О. І. Морозова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — 2008. — № 811, Вип. 55. — С. 41—45.

197. Морозова О. І. Дискурс як когнітивно-комунікативна подія / О. І. Морозова // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. — 2010. — № 7. — С. 134—138.

198. Морозова О. І. Stance: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності / О. І. Морозова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. — Т. 14, № 1. — С. 87—93.
199. Мунье Э. Персонализм / Эмманюэль Мунье. — М. : Искусство, 1992. — 143 с.
200. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Фрэнк Хейнеман Найт ; [пер. с англ.]. — М. : Дело, 2003. — 360 с.
201. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности / Владимир Викторович Наумов. — [3-е изд., испр. и доп.] — М. : Книж. дом "ЛИБРОКОМ", 2010. — 240 с.
202. Нерознак В. П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины / В. П. Нерознак // Язык. Поэтика. Перевод : [сб. науч. тр.] / Моск. гос. лингв. ун-т. — 1996. — Вып. 426. — С. 112—116.
203. Неуймин Я. Г. Модели в науке и технике : история, теория, практика / Ярослав Григорьевич Неуймин. — Л. : Наука, 1984. — 189 с.
204. Ньюман Л. Непростые методы исследования / Л. Ньюман // Социологические исследования. — 1998. — № 6. — С. 124—128.
205. Общество риска и человек: онтологический и ценностный аспекты : [монография] / под ред. д. ф. н., проф. В. Б. Устьянцева. — Саратов : Саратов. источник, 2006. — 294 с.
206. Огнева Е. А. Сценарий как способ репрезентации динамики концепта / Е. А. Огнева // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия : Филологические науки. — 2010. — № 5. — С. 7—11.
207. Осовська І. М. Сучасний німецький сімейний дискурс: когнітивно-семантичний і комунікативно-прагматичний виміри : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / І. М. Осовська ; Київ. нац. лінгв. ун-т. — К., 2014. — 32 с.
208. Павлова О. Н. Идентичность: история формирования взглядов и её структурные особенности : [учеб. пособие] / Ольга Николаевна Павлова. — М. : Ин-т психоанализа, 2001. — 52 с.

209. Падучева Е. В. Семантические исследования / Елена Викторовна Падучева. — М. : Яз. рус. культуры, 1996. — 464 с.
210. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Елена Викторовна Падучева. — М. : Яз. славян. культуры, 2004. — 594 с.
211. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / Юрий Генрихович Панкрац. — Минск ; Москва : Минск. гос. пед. ин-т иностр. языков, Ин-т языкознания РАН, 1992. — 112 с.
212. Панфилов В. З. Роль модальности в конституировании предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. — 1977. — № 4. — С. 37—48.
213. Пелевин В. Числа / Виктор Пелевин. — М. : Эксмо, 2009. — 317 с.
214. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : монографія / Наталія Володимирівна Петлюченко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2009. — 458 с.
215. Петлюченко Н. В. Дискурсивные портреты исторических харизматических личностей Германии и Украины / Н. В. Петлюченко // Одеський лінгвістичний вісник. — 2014. — Вип. 3. — С. 190—197.
216. Пищальникова В. А. Общее языкознание / Вера Анатольевна Пищальникова. — М. : ИЯ РАН, 2003. — 210 с.
217. Пищальникова В. А. История и теория психолингвистики : курс лекций / Вера Анатольевна Пищальникова. — М. : Моск. гос. ун-т, 2007. — Ч. 2 : Этнопсихолингвистика. — 228 с.
218. Пищальникова В. А. Текст и дискурс: к вопросу о содержании лингвистических понятий / В. А. Пищальникова // Русский язык в школе. — 2008. — № 8. — С. 60—66.
219. Плаус С. Психология оценки и принятия решения / Скотт Плаус ; [пер. с англ. В. А. Ровнер]. — М. : Флинта, 1998. — 368 с.

220. Плотникова С. Н. Решение проблем в серии бесед : анализ примера из романа Д. Дефо "Молл Флендерс" / С. Н. Плотникова // Фразеология и личность : [межвуз. сб. науч. тр. / Ирк. гос. пед. ин-т иностр. яз.]. — Иркутск : Изд-во ИГПИИЯ, 1995. — С. 119—134.

221. Плотникова С. Н. Языковая, коммуникативная и дискурсивная личность: к проблеме разграничения понятий / С. Н. Плотникова // Лингвистика дискурса / отв. ред. С. Н. Плотникова. — Иркутск : ИГЛУ, 2005. — С. 5—16.

222. Плотникова С. Н. Фрактальность дискурса как новое лингвистическое понятие / С. Н. Плотникова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. — 2011. — № 3 (15). — С. 126—134.

223. Плунгян В. А. К описанию африканской "наивной картины мира" / В. А. Плунгян // Логический анализ языка : культурные концепты : [сб. / отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. — М. : Наука, 1991. — С. 155—160.

224. Плунгян В. А. Общая морфология: введение в проблематику / Владимир Александрович Плунгян. — М. : Эдиториал УРСС, 2003. — 384 с.

225. Плунгян В. А. Корпус как инструмент и как идеология: о некоторых уроках современной корпусной лингвистики / В. А. Плунгян // Русский язык в научном освещении. — 2008. — № 2. — С. 7—20.

226. Плунгян В. А. Введение в грамматическую семантику : грамматические значения и грамматические системы языков мира / Владимир Александрович Плунгян. — М. : Рос. гос. гуманитарный ун-т, 2011. — 672 с.

227. Поляков В. Н. Хроника 7-й международной конференции "Когнитивное моделирование в лингвистике" / В. Н. Поляков // Вопросы когнитивной лингвистики. — 2004. — № 2/3. — С. 119—123.

228. Потапенко С. И. Когнитивная риторика потребностей: стратегии построения англоязычных текстов новостей / С. И. Потапенко // Одеський лінгвістичний вісник. — 2013. — Вип. 2. — С. 128—137.

229. Потапенко С. І. Композиція англомовних друкованих новин: роль когнітивно-дискурсивних стратегій / С. І. Потапенко // Проблеми семантики, прагматики і когнітивної лінгвістики. — Вип. 10. — 2006. — С. 265—271.

230. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний та мотиваційний аспекти : [монографія] / Сергій Іванович Потапенко. — Ніжин : Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2009. — 391 с.
231. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Александр Афанасьевич Потебня. — М. : Высш. шк., 1990. — 344 с.
232. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Георгий Георгиевич Почепцов. — К. : Вид. центр Київ. ун-ту, 1999. — 308 с.
233. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; [пер. с англ. и общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтович, Ю. В. Сачкова]. — М. : Прогресс, 1986. — 432 с.
234. Приходько А. М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
235. Приходько А. Н. Высказывание в модально-эпистемическом аспекте / А. Н. Приходько // Культура народов Причерноморья : [научн. журн. / Крым. научн. центр НАН Украины]. — 2003. — № 42. — С. 21—27.
236. Пропп В.Я. Морфология волшебной сказки / Владимир Яковлевич Пропп ; [науч. ред. И. В. Пешкова]. — М. : Изд-во "Лабиринт", 2001. — 192 с.
237. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс / Юрий Евгеньевич Прохоров. — М. : Флинта ; Наука, 2004. — 224 с.
238. Пшеничних А. М. Діяльнісний підхід до вивчення особливостей реперспективізації ситуації комунікантами / А. М. Пшеничних // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — 2010. — № 928, Вип. 63. — С. 52—58.
239. Разлогова Е. Э. Стилистические фигуры в высказываниях с модальными словами / Е. Э. Разлогова // Вестник Московского университета. Серия 9 : Филология. — 2005. — № 6. — С. 123—138.
240. Расселл Б. Исследование значения и истины / Бертран Рассел ; [пер. с англ. Е. Е. Ледникова, А. Л. Никифорова]. — М. : Идея-Пресс, 1999. — 400 с.

241. Ренн О. Три десятилетия исследования риска: достижения и новые горизонты / О. Ренн // Вопросы анализа риска. — 1999. — Т. 1, № 1. — С. 80—99.
242. Рикёр П. Герменевтика. Этика. Политика / Поль Рикёр. — М. : 1999. — 376 с.
243. Рикёр П. Повествовательная идентичность [Электронный ресурс] / Поль Рикёр ; [пер. К. Дрязгунова]. — 2000. — Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/ricoeur/iden.html>
244. Рузавин Г. И. Неопределённость, вероятность, прогноз / Г. И. Рузавин // Вопросы философии. — 2005. — № 7. — С. 65—78.
245. Ручкина М. В. Субъект риска: философский и междисциплинарный дискурс / М. В. Ручкина // Известия Российского государственного педагогического университета им. Герцена. Общественные и гуманитарные науки. — 2008. — № 77. — С. 155—160.
246. Седов К. Ф. Становление дискурсивного мышления языковой личности : психо- и социолингвистические аспекты / Константин Федорович Седов. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1999. — 180 с.
247. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции личности / Константин Федорович Седов. — М. : Лабиринт, 2004. — 320 с.
248. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке / Олена Олександрівна Селіванова. — Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. — 488 с.
249. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : [монографія] / Катерина Степанівна Серажим ; [за ред. В. Різуна]. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. — 392 с.
250. Серль Д. Р. Что такое речевой акт? / Д. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. 17 : Теория речевых актов. — С. 15—169.
251. Симонов П. В. Теория отражения и психофизиология эмоций / Павел Васильевич Симонов. — М. : Наука, 1970. — 139 с.

252. Синельникова Л. Н. О научной легитимности понятия "дискурсивная личность" / Л. Н. Синельникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации. — 2011. — Т. 24 (63), № 2, Ч. 1. — С. 454—463.

253. Славова Л. Л. Мовна особистість у сучасному американському та українському політичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / Л. Л. Славова. — К., 2015. — 36 с.

254. Солганик Г. Я. О новых аспектах изучения СМИ / Г. Я. Солганик // Вестник Московского университета. Серия 10 : Журналистика. — 2000. — № 3. — С. 31—39.

255. Солганик Г. Я. Стилистика текста / Григорий Яковлевич Солганик. — М. : Флинта ; Наука, 2009. — 256 с.

256. Солошенко А. В. Концепты "риск"/"risk" и "путешествие"/"travel" в англоязычной и русскоязычной лингвокультурах: проблемы перевода : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Солошенко Алёна Владимировна. — Краснодар, 2007. — 242 с.

257. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі / Людмила Василівна Солощук. — Харків : Константа, 2006. — 300 с.

258. Сорокин Ю. А. Человек говорящий в его модусах и отношениях: обзор-дискуссия / Ю. А. Сорокин // Массовая культура на рубеже XX—XXI веков: человек и его дискурс : [сб. науч. тр. / под ред. Ю. А. Сорокина, М. А. Желтухиной]. — М. : Азбуковник, 2003. — С. 7—23.

259. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр. — М. : Прогресс, 1977. — 696 с.

260. Социальная идентификация личности / [под ред. В. А. Ядова]. — М. : ИС РАН, 1993. — 168 с.

261. Степанов Ю. С. Язык и метод : к современной философии языка / Юрий Сергеевич Степанов. — М. : Языки русской культуры, 1998. — 784 с.

262. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Юрий Сергеевич Степанов. — М. : Языки славян. культуры, 2007. — 248 с.

263. Стернин И. А. Концепт и языковая семантика / И. А. Стернин // Связи языковых единиц в системе и реализации. Когнитивный аспект. — Тамбов, 1999. — Вып. 2. — С. 69—75.

264. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов. — Винница : Нова кн., 2009. — 272 с.

265. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе / Станислав Алексеевич Сухих. — Краснодар : Изд-во Юж. ин-та менеджмента, 2004. — 155 с.

266. Тарасенко В. В. Фрактальная логика / Владимир Валерьевич Тарасенко. — М. : ЛИБРОКОМ, 2009. — 120 с.

267. Тарасенко В. В. Фрактальная семиотика : "слепые пятна", перипетии и узнавания / Владимир Валерьевич Тарасенко. — М. : ЛИБРОКОМ, 2009. — 232 с.

268. Тарасов Е. Ф. Тенденции развития психолингвистики / Евгений Федорович Тарасов. — М. : Наука, 1987. — 167 с.

269. Тард Г. Механизмы защиты / Г. Тард // Самосознание и защитные механизмы личности : [хрестоматия / ред. Д. Я. Райгородский]. — Самара : Бахрах-М, 2000. — С. 309—329.

270. Трунов Д. Г. Вербальная и невербальная метакоммуникация / Д. Г. Трунов // Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты : материалы междунар. конф., (24—25 мая 2004 г.). — Ростов н/Д. : Изд-во ИУБиП, 2004. — С. 80—88.

271. Тульчинский Г. Л. Постчеловеческая персонология : новые перспективы свободы и рациональности / Григорий Львович Тульчинский. — СПб. : Алтея, 2002. — 680 с.

272. Туранский И. И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / Игорь Игоревич Туранский. — М.: Наука, 1990. — 173 с.

273. Тюпа В. И. Архитектоника коммуникативного события (к первоосновам коммуникативной дидактики) [Электронный ресурс] / В. И. Тюпа // Дискурс. — 1996. — Вып. 1 : Коммуникация, образование, культура. — Режим доступа : http://www.nsu.ru/education/virtual/discourse1_6.htm

274. Тюпа В. И. Дискурсивная практика теоретического мышления / В. И. Тюпа // Критика и семиотика. — 2009. — Вып. 13. — С. 142—151.

275. Управление риском. Риск, устойчивое развитие, синергетика / [В. А. Владимиров, Ю. П. Воробьев, Г. Г. Малинецкий и др.]. — М. : Наука, 2000. — 432 с.

276. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова, В. Н. Телия // Языковая номинация / отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. — М. : Наука, 1997. — С. 7—19.

277. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : [в 2 т.] / Константин Дмитриевич Ушинский. — М. : Учпедгиз, 1953—. — Т. 1 : Вопросы воспитания. — 1953. — 640 с.

278. Ущина В. А. Дискурс ризику: комунікативний та прагматичний аспекти / В. А. Ущина // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна : [зб. наук. пр.]. — Острог : Нац. ун-т "Острозька академія", 2012. — Вип. 29. — С. 373—376.

279. Ущина В. А. Емоційне позиціонування суб'єкта у дискурсі / В. А. Ущина // Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст, дискурс : тези доповідей Круглого столу, присвяч. ювілею проф. О. П. Воробйової, (Київ, 27 верес. 2012 р.) / Київ. нац. лінгв. ун-т КНЛУ. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. — С. 30.

280. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта у дискурсивних ситуаціях ризику / В. А. Ущина // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Methodика викладання іноземних мов. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. — № 1023, Вип. 72. — С. 77—84.

281. Ущина В. А. Вербалізація концепту "ризик" у сучасній англійській мові / В. А. Ущина // Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика : матеріали Міжнар. наук. конф., (Київ, 10—12 жов. 2013 р.) / М-во освіти і науки України ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — С. 278—283.

282. Ущина В. А. Дискурс ризику як середовище конструювання позиції суб'єкта (на матеріалі англomовного медіа-дискурсу) / В. А. Ущина // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [зб. наук. пр.]. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2013. — Вип. 118. — С. 155—159.

283. Ущина В. А. Комунікативно-діяльнісний підхід у вивченні позиціювання суб'єкта у дискурсі / В. А. Ущина // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. — Філологічні науки. — Волинь : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. — № 25 (274). — С. 124—129.

284. Ущина В. А. Лингвориторические аспекты субъектного позиционирования в англоязычном дискурсе / В. А. Ущина // Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты : [науч. журн.]. — Сочи : Сочинский гос. ун-т, 2013. — Вып. 18. — С. 202—205.

285. Ущина В. А. Лінгвістична модальність у контексті конструювання позиції англomовного суб'єкта дискурсивної діяльності / В. А. Ущина // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. — Кам'янець-Подільський : "Аксиома", 2013. — Вип. 32. — С. 399—403.

286. Ущина В. А. Лінгвістичне конструювання експертних суб'єктних позицій в англomовному дискурсі ризику / В. А. Ущина // Перші Почепцовські читання : матеріали Міжнар. наук. конф., (Київ, 25—27 верес. 2013 р.) / Київ. нац. лінгв. ун-т. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. — С. 103—105.

287. Ущина В. А. Модальні засоби суб'єктного позиціювання в англomовному медіа-дискурсі / В. А. Ущина // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2013. — Вип. 57. — С. 93—98.

288. Ущина В. А. Особливості суб'єктного позиціювання в англomовних дискурсивних ситуаціях ризику // Україна і світ: діалог мов та культур : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 03—05 квіт. 2013 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. — С. 396—398.

289. Ущина В. А. Позиционирование субъекта дискурсивной деятельности в ситуации риска / В. А. Ущина // Проблемы лингвистики и лингводидактики : [международ. сб. науч. ст.] / под ред. С. А. Моисеевой, Л. Г. Петровой. — Белгород : ИПЦ "ПОЛИТЕРРА", 2013. — Вып II. — С. 255—265.

290. Ущина В. А. Позиціювання суб'єктів у предметній ситуації ризику (на матеріалі англomовного медіа-дискурсу) / В. А. Ущина // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. — Волинь : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. — № 19 (268) — С. 246—252.

291. Ущина В. А. Соціокогнітивні особливості англomовної дискурсивної ситуації ризику / В. А. Ущина // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. — № 1051, Вип. 73. — С. 99—105.

292. Ущина В. А. Евіденційність і епістемічна позиція суб'єкта дискурсивної діяльності (на матеріалі англomовного дискурсу ризику) / В. А. Ущина // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [зб. наук. пр.]. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2014. — Вип. 130. — С. 200—204.

293. Ущина В. А. Когнітивне моделювання ідеалізованої англomовної ситуації ризику / В.А. Ущина / Україна і світ: Діалог мов та культур : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 19—21 берез. 2014 р.). — К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. — С. 440—442.

294. Ущина В. А. Лінгвістичне конструювання експертних суб'єктних позицій в англomовному дискурсі ризику / В. А. Ущина // Одеський лінгвістичний вісник : [наук.-практ. журн.]. — 2014. — Вип. 4. — С. 273—277.

295. Ущина В. А. Мовна репрезентація образного складника концепту РИЗИК/RISK в англomовній картині світу / В. А. Ущина // Мовознавчий вісник : [зб. наук. пр]. — Черкаси : Черкаський нац. ун-т імені Б. Хмельницького, 2014. — Вип. 19. — С. 195—201.

296. Ущина В. А. Позичювання англomовних суб'єктів у ситуації ризику як конструювання ментальних просторів / В. А. Ущина // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2014. — Вип. 67. — С. 134—138.

297. Ущина В. А. Сценарій розгортання англomовної комунікативної ситуації ризику / В. А. Ущина // Нова філологія : [зб. наук. пр.]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2014. — Вип. 60. — С. 179—185.

298. Ущина В. А. Дискурсивні стратегії позицювання суб'єкта-дилетанта в метакомунікативній ситуації ризику / В. А. Ущина // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика : [зб. наук. пр.]. — Херсон : ХДУ, 2015. — Вип. 23. — С. 35—40.

299. Ущина В. А. Позичювання суб'єкта в англomовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект : [монографія] / Валентина Антонівна Ущина. — Луцьк: Вежа-Друк, 2015. — 380 с.

300. Ущина В. А. Фрактальна природа суб'єктного позицювання в англomовному дискурсі ризику / В. А. Ущина // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. — Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. — № 3 (304). — С. 172—177.

301. Ущина В. А. Соціокогнітивна дискурсологія: аспекти дослідження // В. А. Ущина // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences IV (15). — Budapest : Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2016. — Issue 1. — P. 35 — 39.

302. Федер Е. Фрактали / Енс Федер ; [пер. с англ. Ю. А. Данилова]. — М. : Мир, 1991. — 254 с.

303. Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Филлипс, М. В. Йоргенсен ; [пер. с англ. А. А. Киселевой]. — Харьков : Гуманитарный центр, 2004. — 352 с.

304. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1988. — Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. — С. 52—92.

305. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як когнітивно-комунікативний феномен / І. Є. Фролова // Культура народів Причорномор'я : [научн. журн. / Крым. научн. центр НАН Украины]. — 2006. — № 82, Т. 2. — С. 207—209.

306. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конститuant вербально-соціальної інтеракції / І. Є. Фролова // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. — 2009. — № 3. — С. 242—249.

307. Фуко М. Слова и вещи: археология гуманитарных наук / Мишель Фуко ; [пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой]. — СПб. : А-сад, 1994. — 405 с.

308. Фуко М. Археология знания / Мишель Фуко. — К. : Ника-Центр, 1996. — 208 с.

309. Фуко М. Ницше, генеалогия и история / М. Фуко // Философия эпохи постмодерна : [сб. пер. и реф. / под ред. А. Р. Усмановой]. — Мн. : Изд-во ООО "Красико-принт", 1996. — С. 74—97.

310. Фуко М. Рождение клиники / Мишель Фуко. — М. : Смысл, 1998. — 310 с.

311. Фуко М. История безумия в классическую эпоху / Мишель Фуко ; [пер. с фр. И. К. Стаф]. — СПб. : Университетская книга, 1997. — 576 с.

312. Фуко М. Герменевтика субъекта : курс лекций / Мишель Фуко. — СПб. : Наука, 2007. — 677 с.

313. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Юрген Хабермас ; [пер. с нем.]. — СПб. : Наука, 2006. — 377 с.

314. Хазагеров Г. Г. Система убеждающей речи как гомеостаз: ораторка, гомилетика, дидактика, символика [Электронный ресурс] / Г. Г. Хазагеров // Социологический журнал. — 2001. — № 3. — Режим доступа : <http://www.nir.ru/sj/sj/sj3—01khaz.html>

315. Хахалова С. А. Метафора в аспектах языка, мышления и культуры : [монография] / Светлана Алексеевна Хахалова. — [2-е изд., испр. и доп.]. — Иркутск : ИГЛУ, 2011. — 292 с.

316. Хинтиikka Я. Логико-эпистемологические исследования / Яаакко Хинтиikka. — М. : Прогресс, 1980. — 448 с.

317. Чейф У. Л. Память и вербализация прошлого опыта / У. Л. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Радуга, 1983. — Вып. XII : Прикладная лингвистика. — С. 35—73.

318. Чейф У. Роль интроспекции, наблюдения и экспериментирования в понимании мышления / У. Чейф ; [пер. с англ. Е. В. Прозоровой] // Компьютеры, мозг, познание: успехи когнитивных наук : [сб. / отв. ред. : Б. М. Величковский, В. Д. Соловьев]. — М. : Наука, 2008. — С. 162—179.

319. Чепелева Н. В. Понимание и интерпретация социокультурного опыта в контексте постнеклассической психологии [Электронный ресурс] / Н. В. Чепелева // Психолінгвістика. — 2008. — Вип. 2. — С. 27—33. — Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/psling_2008_2_4.pdf

320. Черникова О. А. Соперничество, риск, самообладание в спорте / Ольга Александровна Черникова. — М. : Физкультура и спорт, 1980. — 336 с.

321. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / В. Е. Чернявская // Текст и дискурс: проблемы экономического дискурса : [сб. науч. тр.]. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. — С. 11—22.

322. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия / Валерия Евгеньевна Чернявская. — М. : Флинта, 2006. — 136 с.

323. Шаховский В. И. Эмоции: долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / Виктор Иванович Шаховский. — М. : Книж. дом "ЛИБРОКОМ", 2010. — 128 с.

324. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Наталия Юльевна Шведова. — М. : Изд-во АН СССР, 1960. — 377 с.

325. Шве́ц В. М. Субъективная (эпистемическая) модальность и ее выражение в детской речи / В. М. Шве́ц // Семантические категории детской речи / отв. ред. С. Н. Цейтлин. — СПб. : Нестор-история, 2007. — С. 161—180.

326. Шевченко И. А. Эмпирические методы изучения лингвистического феномена / И. А. Шевченко // Вестник Московского государственного областного университета. Серия : Лингвистика. — 2012. — № 3. — С. 47—53.

327. Шевченко И. С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И. С. Шевченко, Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — 2003. — № 586. — С. 33—38.

328. Шевченко И. С. Дискурс и стиль: проблемы эвристики / И. С. Шевченко // Функциональная лингвистика : [науч. журн.]. — 2012. — № 4. — С. 313—315.

329. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. — Харків : Константа, 2005. — С. 21—28.

330. Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [під заг. ред. І. С. Шевченко]. — Харків : Константа, 2005. — С. 105—117.

331. Шейгал Е. И. Проблемы гендерной идентичности военнослужащих в современном американском политическом дискурсе / Е. И. Шейгал // Политическая лингвистика / гл. ред. А. П. Чудинов ; ГОУ ВПО "Урал. гос. пед. ун-т". — Екатеринбург, 2008. — Вып. 1(24). — С. 93—102.

332. Школовая М. С. Лингвистический и семиотические аспекты конструирования идентичности в электронной коммуникации : дис. ... кандидата филол. наук. : 10.02.19 / Школовая Марианна Сергеевна. — Тверь, 2005. — 150 с.

333. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — 312 с. — (Studia philologica).

334. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : [монография] / Лидия Бернгардовна Шнейдер. — М. : МОСУ, 2001. — 272 с.

335. Штегмюллер В. Рациональная теория решений (логика решений) / В. Штегмюллер // Философия, логика, язык : [сб. нач. ст. / под ред. Д. П. Горского, В. В. Петрова] ; [пер. с англ. и нем. В. В. Петрова]. — М. : Прогресс, 1987. — С. 318—329.

336. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко. — М. : ТОО ТК "Петрополис", 1998. — 432 с.

337. Эпштейн М. Н. Философия возможного / Михаил Наумович Эпштейн. — СПб. : Алетейя, 2001. — 336 с.

338. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон. — М. : Прогресс, 1996. — 344 с.

339. Этноспецифические концепты / З. Д. Попова, И. А. Стернин, В. И. Карасик и др. // Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / [отв. ред. М. В. Пименова]. — Кемерово : Комплекс "Графика", 2004. — С. 84—93.

340. Языковое бытие человека и этноса: когнитивный и психолингвистический аспекты : материалы IV Междунар. Березинских чтений / [редкол. : В. А. Пищальникова (отв. ред. и др.)]. — М. : ИНИОН, 2008. — 310 с.

341. Якобсон Р. О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол / Р. О. Якобсон // Принципы типологического анализа языков различного строя / [отв. ред. Б. А. Успенский]. — М. : Наука, 1972. — С. 95—113.

342. Яковенко И. Г. Базовые идентичности и социокультурные основания их трансформации: факторы, тренды, сценарии / И. Г. Яковенко // Мир Психологии. — 2004. — № 3 (38). — С. 28—37.

343. Яковенко И. Г. Идентичность и диалог / И. Г. Яковенко // Вопросы социальной теории. — 2010. — Т. IV. — С. 513—518.

344. Яковлева Е. С. Значение и употребление модальных слов, относимых к разряду показателей достоверности-недостоверности : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Е. С. Яковлева. — М., 1983. — 171 с.

345. Яницкий О. Н. Социология риска / Олег Николаевич Яницкий. — М. : LVC, 2003. — 192 с.

346. Яницкий О. Н. Социология риска: ключевые идеи / О. Н. Яницкий // Мир России, 2003. — Т. XI, № 1. — С. 3—35.
347. Abel J. Broadcasting the royal role: constructing culturally situated identities in the Princess Diana Panorama interview / J. Abel, E. Stokoe // British Journal of Social Psychology. — 2001. — Vol. 40, Issue 3. — P. 417—435.
348. Adams J. Risk / John Adams. — London : Routledge, UCL Press, 1995. — 228 p.
349. Addison P. S. Fractals and Chaos: an illustrated course / Paul S. Addison. — London : Institute of Physics Publishing, 1997. — 256 p.
350. Aikhenvald A. Y. The Art of Grammar. A Practical Guide / Alexandra Y. Aikhenvald. — Oxford : Oxford University Press, 2015. — 368 p.
351. Alexander L. G. Longman English Grammar / Louis G. Alexander. — London : Longman Group UK Limited, 1988. — 374 p.
352. Arundale R. B. Relating / R. B. Arundale // Interpersonal Pragmatics: Handbook of Pragmatics / [ed. by M. A. Locher, S. L. Graham]. — Berlin : Mouton de Gruyter, 2010. — Vol. 6. — P. 167—204.
353. Arundale R. B. Conceptualizing ‘interaction’ in interpersonal pragmatics: Implications for understanding and research / R. B. Arundale // Journal of Pragmatics. — 2013. — No. 58. — P. 12—26.
354. Auwera J. van der. Modality’s semantic map / J. van der Auwera, V. A. Plungian // Linguistic Typology. — 1998. — Vol. 2 (1). — P. 79—124.
355. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin // The Discourse Reader / [ed. by A. Jaworsky, N. Coupland]. — London / New York : Routledge, 1999. — P. 63—75.
356. Ayto J. Dictionary of Word Origins: histories of more than 8000 English—Language words / John Ayto. — New York : Arcade Publishing, 1993. — 592 p.
357. Bamberg M. Discourse and Identity Construction [Electronic resource] / M. Bamberg, A. de Fina, D. Schiffrin // Handbook of Identity Theory and Research / [eds. S. J. Schwartz et al]. — 2011. — Access Mode : http://www.clarku.edu/~mbamberg/Material_files/Discours%20and%20Identity%20Construction.pdf

358. Banse G. Herkunft und Anspruch der Risikoforschung / G. Banse // Risikoforschung zwischen Disziplinarität und Interdisziplinarität / [ed. by G. Banse]. — Berlin : Edition Sigma, 1996. — S. 15—72.

359. Bartlett F. C. Remembering / Frederic Charles Bartlett. — Cambridge : Cambridge University Press, 1932. — 317 p.

360. Bateson G. Steps to an Ecology of Mind : Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology / Gregory Bateson. — Northvale, New Jersey ; London : Jason Aronson Inc., 1972. — 521 p.

361. Bauman Z. Sociology and Postmodernity [Electronic Resource] / Z. Bauman // The Sociological Review. — November, 1988. — Vol. 36, Issue 4. — P. 790—813. — Access Mode : www.onlinelibrary.wiley.com

362. Baumlin J. S. Introduction: Positioning ethos in historical and contemporary theory / J. S. Baumlin // Ethos: New Essays in Rhetorical and Critical Theory / [ed. by J. S. Baumlin, T. F. Baumlin]. — Dallas ; TX : Southern Methodist University Press, 1994. — P. 11—27.

363. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity / Ulrich Beck. — London : Sage, 1992. — 272 p.

364. Beck U. World Risk Society / Ulrich Beck. — London : Polity Press, 1999. — 192 p.

365. Beck U. Living in the world risk society / U. Beck // Economy and Society. — London ; Routledge, Taylor & Francis Group. — 2006. — Vol. 35, No. 3. — P. 329—345.

366. Bem D. Self-perception theory / D. Bem // Advances in Experimental Social Psychology / [ed. by L. Berkowitz]. — 1972. — Vol. 6. — P. 1—62.

367. Benveniste E. On discourse / E. Benveniste // The Theoretical Essays: Film, Linguistics, Literature / [ed. by C. MacCabe]. — Manchester : Manchester Univ. Press, 1985. — 247 p.

368. Benwell B. Discourse and Identity / B. Benwell, E. Stokoe. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. — 314 p.

369. Berger P. The Social Construction of Reality / P. Berger, T. Luckmann. — New York : Anchor Books, 1966. — 240 p.

370. Berger P. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* / P. Berger, T. Luckmann. — Gordon City ; New York : Anchor Books, 1967. — 219 p.
371. Berman R. A. *Relating Events in Narrative: A Crosslinguistic Developmental Study* / R. A. Berman, D. I. Slobin. — Hillsdale ; NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1994. — 324 p.
372. Bertenthal B. Development of self-recognition in the infant / B. Bertenthal, I. Fisher // *Developmental Psychology*. — 1978. — Vol. 14. — P. 44—50.
373. Besnier N. Language and effect / N. Besnier // *Annual Review of Anthropology*. — 1990. — Vol. 19 (1). — P. 419—451.
374. Biber D. Adverbial stance types in English / D. Biber, E. Finegan // *Discourse Processes*. — 1988. — Vol. 11. — P. 1—34.
375. Biber D. *Variation Across Speech and Writing* / Douglas Biber. — Cambridge : Cambridge University Press, 1988. — 299 p.
376. Biber D. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect / D. Biber, E. Finegan // *Text*. — 1989. — Vol. 9, Issue 1. — P. 93—124.
377. Biber D. Historical patterns for the grammatical marking of stance: a cross-register comparison / D. Biber // *Journal of Historical Pragmatics*. — 2004. — Vol. 5, Issue 1. — P. 107—136.
378. Biber D. *Register, Genre and Style* / D. Biber, S. Conrad. — Cambridge : Cambridge University Press, 2009. — 352 p.
379. Billig M. *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology* / Michael Billig. — Cambridge : Cambridge University Press, 1996. — 336 p.
380. Billig M. Discursive, rhetorical and ideological messages / M. Billig // *Discourse Theory and Practice: a Reader* / [eds. M. Wetherell, S. Taylor , S. J. Yates]. — London : Sage, 2001. — P. 17—32.
381. Bitzer L. The rhetorical situation / L. Bitzer // *Philosophy and Rhetoric*. — 1968. — Vol. 1. — P. 1—14.

382. Blommaert J. *Discourse. A Critical Introduction.* / Jan Blommaert. — Cambridge: Cambridge University Press, 2005. — 314 p.
383. Boguslawska-Tafelska M. *Manipulation in communication. Or: how ecolinguistics returns a communicator's powers back to him/her* / M. Boguslawska-Tafelska // *New Pathways in Linguistics* / [ed. by S. Puppel, M. Boguslawska-Tafelska]. — Olsztyn : Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2011. — P. 9—24.
384. Bourdieu P. *Outline of a Theory of Practice* / Pierre Bourdieu. — Cambridge : Cambridge University Press, 1977. — 248 p.
385. Bower G. H. *Scripts in Memory for Text* / G. H. Bower, J. B. Black, T. J. Turner // *Cognitive Psychology*. — 1979. — No. 11. — P. 177—220.
386. Brown G. *Discourse Analysis* / G. Brown, G. Yule. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — 290 p.
387. Brown P. *Universals in language usage: Politeness phenomena* / P. Brown, S. C. Levinson // *Questions and politeness: Strategies in social interaction* / [ed. by E. Goody]. — Cambridge: Cambridge University Press. 1987. — P. 56—311.
388. Bucholtz M. *Reinventing Identities: The Gendered Self in Discourse* / M. Bucholtz, A. C. Liang, L. A. Sutton. — Oxford : Oxford University Press, 1999. — 431 p.
389. Bucholtz M. *Language and identity* / M. Bucholts, K. Hall // *A Companion to Linguistic Anthropology* / [ed. by A. Duranti]. — Malden : Blackwell, 2004. — P. 369—394.
390. Bucholtz M. *Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach* / M. Bucholtz, K. Hall // *Discourse Studies*. — London : Sage Publications, 2005. — Vol. 7 (4—5). — P. 585—614.
391. Burke P. J. *The Measurement of Role, Identity* / P. J. Burke, J. Tully // *Social Forces*. — 1977. — Vol. 55. — P. 881—897.
392. Bybee J. *The Evolution of Grammar : Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World* / J. Bybee, R. Perkins, W. Pagliuca. — Chicago : The University of Chicago Press, 1994. — xxii + 398 p.

393. Bybee J. An Introductory essay / J. Bybee, S. Fleischman // *Modality in Grammar and Discourse* / [ed. by J. Bybee, S. Fleischman]. — Amsterdam : Benjamins, 1995. — P. 1—14.

394. Bybee J. The semantic development of past tense modals in English / J. Bybee // *Modality in Grammar and Discourse* / [ed. by J. Bybee, S. Fleischman]. — Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1995. — P. 503—517.

395. Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing / W. Chafe // *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology* / [ed. by W. Chafe, J. Nichols]. — Norwood, New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1986. — P. 261—272.

396. Chafe W. Discourse, consciousness, and time: The flow of language in speaking and writing / Wallace Chafe. — Chicago ; London : University of Chicago Press, 1994. — 327 p.

397. Chafe W. The analysis of discourse flow / W. Chafe // *The Handbook of Discourse Analysis* / [ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton]. — Malden, MA ; Oxford ; Carlton, Australia : Wiley-Blackwell, 2003. — P. 673—687.

398. Cherry R. Ethos versus persona: Self-presentation in written discourse / R. Cherry // *Written Composition*. — 1998. — Vol. 15. — P. 384—410.

399. Chouliaraki L. Discourse in Late Modernity / L. Chouliaraki, N. Fairclough. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 1999. — 324 p.

400. Chung S. Tense, aspect and mood / S. Chung, A. Timberlake // *Language Typology and Syntactic Description*. — Cambridge : Cambridge University Press, 1985. — Vol. III : Grammatical Categories and the Lexicon. — P. 202—207.

401. Clark A. Being There: Putting Brain, Body, and World Together Again / Andy Clark. — Cambridge, Mass : MIT Press, 1997. — 292 p.

402. Clark A. Mindware: An Introduction to the Philosophy of Cognitive Science / Andy Clark. — N.Y. : Oxford University Press, 2001. — 300 p.

403. Clark H. Using Language / Herbert Clark. — Cambridge : Cambridge University Press, 1986. — 432 p.

404. Clark H. Quotations as demonstrations / H. Clark, R. Gerrig // *Language*. — 1990. — Vol. 66. — P. 764—805.
405. Clarke S. Culture and Identity / S. Clarke // *The Sage Handbook of Cultural Analysis*. — London : Sage Publications, 2008. — P. 99—134.
406. Clift R. Indexing stance: Reported speech as an interactional evidential / R. Clift // *Journal of Sociolinguistics*. — 2006. — Vol. 10, Issue 5. — P. 569—595.
407. Conrad S. Adverbial marking of stance in speech and writing / S. Conrad, D. Biber // *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse* / [ed. by S. Hunston, G. Thompson]. — Oxford : Oxford University Press, 2000. — P. 56—73.
408. Cooper D. Existentialism / David Cooper. — Cambridge : Blackwell, 1990. — 232 p.
409. Cortazzi M. Narrative analysis in ethnography / M. Cortazzi // *Handbook of Ethnography* / [ed. by P. Atkison, A. Coffey, S. Delamont et al.]. — London : Sage Publications, 2001. — P. 384—394.
410. Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines (CADAAD) [Electronic Resource]. — 2010. — Vol 4. (2). — Special Issue on Risk. — Access Mode : <http://cadaad.net/ejournal>
411. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / David Crystal. — [3d ed.]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2010. — 516 p.
412. Cushman P. Constructing the Self, Constructing America : A Cultural History of Psychotherapy / Phillip Cushman. — New York : Addison-Wesley, 1995. — 448 p.
413. Davies B. Positioning: The discursive production of selves / B. Davies, R. Harré // *Journal for the Theory of Social Behavior*. — 1990. — Vol. 20 (1). — P. 43—63.
414. De Fina A. Discourse and Identity / A. De Fina // *Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction* / [ed. by T. A. van Dijk]. — [2-nd ed.]. — London : Sage, 2011. — P. 263—282.

415. Derrida J. *Speech, Phenomena and Other Essays on Husserl's Theory of Signs* / Jacques Derrida. — Evanston : Northwestern University Press, 1973. — 161 p.

416. *Dialogue in Focus Groups: Exploring Socially Shared Knowledge* / [Markova I., Linell P., Grossen M., Salazar Orvig A.]. — London : Equinox, 2007. — 245 p.

417. Diewald G. *Evidentiality in German : Linguistic Realization and Regularities in Grammaticalization* / G. Diewald, E. Smirnova. — Berlin ; New York, 2010. — 366 p.

418. Dijk T. A. van. *Prejudice in Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation* / Teun Adrianus van Dijk. — Amsterdam : John Benjamins, 1984. — 170 p.

419. Dijk T. A. van. *Cognitive situation models in discourse production: the expression of ethnic situations in prejudiced discourse* / T. A. van. Dijk // *Language and Social Situations* / [ed. J. P. Forgas]. — New York : Academic Press, 1985. — P. 61—79.

420. Dijk T. A. van. *Social Cognition and Discourse* / T. A. van Dijk // *Handbook of Language and Social Psychology* / [ed. by H. Giles and W. P. Robinson]. — Chichester : John Wiley, 1990. — P. 163—183.

421. Dijk T. A. van. *The Study of Discourse* / T. A. van Dijk // *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* / [ed. by T. A. van Dijk]. — London ; Thousand Oaks ; New Delhi : Sage Publications, 1997. — Vol. 1. — P. 1—34.

422. Dijk T. A. van. *Ideology* / Teun Adrianus van Dijk. — London ; Thousand Oaks ; New Delhi : SAGE Publications, 1998. — 374 p.

423. Dijk T. A. van. *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach* / Teun Adrianus van Dijk. — Cambridge : Cambridge University Press, 2008. — 267 p.

424. Dijk T. A. van. *The discourse-knowledge interface* / T. A. van Dijk // *Critical Discourse Analysis : Theory and Interdisciplinarity* / [ed. by G. Weiss, R. Wodak]. — New York : Palgrave Macmillan, 2009. — P. 85—109.

425. Douglas M. Risk as a forensic resource / M. Douglas // *Daedalus*. — American Academy of Arts and Sciences, 1990. — Vol. 119, Issue 4. — P. 1—16.
426. Du Bois J. The Stance Triangle / J. Du Bois // *Stancetaking in Discourse* / ed. by R. Englebretson. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. — P. 139—182.
427. Du Bois J. Towards a Dialogic Syntax [Electronic Recourse] / John Du Bois. — 2010. — Access Mode : http://www.lattice.cnrs.fr/IMG/pdf/DuBois_forthcoming_Towards_a_Dialogic_Syntax—DRAFT_2—2—1.pdf
428. Du Bois J. Taking a stance on emotion : affect, sequence, and intersubjectivity in dialogic interaction / J. Du Bois , E. Kärkkäinen // *Text and Talk*. — 2012. — Volume 32, Issue 4. — P. 433—451.
429. Eckert P. *Linguistic Variation as Social Practice* / Penelope Eckert. — Oxford : Blackwell, 2000. — 241p.
430. Englebretson R. *Stancetaking in Discourse: An Introduction* / R. Englebretson // *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction* [ed. by R. Englebretson]. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2007. — P. 1—25.
431. Erikson E. *Childhood and Society* / Erik Erikson. — New York ; London : W. W. Norton and Co., 1993. — 445 p.
432. Erikson E. *Identity and the Life Cycle* / Erik Erikson. — New York : W. W. Norton and Co., 1994. — 192 p.
433. Ervin-Tripp S. Variety, style shifting and ideology / S. Ervin-Tripp // *Style and Sociolinguistic Variation* / [ed. by Penelope Eckert, John Rickford]. — New York : Cambridge University Press. — P. 44—56.
434. Esposito E. *Risiko* / E. Esposito // *Glossar zu Niklas Luhmanns Theorie sozialer Systeme* / C. Baraldi, G. Corsi, E. Esposito. — [3 Aufl.]. — Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1999. — S. 160—162.
435. Fairclough N. *Critical discourse analysis: the critical study of language* / Norman Fairclough. — Boston : Addison Wesley, 1995 (1998). — 280 p.
436. Fairclough N. *Media Discourse* / Norman Fairclough. — London : Edward Arnold, 1995. — 214 p.

437. Fairclough N. L. *Critical Discourse Analysis* / N. L. Fairclough, R. Wodak // *Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction*. — London ; Thousand Oaks ; New Delhi : Sage Publications, 1997. — Vol. 2. / ed. by T. A. van Dijk. — P. 258—284.

438. Fairclough N. *Language and Power* / Norman Fairclough. — New York ; London : Longman, 2001. — 259 p.

439. Fairclough N. *The Discourse of New Labour: Critical discourse analysis* / N. Fairclough // *Discourse as Data: A Guide for Analysis* / [Eds. M. Wetherell, S. Taylor, S. Yates]. — London : Sage, 2001. — P. 229—260.

440. Fauconnier G. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language* / Gilles Fauconnier. — Cambridge : Cambridge University Press, 1994. — 190 p.

441. Fauconnier G. *Mappings in Thought and Language* / Gilles Fauconnier. — Cambridge : Cambridge University Press, 1997. — 205 p.

442. Fauconnier G. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities* / G. Fauconnier, M. Turner. — New York : Basic Books, 2002. — 440 p.

443. Feder J. *Fractals* / Jens Feder. — New York : Plenum Press, 1988. — P. 6—61.

444. Festinger L. *A Theory of Cognitive Dissonance* / Leon A. Festinger. — Stanford : Stanford University Press, 1957. — 291 p.

445. Fill A. *Ecolinguistics — state of the art* / A. Fill // *The Ecolinguistics Reader : Language, Ecology and Environment* / [ed by A. Fill, P. Muhlhausler]. — London : Continuum, 2001. — P. 43—53.

446. Fillmore Ch. J. *Scenes-and-frames semantics* / Ch. J. Fillmore // *Linguistic Structures Processing* / [ed. by A. Zampolli]. — Amsterdam : North-Holland Pub. Co, 1977. — P. 55—81.

447. Fillmore Ch. J. *Frame semantics* / Ch. J. Fillmore // *Linguistics in the Morning Calm* / [ed. by The Linguistic Society of Korea]. — Seoul : Hanshin, 1982. — P. 111—137.

448. Fillmore Ch. J. The case for case / Ch. J. Fillmore // *Universals in Linguistic Theory* / [eds. E. Bach & R. T. Harms]. — New York : Holt, Rinehart & Winston, 1982. — P. 1—88.

449. Fillmore Ch. J. Pragmatically controlled zero anaphora / Ch. J. Fillmore // *Proceedings of the 12th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society : General Session and Parasession on Semantic Typology*, (Berkeley, 15—17 February 1986). — Berkeley, CA : Berkeley Linguistic Society, 1986. — Vol. 12. — P. 95—107.

450. Fillmore Ch. J. Toward a frame-based lexicon: the semantics of RISK and its neighbors / Ch. J. Fillmore, B. T. Atkins // *Frames, Fields and Contrasts* / [ed. by A. Lehrer, E.F. Kittay]. — Hillsdale ; NJ : Lawrence Erlbaum, 1992. — P. 75—102.

451. Fillmore Ch. J. Background to Framenet / Ch. J. Fillmore, Ch. R. Johnson, M. R. L. Petruck // *International Journal of Lexicography*. — 2003. — Vol. 16 (3). — P. 235—250.

452. Fintel K. An opinionated guide to epistemic modality / K. Fintel, A. S. Gillies // *Oxford Studies in Epistemology* / [eds. T. Szabó Gendler, J. Hawthorne]. — Oxford : Oxford University Press, 2007. — P. 32—62.

453. Ford C. Interaction-based studies of language: Introduction / C. Ford, J. Wagner / C. Ford, J. Wagner // *Pragmatics* [Special Issue: Interaction-based Studies of Language]. — 1996. — Vol. 6 (3). — P. 277—279.

454. Foucault M. Politics and the Study of Discourse / M. Foucault // *The Foucault Effect : Studies in Governmentality : With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault* / [ed. by G. Burchell, C. Gordon, P. Miller]. — Chicago : The University of Chicago Press, 1991. — P. 53—72.

455. Fowler R. Language in the News: Discourse and ideology in the press / Rofer Fowler. — London / New York : Routledge, 1991. — 254 p.

456. Fraser N. The uses and abuses of French discourse theories for feminist politics / N. Fraser // *Revaluing French Feminism : Critical Essays on Difference, Agency & Culture* / [ed. by N. Fraser, S. L. Bartky]. — Bloomington : Indiana University Press, 1992. — P. 178—198.

457. Gallup C. Self-recognition in primates: a comparative approach to bidirectional properties of consciousness / C. Gallup // *American Psychologist*. — 1977. — Vol. 32. — P. 329—338.
458. Garfinkel H. *Studies in Ethnomethodology* / Harold Garfinkel. — London / Cambridge : Polity Press, 1991. — 304 p.
459. Garner M. *Language : An Ecological View* / Mark Garner. — Berlin : Peter Lang, 2004. — 296 p.
460. Garner M. Language rules and language ecology / M. Garner // *Language Sciences*. — 2014. — Vol. 41. — P. 111—121.
461. Geeraerts D. *Advances in Cognitive Sociolinguistics* / D. Geeraerts, G. Kristiansen. — Berlin : De Gruyter Mouton, 2010. — 321 p.
462. Gergen K. J. The social constructionist movement in modern psychology / K. J. Gerner // *American Psychologist*. — 1985. — Vol. 40 (3). — P. 266—275.
463. Gergen K. J. *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life* / Kenneth J Gergen. — New York : Basic Books, 1991. — 265 p.
464. Gibson J. *The Ecological Approach to Visual Perception* / James Gibson. — New Jersey : Erlbaum, Hillsdale, 1986. — 347 p.
465. Giddens A. *The Consequences of Modernity* / Anthony Giddens. — Stanford : Stanford University Press, 1990. — 186 p.
466. Giddens A. *Modernity and Self-Identity: Self and society in the Late Modern Age* / Anthony Giddens. — Cambridge : Polity Press, 1991. — 327 p.
467. Giles H. *Contexts of Accommodation : Developments in Applied Sociolinguistics* / H. Giles, J. Coupland, N. Coupland. — Cambridge : Cambridge University Press, 1991. — 332 p.
468. Givón T. *Context as Other Minds. The Pragmatics of Sociality, Cognition and Communication* / Talmy Givon. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2005. — 283 p.
469. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life* / Erving Goffman. — Garden City ; NY : Doubleday Anchor Books, 1959. — 259 p.

470. Goffman E. On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction / E. Goffman // *Interaction Ritual : Essays on Face-to-face Behavior* / E. Goffman. — New York : Pantheon Books, 1967. — P. 5—45.

471. Goffman E. Frame analysis: An essay on the organisation of experience / Erving Goffman. — New York : Northeastern, 1974. — 600 p.

472. Goldberg D. Using collaborative filtering to weave an information tapestry / D. Goldberg, P. Nichols, B. Oki, D. Terry // *Communication of the ACM*. — 1992. — 35 (12). — P. 61—70.

473. Goodwin Ch. Audience diversity, participation and interpretation / Ch. Goodwin // *Text*. — 1986. — Vo. 6, No. 3. — P. 283—316.

474. Goodwin Ch. The Cooperative, transformative organization of human action and knowledge / Ch. Goodwin // *Journal of Pragmatics*. — 2013. — Vol. 46, Issue 1. — P. 8—23.

475. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // *The Discourse Reader* / [ed. by A. Jaworsky, N. Coupland]. — London / New York : Routledge, 1999. — P. 41—58.

476. Grundmann R. The Discourse of Climate Change: A Corpus-Based Approach / R. Grundmann, R. Krishnamurthy // *CADAAD (Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines)*. — 2010. — Vol. 4, Issue 2. — P. 125—146.

477. Gumperz J. J. Sociocultural knowledge in Conversational Inference / John Gumperz // *The Discourse Reader* / [eds. A. Jaworsky, N. Coupland]. — London / New York : Routledge, 1999. — P. 98—106.

478. Gumperz J. J. Interactional Sociolinguistics: A Personal Perspective // *The Handbook of Discourse Analysis* / [eds. D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. — Malden, MA : Blackwell Publishing, 2003. — P. 503—517.

479. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Reason and the rationalization of society / Jürgen Habermas. — Boston : Beacon Press, 1985. — 465 p.

480. Haddington P. The Intersubjectivity of Stance-taking in Talk-in-Interaction [Electronic Resource]: Academic Dissertation / Pentti Huddington. — Oulu : University of Oulu, 2005. — Access Mode : http://cc oulu.fi/~poh/ Publications_files/summary.pdf

481. Halliday M. A. K. *Cohesion in English* / M. A. K. Halliday, R. Hasan. — London : Longman, 1976. — 374 p.
482. Halliday M. A. K. *Language as Social Semiotics: The Social Interpretation of Language and Meaning* / Michael Alexander Kirkwood Halliday. — London : Edward Arnold, 1978. — 256 p.
483. Halliday M. A. K. *Context of situation* / M. A. K. Halliday // *Language, Context and Text* / [ed. by M. A. K. Halliday, R. Hasan]. — Geelong : Deakin University Press, 1985. — P. 3—14.
484. Hamilton C. The meanings of ‘risk’: a view from corpus linguistics / C. Hamilton, S. Adolphs, B. Nerlich // *Discourse and Society*. — 2007. — Vol. 18 (2). — P. 163—181.
485. Hardy D. E. A genre, collocational, and constructional analysis of RISK / D. E. Hardy, C. B. Colombini // *International Journal of Corpus Linguistics*. — 2011. — Vol. 16 (4). — P. 462—485.
486. Harré R. *The Singular Self: An Introduction to the Psychology of Personhood* / Rom Harré. — London : Sage, 1998. — 192 p.
487. Harré R. The discursive turn in Social Psychology / R. Harré // *The Handbook of Discourse Analysis* / [ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton]. — Malden, MA : Backwell Publishing, 2003. — P. 688—706.
488. Harris R. *Discourse Analysis* / R. Harris // *Language*. — 1952. — Vol. 28. — P. 1—30.
489. Harris R. *Rethinking Writing* / Roy Harris. — London : Athlone Press, 2000. — P. 443—449.
490. Haugen E. The ecology of language / E. Haugen // *The Ecology of Language : Essays by Einar Haugen* / [ed. by A. S. Dil] — Stanford : Stanford University Press, 1972. — P. 325—339.
491. Haugh M. *Interpersonal Pragmatics: issues and debates* / H. Michael, D. Z. Kadar, S. Mills // *Journal of Pragmatics*. — 2013. — Vol. 58. — P. 1—11.
492. Hausendorf H. Social identity work in storytelling: methodological remarks / H. Hausendorf // *Narrative Inquiry*. — 2002. — Vol. 12, No.1. — P. 173—179.

493. Hegel G. W. F. *Phenomenology of Spirit* / Georg Wilhelm Friedrich Hegel ; [transl. A. V. Miller]. — Oxford : Clarendon Press, 1977. — 249 p.
494. Helve H. *Values, World, Views and Gender Differences among Young People* / H. Helve // *Youth and Life Management. Research Perspectives* / [eds. H. Helve, J. Bynner]. — Helsinki : Helsinki University Press, 1996. — P. 171—188.
495. Heritage J. *Epistemics in action: Action, formation and territories of knowledge* / J. Heritage // *Research on Language and Social Interaction*. — 2012. — Vol. 45, Issue 1. — P. 1—29.
496. Hodge B. *Ideology, identity, interaction: Contradictions and challenges for critical discourse analysis* / B. Hodge // *Critical Approaches to Discourse Analysis Across Disciplines*. — 2012. — Vol. 5, Issue 2. — P. 1—18.
497. Hodge R. *Social Semiotics* / R. Hodge, G. Kress. — Cambridge : Polity, 1988. — 296 p.
498. Hunston S. *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse* / S. Hunston, G. Thompson. — Oxford : Oxford University Press, 2000. — 225 p.
499. Hyland K. *Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse* / K. Hyland // *Journal of Pragmatics*. — 1998. — Vol. 30. — P. 437—455.
500. Hyland K. *Disciplinary discourses: write stance in research articles* / K. Hyland // *Writing: Text, Processes, and Practices* / [ed. by C. Candlin, K. Hyland]. — London : Longman, 1999. — P. 99—121.
501. Hyland K. *Stance and Voice in Written Academic Genres* / Ken Hyland. — London ; New York : Palgrave Macmillan, 2012. — 280 p.
502. Hymes D. *Models of the interaction of language and social life* / D. Hymes // *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication* / [eds. J. Gumperz, D. Hymes]. — New York : Holt, Rinehart & Winston, 1972. — P. 35—71.
503. Ilie C. *Strategies of refutation by definition: A pragma-rhetorical approach to refutations in a public speech* / C. Ilie // *Pondering on Problems of Argumentation : Twenty Essays on Theoretical Issues* / ed. by F. H. Eemeren, B. Garssen. — Amsterdam : Springer Netherlands, 2009. — P. 35—51.

504. Irvine J. T. Language and ideology and linguistic differentiation / J. T. Irvine, S. Gal // *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities* / [ed. by P. V. Kroskrity]. — Santa Fe ; NM : School of American Research Press, 2000. — P. 35—84.

505. Irvine J. T. Stance in a Colonial Encounter: How Mr. Taylor Lost His Footing / Ju. Irvine // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / [ed. by A. Jaffe]. — Oxford : Oxford University Press, 2009. — P. 53—71.

506. Irwin A. Science, Social Theory and Public Knowledge / A. Irwin, M. Michael. — London : Open University Press, 2003. — 175 p.

507. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance / A. Jaffe // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / [ed. by A. Jaffe]. — Oxford : Oxford University Press, 2009. — P. 3—28.

508. Jaworski A. Thurlow C. Taking an elitist stance: Ideology and the discursive production of social distinction / A. Jaworski // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / [ed. by A. Jaffe]. — Oxford : Oxford University Press, 2009. — P. 195—226.

509. Jelinek H. Understanding fractal analysis? The case of fractal linguistics / H. F. Jelinek // *Complexus*. — 2006. — Vol. 3, No. 1–3. — P. 66—73.

510. Jensen C. Infrastructural fractals: revisiting the micro-, macrodistinction in social theory / C. B. Jensen // *Environment and Planning D: Society and Space*. — — 2007. — Vol. 25, No. 5. — P. 832—850.

511. Johnson-Laird P. N. The Computer and the Mind. An Introduction to Cognitive Science / Philip Nicholas Johnson-Laird. — Cambridge : Cambridge University Press, 1988. — 369 p.

512. Johnstone B. Stance, style, and the linguistic individual / B. Johnstone // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / [ed. by A. Jaffe]. — Oxford : Oxford University Press, 2009. — P. 29—54.

513. Jones T. S. Emotional Communication in Conflict: Essence and Impact / T. S. Jones // *The Language of Conflict and Resolution* ed. by W. F. Eadie and P. E. Nelson. — Thousand Oaks, CA : Sage, 2001. — P. 81—104.

514. Joseph J. *Language and Identity: National, Ethnic, Religious* / John Joseph. — Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. — 275 p.

515. Kahneman D. *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk* / D. Kahneman, A. Tversky // *Econometrica*. — 1979. — Vol. 47, No. 2. — P. 263—291.

516. Kahneman D. *The Framing of decisions and the psychology of choice* / D. Kahneman, A. Tversky // *Science. New Series* / pub. by American Association for the Advancement of Science. — 1981. — Vol. 211, No. 4481. — P. 453—458.

517. Kaplan S. *Die quantitative Bestimmung von Risiko* / S. Kaplan, B. J. Garrick // *Risiko und Gesellschaft : Grundlagen und Ergebnisse interdisziplinären Risikoforschung* / [hrsg. Gotthard Bechmann]. — Opladen : Westdeutscher Verlag GmbH, 1993. — S. 91—124.

518. Kärkkäinen E. *Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think* / Elise Kärkkäinen. — Amsterdam : John Benjamins, 2003. — 209 p.

519. Kecskes I. *A cognitive-pragmatic approach to situation-bound utterances* / I. Kecskes // *Journal of Pragmatics*. — 2000. — Vol. 32. — P. 605—625.

520. Kecskes I. *Activating, seeking, and creating common ground. A socio-cognitive approach* / I. Kecskes, Z. Fenghui // *Pragmatics and Cognition*. — 2009. — Vol. 17 (2). — P. 331—335.

521. Kecskes I. *The paradox of communication. Socio-cognitive approach to pragmatics* / I. Kecskes // *Pragmatics & Society*. — 2010. — Vol. 1(1). — P. 5—73.

522. Kecskes I. *Intercultural pragmatics* / Istvan Kecskes. — Oxford : Oxford University Press, 2013. — 288 p.

523. Kecskes I. *Why do we say what we say the way we say it?* / I. Kecskes // *Journal of Pragmatics*. — 2013. — Vol. 48. — P. 71—83.

524. Keevallik L. *From Interaction to Grammar : Estonian Finite Verb Forms in Conversation* / Leelo Keevallik. — Uppsala : Universitatis Upsaliensis, 2003. — 300 p.

525. Keisanen T. Stancetaking as an interactional activity. Challenging the prior speaker / T. Keisanen // *Stancetaking in Discourse : Subjectivity, Evaluation, Interaction* / [ed. by R. Englebretson]. — Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2007. — P. 253—281.

526. Kelly G. *The Theory of Personal Constructs* / George Kelly. — New York : Norton, 1955. — 164 p.

527. Kelly P. The entrepreneurial self and ‘youth at-risk’: Exploring the horizons of identity in the twenty-first century / P. Kelly // *Journal of Youth Studies*. — 2006. — Vol. 9, No. 1. — P. 17—32.

528. Kiesling S. F. Variation, style and stance: Word-final *-er* and ethnicity in Australian English / S. F. Kiesling // *English World Wide*. — 2005. — No. 26 (1). — P. 1—42.

529. Kiesling S. F. *Style as Stance* / S. F. Kiesling // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / [ed. by A. Jaffe]. — Oxford : Oxford University Press, 2009. — P. 171—194.

530. Kiesling S. *Stance and Stancetaking: Theory and Practice in Sociolinguistics* [Internet resource] / S. F. Kiesling. — 2016. — Access Mode : https://www.academia.edu/13000752/Stance_and_Stancetaking_Theory_and_Practice_in_Sociolinguistics

531. Kövecses Z. *Emotion Concepts* / Zoltán Kövecses. — New York : Springer Verlag, 1990. — 354 p.

532. Kress G. Ideological structures in discourse / G. Kress // *Handbook of Discourse Analysis* / [ed. by T. A. van Dijk]. — London : Academic Press, 1985. — Vol. 4 : *Discourse Analysis in Society*. — P. 27—42.

533. Kristeva J. Word, dialogue and novel / J. Kristeva // *The Kristeva Reader* / J. Kristeva ; [ed. by T. Moi]. — Oxford : Blackwell, 1986. — P. 34—61.

534. Kristiansen G. *Cognitive Sociolinguistics: Language Variation, Cultural Models, Social Systems* / G. Kristiansen, R. Dirven. — Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. — 545 p.

535. Labov W. *The Social Stratification of English in New York City* / William Labov. — Washington DC : Center for Applied Linguistics, 1966. — 460 p.

536. Labov W. *Language in the Inner City* / William Labov. — Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972. — 440 p.
537. Labov W. *The transformation of experience in narrative syntax* / W. Labov // *Language in the Inner City : studies in the black English vernacular* / W. Labov. — Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972. — P. 354—396.
538. Laclau E. *Hegemony & Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* / E. Laclau, C. Mouffe. — London : Verso, 2001. — 198 p.
539. Lakoff G. *Metaphors We Live by* / G. Lakoff, M. Johnson. — Chicago : The University of Chicago Press, 1980. — 241 p.
540. Lakoff G. *Cognitive model of anger inderent in American English* / G. Lakoff, Z. Kövecses // *Cultural Models in Language and Thought* / [eds. D. Holland, N. Quinn]. — Cambridge : Cambridge University Press, 1987. — P. 195—221.
541. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What categories reveal about the mind* / George Lakoff. — Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1987. — 614 p.
542. Langacker R. W. *Setting, participants and grammatical relation* / R. W. Langacker // *Meanings and Prototypes: Studies in Linguistic Categorization* / [ed. by S. L. Tsohatzidis]. — New York : Routledge, 1990. — P. 213—238.
543. Langacker R. *Consciousness, construal, and subjectivity* / R. W. Langacker // *Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness* / [ed. by M. I. Stamenov]. — London ; Amsterdam : John Benjamins, 1997. — P. 49—76.
544. Langacker R. W. *Discourse in cognitive grammar* / R. W. Langacker // *Cognitive Linguistics*. — 2001. — Vol. 12, No. 2. — P. 143—188.
545. Langacker R. W. *Cognitive Grammar : A Basic Introduction* / Ronald W. Langacker. — New York : Oxford University Press, 2008. — 562 p.
546. Langlotz A. *Creating Social Orientation Through Language. A socio-cognitive theory of situate social meaning* / Andreas Langlotz. — Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins, 2015. — 366 p.
547. Leech G. N. *Style in Fiction : A Linguistic Introduction to English Fictional Prose* / G. N. Leech, M. N. Short. — London ; New York : Longman, 1981. — 402 p.

548. Leech G. N. *Principles of Pragmatics* / Geoffrey Neil Leech. — London ; New York : Longman, 1983. — 250 p.

549. Leeuwen T. van. *Introducing Social Semiotics* / Theo van Leeuwen. — New York : Routledge, 2005. — 230 p.

550. Lemke J. L. *Textual Politics: Discourse and Social Dynamics* / Jay L. Lemke. — London : Taylor & Francis, 1995. — 320 p.

551. Lemke J. L. The role of texts in the technologies of social organization / J. L. Lemke // *Theory and Interdisciplinarity in Critical Discourse Analysis* / [ed. by in R. Wodak, G. Weiss]. — London : Macmillan/Palgrave, 2003. — P. 130—150.

552. Lempert M. The poetics of stance. Text-metricity, epistemicity, interaction / M. Lempert // *Language in Society*. — Cambridge : Cambridge University Press, 2008. — Vol. 37 (4). — P. 569—592.

553. Lempert M. On "flip-flopping": Branded stance-taking in U.S. electoral politics / M. Lempert // *Journal of sociolinguistics*. — 2009. — Vol. 13, Issue 2. — P. 223—248.

554. Leonard P. *Postmodern Welfare: Reconstructing an Emancipatory Project* / Peter Leonard. — London : Sage Publications, 1997. — 208 p.

555. Le Page R. *Acts of Identity: Creole-based : approaches to language and ethnicity* / R. Le Page, A. Tabouret-Keller. — Cambridge : Cambridge University Press, 1985. — 285 p.

556. Lerner J. S. Fear, anger, and risk / J. S. Lerner, D. Keltner // *Journal of Personality and Social Psychology*. — 2001. — Vol. 81, No. 1. — P. 146—159.

557. Levinson S. C. *Pragmatics* / Stephen C. Levinson. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — 438 p.

558. Lier L. van. *The Ecology and Semiotics of Language Learning : A Sociocultural Perspective* / Leova van Lier. — Dordrecht : Kluwer, 2004. — 248 p.

559. Linell P. *Rethinking Language, Mind and World Dialogically : Interactional and Contextual Theories of Human Sense-Making* / Per Linell. — Charlotte, NC : Information Age Publishing, 2009. — 482 p.

560. Locher M. *Interpersonal Pragmatics* / M. Locher. — Berlin : De Gruyter Mouton, 2010. — 497 p. — (Series : Handbooks of Pragmatics (6) / [ed. by M. Locher, S. Graham).

561. Locke A. Bill and Monica: Memory, emotion and normativity in Clinton's Grand Jury Testimony / A. Locke, D. Edwards // *British Journal of Social Psychology*. — 2009. — Vol. 42. — P. 239—256.

562. Luhmann N. *Soziale Systeme: Grundrisse einer allgemeinen Theorie* / N. Luhmann. — Frankfurt a. Main : Suhrkamp, 1984. — 325 s.

563. Luhmann N. *Risk: A Sociological Theory (Communication and Social Order)* / Niklas Luhmann. — New Brunswick ; London : Aldine Transaction, 2005. — 236 p.

564. Lupton D. Risk as moral danger: the social and political functions of risk discourse in public health / D. Lupton // *International Journal of Health Services*. — Kingswood, Australia, 1993. — Vol. 23 (3). — P. 425—435.

565. Lupton D. *Risk* / Deborah Lupton. — London ; New York : Routledge, 1999. — 456 p.

566. Lupton D. 'Life would be pretty dull without risk': voluntary risk-taking and its pleasures / D. Lupton and J. Tulloch // *Health, Risk and Society*. — 2002. — Vol. 4, No. (2). — P. 113—124.

567. Lyngt S. *Edgework: The Sociology of Risk-Taking* / Steven Lyngt. — New York : Routledge, 2005. — 297 p.

568. Lyons J. *Semantics* / John Lyons. — Cambridge : Cambridge University Press, 1977. — 897 p.

569. Mandelbrot B. *The Fractal Geometry of Nature* / Benoit Mandelbrot. — San Francisco : W. H. Freeman and Company, 1982. — 468 p.

570. Marinelli A. *La costruzione del rischio: modelli e paradigmi interpretativi nelle scienze sociali* / Alberto Marinelli. — Milano : FrancoAngeli, 1993. — 187 p.

571. Marko G. Heart Disease and Cancer, Diet and Exercise, Vitamins and Minerals: The Construction of Lifestyle Risks in Popular Health Discourse / G. Marko // *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*. — 2010. — Vol. 4, Issue 2. — P. 147—170.

572. Marková I. *Dialogicality and Social Representations* / Ivana Markova. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — 224 p.
573. Martin J. R. *The Language of Evaluation : Appraisal in English* / J. Martin, P. R. White. — Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. — 278 p.
574. Maslow A. *Motivation and Personality* / Abraham Maslow. — [2nd ed]. — New York : Harper and Row, 1970. — 340 p.
575. Maslow A. *The Farther Reaches of Human Nature* / Abraham Maslow. — New York : Viking, 1972. — 423 p.
576. Maturana H. R. *Biology of language: The epistemology of reality* / H. R. Maturana // *Psychology and Biology of Language and Thought* / [ed. by G. Miller, E. Lenneberg]. — New York : Academic Press, 1978. — P. 28—62.
577. Maturana H. R. *Autopoiesis and Cognition: The realization of the living* / H. R. Maturana, F. J. Varela. — Boston : D. Reidel, 1980. — 650 p.
578. Mead G.H. *Mind, self and society* / George Herbert Mead. — Chicago : Dorsey Press, 1976. — 248 p.
579. Merill R. L. *Who Writes and about Whom in Personal Narrative?* / Rodney Lewis Merill. — Tilburg : Tilburg University Press, 2011. — 520 p.
580. Michael M. *Constructing Identities: The Social, the Nonhuman and Change* / Mike Michael. — London : Sage, 1996. — 186 p.
581. Minsky M. *The Society of Mind* / Marvin Minsky. — New York ; London : Simon & Schuster, 1986. — 339 p.
582. Montgomery M. *The Discourse of Broadcast News : A Linguistic Approach* / Martin Montgomery. — London : Routledge, 2007. — 400 p.
583. Mushin I. *Evidentiality and Epistemic Stance: Narrative Retelling* / Ilana Mushin. — Melbourne : John Benjamins Publishing Company, 2001. — 240 p.
584. Myers G. *Stance-taking and public discussion in blogs* / G. Myers // *Critical Discourse Studies*. — 2010. — Vol. 7, Issue 4. — P. 263—275.
585. *Negotiation of Identities in Multilingual Settings* / [ed. by A. Pavlenko, A. Blackledge]. — Clevedon : Multilingual Matters Ltd., 2004. — 440 p.

586. North D. *Structure and Change in Economic History* / Douglass North. — New York : W. W. Norton & Company, 1981. — 240 p.

587. Oatley K. *Perceptions and Representations : The Theoretical Bases of Brain Research* / Keith Oatley. — London ; Methuen ; New York : Free Press, 1978. — 262 p.

588. Ochs E. *Cultural universals in the acquisition of language: Keynote address* / E. Ochs // *Papers and Reports on Child Language Development* / Stanford University. — 1990. — Vol. 29. — P. 1—19.

589. Ochs E. *Constructing Social Identity: A Language Socialization Perspective* / E. Ochs // *Research on Language and Social Interaction*. — 1993. — Vol. 26 (3). — P. 287—306.

590. Ochs E. *Indexing gender* / E. Ochs // *Rethinking Context* / [ed. by A. Duranti, Ch. Goodwin]. — Cambridge : Cambridge University Press, 1993. — P. 335—358.

591. O'Driscoll J. *The role of language in interpersonal pragmatics* / J. O'Driscoll // *Journal of Pragmatics*. — 2013. — Vol. 58. — P. 170—181.

592. Omoniyi T. *Introduction* / T. Omoniyi // *Sociolinguistics of Identity* / [eds. T. Omoniyi, G. White]. — London ; New York : Continuum, 2006. — P. 1—10.

593. Omoniyi T. *Hierarchy of Identities* / T. Omoniyi // *The Sociolinguistics of Identity* / [eds. T. Omoniyi, G. White]. — London ; New York : Continuum, 2007. — P. 11—33.

594. Palmer F. R. *Semantics: A New Outline* / Frank Robert Palmer. — Cambridge: Cambridge University Press, 1976. — 155 p.

595. Palmer F. R. *Modality and the English Modals* / Frank Robert Palmer. — London ; New York : Longman, 1979. — 196 p.

596. Palmer F. R. *Mood and Modality* / Frank Robert Palmer. — Cambridge : Cambridge University Press, 1986. — 342 p.

597. Papafragou A. *Modality: a case-study in semantic under determinacy* / Anna Papafragou. — Amsterdam : Benjamins, 1997. — 220 p.

598. Pêcheux M. *Automatic discourse analysis* / M. Pêcheux // *Automatic Discourse Analysis* / M. Pêcheux. — Amsterdam : Rodopi, 1995. — P. 63—121.

599. Perls F. S. *Gestalt Therapy Verbatim* / Friedrich Salomon Perls. — [2nd Revised edition]. — Gouldsboro : Gestalt Journal Press, 1992. — 342 p.
600. *Perspective on Corpus Linguistics* / [ed. by V. Viana, S. Zyngier, G. Bernbrook]. — Amsterdam : John Benjamins, 2011. — 256 p.
601. Pinxten R. *Epistemic universals: a contribution to cognitive anthropology* / R. Pinxten // *Universalism Versus Relativism in Language and Thought* / [ed. R. Pinxten]. — The Hague : Mouton, 1976. — P. 117—175.
602. Potter J. *Beyond Attitudes and Behaviour* / J. Potter, M. Wetherell. — London : Sage, 1987. — 256 p.
603. Potter J. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behavior* / J. Potter, M. Wetherell. — London : Sage, 1987. — 560 p.
604. Precht K. *Stance moods in spoken English: Evidentiality and affect in British and American conversation* / K. Precht // *Text*. — 2003. — Vol. 23 (2). — P. 239—257.
605. Puppel S. *Communicology: remarks on the reemergence of a paradigm in communication studies* / S. Puppel // *New Pathways in Linguistics* / [ed. by S. Puppel, M. Boguslawska-Tafelska]. — Olsztyn : Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2008. — P. 11—12.
606. Querler N. Le. *Typologie des modalités* / Nicole Le Querler. — Caen, France : Presses universitaires Caen, 1996. — 159 p.
607. Recanati F. *Mental Files* / Francois Recanati. — Oxford : Oxford University Press, 2013. — 304 p.
608. Reichman R. *Communication and mutual engagement* / R. Reichman // *Coversational Organization and its Development* / [ed. by E. Dorval]. — Norwood, NJ : Ablex, 1990. — P. 23—48.
609. Renn O. *Risk Governness: Coping with Uncertainty in a Complex World* / Ortwin Renn. — New York : Routledge, 2008. — 368 p.
610. Rescher N. *Risk. A Philosophical Introduction to the Theory of Risk Evaluation and Management* / Nicholas Rescher. — New York : University Press of America, Lanham, 1983. — 350 p.

611. Ricœur P. *L'identité narrative* / P. Ricœur // *Esprit*. — 1988. — Vol. 7—8. — P. 295—304.

612. Riesbeck C. *Comprehension by computer: expectation-based analysis of sentences in context* / C. Riesbeck, R. Schank // *Studies in the Perception of Language* / [ed. by W. J. M. Levelt, G. B. Flores d'Arcais]. — New York : Wiley, 1978. — P. 247—293.

613. Ripley A. *The Unthinkable : Who Survives When Disaster Strikes and Why* / Amanda Ripley. — New York : Harmony, 2008. — 288 p.

614. Rogers C. *On becoming a Person : A Therapist's View of Psychotherapy* / Carl Rogers. — London : Constable, 1961. — 420 p.

615. Rorty R. *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method* / Richard Rorty. — Chicago : The University of Chicago Press, 1992. — 416 p.

616. Sacks H. *On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation* / H. Sacks // *Talk and Social Organization* / [eds. G. Button, I. R. E. Lee]. — Philadelphia : Multilingual matters Ltd., 1972. — P. 54—69.

617. Sacks H. *Lectures on Conversation* / Harvey Sacks ; [ed. by G. Jefferson, E. Schegloff]. — Oxford : Wiley-Blackwell, 1992. — Vol. 1, 2. — 1520 p.

618. Sandman P. *Mass media coverage of technological and environmental risks: a survey of research in the United States and Germany* / Peter Sandman // *Public Understanding of Science*. — 1992. — Vol. 1. — P. 199—230.

619. Sandor A. *Automatic detection of discourse indicating emerging risk* / A. Sandor // *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines*. — 2010. — Vol. 4, Issue 2. — P. 171—179.

620. Schaefer Th. J. *Complexity of decision problems based on finite two-person perfect information games* / Th. J. Schaefer // *Proceedings of the eighth annual CAN symposium on Theory of computing, (May 03—05, 1978)*. — New York, USA, 1978. — P. 41—49.

621. Schank R. C. *Scripts, Goals, and Understanding: An inquiry into human knowledge structures* / Roger C. Schank, Robert P. Abelson. — Hillsdale, N. J. : Lawrence Erlbaum, 1977. — 248 p.

622. Schegloff E. A. Discourse, pragmatics, conversation, analysis / E. A. Schegloff // *Discourse Studies*. — 1999. — Vol. 1 (4). — P. 405—35.
623. Schegloff E. A. Discourse as an interactional achievement III: The Omnirelevance of Action / E. A. Schegloff // *The Handbook of Discourse Analysis* / [ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton]. — Malden, MA, Oxford, Carlton, Australia : Wiley-Blackwell, 2003. — P. 229—249.
624. Schegloff E. A. A tutorial on membership categorization / E. A. Schegloff // *Journal of Pragmatics*. — 2007. — Vol. 39. — P. 462—482.
625. Schehr R. C. Conventional risk discourse and the proliferation of fear / Robert Carl Schehr // *Criminal Justice Policy Review*. — 2005. — Vol. 16, No. 1. — P. 38—58.
626. Scherer K. R. What are emotions? And how can they be measured? / K. R. Scherer // *Social Science Information*. — London : Sage Publications, 2005. — Vol. 44 (4). — P. 695—729.
627. Schiffrin D. The principle of intersubjectivity in communication and conversation / D. Schiffrin // *Semiotica*. — 1998. — Vol. 80 (1/2). — P. 121—151.
628. Schiffrin D. Discourse Markers: Language, Meaning and Context / D. Schiffrin // *The Handbook of Discourse Analysis* / [ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. — Malden, Mass. ; Oxford : Blackwell Publishing, 2003. — P. 54—75.
629. Schutz A. *Collected Papers* / Alfred Schutz. — The Hague : Martinus Hijhoff, 1973. — Vol. 1 : *The Problem of Social Reality* / [ed. by V. F. Natanson, H. L. van Breda]. — 191 p.
630. Schwarz-Friezel M. *Sprache und Emotion* / Monika Schwarz-Friezel. — Tübingen : A. Francke, 2007. — 401 S.
631. Shrader-Frechette K. S. Risk analysis and scientific method : Methodological and Ethical Problems with Evaluating Societal Hazards / Kristin S. Shrader-Frechette. — Dordrecht : Reidel, 1985. — 232 p.
632. Shrader-Frechette K. S. *Risk and rationality : Philosophical Foundations for Populist Reform* / Kristin S. Shrader-Frechette. — Berkeley (etc.) : University of California press, 1991. — 272 p.

633. Silverman K. *The Subject of Semiotics* / Kaja Silverman.— Oxford ; New York : Oxford University Press, 1983. — 320 p.

634. Silverstein M. *Language structure and linguistic ideology* / M. Silverstein // *The Elements : A Parasession on Linguistic Units and Levels* / [ed. by P. R. Clyne, W. F. Hanks, C. L. Hofbauer]. — Chicago : Chicago Linguistic Society, 1979. — P. 193—247.

635. Silverstein M. *Indexical Order and the dialectics of social life* / M. Silverstein // *Language and Communication*. — 2003. — Vol. 23 (3—4). — P. 193—229.

636. Slovič P. *The Perception of Risk* / Paul Slovic. — New York : Routledge, 2000. — 512 p.

637. Slovič P. *The Feeling of Risk* / Paul Slovic. — New York : Routledge, 2010. — 456 p.

638. Smith A. D. *National identity and myths of ethnic descent* / A. D. Smith // *Research in Social Movements, Conflict and Change*. — 1984. — Vol. 1. — P. 95—130.

639. *Social Theories of Risk and Uncertainty* / [ed. by J. O. Zinn]. — New York : Blackwell Publishing, 2008. — 262 p.

640. Sornette D. *Critical Phenomena in Natural Sciences : Chaos, Fractals, Self-Organization and Disorder: Concepts and Tools* / Didier Sornette. — Berlin : Springer-Verlag, 2004. — 370 p.

641. Sperber D. *Relevance Theory* / D. Sperber, D. Wilson. — London : Blackwell Publishers, 1995. — 326 p.

642. Stallings R. A. *Media discourse and the social construction of risk* / R. A. Stallings // *Social Problems*. — California : University of California Press, 1990. — Vol. 37, No. 1. — P. 80—95.

643. *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction* / [ed. by R. Englebretson]. — Amsterdam : John Benjamins, 2007. — 323 p.

644. Swan D. *Positioning as a means of understanding the narrative construction of self : A story of lesbian escorting* / D. Swan, C. Linehan // *Narrative Inquiry*. — 2001. — Vol. 24. — P. 517—638.

645. Tabouret-Keller A. Language and identity / A. Tabouret-Keller // *The Handbook of Sociolinguistics* / [ed. by F. Coulmas]. — Oxford : Blackwell, 1998. — P. 315—326.

646. Talmy L. Force Dynamics in language and cognition / L. Talmy // *Cognitive Science*. — 1988. — Vol. 12. — P. 49—100.

647. Tannen D. What's in a frame? Surface evidence for underlying expectations / D. Tannen // *New Directions in Discourse Processing* / [ed. by R. Freedle]. — Norwood ; NJ : Ablex, 1979. — P. 137—181.

648. Tannen D. *Spoken and Written Language* / Deborah Tannen. — Norwood ; NJ : ALEX Pub. Group, 1982. — 267 p.

649. Tannen D. *Talking Voices: Repetition, Dialogue, and Imagery in Conversational Discourse* / Deborah Tannen. — [2nd ed.]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2007. — 240 p.

650. Taten S. Public anxiety, trust, and the role of mediators in communicating risk of exposure to low dose radiation after the Fukushima Daiichi Nuclear Plant explosion [Electronic Resource] / Saho Taten, Hiromi Yokoyama // *Journal of Science Communication*. — 2013. — Vol. 12(2). — Mode of access : <http://jcom.sissa.it/archive/12/02/JCOM1202%282013%29A03/JCOM%29A03.pdf>

651. Taylor J. R. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory* / John R. Taylor. — Oxford : Clarendon Press, 1995. — 312 p.

652. *The Longman Grammar of Spoken and Written English* / D. Biber, S. Johansson, G. Leech, S. Conrad, E. Finegan. — London : Longman, 1999. — 1203 p.

653. *The Social Amplification of Risk: A Conceptual Framework* / E. R. Kasperson, R. Ortwin, S. Paul, H. S. Brown // *Risk Analysis*. — 1988. — Vol. 8, No. 2. — P. 177—187.

654. Thompson G. *Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction Of Discourse* / G. Thompson, S. Hunston. — Oxford : Oxford University Press, 2000. — 225 p.

655. Thornborrow J. *Language and Social Identity* / J. Thornborrow // *Language, Society and Power* / L. Thomas [et al.]. — London : Routledge, 1999. — P. 135—149.

656. Thornborrow J. The sociolinguistics of narrative: Identity, performance, culture / J. Thornborrow, J. Coates // *Sociolinguistics of Narrative* / [ed. by J. Thornborrow, J. Coates]. — Amsterdam : John Benjamins, 2005. — P. 1—16.

657. Tirado F. Positioning Theory and Discourse Analysis: Some Tools for Social Interaction Analysis [Electronic Resource] / F. Tirado // *Forum: Qualitative Social Research*. — 2007. — Vol. 8, No. 2. — Access Mode : <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/248/547>

658. Tomasello M. *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition* / Michael Tomasello. — Cambridge, MA : Harvard University Press, 2003. — 388 p.

659. Toolan M. *Narrative: A Critical Linguistic Introduction* / Michael Toolan. — [2-nd ed.]. — London ; New York : Routledge, 2001. — 260 p.

660. Torfing J. *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek* / Jacob Torfing. — Oxford : Blackwell, 1999. — 352 p.

661. Tracy K. *The Identity Work of Questioning in Intellectual Discussion* / K. Tracy, J. Naughton // *Discourse Studies*. — London : Sage, 2007. — Vol. 5 / [ed. by T. A. van Dijk]. — P. 181—207.

662. Trier J. *Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes* / Jost Trier. — Darmstadt : Wiss. Buchgesellschaft, 1973. — 502 S.

663. Trier J. *Wege der Etymologie. Nach der hinterlassenen Druckvorlage* / Jost Trier. — Berlin : Erich Schmidt Verlag, 1981. — 244 S.

664. Turner B. S. *Orientation, Postmodernism and Globalism* / Bryan S. Turner. — London ; New York : Routledge, 1994. — 240 p.

665. Turner J. *Social Categorization and the self-concept: a social cognitive theory of group behavior* / John Turner // *Advances in Group Processes* / [ed. E. Lawer]. — 1985. — Vol. 2. — P. 77—121.

666. Turner M. *The Literary Mind: The Origin of Thought and Language* / Mark Turner. — N. Y. ; Oxford : Oxford University Press, 1998. — 187 p.

667. Tyler A. Cognitive Linguistics and Second Language Instruction / A. Tyler // Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition / [ed. by N. Ellis, P. Robinson]. — Mahwah ; NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2008. — P. 456—488.

668. Ushchyna V. A. Interactionality of Stancetaking in the Risk Discourse / V. A. Ushchyna // Science and Education a New Dimension. Philology I (3). — Budapest : www.seanewdim.com, 2013. — Issue 13. — P. 18—22.

669. Ushchyna V. A. Specific features of stancetaking in the risk discourse situation / V. A. Ushchyna // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна : [зб. наук. пр.]. — Острог : Нац. ун-т "Острозька академія", 2013. — Вип. 37. — С. 19—21.

670. Ushchyna V. Creativity in Construing and Interpreting Identity in Discourse Situations of Risk / V. Ushchyna / Мова — література — мистецтво : когнітивно-семіотичний інтерфейс : матеріали Міжнар. наук. конф., (Київ, 25—27 верес. 2014 р. / КНЛУ ; [відп. ред. О. П. Воробйова]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. — С. 119.

671. Ushchyna V.A. Interactive nature of stance in Internet discussion blogs / V. A. Ushchyna // Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологи : сб. ст. по материалам XX междунар. заоч. науч.-практ конф. — М. : Изд. "Междунар. центр науки и образования, 2014. — № 1 (20). — С. 186—191.

672. Ushchyna V. Manipulative Use of "Risk" as a Stance in Political Communication / V. Ushchyna // Political Linguistics III : Book of Abstracts. — Warsaw : University of Warsaw, 2014. — P. 65.

673. Ushchyna V. Stancetaking in the discourse on risk: identities construed / V. Ushchyna // Subjectivity and Epistemicity. Corpus, discourse, and literary approaches to stance / Ed. by D. Glynn & M. Sjölin. — Lund : Lund University Press, 2014. — P. 215—237.

674. Ushchyna V. Creativity of construing and interpreting identity in discourse situations of risk / V. Ushchyna // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО

Київського національного лінгвістичного університет. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. — Вип. 30. — P. 161—168.

675. Ushchyna V. Epistemic stance and the linguistic realization of expert identities in risk communication / V. Ushchyna // *Towards the Ecology of Human Communication* / [ed. by M. Boguslawska-Tafelska, A. Drogosz]. — Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2015. — P. 33—50.

676. Ushchyna V. Mutuality of identity construction in discourse interaction: from personal stances to collective symbols / V. Ushchyna // *New Developments in Linguistic Pragmatics : Book of Abstracts, (Poland, 12—14 April 2015)* / University of Lodz, Poland. — Lodz : Lodz University Press, 2015. — P. 169—170.

677. Ushchyna V. Stancetaking on risk: Semantic wars of late modernity / V. Ushchyna // *GLOBE 2015 : East-West European Forum on Discourse. Past, Present and Future of Discourse Studies, (Warsaw, 14—16 May, 2015)* / University of Warsaw. — Warsaw : University of Warsaw Press, 2015. — P. 63.

678. Ushchyna V. Stancetaking on risk: a socio-cognitive approach to situated discourse analysis / V. Ushchyna // *Science and Education: a New Dimension. Philology III (9)*. — Budapest : www.seanewdim.com, 2015. — Issue 56. — P. 34—37.

679. Using collaborative filtering to weave an information tapestry / D. Goldberg, D. Nichols, B. M. Oki, D. Terry // *Communications of the ACM*. — V. 35, No. 12. — P. 61—69.

680. Ward G. *Postmodernism* / Glenn Ward. — Chicago, Il : Teach Yourself Books ; London : Hodder Headline, 1997. — 333 p.

681. Wardman J. Toward a critical discourse on affect and risk perception / J. K. Wardman // *Journal of Risk Research*. — 2006. — Vol. 9, No. 2. — P. 109—129.

682. Waterman A. S. Identity Development from Adolescence to Adulthood: An Extension of Theory and A Review / A. S. Waterman // *Developmental Psychology*. — 1982. — Vol. 18, No. 3. — P. 341—358.

683. Weisgerber B. Die Bedeutung der Wortfeldtheorie für die Erforschung und Forderung des Spracherwerbs / B. Weisgerber // WW 2. — 1989. — Band 39. — S. 281—294.

684. Weisgerber L. Sprache als gesellschaftliche Erkenntnisform: Eine Untersuchung über das Wesen der Sprache als Einleitung zu einer Theorie des Sprachwandels / Weisgerber Johann Leo. — Bonn, 1925. — 200 S.

685. Wilson D. A Unitary approach to lexical pragmatics: Relevance, inference and ad hoc concepts / D. Wilson, R. Carston // Pragmatics / [ed. by N. Burton-Roberts]. — London : Palgrave, 2007. — P. 230—259.

686. Wierzbicka A. Semantic Primitives / Anna Wierzbicka. — Frankfurt/M. : Athenäum, 1972. — 235 p.

687. Wierzbicka A. Emotions across Languages and Cultures / Anna Wierzbicka. — Cambridge : Cambridge University Press, 1999. — 233 p.

688. Willet T. L. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality / T. L. Willet // Studies in Language. — 1988. — Vol. 12 (1). — P. 51—97.

689. Wodak R. Disorders in Discourse / Ruth Wodak. — London : Longman, 1996. — 216 p.

690. Wodak R. The Discursive Construction of National Identity / Ruth Wodak, de Cillia R., M. Reisigl. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 1999. — 220 p.

691. Wodak R. Aspects of Critical Discourse Analysis / R. Wodak // ZfAL. — 2002. — Vol. 36. — P. 5—31.

692. Wodak R. A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis. Theory, Methodology and Interdisciplinarity / R. Wodak, P. Chilton. — Philadelphia, PA : John Benjamins Publishing Company, 2005. — 320 p.

693. Wodak R. The European Union in Cyberspace: Multilingual democratic participation in a virtual public sphere / R. Wodak, S. Wright // Journal of Language and Politics. — 2006. — Vol. 5, No. 2. — P. 251—275.

694. Wodak R. Critical Discourse Analysis. Theory and Interdisciplinarity / Ruth Wodak. — New York : Palgrave Macmillan, 2009. — 321 p.

695. Zinn J. O. Risk as discourse: interdisciplinary perspectives / J. O. Zinn // CADAAD (Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines). — 2010. — Vol. 4 (2). — P. 106—124.

696. Zinn J. O. Discourse semantics of risk in The New York Times, 1963, 1987—2014: A corpus linguistic approach [Electronic Resource] / J. O. Zinn, D. McDonald. — 2015. — Access Mode : https://raw.githubusercontent.com/interrogator/risk/master/risk_report.pdf

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

697. Боева-Омелечко Н. Б. Краткий словарь социолингвистических терминов [Электронный ресурс] / Наталья Борисовна. — М. : Готика, 2004. — 60 с. — Режим доступа : <http://voluntary.ru/dictionary/1068/word/komunikativnaja-situacija>

698. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4 т.] / Владимир Иванович Даль. — М. : Рус. яз., 1989. — Т. 3 : П. — 1200 с.

699. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Татьяна Васильевна Жеребило. — [5-е изд., испр. и дополн.]. — Назрань : Пилигрим, 2010. — 486 с.

700. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. — М. : Изд-во МГУ, 1996. — 245 с.

701. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / Алла Петрівна Мартинюк. — Харків : ХНУ ім. В. І. Каразіна, 2012. — 196 с.

702. Матвеева Т. В. Учебный словарь : русский язык, культура речи, стилистика, риторика / Тамара Вячеславовна Матвеева. — М. : Флинта : Наука, 2003. — 432 с.

703. Михайлова О. А. Словарь терминов по дисциплине "Лингвокультурологические проблемы толерантности" / О. А. Михайлова, Н. С. Павлова. — Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. ун-та им. А. М. Горького, 2008. — 18 с.

704. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Лев Львович Нелюбин. — [3-е изд., перераб.] — М. : Флинта ; Наука, 2003. — 320 с.
705. Новейший философский словарь / сост. и гл. н. ред. А. А. Грицанов. — [3-е изд., испр.]. — Мн. : Книжный Дом, 2003. — 1280 с.
706. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — [20-е изд.]. — М. : Рус. яз., 1988. — 980 с.
707. Постмодернизм : энциклопедия [Электронный ресурс] / [сост. и ред. М. А. Можейко, А. А. Грицанов]. — Минск : Интерпрессервис ; Книж. дом, 2001. — 1040 с. — Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/encycl/post_mod_encyclor_all.html
708. Русский язык : энциклопедия / гл. ред. Юрий Николаевич Караулов. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Большая рос. энцикл. ; Дрофа, 2008. — 703 с.
709. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
710. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР. Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1970—. — Т. 4 : І—М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. — 1973. — 840 с.
711. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР. Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1970—. — Т. 8 : При—Р. — 1977. — 1960 с.
712. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. — М. : Языки русской культуры, 1997. — 824 с.
713. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — [4-е изд.]. — М. : Политиздат, 1981. — 445 с.
714. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник / Ірен Борисівна Штерн. — К. : Арттек. 1998. — 336 с.
715. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. Языкознание / В. Н. Ярцева — М. : Большая Рос. энцикл., 2002. — 685 с.
716. Etymology Dictionary [Electronic Resource]. — Access Mode : <http://dictionary.reference.com/browse/identity>

717. Ayto J. Dictionary of Word Origins: Histories of More than 8000 English-Language Words / John Ayto. — New York : Arcade Publishing, 1993. — 592 p.
718. Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus. — Cambridge : Cambridge University Press, 2005. — 1350 p.
719. Cambridge Idioms Dictionary. — [2nd ed.]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2006. — 1800 p.
720. Collins English Dictionary. — [7th ed.]. — London : Willam Collins Sons & Co. ; Longman Dictionary of Contemporary English, 2005. — 1888 p.
721. English Dictionary online LEXILOGOS [Electronic Resource]. — Access Mode : www.lexilogos.com/english/dictionary.htm
722. Etymology Dictionary [Electronic Resource]. — Access Mode : www.dictionary.reference.com/etymology
723. Longman Dictionary of Contemporary English [Electronic Resource]. — Access Mode : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/>
724. Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary. — New York : Merriam-Webster. Inc, 2008. — 2032 p.
725. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. — Access Mode : www.etymonline.com
726. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary. — Oxford : Oxford University Press, 1995. — 1080 p.
727. Random House Dictionary [Electronic resource] / [ed. by Stuart Berg Flexner]. — 2013. — Access Mode : www.dictionary.com/unabridged
728. The Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [ed. by S. Wehmeier]. — [6th ed.]. — Oxford : Oxford University Press, 2000. — 1600 p.
729. The Oxford Dictionary of English Etymology [Electronic Resource]. — Access Mode : www.oxfordreference.com
730. The Oxford English Dictionary / [ed. by S. John, W. Edmund]. — [2nd ed.]. — Oxford : Clarendon Press, 1989. — 21728 p.
731. The Oxford Paperback Thesaurus / [compiled by B. Kirkpatrick]. — Oxford : Oxford University Press, 1994. — 909 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**Художні тексти :**

1. Allen — Allen S. J. *The Peach Keeper* / Sarah Jessica Allen. — New York : Bantam Books, 2011. — 304 p.
2. Brackmann — Brackmann L. *Getaway* [Electronic Resource] / Lisa Brackmann. — New York : NY Books, 2012. — Access Mode : <https://books.google.com.ua/books>
3. Bradbury — Bradbury R. *Dandelion Wine* / Ray Bradbury. — Bantam Books, 1964 —184 p.
4. Brandin — Brandin D. *The Horns of Moses* / David H. Brandin. — New York / Bloomington: iUniverse, 2009. — 292 p.
5. Coben — Coben H. *Six Years* / Harlan Coben. — Orion : London, 2013. — 358 p.
6. Cook 1 — Cook R. *Chromosome 6* / Robin Cook. — New York : Putnam's Sons, 1997. — 461 p.
7. Cook 2 — Cook R. *Cure* / Robin Cook. — New York: Pan Books, 2010. — 459 p.
8. Epstein — Epstein J. *Toddlin' Town* / Joseph Epstein // *Commentary*. — Nov. 2009. — Vol. 128, Issue 4. — P. 31—35.
9. Fluke — Fluke J. *Cinnamon Roll Murder* / Johanne Fluke. — Kensington : Kensington Publishing Corporation, 2012. — 333 p.
10. Fola — Fola. *The Seed* [Electronic Resource]. — London : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2011. — 157 p. — Access Mode : <http://www.folaseven.com>
11. Follet 1 — Follett K. *Night Over Water* / Ken Follett. — 1992. — 526 p.
12. Follet 2 — Follet K. *The Hammer of Eden* / Ken Follet. — New York : Random House, 1998. — 436 p.
13. Follet 3 — Follet K. *Fall of the Giants* / Ken Follet. — London : Macmillan, 2010. — 941 p.

14. Grisham 1 — Grisham J. *The Testament* / John Grisham. — New York : Island Books, 1999. — 533 p.
15. Grisham 2 — Grisham J. *The Brethren* / John Grisham. — New York ; London ; Toronto : Doubleday, 2000. — 283 p.
16. Grisham 3 — Grisham J. *The Associate* / John Grisham. — New York : A Dell Book, 2009. — 436 p.
17. Cherneva — Cherneva I. *Traficking for Begging: Old Game, New Name* [Electronic Resource] / Iveta Cherneva. — 2011. — Access Mode : <http://www.amazon.com/author/ivetacherneva>
18. Jorgenssen — Jorgenssen I. *The Face of Deception* / Iris Johansen. — New York : Bantam, 1998. — 445 p.
19. Kinsella — Kinsella S. *Shopaholic to the Stars* / Sophie Kinsella. — London : Black Swan, 2015. — 504 p.
20. McLain — McLain P. *The Paris Wife* / Paula McLain. — New York : Ballantine Books, 2012. — 352 p.
21. Pidgeon — Pidgeon E. S. *For the Love of Money* / E. S. Pidgeon. — Bloomington In: WestBow Press, 2014. — 386 p.
22. Prum — Prum D. *Searching of Arthur's Stone* / Deborah Prum // *The Virginia Quarterly Review*. — 2003. — Vol. 79. Iss. 3. — P. 438—485.
23. Segal — Segal E. *The Class* / Eric Segal. — New York : Bantam Books, 1988. — 531 p.
24. Shemilt — Shemilt J. *Daughter* / Jane Shemilt. — London : Penguin Books, 2014. — 390 p.
25. Shreve — Shreve A. *The Pilot's Wife* / Anita Shreve. — Boston ; New York ; London : BayBack Books, 1998. — 293 p.
26. Toba — Toba B. *Betelgeuse Incident: Insiden Bait Al-Jausa* / Beta Toba. — Indonesia: Bumi Intitama Sejahtera, 2010. — 492 p.
27. Whittle — Whittle T. *Darker than any Shadow* / Tina Whittle. — Scottsdale AZ : Poisoned Pen Press, 2012. — 291 p.

Аналітичні статті, доповіді і персональні розповіді:

1. Brown_ARTICLE — Brown J. The Horse Meat Scandal: A real Danger or Another Excuse for Britons to Grumble? / J. Brown, Ch. Anderson // Western Eye, March 2013. — P. 8.
2. Brun_REPORT — Brun E. Expert forecast on emerging psychological risks related to occupational safety and health / E. Brun, M. Malczarek // European Risk Observation Report / European Agency for Safety and Health at Work. — Luxembourg, 2007. — 127 p.
3. Chauhan_ARTICLE — Chauhan S. Facebook Effects on Health: Psychology of Internet Addiction [Electronic Resource] / Swaraaj Chauhan // The Moderate Voice. — February 18, 2012. — Access Mode : <http://themoderatevoice.com/138925/americas-first-internetfacebook-addiction-rehab-clinic>
4. Chivers_ARTICLE — Chivers T. The Independent should be ashamed of itself for giving Andrew Wakefield a soapbox [Electronic Resource] / T. Chivers // The Telegraph. — April 30, 2013. — Access Mode : <http://blogs.telegraph.co.uk/news/author/tomchiversscience>
5. Cohen_ARTICLE — Cohen T. Mobile phones could be 'health time bomb': More than 200 academic studies link use with serious illnesses [Electronic Resource] / T. Cohen // Daily Mail, 2011. — Access Mode : <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2059223/Mobile-phones-health-time-bomb-studies-link-use-illnesses.html> (127 commentaries, total amount ~15 715 words).
6. Coombs_ARTICLE — Coombs Ch. B. Food science expert: Genetically modified crops are overregulated [Electronic Resource] / Ch. B. Coombs // Illinois News. — Access Mode : http://news.illinois.edu/news/13/0218gmo_BruceChassy.html
7. Filloy_ARTICLE — Filloy J. From Op Oloop / J. Filloy // Chicago Review. — Spring, 2009. — Vol. 54, Issue 4. — P. 68—82.
8. Food_ARTICLE — Food Science Expert Says GM Crops are Overregulated [Electronic Resource] // International Service for the Acquisition of Argi-Biotech Applications. — Access Mode : <http://www.isaaa.org/kc/cropbiotechupdate/article/default.asp?ID=10677>

9. Greening_ARTICLE — Greening J. Vaccinations play a huge part in deciding a country's long-term health [Electronic Resource] / J. Greening // The Independent. — April 21, 2013. — Access Mode : <http://www.independent.co.uk/voices/commentators/vaccinations-play-a-huge-part-in-deciding-a-countrys-longterm-health-8581567.html>

10. Gucciardi_ARTICLE — Gucciardi A. How to Tell if Your Food is Genetically Modified, Organic or Conventional [Electronic Resource] / A. Gucciardi // Natural Health. — Access Mode : http://www.naturalnews.com/030005_gmos_foods.html

11. Health_ARTICLE — HealthFiend. Facebook Effects on Health — Psychology of Internet Addiction [Electronic Resource] // Diseases and Issues, Health. — Access Mode : www.healthfiend.com/health/diseases-and-illness

12. Huff_ARTICLE — Huff E. A. Dr. Oz endorses GMO labeling, interviews Jeffrey Smith about health dangers [Electronic Resource] / E. A. Huff // Natural News. — Access Mode : http://www.naturalnews.com/037680_Dr_Oz_GMO_labeling_Jeffrey_Smith.html#ixzz3MWpVtZRZ

13. Hutchins_ARTICLE — Hutchins S. Angelina Jolie's Mastectomy: She Made the Right Choice [Electronic Resource] / S. Hutchins // Natural Health Source. — Access Mode : <http://www.naturalhealthsource.com/articles/angelina-jolies-mastectomy-she-made-the-right-choice/>

14. Jeffries_ARTICLE — Jeffries A. Twitter Generation Reports Physical Symptoms from Internet Withdrawal [Electronic Resource] / A. Jeffries // Observer / The BetaBeat / The Lowdown on Hightech. — February 20, 2012. — Access Mode : <http://betabeat.com/2012/02/twitter-generation-reports-physical-symptoms-from-internet-withdrawal>

15. Kabat_ARTICLE — Kabat G. Do Cell Phones Cause Brain Cancer? [Electronic Resource] / Geoffrey Kabat // Forbes. — Access Mode : <http://www.forbes.com/sites/geoffreykabat/2013/03/05/do-cell-phones-cause-brain-cancer-the-diehardscling-desperately-to-opinion/> (78 commentaries — total amount ~ 19 266 words).

16. Lewis_ARTICLE — Lewis R. Facebook Rehab [Electronic Resource] / R. Lewis // Aljazeera. — February 17, 2012. — Access Mode : <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/02/2012213123855733486.html>

17.Longwood_ARTICLE — Longwood. Make Use of It / Health: Creighton University, Omaha, NE. — Access Mode : <http://www.longwood.edu/health/14875.htm>)

18.Marchione_ARTICLE — Marchione M. Fears of Health Risks Rise amid Japan Crisis / M. Marchione // The Washington Post. — March 15, 2011. — Access Mode : <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/03/14/AR2011031404013.html>

19.McLeod_ARTICLE — McLeod S. Definition of Ballet Stance Aikhenvald [Electronic Resource] / S. McLeod // Demand Media. — Entertainment Guide. — Access Mode : <http://entertainmentguide.local.com/definition-ballet-stance-6270.h>

20.Mercola_ARTICLE — Mercola D. Heavy Cell Phone Use Can Quadruple Your Risk of Deadly Brain Cancer [Electronic Resource] / D. Mercola // Take Control of your Health. — Access Mode : <http://articles.mercola.com/sites/articles/archive/2015/01/06/cell-phone-use-brain-cancer-risk.aspx>

21.Murray_ARTICLE — Murray R. Your Perspective Can Kill (Or Make You Appear A Pigheaded Fool) [Electronic Resource] / Randy Murray. — JANUARY 13, 2011. — Access Mode : <http://whowritesforyou.com/2011/01/13/your-perspective-can-kill-or-make-you-appear-a-pigheaded-fool>

22.Russia_ARTICLE — Russia risks G8 seat, economic turmoil over Ukraine: US [Electronic Resource] / Washington Post. — March 2, 2014. — Access Mode : <http://news.yahoo.com/russia-risks-losing-g8-membership-over-crimea-us-142455936.html>)

23.Saeks_ARTICLE — Saeks D. D. A Primer on Collecting Antiques / D. D. Saeks // Home. — 1997. — P. 1—21.

24.Sara_STORY — Sara's Story — Pervasive Development Disorder and Vaccines / Vaccine Choice Canada. — News Bulletin. — December 2, 2008. — Access Mode : <http://vaccinechoicecanada.com/personal-stories/saras-story/>

25.Shales_ARTICLE_STORY — Shales A. It's All about Choices / A. Shales // Listen. — 2001, March. — Vol. 54, Iss. 7. — P. 24—27.

26.Shalini_ARTICLE — Shalini A. Advantages of Genetically Modified Food and Livestock / A. Shalini // Medindia. Network for Health. — Access Mode : <http://www.medindia.net/patients/patientinfo/genetically-modified-food-advantages.htm#ixzz3elIRHZPj>

27.Shoikhet_ARTICLE — Shoichet C. E. Putin vs. Obama: Facing off over facts in Ukraine [Electronic Resource] / C. E. Shoichet // CNN. — March 5, 2014. — Access Mode : http://edition.cnn.com/2014/03/04/world/europe/putin-obama-ukraine-facts/index.html?iid=article_sidebar

28.Smith_ARTICLE 1 — Smith J. Spilling the Beans: Unintended GMO Health Risks [Electronic Resource] / J. Smith // Organic Consumers. — Access Mode : <https://www.organicconsumers.org/news/spilling-beans-unintended-gmo-health-risks>

29.Smith_ARTICLE 2 — Smith J. Warning: Bad science can damage your health [Electronic Resource] / Joan Smith // Independent. — 21 April 2013. — Access Mode : <http://www.independent.co.uk/voices/comment/warning-bad-science-can-damage-your-health-8581439.html>

30.Storr_ARTICLE — Storr W. Mark Lynas: truth, treachery and GM food [Electronic Resource] / W. Storr // The Guardian. — Access Mode : <http://www.theguardian.com/environment/2013/mar/09/mark-lynas-truth-treachery-gm>

31.Sylvester_ARTICLE 1 — Sylvester P. How Dangerous is the Radiation in Japan? [Electronic Resource] / Ph. Sylvester // World Nomads. — April 2013. — Access Mode : <https://www.worldnomads.com/travel-safety/Japan/How-Dangerous-is-the-Radiation-in-Japan>

32.Sylvester_ARTICLE 2 — Sylvester P. Radiation in Tokyo — Is it safe to go to Japan? [Electronic Resource] / Ph. Sylvester // World Nomads. — February 2015. — Access Mode : <https://www.worldnomads.com/travel-safety/Japan>

33.Tompson_ARTICLE —Tompson A. Warning: You are Risking Death by Being Alive / A. Tompson / Daily Telegraph. — October 27, 2000. — No. 21.

34.Verhoog_ARTICLE — Verhoog T. The top 4 risks you face when you use facebook [Electronic Resource] / Tobias Verhoog // Make Use of it (magazine). — December 2009. — Access Mode : <http://www.makeuseof.com/tag/the-top-4-risks-you-face-when-you-use-facebook/>

35. Wallace_ARTICLE — Wallace H. GM super-pigs and the new threat to our food: How genetically modified produce is becoming a disturbing reality in our lives [Electronic Resource] / H. Wallace // Daily Mail. — 17 April, 2013. — Access Mode : <http://www.dailymail.co.uk/debate/article-2310267/How-genetically-modified-foods-disturbing-reality-lives.html#ixzz3MYNXNEdf>

36. Whelan_ARTICLE — Whelan C. Genetically Modified Foods: Why One Expert Wants Them Out Of Your Kitchen [Electronic Resource] / C. Whelan // CBS Los Angeles. — Access Mode : <http://losangeles.cbslocal.com/2013/06/26/genetically-modified-foods-why-one-expert-wants-them-out-of-your-kitchen>

37. Whyman_STORY — Whyman P. Self-Report / P. Whyman // Ploughshares. — Fall 2014. — Vol. 40, Issue 213. — P. 174—182.

38. Wolchover_ARTICLE — Wolchover N. Radiation Risk: Are Some Cellphones More Dangerous Than Others? [Electronic Resource] / N. Wolchover // Live Science. — Access Mode : <http://www.livescience.com/14755-radiation-risk-cellphones-dangerous.html> (112 commentaries: total amount ~ 12 234 words).

Транскрипти художніх фільмів / серіалів:

39. The Untouchables. — Directors: Olivier Nakache, Eric Toledano, 2011.

40. Grey's Anatomy. — TV Series: Seasons 1–12. — Producer: Shonda Rhymes, 2005 — 2015.

41. Homeland. — TV Series: Seasons 1-5. — Producer: Gideon Ruff, 2011 — 2015.

Використані корпуси:

1. Corpus of Contemporary American English (COCA) (Корпус сучасного американського варіанту англійської мови).

2. Longman Spoken and Written English (LSWE) (Корпус усної та письмової англійської мови).

3. British National Corpus (BNC) (Британський національний корпус).

4. Santa Barbara Corpus of Spoken American English (SBC) (Корпус розмовної американської англійської мови Санта Барбери).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Словникові дефініції лексеми *stance*

СЛОВНИК ЛСВ	Random House Dictionary (RHD)	Oxford Advanced Learner's Dictionary (OALD)	Collins World English Dictionary (CWED)	Cambridge Advanced Learners Dictionary and Thesaurus (CALDT)	Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE)
1	2	3	4	5	6
ЛСВ ₁ МЕНТАЛЬНА ПОЗИЦІЯ	A mental or emotional position adopted with respect to something: <i>e. g. They assumed an increasingly hostile stance in their foreign policy</i>	the opinions that sb has about sth and expresses publicly <i>e. g. He is known for his anti-abortion stance</i>	general emotional or intellectual attitude: <i>e. g. A leftist stance</i>	A way of thinking about sth, especially expressed in a publicly stated opinion <i>e. g. the doctor's stance on the issue of abortion is well-known</i>	An opinion that is stated publicly <i>e. g. what is your stance on environmental issues?</i>

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6
ЛСВ ₂ фізична позиція тіла (постава)	The position or bearing of the body while standing: e. g. <i>legs spread in a wide stance; the threatening stance of the bull</i>	The way in which sb stands, especially when playing a sport: e. g. <i>golf stance</i>	the manner and position in which a person or animal stands	A particular way of standing e. g. <i>Jenny took up a stance with her feet slightly apart, ready to catch the ball</i>	
ЛСВ ₃ фізична позиція тіла (зазвичай у спорті або танці)	in sports the relative position of the feet, as in addressing a golf ball or in making a stroke: e. g. <i>joga stance</i>	The way in which sb stands, especially when playing a sport: e. g. <i>golf stance</i>	The posture assumed when about to play the ball, as in golf, cricket, box		A position in which you stand especially when playing a sport e. g. <i>a fighting stance</i>
ЛСВ ₄ зупинка транспорту			(Scottish) a place where buses or taxis wait		
ЛСВ ₅ зупинка, привал (зазвичай у горах)			Mountaineering a place at the top of a pitch where a climber can stand and belay		

Додаток Б

Рис. Б.1 Балетна постава (*ballet stance*)

Рис. Б.2 Реклама автомобіля
Астон Мартін "*Stance in Everything*"

Додаток В

Таблиця В.1

Словникові дефініції іменника *risk*

СЛОВНИК ЛСВ	American Heritage Dictionary of the English Language	Collins English Dictionary	Random House Kernerman Webster's College Dictionary	New Oxford American Dictionary	Longman Dictionary of Contemporary English	Macmillan Dictionary	Merriam-Webster's Online Dictionary
1	2	3	4	5	6	7	8
ЛСВ ₁ Можли-вість втрати або ушкодження; небезпека	The possibility of suffering harm or loss; danger	The possibility of incurring misfortune or loss; hazard	Exposure to the chance of injury or loss	The possibility that something unpleasant or unwelcome will happen <i>e. g. reduce the risk of heart disease</i>	The possibility that something bad, unpleasant, or dangerous may happen <i>e. g. there is a risk that the crisis may spread further</i>	The possibility that something unpleasant or dangerous might happen <i>e. g. most major changes involve some risk</i>	The possibility of loss or injury; peril

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8
ЛСВ ₂ Хтось або щось, що створює або несе небезпеку	A factor, thing, element, or course involving uncertain danger; a hazard: e. g. <i>the usual risks of the desert: the heat and lack of water</i>		A person or thing creating hazard or chance of loss	A situation involving exposure to danger e. g. <i>flouting the law was too much of a risk</i>			Someone or something that creates or suggests a hazard
ЛСВ ₃ Шанс втрати або небезпеки, що чатує на предмет страхової угоди, а також ступінь можливості такої втрати	The danger or probability of loss to an insurer; the amount that an insurance company stands to lose	Chance of a loss or other event on which a claim may be filed; the type of such an event e. g. <i>fire or theft</i>	The chance of loss and the degree of probability of such loss	A possibility of harm or damage against which something is insured e. g. <i>all-risks insurance for professional photographers</i>			The chance of loss or the perils to the subject matter of an insurance contract

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7	8
ЛСВ ₄ людина або рiч, яка становить особиву небезпеку для страхувальника		A person or thing considered with respect to the characteristics that may cause an insured event to occur-	A person or thing with reference to the hazard involved to the insurer	A person or thing regarded as a threat or likely source of danger e. g. <i>she's a security risk</i>	Sth or sb that is likely to cause harm or danger e. g. <i>polluted water supplies are a risk to public health</i>	Sth or sb that is likely to be a danger or problem in the future e. g. <i>All these books and papers are a real fire risk</i>	Sb or sth that creates or suggests a hazard e. g. <i>smoking is a risk to your lungs</i>
ЛСВ ₅ Можливість фiнансових втрат	The chance of nonpayment of a debt			The possibility of financial loss e. g. <i>the Bank is rigorous when it comes to analysing and evaluating risk</i>	A person or business judged according to the danger involved in giving them insurance or lending them money e. g. <i>drivers under 21 are regarded as poor risks by insurance companies</i>		The chance that an investment (as a stock of commodity) will lose value e. g. <i>all investments have an element of risk</i>

Таблиця В.2

Словникові дефініції дієслова *to risk*

Словник ЛСВ	American Heritage Dictionary of the English Language	Collins English Dictionary	Random House Kernerman Webster's College Dictionary	New Oxford American Dictionary	Longman Dictionary of Contemporary English	Macmillan Dictionary	Merriam-Webster's Online Dictionary
1	2	3	4	5	6	7	8
ЛСВ ₁ Піддати ризику; помістити щось цінне або важливе у небезпечну ситуацію, в якій ця цінність може бути втрачена, або пошкоджена	To expose to a chance of loss or damage; hazard	To expose to danger or loss; hazard	To expose to the chance of injury or loss, hazard e.g. <i>to risk one's life</i>	To expose (sb or sth valued) to danger, harm, or loss e. g. <i>he risked his life to save his dog</i>	To put sth in a situation in which it could be lost, destroyed, or harmed e. g. <i>When children start smoking, they don't realize that they're risking their health</i>	To do something that makes it possible for something important or valuable to be destroyed, damaged, or lost e. g. <i>Do you realize how much you are risking by supporting him in this?</i>	To expose to hazard or danger e. g. <i>risked her life</i>

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5	6	7	8
ЛСВ ₂ зробити щось таке, що може означати, що ви потрапили в неприємну для себе ситуацію				To act in such a way as to bring about the possibility of (an unpleasant or unwelcome event) e. g. <i>Coal producers must sharpen up or risk losing half their business</i>	To do sth that you know may have dangerous or unpleasant results e. g. <i>She risked a glance back over her shoulder</i>	To do sth although you know that sth bad could happen as a result e. g. <i>Do you think I should risk sending him a letter?</i>	
ЛСВ ₃ зробити щось таке, що може призвести до неприємних наслідків, і вам відомо про це					To get into a situation where sth unpleasant may happen to you e. g. <i>They may even risk losing their homes</i>	To be in a situation in which something unpleasant or dangerous could happen to you e. g. <i>we don't want to risk becoming involved in a civil war</i>	

Таблиця В.3

Словникові дефініції прикметника *risky*

СЛОВНИК ЛСВ	American Heritage Dictionary of the English Language	Collins Thesaurus	Random House Kernerman Webster's College Dictionary	Oxford Advanced Learner's Dictionary	Longman New Universal Dictionary	Macmillan Dictionary	Merriam-Webster's Online Dictionary
	Accompanied by or involving risk or danger; hazardous.	Dangerous, chancy	Attended with or involving risk; hazardous	Involving the possibility of sth bad happening: e.g. life as an aid worker can be a risky business	Involving a risk that something bad will happen [= dangerous]: Doctors say it's too risky to try and operate	Involving the possibility of danger, harm, or failure The decision is a politically risky one.	Involving risk; hazardous; dangerous e.g. That would be less risky and make more sense.

Таблиця В.4

Словникові дефініції прислівника *riskily*

Словник ЛСВ	American Heritage Dictionary of the English Language	Collins Thesaurus	Random House Kernerman Webster's College Dictionary	Oxford Advanced Learner's Dictionary	Longman New Universal Dictionary	Macmillan Dictionary	Merriam-Webster's Online Dictionary
		Full of risk		in a way that involves the possibility of something bad happening			

**Модальні засоби актуалізації епістемічного позиціювання
в метакомунікативній ситуації ризику**

№ з/п	Модальні засоби вираження епістемічної позиції впевненості	Модальні засоби вираження епістемічної позиції невпевненості
1	Модальні та напівмодальні дієслова: <i>can / could, must, should, ought, etc.</i>	Модальні дієслова: <i>can, may, could, might, dare etc.</i>
2	Сентенційні прислівники-інтродуктори (дискурсивні маркери впевненості): <i>actually, certainly, in fact, undoubtedly, obviously, surely, indeed, etc.</i>	Сентенційні прислівники-інтродуктори (дискурсивні маркери невпевненості): <i>perhaps, possibly, evidently, predictably, roughly, allegedly, supposedly, apparently etc.</i>
3	Клаузи з епістемічними дієсловами <i>conclude, determine, know, demonstrate, realize, show etc.</i> (that), що вводять об'єктні клаузи: V_{fn} (that) + Cl	Клаузи з епістемічними дієсловами <i>believe, doubt, think, appear, happen, seem, tend, consider, hypothesize, predict, assume, indicate etc.</i> (that), що вводять об'єктні клаузи: V_{fn} (that) + Cl
4	Підрядні речення зі сполучником <i>that</i> , підпорядковані іменникам : <i>conclusion, certainty, fact, observation, assertion, statement, claim etc.:</i> N_{abstr} (that) + Cl	Підрядні речення зі сполучником <i>that</i> , підпорядковані іменникам : <i>doubt, uncertainty, assumption, claim, observation, implication, improbability, impossibility etc.:</i> N_{abstr} (that) + Cl
5	Підрядні речення зі сполучником <i>that</i> , підпорядковані прикметникам : <i>certain, clear, obvious, sure, impossible, true etc.:</i> Adj (that) + Cl	Підрядні речення зі сполучником <i>that</i> , підпорядковані прикметникам : <i>likely, unlikely, possible, probable, alleged, dubious, uncertain, etc.:</i> Adj (that) + Cl

6	Предикатні структури з часткою <i>to-</i>, підпорядковані дієсловам: <i>urge, report, convince, aim, prefer, learn, order etc.</i> (e.g. <i>He hoped to go</i>): V_{pred} + V_{inf}	Предикатні структури з часткою <i>to-</i>, підпорядковані дієсловам: <i>believe, pretend, hope, appear, happen, seem etc.</i>: V_{pred} + V_{inf}
7	Предикатні структури з часткою <i>to</i>, підпорядковані іменнику: <i>agreement, intention, certainty, assertion etc.</i>: N + V_{inf}	Предикатні структури з часткою <i>to-</i>, підпорядковані іменнику: <i>hope, reason, view, comment, remark, opinion, intention etc.</i>: N + V_{inf}
8	Предикатні структури з часткою <i>to-</i>, підпорядковані прикметнику: <i>good, advisable, obvious, certain, sure etc.</i>: Adj + V_{inf}	Предикатні структури з часткою <i>to-</i>, підпорядковані прикметнику: <i>prone, due, apt, easy, likely, uncertain, doubtful etc.</i>: Adj + V_{inf}

Таблиця Г.2

**Типи епістемічного позиціювання, що базується на евіденційності, та засоби його актуалізації
в метакомунікативній ситуації ризику**

Мовні засоби Тип позиціювання	Займенники	Суб'єктно-предикатні конструкції	Модальні і напівмодальні дієслова	Прислівники	Ввідні конструкції
1	2	3	4	5	6
Пряме (досвідне) позиціювання	Займенники І ос. "I", "we"	Суб'єктно-предикатні конструкції на позначення особистого сенсорно- перцептивного досвіду: 1) візуального (<i>see, eye, watch etc</i>) 2) аудитивного (<i>listen, hear etc</i>) 3) ментального (<i>realize, discover, understand etc</i>) 4) емоційного (<i>feel, joy, scare etc</i>)		Прислівники зі значенням впевненості у висловленій пропозиції: <i>Surely, Certainly, Evidently etc</i>	

Продовження табл. Г.2

1	2	3	4	5	6
Репортивне позиціонування (переказувальне і цитативне)	займенники третьої особи <i>"he", "she", "they"</i>	Суб'єктно-предикатні конструкції з дієсловами <i>"say, tell, answer, reply, announce, retort, inform"</i>			1) Увідні конструкції з покликанням на автора повідомлення: <i>"According to..."</i> <i>"As for..."</i> 2) пасивні дієслівні конструкції без покликання на автора повідомлення: <i>"As it was mentioned..."</i> <i>"It was offered..."</i>
Інференційне позиціонування	Займенники I ос. <i>"I", "we"</i>	Суб'єктно-предикатні конструкції з дієсловами ментальної дії: <i>"know", "think", "believe"</i>	<i>"can", "may", "must", "could", "might", "would", "ought to", "be to", "be going to"</i>	Прислівники зі значенням невпевненості у висловленій пропозиції: <i>"Maybe", "Supposedly etc"</i>	<i>"As for me"</i> <i>"According to my knowledge..."</i> <i>"As far as I know..." etc</i>
Уявне Позиціонування	Дискурсивне маркування просторово-часових параметрів комунікації і її учасників як таких, що перебувають за межами реального світу, або невідомі суб'єкту позиціонування (приховуються ним): <i>"In another world..." "In different reality..." "In wonderland..." "Once upon a time...", "a certain man...", "in a certain country..."</i>				

Додаток Д

Кейс-стаді "Конструювання ідентичності дилетанта в персональній розповіді"

Текст персональної розповіді Анджеліни Джолі "Мій медичний вибір"

(My Medical Choice)

(опубліковано в газеті Нью-Йорк Таймз (*The New York Times*) 14.05.2014

My Medical Choice

(<http://www.nytimes.com/2013/05/14/opinion/my-medical-choice.html>)

(1) My mother fought cancer for almost a decade and died at 56. She held out long enough to meet the first of her grandchildren and to hold them in her arms. But my other children will never have the chance to know her and experience how loving and gracious she was.

(2) We often speak of "Mommy's mommy," and I find myself trying to explain the illness that took her away from us. They have asked if the same could happen to me. I have always told them not to worry, but the truth is I carry a "faulty" gene, BRCA1, which sharply increases my risk of developing breast cancer and ovarian cancer.

(3) My doctors estimated that I had an 87 percent risk of breast cancer and a 50 percent risk of ovarian cancer, although the risk is different in the case of each woman.

(4) Only a fraction of breast cancers result from an inherited gene mutation. Those with a defect in BRCA1 have a 65 percent risk of getting it, on average.

(5) Once I knew that this was my reality, I decided to be proactive and to minimize the risk as much I could. I made a decision to have a preventive double mastectomy. I started with the breasts, as my risk of breast cancer is higher than my risk of ovarian cancer, and the surgery is more complex.

(6) On April 27, I finished the three months of medical procedures that the mastectomies involved. During that time I have been able to keep this private and to carry on with my work.

(7) But I am writing about it now because I hope that other women can benefit from my experience. Cancer is still a word that strikes fear into people's

hearts, producing a deep sense of powerlessness. But today it is possible to find out through a blood test whether you are highly susceptible to breast and ovarian cancer, and then take action.

(8) My own process began on Feb. 2 with a procedure known as a "nipple delay," which rules out disease in the breast ducts behind the nipple and draws extra blood flow to the area. This causes some pain and a lot of bruising, but it increases the chance of saving the nipple.

(9) Two weeks later I had the major surgery, where the breast tissue is removed and temporary fillers are put in place. The operation can take eight hours. You wake up with drain tubes and expanders in your breasts. It does feel like a scene out of a science-fiction film. But days after surgery you can be back to a normal life.

(10) Nine weeks later, the final surgery is completed with the reconstruction of the breasts with an implant. There have been many advances in this procedure in the last few years, and the results can be beautiful.

(11) I wanted to write this to tell other women that the decision to have a mastectomy was not easy. But it is one I am very happy that I made. My chances of developing breast cancer have dropped from 87 percent to under 5 percent. I can tell my children that they don't need to fear they will lose me to breast cancer.

(12) It is reassuring that they see nothing that makes them uncomfortable. They can see my small scars and that's it. Everything else is just Mommy, the same as she always was. And they know that I love them and will do anything to be with them as long as I can. On a personal note, I do not feel any less of a woman. I feel empowered that I made a strong choice that in no way diminishes my femininity.

(13) I am fortunate to have a partner, Brad Pitt, who is so loving and supportive. So to anyone who has a wife or girlfriend going through this, know that you are a very important part of the transition. Brad was at the Pink Lotus Breast Center, where I was treated, for every minute of the surgeries. We managed to find moments to laugh together. We knew this was the right thing to do for our family and that it would bring us closer. And it has.

(14) For any woman reading this, I hope it helps you to know you have options. I want to encourage every woman, especially if you have a family history of breast or ovarian cancer, to seek out the information and medical experts who can help you through this aspect of your life, and to make your own informed choices.

(15) I acknowledge that there are many wonderful holistic doctors working on alternatives to surgery. My own regimen will be posted in due course on the Web site of the Pink Lotus Breast Center. I hope that this will be helpful to other women.

(16) Breast cancer alone kills some 458,000 people each year, according to the World Health Organization, mainly in low- and middle-income countries. It has got to be a priority to ensure that more women can access gene testing and lifesaving preventive treatment, whatever their means and background, wherever they live. The cost of testing for BRCA1 and BRCA2, at more than \$3,000 in the United States, remains an obstacle for many women.

(17) I choose not to keep my story private because there are many women who do not know that they might be living under the shadow of cancer. It is my hope that they, too, will be able to get gene tested, and that if they have a high risk they, too, will know that they have strong options.

(18) Life comes with many challenges. The ones that should not scare us are the ones we can take on and take control of.

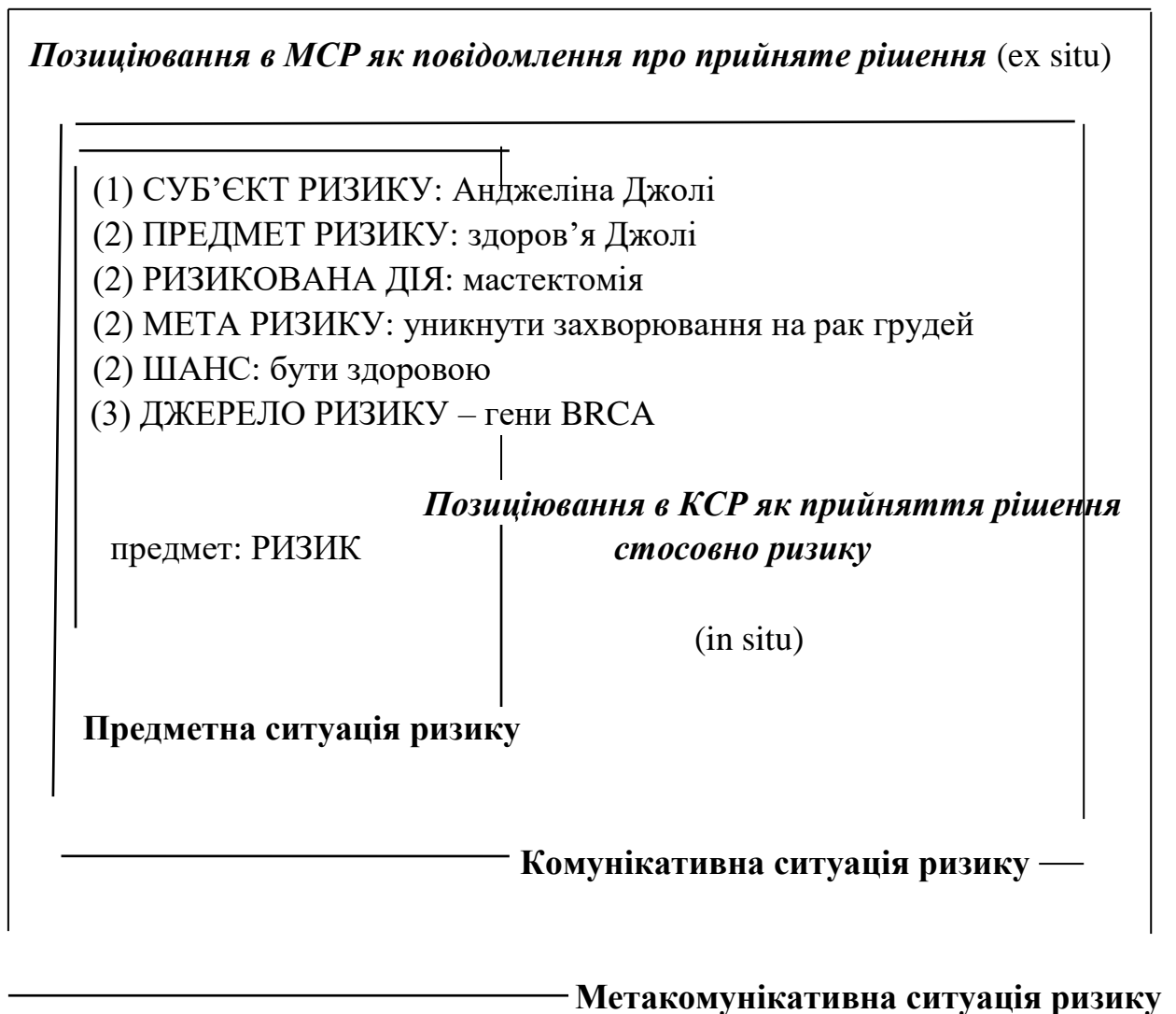

Рис. Д.1 Інтегрована модель дискурсивної ситуації ризику, представленої в наративі "Мій медичний вибір"

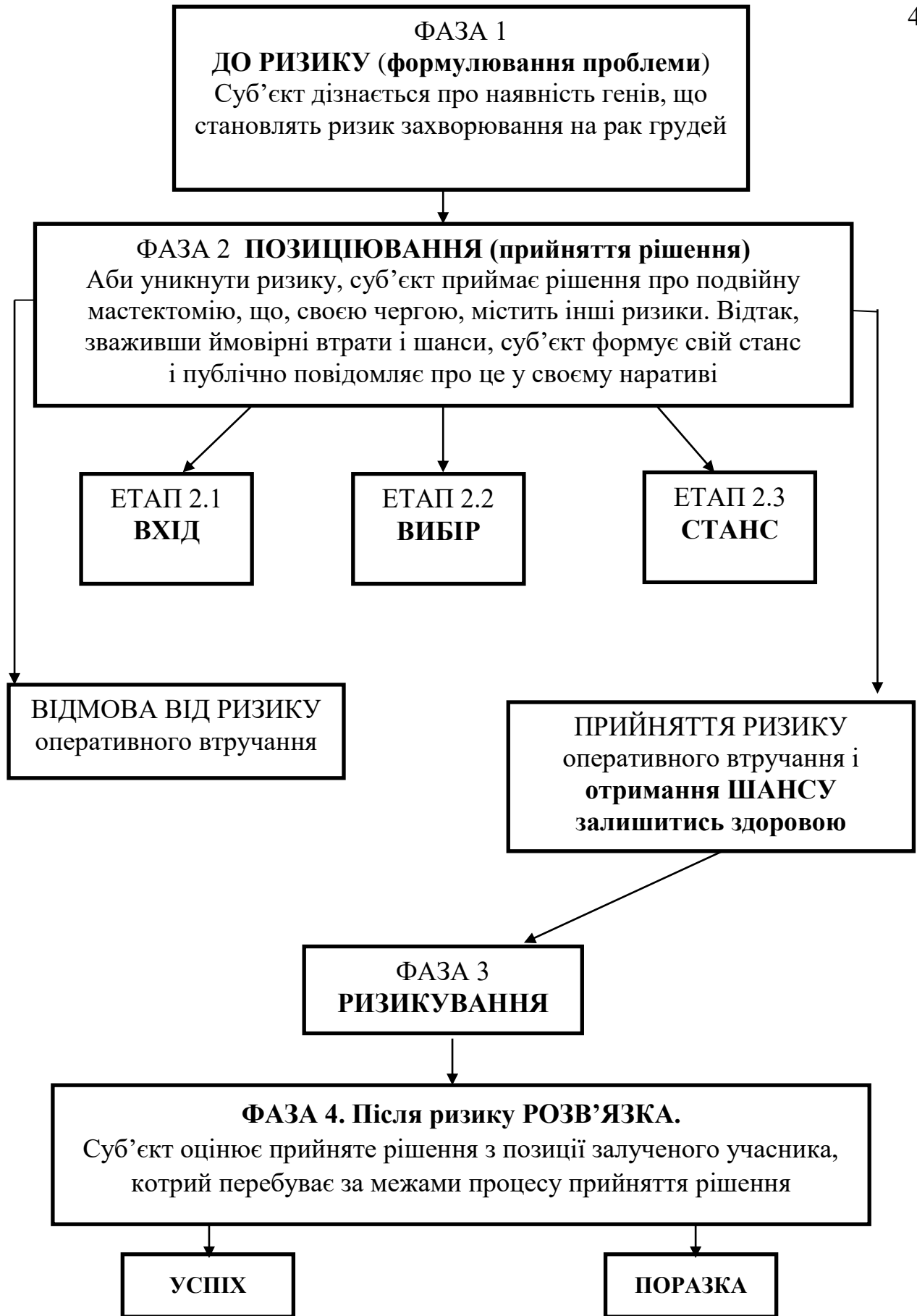

Рис. Д.3 Сценарна модель комунікативної ситуації ризику, представлена в наративі А. Джолі

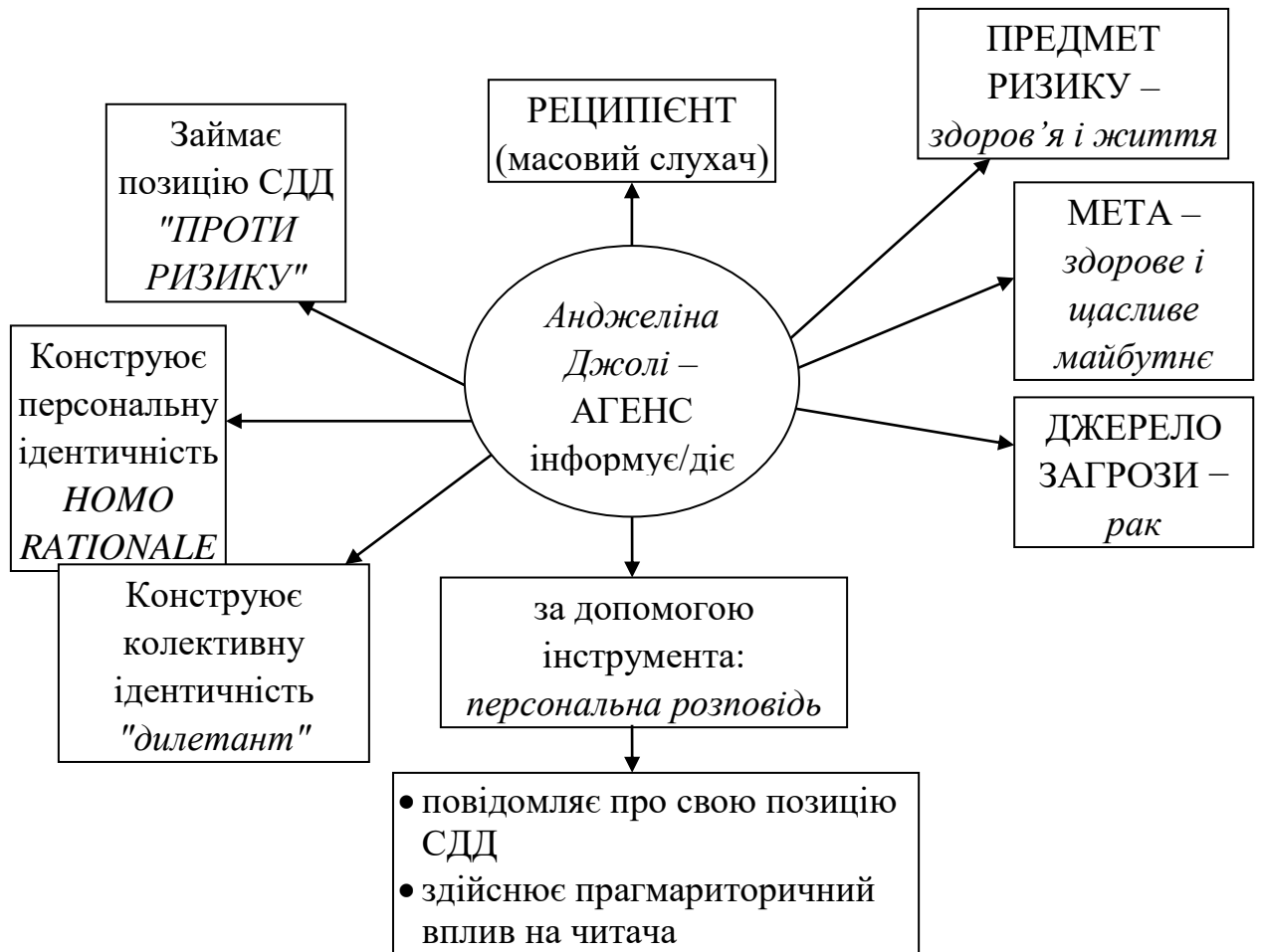

Рисунок Д.4 Фреймова модель метакомунікативної ситуації ризику, представлена в наративі А. Джолі

ПРЕДМЕТОМ РИЗИКУ у цій метакомунікативній ситуації виступає **здоров'я і життя** суб'єкта позиціювання, а також **спокій і щастя її дітей**. ДЖЕРЕЛОМ ЗАГРОЗИ є хвороба (**рак**). В описаній ситуації суб'єкт діє на випередження і інформує про ці дії свого РЕЦИПІЄНТА, у ролі якого виступає **масовий читач**. Анджеліна Джолі не лише маніфестує свій станс, прагнучи створити власний позитивний імідж, а намагається мотивувати своїх читачів уважно ставитись до свого здоров'я і також займати проактивні позиції у схожих життєвих ситуаціях. Інструментом, за допомогою якого суб'єкт репрезентує свою позицію щодо ризику, є її персональна розповідь, яка одночасно виявляється і дискурсивним простором для конструювання ідентичності Джолі (як індивідуальної ідентичності Homo Rationale, так і колективної – дилетанта).

Репрезентація ризику у фразеологічних одиницях

